

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Dukanipāta-aṭṭhakathā

1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ

1. Kammakāraṇavaggo

1. Vajjasuttavaṇṇanā

1. Dukanipātassa (2.0001) paṭhame **vajjānīti** dosā aparādhā. **Diṭṭhadhammi-kanti** diṭṭheva dhamme imasmimyeva attabhāve uppannaphalaṃ. **Samparāyikanti** samparāye anāgate attabhāve uppannaphalaṃ. **Āgucārinti** pāpakāriṃ aparādhakāraṃ. **Rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenteti** coraṃ gahetvā vividhā kammakāraṇā rājapurisā karonti, rājāno pana tā kārenti nāma. Taṃ coraṃ evaṃ kammakāraṇā kāriyamānaṃ esa passati. Tena vuttaṃ- “passati coraṃ āgucāriṃ rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārente”ti. **Addhaṇḍakehīti** muggarehi, pahārasādhanatthaṃ vā catuhatthadaṇḍaṃ dvedhā chetvā gahitadaṇḍakehi. **Bilaṅgathālikanti** kañjiya-ukkhalikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā sīsakaṭāhaṃ uppāṭetvā tattaṃ ayoguḷaṃ saṇḍāsena gahetvā tatha pakkhipanti, tena matthaluṅgaṃ pakkuthivā (2.0002) uttarati. **Saṅkhamuṇḍikanti** saṅkhamuṇḍakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā uttaroṭṭha-ubhatokaṇṇacūlikagalavāṭakaparicchedena cammaṃ chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena veṭhetvā uppāṭenti, saha kesehi cammaṃ uṭṭhahati. Tato sīsakaṭāhaṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇaṃ karonti. **Rāhumukhanti** rāhumukhakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā saṅkunā mukhaṃ vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti, kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukhaṃ nikhādanena khananti, lohitaṃ paggharivā mukhaṃ pūreti.

Jotimālikanti sakalasarīraṃ telapilotikāya veṭhetvā ālimpentī. **Hatthapajjotikanti** hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya pajjālenti. **Erakavattikanti** erakavattakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā gopphake ṭhapenti, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti. So attano cammavaṭṭe akkamitvā akkamitvā patati. **Cīrakavāsikanti** cīrakavāsikakammakāraṇaṃ. Taṃ karontā

tattheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyam ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā goppha-kesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīram cīraKANIVāsananivattham viya hoti. **Eṇeyyakanti** eṇeyyakakammakāraṇam. Tam karontā ubhosu kapparesu ca ubhosu jāṇukesu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti. So catūhi ayasūlehi bhūmiyam paṭiṭṭhahati. Atha nam parivāretvā aggim karonti. “Eṇeyyako jotipariggaho yathā”ti āgataṭṭhānēpi idameva vuttam. Tam kālena kālam sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭihiyeva ṭhapenti. Evarūpā kammakāraṇā nāma natthi.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharivā cammamamaṃsanhārūni uppāṭenti. **Kahāpaṇikanti** sakalasarīram tiṇhāhi vāsīhi koṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattam, kahāpaṇamattam pātentā koṭṭenti. **Khārāpatacchikanti** sarīram tattha tattha āvudhehi paharivā kocchehi khāram ghaṃsanti, cammamamaṃsanhārūni paggharivā aṭṭhikasaṅkhalikāva tiṭṭhati. **Palighaparivattikanti** ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇacchiddena ayasūlam koṭṭetvā pathaviyā ekābaddham karonti. Atha nam pāde gahetvā āviñchanti. **Palālapīṭhakanti** cheko (2.0003) kāraṇiko chavīcammam acchinditvā nisadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkipati, maṃsarāsiyeva hoti. Atha nam keseheva pariyanandhitvā gaṇhanti, palālavaṭṭim viya katvā puna veṭṭenti. **Sunakhehipīti** katipayāni divasāni āhāram adatvā chātakasunakhehi khādāpenti. Te muhuttēna aṭṭhikasaṅkhalikameva karonti. **Sūle uttāse-nteti** sūle āropente.

Na paresam pābhatam vilumpanto caratīti paresam santakam bhaṇḍam parammukham ābhatam antamaso antaravīthiyam patitam sahasabhaṇḍikampi disvā “iminā jīvissāmi”ti vilumpanto na vicarati, ko iminā atthoti piṭṭhipādena vā pavatṭetvā gacchati.

Pāpakoti lāmakō. **Dukkhoti** aniṭṭho. **Kiñca tanti** kim nāma tam kāraṇam bhavēyya. **Yāhanti** yena aham. **Kāyaduccaritanti** pāṇātipātādi tividham akusalam kāyakammaṃ. **Kāyasucaritanti** tassa paṭipakkhabhūtam tividham kusalakammaṃ. **Vacīduccaritanti** musāvādādi catubbidham akusalam vacīkammaṃ. **Vacīsucaritanti** tassa paṭipakkhabhūtam catubbidham kusalakammaṃ. **Manoduccaritanti** abhijjhādi tividham akusalakammaṃ. **Manosucaritanti** tassa paṭipakkhabhūtam tividham kusalakammaṃ. **Suddham attānam pariharatīti** ettha duvidhā suddhipariyāyato ca nipariyāyato ca. Saraṇagamanena hi pariyāyena suddham attānam pariharati nāma. Tathā pañcahi sīlehi, dasahi sīlehi- catupārisuddhisīlena, paṭhamajjhānena ...pe... nevasaññānāsaññāyatanena, sotāpattimaggena, sotāpattiphālena ...pe... arahattamaggena pariyāyena suddham attānam pariharati nāma. Arahattaphale paṭiṭṭhito pana khīṇāsavo chinnamūlake pañcakkhandhe nhāpentopi khādāpentopi bhuñjāpentopi nisīdāpentopi nipajjāpentopi nipariyāyeneva suddham nimmalam attānam pariharati paṭijaggatīti vedītabbo.

Tasmāti yasmā imāni dve vajjāneva, no na vajjāni, tasmā. **Vajjabhīrunoti** vajjabhīrukā. **Vajjabhayadassāvinoti** vajjāni bhayato dassanasīlā. **Etam pāṭikaṅkhanti** etam icchitabbam, etam avassamabhāvīti attho. **Yanti** nipātamattam, kāraṇavacanā vā yena kāraṇena parimuccissati sabbavajjehi (2.0004). Kena pana kāraṇena parimuccissatīti? Catutthamaggena ceva catutthaphālena ca. Maggena hi

parimuccati nāma, phalaṃ patto parimutto nāma hotīti. Kiṃ pana khīṇāsavassa akusalaṃ na vipaccatīti? Vipaccati, taṃ pana khīṇāsavabhāvato pubbe kataṃ. Tañca kho imasmiṃyeva attabhāve, samparāye panassa kammaphalaṃ nāma natthīti. Paṭhamaṃ.

2. Padhānasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **padhānānīti** vīriyāni. Vīriyañhi padahitabbato padhānabhāvakaraṇato vā padhānanti vuccati. **Durabhisambhavānīti** dussahāni duppūriyāni, dukkarānīti attho. **Agāraṃ ajjhāvasatanti** agāre vasantānaṃ. **Cīvarapiṇḍapātasenāsanagilāna-paccayabhesajjaparikkhārānuppadānattham padhānanti** etesaṃ cīvarādīnaṃ catunnaṃ paccayānaṃ anuppadānatthāya padhānaṃ nāma durabhisambhavanti dasseti. Caturatanikampi hi pilotikaṃ, pasatataṇḍulamattaṃ vā bhattaṃ, caturatanikaṃ vā paṇṇasālaṃ, telasappinavanītādīsu vā appamattakampi bhesajjaṃ paresaṃ dethāti vattumpi nīharitvā dātumpi dukkaraṃ ubhatobyūḥsaṅgāmapavesanasadisāṃ. Tenāha bhagavā-

“Dānañca yuddhañca samānamāhu,

appāpi santā bahuke jinanti;

appampi ce saddahāno dadāti,

teneva so hoti sukhī paratthā”ti. (jā. 1.8.72; saṃ. ni. 1.33);

Agārasmā anagāriyaṃ pabbajitānanti gehato nikkhamitvā agārassa gharāvā-sassa hitāvahehi kasigorakkhādīhi virahitaṃ anagāriyaṃ pabbajjaṃ upagatānaṃ. **Sabbūpadhipaṭṭinissaggatthāya padhānanti** sabbesaṃ khandhūpadhikilesūpa-dhi-abhisāṅkhārūpadhisāṅkhātānaṃ upadhīnaṃ paṭṭinissaggasaṅkhātassa nibbā-nassa atthāya vipassanāya ceva maggena ca saha-jātavīriyaṃ. **Tasmāti** yasmā imāni dve padhānāni durabhisambhavāni, tasmā. Dutiyaṃ.

3. Tapanīyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye (2.0005) **tapanīyāti** idha ceva samparāye ca tapantīti tapanīyā. **Tappatīti** cittasantāpena tappati anusocati kāyaduccaritaṃ katvā nandayakkho viya nandamāṇavo viya nandagoghātako viya devadatto viya dvebhātikā viya ca. Te kira gāvaṃ vadhitvā maṃsaṃ dve koṭṭhāse akaṃsu. Tato kaniṭṭho jeṭṭhakaṃ āha- “mayhaṃ dāra-kā bahū, imāni me antāni dehī”ti. Atha naṃ so “sabbāṃ maṃsaṃ dvedhā vibhattaṃ, puna kiṃ maggasī”ti paharitvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Nivattitvā ca naṃ olokento mataṃ disvā “bhāriyaṃ me kammaṃ katan”ti cittaṃ uppādesi. Athassa balavasoko uppajji. So ṭhitatṭhānēpi nisinnatṭhānēpi tadeva kammaṃ āva-jjeti, cittassādaṃ na labhati. Asitapītakhāyitasāyitampissa sarīre ojaṃ na pharati, aṭṭhicammamattameva ahosi. Atha naṃ eko thero disvā- “upāsaka, tvaṃ pahū-ta-annapāno, aṭṭhicammamattameva te avasiṭṭhaṃ, atthi nu kho te kiñci tapanīya-kammaṃ”ti? So “āma, bhante”ti sabbāṃ ārocesi. Atha naṃ thero “bhāriyaṃ te upāsaka kammaṃ kataṃ, anaparādhatṭhāne aparaddhan”ti āha. So teneva

kammena kālaṃ katvā niraye nibbatto. Vacīduccaritena suppbuddhasakkakokālikaciñcamāṇavikādayo viya tappati. Sesamettha catutthe ca uttānatthameva. Tatiyaṃ.

5. Upaññātasuttavaṇṇanā

5. Pañcame **dvinnāhanti** dvinnaṃ ahaṃ. **Upaññāsinti** upagantvā guṇaṃ aññāsiṃ, jāniṃ paṭivijjhinti attho. Idāni te dhamme dassento **yā ca asantuṭṭhitā**ti-ādimāha. Imañhi dhammadvayaṃ nissāya sathā sabbaññutaṃ patto, tasmā tassā-nubhāvaṃ dassento evamāha. Tattha **asantuṭṭhitā kusalesu dhammesū**ti iminā imaṃ dīpeti- “ahaṃ jhānamattakena vā obhāsanimittamattakena vā asantuṭṭho hutvā arahattamaggameva uppādesiṃ. Yāva so na uppajji, na tāvāhaṃ santuṭṭho ahosiṃ. Padhānasmīṃ ca anukkaṇṭhito hutvā anosakkanāya ṭhatvāyeva padhān-kiriyaṃ akāsin”ti imamatthaṃ dassento **yā ca appaṭivānitā**ti-ādimāha. Tattha **appaṭivānitā**ti appaṭikkamanā anosakkanā. **Appaṭivānī sudāhaṃ** (2.0006), **bhikkhave, padahāmī**ti ettha **sudanti** nipātamattaṃ. Ahaṃ, bhikkhave, anosakkanāyaṃ ṭhito bodhisattakāle sabbaññutaṃ patthento padhānamakāsinti ayamettha attho.

Idāni yathā tena taṃ padhānaṃ kataṃ, taṃ dassento **kāmaṃ taco cāti**-ādimāha. Tattha **pattabbanti** iminā pattabbaṃ guṇajātaṃ dasseti. **Purisathāmenāti**-ādinā purisassa ñāṇathāmo ñāṇavīriyaṃ ñāṇaparakkamo ca kathito. **Sanṭhānanti** ṭhapanā appavattanā osakkanā, paṭippassaddhīti attho. Ettāvataṃ tena caturaṅgasamannāgataṃ vīriyādhiṭṭhānaṃ nāma kathitaṃ. Ettha hi kāmaṃ taco cāti ekaṃ aṅgaṃ, nhāru cāti ekaṃ, aṭṭhi cāti ekaṃ, maṃsalohitanti ekaṃ, imāni cattāri aṅgāni. **Purisathāmenāti**-ādinī adhimattavīriyādhipaccanāni. Iti purimehi catūhi aṅgehi samannāgatena hutvā evaṃ adhiṭṭhitaṃ vīriyaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyādhiṭṭhānaṃ nāmāti veditabbaṃ. Ettāvataṃ tena bodhipallaṅke attano āgama-nīyapaṭipadā kathitā.

Idāni tāya paṭipadāya paṭiladdhaguṇaṃ kathetuṃ **tassa mayhaṃ, bhikkhaveli**-ādimāha. Tattha **appamādādhigatā**ti sati-avippavāsasaṅkhātena appamādena adhigatā, na suttappamattena laddhā. **Sambodhī**ti catumaggañāṇaṅceva sabbaññutaññāṇaṅca. Na hi sakkā etaṃ suttappamattena adhigantunti. Tenāha- “appamādādhigatā sambodhī”ti. **Anuttaro yogakkhemoti** na kevalaṃ bodhiyeva, arahattaphalanibbānasaṅkhāto anuttaro yogakkhemopi appamādādhigatova.

Idāni attanā paṭiladdhaguṇesu bhikkhusaṅghaṃ samādapento **tumhe cepi bhikkhaveli**-ādimāha. Tattha **yassatthāyāti** yassa atthāya, yaṃ upasampajja viharitukāmā hutvāti attho. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ ariyaphalaṃ. **Abhiññā sacchikativāti** abhiññāya uttamapaññāya paccakkaṃ katvā.

Upasampajja viharissathāti paṭilabhitvā pāpuṇitvā viharissatha. **Tasmā**ti yasmā appaṭivānapadhānaṃ nāmetaṃ bahūpakāraṃ uttamatthasādhakaṃ, tasmā. Pañcamaṃ.

6. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe (2.0007) **saṃyojaniyesu dhammesū**ti dasannaṃ saṃyojanānaṃ paccayabhūtesu tebhūmakadhammesu. **Assādānupassitā**ti assādato passitā passanabhāvoti attho. **Nibbidānupassitā**ti nibbidāvasena ukkaṇṭhanavasena passanabhāvo. **Jātiyā**ti khandhanibbattito. **Jarāyā**ti khandhaparipākato. **Marañe-nā**ti khandhabhedato. **Sokehī**ti antonijjhāyanalakkhaṇehi sokehi. **Paridevehī**ti tannissitalālippitalakkhaṇehi paridevehi. **Dukkhehī**ti kāyapaṭipīḷanadukkhehi. **Domanassehī**ti manovighātadomanassehi. **Upāyāsehī**ti adhimattāyāsakkhaṇa-upāyāsehi. **Dukkhasmā**ti sakalavaṭṭadukkhato. **Pajahatī**ti maggena pajahati. **Pahā-yā**ti ettha pana phalakkhaṇo kathito. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. Chaṭṭhaṃ.

7. Kaṇhasuttavaṇṇanā

7. Sattame **kaṇhā**ti na kāḷavaṇṇatāya kaṇhā, kaṇhatāya pana upanentīti nippha-ttikāḷatāya kaṇhā. Sarasenāpi vā sabbākusaladhammā kaṇhā eva. Na hi tesam uppatiyā cittaṃ pabhassaraṃ hoti. **Ahirikanti** ahirikabhāvo. **Anottappanti** anottāpi-bhāvo. Sattamaṃ.

8. Sukkasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **sukkā**ti na vaṇṇasukkatāya sukkā, sukkatāya pana upanentīti nipphattisukkatāya sukkā. Sarasenāpi vā sabbakusaladhammā sukkā eva. Tesam hi uppatiyā cittaṃ pabhassaraṃ hoti. **Hirī ca ottappañcā**ti ettha pāpato jigucchana-lakkhaṇā hirī, bhāyanalakkhaṇaṃ ottappaṃ. Yaṃ panettha vitthārato vattabbaṃ siyā, taṃ visuddhimagge vuttameva. Aṭṭhamaṃ.

9. Cariyasuttavaṇṇanā

9. Navame **lokaṃ pālentī**ti lokaṃ sandhārenti ṭhapenti rakkhanti. **Nayidha paññā-yetha mātā**ti imasmiṃ loke janikā mātā “ayaṃ me mātā”ti (2.0008) garucittikāravasena na paññāyetha. Sesapadesupi eseva nayo. **Sambhedanti** saṅkaraṃ mariyā-dabhedam vā. **Yathā ajeḷakā**ti-ādīsu ete hi sattā “ayaṃ me mātā”ti vā “mātucchā”-ti vā garucittikāravasena na jānanti. Yaṃ vatthum nissāya uppannā, tattheva vippaṭipajjanti. Tasmā upamaṃ āharanto “yathā ajeḷakā”ti-ādīmāha. Navamaṃ.

10. Vassūpanāyikasuttavaṇṇanā

10. Dasamaṃ aṭṭhuppattiyaṃ vuttaṃ. Katara-aṭṭhuppattiyaṃ? Manussānaṃ ujjhāyane. Bhagavatā hi paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni vassūpanāyikā appa-ññattā ahosi. Bhikkhū anibaddhavāsā vassepi utuvassepi yathāsukhaṃ vicariṃsu. Te disvā manussā “kathañhi nāma samaṇā sakyaputtiyā hemantampi gimhampi vassampi cārikaṃ carissanti haritāni tiṇāni sammaddantā ekindriyaṃ jīvaṃ vihe-ṭṭhantā bahū khuddake pāṇe saṅghātaṃ āpādentā. Ime hi nāma aññatitthiyā dura-
kkhātadhammā vassāvāsaṃ alliyissanti saṃkasāyissanti, ime nāma sakuṇā rukkhaggesu kulāvakāni katvā vassāvāsaṃ alliyissanti saṃkasāyissanti”ti-ādīni vatvā ujjhāyiṃsu. Tamatthaṃ bhikkhū bhagavato ārocesuṃ. Bhagavā taṃ aṭṭhu-
ppattiṃ katvā imaṃ suttaṃ desento paṭhamaṃ tāva “anujānāmi, bhikkhave, vassaṃ upagantun”ti (mahāva. 184) ettakamevāha. Atha bhikkhūnaṃ “kadā nu kho vassaṃ upagantabbā”ti uppannaṃ vitakkaṃ sutvā “anujānāmi, bhikkhave, vassāne vassaṃ upagantun”ti āha. Atha kho bhikkhūnaṃ etadahosi- “kati nu kho vassūpanāyikā”ti. Bhagavato etamatthaṃ ārocesuṃ. Taṃ sutvā sakalampi idaṃ suttaṃ desento **dvemā, bhikkhaveti-ādīmāha**. Tattha **vassūpanāyikā**ti vassūpaga-
manāni. **Purimikā**ti aparajjugatāya āsāḥhiyā upagantabbā purimakattikapuṇṇami-
pariyosānā paṭhamā temāsī. **Pacchimikā**ti māsagatāya āsāḥhiyā upagantabbā
pacchimakattikapariyosānā pacchimā temāsīti. Dasamaṃ.

Kammakāraṇavaggo paṭhamo.

2. Adhikaraṇavaggavaṇṇanā

11. Dutiyaṃ (2.0009) paṭhame **balānī**ti kenatṭhena balāni. Akampiyaṭṭhena balāni nāma, tathā durabhibhavanaṭṭhena anajjhomaddanaṭṭhena ca. **Paṭisaṅkhā-nabalanti** paccavekkhaṇabalaṃ. **Bhāvanābalanti** brūhanabalaṃ vaḍḍhanabalaṃ. **Suddhaṃ attānanti** idaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. **Tatrā**ti tesu dvīsu balesu. **Yamidanti** yaṃ idaṃ. **Sekhānametaṃ balanti** sattannaṃ sekhānaṃ ñāṇa-balametaṃ. **Sekhañhi so, bhikkhave, balaṃ āgammā**ti sattannaṃ sekhānaṃ ñāṇabalaṃ ārabha sandhāya paṭicca. **Pajahatī**ti maggena pajahati. **Pahāyā**ti iminā pana phalaṃ kathitaṃ. **Yaṃ pāpanti** yaṃ pāpakaṃ lāmaṃ. Yasmā pane-
tāni dvepi vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā ettha etadaggaṃ nāgatanti veditabbaṃ.

12. Dutiye **satisambojjhaṅgaṃ bhāvetī**ti-ādīsu ayaṃ heṭṭhā anāgatānaṃ padānaṃ vasena atthavaṇṇanā- **vivekanissitanti** vivekaṃ nissitaṃ. **Vivekoti** vivit-
tatā. Svāyaṃ tadaṅgaviveko vikkhambhana-samuccheda-paṭippassaddhi-nissara-
ṇavivekoti pañcavidho. Tasmim pañcavidhe viveke. Vivekanissitanti tadaṅgavive-
kanissitaṃ, samucchedavivekanissitaṃ, nissaraṇavivekanissitaṃca satisambo-
jjhaṅgaṃ bhāvetīti ayamatto veditabbo. Tathā hi satisambojjhaṅgabhāvanānu-
yutto yogī vipassanākkhaṇe kiccatō tadaṅgavivekanissitaṃ, ajjhāsayato nissaraṇa-

vivekanissitaṃ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṃ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṃ satisambojjhaṅgaṃ bhāveti. Pañcavidhavivekanissitampīti eke. Te hi na kevalaṃ balavavipassanāmaggaphalakkhaṇesuyeva bojjhaṅge uddharanti, vipassanāpādakakasiṇajjhāna-ānāpānāsubhabrahmavihārajjhānesupi uddharanti, na ca paṭisiddhā aṭṭhakathācariyehi. Tasmā tesam matena etesaṃ jhānānaṃ pavattikkhaṇe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaṃ. Yathā ca “vipassanākkhaṇe ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṃ”ti vuttaṃ, evaṃ “paṭippassaddhivivekanissitampi bhāveti”ti vuttaṃ vaṭṭati. Esa nayo **virāganissita**nti-ādīsu. Vivekatthā eva hi virāgādayo.

Kevalaṃ (2.0010) hettha **vossaggo** duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo cāti. Tattha **pariccāgavossaggoti** vipassanākkhaṇe ca tadaṅgavasena, maggakkhaṇe ca samucchedavasena kilesappahānaṃ. **Pakkhandanavossaggoti** vipassanākkhaṇe tanninnabhāvena, maggakkhaṇe pana ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanaṃ. Tadubhayampi imasmiṃ lokiyalokuttaramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṃ satisambojjhaṅgo yathāvuttena pakārena kilese pariccajati, nibbānañca pakkhandati. **Vossaggapariṇāminti** iminā pana sakalena vacanena vossaggatthaṃ pariṇamantaṃ pariṇatañca, paripaccantaṃ paripakkañcāti idaṃ vuttaṃ hoti. Ayañhi bojjhaṅgabhāvanānuyutto bhikkhu yathā satisambojjhaṅgo kilesapariccāgavossaggatthaṃ nibbānapakkhandanavossaggatthañca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṃ bhāvetīti. Esa nayo sesambojjhaṅgesu.

Idha pana nibbānaṃyeva sabbasaṅkhatehi vivittatā **viveko**, sabbesaṃ virāgabhāvato **virāgo**, nirodhabhāvato **nirodho**Ti vuttaṃ. Maggo eva ca vossaggapariṇāmī, tasmā satisambojjhaṅgaṃ bhāveti vivekaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattiyā vivekanissitaṃ, tathā **virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ**. Tañca kho ariyamaggakkhaṇupattiyā kilesānaṃ samucchedato pariccāgabhāvena ca nibbānapakkhandanabhāvena ca pariṇataṃ paripakkanti ayameva attho daṭṭhabbo. Esa nayo sesambojjhaṅgesu. Iti ime satta bojjhaṅgā lokiyalokuttaramissakā kathitā. Imesupi dvīsu balesu etadaggabhāvo vuttanayeneva veditabbo.

13. Tatiye **vivicceva kāmehīti**-ādīnaṃ catunnaṃ jhānānaṃ pāḷi-attho ca bhāvanānayo ca sabbo sabbākārena visuddhimagge (visuddhi. 1.69-70) vitthāritoyeva. Imāni pana cattāri jhānāni eko bhikkhu cittekaggatthāya bhāveti, eko vipassanāpādakatthāya, eko abhiññāpādakatthāya, eko nirodhapādakatthāya, eko bhavavisesatthāya. Idha pana tānipi vipassanāpādakāni adhippetāni. Ayaṃ hi bhikkhu imāni jhānāni samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā hetupaccayapariggahaṃ katvā sappaccayaṃ (2.0011) nāmarūpañca vavatthapetvā indriyabalabojjhaṅgāni samodhānetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Evametāni jhānāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitāni. Imasmimpi baladvaye etadaggabhāvo vuttanayeneva veditabbo.

14. Catutthe **saṃkhittena ca vitthārena cāti** saṃkhittadhammadesanā vitthāradhammadesanā cāti dveyeva dhammadesanāti dasseti. Tattha mātikaṃ uddisitvā kathitā desanā saṃkhittadesanā nāma. Tameva mātikaṃ vitthārato vibhajitvā

kathitā vitthāradesanā nāma. Mātikaṃ vā ṭhapetvāpi aṭṭhapetvāpi vitthārato vibhajitvā kathitā vitthāradesanā nāma. Tāsu saṃkhittadesanā nāma mahāpaññassa puggalassa vasena kathitā, vitthāradesanā nāma mandapaññassa. Mahāpaññassa hi vitthāradesanā atipapañco viya hoti. Mandapaññassa saṅkhepadesanā sasakassa uppatanaṃ viya hoti, neva antaṃ na koṭiṃ pāpuṇituṃ sakkoti. Saṅkhepadesanā ca ugghaṭitaññussa vasena kathitā, vitthāradesanā itaresaṃ tiṇṇaṃ vasena. Sakalampi hi tepiṭakaṃ saṅkhepadesanā vitthāradesanāti ettheva saṅkhaṃ gacchati.

15. Pañcame **yasmiṃ, bhikkhave, adhikaraṇeti** vivādādhikaraṇaṃ, anuvādādhikaraṇaṃ, āpattādhikaraṇaṃ, kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ adhikaraṇānaṃ yasmiṃ adhikaraṇe. **Āpanno ca bhikkhūti** āpattiṃ āpanno bhikkhu ca. **Tasmetanti** tasmiṃ etaṃ. **Dīghattāyāti** dīghaṃ addhānaṃ tiṭṭhanatthāya. **Kharattāyāti** dāsa-koṇḍa-caṇḍāla-venāti evaṃ kharavācāpavattanatthāya. **Vāḷattāyāti** pāṇi leḍḍudaṇḍādīhi paharaṇavasena kakkhaḷabhāvattāya. **Bhikkhū ca na phāsuṃ viharissantīti** aññamaññaṃ vivādāpanne bhikkhusaṅghe yepi uddesaṃ vā paripucchaṃ vā gahetukāmā padhānaṃ vā anuyuñjitukāmā, te phāsuṃ na viharissantīti. Bhikkhusaṅghasmiṃ hi uposathapavāraṇāya ṭhitāya uddesādīhi atthikā uddesādīni gahetuṃ na sakkonti, vipassakānaṃ cittuppādo na ekaggo hoti, tato visesaṃ nibbattetuṃ na sakkonti. Evaṃ bhikkhū ca na phāsuṃ viharissantīti. **Na dīghattāyāti**-ādīsu vutta-ṭaṭṭipakkhanayena attho veditabbo.

Idhāti (2.0012) imasmiṃ sāsane. **Iti paṭisañcikkhatīti** evaṃ paccavekkhati. **Akusalaṃ āpannoti** ettha akusalanti āpatti adhippetā, āpattiṃ āpannoti attho. **Kaṅcīdeva desanti** na sabbameva āpattiṃ, āpattiyā pana kaṅcīdeva desaṃ aññataraṃ āpattinti attho. **Kāyenāti** karajakāyena. **Anattamano** Ti atuṭṭhacitto. **Anattamanavācanti** atuṭṭhavācaṃ. **Mamevāti** maṃyeva. **Tatthāti** tasmiṃ adhikaraṇe. **Accayo accagamāti** aparādho atikkamitvā madditvā gato, ahamevettha aparādhiko. **Suṅkadāyakaṃva bhaṇḍasminti** yathā suṅkaṭṭhānaṃ pariharitvā nīte bhaṇḍasmiṃ suṅkadāyakaṃ aparādho abhibhavati, so ca tattha aparādhiko hoti, na rājāno na rājapurisāti attho.

Idaṃ vuttaṃ hoti- yo hi raññā ṭhapitaṃ suṅkaṭṭhānaṃ pariharitvā bhaṇḍaṃ harati, taṃ saha bhaṇḍasakaṭena ānetvā rañño dassenti. Tattha neva suṅkaṭṭhānassa doso atthi, na rañño na rājapurisānaṃ, pariharitvā gatasseva pana doso, evamevaṃ yaṃ so bhikkhu āpattiṃ āpanno, tattha neva āpattiyā doso, na coda-kassa. Tīhi pana

kāraṇehi tasseva bhikkhuno doso. Tassa hi āpattiṃ āpannabhāvenapi doso, codake anattamanatāyapi doso, anattamanassa sato paresaṃ ārocānenapi doso. Codakassa pana yaṃ so taṃ āpattiṃ āpajantaṃ addasa, tattha doso natthi. Anattamanatāya codanāya pana doso. Tampi amanasikarivā ayaṃ bhikkhu attanova dosaṃ paccavekkhanto “iti mameva tattha accayo accagamā suṅkadāyakaṃva bhaṇḍasmin”ti evaṃ paṭisañcikkhatīti attho. Dutiyavāre codakassa anattamanatā ca anattamanatāya coditabhāvo cāti dve dosā, tesāṃ vasena “accayo accagamā”-ti ettha yojanā kātabbā. Sesamettha uttānamevāti.

16. Chaṭṭhe aññataroti eko apākaṭānāmo brāhmaṇo. **Yena bhagavā tenupasaṅkamīti yenāti** bhummatthe karaṇavacanaṃ. Tasmā yattha bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho veditabbo. Yena vā kāraṇena bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, tena kāraṇena upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena bhagavā upasaṅkamitabbo (2.0013)? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sādūphalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukko viya. **Upasaṅkamīti** gatoti vuttaṃ hoti. **Upasaṅkamitvāti** upasaṅkamanapariyosānadīpanaṃ. Atha vā evaṃ gato tato āsannataraṃ ṭhānaṃ bhagavato samīpasaṅkhātaṃ gantvāti vuttaṃ hoti.

Bhagavatā saddhiṃ sammodīti yathā ca khamaṇiyādīni pucchanto bhagavā tena, evaṃ sopi bhagavatā saddhiṃ samappavattamodo ahosi, sītodakaṃ viya uṇhodakena sammoditaṃ ekībhāvaṃ agamāsi. Yāya ca “kacci, bho gotama, khamaṇiyaṃ, kacci yāpaniyaṃ, kacci bho gotamassa ca sāvakaṇāṅca appābādhaṃ appātāṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāro”ti-ādikāya kathāya sammodi, taṃ pītipāmojjasaṅkhātassa sammodassa janānato sammodituṃ yuttabhāvato ca **sammodaniyaṃ**, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālaṃ sāretuṃ nirantaraṃ pavattetuṃ araharūpato saritabbabhāvato ca **sāraṇiyaṃ**. Suyyamānasukhato vā sammodaniyaṃ, anussariyamānasukhato sāraṇiyaṃ, tathā byañjanaparisuddhatāya sammodaniyaṃ, atthaparisuddhatāya sāraṇiyanti evaṃ anekehi pariyāyehi sammodaniyaṃ sāraṇiyaṃ kathaṃ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhapetvā yenatthena āgato, taṃ pucchitukāmo ekamantaṃ nisīdi.

Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”-ti-ādīsu (a. ni. 4.70) viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṃ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanaṃ. **Nisīdīti** upāvisi. Paṇḍitā hi purisā garuṭṭhāniyaṃ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ nisīdanti. Ayaṅca nesaṃ aññataro, tasmā ekamantaṃ nisīdi.

Kathaṃ nisinno pana ekamantaṃ nisinno hotīti? Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyathidaṃ- atidūraṃ, accāsannaṃ, uparivātaṃ, unnatappadesaṃ, atisammukhaṃ atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaṃ karoti (2.0014). Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadesaṃ nisinno agāraṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ pasāretvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi ete cha nisajjadose vajjetvā nisīdi. Tena vuttaṃ “ekamantaṃ nisī-

dī”ti.

Etadavocāti duvidhā hi pucchā- agārikapucchā, anagārikapucchā ca. Tattha “kiṃ, bhante, kusalaṃ, kiṃ akusalan”ti (ma. ni. 3.296) iminā nayena agārikapucchā āgatā. “Ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā”ti (ma. ni. 3.86) iminā nayena anagārikapucchā. Ayaṃ pana attano anurūpaṃ agārikapucchāṃ pucchanto etaṃ “ko nu kho, bho gotama, hetu ko paccayo”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **hetu paccayoti** ubhayampetaṃ kāraṇavevacanameva. **Adhammacariyāvisamacariyāhetūti** adhammacariyāsaṅkhātāya visamacariyāya hetu, taṃkāraṇā tappaccayāti attho. Tatrāyaṃ padattho- adhammassa cariyā adhammacariyā, adhammakāraṇanti attho. Visamaṃ cariyā, visamassa vā kammaṃ cariyāti visamacariyā. Adhammacariyā ca sā visamacariyā cāti adhammacariyāvisamacariyā. Etenupāyena sukkapakkhepi attho veditabbo. Atthato panettha adhammacariyāvisamacariyā nāma dasa akusalakammaṃ pathā, dhammacariyāsamacariyā nāma dasa kusalakammaṃ pathāti veditabbā.

Abhikkantaṃ, bho gotamāti ettha ayaṃ abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanesu dissati. “Abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho”ti-ādīsu (udā. 45; cūḷava. 383; a. ni. 8.20) hi khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītaro cā”ti-ādīsu (a. ni. 4.100) sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;
abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti.-

Ādīsu (2.0015) (vi. va. 857) abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bhante”ti-ādīsu (dī. ni. 1.250; pārā. 15) abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu, bho gotamāti vuttaṃ hotīti veditabbaṃ.

“Bhaye kodhe pasamsāyaṃ, turite kotūhalacchare;
hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṃ budho”ti.-

Iminā ca lakkhaṇena idha pasādavasena pasamsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. Atha vā **abhikkantanti** abhikkantaṃ ati-itṭhaṃ atimanāpaṃ, atisundaranti vuttaṃ hoti.

Tattha ekena abhikkantasaddena desanaṃ thometi, ekena attano pasādaṃ. Ayañhettha adhippāyo- abhikkantaṃ, bho gotama, yadidaṃ bhoto gotamassa dhammadesanā, abhikkantaṃ yadidaṃ bhoto gotamassa dhammadesanaṃ āgama mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṃ dve dve atthe sandhāya thometi- bhoto gotamassa vacanaṃ abhikkantaṃ dosanāsanato, abhikkantaṃ guṇādhigamanato, tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukkaṃsanato, aparavambhanato, karuṇāsītalato, paññāvadātato, āpāthamaṇiyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṃsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṃ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṃyeva thometi. Tattha **nikkujjanti** adhomukhaṭhapitaṃ, heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujjeyyāti** uparimukhaṃ kareyya. **Paṭicchannanti** tiṇapaṇṇādichāditaṃ. **Vivareyyāti** ugghāṭeyya. **Mūḷhassāti** disāmūḷhassa. **Maggam ācikkheyyāti** hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakā-**

reti kālāpakkhacātuddasī-aḍḍharattaghanavanasaṅḍameghapaṭalehi caturaṅge tame. Ayaṃ tāva anuttānapadattho.

Ayaṃ pana adhippāyayanā- yathā koci nikkujjitaṃ ukkujjeyya, evaṃ saddhammavimukhaṃ asaddhamme patitaṃ maṃ asaddhammā vuṭṭhāpentena, yathā paṭicchannaṃ vivareyya, evaṃ kassapassa bhagavato sāsānantaradhānato pabhuti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṃ (2.0016) sāsanaṃ vivarantena, yathā mūḷhassa maggaṃ ācikkheyya, evaṃ kummaggamicchāmaggaṃ paṭipannaṃ me saggamokkhamaggaṃ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṃ dhāreyya, evaṃ mohandhakāre nimuggassa me buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraṇaṃ sakadesanāpajjotadhāraṇena mayhaṃ bhotā gotamena etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannā-kāraṃ karonto **esāhanti**-ādimāha. Tattha **esāhanti** eso ahaṃ. **Bhavantaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gacchāmīti** bhavaṃ me gotamo saraṇaṃ parāyaṇaṃ aghassa tātā hitassa ca vidhātāti iminā adhippāyena bhavantaṃ gotamaṃ gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṃ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṃ gati attho, buddhipi tesaṃ attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi bujjhāmīti ayamattho vutto. **Dhammañca bhikkhusaṅghañcāti** ettha pana adhigatamagge sacchikatani-rodhe yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjamāne ca catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti **dhammo**. So atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañhetam- “yāvata, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesaṃ aggamakkhāyatī”ti (a. ni. 4.34) vitthāro. Na kevalañca ariyamaggo ceva nibbānañca, apica kho ariya-phalehi saddhiṃ pariyattidhammopi. Vuttañhetam chattamāṇavakavimāne-

“Rāgavirāgamanejamasokaṃ, dhammasaṅkhatamappaṭikūlaṃ;
madhuramimaṃ paguṇaṃ suvibhattaṃ, dhammamimaṃ saraṇatthamupehī”-
ti. (vi. va. 887);

Ettha **rāgavirogoti** maggo kathito. **Anojamasokanti** phalaṃ. **Dhammasaṅkha-**
tanti nibbānaṃ. **Appaṭikūlaṃ madhuramimaṃ Paguṇaṃ suvibhattanti** piṭakatta-
yena vibhattā sabbadhammakhandhāti. Diṭṭhisīlasaṅghātena saṃhatoti **saṅgho**.
So atthato aṭṭha-ariyapuggalasamūho. Vuttañhetam tasmiyeva vimāne-

“Yattha ca dinnamahapphalaṃ, catūsu sucīsu purisayugesu;
aṭṭha ca puggaladhammasā te, saṅghamimaṃ saraṇatthamupehī”ti. (vi.
va. 888);

Bhikkhūnaṃ (2.0017) saṅgho **bhikkhusaṅgho**. Ettāvatā brāhmaṇo tīṇi saraṇaga-
manāni paṭivedesi.

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṃ saraṇaṃ, saraṇagamaṇaṃ, yo ca
saraṇaṃ gacchati, saraṇagamaṇappabhedo, saraṇagamaṇaphalaṃ, saṃkilesa,
bhedoti ayaṃ vidhi veditabbo.

Seyyathidaṃ- padatthato tāva hiṃsatīti **saraṇaṃ**, saraṇagatānaṃ teneva sara-
ṇagamaṇena bhayaṃ santāsaṃ dukkhaṃ duggatiparikilesaṃ hanati vināsetīti
attho, ratanattayassevetaṃ adhivacanaṃ. Atha vā hite pavattanena ahitā ca niva-
ttanena sattānaṃ bhayaṃ hiṃsatīti buddho, bhavakantārā uttāraṇena lokassa

assāsadānena ca dhammo, appakānampi kārānaṃ vipulaphalapaṭilābhakara-
ṇena saṅgho. Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayaṃ saraṇaṃ. Tappasādata-
ggarutāhi vihatakilesa tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo saraṇagamaṇaṃ.
Taṃsamaṅgīsatto saraṇaṃ gacchati, vuttappakārena cittuppādena “etāni me tīṇi
ratanāni saraṇaṃ, etāni parāyaṇaṃ”ti evaṃ upetīti attho. Evaṃ tāva **saraṇaṃ sara-
ṇagamaṇaṃ yo ca saraṇaṃ gacchati** Idaṃ tayaṃ veditabbaṃ.

Saraṇagamaṇappabhede pana duvidhaṃ saraṇagamaṇaṃ lokuttaraṃ lokiya-
ñcāti. Tattha lokuttaraṃ diṭṭhasaccānaṃ maggakkhaṇe saraṇagamaṇupakkilesa-
samucchedena āramaṇato nibbānāramaṇaṃ hutvā kiccato sakalepi ratana-
ttaye ijjhati. Lokiyaṃ puthujjanānaṃ saraṇagamaṇupakkilesavikkhambhanena āra-
mmaṇato buddhādiguṇāramaṇaṃ hutvā ijjhati. Taṃ atthato buddhādīsu
vatthūsu saddhāpaṭilābho, saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi dasasu puññakiriyāva-
tthūsu diṭṭhijukammanti vuccati.

Tayidaṃ catudhā pavattati attasanniyyātanena tapparāyaṇatāya sissabhāvūpa-
gamaṇena paṇipātenāti. Tattha **attasanniyyātaṇaṃ** nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ
attānaṃ buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassā”ti evaṃ buddhādīnaṃ
attapariccajanaṃ. **Tapparāyaṇatā** nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ buddhaparāyaṇo,
dhammaparāyaṇo, saṅghaparāyaṇo iti maṃ dhārethā”ti evaṃ tapparāyaṇabhāvo.

Sissabhāvūpagamaṃ nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ buddhassa (2.0018) antevāsiko, dhammassa, saṅghassa iti maṃ dhārethā”ti evaṃ sissabhāvūpagamo. **Paṇipāto** Nāma “ajja ādiṃ katvā ahaṃ abhivādana-paccuṭṭhāna-añjalikamma-sāmīcikkammaṃ buddhādīnaṃyeva tiṇṇaṃ vatthūnaṃ karomi iti maṃ dhārethā”ti evaṃ buddhādīsu paramanipaccakāro. Imesañhi catunnampi ākārānaṃ aññatarampi karontena gahitaṃyeva hoti saraṇagamaṃ.

Apica “bhagavato attānaṃ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa attānaṃ pariccajāmi, jīvitaṃ pariccajāmi, pariccattoyeva me attā, pariccattaṃyeva me jīvitaṃ, jīvitapariyantikaṃ buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi, buddho me saraṇaṃ leṇaṃ tāṇaṃ”ti evampi attasanniyyātanaṃ veditabbaṃ. “Satthārañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sugatañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ, sammāsambuddhañca vatāhaṃ passeyyaṃ, bhagavantameva passeyyaṃ”ti (saṃ. ni. 2.154) evampi mahākassapassa saraṇagamane viya sissabhāvūpagamaṃ daṭṭhabbaṃ.

“So ahaṃ vicarissāmi, gāmā gāmaṃ purā purā;
namassamāno sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatan”ti. (su. ni. 194;
saṃ. ni. 1.246);

Evampi āḷavakādīnaṃ saraṇagamaṃ viya tapparāyaṇatā veditabbā. “Atha kho brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ ekamaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā bhagavato pādesu siraṣā nipatitvā bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti- ‘brahmāyu ahaṃ, bho gotama, brāhmaṇo; brahmāyu ahaṃ, bho gotama, brāhmaṇo’”ti (ma. ni. 2.394) evampi paṇipāto veditabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamaṃ hoti, na itarehi. Setṭhavaseneva hi saraṇaṃ gaṇhāti, setṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo sākiyo vā koliyo vā “buddho amhākaṃ ñātako”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā “samaṇo gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandiyamāno anattampi kareyyā”ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo vā bodhisattakāle bhagavato santike kiñci uggahitaṃ saramāno buddhakāle vā-

“Ekena (2.0019) bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammaṃ payojaye;
catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”ti. (dī. ni. 3.265)-
Evarūpaṃ anusāsaniṃ uggahetvā “ācariyo me”ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṃ. Yo pana “ayaṃ loke aggadakkhiṇeyyo”ti vandati, teneva gahitaṃ hoti saraṇaṃ.

Evaṃ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātiṃ “ñātako me ayan”ti vandato saraṇagamaṃ na bhijjati, pageva apabbajitaṃ. Tathā rājānaṃ bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandiyamāno anattampi kareyyāti. Tathā yaṃ kiñci sippaṃ sikkhāpakaṃ titthiyaṃ “ācariyo me ayan”ti vandatopi na bhijjatīti evaṃ **saraṇagamanappabhedo** veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamaṃ cattaṃ sāmāññaphalāni vipākaphalaṃ, sabbadukkhakkhaya ānisaṃsaphalaṃ. Vuttañhetam-

“Yo ca buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṃ gato;
cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati. (dha. pa. 190);
“Dukkaṃ dukkhasamuppādaṃ, dukkhassa ca atikkamaṃ;
ariyañcaṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ, dukkhūpasamagāminaṃ. (dha. pa. 191);
“Etaṃ kho saraṇaṃ khemaṃ, etaṃ saraṇamuttamaṃ;
etaṃ saraṇamāgama, sabbadukkhā pamuccatī” ti. (dha. pa. 192);

Apica niccato anupagamanādivasenapetassa ānisaṃsaphalaṃ veditabbaṃ.
Vuttañhetam-

“Aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo kañci
saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya, sukhatō upagaccheyya, kañci dhammaṃ
attato upagaccheyya, mātaraṃ jīvitā voropeyya, pitaraṃ, arahantaṃ jīvitā voro-
peyya, paduṭṭhacitto tathāgatassa lohitaṃ uppādeyya, saṅghaṃ bhindeyya,
aññaṃ satthāraṃ uddiseyya, netam ṭhānaṃ vijjatī” ti (ma. ni. 3.128-130; a. ni. 1.
272-277).

Lokiyassa (2.0020) pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhogasampa-
dāpi phalameva. Vuttañhetam-

“Ye keci buddhaṃ saraṇaṃ gatāse,
na te gamissanti apāyabhūmiṃ;
pahāya mānusaṃ dehaṃ,
devakāyaṃ paripūressanti” ti. (saṃ. ni. 1.37);

Aparampi vuttaṃ-

“Atha kho sakko devānamindo asītiyā devatāsahashehi saddhiṃ yenāyasmā
mahāmoggallāno tenupasaṅkamaṃ ...pe... ekamantaṃ ṭhitaṃ kho sakkaṃ devā-
namindaṃ āyasmā mahāmoggallāno etadavoca- ‘sādhu kho, devānaminda,
buddhasaraṇagamaṃ hoti. Buddhasaraṇagamaṃ hetu kho devānaminda
evamidhekacce sattā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ
upapajjanti. Te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti dibbena āyunā dibbena
vaṇṇena sukkena yasena ādhipateyyena dibbehi rūpehi saddehi gandhehi
rasehi phoṭṭhabbehi” ti (saṃ. ni. 4.341).

Eseva nayo dhamme saṅghe ca. Apica velāmasuttādivasenāpi (a. ni. 9.20
ādayo) saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṃ **saraṇagamanaphalaṃ**
veditabbaṃ.

Tattha lokiyasaraṇagamaṃ tisu vatthūsu aññāṇasaṃsayamicchāññādihi
saṃkilissati, na mahājutikaṃ hoti na mahāvippahāraṃ. Lokuttarassa natthi saṃki-
leso. Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo sāvajjo anavajjo ca. Tattha
sāvajjo aññasatthārādisu attasanniyyātanādihi hoti, so anīṭṭhaphalo. Anavajjo kāla-
kiriya, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatti bhedo. Bhavantarepi
hi ariyasāvako aññaṃ satthāraṃ na uddisatīti evaṃ saraṇagamanassa **saṃkilesa**
ca **bhedo** ca veditabbo.

Upāsakaṃ (2.0021) **maṃ bhavaṃ gotamo dhāretū**ti maṃ bhavaṃ gotamo “upā-
sako ayan” ti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. Upāsakavidhikosallatthaṃ panettha ko
upāsako, kasmā upāsakoti vuccati, kimassa silaṃ, ko ājivo, kā vipatti, kā sampa-

ttīti idaṃ paṇṇakam veditabbaṃ.

Tattha **ko upāsakoti** yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetam-

“Yato kho, mahānāma, upāsako buddham saraṇam gato hoti, dhammam saraṇam gato, saṅgham saraṇam gato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako hoti” ti (saṃ. ni. 5.1033).

Kasmā upāsakoti. Ratanattayassa upāsanato. So hi buddham upāsatīti upāsako. Dhammam, saṅgham upāsatīti upāsakoti.

Kimassa sīlanti. Pañca veramaṇiyo. Yathāha-

“Yato kho, mahānāma, upāsako paṇātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā, kāmesumicchācārā, musāvādā, surāmerayamajjappamādaṭṭhānā paṭivirato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako sīlavā hoti” ti (saṃ. ni. 5.1033).

Ko ājīvoti. Pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvikakappanam. Vuttañhetam-

“Pañcimā, bhikkhave, vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca. Satthavaṇijjā, sattavaṇijjā, maṃsavaṇijjā, majjavaṇijjā, visavaṇijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā” ti (a. ni. 5.177).

Kā vipattīti. Yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Apica yāya esa caṇḍālo ceva hoti malañca patikuṭṭho ca, sāpi tassa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha-

“Pañcahi (2.0022), bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti upāsakamalañca upāsakapatikuṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṃ paccehi no kammaṃ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyam pariyesati, tattha ca pubbakāram karoti” ti (a. ni. 5.175).

Kā sampattīti. Yā cassa sīlasampadā ca ājīvasampadā ca, sā sampatti. Ye cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha-

“Pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakarātanañca hoti upāsakapadumañca upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṃ paccehi no maṅgalaṃ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyam gavesati, idha ca pubbakāram karoti” ti (a. ni. 5.175).

Ajjataggeti ettha ayam **aggasaddo** ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhesu dissati. “Ajjatagge samma, dovārika, āvarāmi dvāram nigaṇṭhānam nigaṇṭhīnam” ti-ādīsu (ma. ni. 2.70) hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṃ aṅgulaggaṃ parāmaseyya (kathā. 441). Uccaggaṃ veḷaggaṃ” ti-ādīsu koṭiyam. “Ambilaggaṃ vā madhuraggaṃ vā tittakaggaṃ vā (saṃ. ni. 5.374), anujānāmi, bhikkhave, vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetun” ti-ādīsu (cūḷava. 318) koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā ...pe... tathāgato tesam aggamakkhāyatī” ti-ādīsu (a. ni. 4.34) seṭṭhe. Idha panāyam ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṃ ādim katvāti evamettha attho veditabbo. **Ajjatanti** ajjabhāvam. Ajjadaggeti vā pāṭho, dakāro padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṃ, yāva me jīvitam pavattati, tāva upetaṃ, anaññasatthukam tīhi saraṇagamanehi saraṇam gataṃ upāsakam kappiyakārakam maṃ

bhavaṃ gotamo dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva buddhaṃ “na buddho”ti vā dhammaṃ “na (2.0023) dhammo”ti vā saṅghaṃ “na saṅgho”ti vā vadeyyanti evaṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ gantvā catūhi ca paccayehi pavāretvā uṭṭhāyāsanaṃ bhagavantaṃ abhivādetvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkāmiti.

17. Sattame **jāṇussoṇīti** jāṇussoṇīṭhānantaram kira nāmekam ṭhānantaram, tam yena kulena laddham, tam jāṇussoṇikulanti vuccati. Ayam tasmim kule jātattā raṅṅo santike ca laddhajāṇussoṇisakkārattā jāṇussoṇīti vuccati. **Tenupasaṅkamīti** “samaṇo kira gotamo paṇḍito byatto bahussuto”ti sutvā “sace so liṅgavibhattikārakādibhedam jānissati, amhehi ṅātameva jānissati, aññātam kiṃ jānissati. ṅātameva kathessati, aññātam kiṃ kathessati”ti cintetvā mānaddhajaṃ paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā mahāparivārehi parivuto yena bhagavā tenupasaṅkami. **Katattā ca, brāhmaṇa, akatattā cāti** satthā tassa vacanaṃ sutvā “ayam brāhmaṇo idha āgacchanto na jānitukāmo atthagavesī hutvā āgato, mānaṃ pana paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā āgato. Kiṃ nu khvassa yathā pañhassa atthaṃ jānāti, evaṃ kathite vaḍḍhi bhavissati, udāhu yathā na jānāti”ti cintetvā “yathā na jānāti, evaṃ kathite vaḍḍhi bhavissati”ti ṅatvā “katattā ca, brāhmaṇa, akatattā cā”ti āha.

Brāhmaṇo tam sutvā “samaṇo gotamo katattāpi akatattāpi niraye nibbattiṃ vadati, idaṃ ubhayakāraṇenāpi ekaṭṭhāne nibbattiyā kathitattā dujjānaṃ mahandhakāraṃ, natthi mayhaṃ ettha patiṭṭhā. Sace panāhaṃ ettakeneva tuṅhī bhavyeṃ, brāhmaṇānaṃ majjhe kathanakālepi maṃ evaṃ vadeyyuṃ- ‘tvam samaṇassa gotamassa santikaṃ mānaṃ paggayha siṅgaṃ ukkhipitvā gatosi, ekavacaneneva tuṅhī hutvā kiñci vattuṃ nāsakkhi, imasmim ṭhāne kasmā kathesi’ti. Tasmā parājītopi aparājitasadiso hutvā puna saggagamanapañhaṃ pucchissāmi”ti cintetvā **ko nu kho, bho gotamāti** imaṃ dutyapañhaṃ ārabhi.

Evampi (2.0024) tassa ahosi- “uparipañhena heṭṭhāpañhaṃ jānissāmi, heṭṭhāpañhena uparipañhan”ti. Tasmāpi imaṃ pañhaṃ pucchi. Satthā purimanayeneva cintetvā yathā na jānāti, evameva kathento punapi “katattā ca, brāhmaṇa, akatattā cā”ti āha. Brāhmaṇo tasmimpi patiṭṭhātuṃ asakkonto “alaṃ, bho, na īdisassa purisassa santikaṃ āgatena ajānitvā gantuṃ vaṭṭati, sakavādaṃ pahāya samaṇaṃ gotamaṃ anuvattitvā mayhaṃ atthaṃ gavesissāmi, paralokamaggaṃ sodhessāmi”ti sanniṭṭhānaṃ katvā satthāraṃ āyācanto **na kho ahanti-ādīmāha**. Athassa nihata mānataṃ ṅatvā satthā upari desanaṃ vaḍḍhento **tena hi, brāhmaṇāti-ādīmāha**. Tattha **tena hīti** kāraṇaniddeso. Yasmā saṃkhittena bhāsitassa atthaṃ ajānanto vitthāradesanaṃ yācasi, tasmāti attho. Sesametta uttānatthamevāti.

18. Aṭṭhame **āyasmāti** piyavacanamaṃ. **Ānandoti** tassa therassa nāmaṃ. **Ekam-senāti** ekantena. **Anuviccāti** anupavisitvā. **Viññūti** paṇḍitā. **Garahantīti** nindanti, avaṇṇaṃ bhāsanti. Sesametta navame ca sabbaṃ uttānatthameva.

20. Dasame **dunnikkhittaṅca padabyañjananti** uppaṭipāṭiyā gahitapāḷipadameva hi atthassa byañjanattā byañjananti vuccati. Ubhayamaṃ pāḷiyāva nāmaṃ. **Attho ca dunnītoti** parivattetvā uppaṭipāṭiyā gahitā aṭṭhakathā. **Dunnikkhittassa, bhikkhave, padabyañjanassa atthopi dunnayo hotīti** parivattetvā uppaṭipāṭiyā gahitāya pāḷiyā aṭṭhakathā nāma dunnayā dunnīhārā dukkathā nāma hoti. Ekādasame vuttapaṭipakkhanayena attho veditabboti.

Adhikaraṇavaggo dutiyo.

3. Bālavaggavaṇṇanā

22. Tatiyassa paṭhame **accayaṃ accayato na passatīti** “aparajjhivā aparaddhaṃ mayā”ti attano aparādhaṃ na passati, aparaddhaṃ mayāti vatvā daṇḍakammaṃ (2.0025) āharitvā na khamāpetīti attho. **Accayaṃ desentassā** Ti evaṃ vatvā daṇḍakammaṃ āharitvā khamāpentassa. **Yathādhammaṃ nappaṭiggaṇhātīti** “puna evaṃ na karissāmi, khamatha me”ti vuccamāno accayaṃ imaṃ yathādhammaṃ yathāsabhāvaṃ na paṭiggaṇhāti. “Ito paṭṭhāya puna evarūpaṃ mā akāsi, khamāmi tuyhan”ti na vadati. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayeneva vedītabbo.

23. Dutiye **abbhācikkhantīti** abhibhavitvā ācikkhanti, abhūtena vadanti. **Dosantaroti** antare patitadoso. Evarūpo hi “natthi samaṇassa gotamassa uttarimanussa-dhammo”ti-ādīni vadanto sunakkhatto viya tathāgataṃ abbhācikkhati. **Saddho vā duggahitenāti** yo hi ñāṇavirahitāya saddhāya atisaddho hoti muddhappasanno, sopi “buddho nāma sabbalokuttaro, sabbe tassa kesādayo bāttiṃsa koṭṭhāsā lokuttarāyevā”ti-ādīnā nayena duggahitaṃ gaṇhitvā tathāgataṃ abbhācikkhati. Tatiyaṃ uttānatthamevāti.

25. Catutthe **neyyatthaṃ suttantanti** yassa attho netabbo, taṃ netabbatthaṃ suttantaṃ. **Nītattho suttantoti dīpetīti** kathitattho ayaṃ suttantoti vadati. Tattha “ekapuggalo, bhikkhave, dveme, bhikkhave, puggalā, tayome, bhikkhave, puggalā, cattārome, bhikkhave, puggalā”ti evarūpo suttanto neyyattho nāma. Ettha hi kiñcāpi sammāsambuddhena “ekapuggalo, bhikkhave”ti-ādī vuttaṃ, paramatthato pana puggalo nāma natthīti evamassa attho netabbova hoti. Ayaṃ pana attano bālatāya nītattho ayaṃ suttantoti dīpeti. Paramatthato hi puggale asati na tathāgato “ekapuggalo, bhikkhave”ti-ādīni vadeyya. Yasmā pana tena vuttaṃ, tasmā paramatthato atthi puggaloti gaṇhanto taṃ neyyatthaṃ suttantaṃ nītattho suttantoti dīpeti. **Nītatthanti** aniccaṃ dukkhaṃ anattāti evaṃ kathitatthaṃ. Ettha hi aniccameva dukkhameva anattāyevāti attho. Ayaṃ pana attano bālatāya “neyyattho ayaṃ suttanto, atthamassa āharissāmi”ti “niccaṃ nāma atthi, sukhaṃ nāma atthi, attā nāma atthī”ti gaṇhanto nītatthaṃ suttantaṃ neyyattho suttantoti dīpeti nāma. Pañcamaṃ uttānatthamevāti.

27. Chaṭṭhe (2.0026) **paṭicchannakammantassāti** pāpakammaṃ. Pāpaṃ hi paṭicchādetvā karonti. No cepi paṭicchādetvā karonti, pāpakammaṃ paṭicchannamevāti vuccati. **Nirayoti** saḥokāsakā khandhā. Tiracchānayanīyaṃ khandhāva labbhanti. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

30. Navame **paṭiggāhāti** paṭiggāhakā, dussīlaṃ puggalaṃ dve ṭhānāni paṭiggāṇantīti attho.

31. Dasame **atthavase** Ti kāraṇāni. **Araññavanapatthānīti** araṇṇāni ca vanapatthāni ca. Tattha kiñcāpi abhidhamme nippariyāyena “nikkhamitvā bahi indakhīlā, sabbametaṃ araṇṇan”ti (vibha. 529) vuttaṃ, tathāpi yaṃ taṃ “pañcadhanusatikāṃ pacchiman”ti (pārā. 654) araṇṇakaṅganipphādakaṃ senāsanaṃ vuttaṃ,

tadeva adhippetanti veditabbaṃ. **Vanapatthanti** gāmantam atikkamitvā manu-
ssānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ, yattha na kasīyati na vapīyati. **Pantānīti** pariyantāni
atidūrāni, **diṭṭhadhammasukhavihāranti** lokiyalokuttaraṃ phāsuvihāraṃ. **Pacchi-
mañca janataṃ anukampamānoti** pacchime mama sāvake anukampanto.

32. Ekādasame **vijjābhāgiyāti** vijjākoṭṭhāsikā. **Samathoti** cittekaggatā. **Vipassa-
nāti** saṅkhārapariggāhakañāṇaṃ. **Kamatthamanubhotīti** katamaṃ atthaṃ āra-
dheti sampādeti paripūreti. **Cittam bhāvīyatīti** maggacittam bhāvīyati brūhīyati
vaḍḍhīyati. **Yo rāgo, so pahīyatīti** yo rajjanakavasena rāgo, so pahīyati. Rāgo hi
maggacittassa paccanīko, maggacittam rāgassa ca. Rāgakkhaṇe maggacittam
natthi, maggacittakkhaṇe rāgo natthi. Yadā pana rāgo uppajjati, tadā maggaci-
tassa uppattim nivāreti, padaṃ pacchindati. Yadā pana maggacittam uppajjati,
tadā rāgaṃ samūlakaṃ ubbaṭṭetvā samugghātentameva uppajjati. Tena vuttaṃ-
“rāgo pahīyatī”ti.

Vipassanā, bhikkhave, bhāvitā Ti vipassanāñāṇaṃ brūhitaṃ vaḍḍhitaṃ. **Paññā
bhāvīyatī** Ti maggapaññā bhāvīyati brūhīyati vaḍḍhīyati. **Yā avijjā, sā pahīyatīti**
aṭṭhasu ṭhānesu vaṭṭamūlikā mahā-avijjā pahīyati. Avijjā hi maggapaññāya pacca-
nīkā, maggapaññā avijjāya. Avijjākkhaṇe maggapaññā natthi (2.0027), maggapa-
ññākkhaṇe avijjā natthi. Yadā pana avijjā uppajjati, tadā maggapaññāya uppattim
nivāreti, padaṃ pacchindati. Yadā maggapaññā uppajjati, tadā avijjaṃ samūlakaṃ
ubbaṭṭetvā samugghātayamānāva uppajjati. Tena vuttaṃ- “avijjā pahīyatī”ti. Iti
maggacittam maggapaññāti dvepi sahaṭṭadhammāva kathitā.

Rāgupakkiliṭṭhaṃ vā, bhikkhave, cittam na vimuccatīti rāgena upakkiliṭṭhattā
maggacittam na vimuccatīti dasseti. **Avijjupakkiliṭṭhā vā paññā na bhāvīyatīti** avi-
jjāya upakkiliṭṭhattā maggapaññā na bhāvīyatīti dasseti. **Iti kho, bhikkhave**ti evaṃ
kho, bhikkhave. **Rāgavirāgā cetovimuttīti** rāgassa khayavirāgena cetovimutti
nāma hoti. Phalasaṃādhissetaṃ nāmaṃ. **Avijjāvirāgā paññāvimuttīti** avijjāya
khayavirāgena paññāvimutti nāma hoti. Imasmiṃ sutte nānākkhaṇikā saṃādhivi-
passanā kathitāti.

Bālavaggo tatiyo.

4. Samacittavaggavaṇṇanā

33. Catutthassa paṭhame **asappurisabhūmīti** asappurisānaṃ paṭiṭṭhānaṭṭhānaṃ.
Sappurisabhūmiyampi eseva nayo. **Akataññūti** kataṃ na jānāti. **Akatavedīti** kataṃ
pākaṭaṃ katvā na jānāti. **Upaññātanti** vaṇṇitaṃ thomitaṃ pasatthaṃ. **Yadidanti** yā
ayaṃ. **Akataññutā akataveditāti** parena katassa upakārassa ajānanañceva
pākaṭaṃ katvā ajānanañca. **Kevalāti** sakalā. Sukkapakkhepi vuttanayeneva attho
veditabbo.

34. Dutiye **mātu ca pitu cāti** janakamātu ca janakapitu ca. **Ekena, bhikkhave,
aṃsena mātaraṃ parihareyyāti** ekasmiṃ aṃsakūṭe ṭhapetvā mātaraṃ paṭija-

ggeyya. **Ekena aṃsena pitaraṃ parihareyyāti** ekasmiṃ aṃsakūṭe ṭhapetvā pitaraṃ paṭijaggeyya. **Vassasatāyuko vassasatajīvīti** vassasatāyukakāle jāto sakalaṃ vassasataṃ jīvanto. Idaṃ vuttaṃ hoti- sace putto nāma “mātāpitūnaṃ paṭikarissāmi” ti utṭhāya samuṭṭhāya dakkhiṇe aṃsakūṭe mātaraṃ, vāme pitaraṃ (2.0) ṭhapetvā vassasatāyuko sakalampi vassasataṃ jīvamāno parihareyya. **So ca nesam ucchādanaparimaddananhāpanasambāhanenāti** so ca putto nesam mātāpitūnaṃ aṃsakūṭesu ṭhitānaṃyeva duggandhapaṭivinodanattaṃ sugandhakaraṇena ucchādanena, parissamavinodanattaṃ hatthaparimaddanena, sītuṇhakāle ca uṇhodakasitodakanhāpanena, hatthapādādīnaṃ ākaḍḍhanaparikaḍḍhanasāṅkhātena sambāhanena upaṭṭhānaṃ kareyya. **Te ca tatthevāti** te ca mātāpitāro tattheva tassa aṃsakūṭesu nisinnāva muttakarīsaṃ cajeyyūṃ. **Natveva, bhikkhavi**ti, bhikkhave, evampi natveva mātāpitūnaṃ kataṃ vā hoti paṭikataṃ vā.

Issarādhipacce rajjeti cakkavattirajjaṃ sandhāyevamāha. **Āpādakāti** vaḍḍhakā anupālakā. Puttā hi mātāpitūhi vaḍḍhitā ceva anupālitā ca. **Posakāti** hatthapāde vaḍḍhetvā hadayalohitaṃ pāyetvā posakā. Puttā hi mātāpitūhi puṭṭhā bhatā annapānādīhi paṭijaggitā. **Imassa lokassa dassetāro** Ti sace hi mātāpitāro jātadivaseyeva puttāṃ pāde gahetvā araṅṅe vā nadiyaṃ vā papāte vā khippeyyūṃ, imasmiṃ loke iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṃ na passeyya. Evaṃ akatvā āpāditattā positattā esa imasmiṃ loke iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṃ mātāpitāro nissāya passatīti tyāssa imassa lokassa dassetāro nāma honti. **Samādapetīti** gaṇhāpeti. Imasmiṃ sutte saddhāsīlacāgapaṅṅā lokiyalokuttaramissakā kathitā. Dhammasenāpatisāriputtattherasadisova bhikkhu tesu paṭiṭṭhāpeti nāmāti veditabbo.

35. Tatiye **tenupasaṅkamīti** so hi brāhmaṇo “samaṇo kira gotamo kathitaṃ vissajjeti, pucchāyassa virajjhaṇaṃ nāma natthi. Ahamassa virajjhanapañhaṃ abhisāṅkharissāmī”ti paṇṭabhojanaṃ bhuñjitvā gabbhadvāraṃ pidahitvā nisinno cintetuṃ ārabhi. Athassa etadahosi- “imasmim̐ tṭhāne uccāsaddamahāsaddo vattati, cittaṃ na ekaggaṃ hoti, bhūmigharaṃ kāressāmī”ti bhūmigharaṃ kāretvā tattha pavisitvā- “evaṃ puṭṭho evaṃ kathessati, evaṃ puṭṭho evaṃ kathessati”ti ekaṃ gaṇhitvā ekaṃ (2.0029) vissajjento sakaladivasāṃ kiñci passituṃ nāsakkhi. Tassa imināva nīhārena cattāro māsā vitivattā. So catunnaṃ māsānaṃ accayena ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ nāma addasa. Evaṃ kirassa ahosi- “ahaṃ samaṇaṃ gotamaṃ upasaṅkamitvā ‘kiṃvādī bhavaṇ’ti pucchissāmi. Sace ‘kiriyaṃ vadethā’ti vakkhati, ‘sabbākusalānaṃ nāma tumhe kiriyaṃ vadethā’ti naṃ niggaṇhissāmi. Sace ‘akiriyaṃ vadethā’ti vakkhati, ‘kusaladhammānaṃ nāma tumhe akiriyaṃ vadethā’ti naṃ niggaṇhissāmi. Idañhi ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ puṭṭho neva uggilituṃ sakkhissati na niggituṃ. Evaṃ mama jayo bhavissati, samaṇassa gotamassa parājayo”ti utṭhāya apphoṭetvā bhūmigharā nikkhamma “evarūpaṃ pañhaṃ pucchanta na ekakena gantuṃ vaṭṭati”ti nagare ghosanaṃ kāretvā sakalanāgarehi parivuto yena bhagavā tenupasaṅkami. **Kimvādīti** kiṃladdhiko. **Kimakkhāyīti** kiṃ nāma sāvakaṇaṃ paṭipadaṃ akkhāyīti pucchi. Athassa bhagavā catūhi māsehi pañhaṃ abhisāṅkharitvā “diṭṭho me samaṇassa gotamassa parājayaṃ pañho”ti mānaṃ paggayha āgatabhāvaṃ ṇatvā ekapadeneva taṃ pañhaṃ bhindanto **kiriyaṃ vadethā, brāhmaṇāti-ādimāha**. Atha brāhmaṇo attano mānaṃ apanetvā bhagavantaṃ āyācanto **yathākathaṃ panāti-ādimāha**. Sesamettha uttānatthamevāti.

36. Catutthe **dakkhiṇeyyāti** dakkhiṇā vuccati dānaṃ, tassa paṭiggahaṇayuttā kati puggalāti pucchati. **Sekhoti** iminā satta sekkhe dasseti. Ettha ca silavantaputhujjanopi sotāpanneneva saṅgahito. **Āhuneyyā yajamānānaṃ hontīti** dānaṃ dadantānaṃ āhunassa arahā dānapaṭiggāhakā nāma hontīti attho. **Khettanti** vatthu patiṭṭhā, puññassa viruhanaṭṭhānanti attho.

37. Pañcame **pubbārāmeti** sāvattitho puratthimadisābhāge ārāme. **Migāramātu-pāsādeti** visākhāya upāsikāya pāsāde. Sā hi migāraseṭṭhinā mātutṭhāne tṭhapitaṭṭāpi, sabbajeṭṭhakassa puttassa ayyakaseṭṭhinova samānanāmakattāpi migāramātāti vuccati. Tāya kārīto saḥassagabbho pāsādo migāramātupāsādo nāma. Thero (2.0030) tasmim̐ viharati. **Tatra kho āyasmā sārīputtoti** tasmim̐ pāsāde viharanto dhammasenāpatisārīputtatthero.

Bhikkhū āmantesīti kasmim̐ kāle āmantesi? Kānici hi suttāni purebhatte bhāsītāni atthi, kānici pacchābhatte, kānici purimayāme, kānici majjhimayāme, kānici pacchimayāme. Idaṃ pana samacittapaṭipadāsuttaṃ pacchābhatte bhāsitaṃ. Tasmā sāyanhasamaye āmantesi.

Na kevalaṃ cetamaṃ thereneva bhāsitaṃ, tathāgatenāpi bhāsitaṃ. Kattha nisīditvāti? Visākhāya ratanapāsāde nisīditvā. Tathāgato hi paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha tattheva gantvā vasi. Paṭhamaṃ antovassañhi isipatane dhammacakkaṃ pavattetvā aṭṭhārasa

mahābrahmakoṭṭiyo amatapānaṃ pāyevā bārāṇasiṃ upanissāya isipatane vasi. Dutiyam antovassaṃ rājagahaṃ upanissāya veḷuvane, tatiyacatutthānīpi tattheva, pañcamaṃ antovassaṃ vesāliṃ upanissāya mahāvane kūṭāgārasālāyaṃ, chaṭṭhaṃ antovassaṃ makulapabbate, sattamaṃ tāvatīmsabhavane, aṭṭhamaṃ bhagge susumāragiraṃ nissāya bhesakaḷāvane, navamaṃ kosambiyaṃ, dasamaṃ pālīleyake vanasaṇḍe, ekādasamaṃ nālāyaṃ brāhmaṇagāme, dvādasamaṃ verañjāyaṃ, terasamaṃ cāliyapabbate, cuddasamaṃ jetavane, pañcadasamaṃ kapilavatthusmiṃ, soḷasamaṃ āḷavakaṃ dametvā caturāsītipāṇasaha-ssāni amatapānaṃ pāyevā āḷaviyaṃ, sattarasamaṃ rājagaheya, aṭṭhārasamaṃ cāliyapabbateya, tathā ekūnavīsatiṃ, vīsatiṃ pana antovassaṃ rājagahaṃyeva upanissāya vasi. Evaṃ vīsati vassāni anibaddhavāso hutvā yattha yattha phāsukaṃ hoti, tattha tattheva vasi.

Tato paṭṭhāya pana dve senāsanāni dhuvaparibhogāni akāsi. Katarāni dve? Jetavanañca pubbārāmañca. Kasmā? Dvinnaṃ kulānaṃ guṇamahantatāya. Anā-thapiṇḍikassa hi visākhāya ca guṇaṃ sandhāya guṇaṃ paṭicca satthā tāni senāsanāni dhuvaparibhogena paribhuñji. Utuvassaṃ cārikaṃ caritvāpi hi antovasse dvīsuyeva senāsanesu vasati. Evaṃ vasanto (2.0031) pana jetavane rattiṃ vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena sāvattiṃ piṇḍāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā pubbārāme divāvihāraṃ karoti. Pubbārāme rattiṃ vasitvā punadivase pācīnadvārena sāvattiṃ piṇḍāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā jetavane divāvihāraṃ karoti. Tasmīṃ pana divase sammāsa-mbuddho jetavaneyeva vasi. Yattha kathaṃ vasantassa cassa pañcavidhakkiccaṃ avijahitameva hoti. Taṃ heṭṭhā vitthāritameva. Tesu kiccesu pacchimayāmakicca-kāle bhagavā lokaṃ olokento sāvattivāsīnañca samantā ca sāvattiyā gāvuta-a-ḍḍhajojanayojanaparama ṭhāne aparimāṇānaṃ sattānaṃ abhisamayabhāvaṃ addasa.

Tato “kasmīṃ nu kho kāle abhisamayo bhavissati”ti olokento “sāyanhasamaye”-ti disvā “mayi nu kho kathente abhisamayo bhavissati, sāvake kathente bhavissati”ti “sāriputtatthere kathente bhavissati”ti addasa. Tato “katha nisīditvā kathente bhavissati”ti olokento “visākhāya ratanapāsāde nisīditvā”ti disvā “buddhānaṃ nāma tayo sāvakasannipātā honti, aggasāvakaṇaṃ eko. Tesu ajja dhammasenā-patisāriputtattherassa sāvakasannipāto bhavissati”ti addasa. Disvā pātova sarīra-paṭijagganaṃ katvā nivatthanivāsano sugatacīvaraṃ pārupitvā selamayapattaṃ ādāya bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisitvā piṇḍāya caranto bhikkhusaṅghassa sulabhapiṇḍapātaṃ katvā vātappahatā viya nāvā paṭi-nivattitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā bahidvāre aṭṭhāsi. Tato asīti mahāsāvaka bhikkhuniparisā upāsakaparisā upāsikāparisāti catasso parisā satthāraṃ parivāra-yīṃsu.

Satthā sāriputtattheraṃ āmantesi- “sāriputta, tayā pubbārāmaṃ gantuṃ vaṭṭati, tava ca parisāṃ gahetvā gacchāhi”ti. “Sādhu, bhante”ti thero attano parivārehi pañcahi bhikkhusatehi parivuto pubbārāmaṃ agamāsi. Eteneva niyāmena asīti mahāsāvake pubbārāmameva pesetvā sayaṃ ekena ānandatthereneva saddhiṃ

jetavanam agamāsi. Ānandattheropi vihāre satthu vattam katvā vanditvā “pubbārāmaṃ gacchāmi, bhante”ti āha. Evaṃ (2.0032) karohi ānandāti. Satthāraṃ vanditvā tattheva agamāsi. Satthā ekakova jetavane ohīno.

Taṃ divasañhi catasso parisā therasseva dhammakatham sotukāmā ahesuṃ. Kosalamahārājāpi balakāyena parivuto pubbārāmameva gato. Tathā pañcasata-upāsakaparivāro anāthapiṇḍiko. Visākhā pana mahā-upāsikā dvīhi jaṅghasahassehi parivuto agamāsi. Sattapaṇṇāsāya kulasatasahassānaṃ vasanaṭṭhāne sāvattinagare gehapālakadārake ṭhapetvā sesajano gandhacuṇṇamālādīni gahetvā pubbārāmameva agamāsi. Catūsu dvāragāmesu gāvuta-aḍḍhayaohanayojanaparamaṭṭhāne sabbeyeva manussā gandhacuṇṇamālādihatthā pubbārāmameva agamaṃsu. Sakalavihāro missakapupphehi abhikiṇṇo viya ahosi.

Dhammasenāpatisāriputtattheropi kho vihāraṃ gantvā vihārapariveṇe aṅgaṇaṭṭhāne aṭṭhāsi. Bhikkhū therassa āsanaṃ paññāpayiṃsu. Thero tattha nisīditvā upaṭṭhākattherena vatte kate bhikkhusaṅghassa ovādaṃ katvā gandhakuṭiṃ pavisitvā samāpattiṃ appetvā nisīdi. So paricchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya aciravatiṃ gantvā rajojallaṃ pavāhetvā paṭippassaddhadaratho otiṇṇatittheneva uttaritvā nivatthanivāsano saṅghāṭiṃ pārupitvā aṭṭhāsi. Bhikkhusaṅghopi sammukhasammukhaṭṭhānena otarivā sarīre rajojallaṃ pavāhetvā paccuttaritvā theram parivārayiṃsu. Antovihārepi therassa dhammāsanaṃ paññāpayiṃsu. Catassopi parisā attano attano okāsaṃ ṇatvā maggaṃ ṭhapetvā nisīdiṃsu. Sāriputtattheropi pañcabhikkhusataparivāro dhammasabhaṃ āgantvā sīhamatthakappaṭiṭṭhite samussitasetacchatte ratanapallaṅke cittabijaniṃ gahetvā puratthābhimukho nisīdi. Nisīditvā parisam oloketvā- “mahatī vatāyaṃ parisā, imissā na appamattikā parittakadhammadesanā anucchavikā, kataradhammadesanā nu kho anucchavikā bhavissati”ti tīṇi piṭakāni āvajjamāno imaṃ saṃyojanapariyāya dhammadesanaṃ addasa.

Evaṃ (2.0033) desanaṃ sallakkhetvā taṃ desetukāmo bhikkhū āmantesi **āvuso, bhikkhavi**. Āvusoti hi avatvā, bhikkhavi vacanaṃ buddhālāpo nāma hoti, ayaṃ panāyasmā “dasabalena samānaṃ ālapanam na karissāmi”ti satthu gāravavasena sāvakālāpaṃ karonto, “āvuso bhikkhave”ti āha. **Etadvocā**ti etaṃ “ajjhata-saṃyojanañca, āvuso, puggalaṃ desessāmi bahiddhāsaṃyojanañcā”ti dhammadesanāpadaṃ avoca.

Tasmiṃ pana ratanapāsāde adhivattho eko sotāpanno devaputto atthi, so buddhehi vā sāvakehi vā desanāya āradhamattāyayeva jānāti- “ayaṃ desanā uttānikā bhavissati, ayaṃ gambhīrā. Ayaṃ jhānanissitā bhavissati, ayaṃ vipassanānissitā. Ayaṃ magganissitā ayaṃ phalanissitā, ayaṃ nibbānanissitā”ti. So tasmimpi divase therena desanāya āradhamattāya evaṃ aññāsi- “yena nihārena mayhaṃ ayyena dhammasenāpatinā sāriputtattherena desanā āradhā, ayaṃ desanā vipassanāgāḷhā bhavissati, chahi mukhehi vipassanaṃ kathessati. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇissanti, sotāpannādīnaṃ pana devamanussānaṃ paricchedo na bhavissati. Desanāya anucchavikaṃ katvā mayhaṃ ayyassa sādhu-kāraṃ dassāmi”ti devānubhāvena mahantaṃ

saddaṃ katvā- “sādhu sādhu ayyā”ti āha.

Devarājena sādhu kare dinne parivārakapāsādasahassee adhivatthā devatā sabbāva sādhu karam adamsu. Tāsam sādhu karasaddena sabbā pubbārāme vasanadevatā, tāsam saddena gāvutamatte devatā, tato adḍhayojane yojaneti ete-nupāyena ekacakkavāle, dvīsu cakkavālesu, tīsu cakkavālesūti dasasahassacakkavālesu devatā sādhu karam adamsu. Tāsam sādhu karasaddena pathaviṭṭhakanāgā ca ākāsaṭṭhakadevatā ca. Tato abbhavalāhakā, uṇhavalāhakā, sītavalāhakā, vassavalāhakā, cātumahārājikā cattāro mahārājāno, tāvatimsā devatā, sakko devarājā, yāmā devatā, suyāmo devarājā (2.0034), tusitā devatā, santusito devarājā, nimmānaratī devatā, sunimmito devarājā, vasavattī devatā, vasavattī devarājā, brahmapārisajjā, brahmapurohitā, mahābrahmāno, parittābhā, appamāṇābhā, ābhassarā, parittasubhā, appamāṇasubhā, subhakiṇhā, vehapphalā, aviḥā, atappā, sudassā, sudassī, akaniṭṭhā devatāti asaṅṅe ca arūpāvaccarasatte ca ṭṭhapetvā sotāyatanapavattiṭṭhāne sabbā devatā sādhu karam adamsu.

Tato khiṇāsavamahābrahmāno- “mahā vatāyaṃ sādhu karasaddo, pathavitalato paṭṭhāya yāva akaniṭṭhalokaṃ āgato, kimattham nu kho eso”ti āvajjento “dhammasenāpatisāriputtatthero pubbārāme visākhāya ratanapāsāde nisīditvā saṃyojanapariyāyadhammadesanamārabhi, amhehipi tattha kāyasakkhihi bhavitum vaṭṭatī”ti cintetvā tattha agamaṃsu. Pubbārāmo devatāhi paripuṇṇo, samantā pubbārāmassa gāvutaṃ adḍhayojanaṃ, yojananti sakalacakkavālam heṭṭhā pathavitalena tiriyaṃ cakkavālapariyantena paricchinnaṃ dasahi cakkavālasahasseehi sannipatitāhi devatāhi nirantaramahosi, āragganitudanamatte ṭṭhāne uparimakotiyaṃ saṭṭhi devatā sukhumattabhāve māpetvā aṭṭhaṃsu.

Athāyasmā sārīputto “mahantaṃ vatidaṃ halāhalaṃ, kiṃ nu kho etan”ti āvajjento dasasahassacakkavāle ṭṭhitānaṃ devatānaṃ ekacakkavāle sannipatitabhāvaṃ addasa. Atha yasmā buddhānaṃ adhiṭṭhānakiccaṃ natthi, parisaparimāṇeneva passanti ceva saddaṅca sāventi. Sāvakānaṃ pana adhiṭṭhānaṃ vaṭṭati. Tasmā therō samāpattiṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhāya mahaggatacittena adhiṭṭhāsi- “cakkavālapariyantā parisā sabbāpi maṃ passatu, dhammaṅca me desentassa saddaṃ suṇātū”ti. Adhiṭṭhitakālato paṭṭhāya dakkhiṇajāṇupasse ca cakkavālamukhavatṭiyaṅca

nisīditvā “dhammasenāpatisāriputtatthero nāma kīdiso dīgho rasso sāmo odāto”ti vattabbakāraṇaṃ nāhosi, sabbesampi sabbadisāsu nisinnānaṃ abhimukheyyeva paññāyittha, nabhamajjhe ʘhitacando viya ahosi. Dhammaṃ desentassāpissa (2.003 dakkhiṇajāṇupasse ca cakkavāḷamukhavatṭiyañca nisinnā sabbe ekakaṃseneva saddaṃ suṇiṃsu.

Evamaṃ adhiṭṭhahitvā therō **ajjhattasaṃyojanañca**, āvusoti imaṃ dhammade-sanaṃ ārabhi. Tattha **ajjhattanti** kāmabhavo. **Bahiddhā**ti rūpārūpabhavo. Kiñcāpi hi sattā kāmabhavo appaṃ kālaṃ vasanti kappassa catutthameva koṭṭhāsaṃ, ita-resu tīsu koṭṭhāsesu kāmabhavo suñño hoti tuccho, rūpabhavo bahuṃ kālaṃ vasanti, tathāpi tesāṃ yasmā kāmabhavo cutipaṭisandhiyo bahukā honti, appakā rūpārūpabhavesu. Yattha ca cutipaṭisandhiyo bahukā, tattha ālayopi patthanāpi abhilāsopi bahu hoti. Yattha appā, tattha appo. Tasmā kāmabhavo ajjhattaṃ nāma jātaṃ, rūpārūpabhavā bahiddhā nāma. Iti ajjhattasaṅkhāte kāmabhavo chandarāgo **ajjhattasaṃyojanaṃ** nāma, bahiddhāsaṅkhātesu rūpārūpabhavesu chandarāgo **bahiddhāsaṃyojanaṃ** Nāma. Orambhāgiyāni vā pañca saṃyojanāni ajjhattasaṃyojanaṃ nāma, uddhambhāgiyāni pañca bahiddhāsaṃyojanaṃ nāma. Tatrāyaṃ vacanatto- oraṃ vuccati kāmadhātu, tattha upapattinipphādanato taṃ oraṃ bhajantīti orambhāgiyāni. Uddhaṃ vuccati rūpārūpadhātu, tattha upapattini-pphādanato taṃ uddhaṃ bhajantīti uddhambhāgiyāni.

Evamaṃ vuttappabhedenā ajjhattasaṃyojanena saṃyutto puggalo **ajjhattasaṃyo-jano**, bahiddhāsaṃyojanena saṃyutto puggalo **bahiddhāsaṃyojano**. Ubhayampi cetāṃ na lokiyassa vaṭṭanissitamahājanassa nāmaṃ. Yesāṃ pana bhavo dvedhā paricchinno, tesāṃ sotāpannasakadāgāmi-anāgāmīnaṃ ariyasāvakaṇaṃ etaṃ nāmaṃ. Yathā hi mahā-arañṇe khadiravanasālavanādīni thambho tulāsaṅghāṭoti nāmaṃ na labhanti, khadiravanaṃ sālavananti nāmameva labhanti. Yadā pana tato rukkhā tiṅhāya kuṭṭhāriyā chinditvā thambhādisaṅṭhānena tacchitā honti, tadā thambho tulāsaṅghāṭoti nāmaṃ labhanti. Evamevaṃ aparicchinabhavo bahala-kilesa puthujjano etaṃ nāmaṃ na labhati, bhavaṃ paricchinditvā kilesa tanuke katvā ʘhitā sotāpannādayova labhanti.

Imassa ca panatthassa vibhāvanatthaṃ idaṃ **vacchakasālopamaṃ** veditabbaṃ. Vacchakasālaṃ hi katvā anto khāṇuke koṭṭetvā vacchake yottehi bandhitvā (2.0036) tesu upanibandhanti, yottesu appahontesu kaṇṇesupi gahetvā tattha vacchake pavesenti, antosālāya okāse appahonte bahi khāṇuke koṭṭetvāpi evameva karonti. Tattha koci antobaddho vacchako bahinipanno hoti, koci bahibaddho antonipanno, koci antobaddho antova nipanno, koci bahibaddho bahiyeva nipanno. Koci antopi abaddhova carati, bahipi abaddhova. Tattha antobaddhassa bahinipannassa bandhanaṃ dīghaṃ hoti. So hi uṇḥādipīḷito nikkhamitvā bahi vacchakānaṃ abbhantare nipajjati. Bahibaddhe antonipannepi eseva nayo. Yo pana antobaddho antonipanno, tassa bandhanaṃ rassaṃ hoti. Bahibaddhe bahinipannepi eseva nayo. Ubhopi hi te divasampi khāṇukaṃ anuparigantvā tattheva sayanti. Yo pana anto abaddho tattheva vacchakānaṃ antare vicarati. Ayaṃ sīlavā vacchako kaṇṇe gahetvā vacchakānaṃ antare vissatṭho divasampi aññattha agantvā tattheva

carati. Bahi abaddhe tattheva vicarantepi eseva nayo.

Tattha vacchakasālā viya tayo bhavā veditabbā. Vacchakasālāyaṃ khāṇukā viya avijjākhāṇuko. Vacchakabandhanayottaṃ viya dasa saṃyojanāni. Vacchakā viya tīsu bhavesu nibbattasattā. Antobaddho bahisayitavacchako viya rūpārūpa-bhavesu sotāpannasakadāgāmino. Te hi kiñcāpi tattheva vasanti, saṃyojanaṃ pana tesam kāmāvacarūpanibaddhameva. Kenatthēna? Appahīnatthēna. Rūpārūpabhavesu puthujjanopi eteheva saṅgahito. Sopi hi kiñcāpi tattha vasati, saṃyojanaṃ panassa kāmāvacarūpanibaddhameva. Bahibaddho antosayitavacchako viya kāmāvacare anāgāmī. So hi kiñcāpi kāmāvacare vasati, saṃyojanaṃ panassa rūpārūpabhavūpanibaddhameva. Antobaddho antonipanno viya kāmāvacare sotāpannasakadāgāmino. Te hi sayampi kāmāvacare vasanti, saṃyojanampi tesam kāmāvacarūpanibaddhameva. Bahibaddho bahinipanno viya rūpārūpabhavesu anāgāmī. So hi sayampi tattha vasati, saṃyojanampissa rūpārūpabhavūpanibaddhameva. Anto-abaddho antovicaraṇavacchako viya kāmāvacare khīṇāsavo. Bahi-abaddho bahivicaraṇavacchako (2.0037) viya rūpārūpabhavē khīṇāsavo. Saṃyojanesu pana sakkāyadiṭṭhi vicikicchā sīlabbataparāmāsoti imāni tīni gacchantam nivārenti, gataṃ paṭi-ānenti. Kāmacchando byāpādoti imāni pana dve saṃyojanāni samāpattiyā vā avikkhambhetvā maggena vā asamucchinditvā rūpārūpabhavē nibbattituṃ na sakkoti.

Katamo cāvusoti idam thero yathā nāma puriso dve ratanapeḷā passe ṭhapetvā sampattaparīsāya dve hatthe pūretvā sattavidham ratanam bhājetvā dadeyya, evam paṭhamam ratanapeḷam datvā dutiyampi tattheva dadeyya. Evamevam “ajjhattasaṃyojanañca, āvuso, puggalam desessāmi bahiddhāsaṃyojanañca”ti imāni dve padāni mātikāvasena ṭhapetvā idāni aṭṭhavidhāya parīsāya bhājetvā dassetuṃ vitthārakatham ārabhi.

Tattha **idhāti** imasmim sāsane. **Sīlavā hotīti** catupārisuddhisīlehi sīlasampanno hoti. Iti thero ettāvata ca kira catupārisuddhisīlam uddisitvā “pātimokkhasaṃvara-saṃvuto”ti iminā tattha jeṭṭhakasīlam vitthāretvā dassesīti dīpavīhāravāsī summatthero āha. Antevāsiko panassa tipītakacūḷanāgatthero āha- “ubhayatthāpi pātimokkhasaṃvarova vutto. Pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlam, itarāni pana tīni sīlanti vuttaṭṭhānam nāma atthī”ti ananujānanto uttari āha- indriyasaṃvaro nāma chadvārarakkhāmattakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppattimattakam, paccayasannisitam paṭiladdhapaccaye “idamatthan”ti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakam, nippariyāyena pana pātimokkhasaṃvarova sīlam. Yassa so bhinno, ayam chinnaśiso viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayam acchinnaśiso viya puriso jīvitam sesāni puna pākatikāni katvā rakkhituṃ sakkoti. Tasmā sīlavāti iminā pātimokkhasaṃvaram uddisitvā tam vitthārento “pātimokkhasaṃvarasaṃvuto”ti-ādimāhāti.

Tattha (2.0038) **pātimokkhasaṃvarasaṃvutoti** pātimokkhasaṃvarena samannāgato. **Ācāragocarasaṃpannoti** ācārena ca gocarena ca sampanno. **Aṇumattesū**ti appamattakesu. **Vajjesū**ti akusaladhammesu. **Bhayadassāvīti** bhayadassī. **Samādāyāti** sammā ādiyitvā. **Sikkhati sikkhāpadesū**ti tam tam sikkhāpadaṃ samā-

diyitvā sikkhati. Apica **samādāya sikkhati sikkhāpadesūti** yaṃkiñci sikkhāpadesu sikkhākoṭṭhāsesu sikkhitabbaṃ kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā, taṃ sabbaṃ sammā ādāya sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana sabbānetāni pātimokkhasaṃvarādīni padāni visuddhimagge (visuddhi. 1.14 ādayo) vuttāni, catupārisuddhisīlañca sabbākārena vibhajitvā dassitaṃ. **Aññataraṃ devanikāyanti** chasu kāmāvacaradevaghāṭasu aññataraṃ devaghāṭaṃ. **Āgāmī hotīti** heṭṭhā āgāmī hoti. **Āgantā itthattanti** itthattaṃ mānusakapañcakkhandhabhāvameva āgantā hoti. Tatrūpapattiko vā uparūpapattiko vā na hoti, puna heṭṭhāgāmiyeva hotīti dasseti. Iminā aṅgena sukkhavipassakassa dhātukammaṭṭhānikabhikkhuno heṭṭhimamaṃ magga-dvayañceva phaladvayañca kathitaṃ.

Aññataraṃ santaṃ cetovimuttinti aṭṭhasu samāpattīsu aññataraṃ catutthajjhānasamāpattiṃ. Sā hi paccaṇīkakilesānaṃ santattā santā, teheva ca kilesehi cetaso vimuttattā cetovimuttīti vuccati. **Aññataraṃ devanikāyanti** pañcasu suddhāvāsadevanikāyesu aññataraṃ. **Anāgantā itthattanti** puna imaṃ pañcakkhandhabhāvaṃ anāgantā, heṭṭhūpapattiko na hoti, uparūpapattiko vā hoti tattheva vā parinibbāyīti dasseti. Iminā aṅgena samādhikammikassa bhikkhuno tayo maggā tīṇi ca phalāni kathitāni.

Kāmānaṃyeva nibbidāyāti duvidhānampi kāmānaṃ nibbindanattāya ukkaṇṭhanattāya. **Virāgāyāti** virajjanattāya. **Nirodhāyāti** appavattikaraṇattāya. **Paṭipanno hotīti** paṭipattiṃ paṭipanno hoti. Ettāvataṃ sotāpannassa ca sakadāgāmino ca pañcakāmaguṇikarāgakkhayattāya anāgāminimaggavipassanā kathitā hoti. **Bhavānaṃyevāti** tiṇṇaṃ bhavānaṃ. Iminā anāgāmino bhavarāgakkhayattāya arahattamaggavipassanā kathitā hoti. **Taṇhākkhayāya paṭipanno hotīti** imināpi (2.0039) sotāpannasakadāgāmināyeva pañcakāmaguṇikataṇhākkhayakaraṇattaṃ anāgāminimaggavipassanā kathitā. **So lobhakkhayāyāti** imināpi anāgāmino bhavalobhakkhayattāya arahattamaggavipassanāva kathitā. **Aññataraṃ devanikāyanti** suddhāvāsesveva aññataraṃ devanikāyaṃ. **Anāgantā itthattanti** imaṃ khandha-pañcakabhāvaṃ anāgantā, heṭṭhūpapattiko na hoti, uparūpapattiko vā hoti, tattheva vā parinibbāyati.

Iti paṭhamena aṅgena sukkhavipassakassa dhātukammaṭṭhānikabhikkhuno heṭṭhimāni dve maggaphalāni kathitāni, dutiyena samādhikammikassa tīṇi maggaphalāni, “so kāmānaṃ”ti iminā sotāpannasakadāgāmināṃ pañcakāmaguṇikarāgakkhayāya upari anāgāminimaggavipassanā, “so bhavānaṃyevā”ti iminā anāgāmissa upari arahattamaggavipassanā, “so taṇhākkhayāyā”ti iminā sotāpannasakadāgāmināṃ pañcakāmaguṇikataṇhākkhayāya upari anāgāminimaggavipassanā, “so lobhakkhayāyā”ti iminā anāgāmino bhavalobhakkhayāya upari arahattamaggavipassanā kathitāti evaṃ chahi mukhehi vipassanaṃ kathetvā desanaṃ yathānusandhiṃ pāpesi. Desanāpariyosāne koṭṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpannādīnaṃ paricchedova nāhosi. Yathā ca imasmiṃ samāgame, evaṃ mahāsamayassutte maṅgalasutte ca cūḷarāhulovādasutte ca koṭṭisatasahassadevatā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, sotāpannādīnaṃ devamanussānaṃ paricchedo nāhosi.

Samacittā devatāti cittassa sukhumabhāvasamatāya samacittā. Sabbāpi hi tā attano attabhāve sukhome cittasarikkhake katvā māpesuṃ. Tena samacittā nāma jātā. Aparenapi kāraṇena samacittā- “therena samāpatti tāva kathitā, samāpattithāmo pana na kathito. Mayaṃ dasabalaṃ pakkosivā samāpattiyā thāmaṃ kathāpessāmā”ti sabbāpi ekacittā ahesuntipi samacittā. Aparampi kāraṇaṃ- “therena ekena pariyāyena samāpattipi samāpattithāmopi kathito, ko nu kho imaṃ samāgamaṃ sampatto, ko na sampatto”ti olokayamānā tathāgatassa asampattabhāvaṃ disvā “mayaṃ tathāgataṃ pakkosivā (2.0040) parisāṃ paripuṇṇaṃ kari ssāmā”ti sabbāpi ekacittā ahesuntipi samacittā. Aparampi kāraṇaṃ- anāgate kocideva bhikkhu vā bhikkhunī vā devo vā manusso vā “ayaṃ desanā sāvaka bhāsītā”ti agāra vaṃ kareyya, sammāsambuddhaṃ pakkosivā imaṃ desanaṃ sabbaññubhāsitaṃ karissāma. Evaṃ anāgate garubhāvanīyā bhavissatīti sabbāva ekacittā ahesuntipi samacittā. Aparampi kāraṇaṃ- sabbāpi hi tā ekasamāpattilābhiniyo vā ahesuṃ ekārammaṇalābhiniyo vāti evampi samacittā.

Haṭṭhāti tuṭṭhapahaṭṭhā āmoditā pamoditā. **Sādhū**ti āyācanatthe nipāto. **Anukampaṃ upādāyā**ti na therassa anukampaṃ kāruṇṇaṃ anuddayaṃ paṭicca, na ca imasmiṃ ṭhāne therassa anukampitabbakiccaṃ atthi. Yasmiṃ hi divase thero sūkarakhataleṇadvāre bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanākammaṭṭhāne (ma. ni. 2.206) kathiyamāne tālavaṇṭaṃ gahetvā sathāraṃ bījamāno ṭhito parassa vaḍḍhitabhojanaṃ bhuñjitvā khudaṃ vinodento viya parassa sajjitapasā dhanam sīse paṭimuñcanto viya ca sāvaka pāramiññāssa nippadesato matthakaṃ patto, tasmimyeva divase bhagavatā anukampito nāma. Avasesānaṃ pana taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ devamānussaṇaṃ anukampaṃ upādāya gacchatu bhagavāti bhagavantaṃ yāciṃsu.

Balavā purisoti dubbalo hi khippaṃ samīñjanapasāraṇaṃ kātuṃ na sakkoti, balavāva sakkoti. Tenetaṃ vuttaṃ. **Sammukhe pātura hosī**ti sammukhaṭṭhāne puratoyeva pākaṭo ahosi. **Bhagavā etadavocā**ti etaṃ “idha sārīputtā”ti-ādinā nayena attano āgamanakāraṇaṃ avoca. Evaṃ kirassa ahosi- “sace koci bālo akataññū bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā evaṃ cinteyya- ‘sārīputta- tthero mahantaṃ parisāṃ alattha, sammāsambuddho ettakaṃ adhivāsetuṃ asakkonto usūyāya parisāṃ

uṭṭhāpetuṃ āgato'ti. So imaṃ mayi manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyyā"ti. Athattano āgamanakāraṇaṃ kathento etaṃ "idha sārīputtā"ti-ādivacanaṃ avoca.

Evaṃ (2.0041) attano āgamanakāraṇaṃ kathetvā idāni samāpattiyā thāmaṃ kathetuṃ **tā kho pana, sārīputta, devatā dasapi hutvā**ti-ādimāha. Tattha yasava-sena vā atthaṃ āharituṃ vaṭṭati samāpattivasena vā. Yasavasena tāva mahe-sakkhā devatā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu, tāhi appesakkhatarā vīsati vīsati ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu, tāhi appesakkhatarā ...pe... saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Samāpattivasena pana yāhi paṇīta samāpatti bhāvitā, tā saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi tato hīnatarā, tā paññāsa paññāsa ...pe... yāhi tato hīnatarā samā-patti bhāvitā ...pe... tā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi vā hīnā bhāvitā, tā dasa dasa ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu. Yāhi tato paṇītatarā bhāvitā, tā vīsati vīsati. Yāhi tato paṇītatarā ...pe... tā saṭṭhi saṭṭhi ekaṭṭhāne aṭṭhaṃsu.

Āraggakoṭīnitudanamatteti āraggakoṭiyā patanamatte okāse. **Na ca aññamaññaṃ byābādhenti**ti evaṃ sambādhe ṭhāne tiṭṭhantiyopi aññamaññaṃ na byābādhenti na ghaṭṭenti, asampīlā asambādhāva ahesuṃ. "Tava hattho maṃ bādhati, tava pādo maṃ bādhati, tvaṃ maṃ maddanti ṭhitā"ti vattabbakāraṇaṃ nāhosi. **Tattha nūnāti** tasmīṃ bhava nūna. **Tathācittaṃ bhāvīti** tenākārena cittaṃ bhāvīti. **Yena tā devatāti** yena tathābhāvitena cittaṃ tā devatā dasapi hutvā ...pe... tiṭṭhanti, na ca aññamaññaṃ byābādhenti. **Idheva khoti** sāsane vā manussaloke vā bhumaṃ, imasmīyeva sāsane imasmīyeva manussaloketi attho. Tāsañhi devatānaṃ imasmīyeva manussaloke imasmīyeva ca sāsane taṃ cittaṃ bhāvīti, yena tā sante rūpabhāve nibbattā, tato ca pana āgantvā evaṃ sukhome attabhāve māpetvā ṭhitā. Tattha kiñcāpi kassapadasabalassa sāsane tiṇi magga-phalāni nibbattetvā brahmaloke nibbattadevatāpi atthi, sabbabuddhānaṃ pana ekāva anusāsani ekaṃ sāsanti katvā "idheva kho, sārīputtā"ti aññabuddhānaṃ sāsanti imameva sāsanaṃ karonto āha. Ettāvatā tathāgatena samāpattiyā thāmo kathito.

Idāni (2.0042) sārīputtattheraṃ ārabha tantivasena anusāsaniṃ kathento **tasmā-tiha, sārīputtāti** āha. Tattha **tasmāti** yasmā tā devatā idheva santaṃ samāpattiṃ nibbattetvā sante bhava nibbattā, tasmā. **Santindriyāti** pañcannaṃ indriyānaṃ santatāya nibbutatāya paṇītatāya santindriyā. **Santamānasāti** mānasassa santa-tāya nibbutatāya paṇītatāya santamānasā. **Santaṃyeva upahāraṃ upaharissā-māti** kāyacittūpahāraṃ santaṃ nibbutaṃ paṇītaṃyeva upaharissāma. **Sabrahmacā-rīsūti** samānaṃ ekuddesatādiṃ brahmaṃ carantesu sahadhammikesu. **Evañhi vo, sārīputta, sikkhitabbanti** iminā ettakena vārena bhagavā desanaṃ sabbaññubhā-sitaṃ akāsi. **Anassunti** naṭṭhā vinaṭṭhā. **Ye imaṃ dhammapariyāyaṃ nāssosunti** ye attano pāpikaṃ tucchaṃ niratthakaṃ diṭṭhiṃ nissāya imaṃ evarūpaṃ dhamma-desanaṃ sotuṃ na labhiṃsūti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhāpesi.

38. Chaṭṭhe **varaṇāyaṃ viharatīti** varaṇā nāma ekaṃ nagaraṃ, taṃ upanissāya viharati. **Kāmarāgābhīnivesavinibandhapaligedhapariyutṭhānajhosānahetūti** kāmarāgābhīnivesahetu, kāmarāgavinibandhahetu, kāmarāgapaligedhahetu, kāmarāgapariyutṭhānahetu, kāmarāga-ajhosānahetūti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti-

yvāyaṃ pañca kāmagaṇe nissāya uppajjati kāmarāgo, tassābhinivesādihetu. Kāmarāgena abhiniviṭṭhattā vinibaddhattā tasmimyeva ca kāmarāge mahāpañke viya paligedhattā anupaviṭṭhattā teneva ca kāmarāgena pariyuṭṭhitattā gahitattā kāmarāgeneva ca ajjhositattā gilitvā pariniṭṭhapetvā gahitattāti. **Diṭṭhirāgā**dipadesupī eseva nayo. **Diṭṭhirāgoti** panettha dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo nissāya uppajjanakarāgo veditabbo. **Puratthimesu janapadesūti** therassa vasanaṭṭhānato sāvattijanapado puratthimadisābhāge hoti, thero ca nisīdantopi tatomukhova nisinno, tasmā evamāha. **Udānaṃ udānesīti** udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasesakoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷakaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharivā gacchati (2.0043), taṃ oghoti vuccati, evamevaṃ yaṃ pīvacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṅṭhahitvā bahi nikkhamati, taṃ udānanti vuccati, evarūpaṃ pītimayavacanaṃ nicchāresīti attho.

39. Sattame **gundāvaneti** evaṃ nāmake vane. **Upasaṅkamīti** “mahākaccāna-tthero kira nāma attano pitumattampi ayyakamattampi disvā neva abhivādeti na paccuṭṭheti na āsanena nimanteti”ti sutvā “na sakkā ettakena niṭṭhaṃ gantuṃ, upasaṅkamitvā naṃ pariggaṇhissāmī”ti bhuttapātarāso yenāyasmā mahākaccāno tenupasaṅkami. **Jiṇṇe**Ti jarājiṇṇe. **Vuddheti** vayovuddhe. **Mahallaketi** jātimahallake. **Addhagateti** dīghakāladdhānaṃ atikkante. **Vayo-anuppatte**Ti pacchima-vayaṃ anuppatte. **Tayidaṃ, bho kaccāna, tathevāti,** bho kaccāna, yaṃ taṃ amhehi kevalaṃ sutameva, taṃ iminā diṭṭhena sameti. Tasmā taṃ tatheva, na aññathā. **Na hi bhavaṃ kaccāno brāhmaṇeti** idaṃ attānaṃ sandhāya vadati. Ayaṃ kirassa adhippāyo- amhe evaṃ mahallake disvā bhoto kaccānassa abhivādanamattampi paccuṭṭhānamattampi āsanena nimantanamattampi natthīti. **Na sampanna**namevāti na yuttameva na anucchavikameva.

Thero brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā “ayaṃ brāhmaṇo neva vuddhe jānāti na dahare, ācikkhissāmissa vuddhe ca dahare cā”ti desanaṃ vaḍḍhento **atthi brāhmaṇāti**-ādimāha. Tattha **jānatāti** sabbaṃ neyyaṃ jānantena. **Passatāti** tadeva hatthe ṭhapitaṃ āmalakaṃ viya passantena. **Vuddhabhūmīti** yena kāraṇena vuddho nāma hoti, taṃ kāraṇaṃ. **Daharabhūmīti** yena kāraṇena daharo nāma hoti, taṃ kāraṇaṃ. **Āsītikoti** asītivassavayo. **Nāvutikoti** navutivassavayo. **Kāme paribhuñjātīti** vatthukāme kilesakāmeti duvidhepi kāme kamanavasena paribhuñjati. **Kāmama-jjhāvasatīti** duvidhepi kāme ghare gharassāmiko viya vasati adhivasati. **Kāmapariyesanāya ussukoti** duvidhānampi kāmānaṃ pariyesanattaṃ ussukkamāpanno. **Bālo na therotveva saṅkhyam gacchatīti** so na thero bālo mandotveva gaṇanaṃ gacchati. Vuttaṃ hetam-

“Na (2.0044) tena thero so hoti, yenassa palitaṃ siro;

paripakko vayo tassa, moghajiṇṇoti vuccatī”ti. (dha. pa. 260);

Daharoti taruṇo. **Yuvā**Ti yobbanena samannāgato. **Susukāḷakesoti** suṭṭhu kāḷa-keso. **Bhadrena yobbanena samannāgatoti** yena yobbanena samannāgato yuvā, taṃ yobbanam bhadraṃ laddhakanti dasseti. **Paṭhamena vayasāti** paṭhamavayo nāma tettiṃsa vassāni, tena samannāgatoti attho. **Paṇḍito therotveva saṅkhyam**

gacchatīti so evarūpo puggalo paṇḍitoti ca theroti ca gaṇanaṃ gacchati. Vuttampi cetam-

“Yamhi saccañca dhammo ca, ahiṃsā saṃyamo damo;
sa ve vantamalo dhīro, thero iti pavuccati” ti. (dha. pa. 261);

40. Aṭṭhame **corā balavanto hontīti** pakkhasampannā, parivārasampannā, dhanasampannā, nivāsaṭṭhānasampannā, vāhanasampannā ca honti. **Rājāno tasmim samaye dubbalā hontīti** tasmim samaye rājāno tāsam sampattīnaṃ abhāvena dubbalā honti. **Atiyātunti** bahiddhā janapadacārikaṃ caritvā icchiticchita-kkhaṇe antonagaram pavisitum. **Niyyātunti** “corā janapadam vilumpanti maddanti, te nisedhessāmā” ti paṭhamayāme vā majjhimayāme vā pacchimayāme vā nikkhamitum phāsukaṃ na hoti. Tato uṭṭhāya corā manusse pothetvā acchinditvā gacchanti. **Paccantime vā janapade anusaññātunti** gāmaṃ vāsakaraṇatthāya setum attharaṇatthāya pokkharaṇim khaṇāpanatthāya sālādīnaṃ karaṇatthāya paccantime janapade anusaññātumpi na sukham hoti. **Brāhmaṇagahapatikānanti** antonagaravāsīnaṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ. **Bāhirāni vā kammantānīti** bahigāme ārāme khattakammantāni. **Pāpabhikkhū balavanto hontīti** pakkhuttarā yasuttarā puññavanto bahukehi upaṭṭhākehi ca upaṭṭhākīhi ca samannāgatā rājarājamahāmattasannissitā. **Pesalā bhikkhū tasmim samaye dubbalā hontīti** tasmim samaye piyasīlā bhikkhū tāsam sampattīnaṃ abhāvena dubbalā honti. **Tuṇhībūtā tuṇhībūtāva saṅghamajjhe saṅkasāyantīti** (2.0045) nissaddā hutvā saṅghamajjhe nisinnā kiñci ekavacanampi mukham ukkhipitvā kathetum asakkontā pajjhāyantā viya nisīdanti. **Tayidanti** tadetaṃ kāraṇaṃ. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

41. Navame **micchāpaṭipattādhikaraṇahetūti** micchāpaṭipattiyā kāraṇahetu paṭipajjanahetūti attho. **Ñāyaṃ dhammaṃ kusalanti** sahavipassanakaṃ maggaṃ. Evarūpo hi sahavipassanakaṃ maggaṃ ārādhetum sampādetum pūretum na sakkoti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. Imasmim sutte saha vipassanāya maggo kathito.

42. Dasame **duggahitehīti** uppaṭipāṭiyā gahitehi. **Byañjanappatirūpakehīti** byañjanaso patirūpakehi akkharacitratāya laddhakehi. **Atthañca dhammañca paṭibāhantīti** suggahitasuttantānaṃ atthañca pāḷiñca paṭibāhanti, attano duggahitasuttantānaṃyeva atthañca pāḷiñca uttaritaraṃ katvā dassenti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo. Imasmim sutte sāsana vuddhi ca parihāni ca kathitāti.

Samacittavaggo catuttho.

5. Parisavaggavaṇṇanā

43. Pañcamassa paṭhame **uttānāti** pākaṭā appaṭicchannā. **Gambhīrāti** guḷhā paṭicchannā. **Uddhatāti** uddhaccena samannāgatā. **Unnaḷāti** uggatanaḷā, uṭṭhitatu-cchamānāti vuttaṃ hoti. **Capalāti** pattacīvaramaṇḍanādīnā cāpallena yuttā. **Mukha-**

rāti mukhakharā kharavacanā. **Vikiṇṇavācāti** asaṃyatavacanā divasampi niratthakavacanapalāpino. **Muṭṭhassatīti** vissatṭhasatino. **Asampajānāti** nippaññā. **Asamāhitāti** cittekaggatāmattassāpi alābhino. **Pākatindriyāti** pakatiyā ṭhitehi vivaṭehi arakkhitehi indriyehi samannāgatā. Sukkapakkho vuttavipallāsenā veditabbo.

44. Dutiye (2.0046) **bhaṇḍanajātāti** bhaṇḍanaṃ vuccati kalahassa pubbabhāgo, taṃ tesam jātanti bhaṇḍanajātā. Tathā “mayam tumhe daṇḍāpessāma bandhāpessāmā”ti-ādivacanappavattiyā sañjātakalahā. Ayaṃ tāva gihīsu nayo. Pabbajitā pana āpattivītikkamavācam vadantā **kalahajātā** nāma. **Vivādāpannāti** viruddhāvādam āpannā. **Mukhasattīhi vitudantāti** guṇānaṃ chindanaṭṭhena dubbhāsītā vācā mukhasattiyoti vuccanti, tāhi vitudantā vijjhantā. **Samaggāti** ekakammaṃ ekuddeso samasikkhatāti etesaṃ karaṇena samaggatāya sahitā. **Piyacakkhūhīti** mettācakkhūhi.

45. Tatiye **aggavatī** Ti uttamapuggalavatī, aggāya vā uttamāya paṭipattiyā samannāgatā. Tato viparītā **anaggavatī**. **Bāhulikā** Ti cīvarādibāhullāya paṭipannā. Sāsanam sithilam gaṇhantīti **sāthalikā**. **Okkamane pubbaṅgamāti** ettha okkamaṃ vuccati avagamaṇaṭṭhena pañca nīvaraṇāni, tena pañcanīvaraṇapūraṇe pubbaṅgamāti vuttaṃ hoti. **Paviveketi** upadhiviveke nibbāne. **Nikkhattadhurāti** tividhepi viveke oropitadhurā. **Na vīriyaṃ ārabhantīti** duvidhampi vīriyaṃ na karonti. **Appattassa pattiyāti** pubbe appattassa jhānavipassanāmaggaṃ phalavisesassa patti-atthāya. Itaraṃ padadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. **Pacchimā janatāti** saddhivihārika-antevāsikajano. **Diṭṭhānugatiṃ āpajjati** ti ācariyupajjhāyehi kataṃ anukaronto diṭṭhassa tesam ācārassa anugatiṃ āpajjati nāma. Sesam vuttapaṭipakkhanayena veditabbaṃ.

46. Catutthe **ariyāti** ariyasāvakaṃ parisā.

Anariyāti puthujjanaparisā. “**Idaṃ dukkhaṃ**”ti **yathābhūtaṃ nappajānantīti** ṭhapetvā taṇhaṃ tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ nāma, ettakameva dukkhaṃ, ito uddhaṃ dukkhaṃ natthīti yathāsabhāvato nappajānanti. Esa nayo sabbattha. Sesapadesu pana tassa dukkhassa samuṭṭhāpikā purimataṇhā **samudayo** nāma, tassāyeva taṇhāya, dvinnampi vā tesaṃ saccānaṃ accantakkhayo asamuppatti **dukkhanirodho** nāma, aṭṭhaṅgiko ariyamaggo **dukkhanirodhagāmini paṭipadā** nāmāti (2.0047) evaṃ imasmiṃ sutte catūhi saccehi cattāro maggā ca cattāri ca phalāni kathitāni.

47. Pañcame **parisākaṣaṭoti** kasaṭaparisā kacavaraparisā palāpaparisāti attho. **Parisāmaṇḍoti** pasannaparisā sārāparisāti attho. **Chandāgatiṃ gacchantīti** chandena agatiṃ gacchanti, akattabbaṃ karontīti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Imāni pana cattāri agatigamaṇāni bhaṇḍabhājanīye ca vinicchayaṭṭhāne ca labbhanti. Tattha bhaṇḍabhājanīye tāva attano bhārabhūtānaṃ bhikkhūnaṃ amanāpe bhaṇḍake patte taṃ parivattetvā manāpaṃ dento **chandāgatiṃ gacchati** nāma. Attano pana abhārabhūtānaṃ manāpe bhaṇḍake patte taṃ parivattetvā amanāpaṃ dento **dosāgatiṃ gacchati** nāma. Bhaṇḍakabhājanīyavatthuñca ṭhiti-kañca ajānanto **mohāgatiṃ gacchati** nāma. Mukharānaṃ vā rājādinissitānaṃ vā “ime me amanāpe bhaṇḍake dinne anathampi kareyyun”ti bhayena parivattetvā manāpaṃ dento **bhayāgatiṃ gacchati** nāma. Yo pana evaṃ na gacchati, sabbesaṃ tulābhūto pamāṇabhūto majjhatto hutvā yaṃ yassa pāpuṇāti, taññeva tassa deti, ayaṃ catubbidhampi agatigamaṇaṃ na gacchati nāma. Vinicchayaṭṭhāne pana attano bhārabhūtassa garukāpattiṃ lahukāpattīti katvā kathento **chandāgatiṃ gacchati** nāma. Itarassa lahukāpattiṃ garukāpattīti katvā kathento **dosāgatiṃ gacchati** nāma. Āpattivuṭṭhānaṃ pana samuccayakkhandhakañca ajānanto **mohāgatiṃ gacchati** nāma. Mukharassa vā rājapūjitassa vā “ayaṃ me garukaṃ katvā āpattiṃ kathentassa anathampi kareyyā”ti garukameva lahukāti katvā kathento **bhayāgatiṃ gacchati** nāma. Yo pana sabbesaṃ yathābhūtameva katheti, ayaṃ catubbidhampi agatigamaṇaṃ na gacchati nāma.

48. Chaṭṭhe **okkācitavinītāti** dubbinitā. **No paṭipucchāvinitāti** na pucchitvā vinītā. **Gambhīrāti** pāḷivasena gambhīrā sallasuttasadisā. **Gambhīratthāti** atthavasena gambhīrā mahāvedallasuttasadisā. **Lokuttarāti** lokuttara-atthadīpakā (2.0048). **Suññatāpaṭisamyuttāti** sattasuññaṃ dhammamattameva pakāsakā asaṅkhatasamyuttasadisā. **Na aññā cittaṃ upaṭṭhapentīti** vijānanatthāya cittaṃ na upaṭṭhapenti, niddāyanti vā aññavihitā vā honti. **Uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbanti** uggahe-tabbe ca pariyāpuṇitabbe ca. **Kavitāti** kavīhi katā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Citta-kkharāti** vicitra-akkharā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Bāhirakāti** sāsānato bahi-bhūtā. **Sāvakabhāsītāti** tesaṃ tesaṃ sāvakehi bhāsītā. **Sussūsantīti** akkharacittatāya ceva sarasampattiyā ca attamaṇā hutvā suṇanti. **Na ceva aññamaññaṃ paṭipucchantīti** aññamaññaṃ atthaṃ vā anusandhiṃ vā pubbāparaṃ vā na pucchanti. **Na ca paṭivicarantīti** pucchanatthāya cārikaṃ na vicaranti. **Idaṃ kathanti** idaṃ byañjanaṃ kathaṃ ropetabbaṃ kinti ropetabbaṃ? **Imassa ko atthoti** imassa bhāsītassa ko attho, kā anusandhi, kiṃ pubbāparaṃ? **Avivaṭanti**

paṭicchannaṃ. **Na vivarantīti** na ugghāṭenti. **Anuttānīkatanti** apākaṭaṃ kataṃ. **Na uttāniṃ karontīti** pākaṭaṃ na karonti. **Kaṅkhāṭhāniyesūti** kaṅkhāya kāraṇabhūtesu. Sukkapakkho vuttavipallāsenā veditabbo.

49. Sattame **āmisagarūti** catupaccayagarukā lokuttaradhammaṃ lāmakato gahetvā ṭhitaparisā. **Saddhammagarūti** nava lokuttaradhamme garuke katvā cattāro paccaye lāmakato gahetvā ṭhitaparisā. **Ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto. **Paññāvimuttoti** paññāya vimutto sukkhavipassakakhīṇāsavo. **Kāyasakkhīti** kāyena jhānaphassaṃ phusitvā pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikatvā ṭhito. **Diṭṭhippattoti** diṭṭhantaṃ patto. Ime dvepi chasu ṭhānesu labbhanti. **Saddhāvimuttoti** saddahanto vimutto. Ayampi chasu ṭhānesu labbhanti. Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. Saddhaṃ anussaratīti **saddhānusārī**. Ime dvepi paṭhamamaggasamaṅgino. **Kalyāṇadhammoti** sundaradhammo. **Dussīlo pāpadhammoti** nissīlo lāmakadhammo. Imaṃ kasmā gaṇhanti? Sabbesu hi ekasadesu jātesu (2.0049) sīlavantesu balavagāraṃ na hoti, ekaccesu pana dussīlesu satī sīlavantānaṃ upari balavagāraṃ hotīti maññantā gaṇhanti. **Te tena lābhaṃ labhantīti** te bhikkhū ekaccānaṃ vaṇṇaṃ ekaccānaṃ avaṇṇaṃ kathetvā cattāro paccaye labhanti. **Gathitāti** taṇhāya ganthitā. **Mucchitā** Ti taṇhāvaseneva mucchitā. **Ajjhopannāti** ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhitā. **Anādīnavadassāvinoti** apaccavekkhitaparibhoge ādīnavaṃ apassantā. **Anissaraṇapaññāti** catūsu paccayesu chandarāga-apakaḍḍhanāya nissaraṇapaññāya virahitā idamatthaṃ etanti ajānantā. **Paribhuñjantīti** sacchandarāgā hutvā paribhuñjanti.

Sukkapakkhe **ubhatobhāgavimuttoti**-ādīsu ayaṃ sattannampi ariyapuggalānaṃ saṅkhepapakāsānā- eko bhikkhu paññādhurena abhinivīṭṭho aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā sotāpattimaggā pāpuṇāti. So tasmīṃ khaṇe dhammānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu kāyasakkhī nāma, arahattaphalakkhaṇe ubhatobhāgavimutto nāma. Samāpattihi vikkhambhanavimuttiyā maggena samuccedavimuttiyāti dvikkhattuṃ vā dvīhi vā bhāgehi vimuttoti attho. Aparo paññādhurena abhinivīṭṭho samāpattiyo nibbattetuṃ asakkonto sukkhavipassakova hutvā sotāpattimaggā pāpuṇāti. So tasmīṃ khaṇe dhammānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu diṭṭhippatto nāma, arahattaphalakkhaṇe paññāvimutto nāma. Aparo saddhādhurena abhinivīṭṭho aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā sotāpattimaggā pāpuṇāti. So tasmīṃ khaṇe saddhānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu kāyasakkhī nāma, arahattaphalakkhaṇe ubhatobhāgavimutto nāma. Aparo saddhādhurena abhinivīṭṭho samāpattiyo nibbattetuṃ asakkonto sukkhavipassakova hutvā sotāpattimaggā pāpuṇāti. So tasmīṃ khaṇe saddhānusārī nāma hoti, sotāpattiphalādīsu chasu ṭhānesu saddhāvimutto nāma, arahattaphalakkhaṇe paññāvimutto nāma.

50. Aṭṭhame **visamāti** sapakkhalanaṭṭhena visamā. **Samāti** nipakkhalanaṭṭhena samā. **Adhammakammānīti** uddhammāni kammāni. **Avinayakammānīti** ubbinayāni kammāni.

51. Navame (2.0050) **adhammikāti** niddhammā. **Dhammikāti** dhammayuttā.

52. Dasame **adhikaraṇanti** vivādādhikaraṇādicatubbidhaṃ adhikaraṇaṃ. **Ādiya-**

ntīti gaṇhanti. **Saññāpentīti** jānāpentī. **Na ca saññattim upagacchantīti** saññāpanattham na sannipatanti. **Na ca nijjhāpentīti** na pekkhāpentī. **Na ca nijjhattim upagacchantīti** aññamaññaṃ nijjhāpanatthāya na sannipatanti. **Asaññattibalāti** asaññattiveva balaṃ etesanti asaññattibalā. **Appaṭinissaggamantīti** yesaṃ hi evaṃ hoti- “sace amhehi gaḥitaṃ adhikaraṇaṃ dhammikaṃ bhavissati, gaṇhissāma. Sace adhammikaṃ, vissajjessāmā”ti, te paṭinissaggamantino nāma honti. Ime pana na tathā mantentīti appaṭinissaggamantino. **Thāmasā parāmāsā abhinivissāti** diṭṭhithāmena ca diṭṭhiparāmāsena ca abhinivisitvā. **Idameva saccanti** idaṃ amhākaṃ vacanameva saccam. **Moghamaññanti** avasesānaṃ vacanaṃ moghaṃ tucchaṃ. Sukkapakkho uttānatthoyevāti.

Parisavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitam.

2. Dutiyapaṇṇāsakaṃ

(6) 1. puggalavaggavaṇṇanā

53. Dutiyapaṇṇāsakassa (2.0051) paṭhame cakkavattinā saddhim gaḥitattā “lokānukampāyā”ti na vuttam. Ettha ca cakkavattino uppattiyā dve sampattiyo labhanti, buddhānaṃ uppattiyā tissopi.

54. Dutīye **acchariyamanussāti** āciṇṇamanussā abbhutamānussā.

55. Tatiye **bahuno janassa anutappā hotīti** mahājanassa anutāpakārī hoti. Tattha cakkavattino kālakiriyā ekacakkavāḷe devamanussānaṃ anutāpaṃ karoti, tathāgatassa kālakiriyā dasasu cakkavāḷasahassesu.

56. Catutthe **thūpārahāti** thūpassa yuttā anucchavikā. Cakkavattino hi cetiyaṃ paṭijaggitvā dve sampattiyo labhanti, buddhānaṃ cetiyaṃ paṭijaggitvā tissopi.

57. Pañcame **buddhāti** attano ānubhāvena cattāri saccāni buddhā.

58. Chaṭṭhe **phalantiyā**ti saddaṃ karontiyā. **Na santasantīti** na bhāyanti. Tattha khīṇāsavo attano sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā na bhāyati, hatthājāniyo sakkāyadiṭṭhiyā balavattāti. Sattamaṭṭhamesupi eseva nayo.

61. Navame **kiṃpurisāti** kinnarā. **Mānusiṃ vācaṃ na bhāsantīti** manussakathaṃ na kathenti. Dhammāsokassa kira ekaṃ kinnaraṃ ānetvā dassesuṃ. So “kathāpetha na”ti āha. Kinnaro kathetuṃ na icchati. Eko puriso “ahametaṃ kathāpessāmi”ti heṭṭhāpāsādaṃ otāretvā dve khāṇuke koṭṭetvā ukkhalim āropesi. Sā ubhato-passehi patati. Taṃ disvā kinnaro “kiṃ aññaṃ ekaṃ khāṇukaṃ koṭṭetuṃ (2.0052) na vaṭṭati”ti ettakameva āha. Puna aparabhāge dve kinnare ānetvā dassesuṃ. Rājā “kathāpetha ne”ti āha. Te kathetuṃ na icchiṃsu. Eko puriso “ahamete kathā-

pessāmi”ti te gahetvā antarāpaṇaṃ agamāsi. Tattheke ambapakkañca macche ca addasa, eko kabiṭṭhaphalañca ambilikāphalañca. Tattha purimo “mahāvisaṃ manussā khādanti, kathaṃ te kilāsino na hontī”ti āha. Itaro “kathaṃ ime etaṃ nissāya kuṭṭhino na hontī”ti āha. Evaṃ mānusiṃ vācaṃ kathetuṃ sakkontāpi dve atthe sampassamānā na kathentīti.

62. Dasame **appaṭivānoti** anukaṇṭhito apaccosakkito.

63. Ekādasame **asantasannivāsanti** asappurisānaṃ sannivāsaṃ. **Na vadeyyāti** ovādena vā anusāsaniyā vā na vadeyya, mā vadatūti attho. **Therampāhaṃ na vadeyyanti** ahampi therāṃ bhikkhuṃ ovādānusāsānivasena na vadeyyaṃ. **Ahitānukampīti** ahitaṃ icchamāno. **No hitānukampīti** hitaṃ anicchamāno. **Noti naṃ vadeyyanti** “ahaṃ tava vacanaṃ na karissan”ti naṃ vadeyyaṃ. **Viheṭṭheyyanti** vacanassa akaraṇena viheṭṭheyyaṃ. **Passampissa nappaṭikareyyanti** passantopi jānāntopi ahaṃ tassa vacanaṃ na kareyyaṃ. Iminā upāyena sabbattha attho vedītabbo. Sukkapakkhe pana **sādhūti naṃ vadeyyanti** “sādhū bhaddakaṃ sukathitaṃ tayā”ti tassa kathaṃ abhinandanto naṃ vadeyyanti attho.

64. Dvādasame **ubhato vacīsaṃsāroti** dvīsupi pakkhesu aññamaññaṃ akkosanapaccakkosanavasena saṃsaramānā vācā vacīsaṃsāro. **Diṭṭhipaḷāso** Ti diṭṭhiṃ nissāya uppajjanako yugaggāhalakkhaṇo paḷāso diṭṭhipaḷāso nāma. **Cetaso āghātoti** kopo. So hi cittaṃ āghātento uppajjati. **Appaccayoti** atuṭṭhākāro, domanassanti attho. **Anabhiraddhīti** kopoyeva. So hi anabhirādhanavasena anabhiraddhīti vuccati. **Ajjhattaṃ avūpasantaṃ hotīti** sabbampetaṃ niyakajjhattasaṅkhāte (2.0053) attano citte ca saddhivihārika-antevāsikasāṅkhātāya attano parisāya ca avūpasantaṃ

hoti. **Tasmetanti** tasmim̐ etaṃ. Sesam̐ vuttanayeneva veditabbanti.

Puggalavaggo paṭhamo.

(7) 2. sukhavaggavaṇṇanā

65. Dutiyaṃ paṭhame **gihisukhanti** gihīnaṃ sabbakāmanipphattimūlakaṃ sukhaṃ. **Pabbajitasukhanti** pabbajitānaṃ pabbajjāmūlakaṃ sukhaṃ.
66. Dutiye **kāmasukhanti** kāme ārabba uppajjanakasukhaṃ. **Nekhammasukhanti** nekkhammaṃ vuccati pabbajjā, taṃ ārabba uppajjanakasukhaṃ.
67. Tatiye **upadhisukhanti** tebhūmakasukhaṃ. **Nirupadhisukhanti** lokuttarasukhaṃ.
68. Catutthe **sāvasasukhanti** āsavānaṃ paccayabhūtaṃ vaṭṭasukhaṃ. **Anāsava-sukhanti** tesam̐ apaccayabhūtaṃ vivaṭṭasukhaṃ.
69. Pañcame **sāmisanti** saṃkilesaṃ vaṭṭagāmisukhaṃ. **Nirāmisanti** nikkilesaṃ vivaṭṭagāmisukhaṃ.
70. Chaṭṭhe **ariyasukhanti** aputhujjanasukhaṃ. **Anariyasukhanti** puthujjanasukhaṃ.
71. Sattame **kāyikanti** kāyaviññāṇasahajātaṃ. **Cetasikanti** manodvārikasukhaṃ. Taṃ lokiya lokuttaramissa kaṃ kathitaṃ.
72. Aṭṭhame **sappītikanti** paṭhamadutiyaṃ jhānasukhaṃ. **Nippītikanti** tatiyacatutthajjhānasukhaṃ. Tattha lokiyasappītikato lokyanippītikaṃ, lokuttarasappītikato ca lokuttaranippītikaṃ agganti evaṃ bhummantaṃ abhinditvā aggabhāvo veditabbo.
73. Navame (2.0054) **sātasukhanti** tisu jhānesu sukhaṃ. **Upekkhāsukhanti** catutthajjhānasukhaṃ.
74. Dasame **samādhisukhanti** appanaṃ vā upacāraṃ vā pattasukhaṃ. **Asamādhisukhanti** tadubhayaṃ appattasukhaṃ.
75. Ekādasame **sappītikārammaṇanti** sappītikaṃ jhānavayaṃ paccavekkhantaṃ uppannasukhaṃ. **Nippītikārammaṇepi** eseva nayo. Dvādasamepi imināva upāyena attho veditabbo.
77. Terasame **rūpārammaṇanti** rūpāvacaracatutthajjhānārammaṇaṃ, yaṃkiñci rūpaṃ ārabba uppajjanakaṃ vā. **Arūpārammaṇanti** arūpāvacarajjhānārammaṇaṃ, yaṃkiñci arūpaṃ ārabba uppajjanakaṃ vāti.

Sukhavaggo dutiyo.

(8) 3. sanimittavaggavaṇṇanā

78-79. Tatiyaṃ paṭhame **sanimittāti** sakāraṇā. Dutiyaṃ dīsupi eseva nayo.

Nidānaṃ hetu saṅkhāro paccayo rūpanti sabbānipi hi etāni kāraṇavevacanāneva.

84. Sattame **savedanā**ti paccayabhūtāya sampayuttavedanāya satiyeva uppajjanti, nāsatīti attho. Aṭṭhamanavamesupi eseva nayo.

87. Dasame **saṅkhatārammaṇā**ti paccayanibbattaṃ saṅkhatadhammaṃ ārammaṇaṃ katvāva uppajjanti. **No asaṅkhatārammaṇā**ti asaṅkhataṃ pana nibbānaṃ ārabha na uppajjanti. **Na hontī**ti maggakkhaṇe na honti nāma, phale patte nāhesunti. Evametesu dasasupi ṭhānesu yāva arahattā desanā desitāti.

Sanimittavaggo tatiyo.

(9) 4. dhammavaggavaṇṇanā

88. Catutthassa (2.0055) paṭhame **cetovimuttī**ti phalasangāhā. **Paññāvimuttī**ti phalapaññā.

89. Dutiye **paggā**hoti vīriyaṃ. **Avikkhe**poti cittekaggatā.

90. Tatiye **nā**manti cattāro arūpakkhandhā. **Rū**panti rūpakkhandho. Iti imasmiṃ sutte dhammakotṭhāsaparicchedaññaṃ nāma kathitaṃ.

91. Catutthe **vijjā**ti phalaññaṃ. **Vimuttī**ti taṃsāmpayuttā sesadhammā.

92. Pañcame **bhavadiṭṭhī**ti sassatadiṭṭhi. **Vibhavadiṭṭhī**ti ucchedadiṭṭhi. Chaṭṭha-sattamāni uttānatthāneva.

95. Aṭṭhame **dovacassatā**ti dubbacabhāvo. **Pāpamittatā**ti pāpamittasevana-bhāvo. Navamaṃ vuttavipariyāyena veditabbaṃ.

97. Dasame **dhātukusalatā**ti aṭṭhārasa dhātuyo dhātūti jānanaṃ. **Manasikāra-kusalatā**ti tāsāmyeva dhātūnaṃ aniccādivasena lakkhaṇattayaṃ āropetvā jānanaṃ.

98. Ekādasame **āpattikusalatā**ti pañcannañca sattannañca āpattikkhandhānaṃ jānanaṃ. **Āpattivuṭṭhānakusalatā**ti desanāya vā kammavācāya vā āpattihi vuṭṭhā-najānananti.

Dhammavaggo catuttho.

(10) 5. bālavaggavaṇṇanā

99. Pañcamassa paṭhame **anāgataṃ bhāraṃ vaha**tīti “sammajjanī padīpo ca, udakaṃ āsanena ca, chandapārisuddhi-utukkhānaṃ, bhikkhugaṇanā ca ovādo, pātimokkhaṃ therabhāroti vuccatī”ti imaṃ dasavidhaṃ therabhāraṃ navako hutvā (2.0056) therena anajjhīṭṭho karonto anāgataṃ bhāraṃ vahati nāma. **Āgataṃ bhāraṃ na vaha**tīti thero samāno tameva dasavidhaṃ bhāraṃ attanā vā akaronto paraṃ vā asamādapento āgataṃ bhāraṃ na vahati nāma. Dutiya-suttepi imināva nayena attho veditabbo.

101. Tatiye **akappiye kappiyasaññī**ti akappiye sīhamaṃsādimhi “kappiyaṃ idan”-

ti evaṃsaññī. **Kappiye akappiyasaññī**ti kumbhīlamaṃsabiḷāramaṃsādimhi kappiye “akappiyaṃ idan”ti evaṃsaññī. Catutthaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

103. Pañcame **anāpattiyā āpattisaññī**ti āpucchitvā bhaṇḍakaṃ dhovantassa, pattamaṃ pacantassa, kese chindantassa, gāmaṃ pavisantassāti-ādīsu anāpatti, tattha “āpatti ayan”ti evaṃsaññī. **Āpattiyā anāpattisaññī**ti tesaññeva vatthūnaṃ anāpucchākaraṇe āpatti, tattha “anāpatti”ti evaṃsaññī. Chaṭṭhepi vuttanayeneva attho veditabbo. Sattamādīni uttānatthāneva.

109. Ekādasame **āsavāti** kilesā. **Na kukkuccāyitabbanti** saṅghabhogassa apaṭṭhapanamaṃ avicāraṇamaṃ na kukkuccāyitabbaṃ nāma, taṃ kukkuccāyati. **Kukkuccāyitabbanti** tasseva paṭṭhapanamaṃ vicāraṇamaṃ, taṃ na kukkuccāyati. Dvādasamādīni heṭṭhā vuttanayeneva veditabbānīti.

Bālavaggo pañcamaṃ.

Dutiyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

3. Tatiyapaṇṇāsakaṃ

(11) 1. āsāduppajahavaggavaṇṇanā

119. Tatiyassa (2.0057) paṇṇāsakassa paṭhame **āsāti** taṇhā. **Duppajahāti** duccajā dunnīharā. Lābhāsāya duppajahabhāvena sattā dasapi vassāni vīsati pi saṭṭhipi vassāni “ajja labhissāma, sve labhissāmā”ti rājānaṃ upaṭṭhahanti, kasikammādīni karonti, ubhatobyūḷhaṃ saṅgāmaṃ pakkhandanti, ajapathasaṅkupathādayo paṭipajjanti, nāvāya mahāsamuddamaṃ pavisanti. Jīvitāsāya duppajahattā sampatte maraṇakālepi vassasatajīviṃ attānaṃ maññanti. So kammakammanimittādīni passantopi “dānaṃ dehi pūjamaṃ, karohī”ti anukampakehi vuccamāno “nāmaṃ marissāmi, jīvissāmi”cceva āsāya kassaci vacanaṃ na gaṇhāti.

120. Dutīye **pubbakārī**ti paṭhamaṃ upakārassa kāraṃko. **Kataññūkatavedī**ti tena kataṃ ñatvā pacchā kāraṃko. Tesu pubbakārī “iṇamaṃ demī”ti saññaṃ karoti, pacchā kāraṃko “iṇamaṃ jīrāpemi”ti saññaṃ karoti.

121. Tatiye **titto ca tappetā cāti** paccekabuddho ca tathāgatasāvako ca khīṇāsavo titto nāma, tathāgato arahaṃ sammāsambuddho titto ca tappetā ca.

122. Catutthe **duttappayāti** dāyakena duttappayā tappetuṃ na sukarā. **Nikkhipatī**ti nidahati na paribhuñjati. **Vissajjetī**ti paresaṃ deti.

123. Pañcame **na vissajjetī**ti sabbamaṃyeva paresaṃ na deti, attano pana yāpanamattaṃ gahetvā avasesaṃ deti.

124. Chaṭṭhe **subhanimittanti** iṭṭhārammaṇamaṃ.

125. Sattame (2.0058) **paṭighanimittanti** anīṭṭhanimittamaṃ.

126. Aṭṭhame **parato ca ghosoti** parassa santikā assaddhammasavanaṃ.

127. Navame **parato ca ghosoti** parassa santikā saddhammasavanaṃ. Sesamaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Āsāduppajahavaggo paṭhamo.

(12) 2. āyācanavaggavaṇṇanā

131. Dutiyaṃ paṭhame **evaṃ sammā āyācamāno āyāceyyāti** saddho bhikkhu utṭhahitvā “yādiso sārīputtatthero paññāya, ahampi tādiso homi. Yādiso mahā-moggallānatthero iddhiyā, ahampi tādiso homī”ti evaṃ āyācanto pihento patthento yaṃ atthi, tasseva patthitattā sammā pattheyya nāma. Ito uttari patthento micchā pattheyya. Evarūpā hi patthanā yaṃ natthi, tassa patthitattā micchāpatthanā nāma hoti. Kiṃ kāraṇā? **Esā, bhikkhave, tulā etaṃ pamāṇanti** yathā hi suvaṇṇaṃ vā hiraṇṇaṃ vā tulentassa tulā icchitabbā, dhaṇṇaṃ minantassa mānanti tulane tulā, minane ca mānaṃ pamāṇaṃ hoti, evameva mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ esā tulā etaṃ pamāṇaṃ yadidaṃ sārīputtamoggallānā. Te gahetvā “ahampi ñāṇena vā iddhiyā vā etampamāṇo homī”ti attānaṃ tuletumaṃ vā pamāṇetumaṃ vā sakkā, na ito aññathā.

132. Dutiyādīsupi eseva nayo. Idam panettha visesamattam- **khemā ca bhikkhunī uppalavaṇṇā cāti** etāsu hi khemā paññāya aggā, uppalavaṇṇā iddhiyā. Tasmā “paññāya vā (2.0059) iddhiyā vā etādisī homī”ti sammā āyācamānā āyāceyya. Tathā citto gahapati paññāya aggo, hatthako rājakumāro mahiddhikatāya. Tasmā “paññāya vā iddhiyā vā ediso homī”ti sammā āyācamāno āyāceyya. Khujjuttarāpi mahāpaññatāya aggā, nandamātā mahiddhikatāya. Tasmā “paññāya vā iddhiyā vā etādisī homī”ti sammā āyācamānā āyāceyya.

135. Pañcame **khatanti** guṇānaṃ khatattā khatam. **Upahatanti** guṇānaṃ upahattā upahatam, chinnaguṇam naṭṭhaguṇanti attho. **Attānaṃ pariharatīti** nigguṇam attānaṃ jaggati gopāyati. **Sāvajjoti** sadoso. **Sānuvajjoti** sa-upavādo. **Pasavatīti** paṭilabhati. **Ananuviccāti** ajānitvā avinicchinitvā. **Apariyogāhetvāti** ananupavisitvā. **Avaṇṇārahassāti** avaṇṇayuttassa micchāpaṭipannassa titthiyassa vā titthiyasāvakkassa vā. **Vaṇṇam bhāsati**ti “suppaṭipanno esa sammāpaṭipanno”ti guṇam katheti. **Vaṇṇārahassāti** buddhādīsu aññatarassa sammāpaṭipannassa. **Avaṇṇam bhāsati**ti “duppaṭipanno esa micchāpaṭipanno”ti agūṇam katheti. **Avaṇṇārahassa avaṇṇam bhāsati**ti idhekacco puggalo duppaṭipannānaṃ micchāpaṭipannānaṃ titthiyānaṃ titthiyasāvakkānaṃ “itipi duppaṭipannā itipi micchāpaṭipannā”ti avaṇṇam bhāsati. **Vaṇṇārahassa vaṇṇam bhāsati**ti suppaṭipannānaṃ sammāpaṭipannānaṃ buddhānaṃ buddhasāvakkānaṃ “itipi suppaṭipannā itipi sammāpaṭipannā”ti vaṇṇam bhāsati.

136. Chaṭṭhe **appasādaniye ṭhāneti** appasādakāraṇe. **Pasādam upadamsetīti** duppaṭipadāya micchāpaṭipadāya “ayaṃ suppaṭipadā sammāpaṭipadā”ti pasādam janeti. **Pasādaniye ṭhāne appasādanti** suppaṭipadāya sammāpaṭipadāya “ayaṃ duppaṭipadā micchāpaṭipadā”ti appasādam janetīti. Sesamettha uttānameva.

137. **Sattame dvīsūti** dvīsu okāsesu dvīsu kāraṇesu. **Micchāpaṭipajjamānoti** micchāpaṭipattiṃ paṭipajjamāno. **Mātari ca pitari cāti** mittavindako viya mātari, ajātasattu viya pitari. Sukkapakkho vuttanayeneva veditabbo.

138. Aṭṭhame **tathāgate ca tathāgatasāvake cāti** devadatto viya tathāgate, kokāliko viya ca tathāgatasāvake. Sukkapakkhe (2.0060) ānandatthero viya tathāgate, nandagopālakasetṭhiputto viya ca tathāgatasāvake.

139. Navame **sacittavodānanti** sakacittassa vodānaṃ, aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ etaṃ nāmaṃ. **Na ca kiñci loke upādiyatīti** loke ca rūpādīsu dhammesu kiñci ekaṃ dhammampi na gaṇhāti na parāmasati. Evamettha anupādānaṃ nāma dutiyo dhammo hoti. Dasamekādasamāni uttānatthānevāti.

Āyācanavaggo dutiyo.

(13) 3. dānavaggavaṇṇanā

142. Tatiyassa paṭhame **dānānīti** diyyanakavasena dānāni, deyyadhammassetam nāmaṃ. Savatthukā vā cetanā dānaṃ, sampattipariccāgassetam nāmaṃ.

Āmisadānanti cattāro paccayā diyyanakavasena āmisadānaṃ nāma. **Dhammadānanti** idhekacco amatapattipaṭipadaṃ kathetvā deti, idaṃ dhammadānaṃ nāma.

143. Dutiye cattāro paccayā yajanakavasena **yāgo** nāma **dhammopi** yajanakavasena yāgoti veditabbo.

144. Tatiye āmisassa cajanāṃ **āmisacāgo**, dhammassa cajanāṃ **dhammacāgo**. Catutthe upasaggamattaṃ viseso.

146. Pañcame catunnaṃ paccayānaṃ bhuñjanaṃ **āmisabhogo**, dhammassa bhuñjanaṃ **dhammabhogo**. Chaṭṭhe upasaggamattaṃ viseso.

148. Sattame catunnaṃ paccayānaṃ saṃvibhajanaṃ **āmisasaṃvibhāgo**, dhammassa saṃvibhajanaṃ **dhammasaṃvibhāgo**.

149. Aṭṭhame catūhi paccayehi saṅgaho **āmisasaṅgaho**, dhammena saṅgaho **dhammasaṅgaho**.

150. Navame (2.0061) catūhi paccayehi anuggaṇhanaṃ **āmisānuggaho**, dhammena anuggaṇhanaṃ **dhammānuggaho**.

151. Dasame catūhi paccayehi anukampanaṃ **āmisānukampā**, dhammena anukampanaṃ **dhammānukampāti**.

Dānavaggo tatiyo.

(14) 4. santhāravaggavaṇṇanā

152. Catutthassa paṭhame catūhi paccayehi attano ca parassa ca antarapaṭi-cchādanavasena santharaṇaṃ **āmisasanthāro**, dhammena santharaṇaṃ **dhammasanthāro**. Dutiye upasaggamattaṃ viseso.

154. Tatiye vuttappakārassa āmisassa esanā **āmisesanā**, dhammassa esanā **dhammesanā**. Catutthe upasaggamattameva viseso.

156. Pañcame matthakappattā āmisapariyesanā **āmisapariyeṭṭhi**, matthakappa-ttāva dhammapariyesanā **dhammapariyeṭṭhīti** vuttā.

157. Chaṭṭhe āmisena pūjanaṃ **āmisapūjā**, dhammena pūjanaṃ **dhammapūjā**.

158. Sattame **ātitheyyānīti** āgantukadānāni. Atitheyyānītipi pāṭho.

159. Aṭṭhame āmisaṃ ijghanakasamijghanakavasena **āmisiddhi**, dhammopi ijhanakasamijghanakavasena **dhammiddhi**.

160. Navame āmisena vaḍḍhanaṃ **āmisavuddhi**, dhammena vaḍḍhanaṃ **dhammavuddhi**.

161. Dasame ratikaraṇaṭṭhena āmisaṃ **āmisaratanaṃ**, dhammo **dhammaratanaṃ**.

162. Ekādasame (2.0062) āmisassa cinanaṃ vaḍḍhanaṃ **āmisasannicayo**, dhammassa cinanaṃ vaḍḍhanaṃ **dhammasannicayo**.

163. Dvādasame āmisassa vipulabhāvo **āmisavepullaṃ**, dhammassa vipulabhāvo **dhammavepullanti**.

Santhāravaggo catuttho.

(15) 5. samāpattivaggavaṇṇanā

164. Pañcamassa paṭhame **samāpattikusalatā**ti āhārasappāyaṃ utusappāyaṃ pariggaṇhitvā samāpattisamāpajane chekatā. **Samāpattivuṭṭhānakusalatā**ti yathā-paricchedena gate kāle viyatto hutvā uṭṭhahanto vuṭṭhānakusalo nāma hoti, evaṃ kusalatā.
165. Dutiye **ajjavanti** ujubhāvo. **Maddavanti** mudubhāvo.
166. Tatiye **khantīti** adhivāsanakhanti. **Soraccanti** susīlyabhāvena suratabhāvo.
167. Catutthe **sākhalyanti** saṅhavācāvasena sammodamānabhāvo. **Paṭisanthā-**roti āmisena vā dhammena vā paṭisantharaṇaṃ.
168. Pañcame **avhiṃsāti** karuṇāpubbabhāgo. **Soceyyanti** sīlavasena suci-bhāvo. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.
171. Aṭṭhame **paṭisaṅkhānabalanti** paccavekkhaṇabalaṃ.
172. Navame muṭṭhassacce akampanena satiyeva **satibalaṃ**. Uddhacce aka-mpanena samādhiyeva **samādhibalaṃ**.
173. Dasame **samathoti** cittekaggatā. **Vipassanāti** saṅkhārapariggāhakaññāṇaṃ.
174. Ekādasame (2.0063) **sīlavipattīti** dussīlyaṃ. **Diṭṭhivipattīti** micchādiṭṭhi.
175. Dvādasame **sīlasampadāti** paripuṇṇasīlatā. **Diṭṭhisampadāti** sammādiṭṭhika-bhāvo. Tena kammassakatasammādiṭṭhi, jhānasammādiṭṭhi, vipassanāsammā-diṭṭhi, maggasammādiṭṭhi, phalasammādiṭṭhīti sabbāpi pañcavidhā sammādiṭṭhi saṅgahitā hoti.
176. Terasame **sīlavisuddhīti** visuddhisampāpakaṃ sīlaṃ. **Diṭṭhivisuddhīti** visu-ddhisampāpikā catumaggasammādiṭṭhi, pañcavidhāpi vā sammādiṭṭhi.
177. Cuddasame **diṭṭhivisuddhīti** visuddhisampāpikā sammādiṭṭhiyeva. **Yathādi-**ṭṭhissa ca **padhānanti** heṭṭhimamaggasampayuttaṃ vīriyaṃ. Tañhi tassā diṭṭhiyā anurūpattā “yathādiṭṭhissa ca padhānan”ti vuttaṃ.
178. Pannarasame **asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesūti** aññatra arahatta-maggā kusalesu dhammesu asantuṭṭhibhāvo.
179. Soḷasame **muṭṭhassaccanti** muṭṭhassatibhāvo. **Asampajaññanti** aññāṇa-bhāvo.
180. Sattarasame apilāpanalakkhaṇā **sati**. Sammā pajānanalakkhaṇaṃ **sampaja-**ññanti.

Samāpattivaggo pañcama. Tatiyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Kodhapeyyālaṃ

181. Ito (2.0064) paresu kujjhanalakkhaṇo **kodho**. Upanandhanalakkhaṇo **upanāho**. Sukatakaraṇamakkhanalakkhaṇo **makkho**. Yugaggāhalakkhaṇo **palāso**. Usūyanalakkhaṇā **issā**. Pañcamaccherabhāvo **macchariyaṃ**. Taṃ sabbampi maccharāyanalakkhaṇaṃ. Katapaṭicchādanalakkhaṇā **māyā**. Kerāṭikalakkhaṇaṃ **sātheyyaṃ**. Alajjanākāro **ahirikaṃ**. Upavādato abhāyanākāro **anottappaṃ**. **Akkodhā**dayo tesam paṭipakkhavasena veditabbā.

185. **Sekkhassa bhikkhunoti** sattavidhassāpi sekkhassa upari-upariguṇehi pari-hānāya saṃvattanti, puthujjanassa pana paṭhamataraṃyeva parihānāya saṃvattanti veditabbā. **Aparihānāyāti** upari-upariguṇehi aparihānatthāya.

187. **Yathābhatam nikkhittoti yathā ānetvā nikkhitto, evam niraye patitthito vāti veditabbo.**

190. **Ekaccoti yassete kodhādayo atthi, so ekacco nāma.**

Kodhapeyyālam niṭṭhitam.

2. Akusalapeyyālam

191-200. **Sāvajjāti sadosā. Anavajjāti niddosā. Dukkudrayāti dukkhavaḍḍhikā. SukhudriyāTi sukhavaḍḍhikā. Sabyābajjhāti sadukkhā. Abyābajjhāti niddukkhā. Ettāvatā vaṭṭavivaṭṭameva kathitam.**

Akusalapeyyālam niṭṭhitam.

3. Vinayapeyyālam

201. **Dveme (2.0065), bhikkhave, atthavase paṭiccāti, bhikkhave, dve atthe nissāya dve kāraṇāni sandhāya. Sikkhāpadam paññattanti sikkhākoṭṭhāso ṭhapito. Saṅghasuṭṭhūyāti saṅghassa suṭṭhubhāvāya, “suṭṭhu, bhante”ti vatvā sampaṭi-cchanatthāyāti attho. Saṅghaphāsutāyāti saṅghassa phāsuvihāratthāya. Dumma-ṅkūnanti dussilānam. Pesalānanti piyasilānam. Diṭṭhadhammikānam āsavānanti diṭṭhadhamme imasmimyeva attabhāve vitikkamapaccayā paṭiladdhabbānam vadhabandhanādidukkhadhammasaṅkhātānam āsavānam. Samvarāyāti pidahanatthāya. Samparāyikānanti tathārūpānaṃyeva apāyadukkhasaṅkhātānam samparāye uppajjanaka-āsavānam. Paṭighātāyāti paṭisedhanatthāya. Verānanti akusalaverānampi puggalaverānampi. Vajjānanti dosānam. Te eva vā dukkha-dhammā vajjanīyattā idha vajjāti adhippetā. Bhayānanti cittutrāsabhayānampi bhayahetūnam tesamyeva dukkhadhammānampi. Akusalānanti akkhamatṭhena akusalasaṅkhātānam dukkhadhammānam. Gihīnam anukampāyāti gihīsu ujjhāyantesu paññattasikkhāpadam gihīnam anukampāya paññattam nāma. Pāpicchānam pakkhupacchedāyāti pāpicchā pakkham nissāya saṅgham bhindeyyunti tesam pakkhupacchedanatthāya. Appasannānam pasādāyāti pubbe appasannānampi paṇḍitamanussānam sikkhāpadapaññattisampadam disvā pasāduppatti-atthāya. Pasannānam bhiyyobhāvāyāti pasannānam uparūparipasādabhāvāya. Saddhammatṭhitiyāti saddhammassa ciraṭṭhitattham. Vinayānuggahāyāti pañcavidha-ssāpi vinayassa anuggaṇhanatthāya.**

202-230. **Pātimokkham paññattanti bhikkhupātimokkham bhikkhunipātimokkanti duvidham pātimokkham paññattam. Pātimokkhuddesoti bhikkhūnam pañca, bhikkhunīnam cattāroti nava pātimokkhuddesā paññattā. Pātimokkhatṭhapananti uposathatṭhapanam. Pavāraṇā paññattāti cātuddasikā pannarasikāti dve pavā-**

raṇā paññattā. **Pavāraṇaṭṭhapanam paññattanti** sāpattikassa bhikkhuno pavāraṇā uttiyā vattamānāya pavāraṇaṭṭhapanam paññattam. Tajjanīyakammādīsu (2.0066) bhikkhū vācāsattihi vitudentānam paṇḍukalohitakānam bhikkhūnam **tajjanīyakammaṃ** (cūḷava. 1 ādayo) paññattam. Bālassa abyattassa seyyasakassa bhikkhuno **niyassakammaṃ** paññattam. Kuladūsake assajipunabbasuke bhikkhū ārabha **pabbājanīyakammaṃ** (cūḷava. 21 ādayo) paññattam. Gihīnam akkosakassa sudhammattherassa **paṭisāraṇīyakammaṃ** (cūḷava. 33 ādayo) paññattam. Āpattiyā adassanādīsu **ukkhepanīyakammaṃ** paññattam. Garukāpattiṃ āpannassa paṭicchannāya āpattiyā **parivāsadānam** paññattam. Parivāse antarāpattiṃ āpannassa **mūlāya paṭikassanam** paññattam. Paṭicchannāyapi appaṭicchannāyapi āpattiyā **mānattadānam** paññattam. Ciṇṇamānattassa **abbhānam** Paññattam. Sammā vattantassa **osāraṇīyam** paññattam. Asammāvattanādīsu **nissāraṇīyam** paññattam.

Ehibhikkhūpasampadā saraṇagamanūpasampadā ovādūpasampadā pañhābyākaraṇūpasampadā ñatticatutthakammūpasampadā garudhammūpasampadā ubhatośṅhe upasampadā dūtena upasampadāti aṭṭhavidhā **upasampadā** paññattā. Ñattikammaṃ nava ṭhānāni gacchatīti evaṃ navaṭṭhānikam **ñattikammaṃ** paññattam. Ñattidutiyaṃ satta ṭhānāni gacchatīti evaṃ sattaṭṭhānikameva **ñattidutiyaṃ** paññattam. Ñatticatutthakammaṃ satta ṭhānāni gacchatīti evaṃ sattaṭṭhānikameva **ñatticatutthakammaṃ** paññattam. Paṭhamapārājikādīnam paṭhamapaññatti **apaññatte paññattam**. Tesameva anupaññatti **paññatte anupaññattam**. Dhammasammukhatā vinayasammukhatā saṅhasammukhatā puggala-sammukhatāti imassa catubbidhassa sammukhībāvassa vasena **sammukhāvīnayo** paññatto. Sativepullappattassa khīṇāsavassa acodanattāya **sativinayo** paññatto. Ummattakassa bhikkhuno **amūḷhavinayo** paññatto. Appaṭiññāya cudita-kassa āpattiyā ataraṇattham **paṭiññātakaraṇam** paññattam. Bahutarānam dhammavādīnam laddhiṃ gahetvā adhikaraṇavūpasamanattham. **Yebhuyyasikā** Paññattā. Pāpussannassa puggalassa niggaṇhanattham **tassapāpiyasikā** paññattā. Bhaṇḍanādivasena bahum assāmaṇakam katvā āpattiṃ āpannānam bhikkhūnam ṭhapetvā thullavajjam ṭhapetvā ghipaṭisamyuttañca avasesāpattīnam vūpasamanatthāya **tiṇavattārako** paññatto.

Vinayapeyyālam niṭṭhitam.

4. Rāgapeyyālam

231. **Rāgassa** (2.0067), **bhikkhave**, **abhiññāyāti** pañcakāmaguṇikarāgassa abhijānanattham paccakkhakarāṇattham. **Pariññāyāti** parijānanattham. **Parikkhayāyāti** parikkhayagamanattham. **Pahānāyāti** pajahanattham. **Khayāya vayāyāti** khayavayagamanattham. **Virāgāyāti** virajjanattham. **Nirodhāyāti** nirujjhanattham. **Cāgāyāti** cajanattham. **Paṭinissaggāyāti** paṭinissajjanattham.

232-246. Thambhassāti kodhamānavasena thaddhabhāvassa. **Sārabbhassāti** kāraṇuttariyalakkhaṇassa sārabbhassa. **Mānassāti** navavidhamānassa. **Atimānassāti** atikkamitvā maññanamānassa. **Madassāti** majjanākāramadassa. **Pamāda-**
ssāti sativippavāsassa, pañcasu kāmaguṇesu cittavossaggassa. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Rāgapeyyālaṃ niṭṭhitaṃ.

Manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Dukanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Tikanipāta-aṭṭhakathā

1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ

1. Bālavaggo

1. Bhayasuttavaṇṇanā

1. Tikanipātassa (2.0069) paṭhame **bhayānīti**-ādīsu **bhayanti** cittutrāso. **Upadda-**
voti anekaggatākāro. **Upasaggo** Ti upasaṭṭhākāro tattha tattha lagganākāro.
Tesaṃ evaṃ nānattaṃ veditabbaṃ- pabbatavisamanissitā corā janapadavā-
sīnaṃ pesenti- “mayaṃ asukadivase nāma tumhākaṃ gāmaṃ paharissāmā” ti. Te
taṃ pavattiṃ sutakālato paṭṭhāya bhayaṃ santāsaṃ āpajjanti. Ayaṃ **cittutrāso**
nāma. “Yathā no te corā kupitā anattampi āvaheyyun” ti hatthasāraṃ gahetvā
dvipadacatuppadehi saddhiṃ araññaṃ pavisitvā tattha tattha bhūmiyaṃ nipa-
jjanti ḍaṃsamakasādīhi khajjamānā, gumbantarāni pavisantā khāṇukaṇṭake
maddanti. Tesaṃ evaṃ vicarantānaṃ vikkhittabhāvo **anekaggatākāro** nāma. Tato
coresu yathāvutte divase anāgacchantesu “tucchakasāsanam bhavissati, gāmaṃ

pavisissāmā”ti sapaṛikkhārā gāmaṃ pavisanti. Atha tesam pavitṭhabhāvaṃ ñatvā gāmaṃ parivāretvā dvāre aggim datvā manusse ghātetvā corā sabbaṃ vibhavaṃ vilumpitvā gacchanti. Tesu ghātītāvasesā aggim nibbāpetvā koṭṭhakacchāyābhitticchāyādīsu tattha tattha laggitvā nisīdanti natṭhaṃ anusocamānā. Ayaṃ **upasaṭṭhākāro lagganākāro** nāma.

Naḷāgārāti naḷehi channapaṭicchanna-agārā. Sesaṃbhārā panettha rukkhamayā honti. **Tiṇāgāre**pi eseva nayo. **Kūṭāgārānī**ti kūṭasaṅgahitāni agārāni. **Ullittāvā-littānī**ti anto ca bahi ca littāni. **Nivātānī**ti nivāritavātappavesāni. **Phusitaggaḷānī**ti chekehi vaḍḍhakīhi katattā (2.0070) piṭṭhasaṅghāṭamhi suṭṭhu phusitakavāṭāni. **Pihitavātapanānī**ti yuttavātapanāni. Iminā padadvayena kavāṭavātapanānaṃ niccapihitataṃ akathetvā sampattiyeva kathitā. Icchicchitakkhaṇe pana tāni pidhīyanti ca vivarīyanti ca.

Bālato uppajantīti bālameva nissāya uppajjanti. Bālo hi apaṇḍitapuriso rajjaṃ vā oparajjaṃ vā aññaṃ vā pana mahantaṃ ṭhānaṃ patthento katipaye attanā sadise vidhavaputte mahādhutte gahetvā “etha ahaṃ tumhe issare karissāmī”ti pabbatagahanādīni nissāya antamante gāme paharanto dāmarikabhāvaṃ jānāpetvā anupubbena nigamepi janapadepi paharati. Manussā gehāni chaḍḍetvā khemaṭṭhānaṃ patthayamānā pakkamanti. Te nissāya vasantā bhikkhūpi bhikkhuniyopi attano attano vasanaṭṭhānāni pahāya pakkamanti. Gatagataṭṭhāne bhikkhāpi senāsanampi dullabhaṃ hoti. Evaṃ catunnampi parisānaṃ bhayaṃ āgatameva hoti. Pabbajjitesupi dve bālā bhikkhū aññaṃaññaṃ vivādaṃ paṭṭhapetvā codanaṃ ārabhanti. Iti kosambivāsikānaṃ viya mahākalaho uppajjati. Catunnaṃ parisānaṃ bhayaṃ āgatameva hotīti evaṃ yāni kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjantīti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhapesi.

2. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

2. Dutiye kāyadvārādipavattaṃ kammaṃ lakkhaṇaṃ sañjānanakāraṇaṃ assāti **kammalakkhaṇo**. **Apadānasobhani paññā**ti yā paññā nāma apadānena sobhati, bālā ca paṇḍitā ca attano attano cariteneva pākaṭā hontīti attho. Bālana hi gatamaggo rukkhagacchagāmanigamādīni jhāpetvā gacchantassa indaggino gatamaggo viya hoti, jhāmaṭṭhānamattameva aṅgāramasichārikāsamakūlaṃ paññāyati. Paṇḍitena gatamaggo kusobbhādayo pūretvā vividhasassasampadaṃ āvahaṃmānena catudīpikameghena gatamaggo viya hoti. Yathā tena gatamagge udakapūrāni ceva vividhasassaphalāphalāni ca tāni tāni ṭhānāni paññāyanti, evaṃ paṇḍitena gatamagge sampattiyova paññāyanti no vipattiyoti. Sesamettha uttānattameva.

3. Cintīsuttavaṇṇanā

3. Tatiye (2.0071) **bālalakkhaṇānī**ti “bālo ayan”ti etehi lakkhīyati ñāyatīti bālalakkhaṇāni. Tānevassa sañjānanakāraṇānīti **bālanimittāni**. **Bālāpadānānī**ti bālassa

apadānāni. **Duccintitacintīti** cintayanto abhijjhābyāpādamicchādassanavasena duccintitameva cinteti. **Dubbhāsītabhāsīti** bhāsamānopi musāvādādibhedam dubbhāsītameva bhāsati. **DukkaṭakammakārīTi** karontopi pāṇātipātādivasena dukkaṭakammameva karoti. **Paṇḍitalakkhaṇānīti**-ādi vuttānusāreṇeva veditabbaṃ. **Sucintitacintīti**-ādīni cettha manosucaritādīnaṃ vasena yojetabbāni.

4. Accayasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **accayaṃ accayato na passatī**ti attano aparādhamaṃ aparādhato na passati. **Accayato disvā yathādhammaṃ nappaṭikarotī** “aparaddhamaṃ mayā”ti ñatvāpi yo dhammo, taṃ na karoti, daṇḍakammaṃ āharitvā accayaṃ na deseti nakkhamāpeti. **Accayaṃ desentassa yathādhammaṃ nappaṭiggaṇhātī**ti parassa “viraddhamaṃ mayā”ti ñatvā daṇḍakammaṃ āharitvā khamāpentassa nakkhamati. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhato veditabbo.

5. Ayonisosuttavaṇṇanā

5. Pañcame **ayoniso pañhaṃ kattā hotī**ti “kati nu kho, udāyi, anussatiṭṭhānānī”ti vutte “pubbenivāso anussatiṭṭhānaṃ bhavissati”ti cintetvā lāḷudāyitthero viya anupāyacintāya apañhameva pañhanti kattā hoti. **Ayoniso pañhaṃ vissajjetā hotī**ti evaṃ cintitaṃ pana pañhaṃ vissajjentopi “idha, bhante, bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Seyyathidaṃ, ekampi jātin”ti-ādinā nayena soyeva therō viya ayoniso vissajjetā hoti, apañhameva pañhanti katheti. **Parimaṇḍalehi padabyañjanehī**ti ettha padameva atthassa byañjanato padabyañjanaṃ. Taṃ akkharapāripūriṃ katvā dasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aparihāpetvā (2.0072) vuttaṃ parimaṇḍalaṃ nāma hoti, evarūpehi padabyañjanehīti attho. **Siliṭṭhehī**ti padasiliṭṭhatāya siliṭṭhehi. **Upagatehī**ti atthañca kāraṇaṃ upagatehi. **Nābbhanumoditā**ti evaṃ yoniso sabbamaṃ kāraṇasampannaṃ katvāpi vissajjitaṃ parassa pañhaṃ nābhinumodati nābhinandati sārīputtattherassa pañhaṃ lāḷudāyitthero viya. Yathāha-

“Atṭhānaṃ kho etaṃ, āvuso sārīputta, anavakāso, yaṃ so atikkammeva kabalīkārāhārabhakkhānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ aññataraṃ manomayaṃ kāyaṃ upapanno saññāvedayitanirodhaṃ samāpajjeyyāpi vuṭṭhaheyyāpi, natthetaṃ ṭhānaṃ”ti (a. ni. 5.166).

Yoniso pañhaṃ kattāti-ādīsu ānandatthero viya yoniso pañhaṃ cintetvā yoniso vissajjitā hoti. Thero hi “kati nu kho, ānanda, anussatiṭṭhānānī”ti pucchito “ayaṃ pañho bhavissati”ti yoniso cintetvā yoniso vissajjento āha- “idha, bhante, bhikkhu vivicceva kāmehi ...pe... catutthajjhānaṃ upasampajja viharati. Idaṃ, bhante, anussatiṭṭhānaṃ evaṃbhāvitaṃ evaṃbahulīkataṃ diṭṭhadhammasukhavihārāya saṃvattati”ti. **Abbhanumoditā hotī**ti tathāgato viya yoniso abbhanumoditā hoti. Tathāgato hi ānandattherena pañhe vissajjite “sādhu sādhu, ānanda, tena hi tvamaṃ, ānanda, imampi chaṭṭhaṃ anussatiṭṭhānaṃ dhārehi. Idhānanda, bhikkhu satova abhikkamati satova paṭikkamati”ti-ādīmāha. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva.

9. Khatasuttavaṇṇanā

9. Navame sukkapakkho pubbabhāge dasaḥipi kusalakammaṃ pathehi paricchinno, upari yāva arahattamaggā labbhati. **Bahuñca puññaṃ pasavatī**ti ettha lokiyalokuttaramissakapuññaṃ kathitaṃ.

10. Malasuttavaṅṅanā

10. Dasame dussīlabhāvo dussīyaṃ, dussīyameva malaṃ **dussīyamalaṃ**. Kenatṭhena malanti? Anudahanatṭhena duggandhatṭhena kiliṭṭhakaraṇatṭhena ca. Tañhi nirayādīsu apāyesu anudahatīti anudahanatṭhenapi malaṃ. Tena samannāgato (2.0073) puggalo mātāpitūnampi santike bhikkhusaṅghassāpi antare bodhicetiyatṭhānesupi jigucchanīyo hoti, sabbadisāsu cassa “evarūpaṃ kira tena pāpakammaṃ katan”ti avaṅṅagandho vāyatīti duggandhatṭhenapi malaṃ. Tena ca samannāgato puggalo gatagatatṭhāne upatāpañceva labhati, kāyakammādīni cassa asucīni honti apabhassarānīti kiliṭṭhakaraṇatṭhenapi malaṃ. Apica taṃ devamanussasampattiyo ceva nibbānasampattiñca milāpetīti milāpanatṭhenapi malanti veditabbaṃ. Issāmalamaccheramalesupi eseva nayo.

Bālavaggo paṭhamo.

2. Rathakāravaggo

1. Nātasuttavaṅṅanā

11. Dutiyaṃ paṭhame **ñātoti** paññāto pākaṭo. **Ananulomiketi** sāsanassa na anulometīti ananulomikaṃ, tasmīṃ ananulomike. **Kāyakamme**ti pāṇātipātādīmhi kāyaduccarite. Oḷārikaṃ vā etaṃ, na evarūpe samādapetuṃ sakkoti. Disā namassituṃ vaṭṭati, bhūtabaliṃ kātuṃ vaṭṭatīti evarūpe samādapeti gaṇhāpeti. **Vacīkamme**pi musāvādādīni oḷārikāni, attano santakaṃ parassa adātukāmena “natthi”ti ayaṃ vañcanamusāvādo nāma vattuṃ vaṭṭatīti evarūpe samādapeti. **Manokamme**pi abhijjhādayo oḷārikā, kammaṭṭhānaṃ viṣaṃvādetvā kathento pana ananulomikesu dhammesu samādapeti nāma dakkhiṇavihāravāsithero viya. Taṃ kira therāṃ eko upaṭṭhāko amaccaputto upasaṅkamtivā “mettāyantaṃ paṭhamaṃ kīdise puggale mettāyitabban”ti pucchi. Thero sabhāgavisabhāgaṃ anācikkhitvā “piyapuggale”ti āha. Tassa ca bhariyā piyā hoti manāpā, so taṃ ārabha mettāyantaṃ ummādaṃ pāpuṇi. Kathaṃ panesa bahujana-ahitāya paṭipanno hotīti? Evarūpassa hi saddhivihārikādayo ceva upaṭṭhākādayo ca tesaṃ ārakkhadevatā ādiṃ katvā tāsāṃ tāsāṃ mittabhūtā yāva brahmalokā (2.0074) sesadevatā ca “ayaṃ bhikkhu na ajānitvā karissati”ti tena katameva karonti, evamesa bahujana-ahitāya paṭipanno hoti.

Sukkapakkhe pāṇātipātā veramaṇi-ādīnaṃyeva vasena **kāyakammavacīkammāni** veditabbāni. Kammaṭṭhānaṃ pana aṅgavādetvā kathento anulomikesu dhammesu samādapeti nāma koḷitavihāravāsī catunikāyikatissatthero viya. Tassa kira jeṭṭhabhātā nandābhayatthero nāma potaliyavihāre vasanta ekasmīṃ roge samuṭṭhite kaniṭṭhaṃ pakkosāpetvā āha- “āvuso, mayhaṃ sallahukaṃ katvā ekaṃ

kammaṭṭhānaṃ kathehi”ti. Kiṃ, bhante, añña kammaṭṭhānena, kabaḷikārāhāraṃ pariggaṇhituṃ vaṭṭatīti? Kimatthiko esa, āvusoti? Bhante, kabaḷikārāhāro upādārūpaṃ, ekasmiṃca upādārūpe diṭṭhe tevīsati upādārūpāni pākaṭāni hontīti. So “vaṭṭissati, āvuso, ettakan”ti taṃ uyyojetvā kabaḷikārāhāraṃ pariggaṇhitvā upādārūpaṃ sallakkhetvā vivaṭṭetvā arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ therāṃ bahivihārā anikkhantameva pakkositvā, “āvuso, mahā-avassayosi mayhaṃ jāto”ti kaniṭṭhattherassa attanā paṭiladdhaguṇaṃ ārocesi. **Bahujanahitāyā**ti etassapi hi saddhivihārikādayo “ayaṃ na ajānitvā karissati”ti tena katameva karontīti bahujanahitāya paṭipanno nāma hotīti.

2. Sāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **khattiyassā**ti jātiyā khattiyassa. **Muddhāvasittassā**ti rājābhisekena muddhani abhisittassa. **Sāraṇīyāni bhavantī**ti saritabbāni asammussanīyāni honti. **Jāto**ti nibbatto. **Yāvajīvaṃ sāraṇīyanti** daharakāle jānitumpi na sakkā, aparabhāge pana mātāpitu-ādīhi ṇātakehi vā dāsādīhi vā “tvaṃ asukajanapade asukanagare asukadivase asukanakkhatte jāto”ti ācikkhite sutvā tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ sarati na sammussati. Tena vuttaṃ- “yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti”ti.

Idaṃ (2.0075), **bhikkhave, dutiyanti** abhisekaṭṭhānaṃ nāma rañño balavatuṭṭhikaraṃ hoti, tenassa taṃ yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ. Saṅgāma vijayaṭṭhānepi eseva nayo. Ettha pana **saṅgāmanti** yuddhaṃ. **Abhivijinitvā**ti jinitvā sattumaddanaṃ katvā. **Tameva saṅgāmasīanti** tameva saṅgāmaṭṭhānaṃ. **Ajjhāvasatī**ti abhivavitvā āvasati.

Idāni yasmā sammāsambuddhassa rañño jātiṭṭhānādīhi kattabbakiccaṃ natthi, imasmiṃ pana sāsane tappaṭibhāge tayo puggale dassetuṃ idaṃ kāraṇaṃ ābhatāṃ, tasmā te dassento **evameva kho, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **anagāriyaṃ pabbajito hotī**ti ettha catupārisuddhisīlampi pabbajjānissitamēvāti vedītabbaṃ. **Sāraṇīyaṃ hotī**ti “ahaṃ asukaraṭṭhe asukajanapade asukavihāre asukamāḷake asukadivāṭṭhāne asukacaṅkame asukarukkhamūle pabbajito”ti evaṃ yāvajīvaṃ saritabbameva hoti na sammussitabbaṃ.

Idaṃ dukkhanti ettakaṃ dukkhaṃ, na ito uddhaṃ dukkhaṃ atthi. **Ayaṃ dukkhasamudayo**ti ettako dukkhasamudayo, na ito uddhaṃ dukkhasamudayo atthīti. Sesapadadvayepi eseva nayo. Evamettha catūhi saccehi sotāpattimaggo kathito. Kasiṇaparikkammavipassanāñāṇāni pana maggasannissitāneva honti. **Sāraṇīyaṃ hotī**ti “ahaṃ asukaraṭṭhe ...pe... asukarukkhamūle sotāpanno jāto”ti yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti asammussanīyaṃ.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ khayena. **Cetovimuttinti** phalasaṃmādhim. **Paññāvimuttinti** phalapaññaṃ. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvā**ti attanāva abhivisiṭṭhāya paññāya paccakkhaṃ katvā. **Upasampajja viharatī**ti paṭilabhitvā viharati. **Sāraṇīyanti** “mayā asukaraṭṭhe ...pe... asukarukkhamūle arahattaṃ pattaṃ”ti attano arahattapaṭṭiṭṭhānaṃ nāma yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti asammussanīyanti yathānusaṅghināva desanaṃ niṭṭhapesi.

3. Āsaṃsasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **santoti** atthi upalabbhanti. **Samvijjamānāti** tasseva vevacanaṃ. **Lokasminti** sattaloke. **Nirāsoti** anāso apatthano. **Āsaṃsoti** (2.0076) āsaṃsamāno patthayamāno. **Vigatāsoti** apagatāso. **Caṇḍālakuleti** caṇḍālānaṃ kule. **Venakuleti** vilīvakārakule. **Nesādakuleti** migaluddakānaṃ kule. **Rathakārakuleti** cammakāra-kule. **Pukkusakuleti** pupphacchaḍḍakakule.

Ettāvatā kulavipattiṃ dassetvā idāni yasmā nīcakule jātopi ekacco aḍḍho hoti mahaddhano, ayaṃ pana na tādiso, tasmāssa bhogavipattiṃ dassetuṃ **dalidde-**ti-ādimāha. Tattha **daliddeti** dāliddiyena samannāgate. **Appannapānabhojaneti** parittaka-annapānabhojane. **Kasiravuttiketi** dukkhajīvike, yattha vāyāmena payo-gena jīvitavuttiṃ sādheti, tathārūpeti attho. **Yattha kasirena ghāsacchādo labbha-**tīti yasmīṃ kule dukkhena yāgubhattaghāso ca kopīnamattaṃ acchādanañca labbhati.

Idāni yasmā ekacco nīcakule jātopi upadhisampanno hoti attabhāvasami-ddhiyaṃ ṭhito, ayañca na tādiso, tasmāssa sarīravipattiṃpi dassetuṃ **so ca hoti dubbaṇṇoti-**ādimāha. Tattha **dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddasikoti** vijātamātuyāpi amanāpadassano. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako. **Kāṇoti** eka-kkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇīti** ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. **Khañjoti** ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho pīṭha-sappī. **Padīpeyyassāti** vaṭṭitelakapallakādino padīpa-upakaraṇassa. **Tassa na evaṃ hotīti.** Kasmā na hoti? Nīcakule jātattā.

Jeṭṭhoti aññasmiṃ jeṭṭhe sati kaniṭṭho āsaṃ na karoti, tasmā jeṭṭhoti āha. **Ābhise-**koti jeṭṭhopi na abhisekārāho āsaṃ na karoti, tasmā ābhisekoti āha. **Anabhisittoti** abhisekārāhopi kāṇakuṇī-ādidosarahito sakiṃ abhisitto puna abhiseke āsaṃ na karoti, tasmā anabhisittoti āha (2.0077). **Acalappatto** Ti jeṭṭhopi ābhiseko anabhi-sitto mando uttānaseyyako, sopi abhiseke āsaṃ na karoti. Soḷasavassuddesiko pana paññāyamānamassubhedo acalappatto nāma

hoti, mahantampi rajjaṃ vicāretuṃ samattho, tasmā “acalappatto”ti āha. **Tassa evaṃ hotīti** kasmā hoti? Mahājātītāya.

Dussīloti nissīlo. **Pāpadhammoti** lāmakadhammo. **Asucīti** asucīhi kāyakammā-dīhi samannāgato. **Saṅkassarasamācāroti** saṅkāhi saritabbasamācāro, kiñciveva asāruppaṃ disvā “idaṃ iminā kataṃ bhavissati”ti evaṃ paresaṃ āsaṅkanīyasa-mācāro, attanāyeva vā saṅkāhi saritabbasamācāro, sāsāṅkasamācāroti attho. Tassa hi divāṭṭhānādīsu sannipatitvā kiñciveva mantayante bhikkhū disvā “ime ekato hutvā mantenti, kacci nu kho mayā katakammaṃ jānitvā mantenti”ti evaṃ sāsāṅkasamācāro hoti. **Paṭicchannakammantoti** paṭicchādetabbayuttakena pāpa-kammena samannāgato. **Assamaṇo samaṇapaṭiñṇoti** assamaṇo hutvāva samaṇa-patirūpakatāya “samaṇo ahan”ti evaṃ paṭiñṇo. **Abrahmacārī brahmacāripaṭiñṇoti** aññe brahmacārino sunivatthe supārute sumbhakapattadhare gāmanigamarāja-dhānīsu piṇḍāya caritvā jīvikam kappente disvā sayampi tādīsena ākārena tathā paṭipajjanato “ahaṃ brahmacārī”ti paṭiñṇam dento viya hoti. “Ahaṃ bhikkhū”ti vatvā uposathaggādīni pavisanto pana brahmacāripaṭiñṇo hotiyeva, tathā saṅghikaṃ lābham gaṇhanto. **Antopūṭīti** pūṭinā kamma anto anupaviṭṭho. **Avassu-toti** rāgādīhi tinto. **Kasambujātoti** sañjātarāgādikacavaro. **Tassa na evaṃ hotīti.** Kasmā na hoti? Lokuttaradhamma-upanissayassa natthitāya. **Tassa evaṃ hotīti.** Kasmā hoti? Mahāsīlasmiṃ paripūrakāritāya.

4. Cakkavattisuttavaṇṇanā

14. Catutthe catūhi saṅgahavatthūhi janaṃ rañjetīti **rājā**. Cakkaṃ vattetīti **cakka-vattī**. Vattitaṃ vā anena cakkanti cakkavattī. Dhammo assa (2.0078) atthīti **dhammiko**. Dhammeneva dasavidhena cakkavattivattena rājā jātoti **dhammarājā**. **Sopi na arājakanti** sopi aññaṃ nissayarājānaṃ alabhitvā cakkaṃ nāma vattetuṃ na sakkotīti attho. Iti satthā desanaṃ paṭṭhapetvā yathānusandhiṃ apāpetvāva tuṅhī ahosi. Kasmā? Anusandhikusalā uṭṭhahitvā anusandhiṃ pucchissanti, bahū hi imasmiṃ ṭhāne tathārūpā bhikkhū, athāhaṃ tehi puṭṭho desanaṃ vadḍhessā-mīti. Atheke anusandhikusalo bhikkhu bhagavantaṃ pucchanto **ko pana, bhante-ti-ādimāha**. Bhagavāpissa byākaronto **dhammo bhikkhūti-ādimāha**.

Tattha **dhammoti** dasakusalakamma pathadhammo. **Dhammanti** tameva vutta-ppakāraṃ dhammaṃ. **Nissāyāti** tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayaṃ katvā. **Dhammaṃ sakkarontoti** yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evametam karonto. **Dhammaṃ garuṃ karontoti** tasmīṃ gāravuppattiyā taṃ garukaronto. **Dhammaṃ apacāyamānoti** tasseva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitaṃ karonto. **Dhammaddhajo dhammaketūti** taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva ukkhipitvā pavattiyā dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. **Dhammādhipateyyoti** dhammādhipatibhūtāgatabhāvena dhammavaseneva ca sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. **Dhammikaṃ rakkhāvaraṇa-guttiṃ saṃvidahatīti** dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇaṅca gutti ca rakkhāvaraṇagutti. Tattha “paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhatī”ti vacanato

khanti-ādayo **rakkhā**. Vuttañhetam- “kathañca, bhikkhave, param rakkhanto attānam rakkhati. Khantiyā avihimsāya mettacittatāya anuddayāyā”ti (saṃ. ni. 5.385). Nivāsanapārupanagehādīni **āvarenaṃ**. Corādi-upaddavanivāraṇattham gopāyanā **gutti**. Tam sabbampi suṭṭhu vidahati pavatteti ṭhapetīti attho.

Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, tam dassento **antojanasminti-ādimāha**. Tatrāyam saṅkhepattho- antojanasāṅkhātam puttadāram silasaṃvare patiṭṭhā-pento vatthagandhamālādīni cassa dadamāno sabbopaddave cassa nivārayamāno dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahati nāma. Khattiyādīsupi eseva nayo. Ayam pana viseso- abhisittakhattiyā bhadra-assājāniyādiratanasampadānenapi (2.0079) upagaṇhitabbā, anuyantā khattiyā tesam anurūpayānavāhanasampadānenapi paritoseṭabbā, balakāyo kālam anatikkamētvā bhattavetasampadānenapi anuggahetabbo, brāhmaṇā annapānavatthādīnā deyyadhammena, gahapatikā bhattabījanaṅgalabalibaddādisampadānena, tathā nigamavāsino **negamā** janapadavāsino ca **jānapadā**. Samitapāpabāhitapāpā pana **samaṇabrāhmaṇā** samaṇaparikkhārasampadānena sakkāṭabbā, migapakkhino abhayadānena samassāsetabbā.

Dhammeneva cakkam vattetīti dasakusalakammamapathadhammeneva cakkam pavatteti. **Tam hoti cakkam appaṭivattiyanti** tam tena evam pavattitam āṇācakkam appaṭivattiyam hoti. **Kenaci manussabhūtenā**ti devatā nāma attanā icchicchitamēva karonti, tasmā tā aggaṇhitvā “manussabhūtenā”ti vuttam. **Paccathikenā**ti paṭi-atthikena, paṭisattunāti attho. **Dhammikoti** cakkavattī dasakusalakammamapathavasena dhammiko, tathāgato pana navalokuttaradhammasena. **Dhammarājā**ti navahi lokuttaradhammehi mahājanam rañjetīti dhammarājā. **Dhammaṃyevā**ti navalokuttaradhammameva nissāya tameva sakkaronto tam garukaronto tam apacāyamāno. Sovassa dhammo abbhuggataṭṭhena dhajoti **dhammaddhajo**. Sovassa ketūti **dhammaketu**. Tameva adhipatiṃ jeṭṭhakaṃ katvā viharatīti **dhammādhipateyyo**. **Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttinti** lokiyalokuttaradhammadāyikarakkhañca āvaraṇaṅca guttiñca. **Saṃvidahatīti** ṭhapeti paññapeti. **Evarūpanti** tividham kāyaduccaritam na sevitabbam, sucaritam sevitabbanti evam sabbattha attho vedītabbo. **Saṃvidahitvā**ti ṭhapētvā kathētvā. **Dhammeneva anuttaram dhammacakkam pavattetīti** navalokuttaradhammeneva asadisam dhammacakkam pavatteti. **Tam hoti cakkam appaṭivattiyanti** tam evam pavattitam dhammacakkam etesu samaṇādīsū ekenapi paṭivattetum paṭibāhitum na sakkā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

5. Sacetanasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **isipataneti** buddhapaccekabuddhasāṅkhātānam isīnam dhammacakkappavattanathāya ceva uposathakaraṇathāya ca āgantvā patane, sannipātaṭṭhāneti attho. Padanetipi pāṭho, ayameva attho. **Migadāyeti** (2.0080) migānam abhayathāya dinne. **Chahi māsehi chārattūnehīti** so kira raññā āṇattadivaseyeva sabbūpakaraṇāni sajjetvā antevāsikehi saddhiṃ araññam pavisitvā gāmadvāragā-mamajjhadevakulasusānādīsū ṭhitarukkhe ceva jhāmapatitasukkarukkhe ca viva-

jjetvā sampannapadesse ðhite sabbadosavivajjite nābhi-aranemīnaṃ anurūpe rukkhe gahetvā taṃ cakkamaṃ akāsi. Tassa rukkhe vicinitvā gaṇhantassa ceva karontassa ca ettako kālo vītivatto. Tena vuttaṃ- “chahi māsehi chārattūnehi” ti. **Nānāka-
raṇanti** nānattaṃ. **Nesanti** na esaṃ. **Atthesanti** atthi esaṃ. **Abhisāṅkhārassa
gati** Ti payogassa gamanaṃ. **Ciṅgulāyitvā**ti paribbhamitvā. **Akkhāhataṃ maññeti**
akkhe pavesetvā ðhapitamiva.

Sadosāti sagaṇḍā uṇṇatoṇataṭṭhānayuttā. **Sakasāvā**ti pūtisārena ceva pheggunā ca yuttā. **Kāyavaṅkā**ti-ādīni kāyaduccaritādīnaṃ nāmāni. **Evaṃ papati-
tā**ti evaṃ guṇapatanena patitā. **Evaṃ patiṭṭhitā**ti evaṃ guṇehi patiṭṭhitā. Tattha lokiyamahājanā papatitā nāma, sotāpannādayo patiṭṭhitā nāma. Tesupi purimā tayo kilesānaṃ samudācārakkhaṇe papatitā nāma, khīṇāsavā pana ekanteneva patiṭṭhitā nāma. **Tasmā**ti yasmā appahīnakāyavaṅkādayo papatanti, pahīnakāyavaṅkādayo patiṭṭhahanti, tasmā. Kāyavaṅkādayo pana evaṃ pahānaṃ vedītabbaṃ- pāṇātipāto adinnādānaṃ micchācāro musāvādo pisuṇāvācā micchādī-
ṭṭhīti ime tāva cha sotāpattimaggena pahiyanti, pharusāvācā byāpādoti dve anāgā-
mimaggena, abhijjhā samphappalāpoti dve arahattamaggenāti.

6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **apaṇṇakapaṭipadanti** aviraddhapaṭipadaṃ ekaṃsapaṭipadaṃ niyyā-
nikapaṭipadaṃ kāraṇapaṭipadaṃ sārapaṭipadaṃ maṇḍapaṭipadaṃ apaccanīkapa-
ṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipanno hoti, na takkaggāhena vā nayaggāhena vā. Evaṃ gahetvā paṭipanno hi bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā manussadevanibbānasampattīhi hāyati pari-
hāyati, apaṇṇakapaṭipadaṃ (2.0081) paṭipanno pana tāhi sampattīhi na parihā-
yati. Atīte kantāraddhānamaggaṃ paṭipannesu dvīsu satthavāhesu yakkhassa vacanaṃ gahetvā bālasatthavāho saddhiṃ satthena anayabyasanaṃ patto, yakkhassa vacanaṃ aggahetvā “udakadīṭṭhaṭṭhāne udakaṃ chaḍḍessāmā” ti satthake saññāpetvā maggaṃ paṭipanno paṇḍitasatthavāho viya. Yaṃ sandhāya vuttaṃ-

“Apaṇṇakaṃ ðhānameke, dutiyaṃ āhu takkikā;

etadaññāya medhāvī, taṃ gaṇhe yadapaṇṇakan” ti. (jā. 1.1.1);

Yoni cassa āradhā hotī Ti ettha **yonī**ti khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso kho imā, sārīputta, yonīyo” ti-ādīsu (ma. ni. 1.152) hi khandhakoṭṭhāso yonī nāma. “Yonī hesā bhūmija phalassa adhigamāyā” ti-ādīsu (ma. ni. 3.226) kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisa-
mbhavan” ti (ma. ni. 2.457; dha. pa. 396) ca “tameṇaṃ kammajavātā nivattitvā uddhaṃpādaṃ adhosiraṃ samparivattetvā mātu yonimukhe sampaṭipādentī” ti ca ādīsu passāvamaggo. Idha pana kāraṇaṃ adhippetamaṃ. **Āradhā** Ti paggaḥitā pari-
puṇṇā.

Āsavānaṃ khayāyāti ettha āsavantīti **āsavā**, cakkhutopi ...pe... manatopi sandanti pavattantīti vuttaṃ hoti. Dhammato yāva gotrabhu, okāsato yāva

bhavaggā savantīti vā **āsavā**, ete dhamme etañca okāsaṃ antokarivā pavattantīti attho. Antokaraṇattho hi ayaṃ ākāro. Cirapārivāsiyaṭṭhena madirādayo āsavā, āsavā viyātipi **āsavā**. Lokasmimpi hi cirapārivāsikā madirādayo āsavāti vuccanti, yadi ca cirapārivāsiyaṭṭhena āsavā, eteyeva bhavitumarahanti. Vuttañhetamaṃ “purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosī”ti-ādi (a. ni. 10.61). Āyataṃ vā saṃsāradukkhaṃ savanti pasavantītipi **āsavā**. Purimāni cettha nibbacaṇāni yattha kilesā āsavāti āgacchanti, tattha yujjanti, pacchimaṃ kammepe. Na kevalaṃ kammakilesāyeva āsavā, apica kho nānappakārā upaddavāpi. Suttasu hi “nāhaṃ, cunda, diṭṭhadhammikānaṃyeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ (2.0082) desemi”ti (dī. ni. 3.182) ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;

Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattañca abbaje;

te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷikatā”ti. (a. ni. 4.36)-

Ettha tebhūmakaṃ ca kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. “Diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti (pārā. 39; a. ni. 2.202-230) ettha parūpavādavipphaṇṇasāravadhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā.

Te panete āsavā yattha yathā āgatā, tattha tathā veditabbā. Ete hi vinaye tāva “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti (pārā. 39; a. ni. 2.202-230) dvedhā āgatā. Saḷāyatane “tayo me, āvuso, āsavā kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo”ti (saṃ. ni. 4.321) tidhā āgatā. Aññesu ca suttantesu (cūḷani.

jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeṣo 69; paṭi. ma. 1.107) abhidhamme (dha. sa. 1102-1106; vibha. 937) ca teyeva diṭṭhāsavena saha catudhā āgatā. Nibbedhika-pariyāyena “atthi, bhikkhave, āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayonigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devalokagāminiyā”ti (a. ni. 6.63) pañcadhā āgatā. Kammameva cettha āsavāti vuttaṃ. Chakkanipāte “atthi, bhikkhave, āsavā saṃvarāpahātabbā”ti-ādinā (a. ni. 6.58) nayena chadhā āgatā. Sabbāsavapariyāye (ma. ni. 1.14 ādayo) teyeva dassanena pahātabbehi saddhiṃ sattadhā āgatā. Idha pana abhidhammanayena cattāro āsavā adhippetāti veditabbā.

Khayāyāti ettha pana āsavānaṃ sarasabhedopi khīṇākāropi maggaphalanibbānānipi “āsavakkhayo”ti vuccati. “Yo āsavānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhāna”ti ettha hi āsavānaṃ sarasabhedo “āsavakkhayo”ti vutto. “Jānato ahaṃ, bhikkhave, passato (2.0083) āsavānaṃ khayaṃ vadāmi”ti (ma. ni. 1.15; saṃ. ni. 2.23; itivu. 102) ettha āsavappahānaṃ āsavānaṃ accantakkhayo asamuppādo khīṇākāro natthibhāvo “āsavakkhayo”ti vutto.

“Sekhassa sikkhamānassa, ujumaggānusārino;
khayasmīṃ paṭhamaṃ ṇāṇaṃ, tato aññā anantarā”ti. (itivu. 62)-
Ettha maggo “āsavakkhayo”ti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti (ma. ni. 1.438) ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino;
āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti. (dha. pa. 253)-
Ettha nibbānaṃ. Imasmīṃ pana sutte phalaṃ sandhāya “āsavānaṃ khayāyā”ti āha, arahattaphalattahāyāti attho.

Indriyesu guttadvāroti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro. **Bhojane mattaññū**ti bhojanasmīṃ pamāṇaññū, paṭiggahaṇaparibhogapaccavekkhaṇamattaṃ jānāti pajānātīti attho. **Jāgariyaṃ anuyuttoti** rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā pañcasu koṭṭhāsesu jāgaraṇabhāvaṃ anuyutto, jāgaraṇeyeva yuttappayuttoti attho.

Evamaṃ mātikaṃ ṭhapetvā idāni tameva ṭhapitapaṭipāṭiyā vibhajanto **kathañca, bhikkhave, bhikkhūti-ādimāha**. Tattha **cakkhunā rūpaṃ disvāti-ādīnaṃ** attho visuddhimagge (visuddhi. 1.15) vitthārito, tathā **paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāyāti-ādīnaṃ** (visuddhi. 1.18). **Āvaraṇīyehi dhammehīti** pañcahi nīvaraṇehi dhammehi. Nīvaraṇāni hi cittaṃ āvaritvā tiṭṭhanti, tasmā āvaraṇīyā dhammāti vuccanti. **Sīhaseyyaṃ kappetīti** sīho viya seyyaṃ kappeti. **Pāde pādaṃ accādhāyāti** vāmapādaṃ dakkhiṇapāde ati-ādhāya. Samaṃ ṭhapite hi pāde jāṇukena jāṇukaṃ gopphakena ca gopphakaṃ ghaṭiyati, tato vedanā uṭṭhahanti. Tasmā tassa dosassa parivajjanatthaṃ thokaṃ atikkamitvā esa pādaṃ ṭhapeti. Tena vuttaṃ- “pāde pādaṃ accādhāyā”ti.

Sato (2.0084) **sampajānoti** satiyā ceva sampajāññena ca samannāgato. Kathaṃ panesa niddāyanto sato sampajāno nāma hotīti? Purimappavattivasena. Ayaṃ hi caṅkame caṅkamanto niddāya okkamanabhāvaṃ ṇatvā pavattamānaṃ kammaṭṭhānaṃ ṭhapetvā mañce vā phalake vā nipanno niddaṃ upagantvā puna pabujjha-

māno kammaṭṭhānaṃ ṭhitaṭṭhāne gaṇhantoyeva pabujjhati. Tasmā niddāyantopi sato sampajāno nāma hoti. Ayaṃ tāva mūlakammaṭṭhāne nayova. Pariggahakammaṭṭhānavasenāpi panesa sato sampajāno nāma hoti. Kathaṃ? Ayaṃ hi caṅkamaṃto niddāya okkamanabhāvaṃ ñatvā pāsāṇaphalake vā mañce vā dakkhiṇena passena nipajjitvā paccavekkhati- “acetano kāyo acetane mañce patiṭṭhito, acetano mañco acetanāya pathaviyā, acetanā pathavī acetane uduke, acetanaṃ udakaṃ acetane vāte, acetano vāto acetane ākāse patiṭṭhito. Tattha ākāsampi ‘ahaṃ vātaṃ ukkhipitvā ṭhitaṃ’ti na jānāti, vātopi ‘ahaṃ ākāse patiṭṭhito’ti na jānāti. Tathā vāto na jānāti. ‘Ahaṃ udakaṃ ukkhipitvā ṭhito’ti ...pe... mañco na jānāti, ‘ahaṃ kāyaṃ ukkhipitvā ṭhito’ti, kāyo na jānāti ‘ahaṃ mañce patiṭṭhito’ti. Na hi tesam aññamaññaṃ ābhogo vā samannāhāro vā manasikāro vā cetanā vā patthanā vā atthi”ti. Tassa evaṃ paccavekkhato taṃ paccavekkhaṇacittaṃ bhavaṅge otarati. Evaṃ niddāyantopi sato sampajāno nāma hotīti.

Uṭṭhānasaññaṃ manasikarivā Ti “ettakaṃ ṭhānaṃ gate cande vā tārakāya vā uṭṭhahissāmi”ti uṭṭhānakālaparicchedikaṃ saññaṃ manasikarivā, citte ṭhapetvāti attho. Evaṃ karivā sayito hi yathāparicchinneyeva kāle uṭṭhahati.

7. Attabyābādhasuttavaṇṇanā

17. Sattame **attabyābādhyā**ti attadukkhāya. **Parabyābādhyā**ti paradukkhāya. **Kāyasucaritanti**-ādīni pubbabhāge dasakusalakammaṃpathavasena āgatāni, upari pana yāva arahattā avāritāneva.

8. Devalokasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame (2.0085) **aṭṭiyeyyāthā**ti aṭṭā pīlitā bhavyeyyātha. **Harāyeyyāthā**ti lajjeyyātha. **Jiguccheyyāthā**ti gūthe viya tasmim vacane sañjātajigucchā bhavyeyyātha. **Iti kirāti** ettha **itīti** padasandhibyañjanasiliṭṭhatā, **kirāti** anussavatthe nipāto. Dibbena kira āyunā aṭṭiyathāti evamassa sambandho veditabbo. **Pageva kho panāti** paṭhamataramyeva.

9. Paṭhamapāpaṇikasuttavaṇṇanā

19. Navame **pāpaṇiko**Ti āpaṇiko, āpaṇaṃ ugghāṭetvā bhaṇḍavikkāyakassa vāñjassetam adhivacanaṃ. **Abhabboti** abhājanabhūto. **Na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhātīti** yathā adhiṭṭhitaṃ su-adhiṭṭhitaṃ hoti, evaṃ sayaṃ attapaccakkhaṃ karonto nādhiṭṭhāti. Tattha paccūsakāle padasaddena uṭṭhāya dīpaṃ jāletvā bhaṇḍam pasāretvā anisīdanto pubbaṇhasamayaṃ na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhāti nāma. Ayaṃ hi yaṃ corā rattiṃ bhaṇḍam haritvā “idaṃ amhākaṃ hatthato vissajjessāmā”ti āpaṇaṃ gantvā appena agghena denti, yampi bahuvērino manussā rattiṃ nagare vasitvā pātova āpaṇaṃ gantvā bhaṇḍam gaṇhanti, yaṃ vā pana janapadaṃ gantukāmā manussā pātova āpaṇaṃ gantvā bhaṇḍam

kiṇanti, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Aññesaṃ bhojanavelāya pana bhuñjitum āgantvā pātova bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā gharaṃ gantvā bhuñjitvā niddāyitvā sāyaṃ puna āpaṇaṃ āgacchanto **majjhānīkasaṃmayā na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhāti** nāma. So hi yaṃ corā pātova vissajjetum na sampāpuṇṇiṃsu, divākāle pana paresaṃ asaṅcārakkhaṇe āpaṇaṃ gantvā appagghena denti, yañca bhojanavelāya puññavanto issarā “āpaṇato idaṅcādaṅca laddhum vaṭṭati”ti pahiṇitvā āharāpentī, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Yāva yāmaḥherinikkhamaṇā pana anto-āpaṇe dīpaṃ jālāpetvā anisīdanto **sāyanhasamayaṃ na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhāti** nāma. So hi yaṃ (2.0086) corā pātopi divāpi vissajjetum na sampāpuṇṇiṃsu, sāyaṃ pana āpaṇaṃ gantvā appagghena denti, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhātiti sakkaccakiriyāya samādhim na samāpajjati. Ettha ca pātova cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇesu vattaṃ katvā senāsanaṃ pavisitvā yāva bhikkhācāravelā, tāva samāpattim appetvā anisīdanto **pubbaṅhasamayaṃ na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhāti** nāma. Pacchābhattaṃ pana piṇḍapātapaṭikkanto rattiṭṭhānadivāṭṭhānaṃ pavisitvā yāva sāyanhasamayā samāpattim appetvā anisīdanto **majjhānīkasaṃmayā na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhāti** nāma. Sāyaṃ pana cetiyaṃ vanditvā therūpaṭṭhānaṃ katvā senāsanaṃ pavisitvā paṭhamayāmaṃ samāpattim samāpajjitvā anisīdanto **sāyanhasamayaṃ na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhāti** nāma. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbo. Apicettha “samāpattim appetvā”ti vuttaṭṭhāne samāpattiyā asati vipassanāpi vaṭṭati, samādhinimittanti ca samādhī-ārammaṇampi vaṭṭatiyeva. Vuttampi cetam- “samādhipi samādhinimittaṃ, samādhī-ārammaṇampi samādhinimittan”ti.

10. Dutiyapaṇikasuttavaṇṇanā

20. Dasame **cakkhumāti** paññācakkhunā cakkhumā hoti. **Vidhuro**ti viṣiṭṭhadhuro uttamadhuro ñāṇasampayuttaṃ vīriyena samannāgato. **Nissayasampannoti** avassayasampanno paṭiṭṭhānasampanno. **Paṇiyanti** vikkāyikabhaṇḍaṃ. **Ettakaṃ mūlaṃ bhavissati ettako udayoti** tasmim “evaṃ kītaṃ evaṃ vikkāyamānaṃ”ti vuttapaṇīye yena kayena taṃ kītaṃ, taṃ kayasaṅkhātaṃ mūlaṃ ettakaṃ bhavissati. Yo ca tasmim vikkāyamāne vikkayo, tasmim vikkaye ettako udayo bhavissati, ettikā vaḍḍhīti attho.

Kusalo hoti paṇiyaṃ ketuñca vikketuñcāti sulabhaṭṭhānaṃ gantvā kiṇanto dulla-bhaṭṭhānaṃ gantvā vikkiṇanto ca ettha kusalo nāma hoti, dasaṅgaṇampi vīsatiṅgaṇampi lābhaṃ labhati.

Aḍḍhāti (2.0087) issarā bahunā nikkhattadhanena samannāgatā. **Mahaddhanāti** vaḷaṅjanakavasena mahaddhanā. **Mahābhogāti** upabhogaparibhogabhaṇḍena mahābhogā. **Paṭibaloti** kāyabalena ceva ñāṇabalena ca samannāgatattā samattho. **Amhākañca kālena kālaṃ anuppadātunti** amhākañca gahitadhanamū-

likam vadḍhiṃ kālena kālam anuppadātuṃ. **Nipatantīti** nimantenti. Nipātentītipi pāṭho, ayameva attho.

Kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāyāti kusaladhammānaṃ sampādana-tthāya paṭilābhatthāya. **Thāmavāti** ñāṇathāmena samannāgato. **Daḥaparakkamoti** thirena ñāṇaparakkamena samannāgato. **Anikkhittadhuroti** “aggamaggaṃ apāpuṇitvā imaṃ vīriyadhuraṃ na ṭhapessāmī”ti evaṃ aṭṭhapitadhuro.

Bahussutāti ekanikāyādivasena bahu buddhavacanaṃ suttaṃ etesanti bahu-ssutā. **Āgatāgamāti** eko nikāyo eko āgamo nāma, dve nikāyā dve āgamā nāma, pañca nikāyā pañca āgamā nāma, etesu āgamesu yesaṃ ekopi āgamo āgato paguṇo pavattito, te āgatāgamā nāma. **Dhammadharāti** suttantapiṭakadharā. **Vinayadharāti** vinayapiṭakadharā. **Mātikādharāti** dvemātikādharā. **Paripucchatīti** atthā-natthaṃ kāraṇākāraṇaṃ pucchati. **Paripaṇhatīti** “imaṃ nāma pucchissāmī”ti aññāti tuletī pariggaṇhāti. Sesamettha uttānatthameva.

Imasmiṃ pana sutte paṭhamaṃ paññā āgatā, pacchā vīriyañca kalyāṇamittasevanā ca. Tattha paṭhamaṃ arahattaṃ patvā pacchā vīriyaṃ katvā kalyāṇamittā sevitabbāti na evaṃ attho daṭṭhabbo, desanāya nāma heṭṭhimena vā paricchedo hoti uparimena vā dvīhipi vā koṭīhi. Idha pana uparimena paricchedo veditabbo. Tasmā kathentena paṭhamaṃ kalyāṇamitta-upanissayaṃ dassetvā majjhe vīriyaṃ dassetvā pacchā arahattaṃ kathetabbanti.

Rathakāravaggo dutiyo.

3. Puggalavaggo

1. Samiddhasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa (2.0088) paṭhame jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānam sacchikarotīti **kāyasakkhi**. Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Saddahanto vimuttoti **saddhāvimutto**. **Khamatīti** ruccati. **Abhikkantataroti** atisundarataro. **Paṇītaroti** atipaṇītararo. **Saddhindriyaṃ adhimattaṃ hotīti** samiddhattherassa kira arahattamaggakkhaṇe saddhindriyaṃ dhuraṃ ahosi, sesāni cattāri sahaṇḍindriyāni tasseva parivārāni ahesuṃ. Iti thero attanā paṭividdhamaggaṃ kathento evamāha. Mahākoṭṭhikattherassa pana arahattamaggakkhaṇe samādhindriyaṃ dhuraṃ ahosi, sesāni cattāri indriyāni tasseva parivārāni ahesuṃ. Tasmā sopi samādhindriyaṃ adhimattanti kathento attanā paṭividdhamaggameva kathesi. Sāriputtattherassa pana arahattamaggakkhaṇe paññindriyaṃ dhuraṃ ahosi. Sesāni cattāri indriyāni tasseva parivārāni ahesuṃ. Tasmā sopi paññindriyaṃ adhimattanti kathento attanā paṭividdhamaggameva kathesi.

Na khvetthāti na kho ettha. **Ekamsena byākātunti** ekantena byākārituṃ. **Arahattāya paṭipannoti** arahattamaggasamaṅgiṃ dasseti. Evametasmim sutte tīhipi therehi attanā paṭividdhamaggova kathito, sammāsambuddho pana bhummantareneva kathesi.

2. Gilānasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **sappāyānīti** hitāni vuddhikarāni. **Patirūpanti** anucchavikaṃ. **Neva vuṭṭhāti tamhā ābādhāti** iminā atekicchena vātāpamārādinā rogena samannāgato niṭṭhāpattagilāno kathito. **Vuṭṭhāti tamhā ābādhāti** iminā khipitakakacchutiṇapupphakajarādibhedo appamatta-ābādhō kathito. **Labhanto sappāyāni bhojanāni no alabhantoti** iminā pana yesaṃ paṭijagganena phāsukaṃ hoti, sabbepi te ābādhā kathitā. Ettha ca **patirūpo upaṭṭhāko** nāma gilānupaṭṭhāka-aṅgehi samannāgato paṇḍito dakkho analaso veditabbo. **Gilānupaṭṭhāko anuññātoti** bhikkhusaṅghena dātabboti anuññāto. Tasmiṃhi gilāne attano dhammatāya yāpetuṃ asakkonte bhikkhusaṅghena (2.0089) tassa bhikkhuno eko bhikkhu ca sāmaṇero ca “imaṃ paṭijaggathā”ti apaloketvā dātabbā. Yāva pana te taṃ paṭijagganti, tāva gilānassa ca tesaṅca dvinnaṃ yenattho, sabbaṃ bhikkhusaṅghasseva bhāro.

Aññepi gilānā upaṭṭhātabbāti itarepi dve gilānā upaṭṭhāpetabbā. Kiṃ kāraṇā? Yopi hi niṭṭhāpattagilāno, so anupaṭṭhiyamāno “sace maṃ paṭijaggeyyuṃ, phāsukaṃ me bhaveyya. Na kho pana maṃ paṭijagganti”ti manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyya. Paṭijaggiyamānassa panassa evaṃ hoti “bhikkhusaṅghena yaṃ kātabbaṃ, taṃ kataṃ. Mayhaṃ pana kammavipāko īdiso”ti. So bhikkhusaṅghe mettaṃ paccupaṭṭhāpetvā sagge nibbattissati. Yo pana appamattakena byādhinā samannāgato labhantopi alabhantopi vuṭṭhātiyeva, tassa vināpi bhesajjena vūpasamanabyādhi bhesajje kate khippataraṃ vūpasammati. So tato buddhavacanaṃ vā uggaṇhituṃ sakkhissati, samaṇadhammaṃ vā kātuṃ sakkhi-

ssati. Iminā kāraṇena “aññepi gilānā upaṭṭhātabbā” ti vuttaṃ.

Neva okkamati neva pavisati. **Niyāmaṃ kusalesu dhammesu sammattanti** kusalesu dhammesu magganīyāmasaṅkhātaṃ sammattaṃ. Iminā padaparamo puggalo kathito. Dutiyavārena ugghaṭitaññū gahito sāsane nālakattherasadiso buddhantare ekavāraṃ paccekabuddhānaṃ santike ovādaṃ labhitvā paṭividdha-paccekabodhiñāṇo ca. Tatiyavārena vipaṅcitaññū puggalo kathito, neyyo pana tannissitova hoti.

Dhammadesanā anuññātāti māsassa aṭṭha vāre dhammakathā anuññātā. **Aññesampi dhammo desetabboti** itaresampi dhammo kathetabbo. Kiṃ kāraṇā? Pada-paramassa hi imasmiṃ attabhāve dhammaṃ paṭivijjhitaṃ asakkontassāpi anā-gate paccayo bhavissati. Yo pana tathāgatassa rūpadassanaṃ labhantopi alabhantopi dhammavinayañca savanāya labhantopi alabhantopi dhammaṃ abhisameti, so alabhanto tāva abhisameti. Labhanto pana khippameva abhisamessatīti iminā kāraṇena (2.0090) tesam dhammo desetabbo. Tatiyassa pana punappunaṃ desetabbova.

3. Saṅkhārasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **sabyābajjhanti** sadukkhāṃ. **Kāyasaṅkhāranti** kāyadvāre cetanārāsīṃ. **Abhisāṅkharotīti** āyūhati rāsīṃ karoti piṇḍaṃ karoti. **Vacīmanodvāresupi** eseva nayo. **Sabyābajjhaṃ lokanti** sadukkhāṃ lokaṃ. **Sabyābajjhā phassā phusantīti** sadukkhā vipākaphassā phusanti. **Sabyābajjhaṃ vedanaṃ vediyatīti** sadukkhāṃ vipākavedanaṃ vediyati, sābādhaṃ nirassādanti attho. **Seyyathāpi sattā nerayikāti** yathā niraye nibbattasattā ekantadukkhāṃ vedanaṃ vediyanti, evaṃ vediyatīti attho. Kiṃ pana tattha upekkhāvedanā natthīti? Atthi, dukkhavedanāya pana balavabhāvena sā abbohārikaṭṭhāne ṭhitā. Iti nirayova nirayassa upamaṃ katvā āhaṭo. Tatra paṭibhāga-upamā nāma kira esā.

Seyyathāpi devā subhakiṇhāti idhāpi devalokova devalokassa upamaṃ katvā āhaṭo. Yasmā pana heṭṭhimesu brahmalokesu sappītikajjhānavipāko vattati, subhakiṇhesu nippītika ekantasukhova, tasmā te aggahetvā subhakiṇhāva kathitā. Iti ayampi tatra paṭibhāga-upamā nāmāti veditabbā.

Vokiṇṇasukhadukkhanti vomissakasukhadukkhāṃ. **Seyyathāpi manussāti** manussānaṃ hi kālena sukhaṃ hoti, kālena dukkhāṃ. **Ekacce ca devāti** kāmāvacaradevā. Tesampi kālena sukhaṃ hoti, kālena dukkhāṃ. Tesam hi hīnatarānaṃ mahesakkhatarā devatā disvā āsanā vuṭṭhātabbaṃ hoti, maggā ukkamitabbaṃ, pārutavatthaṃ apanetabbaṃ, añjalikammaṃ kātabbanti taṃ sabbampi dukkhāṃ nāma hoti. **Ekacce ca vinipātikāti** vemānikapetā. Te hi kālena sampattiṃ anubhavanti kālena kammanti vokiṇṇasukhadukkhāva honti. Iti imasmiṃ sutte tīṇi sucari-tāni lokiyalokuttaramissakāni kathitānīti veditabbāni.

4. Bahukārasuttavaṇṇanā

24. Catutthe (2.0091) **tayome, bhikkhave, puggalā**ti tayo ācariyapuggalā. **Puggalassa bahukārā**ti antevāsikapuggalassa bahūpakārā. **Buddhanti sabbaññu-**buddhaṃ. **Saraṇaṃ gato hotī**ti avassayaṃ gato hoti. **Dhammanti** satantikaṃ nava-lokuttaradhammaṃ. **Saṅghanti** aṭṭha-ariyapuggalasaṃmūhaṃ. Idañca pana saraṇa-gamaṇaṃ aggahitasaraṇapubbassa akatābhinivesassa vasena vuttaṃ. Iti imasmiṃ sutte saraṇadāyako sotāpattimaggasampāpako arahattamaggasampāpakoti tayo ācariyā bahukārāti āgatā, pabbajjādāyako buddhavacanadāyako kammavācācariyo sakadāgāmimaggasampāpako anāgāmimaggasampāpakoti ime ācariyā na āgatā, kiṃ ete na bahukārāti? No, na bahukārā. Ayaṃ pana desanā duvidhena paricchinnā. Tasmā sabbepe te bahukārā. Tesu saraṇagamaṇa-smiṃyeva akatābhiniveso vaṭṭati, catupārisuddhisīlakasiṇaparikkammavipassanā-ñāṇāni pana paṭhamamaggasannissitāni honti, upari dve maggā ca phalāni ca arahattamaggasannissitānīti veditabbāni.

Iminā puggalenāti iminā antevāsikapuggalena. **Na suppatikāraṃ vadāmi**ti patikāraṃ kātuṃ na sukaranti vadāmi. Abhivādanādīsu anekasatavāraṃ anekasahasavārampi hi pañcapatitṭhitena nipatitvā vandanto āsanā vuṭṭhāya paccuggacchanto diṭṭhaditṭhakkaṇe añjaliṃ paggaṇhanto anucchavikaṃ sāmīcikkammaṃ karonto divase divase cīvarasataṃ cīvarasahassaṃ piṇḍapātasataṃ piṇḍapātasahassaṃ dadamāno cakkavāḷapariyantena sabbaratanamayaṃ āvāsaṃ karonto sappinavanītādinānappakāraṃ bhesajjaṃ anuppadajjamāno neva sakkoti ācariyena katassa patikāraṃ nāma kātunti evamattho veditabbo.

5. Vajirūpamasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **arukūpamacittoti** purāṇavaṇṇasadisacitto. **Vijjūpamacittoti** ittarakālobhāsanena vijjusadisacitto. **Vajirūpamacittoti** kilesānaṃ (2.0092) mūlaghātakaraṇasamatthātāya vajirena sadisacitto. **Abhisajjati**ti laggati. **Kuppati**ti kopavasena kuppati. **Byāpajjati**ti pakatibhāvaṃ pajahati, pūtiko hoti. **Patitthiyati**ti thinabhāvaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjati. **Kopanti** dubbalakodhaṃ. **Dosanti** dussanavasena tato balavataraṃ. **Appaccayanti** atuṭṭhākāraṃ domanassaṃ. **Duṭṭhārukoti** purāṇavaṇṇo. **Kaṭṭhenā**ti daṇḍakakoṭṭiyā. **Kaṭhalenā**ti kapālena. **Āsavaṃ detī**ti aparāparaṃ savati. Purāṇavaṇṇo hi attano dhammatāyeva pubbaṃ lohitaṃ yūsanti imāni tīṇi savati, ghaṭṭito pana tāni adhikataṃ savati.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaṃ sandanaṃ- duṭṭhāruko viya hi kodhana-puggalo, tassa attano dhammatāya savanaṃ viya kodhanassapi attano dhammatāya uddhumātassa viya caṇḍikatassa caraṇaṃ, kaṭṭhena vā kaṭhalāya vā ghaṭṭanaṃ viya appamattaṃ vacanaṃ, bhiiyosomattāya savanaṃ viya “mādisaṃ nāma esa evaṃ vadati”ti bhiiyosomattāya uddhumāyanabhāvo daṭṭhabbo.

Rattandhakāratimisāyanti rattim cakkhuviññāṇuppattinivāraṇena andhabhāvakaṇe bahalatame. **Vijjantarikāyā**ti vijjuppattikkhaṇe. Idhāpi idaṃ opammaṃ sandanaṃ- cakkhumā puriso viya hi yogāvacaro daṭṭhabbo, andhakāraṃ viya sotāpattimaggavajjhā kilesā, vijjusañcaraṇaṃ viya sotāpattimaggāññassa uppattikālo,

vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya sotāpattimagga-kkhaṇe nibbānadassanaṃ, puna andhakārāvattaraṇaṃ viya sakadāgāmimagga-vajjhā kilesā, puna vijjusañcaraṇaṃ viya sakadāgāmimaggañāṇassa uppādo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya sakadāgāmimagga-kkhaṇe nibbānadassanaṃ, puna andhakārāvattaraṇaṃ viya anāgāmimagga-vajjhā kilesā, puna vijjusañcaraṇaṃ viya anāgāmimaggañāṇassa uppādo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya anāgāmimagga-kkhaṇe nibbānadassanaṃ veditabbaṃ.

Vajirūpamacittatāyapi (2.0093) idaṃ opammasaṃsandanaṃ- vajiraṃ viya hi arahattamaggañāṇaṃ daṭṭhabbaṃ, maṇigaṇṭhipāsāṇagaṇṭhi viya arahattamagga-vajjhā kilesā, vajirassa maṇigaṇṭhimpi vā pāsāṇagaṇṭhimpi vā vinivijjhivā agamanabhāvassa natthitā viya arahattamaggañāṇena acchejjānaṃ kilesānaṃ natthibhāvo, vajirena nibbidhavedhassa puna apatipūraṇaṃ viya arahattamaggena chinnānaṃ kilesānaṃ puna anuppādo daṭṭhabboti.

6. Sevitabbasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe sevitabbo Ti upasaṅkamitabbo. **Bhajitabboti** allīyitabbo. **Payirupāsita-**
bboti santike nisīdanavasena punappunaṃ upāsitabbo. **Sakkatvā garuṃ katvāti**
sakkārañceva garukārañca katvā. **Hīno hoti sīlenāti**-ādīsu upādāyupādāya hīnatā
veditabbā. Tattha yo hi pañca sīlāni rakkhati, so dasa sīlāni rakkhantena na sevi-
tabbo. Yo dasa sīlāni rakkhati, so catupārisuddhisīlaṃ rakkhantena na sevitabbo.
Aññatra anuddayā aññatra anukampāti ṭhapetvā anuddayañca anukampañca.
Attano atthāyeva hi evarūpo puggalo na sevitabbo, anuddayānukampāvasena
pana taṃ upasaṅkamuṃ vaṭṭati.

Sīlasāmaññagatānaṃ satanti sīlena samānabhāvaṃ gatānaṃ santānaṃ. **Sīla-**
kathā ca no bhavissatīti evaṃ samānasīlānaṃ amhākaṃ sīlameva ārabha kathā
bhavissati. **Sā ca no pavattinī bhavissatīti** sā ca amhākaṃ kathā divasampi kathe-
ntānaṃ pavattissati na paṭihaññissati. **Sā ca no phāsu bhavissatīti** sā ca diva-
sampi pavattamānā sīlakathā amhākaṃ phāsuvihāro sukhavihāro bhavissati.
Samādhipaññākathāsupi eseva nayo.

Sīlakkhandhanti sīlarāsiṃ. **Tattha tattha paññāya anuggahessāmīti** ettha sīlassa asappāye anupakāradhamme vajjetvā sappāye upakāradhamme sevanto tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne sīlakkhandhaṃ paññāya anuggaṇhāti nāma. **Samādhipaññākkhandhesupi** eseva nayo. **Nihiyatīti** attano hīnataraṃ puggalaṃ sevanto khāraparissāvane āsitta-udakaṃ viya satataṃ samitaṃ hāyati parihāyati. **Tulyasevīti** attanā samānasevī. **Seṭṭhamupanamanti** seṭṭhaṃ (2.0094) puggalaṃ oṇamanto. **Udeti khippanti** khippameva vaḍḍhati. **Tasmā attano uttarim bhajethāti** yasmā seṭṭhaṃ puggalaṃ upanamanto udeti khippaṃ, tasmā attano uttaritaraṃ visiṭṭhataraṃ bhajetha.

7. Jigucchitabbasuttavaṇṇanā

27. Sattame **jigucchitabboti** gūthaṃ viya jigucchitabbo. **Atha kho nanti** atha kho assa. **Kittisaddoti** kathāsaddo. **Evameva khoti** ettha gūthakūpo viya dussīyaṃ daṭṭhabbaṃ. Gūthakūpe pativā ṭhito dhammani-ahi viya dussīlapuggalo. Gūthakūpato uddharyamānena tena ahinā purisassa sarīraṃ āruḥhenāpi adaṭṭhabhāvo viya dussīlaṃ sevamānassāpi tassa kiriyāya akaraṇabhāvo. Sarīraṃ gūthena makkhetvā ahinā gatakālo viya dussīlaṃ sevamānassa pāpakittisadda-abbhuggamanakālo veditabbo.

Tindukālātanti tindukarukkha-alātaṃ. **Bhiyyosomattāya cicciṭāyati** Ti taṃ hi jhāyamānaṃ pakatiyāpi papaṭikāyo muñcantaṃ cicciṭāti “ciṭiṭā”ti saddaṃ karoti, ghaṭṭitaṃ pana adhimattaṃ karotīti attho. **Evameva khoti** evamevaṃ kodhano attano dhammatāyapi uddhato caṇḍikato hutvā carati, appamattakaṃ pana vacanaṃ sutakāle “mādisaṃ nāma evaṃ vadati evaṃ vadati”ti atirekataraṃ uddhato caṇḍikato hutvā carati. **Gūthakūpoti** gūthapuṇṇakūpo, gūtharāsiyeva vā. Opammaṣandanaṃ panettha purimanayeneva veditabbaṃ. **Tasmā evarūpo puggalo ajjupekkhitabbo na sevitabboti** yasmā kodhano atiseviyamāno ati-upasaṅkamiyamānopi kujjhatiyeva, “kiṃ iminā”ti paṭikkamantepi kujjhatiyeva. Tasmā palālaggi viya ajjupekkhitabbo na sevitabbo na bhajitabbo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yo hi palālaggiṃ ati-upasaṅkamitvā tappati, tassa sarīraṃ jhāyati. Yo atipaṭikkamitvā tappati, tassa sītaṃ na vūpasammati. Anupasaṅkamitvā apaṭikkamitvā pana majjhatabhāvena tappantassa sītaṃ vūpasammati, tasmā palālaggi viya kodhano puggalo majjhatabhāvena (2.0095) ajjupekkhitabbo, na sevitabbo na bhajitabbo na payirupāsitabbo.

Kalyāṇamittoti sucimitto. **Kalyāṇasahāyoti** sucisahāyo. Sahāyā nāma sahaḡāmino saddhiṃcarā. **Kalyāṇasampavaṅkoti** kalyāṇesu sucipuggalesu sampavaṅko, tanninnatappaṇatappabbhāramānasoti attho.

8. Gūthabhāṇīsuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **gūthabhāṇī**ti yo gūthaṃ viya duggandhakathaṃ katheti. **Pupphabhāṇī**ti yo pupphāni viya sugandhakathaṃ katheti. **Madhubhāṇī**ti yo madhu viya

madhurakathaṃ katheti. **Sabhaggaṭoti** sabhāya ṭhito. **Parisaggaṭoti** gāmaparisāya ṭhito. **Ñātimajjhaggaṭoti** ñātināṃ majjhe ṭhito. **Pūgamajjhaggaṭoti** seṇīnaṃ majjhe ṭhito. **Rājakulamajjhaggaṭoti** rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito. **Abhinīṭoti** pucchanatthāyānīto. **Sakkipuṭṭhoti** sakkiṃ katvā pucchito. **Ehambho purisāti** ālanametamaṃ. **Attahetu vā parahetu vāti** attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā. **Āmisakiñcikkahetu vā** Ti ettha āmisanti lañjo adhippeto. **Kiñci-kkhanti** yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ antamaso tittiriyavaṭṭakasappipiṇḍanavanī-tapiṇḍādimmattakassa lañjassa hetūti attho. **Sampajānamusā bhāsītā hotīti** jānanto-yeva musāvādaṃ kattā hoti.

Nelāti elamaṃ vuccati doso, nāssa elanti nelā, niddosāti attho. “Nelaṅgo setapa-cchādo”ti (udā. 65) ettha vuttasīlaṃ viya. **Kaṇṇasukhāti** byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjanaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopamaṃ ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaniyā**. Hadayaṃ gacchati appaṭi-haññamānā sukkena cittaṃ pavisatīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī**. Pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārātipi porī. Purassa esātipi porī. Purassa esāti nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti (2.009) pitimattaṃ pitāti, mātimattaṃ mātāti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti **bahujanamanāpā**.

9. Andhasuttavaṇṇanā

29. Navame **cakkhu na hotīti** paññācakkhu na hoti. **Phātiṃ kareyyāti** phītaṃ vaḍḍhitaṃ kareyya. **Sāvajjānavajjeti** sadosaniddose. **Hinappaṇītetī** adhamuttame. **Kaṇhasukkasappaṭibhāgeti** kaṇhasukkāyeva aññamaññaṃ paṭibāhanato paṭipak-khavasena sappaṭibhāgāti vuccanti. Ayaṃ panettha saṅkhepo- kusale dhamme “kusalā dhammā”ti jāneyya, akusale dhamme “akusalā dhammā”ti jāneyya. Sāva-jjādīsūpi eseva nayo. Kaṇhasukkasappaṭibhāgesu pana kaṇhadhamme “sukkasa-ppaṭibhāgā”ti jāneyya, sukkadhamme “kaṇhasappaṭibhāgā”ti yena paññāca-kkhunā jāneyya, tathārūpampissa cakkhu na hotīti. Iminā nayena sesavāresūpi attho veditabbo.

Na ceva bhogā tathārūpāti tathājātikā bhogāpissa na honti. **Na ca puññāni kubba-tīti** puññāni ca na karoti. Ettāvataṃ bhoguppādanacakkhuno ca puññakaraṇaca-kkhuno ca abhāvo vutto. **Ubhayattha kaliggāhoti** idhaloke ca paraloke cāti ubhaya-smimpi aparaddhaggāho, parājayaggāho hotīti attho. Atha vā **ubhayattha kaliggā-hoti** ubhayesampi diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ atthānaṃ kaliggāho, parājaya-ggāhoti attho. **Dhammādhammenāti** dasakusalakammamapathadhammenapi dasa-a-kusalakammamapatha-adhammenapi. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Bhogāni pariyesatīti** bhoge gavesati. **Theyyena kūṭakammena, musāvādena cūbhayanti** theyyādīsū ubha-yena pariyesatīti attho. Kathamaṃ? Theyyena kūṭakammena ca pariyesati, theyyena musāvādena ca pariyesati, kūṭakammena musāvādena ca pariyesati. **Saṅghā-tunti** saṅgharituṃ. **Dhammaladdhehīti** dasakusalakammamapathadhammaṃ ako-

petvā laddhehi. **Uṭṭhānādhigatanti** vīriyena (2.0097) adhigataṃ. **Abyagghamāna-**soti nibbicikicchacitto. **Bhaddakaṃ ṭhānanti** seṭṭhaṃ devaṭṭhānaṃ. **Na socatīti** yasmim̐ ṭhāne antosokena na socati.

10. Avakujjasuttavaṇṇanā

30. Dasame **avakujjapañño**ti adhomukhapañño. **Ucchaṅgapañño**ti ucchaṅgasadisapañño. **Puthupañño**ti vitthārikapañño. **Ādikalyāṇanti**-ādīsu **ādīti** pubbapaṭṭhapanā. **Majjhanti** kathāvemajjhaṃ. **Pariyosānanti** sannitṭhānaṃ. Itissa te dhammaṃ kathentā pubbapaṭṭhapanepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kathenti, vemajjhepi pariyosānepi. Ettha ca atthi desanāya ādimajjhapariyosānāni, atthi sāsanaṃ. Tattha desanāya tāva catuppadikagāthāya paṭhamapadaṃ ādi, dve padāni majjhaṃ, avasānapadaṃ pariyosānaṃ. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, anusandhi majjhaṃ, idamavocāti appanā pariyosānaṃ. Anekānusandhikassa paṭhamo anusandhi ādi, tato paraṃ eko vā aneke vā majjhaṃ, pacchimo pariyosānaṃ. Ayaṃ tāva desanāya nayo. Sāsanaṃ pana silaṃ ādi, samādhi majjhaṃ, vipassanā pariyosānaṃ. Samādhi vā ādi, vipassanā majjhaṃ, maggo pariyosānaṃ. Vipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ, phalaṃ pariyosānaṃ. Maggo vā ādi, phalaṃ majjhaṃ, nibbānaṃ pariyosānaṃ. Dve dve vā kayiramāne silasamādhayo ādi, vipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ.

Sāthanti sāthakaṃ katvā desenti. **Sabyañjananti** akkharapāripūriṃ katvā desenti. **Kevalaparipuṇṇanti** sakalaparipuṇṇaṃ anūnaṃ katvā desenti. **Parisuddhanti** parisuddhaṃ nijjaṭaṃ niggaṇṭhiṃ katvā desenti. **Brahmacariyaṃ pakāse-**ntīti evaṃ desentā ca seṭṭhacariyabhūtaṃ sikkhattayasaṅgahitaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ pakāseṃti. **Neva ādiṃ manasi karotīti** neva pubbapaṭṭhapanānaṃ manasi karoti.

Kumbhoti ghaṭo. **Nikuḷo**ti adhomukho ṭhapito. **Evameva khoti** ettha kumbho nikuḷo viya avakujjapañño puggalo daṭṭhabbo, udakāsiñcanakālo (2.0098) viya dhammadesanāya laddhakālo, udakassa vivaṭṭhanakālo viya tasmim̐ āsane nisinnassa uggahetuṃ asamatthakālo, udakassa asaṅṭhānakālo viya vuṭṭhahitvā asallakkhaṇakālo veditabbo.

Ākiṇṇānīti pakkhittāni. **Satisammosāya pakireyyāti** muṭṭhassatitāya vikireyya. **Evameva khoti** ettha ucchaṅgo viya ucchaṅgapañño puggalo daṭṭhabbo, nānākhajjakāni viya nānappakāraṃ buddhavacanaṃ, ucchaṅge nānākhajjakāni khādaṃtassa nisinnakālo viya tasmim̐ āsane nisinnassa uggaṇhanakālo, vuṭṭhahantassa satisammosā pakiraṇakālo viya tasmā āsanā vuṭṭhāya gacchantassa asallakkhaṇakālo veditabbo.

Ukkujjoti uparimukho ṭhapito. **Sanṭhātīti** patiṭṭhahati. **Evameva khoti** ettha uparimukho ṭhapito kumbho viya puthupañño puggalo daṭṭhabbo, udakassa āsittakālo viya desanāya laddhakālo, udakassa saṅṭhānakālo viya tattha nisinnassa uggaṇhanakālo, no vivaṭṭhanakālo viya vuṭṭhāya gacchantassa sallakkhaṇakālo veditabbo.

Dummedhoti nippañño. **Avicakkhaṇoti** saṃvidahanapaññāya rahito. **Gantāti** gamanasilo. **Seyyo etena vuccatīti** etasmā puggalā uttaritaroti vuccati. **Dhammānu-dhammappaṭipanno**ti navalokuttaradhammassa anudhammaṃ saha sīlena pubbabhāgapaṭipadaṃ paṭipanno. **Dukkhassāti** vaṭṭadukkhassa. **Antakaro siyāti** koṭikaro paricchedakaro parivaṭṭumakaro bhavyeyyāti.

Puggalavaggo tatiyo.

4. Devadūtavaggo

1. Sabrahmakasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **ajjhāgāreti** sake ghare. **Pūjitā hontīti** yaṃ ghare atthi, tena paṭijaggitā gopitā honti. Iti mātāpitupūjakāni kulāni mātāpitūhi sabrahmakānīti pakāsetvā idāni nesaṃ (2.0099) sapubbācariyakādibhāvaṃ pakāseto **sapubbācariyakānīti**-ādimāha. Tattha **brahmāti**-ādīni tesam brahmātibhāvasādhanattham vuttāni. **Bahukārāti** puttānaṃ bahūpakārā. **Āpādakāti** jīvitassa āpādakā. Puttakānaṃ hi mātāpitūhi jīvitaṃ āpāditaṃ pālitaṃ ghaṭitaṃ anuppabandhena pavattitaṃ. **Posakāti** hatthapāde vaḍḍhetvā hadayalohitaṃ pāyevā posetāro. **Imassa lokassa dassetāro**ti puttānaṃ hi imasmiṃ loke iṭṭhāniṭṭhārammaṇassa dassanaṃ nāma mātāpitāro nissāya jātanti imassa lokassa dassetāro nāma.

Brahmāti mātāpitaroti seṭṭhādhivacanaṃ. Yathā brahmuno catasso bhāvanā avijahitā honti mettā karuṇā muditā upekkhāti, evameva mātāpitūnaṃ puttakesu catasso bhāvanā avijahitā honti. Tā tasmiṃ tasmiṃ kāle veditabbā- kucchiga-tasmiṃ hi dārake “kadā nu kho puttaṃ arogaṃ paripuṇṇaṅgapaccaṅgaṃ passissāmā”ti mātāpitūnaṃ mettacittaṃ uppajjati. Yadā panesa mando uttānaseyyako ūkāhi vā maṅkulādīhi pāṇakehi daṭṭho dukkhaseyyāya vā pana pīlito parodati viravati, tadāssa saddaṃ sutvā mātāpitūnaṃ kāruṇṇaṃ uppajjati, ādhāvitvā vidhāvitvā kīlanakāle pana lobhaniyavayasmīṃ vā ṭhitakāle dārakaṃ oloketvā mātāpitūnaṃ cittaṃ sappimaṇḍe

pakkhittasatavihatakappāsapicupaṭalam viya mudukaṃ hoti āmoditaṃ pamoditaṃ, tadā tesam muditā labbhati. Yadā panesa putto dārābharaṇaṃ paccupaṭṭhāpetvā pāṭiyekkaṃ agāraṃ ajjhāvasati, tadā mātāpitūnaṃ “sakkoti dāni no puttako attano dhammatāya yāpetun”ti majjhattabhāvo uppajjati, tasmim kāle upekkhā labbhatīti iminā kāraṇena “brahmāti mātāpitāro”ti vuttaṃ.

Pubbācariyāti vuccareti mātāpitāro hi jātakālato paṭṭhāya “evaṃ nisīda, evaṃ tiṭṭha, evaṃ gaccha, evaṃ saya, evaṃ khāda, evaṃ bhujja, ayaṃ te, tātāti vattabbo, ayaṃ bhātikāti, ayaṃ bhaginīti, idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭati, idaṃ na vaṭṭati, asukaṃ nāma upasaṅkamituṃ vaṭṭati, asukaṃ na vaṭṭati”ti gāhāpentī sikkhāpentī. Athāparabhāge aññe ācariyā hatthisippa-assasipparathasippadhanu-sippatharusippamuddāgaṇanādīni sikkhāpentī. Añño (2.0100) saraṇāni deti, añño sīlesu paṭiṭṭhāpeti, añño pabbājeti, añño buddhavacanaṃ uggaṇhāpeti, añño upa-sampādeti, añño sotāpattimaggādīni pāpeti. Iti sabbepi te pacchācariyā nāma honti, mātāpitāro pana sabbapaṭhamā, tenāha- “pubbācariyāti vuccare”ti. Tattha **vuccareti vuccanti** kathiyanti. **Āhuneyyā ca puttānanti** puttānaṃ āhutaṃ pāhutaṃ abhisāṅkhataṃ annapānādiṃ arahanti, anucchavikā taṃ paṭiggahetuṃ. Tasmā “āhuneyyā ca puttānan”ti vuttaṃ. **Pajāya anukampakāti** paresaṃ pāṇe acchindītvāpi attano pajāṃ paṭijagganti gopāyanti. Tasmā “pajāya anukampakā”ti vuttaṃ.

Namasseyyāti namo kareyya. **Sakkareyyāti** sakkārena paṭimāneyya. Idāni taṃ sakkāraṃ dassento “annenā”ti-ādīmāha. Tattha **annenāti** yāgubhattakhādāniyena. **Pānenāti** aṭṭhavidhapānena. **Vatthenāti** nivāsanapārūpanakena vatthena. **Sayane-nāti** mañcapīṭhānuppādānena. **Ucchādanenāti** duggandhaṃ paṭivinodetvā suga-ndhakarāṇucchādanena. **Nhāpanenāti** sīte uṇhodakena, uṇhe sītodakena gattāni pariśīcitvā nhāpanena. **Pādānaṃ dhovanenāti** uṇhodakasītodakehi pādadhovā-nena ceva telamakkhanena ca. **Peccāti** paralokaṃ gantvā. **Sagge pamodatīti** idha tāva mātāpitūsu pāricariyaṃ disvā pāricariyakāraṇā taṃ paṇḍitamanussā idheva pasamsanti, paralokaṃ pana gantvā sagge ṭhito so mātāpitu-upaṭṭhāko dibbasa-mpattīhi āmodati pamodatīti.

2. Ānandasuttavaṇṇanā

32. Dutiye tathārūpo Ti tathājātiko. **Samādhipaṭilābhoti** cittekaggatālābho. **Imasmim ca saviññāṇaketi** ettha attano ca parassa cāti ubhayesampi kāyo saviññāṇakaṭṭhena ekato katvā imasminti vutto. **Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayāti** ahaṅkāradīṭṭhi ca mamaṅkārataṇhā ca mānānusayo cāti attano ca parassa (2.0101) ca kilesā. **Nāssūti** na bhavyeyyūṃ. **Bahiddhā ca sabbanimittesūti** rūpanimittaṃ, saddanimittaṃ, gandhanimittaṃ, rasanimittaṃ, phoṭṭhabbanimittaṃ, sassatādini-mittaṃ, puggalanimittaṃ dhammanimittanti evarūpesu ca bahiddhā sabbanimi-ttesu. **Cetovimuttim paññāvimuttinti** phalasaṃmādhīñceva phalaññaṇaṅca. **Siyāti** bhavyeyya.

Idhānanda, bhikkhunoti, ānanda, imasmim sāsane bhikkhuno. **Etam santaṃ etam paṇītanti** nibbānaṃ dassento āha. Nibbānaṃ hi kilesānaṃ santatāya santaṃ

nāma, nibbānaṃ santanti samāpattiṃ appetvāva divasampi nisinnassa cittuppādo santanteva pavattatīpi santaṃ. **Paṇṭanti** samāpattiṃ appetvā nisinnassāpi cittuppādo paṇṭanteva pavattatīti nibbānaṃ paṇṭitaṃ nāma. **Sabbasaṅkhārasamatho**ti-ādīni pi tasseva vevacanāni. “Sabbasaṅkhārasamatho”ti samāpattiṃ appetvā nisinnassa hi divasabhāgampi cittuppādo sabbasaṅkhārasamathoteva pavattati ...pe... tathā tīsu bhavesu vānasaṅkhātāya taṇhāya abhāvena nibbānanti laddhānāme tasmīṃ samāpattiṃ appetvā nisinnassa cittuppādo nibbānaṃ nibbānanteva pavattatīti sabbasaṅkhārasamatho-ādīni nāmāni labhati. Imasmīṃ pana aṭṭha-vidhe ābhogasamannāhāre imasmīṃ ṭhāne ekopi labbhati, dvepi sabbepi labbhan-teva.

Saṅkhāyāti ñāṇena jānitvā. **Paroparānīti** parāni ca oparāni ca. Para-attabhāva-saka-attabhāvāni hi parāni ca oparāni cāti vuttaṃ hoti. **Yassāti** yassa arahato. **Iñji-**tanti rāgiñjitaṃ dosamohamānadiṭṭhikilesaduccaritiñjitantī imāni satta iñjitāni calitāni phanditāni. **Natthi kuhiñcīti** katthaci ekārammaṇepi natthi. **Santoti** paccanīka-kilesānaṃ santatāya santo. **Vidhūmoti** kāyaduccaritādīdhūmavirahito. **Anīghoti** rāgādi-īghavirahito. **Nirāsoti** nittaṇho. **Atārīti** tiṇṇo uttiṇṇo samatikkanto. **Soti** so arahaṃ khīṇāsavo. **Jātijaranti** ettha jātijarāgahaṇeneva byādhimaraṇampi gahitam-evāti veditabbaṃ. Iti suttante pi gāthāyapi arahattaphalasaṃpattiyeva kathitāti.

3. Sāriputtasuttavaṇṇanā

33. Tatiye (2.0102) **saṃkhittena**ti mātīkāṭhapanena. **Vitthārena**ti ṭhapitamātīkā-vibhajanena. **Samkhittavitthārena**ti kāle saṃkhittena kāle vitthārena. **Aññātāro ca dullabhāti** paṭivijjhanakapuggalā pana dullabhā. Idaṃ bhagavā “sāriputtattherassa ñāṇaṃ ghaṭṭemi”ti adhippāyena kathesi. Taṃ sutvā thero kiñcāpi “ahaṃ, bhante, ājānissāmi”ti na vadati, adhippāyena pana “vissatthā tumhe, bhante, desetha, ahaṃ tumhehi desitaṃ dhammaṃ nayasatena nayasahassena paṭivijjhissāmi, mamesa bhāro hotū”ti satthāraṃ desanāya ussāhento **etassa bhagavā kāloti-**ādīmāha.

Athassa satthā **tasmātihā**ti desanaṃ ārabhi. Tattha **imasmiñca saviññāṇake-**ti-ādi vuttanayameva. **Acchecchi taṇhanti** maggañāṇasatthena taṇhaṃ chindi. **Vivattayi saṃyojananti** dasavidhampi saṃyojanaṃ samūlakaṃ ubbattetvā chaḍḍesi. **Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassāti** sammā upāyena sammā paṭipattiyā navavidhassa mānassa pahānābhisamayena vaṭṭadukkhassa antamakāsi. **Idaṃca pana metaṃ, sāriputta, sandhāya bhāsanti,** sāriputta, mayā pārāyane udayapañhe idaṃ phalasaṃpattimeva sandhāya etaṃ bhāsitaṃ.

Idāni yaṃ taṃ bhagavatā bhāsitaṃ, taṃ dassento **pahānaṃ kāmasaññāna-**nti-ādi āradhamaṃ. Udayapañhe ca etaṃ padaṃ “pahānaṃ kāmaccchandāna”ti (su. ni. 1112; cūḷani. udayamañṇavapucchānidde so 75) āgataṃ, idha pana aṅguttarabhāṇakehi “kāmasaññāna”ti āropitaṃ. Tattha byañjanaṃ nānaṃ, attho pana ekoyeva. **Kāmasaññānanti** kāme ārabha uppannasaññānaṃ, aṭṭhahi vā lobhasahagatacittēhi saha-jātasaññānaṃ. **Domanassāna cūbhayanti** etāsañca

kāmasaññānaṃ cetasikadomanassānañcāti ubhinnaṃ pahānaṃ paṭippassa-
ddhipahānasaṅkhātaṃ arahattaphalaṃ aññāvimokkhaṃ pabrūmīti attho. Niddese
pana “kāmacchandassa ca domanassassa ca ubhinnaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ
paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbānaṃ”ti (cūḷani. udayamāṇavapu-
cchāniddeśo 75) vuttaṃ, taṃ atthuddhārasena vuttaṃ. Pahānanti hi khīṇākāra-
saṅkhāto vūpasamopi vuccati, kilese paṭinissajjanto maggopi, kilesapaṭippassa-
ddhisaṅkhātaṃ phalampi (2.0103), yaṃ āgamma kilesā pahīyanti, taṃ amataṃ
nibbānampi. Tasmā tattha tāni padāni āgatāni. “Aññāvimokkhaṃ pabrūmī”ti vaca-
nato pana arahattaphalameva adhippetam. **Thinassa ca panūdananti** thinassa
ca panūdanante uppannattā arahattaphalameva adhippetam. **Kukkuccānaṃ nivā-
raṇanti** kukkuccanivāraṇassa maggassa anantaraṃ uppannattā phalameva adhi-
ppetam.

Upekkhāsatisaṃsuddhanti catutthajjhānike phale uppannāya upekkhāya ca
satiyā ca saṃsuddham. **Dhammatakkapurejavanti** dhammatakkapurejavanti sammā-
saṅkappo, so ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhasāti
dhammatakkapurejavo. Taṃ dhammatakkapurejavaṃ. **Aññāvimokkhanti** aññi-
ndriyapariyosāne uppannaṃ vimokkhaṃ, aññāya vā vimokkhaṃ aññāvimokkhaṃ,
paññāvimuttanti attho. **Avijjāya pabhedananti** avijjāya pabhedanante uppannattā,
avijjāya pabhedanasāṅkhātaṃ vā nibbānaṃ ārabha uppannattā evaṃladdha-
nāmaṃ arahattaphalameva. Iti sabbehipi imehi pahānanti-ādīhi padehi arahatta-
phalameva pakāsanti veditabbaṃ.

4. Nidānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **nidānānīti** kāraṇāni. **Kammānanti** vaṭṭagāmikammānaṃ. **Lobho
nidānaṃ kammānaṃ samudayāyāti** lubbhanapalubbhanasabhāvo lobho vaṭṭagā-
mikammānaṃ samudayāya piṇḍakaraṇatthāya nidānaṃ kāraṇaṃ paccayoti attho.
Dosoti dussanapadussanasabhāvo doso. **Mohoti** muyhanapamuyhanasabhāvo
moho.

Lobhapakatanti lobhena pakataṃ, lobhābhibhūtena luddhena hutvā kataka-
mmanti attho. Lobhato jātanti **lobhajaṃ**. Lobho nidānamassāti **lobhanidānaṃ**.
Lobho samudayo assāti **lobhasamudayaṃ**. Samudayoti paccayo, lobhapacca-
yanti attho. **Yatthassa attabhāvo nibbattatīti** yasmim̐ ṭhāne assa lobhajakamma-
vato puggalassa attabhāvo nibbattati, khandhā pātubhavanti. **Tattha taṃ kammaṃ
vipaccatīti** tesu khandhesu taṃ kammaṃ vipaccati. **Diṭṭhe vā dhammeti-**ādi yasmā
taṃ kammaṃ diṭṭhadhammavedaniyaṃ vā hoti upapajjavedaniyaṃ vā aparapari-
yāyavedaniyaṃ vā, tasmā taṃ pabhedam̐ dassetuṃ vuttaṃ. Sesadvayepi eseva
nayo.

Akhaṇḍānīti (2.0104) abhinnāni. **Apūtīnīti** pūtībhāvena abijattaṃ appattāni. **Avātā-
tapahatānīti** na vātena na ca ātapena hatāni. **Sārādānīti** gahitasārāni sārava-
ntāni na nissārāni. **Sukhasayitānīti** sannicayabhāvena sukhaṃ sayitāni. **Sukhe-
tṭeti** maṇḍakhetṭe. **Suparikammakatāya bhūmiyāti** naṅgalakasanena ceva aṭṭhada-

ntakena ca suṭṭhu parikkammakatāya khettabhūmiyā. **Nikkhittānīti** ṭhapitāni ropitāni. **Anuppaveccheyyāti** anuppaveseyya. **Vuddhinti-ādīsu** uddhaggamanena **vuddhiṃ**, heṭṭhā mūlappatiṭṭhānena **virūḷhiṃ**, samantā vitthārikabhāvena **vepullaṃ**.

Yaṃ panettha **diṭṭhe vā dhammeti-ādi** vuttaṃ, tattha asammoḥatthaṃ imasmiṃ ṭhāne kammavibhatti nāma kathetabbā. Suttantikapariyāyena hi ekādasakammāni vibhattāni. Seyyathidaṃ- diṭṭhadhammavedaniyaṃ upapajjavedaniyaṃ aparapariyāyavedaniyaṃ, yaggarukaṃ yabbahulaṃ yadāsannaṃ kaṭattā vā pana kammaṃ, janakaṃ upatthambhakaṃ upapīḷakaṃ upaghātakanti. Tattha ekajavanavīthiyaṃ sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammavedaniyakammaṃ** nāma. Taṃ imasmiṃyeva attabhāve vipākaṃ deti kākavaliyapuṇṇasetṭhīnaṃ viya kusalaṃ, nandayakkhanandamāṇavakanandagoghātakokāliyasuppabuddhadevadattaciñcamāṇavikānaṃ viya ca akusalaṃ. Tathā assakkontaṃ pana ahosikammaṃ nāma hoti, avipākaṃ sampajjati. Taṃ migaluddakopamāya sādhetabbaṃ. Yathā hi migaluddakena migam disvā dhanuṃ ākaḍḍhitvā khitto saro sace na virajjhati, taṃ migam tattheva pāṭeti, atha naṃ migaluddakoniccammaṃ katvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chetvā maṃsaṃ ādāya puttadāraṃ tosentogacchati. Sace pana virajjhati, migo palāyitvā puna taṃ disaṃ na oloketi. Evaṃ sampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ. Sarassa avirajjhitvā migavijjhanaṃ viya hi diṭṭhadhammavedaniyassa kammaṃ vipākavārapaṭilābho, avijjhanaṃ viya avipākabhāvāya sampajjananti.

Atthasādhikā pana sattamajavanacetanā **upapajjavedaniyakammaṃ** nāma. Taṃ anantare attabhāve vipākaṃ deti. Taṃ panetaṃ kusalapakkhe aṭṭhasamāpattivasena, akusalapakke pañcānantariyakammavasena veditabbaṃ. Tattha aṭṭhasamāpattilābhī ekāya samāpattiyā brahmaloke nibbattati. Pañcannampi ānantariyānaṃ kattā ekena kammaṃ niraye nibbattati, sesasamāpattiyo (2.0105) ca kammāni ca ahosikammabhāvaṃyeva āpajjanti, avipākāni honti. Ayampi attho purima-upamāyayeva dīpetabbo.

Ubhinnaṃ antare pana pañcavanacetanā **aparapariyāyavedaniyakammaṃ** Nāma. Taṃ anāgate yadā okāsaṃ

labhati, tadā vipākaṃ deti. Sati saṃsārappavattiyā ahosikammaṃ nāma na hoti. Taṃ sabbaṃ sunakhaluddakena dīpetabbaṃ. Yathā hi sunakhaluddakena migamaṃ disvā sunakho vissajjito migamaṃ anubandhitvā yasmaṃ tḥāne pāpuṇāti, tasmaṃ yeva ḍaṃsati; evamevaṃ idamaṃ kammaṃ yasmaṃ tḥāne okāsaṃ labhati, tasmaṃ yeva vipākaṃ deti, tena mutto satto nāma natthi.

Kusalākusalesu pana garukāgarukesu yaṃ garukaṃ hoti, taṃ **yaggarukaṃ** nāma. Tadevaṃ kusalapakkhe mahaggatakammaṃ, akusalapakke pañcānantariyakammaṃ veditabbaṃ. Tasmaṃ sati sesāni kusalāni vā akusalāni vā vipaccitumaṃ na sakkonti, tadeva duvidhampi paṭisandhiṃ deti. Yathā hi sāsapappamaṇāpi sakkharā vā ayaguḷikā vā udakarahade pakkhittā udakapiṭṭhe uplavitumaṃ na sakkoti, heṭṭhāva pavisati; evameva kusalepi akusalepi yaṃ garukaṃ, tadeva gaṇhitvā gacchati.

Kusalākusalesu pana yaṃ bahulaṃ hoti, taṃ **yabbahulaṃ** nāma. Taṃ dīgharattaṃ laddhāsevanavasena veditabbaṃ. Yaṃ vā balavakusalakammesu somanassakaraṃ, akusalakammesu santāpakaraṃ, etaṃ yabbahulaṃ nāma. Tadevaṃ yathā nāma dvīsu mallesu yuddhabhūmiṃ otiṇṇesu yo balavā, so itamaṃ pātetvā gacchati; evameva itamaṃ dubbalakammaṃ avattharivā yaṃ āsevanavasena vā bahulaṃ, āsannavasena vā balavaṃ, taṃ vipākaṃ deti, **duṭṭhagāmaṇi-abhaya-rañño** kammaṃ viya.

So kira cūḷaṅgaṇiyayuddhe parājito vaḷavaṃ āruya palāyi. Tassa cūḷupaṭṭhāko tissāmacco nāma ekakova pacchato ahosi. So ekaṃ aṭaviṃ pavisitvā nisinno jighacchāya bādhamānāya- “bhātika tissa, ativiya no jighacchā bādhati, kiṃ karissāmā”ti āha (2.0106). Atthi, deva, mayā sātakantare tḥapetvā ekaṃ suvaṇṇasarakabhattaṃ ābhatanti. Tena hi āharāti. So nīharitvā rañño purato tḥapesi. Rājā disvā, “tāta, cattāro koṭṭhāse karohī”ti āha. Mayaṃ tayo janā, kasmā devo cattāro koṭṭhāse kārayatīti? Bhātika tissa, yato paṭṭhāya ahaṃ attānaṃ sarāmi, na me ayyānaṃ adatvā āhāro paribhuttapubbo atthi, svāhaṃ ajjapi adatvā na paribhuñjissāmīti. So cattāro koṭṭhāse akāsi. Rājā “kālaṃ ghosehī”ti āha. Chaḍḍitārañṇe kuto, ayye, labhissāma devāti. “Nāyaṃ tava bhāro. Sace mama saddhā atthi, ayye, labhissāma, vissattho kālaṃ ghosehī”ti āha. So “kālo, bhante, kālo, bhante”ti tikkhattumaṃ ghosesi.

Athassa bodhimātumahātissatthero taṃ saddamaṃ dibbāya sotadhātuyā sutvā ‘katthāyaṃ saddo’ti taṃ āvajjento “ajja duṭṭhagāmaṇi-abhayamahārājā yuddhapa-rājito aṭaviṃ pavisitvā nisinno ekaṃ sarakabhattaṃ cattāro koṭṭhāse kāretvā ‘ekakova na paribhuñjissāmīti kālaṃ ghosāpesi’ti ñatvā “ajja mayā rañño saṅgamaṃ kātumaṃ vaṭṭatī”ti manogatiyā āgantvā rañño purato aṭṭhāsi. Rājā disvā pasannacitto “passa, bhātika, tissā”ti vatvā theramaṃ vanditvā “pattaṃ, bhante, dethā”ti āha. Thero pattaṃ nīhari. Rājā attano koṭṭhāseṇa saddhiṃ therassa koṭṭhāsaṃ patte pakkhipitvā, “bhante, āhāraparissayo nāma mā kadāci hotū”ti vanditvā aṭṭhāsi. Tissāmacconi “mama ayyaputte passante bhūñjitumaṃ na sakkhissāmīti attano koṭṭhāsaṃ therasseva patte ākiri. Vaḷavāpi cintesi- “mayhampi koṭṭhāsaṃ therasseva dātumaṃ vaṭṭatī”ti. Rājā vaḷavaṃ oloketvā “ayampi attano koṭṭhāsaṃ therassa-

sseva patte pakkhipanam paccāsīsati”ti ñatvā tampi tattheva pakkhipitvā theram vanditvā uyyojesi. Thero tam bhattam ādāya gantvā ādito paṭṭhāya bhikkhusaṅghassa ālopaśāṅkhepena adāsi.

Rājāpi cintesi- “ativiyamhā jighacchitā, sādhu vatassa sace atirekabhattasi-tthāni paṇeyyā”ti. Thero rañño cittaṃ ñatvā atirekabhattam (2.0107) etesaṃ yāpanamattaṃ katvā pattaṃ ākāse khipi, patto āgantvā rañño hatthe patiṭṭhāsi. Bhattam tiṇṇampi janānaṃ yāvadatthaṃ ahosi. Atha rājā pattaṃ dhovitvā “tucchapattaṃ na pesissāmi”ti uttarisāṭakaṃ mocetvā udakaṃ puñchitvā sāṭakaṃ patte ṭhapetvā “patto gantvā mama ayyassa hatthe patiṭṭhātū”ti ākāse khipi. Patto gantvā therassa hatthe patiṭṭhāsi.

Aparabhāge rañño tathāgatassa sarīradhātūnaṃ aṭṭhamabhāgaṃ patiṭṭhāpetvā vīsaranasatikaṃ mahācetiyaṃ kārentassa apariniṭṭhiteyeva cetiye kālakiriyāsamayo anupatto. Athassa mahācetiyaṃ dakkhiṇapasse nipannassa pañcanikāyavasena bhikkhusaṅghe sajjhāyaṃ karonte chahi devalokehi cha rathā āgantvā purato ākāse aṭṭhaṃsu. Rājā “puññapotthakaṃ āharathā”ti ādito paṭṭhāya puññapotthakaṃ vācāpesi. Atha naṃ kiñci kammaṃ na paritosesi. So “parato vācethā”ti āha. Potthakavācako “cūḷaṅgaṇiyayuddhe parājiteṇa te deva aṭṭhaṃ pavisitvā nisinnena ekaṃ sarakabhattaṃ cattāro koṭṭhāse kāretvā bodhimātumahāti-ssattherassa bhikkhā dinnā”ti āha. Rājā “ṭhapehi”ti vatvā bhikkhusaṅghaṃ pucchi, “bhante, kataro devaloko ramaṇiyo”ti? Sabbabodhisattānaṃ vasana-ṭṭhānaṃ tusitabhavanaṃ mahārājāti. Rājā kālaṃ katvā tusitabhavanato āgatara-ṭṭheva patiṭṭhāya tusitabhavanaṃ agamāsi. Idaṃ balavakammaṃ vipākādāne vatthu.

Yaṃ pana kusalākusalesu āsannamaṇe anussarituṃ sakkoti, taṃ **yadāsannaṃ** nāma. Tadeṭaṃ yathā nāma gogaṇaparipuṇṇassa vajassa dvāre vivate para-bhāge dammagavabalavagavesu santesupi yo vajadvārassa āsanno hoti antamaso dubbalajaraggavopi, so eva paṭṭhamataraṃ nikkhamati, evameva aññesu kusalākusalesu santesupi maraṇakālassa āsannattā vipākaṃ deti.

Tatrimāni vatthūni- madhu-aṅgaṇagāme kira eko damiḷadovāriko pātova baḷisaṃ ādāya gantvā macche vadhitvā tayo koṭṭhāse katvā (2.0108) ekena taṇḍulaṃ gaṇhāti, ekena dadhiṃ, ekaṃ pacati. Iminā nīhārena paññāsa vassāni pāṇātipātakammaṃ katvā aparabhāge mahallako anuṭṭhānaseyyaṃ upagacchati. Tasmimṃ khaṇe girivihāravāsī cūḷapiṇḍapātikatissatthero “mā ayaṃ satto mayi passante nassatū”ti gantvā tassa gehadvāre aṭṭhāsi. Athassa bhariyā, “sāmi, thero āgato”ti ārocesi. Ahaṃ paññāsa vassāni therassa santikaṃ na gatapubbo, katarena me guṇena thero āgamissati, gacchāti naṃ vadathāti. Sā “aticchatha, bhante”ti āha. Thero “upāsakassa kā sarīrappavatti”ti pucchi. Dubbalo, bhanteti. Thero gharaṃ pavisitvā satimṃ uppādetvā “sīlaṃ gaṇhissasi”ti āha. Āma, bhante, dethāti. Thero tiṇi saraṇāni datvā pañca sīlāni dātum ārabhi. Tassa pañca sīlāni vacanakāleyeva jivhā papati. Thero “vaṭṭissati ettakan”ti nikkhamitvā gato. Sopi kālaṃ katvā cātumahārājikabhavane nibbatti. Nibbattakkhaṇe yeva ca “kiṃ nu kho kammaṃ katvā mayā idaṃ laddhan”ti āvajjento theram nissāya laddhabhāvaṃ

ñatvā devalokato āgantvā theram vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. “Ko eso”ti ca vutte “ahaṃ, bhante, damiḷadovāriko”ti āha. Kuhiṃ nibbattosīti? Cātumahārājikesu, bhante, sace me ayyo pañca sīlāni adassa, upari devaloke nibbatto assaṃ. Ahaṃ kiṃ karissāmi, tvaṃ gaṇhituṃ nāsakkhi, puttakāti. So theram vanditvā devaloka-meva gato. Idaṃ tāva kusalakamme vatthu.

Antaragaṅgāya pana mahāvācākāla-upāsako nāma ahosi. So tiṃsa vassāni sotāpattimaggaṭṭhāya dvattiṃsākāraṃ sajjhāyitvā “ahaṃ evaṃ dvattiṃsākāraṃ sajjhāyanto obhāsamattampi nibbattetuṃ nāsakkhiṃ, buddhasāsanam aniyyānikam bhavissati”ti diṭṭhivipallāsaṃ patvā kālakiriyaṃ katvā mahāgaṅgāya nava-u-sabhiko susumārapeto hutvā nibbatti. Ekaṃ samayaṃ kacchakatitthena saṭṭhi pāsāṇatthambhasakaṭāni agamaṃsu. So sabbepi te goṇe ca pāsāṇe ca khādi. Idaṃ akusalakamme vatthu.

Etehi (2.0109) pana tīhi muttaṃ aññāṇavasena kataṃ **kaṭattā vā pana kammaṃ** nāma. Taṃ yathā nāma ummattakena khittadaṇḍaṃ yattha vā tattha vā gacchati, evameva tesam abhāve yattha katthaci vipākaṃ deti.

Janakaṃ nāma ekaṃ paṭisandhiṃ janetvā pavattiṃ na janeti, pavatte aññaṃ kammaṃ vipākaṃ nibbatteti. Yathā hi mātā janetiyeva, dhātiyeva pana jaggati; evamevaṃ mātā viya paṭisandhinibbattaṃ janakakammaṃ, dhāti viya pavatte sampattakammaṃ. **Upatthambhakaṃ** nāma kusalepi labbhati akusalepi. Ekacco hi kusalaṃ katvā sugatibhave nibbattati. So tattha ṭhito punappunaṃ kusalaṃ katvā taṃ kammaṃ upatthambhetvā anekāni vassasatasahassāni sugatibhavasmiṃyeva vicarati. Ekacco akusalaṃ katvā duggatibhave nibbattati. So tattha ṭhito punappunaṃ akusalaṃ katvā taṃ kammaṃ upatthambhetvā bahūni vassasatasahassāni duggatibhavasmiṃyeva vicarati.

Aparo nayo- **janakaṃ** nāma kusalampi hoti akusalampi. Taṃ paṭisandhiyampi pavattepi rūpārūpavipākakkhandhe janeti. **Upatthambhakaṃ** pana vipākaṃ janetuṃ na sakkoti, aññaṃ kammena dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaṃ upatthambheti, addhānaṃ pavatteti. **Upapīlakaṃ** nāma aññaṃ kammena dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaṃ pīleti bādheti, addhānaṃ pavattituṃ na deti. Tatrāyaṃ nayo- kusalakamme vipaccamāne akusalakammaṃ upapīlakaṃ hutvā tassa vipaccituṃ na deti. Akusalakamme vipaccamāne kusalakammaṃ upapīlakaṃ hutvā tassa vipaccituṃ na deti. Yathā vaḍḍhamānakaṃ rukkaṃ vā gacchaṃ vā lataṃ vā kocideva daṇḍena vā satthena vā bhindeyya vā chindeyya vā, atha so rukko vā gaccho vā latā vā vaḍḍhituṃ na sakkuṇeyya; evamevaṃ kusalaṃ vipaccamānaṃ akusalena upapīlitaṃ, akusalaṃ vā pana vipaccamānaṃ kusalena upapīlitaṃ vipaccituṃ na sakkoti. Tattha sunakkhattassa akusalakammaṃ kusalaṃ upapīlesi, coraghāta-kassa kusalakammaṃ akusalaṃ upapīlesi.

Rājagahe kira vātakāḷako paññāsa vassāni coraghātakammaṃ akāsi. Atha naṃ rañño ārocesuṃ- “deva, vātakāḷako mahallako core ghātetuṃ na sakkoti”ti. “Apanetha naṃ tasmā (2.0110) ṭhānantarāti. Amaccā naṃ apānetvā aññaṃ tasmim ṭhāne ṭhapayimṃsu. Vātakāḷakopi yāva taṃ kammaṃ akāsi, tāva ahatavatthāni vā

acchādituṃ surabhipupphāni vā piḷandhituṃ pāyāsaṃ vā bhuñjituṃ ucchādana-
nhāpanaṃ vā paccanubhotuṃ nālattha. So “dīgharattaṃ me kiliṭṭhavesena caritaṃ”-
ti “pāyāsaṃ me pacāhi”ti bhariyaṃ āṇāpetvā nhānīyasambhārāni gāhāpetvā
nhānatitthaṃ gantvā sīsaṃ nhatvā ahatavatthāni acchādetvā gandhe vilimpitvā
pupphāni piḷandhitvā gharaṃ āgacchanto sāriputtattheraṃ disvā “saṃkiliṭṭhaka-
mmato camhi apagato, ayyo ca me diṭṭho”ti tuṭṭhamānaso therāṃ gharaṃ netvā
navasappisakkaracuṇṇābhisaṅkhatena pāyāsena parivisi. Thero tassa anumoda-
namakāsi. So anumodanaṃ sutvā anulomikakhantiṃ paṭilabhitvā therāṃ anu-
gantvā nivattamāno antarāmagge taruṇavacchāya gāviyā madditvā jīvitakkhayaṃ
pāpito gantvā tāvatiṃsabhavane nibbatti. Bhikkhū tathāgataṃ pucchīsu-
“bhante, coraghātaṃ aḷḷe kiliṭṭhakammato apanīto, aḷḷe kālaṅkato, kahaṃ nu
kho nibbatta”ti? Tāvatiṃsabhavane, bhikkhavi. Bhante, coraghātaṃ dīgharattaṃ
purise ghātesī, tumhe ca evaṃ vadetha, natthi nu kho pāpakammaṃ phalanti.
Mā, bhikkhave, evaṃ avacuttha, balavakalyāṇamittūpanissayaṃ labhitvā dhamma-
senāpatissa piṇḍapātaṃ datvā anumodanaṃ sutvā anulomikakhantiṃ paṭila-
bhitvā so tattha nibbattoti.

“Subhāsitaṃ suṇitvāna, nāgariyo coraghātaṃ;
anulomakhantiṃ laddhāna, modatī tidivaṃ gato”ti.

Upaghātakam pana sayaṃ kusalampi akusalampi samānaṃ aññaṃ dubbala-
kammaṃ ghātetvā tassa vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti.
Evaṃ pana kammena kate okāse taṃ vipākaṃ uppannaṃ nāma vuccati. Upa-
cchedakantipi etasseva nāmaṃ. Tatrāyaṃ nayo- kusalakammaṃ vipaccanakāle
ekaṃ akusalakammaṃ uṭṭhāya taṃ kammaṃ chinditvā pāṭeti. Akusalakamma-
ssapi vipaccanakāle ekaṃ kusalakammaṃ uṭṭhāya taṃ kammaṃ chinditvā pāṭeti.
Idaṃ upacchedakaṃ nāma. Tattha ajātasattuno kammaṃ kusalacchedakaṃ (2.011 1
ahosi, aṅgulimālattherassa akusalacchedakanti. Evaṃ suttantikapariyāyena ekā-
dasa kammāni vibhattāni.

Abhidhammapariyāyena pana soḷasa kammāni vibhattāni, seyyathidaṃ- “atthe-
kaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattipaṭibāḷhāni na vipaccanti, atthe-
kaccāni pāpakāni kammasamādānāni upadhisampattipaṭibāḷhāni na vipaccanti,
attekaccāni pāpakāni kammasamādānāni kālasampattipaṭibāḷhāni na vipaccanti,
attekaccāni pāpakāni kammasamādānāni

payogasampattiṭṭhāṇi na vipaccanti. Atthekaccāni pāpakāni kammamādānāni gativipattiṃ āgamma vipaccanti, upadhivipattiṃ, kālavipattiṃ, payogavipattiṃ āgamma vipaccanti. Atthekaccāni kalyāṇāni kammamādānāni gativipattiṭṭhāṇi na vipaccanti, upadhivipatti, kālavipatti, payogavipattiṭṭhāṇi na vipaccanti. Atthekaccāni kalyāṇāni kammamādānāni gatisampattiṃ āgamma vipaccanti, upadhisampattiṃ, kālasampattiṃ, payogasampattiṃ āgamma vipaccanti”ti (vibha. 810).

Tattha **pāpakānīti** lāmakāni. **Kammamādānānīti** kammaggahaṇāni. Gahitasamādinnānaṃ kammānametaṃ adhivacanaṃ. **Gatisampattiṭṭhāṇi na vipaccantīti**-ādīsu aniṭṭhārammaṇānubhavanārahe kamme vijjamāneyeva sugatibhave nibbattassa taṃ kammaṃ **gatisampattiṭṭhāṇi na vipaccati** nāma. Gatisampattiyā patibāhitaṃ hutvā na vipaccatīti attho. Yo pana pāpakamma dāsiyā vā kammakāriyā vā kucchiyaṃ nibbattivā upadhisampanno hoti, attabhāvasamiddhiyaṃ tiṭṭhati. Athassa sāmikā tassa rūpasampattiṃ disvā “nāyaṃ kilīṭṭhakkammassānucchaviko”ti cittaṃ uppādetvā attano jātaputtaṃ viya bhaṇḍāgārikādīṭṭhānesu ṭhapetvā sampattiṃ yojetvā pariharanti. Evarūpassa kammaṃ **upadhisampattiṭṭhāṇi na vipaccati** nāma. Yo pana paṭhamakappikakālasadise sulabhasampannarasabhojane subhikkhakāle nibbattati, tassa vijjamānampi pāpakammaṃ **kālasampattiṭṭhāṇi na vipaccati** nāma. Yo pana sammāpayogaṃ nissāya jīvati, upasaṅkamitabbayuttakāle upasaṅkamati, paṭikkamitabbayuttakāle paṭikkamati, palāyitabbayuttakāle palāyati. Lañjadānayuttakāle lañjaṃ deti, corikayuttakāle corikaṃ (2.0112) karoti, evarūpassa pāpakammaṃ **payogasampattiṭṭhāṇi na vipaccati** nāma.

Duggatibhave nibbattassa pana pāpakammaṃ **gativipattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Yo pana dāsiyā vā kammakāriyā vā kucchismiṃ nibbatto dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno, “yakkho nu kho manusso nu kho”ti vimatiṃ uppādeti. So sace puriso hoti, atha naṃ “nāyaṃ aññassa kammassa anucchaviko”ti hatthiṃ vā rakkhāpentī assaṃ vā goṇe vā, tiṇakaṭṭhādīni vā āharāpentī, kheḷasaraṃ vā gaṇhāpentī. Sace itthī hoti, atha naṃ hatthi-assādīnaṃ bhattamāsādīni vā pacāpentī, kacavaraṃ vā chaḍḍāpentī, aññaṃ vā pana jigucchaniyakammaṃ kārentī. Evarūpassa pāpakammaṃ **upadhivipattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Yo pana dubbhikkhakāle vā parihīnasampattikāle vā antarakappe vā nibbattati, tassa pāpakammaṃ **kālavipattiṃ āgamma vipaccati** nāma. Yo pana payogaṃ sampādetuṃ na jānāti, upasaṅkamitabbayuttakāle upasaṅkamtuṃ na jānāti ...pe... corikayuttakāle corikaṃ kātuṃ na jānāti, tassa pāpakammaṃ **payogavipattiṃ āgamma vipaccati** nāma.

Yo pana itṭhārammaṇānubhavanārahe kamme vijjamāneyeva gantvā duggatibhave nibbattati, tassa taṃ kammaṃ **gativipattiṭṭhāṇi na vipaccati** nāma. Yo pana puññānubhāvena rājarājamahāmatṭādīnaṃ gehe nibbattivā kāṇo vā hoti kuṇī vā khaṅjo vā pakkhahato vā, tassa oparajjasenāpatibhaṇḍāgārikatṭhānādīni na anucchavikānīti na denti. Iccassa taṃ puññaṃ **upadhivipattiṭṭhāṇi na vipaccati** nāma. Yo pana dubbhikkhakāle vā parihīnasampattikāle vā antarakappe vā

manussesu nibbattati, tassa taṃ kalyāṇakammaṃ **kālavipattiṇaṃ** **na vipaccati** nāma. Yo heṭṭhā vuttanayeneva payogaṃ sampādetuṃ na jānāti, tassa kalyāṇakammaṃ **payogavipattiṇaṃ** **na vipaccati** nāma.

Kalyāṇakammaṃ pana sugatibhave nibbattassa taṃ kammaṃ **gatisampattiṃ āgamaṃ vipaccati** nāma. Rājarājamahāmatṭādīnaṃ kule nibbattivā upadhisaṃpattiṃ pattassa (2.0113) attabhāvasamiddhiyaṃ tṭhassa devanagare samussitaratanatorāṇasadiṣaṃ attabhāvaṃ disvā “imassa oparajjasenāpatibhaṇḍāgārikaṭṭhānādīni anucchavikānī”ti daharasseva sato tāni tṭhānantarāni denti, evarūpassa kalyāṇakammaṃ **upadhisampattiṃ āgamaṃ vipaccati** nāma. Yo paṭhamakappikesu vā sulabhannapānakāle vā nibbattati, tassa kalyāṇakammaṃ **kālasampattiṃ āgamaṃ vipaccati** nāma. Yo vuttanayeneva payogaṃ sampādetuṃ jānāti, tassa kammaṃ **payogasampattiṃ āgamaṃ vipaccati** nāma. Evaṃ abhidhammapariyāyena soḷasa kammāni vibhattāni.

Aparānīpi paṭisambhidāmaggapariyāyena dvādasa kammāni vibhattāni. Seyyathidaṃ- “ahosi kammaṃ ahosi kammavipāko, ahosi kammaṃ nāhosi kammavipāko, ahosi kammaṃ atthi kammavipāko, ahosi kammaṃ natthi kammavipāko, ahosi kammaṃ bhavissati kammavipāko, ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipāko, atthi kammaṃ atthi kammavipāko, atthi kammaṃ natthi kammavipāko, atthi kammaṃ bhavissati kammavipāko, atthi kammaṃ na bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipāko”ti (paṭi. ma. 1.234).

Tattha yaṃ kammaṃ atīte āyūhitaṃ atīteyeva vipākavāraṃ labhi, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ janesi, rūpajanakaṃ rūpaṃ, taṃ **ahosi kammaṃ ahosi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana vipākavāraṃ na labhi, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ nāsakkhi, taṃ **ahosi kammaṃ nāhosi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana atīte āyūhitaṃ etarahi laddhavipākavāraṃ paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ janetvā rūpajanakaṃ rūpaṃ janetvā tṭhitaṃ, taṃ **ahosi kammaṃ atthi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ aladdhavipākavāraṃ paṭisandhijanakaṃ vā paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ nāsakkhi, taṃ **ahosi kammaṃ natthi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana atīte āyūhitaṃ anāgate vipākavāraṃ labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ rūpaṃ janetuṃ sakkhissati, taṃ **ahosi kammaṃ bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ anāgate vipākavāraṃ na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, taṃ **ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ.

Yaṃ (2.0114) pana etarahi āyūhitaṃ etarahiyeva vipākavāraṃ labhati, taṃ **atthi kammaṃ atthi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana etarahi vipākavāraṃ na labhati, taṃ **atthi kammaṃ natthi kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana etarahi āyūhitaṃ anāgate vipākavāraṃ labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ rūpaṃ janetuṃ sakkhissati, taṃ **atthi kammaṃ bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana vipākavāraṃ na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, taṃ **atthi kammaṃ na bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ.

Yaṃ panānāgate āyūhissati, anāgateyeva vipākavāraṃ labhissati, paṭisandhijanakam paṭisandhim rūpajanakam vā rūpaṃ janessati, taṃ **bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ. Yaṃ pana vipākavāraṃ na labhissati, paṭisandhijanakam paṭisandhim rūpajanakam vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, taṃ **bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipākoti** vuttaṃ. Evaṃ paṭisambhidāmaggapariyāyena dvādasa kammāni vibhattāni.

Iti imāni ceva dvādasa abhidhammapariyāyena vibhattāni ca soḷasa kammāni attano ṭhānā osakkitvā suttantikapariyāyena vuttāni ekādasa kammāniyeva bhavanti. Tānipi tato osakkitvā tiṇiyeva kammāni honti diṭṭhadhammavedaniyaṃ, upapajjavedaniyaṃ, aparapariyāyavedaniyanti. Tesam saṅkamaṃ natthi, yathā-ṭhāneyeva tiṭṭhanti. Yadi hi diṭṭhadhammavedaniyaṃ kammaṃ upapajjavedaniyaṃ vā aparapariyāyavedaniyaṃ vā bhaveyya, “diṭṭhe vā dhamme”ti satthā na vadeyya. Sacepi upapajjavedaniyaṃ diṭṭhadhammavedaniyaṃ vā aparapariyāyavedaniyaṃ vā bhaveyya, “upapajja vā”ti satthā na vadeyya. Athāpi aparapariyāyavedaniyaṃ diṭṭhadhammavedaniyaṃ vā upapajjavedaniyaṃ vā bhaveyya, “apare vā pariyaḍe”ti satthā na vadeyya.

Sukkapakkhepi imināva nayena attho veditabbo. Ettha pana **lobhe vigateti** lobhe apagate niruddhe. **Tālavatthukatanti** tālavatthu viya kataṃ, matthakacchinnaṭṭalo viya puna aviruḷhisabhāvaṃ katanti attho. **Anabhāvaṃ katanti** anu-abhāvaṃ kataṃ, yathā puna nuppajjati, evaṃ katanti attho. **Evassūti** evaṃ bhaveyyuṃ. **Evameva khoti** ettha bījāni viya kusalākusalaṃ (2.0115) kammaṃ daṭṭhabbaṃ, tāni agginā ḍahanapuriso viya yogāvacaṃ, aggi viya maggañāṇaṃ, aggiṃ datvā bījānaṃ ḍahanakālo viya maggañāṇena kilesānaṃ daḍḍhakālo, masikatakālo viya pañcannaṃ khandhānaṃ chinnaṃ khandhānaṃ appaṭisandhikabhāvena nirujjhivā puna bhavasmim paṭisandhim aggahitakālo veditabbo.

Mohajañcāpaviddasūti mohajañcāpi aviddasu. Idaṃ vuttaṃ hoti- yaṃ so avidū andhabālo lobhajañca dosajañca mohajañcāti kammaṃ karoti, evaṃ karontena yaṃ tena pakataṃ kammaṃ appaṃ vā yadi vā bahuṃ. **Idheva taṃ vedaniyanti** taṃ kammaṃ tena bālena idha sake attabhāveyeva vedaniyaṃ, tasseva taṃ attabhāve vipaccatīti attho. **Vatthum aññaṃ na vijjatī** Ti tassa kammaṃ vipaccanattāya aññaṃ vatthu natthi. Na hi aññaṃ kataṃ kammaṃ aññaṃ attabhāve vipaccati. **Tasmā lobhañca dosañca, mohajañcāpi viddasūti** tasmā yo vidū medhāvī paṇḍito taṃ lobhajādibhedaṃ kammaṃ na karoti, so **vijjaṃ uppādayaṃ bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe**, arahattamaggavijjaṃ uppādetvā taṃ vā pana vijjaṃ uppādeto sabbā duggatiyo jahati. Desanāsīsimevetam, sugatiyopi pana so khīṇāsavo jahatiyeva. Yampi cetam “tasmā lobhañca dosañca”ti vuttaṃ, etthāpi lobhadosañca lobhajañca dosajañca kammameva niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Evaṃ suttantesupi gāthāyapi vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **ālaviyanti** ālaviratthe. **Gomaggeti** gunnaṃ gamanamagge. **Pañna-santhareti** sayamaṃ patitapañnasanthare. **Athāti** evamaṃ gunnaṃ gamanamaggaṃ ujumaṃ mahāpathamaṃ nissāya siṃsapāvane sayamaṃ patitapañṇāni saṅkaḍḍhitvā katasanthare sugatamahācīvaraṃ pattharivā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinne tathāgate. **Hatthako ālavakoti** hatthato hatthamaṃ gatattā evaṃladdhanāmo ālavako rājaputto. **Etadvocāti** etaṃ “kacci, bhante (2.0116), bhagavā”ti-ādivacanaṃ avoca. Kasmā pana sammāsambuddho taṃ ṭhānaṃ gantvā nisinno, kasmā rājakumāro tattha gatoti? Sammāsambuddho tāva aṭṭhuppattikāya dhammadesanāya samuṭṭhānaṃ disvā tattha nisinno, rājakumāropi pātova uṭṭhāya pañcahi upāsakasatehi parivuto buddhupaṭṭhānaṃ gacchanto mahāmaggā okkamma gopathamaṃ gahetvā “buddhānaṃ pūjanatthāya missakamālaṃ ocinissāmi”ti gacchanto sathhāraṃ disvā upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi, evamaṃ so tattha gatoti. **Sukhamasayitthāti** sukhaṃ sayittha.

Antaraṭṭhakoti māghaphagguṇānaṃ antare aṭṭhādivasaparimāṇo kālo. Māghassa hi avasāne cattāro divasā, phagguṇassa ādimhi cattāroti ayaṃ “antaraṭṭhako”ti vuccati. **Himapātasamayoti** himassa patanasamayo. **Kharāti** pharusā kakkhaḷā vā. **Gokaṇṭakahatāti** navavuṭṭhe deve gāvīnaṃ akkantakkantaṭṭhāne khurantarehi kaddamo uggantvā tiṭṭhati, so vātātapena sukkho kakacadantasa-diso hoti dukkhasamphasso. Taṃ sandhāyāha- “gokaṇṭakahatā bhūmī”ti. Gunnaṃ khurantarehi chinnātipi attho. **Verambho vāto vāyatīti** catūhi disāhi vāyanto vāto vāyati. Ekāya disāya vā dvīhi vā disāhi tīhi vā disāhi vāyanto vāto verambhoti na vuccati.

Tena hi rājakumārāti idaṃ sathhā “ayaṃ rājakumāro lokasmiṃ neva sukhavāsino, na dukkhavāsino jānāti, jānāpessāmi na”ti upari desanaṃ vaḍḍhento āha. Tattha **yathā te khameyyāti** yathā tuyhaṃ rucceyya. **Idhassāti** imasmiṃ loke assa. **Gonakatthatotī** caturaṅgulādhikalomena kāḷako javena atthato. **Paṭikatthatotī** uṇṇāmayena setattharaṇena atthato. **Paṭalikatthatotī** ghanapupphena uṇṇāmayena-attharaṇena atthato. **Kadalimigapavarapaccattharaṇoti** kadalimigacammamayena uttama-paccattharaṇena atthato. Taṃ kira paccattharaṇamaṃ setavatthassa upari kadali-migacammaṃ attharivā sibbitvā karonti. **Sa-uttaracchadoti** saha uttaracchadena, upari baddhena rattavitānena

saddhinti attho. **Ubhatolohitakūpadhānoti** sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti pallaṅkassa ubhato ṭhapiṭalohitakūpadhāno. **Pajāpatiyoti** bhariyāyo. **Manāpena** (2.0118) **paccupaṭṭhitā assūti** manāpena upaṭṭhānavidhānena paccupaṭṭhitā bhaveyyuṃ.

Kāyikāti pañcadvāraḥkāyaṃ khobhayamānā. **Cetasikāti** manodvāraṃ khobhayamānā. **So rāgo tathāgatassa pahīnoti** tathārūpo rāgo tathāgatassa pahīnoti attho. Yo pana tassa rāgo, na so tathāgatassa pahīno nāma. **Dosamohesupi** eseva nayo.

Brāhmaṇoti bāhitapāpo khīṇāsavabrāhmaṇo. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto. **Na limpati kāmesūti** vatthukāmesu ca kilesakāmesu ca taṇhādiṭṭhilepehi na limpati. **Sītibhūto** Ti abbhantare tāpanakilesānaṃ abhāvena sītibhūto. **Nirūpadhīti** kilesūpadhīnaṃ abhāvena nirūpadhi. **Sabbā āsattiyo chetvāti** āsattiyo vuccanti taṇhāyo, tā sabbāpi rūpādīsu ārammaṇesu āsattavisattā āsattiyo chinditvā. **Vineyya hadaye daranti** hadayanissitaṃ darathaṃ vinayitvā vūpasametvā. **Santiṃ pappuyya cetasoti** cittassa kilesanibbānaṃ pāpuṇitvā. Karaṇavacanaṃ vā etaṃ “sabbacetaso samannāharitvā”ti-ādīsu viya, cetasā nibbānaṃ pāpuṇitvāti attho.

6. Devadūtasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **devadūtānīti** devadūtā. Ayaṃ panettha vacanattho- devoti maccu, tassa dūtāti **devadūtā**. Jiṇṇabyādhimatā hi saṃvegajananaṭṭhena “idāni te maccu-samīpaṃ gantabban”ti codenti viya, tasmā devadūtāti vuccanti. Devā viya dūtātipi **devadūtā**. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā “tvaṃ asukadivase marissasī”ti vutte tassā vacanaṃ saddhātappaṃ hoti; evamevaṃ jiṇṇabyādhimatāpi dissamānā “tvampi evaṃdhammo”ti codenti viya, tesaṅca taṃ vacanaṃ anaññathābhāvitāya devatāya byākaraṇasadisameva hotīti devā viya dūtāti devadūtā. Visuddhidevānaṃ dūtātipi **devadūtā**. Sabbabodhisattā hi jiṇṇabyādhimatapabbajite disvāva saṃvegaṃ āpajjitvā nikkhamma pabbajimsu. Evaṃ visuddhidevānaṃ dūtātipi devadūtā. Idha pana liṅgavipallāsenā “devadūtānī”ti vuttaṃ.

Kāyena (2.0118) **duccaritanti**-ādi kasmā āradhāṃ? Devadūtānuyuñjanaṭṭhānupakkamakammadassanattaṃ. Iminā hi kammena ayaṃ satto niraye nibbattati, atha naṃ tattha yamo rājā devadūte samanuyuñjati. Tattha **kāyena ducaritaṃ caratīti** kāyadvārena tividhaṃ ducaritaṃ carati. **Vācāyāti** vacīdvārena catubbidhaṃ ducaritaṃ carati. **Manasāti** manodvārena tividhaṃ ducaritaṃ carati.

Tamenāṃ, bhikkhave, nirayapālāti ettha ekacce therā “nirayapālā nāma natthi, yantarūpaṃ viya kammameva kāraṇaṃ kāreti”ti vadanti. Taṃ “atthi niraye nirayapālāti, āmantā. Atthi ca kāraṇikā”ti-ādinā nayena abhidhamme (kathā. 866) paṭise-dhitameva. Yathā hi manussaloke kammakāraṇakāraṇā atthi, evameva niraye nirayapālā atthīti. **Yamassa raññoti** yamarājā nāma vemānikapetarājā. Ekasmiṃ kāle dibbavimāne dibbakapparukkhadibba-uyyānadibbanāṭakādisabbasampattiṃ anubhavati, ekasmiṃ kāle kammavipākaṃ, dhammiko rājā, na cesa ekova hoti, catūsu pana dvāresu cattāro janā honti. **Amatteyyoti** mātu hito matteyyo, mātari sammā paṭipannoti attho. Na matteyyoti amatteyyo, mātari micchā paṭipannoti

attho. Sesapadesupi eseva nayo. **Abrahmañño**ti ettha ca khiṇāsavā brāhmaṇā nāma, tesu micchā paṭipanno abrahmañño nāma.

Samanuyuñjatiti anuyogavattaṃ āropento pucchati, laddhiṃ paṭiṭṭhāpento pana **samanuggāhati** nāma, kāraṇaṃ pucchanto **samanubhāsati** nāma. **Nāddasanti** attano santike pahitassa kassaci devadūtassa abhāvaṃ sandhāya evaṃ vadati.

Atha naṃ yamo “nāyaṃ bhāsitassa atthaṃ sallakkhetī”ti ñatvā atthaṃ salla-
kkhāpetukāmo **ambhoti-ādimāha**. Tattha **jiṇṇanti** jarājiṇṇaṃ. **Gopānasivaṅkanti**
gopānasī viya vaṅkaṃ. **Bhogganti** bhaggaṃ. Imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti.
Daṇḍaparāyaṇanti daṇḍapaṭisaraṇaṃ daṇḍadutiyaṃ. **Pavedhamānanti** kampa-
mānaṃ. **Āturanti** jarāturaṃ. **Khaṇḍadantanti** jarānubhāvena khaṇḍitadantaṃ. **Palita-**
kesanti paṇḍarakesaṃ. **Vilūnanti** luñcitvā gahitakesaṃ viya (2.0119) khallāṭaṃ.
Khalitasiranti mahākhallāṭasīsaṃ. **Valitanti** sañjātavaliṃ. **Tilakāhatagattanti** setati-
lakakāḷatilakehi vikiṇṇasarīraṃ. **Jarādhammoti** jarāsabhāvo, aparimutto jarāya,
jarā nāma mayhaṃ abhantareyeva pavattati. Parato **byādhidhammo maraṇadha-**
mmoti padadvayepi eseva nayo.

Paṭhamaṃ devadūtaṃ samanuyuñjivāti ettha jarājiṇṇasatto atthato evaṃ
vadati nāma- “passatha, bho, ahampi tumhe viya taruṇo ahosiṃ ūrubalī bāhubalī
javasampanno, tassa me tā balajavasampattiyo antarahitā, vijjamānāpi me hattha-
pādā hatthapādakiccaṃ na karonti, jarāyamhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho
panāhameva, tumhepi jarāya aparimuttāva. Yatheva hi mayhaṃ, evaṃ tumhā-
kampi jarā āgamissati. Iti tassā pure āgamanāva kalyāṇaṃ karoṭhā”ti. Tenevesa
devadūto nāma jāto. **Ābādhikanti** bādhikaṃ. **Dukkhitanti** dukkhappattaṃ. **Bāḷhagilā-**
nanti adhimattagilānaṃ.

Dutiyaṃ devadūtaṃ etthapi gilānasatto atthato evaṃ vadati nāma- “passatha,
bho, ahampi tumhe viya nirogo ahosiṃ, somhi etarahi byādhinā abhihato, sake
muttakarīse palipanno, uṭṭhātumpi na sakkomi. Vijjamānāpi me hatthapādā hattha-
pādakiccaṃ na karonti, byādhitoṃhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāha-
meva, tumhepi byādhito aparimuttāva. Yatheva hi mayhaṃ, evaṃ tumhākampi
byādhi āgamissati. Iti tassa pure āgamanāva kalyāṇaṃ karoṭhā”ti. Tenevesa deva-
dūto nāma jāto.

Ekāhamatanti-ādīsu ekāhaṃ matassa assāti ekāhamato, taṃ ekāhamataṃ.
Parato padadvayepi eseva nayo. Bhastā viya vāyunā uddhaṃ jīvitapariyādānā
yathākkamaṃ samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā **uddhumātakaṃ**. Vinīlo
vuccati viparibhinnavaṇṇo, vinīlova vinīlako, taṃ **vinīlakaṃ**. Paṭikūlattā vā
kucchitaṃ vinīlanti vinīlakaṃ. **Vipubbakanti** vissandamānapubbakaṃ, paribhinna-
ṭṭhāne hi paggharitena pubbena palimakkhitanti attho.

Tatiyaṃ (2.0120) **devadūtaṃ** ettha matakasatto atthato evaṃ vadati nāma-
“passatha, bho, maṃ āmakasusāne chaḍḍitaṃ uddhumātakādibhāvappattaṃ,
maraṇatoṃhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi maraṇato
aparimuttā. Yatheva hi mayhaṃ, evaṃ tumhākampi maraṇaṃ āgamissati. Iti tassa
pure āgamanāva kalyāṇaṃ karoṭhā”ti. Tenevassa devadūto nāma jāto.

Imaṃ pana devadūtanuyogaṃ ko labhati, ko na labhati? Yena tāva bahuṃ

pāpaṃ kataṃ, so gantvā niraye nibbattatiyeva. Yena pana parittaṃ pāpaṃ kataṃ, so labhati. Yathā hi sabhaṇḍaṃ coraṃ gahetvā kattabbameva karonti na vinicchi-
nanti. Anuvijitvā gahitaṃ pana vinicchayaṭṭhānaṃ nayanti, so vinicchayaṃ
labhati. Evaṃsampadametaṃ. Parittapāpakammā hi attano dhammatāyapi
saranti, sārīyamānāpi saranti.

Tattha **dīghajayantadamiḷo** nāma attano dhammatāya sari. So kira damiḷo suma-
nagirimahāvihāre ākāśacetiyaṃ rattapaṭena pūjesi, atha niraye ussadasāmante
nibbatto aggijālasaddaṃ sutvāva attanā pūjitapaṭaṃ anussari, so gantvā sagge
nibbatto. Aparopi puttassa daharabhikkhuno khaliṣāṭakaṃ dento pādamiḷe
ṭhapesi, maraṇakālamhi paṭapaṭāti sadde nimittaṃ gaṇhi, sopi ussadasāmante
nibbatto jālasaddena taṃ sāṭakaṃ anussarivā sagge nibbatto. Evaṃ tāva attano
dhammatāya kusalaṃ kammaṃ sarivā sagge nibbattatīti.

Attano dhammatāya asarante pana tayo devadūte pucchati. Tattha koci paṭha-
mena devadūtena sarati, koci dutiyatatiyehi, koci tīhipi nassarati. Taṃ yamo rājā
disvā sayāṃ sāreti. Eko kira amacco sumanapupphakumbhena mahācetiyaṃ
pūjetvā yamassa pattim adāsi, taṃ akusalakammena niraye nibbattaṃ yamassa
santikaṃ nayimṣu. Tasmim tīhipi devadūtehi kusalaṃ asarante yamo sayāṃ olo-
kento disvā- “nanu tvaṃ mahācetiyaṃ sumanapupphakumbhena pūjetvā mayhaṃ
pattim adāsi”ti sāresi, so tasmim kāle sarivā devalokaṃ gato (2.0121). Yamo
pana sayāṃ oloketvāpi apassanto- “mahādukkhaṃ nāma anubhavissati ayaṃ
satto”ti tuṅhī ahosi.

Tattaṃ ayokhilanti tigāvutaṃ attabhāvaṃ sampajjalitāya lohapathaviyā uttā-
nakaṃ nipajjāpetvā dakkhiṇahatthe tālappamāṇaṃ ayasūlaṃ pavesenti, tathā
vāmahatthādīsu. Yathā ca taṃ uttānakaṃ nipajjāpetvā, evaṃ urenapi vāmapasse-
napi dakkhiṇapassenapi nipajjāpetvā te taṃ kammakāraṇaṃ karontiyeva. **Samve-**
setvāti jalitāya lohapathaviyā tigāvutaṃ attabhāvaṃ nipajjāpetvā. **Kuṭhārīhīti** maha-
tīhi gehassa ekapakkhacchadanamattāhi kuṭhārīhi tacchanti, lohitaṃ nadī hutvā
sandati, lohapathavito jālā utṭhahitvā tacchitaṭṭhānaṃ gaṇhāti, mahādukkhaṃ
uppajjati. Tacchantā pana suttāhataṃ karivā dāruṃ viya aṭṭhaṃsampi chaḷaṃ-
sampi karonti. **Vāsīhīti** mahāsuppappamāṇāhi vāsīhi. **Rathe yojetvā** Ti saddhim
yugayottapakharathacakkakubbarapājanehi sabbato pajjalite rathe yojetvā. **Maha-**
ntanti mahākūṭāgārappamāṇaṃ. **Āropentīti** sampajjalitehi ayamuggarehi pothentā
āropenti. **Sakimpi uddhanti** supakkuthitāya ukkhaliyā pakkhittataṇḍulā viya uddha-
madhotiriyañca gacchati. **Mahānirayeti** avīcimahānirayamhi.

Bhāgasō mito Ti bhāge ṭhapetvā vibhatto. **Pariyantoti** parikkhitto. **Ayasāti** upari
ayapaṭṭena chādito. **Samantā yojanasataṃ, pharivā tiṭṭhatīti** evaṃ pharivā
tiṭṭhati, yathā taṃ samantā yojanasate ṭhatvā oloketassa akkhīni yamakagoḷakā
viya nikkhamanti.

Hīnakāyūpagāti hīnaṃ kāyaṃ upagatā hutvā. **Upādāneti** taṇhādiṭṭhiggahaṇe.
Jātimaraṇasambhaveti jātiyā ca maraṇassa ca kāraṇabhūte. **Anupādāti** catūhi
upādānehi anupādiyivā. **Jātimaraṇasaṅkhayeti** jātimaraṇasaṅkhayasāṅkhāte
nibbāne vimuccanti. **Diṭṭhadhammābhiniḅbutāti** diṭṭhadhamme imasmimyeva atta-

bhāve sabbakilesanibbānena nibbutā. **Sabbadukkhaṃ upaccagunti sakalavaṭṭa-**
dukkhaṃ atikkantā.

7. Catumahārājasuttavaṇṇanā

37. Sattame (2.0122) **amaccā pārisajjāti** paricārikadevatā. **Imaṃ lokaṃ anuvica-**
rantīti aṭṭhamīdivase kira sakko devarājā cattāro mahārājāno āṇāpeti- “tātā, ajja
aṭṭhamīdivase manussalokaṃ anuvicaritvā puññāni karontānaṃ nāmagottaṃ
uggaṇhitvā āgacchathā”ti. Te gantvā attano paricārike pesenti- “gacchatha, tātā,
manussalokaṃ vicaritvā puññakāraṇānaṃ nāmagottāni suvaṇṇapaṭṭe likhitvā āne-
thā”ti. Te tathā karonti. Tena vuttaṃ- “imaṃ lokaṃ anuvicaranti”ti. **Kacci Bahū-**
ti-ādi tesaṃ upaparikkhākāradassanatthaṃ vuttaṃ. Evaṃ upaparikkhantā hi te
anuvicaranti. Tattha **uposathaṃ upavasantīti** māsassa aṭṭhavāre uposathaṅgāni
adhiṭṭhahanti. **Paṭijāgarontīti** paṭijāgara-uposathakammaṃ nāma karonti. Taṃ
karontā ekasmiṃ addhamāse catunnaṃ uposathadivasānaṃ paccuggamanānu-
ggamanavasena karonti. Pañcamī-uposathaṃ paccuggacchantā catutthiyaṃ upo-
sathikā honti, anugacchantā chaṭṭthiyaṃ. Aṭṭhamī-uposathaṃ paccuggacchantā
sattamiyaṃ, anugacchantā navamiyaṃ. Cātuddasiṃ paccuggacchantā terasiyaṃ,
pannarasi-uposathaṃ anugacchantā pāṭipade uposathikā honti. **Puññāni karontīti**

saraṇagamananiccasīlapupphapūjādhammassavanapadīpasahassa-āropanavihā-
rakaraṇādīni nānappakārāni puññāni karonti. Te evaṃ anuvaritvā puññakamma-
kāraṇānaṃ nāmagottāni sovaṇṇamaye paṭṭe likhitvā āharitvā catunnaṃ mahārā-
jānaṃ denti. **Puttā imaṃ lokam anuvaranti**ti catūhi mahārājehi purimanayeneva
pahitattā anuvaranti. **Tadahūti** taṃdivasaṃ. **Uposatheti** uposathadivase.

Sace, bhikkhave, appakā hontīti catunnaṃ mahārājānaṃ amaccā pārisajjā tā tā
gāmanigamarājadhāniyo upasaṅkamanti, tato taṃ upanissāya adhiatthā devatā
“mahārājānaṃ amaccā āgatā”ti paṇṇākāraṃ gahetvā tesam santikaṃ gacchanti.
Te paṇṇākāraṃ gahetvā “kacci nu kho mārisā bahū manussā mattheyyā”ti vuttana-
yena manussānaṃ puññapaṭipattiṃ pucchitvā “āma, mārisa, imasmiṃ gāme
asuko ca asuko ca puññāni karonti”ti vutte tesam nāmagottaṃ likhitvā aññattha (2.0123)
gacchanti. Atha cātuddasiyaṃ catunnaṃ mahārājānaṃ puttāpi tameva suvaṇṇa-
paṭṭaṃ gahetvā teneva nayena anuvarantā nāmagottāni likhanti. Tadahupo-
sathe pannarase cattāropi mahārājāno teneva nayena tasmīyeva suvaṇṇapaṭṭe
nāmagottāni likhanti. Te suvaṇṇapaṭṭaparimāṇeneva- “imasmiṃ kāle manussā
appakā, imasmiṃ kāle bahukā”ti jānanti. Taṃ sandhāya “sace, bhikkhave,
appakā honti manussā”ti-ādi vuttaṃ. **Devānaṃ tāvatimsānanti** paṭhamaṃ abhini-
bbatte tettiṃsa devaputte upādāya evaṃladdhanāmānaṃ. Tesam pana uppatti-
kathā dīghanikāye sakkapañhasuttavaṇṇanāya vitthāritā. **Tenāti** tena ārocaneva,
tena vā puññakāraṇānaṃ appakabhāvena. **Dibbā vata, bho, kāyā parihāyissanti**
navanavānaṃ devaputtānaṃ apātubhāvena devakāyā parihāyissanti, ramaṇīyaṃ
dasayojanasahassaṃ devanagaraṃ suññaṃ bhavissati. **Paripūrissanti asurakā-
yāti** cattāro apāyā paripūrissanti. Iminā “mayam paripuṇṇe devanagare devasa-
ṅghamajjhe nakkhattaṃ kiḷitum na labhissāmā”ti anattamanā honti. Sakkapa-
kkhepi imināva upāyena attho veditabbo.

Bhūtapubbaṃ, bhikkhave, sakko devānamindoti attano sakkadevarājakālaṃ
sandhāya katheti. Ekassa vā sakkassa ajjhāsayaṃ gahetvā kathetīti vuttaṃ. **Anuna-
yamānoti** anubodhayamāno. **Tāyam velāyanti** tasmīṃ kāle.

Pāṭihāriyapakkhañcāti ettha pāṭihāriyapakkho nāma antovasse temāsaṃ niba-
ddhuposatho, taṃ asakkontassa dvinnaṃ pavāraṇānaṃ antare ekamāsaṃ niba-
ddhuposatho, tampi asakkontassa paṭhamapavāraṇato paṭṭhāya eko addhamāso
pāṭihāriyapakkhoyeva nāma. **Aṭṭhaṅgasusamāgatanti** aṭṭhahi guṇaṅgehi samannā-
gataṃ. **Yopissa mādiso naroti** yopi satto mādiso bhavēyya. Sakkopi kira vuttappa-
kāraṇassa uposathakammassa guṇaṃ jānitvā dve devalokasampattiyo pahāya
māsassa aṭṭha vāre uposathaṃ upavasati. Tasmā evamāha. Aparo nayo- **yopissa
mādiso naroti** yopi satto mādiso assa, mayā pattaṃ (2.0124) sampattiṃ pāpuṇituṃ
iccheyyāti attho. Sakkā hi evarūpena uposathakammena sakkasampattiṃ pāpuṇi-
tunti ayamettha adhippāyo.

Vusitavāti vutthavāso. **Katakaraṇīyoti** catūhi maggehi kattabbakiccaṃ katvā
ṭhito. **Ohitabhāroti** khandhabhāraṅgānaṃ abhisāṅkhārahāre otāretvā ṭhito.
Anuppattasadatthoti sadattho vuccati arahattaṃ, taṃ anuppatto. **Parikkhīṇabhava-
saṃyojano**ti yena saṃyojanena baddho bhavesu ākaḍḍhiyati, tassa khīṇattā pari-

kkhīṇabhavasamaṃyojano. **Sammadaññā vimuttoti** hetunā nayena kāraṇena jānitvā vimutto. **Kallaṃ vacanāyāti** yuttaṃ vattaṃ.

Yopissa mādiso naroti yopi mādiso khīṇāsavo assa, sopi evarūpaṃ uposathaṃ upavaseyyāti uposathakammassa guṇaṃ jānanto evaṃ vadeyya. Aparo nayo **yopissa mādiso naroti** yopi satto mādiso assa, mayā pattaṃ sampattiṃ pāpuṇitum iccheyyāti attho. Sakkā hi evarūpena uposathakammena khīṇāsavasampattiṃ pāpuṇitunti ayamettha adhippāyo. Aṭṭhamaṃ uttānatthameva.

9. Sukhumālasuttavaṇṇanā

39. Navame **sukhumālo** Ti niddukkho. **Paramasukhumālo**ti paramaniddukkho. **Accantasukhumālo**ti satataniddukkho. Imaṃ bhagavā kapilapure nibbattakā lato paṭṭhāya niddukkhabhāvaṃ gahetvā āha, cariyakāle pana tena anubhūta dukkhassa anto natthīti. **Ekatthāti** ekissā pokkharaṇiyā. **Uppalaṃ vappatīti** uppalaṃ ropeti. Sā nīluppalavanasañchannā hoti. **Padumanti** paṇḍarapadumaṃ. **Puṇḍarīkanti** rattapadumaṃ. Evaṃ itarāpi dve padumapuṇḍarīkavanehi sañchannā honti. Bodhisattassa kira sattaṭṭhavassikakāle rājā amacce pucchi- “taruṇadārakā kata rakīlikam piyāyanti”ti? Uda kakīlikam devāti. Tato rājā kuddālakammakārake sannipātetvā pokkharaṇiṭṭhānāni gaṇhāpesi. Atha sakko devarājā āvajjento taṃ pavattiṃ ṇatvā- “na yutto mahāsattassa mānusakaparibhogo, dibbaparibhogo yutto”ti vissakammaṃ āmantetvā- “gaccha, tāta, mahāsattassa kiḷābhūmiyaṃ pokkharaṇiyo māpehi”ti āha. Kīdisā hontu (2.0125), devāti? Apagata kalalaka ddamā hontu vippakiṇṇamaṇimuttapavālikā sattaratanamayapākāraparikkhittā pavālamaya-uṇhīsehi maṇimayasopānabāhukehi suvaṇṇarajatamaṇimayaphalakehi sopānehi samannāgatā. Suvaṇṇarajatamaṇipavālamayā cettha nāvā hontu, suvaṇṇanāvāya rajatapallaṅko hotu, rajatanāvāya suvaṇṇapallaṅko, maṇināvāya pavālapallaṅko, pavālanāvāya maṇipallaṅko, suvaṇṇarajatamaṇipavālamayāva udakasecananālikā hontu, pañcavaṇṇehi ca padumehi sañchannā hontūti. “Sādhu, devā”ti vissakammadevaputto sakkassa paṭissutvā rattibhāge otarivā raṅṅo gāhāpitapokkharaṇiṭṭhānesuyeva teneva niyāmena pokkharaṇiyo māpesi.

Nanu cetā apagata kalalakaddamā, kathamettha padumāni pupphimsūti? So kira tāsū pokkharaṇisu tattha tattha suvaṇṇarajatamaṇipavālamayā khuddakanāvāyo māpetvā “etā kalalakaddamapūritā ca hontu, pañcavaṇṇāni cettha padumāni pupphantū”ti adhiṭṭhāsi. Evaṃ pañcavaṇṇāni padumāni pupphimsu, reṇuvaṭṭiyo uggantvā udakapiṭṭhaṃ ajjhottharivā vicaranti. Pañcavidhā bhamaragaṇā upakūjantā vicaranti. Evaṃ tā māpetvā vissakammo devapurameva gato. Tato vibhātāya rattiyā mahājano disvā “mahāpurissassa māpitā bhavissanti”ti gantvā raṅṅo ārocesi. Rājā mahājanaparivāro gantvā pokkharaṇiyo disvā “mama puttassa puññiddhiyā devatāhi māpitā bhavissanti”ti attamano ahosi. Tato paṭṭhāya mahāpuriso udakakīlikam agamāsi.

Yāvadeva mamatthāyāti ettha **yāvadevāti** payo janāvadhiniyā mavacanaṃ, yāva mameva atthāya, natthettha aññaṃ kāraṇanti attho. **Na kho panassāhanti** na kho

panassa ahaṃ. **Akāsikaṃ candananti** asaṅhaṃ candanaṃ. **Kāsikaṃ, bhikkhave, su me taṃ veṭhananti**, bhikkhave, veṭhanampi me kāsikaṃ hoti. Ettha hi **suiti ca tanti** ca nipātamattaṃ, **meti sāmivacanaṃ**. Veṭhanampi me saṅhameva hotīti dasseti. **Kāsikā kañcukāti** pārupanakañcukopi saṅhakañcukova. **Setacchattaṃ dhāriyatīti** mānusakasetacchattampi dibbasetacchattampi uparidhāritameva hoti. **Mā naṃ phusi sītaṃ vāti** (2.0126) mā etaṃ bodhisattaṃ sītaṃ vā uṇhādīsu vā aññataraṃ phusatūti attho.

Tayo pāsādā ahesunti bodhisatte kira soḷasavassuddesike jāte suddhodanama-hārājā “puttassa vasanakapāsāde kāressāmī”ti vaḍḍhakino sannipātāpetvā bhaddakena nakkhattamuhuttana navabhūmikataraparikkammaṃ kāretvā tayo pāsāde kārāpesi. Te sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Hemantikoti-ādīsu** yattha sukhaṃ hemante vasituṃ, ayaṃ hemantiko. Itaresupī eseva nayo. Ayaṃ panettha vacanatto- hemante vāso hemantaṃ, hemantaṃ arahatīti hemantiko. Itaresupī eseva nayo.

Tattha **hemantiko** pāsādo navabhūmako ahosi, bhūmiyo panassa uṇha-utuggā-hāpanatthāya nīcā ahesuṃ. Tattha dvāravātapānāni suphusitakavāṭāni ahesuṃ nibbivarāni. Cittakammampi karontā tattha tattha pajjalite aggikkhandheyeva akaṃsu. Bhūmattharaṇaṃ panettha kambalamayaṃ, tathā sāṇivītānanivāsanapārupanaveṭhanāni. Vātapānāni uṇhaggāhāpanatthaṃ divā vivaṭāni rattiṃ pihitāni honti.

Gimhiko pana pañcabhūmako ahosi. Sīta-utuggāhāpanatthaṃ panettha bhūmiyo uccā asambādhā ahesuṃ. Dvāravātapānāni nātiphusitāni savivarāni sajalāni ahesuṃ. Cittakamme uppalāni padumāni puṇḍarīkāniyeva akaṃsu. Bhūmattharaṇaṃ panettha dukūlamayaṃ, tathā sāṇivītānanivāsanapārupanaveṭhanāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā niluppalādīhi sañchādentī. Tesu tesu padesesu udakayantāni karontī, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti. Antopāsāde tattha tattha kalalapūrā doṇiyo ṭhapetvā pañcavaṇṇāni padumāni ropayīmsu. Pāsādamatthake sukkhamahiṃsacammaṃ bandhitvā yantaṃ parivattetvā yāva chadanapiṭṭhiyā pāsāṇe āropetvā tasmīṃ vissajjenti. Tesu camme pavaṭṭantānaṃ saddo meghagajjitaṃ viya hoti. Dvāravātapānāni panettha divā pihitāni honti rattiṃ vivaṭāni.

Vassiko (2.0127) sattabhūmako ahosi. Bhūmiyo panettha dvinnampi utūnaṃ gāhāpanatthāya nāti-uccā nātinīcā akaṃsu. Ekaccāni dvāravātapānāni suphusitāni, ekaccāni savivarāni. Tattha cittakammampi kesuci ṭhānesu pajjalita-aggikkhandhavasena, kesuci jātassaravasena kataṃ. Bhūmattharaṇādīni panettha kambaladukūlavasena ubhayamissakāni. Ekacce dvāravātapānāni rattiṃ vivaṭāni divā pihitā, ekacce divā vivaṭāni rattiṃ pihitā. Tayopi pāsādā ubbedhena samappamaṇā. Bhūmikāsu pana nānattaṃ ahosi.

Evam niṭṭhitesu pāsādesu rājā cintesi- “putto me vayappatto, chattamassa ussāpetvā rajjasiriṃ passissāmī”ti. So sākiyānaṃ paṇṇāni paṇiṇi- “putto me vayappatto, rajje naṃ patiṭṭhāpessāmī, sabbe attano attano gehesu vayappattā, dārikā imaṃ gehaṃ pesentū”ti. Te sāsanaṃ sutvā- “kumāro kevalaṃ dassanakkhama

rūpasampanno, na kiñci sippaṃ jānāti, dārabharaṇaṃ kātum na sakkhissati, na mayaṃ dhītaṃ dassāma”ti āhaṃsu. Rājā taṃ pavattiṃ sutvā puttassa santikaṃ gantvā ārocesi. Bodhisatto “kiṃ sippaṃ dassetuṃ vaṭṭati, tātā”ti āha. Sahassathāmadhanaṃ āropetuṃ vaṭṭati, tātāti. Tena hi āharāpethāti. Rājā āharāpetvā adāsi. Dhanuṃ purisasahassaṃ āropeti, purisasahassaṃ oropeti. Mahāpuriso dhanuṃ āharāpetvā pallaṅke nisinnova jiyaṃ pādaṅguṭṭhake veṭhetvā kaḍḍhanto pādaṅguṭṭhakeneva dhanuṃ āropetvā vāmena hatthena daṇḍe gahetvā dakkhiṇena hatthena kaḍḍhitvā jiyaṃ pothesi. Sakalanagaraṃ uppataṇākārappattaṃ ahosi. “Kiṃ saddo eso”ti ca vutte “devo gajjati”ti āhaṃsu. Athaññe “tumhe na jānātha, na devo gajjati, aṅgīrasassa kumārassa sahaṃsathāmadhanaṃ āropetvā jiyaṃ potheṇtassa jiyappahārasaddo eso”ti āhaṃsu. Sākiyā tāvatakeneva āradhacittā ahesuṃ.

Mahāpuriso “aññaṃ kiṃ kātum vaṭṭati”ti āha. Aṭṭhaṅgulamattabahalaṃ ayo-pattaṃ kaṇḍena vinivijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātum vaṭṭati”ti āha. Caturaṅgulabahalaṃ asanaphalakaṃ vinivijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātum vaṭṭati”ti āha. Vidatthibahalaṃ udumbaraphalakaṃ vinivijjhituṃ (2.0128) vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātum vaṭṭati”ti. Yante baddhaṃ phalakasataṃ vinivijjhituṃ vaṭṭatīti. Taṃ vinivijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātum vaṭṭati”ti āha. Saṭṭhipaṭalaṃ sukkhamahiṃsacammaṃ vinivijjhituṃ vaṭṭatīti. Tampi vinivijjhitvā “aññaṃ kiṃ kātum vaṭṭati”ti āha. Tato vālikasakaṭādinī ācikkhiṃsu. Mahāsatto vālikasakaṭampi palālasakaṭampi vinivijjhitvā udake ekusabhappamāṇaṃ kaṇḍaṃ pesesi, thale aṭṭha-usabhappamāṇaṃ. Atha naṃ “idāni vātiṅgaṇasaññāya vālaṃ vijjhituṃ vaṭṭati”ti āhaṃsu. Tena hi bandhāpethāti. Saddantare bajjhatu, tātāti. Purato gacchantu, gāvutantare bandhantūti. Purato gacchantu, addhayojane bandhantūti. Purato gacchantu yojane bandhantūti. Bandhāpetha, tātāti yojanamattake vātiṅgaṇasaññāya vālaṃ bandhāpetvā rattandhakāre meghapaṭalacchannāsu disāsu kaṇḍaṃ khiṇi, taṃ gantvā yojanamatthake vālaṃ phāletvā pathaviṃ pāvīsi. Na kevalañca ettakameva, taṃ divasaṃ pana mahāsatto loke vattamānasippaṃ sabbameva sandassesī. Sakyarājāno attano attano dhītaṃ alaṅkaritvā

pesayim̄su, cattālīsasahassanāṭakitthiyo ahesuṃ. Mahāpuriso tīsu pāsādesu devo maññe paricārento mahāsampattiṃ anubhavati.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalaṃ cettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānīpi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nhāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira “tathārūpaṃ issariyasukhasampattiṃ anubhavamānassa purisaṃ disvā parisāṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahoṣī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesi. **Paricārayamānoti** modamāno. **Na heṭṭhāpāsādaṃ orohāmīti** pāsādato heṭṭhā na otarāmi. Iti maṃ cattāro māse añño sikhābaddho puriso nāma passituṃ nālattha. **Yathāti** yena niyāmena. **Dāsakammakaraporisassā** Ti dāsānañceva deva-sikabhattavetanābhatānaṃ kammakarānañca nissāya jīvamānapurisānañca. **Kaṇā-jakanti** sakuṇḍakabhattaṃ. **Bilaṅgadutiyaṃ** kaṅjikadutiyaṃ.

Evarūpāya iddhiyāti evaṃjātikāya puññiddhiyā samannāgatassa. **Evarūpena ca sukhumālenāti** evaṃjātikena ca niddukkhabhāvena. Sokhumālenāti (2.0129) pāṭho. Evaṃ tathāgato ettakena ṭhānena attano sirisampattiṃ kathesi. Kathento ca na uppilāvitabhāvatthaṃ kathesi, “evarūpāyapi pana sampattiyā ṭhito pamādaṃ akatvā appamattova ahoṣin”ti appamādalakkhaṇasseva dīpanatthaṃ kathesi. Teneva **assutavā kho puthujjanoti-ādimāha**. Tattha **paranti** parapuggalaṃ. **Jiṇṇanti** jarājiṇṇaṃ. **Aṭṭiyatīti** aṭṭo piḷito hoti. **Harāyatīti** hirīṃ karoti lajjati. **Jiguccha-ṭīti** asuciṃ viya disvā jigucchaṃ uppādeti. **Attānaṃyeva atisitvāti** jarādhammampi samānaṃ attānaṃ atikkamitvā aṭṭiyati harāyatīti attho. **Jarādhammoti** jarāsabhāvo. **Jaraṃ anatīti** jaraṃ anatikkanto, anto jarāya vattāmi. **Iti paṭisaṅcikkhatoti** evaṃ paccavekkhantassa. **Yobbanamadoti** yobbanāṃ nissāya uppajjanako mānamado. **Sabbaso pahiyāti** sabbākārena pahīno. Maggena pahīnasadiso katvā dassito. Na panesa maggena pahīno, paṭisaṅkhānena pahīnova kathitoti veditabbo. Bodhisattassa hi devatā jarāpattaṃ dassesuṃ. Tato paṭṭhāya yāva arahattā antarā mahāsattassa yobbanamado nāma na uppajjati. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha pana **ārogyamadoti** ahaṃ nirogoti ārogyaṃ nissāya uppajjanako mānamado. **Jīvita-mado** Ti ahaṃ ciraṃ jīvīti taṃ nissāya uppajjanako mānamado. **Sikkhaṃ paccakkhā-yāti** sikkhaṃ paṭikkhipitvā. **Hīnāyāvattatīti** hīnāya lāmakāya gihibhāvāya āvattati.

Yathādhammāti byādhi-ādīhi yathāsabhāvā. **Tathāsantāti** yathā santā eva aviparītabyādhi-ādisabhāvāva hutvāti attho. **Jigucchantī** Ti parapuggalaṃ jigucchanti. **Mama evaṃ vihārinoti** mayhaṃ evaṃ jigucchāvihārena viharantassa evaṃ jigucchanaṃ nappatirūpaṃ bhavēyya nānucchavikaṃ. **Sohaṃ evaṃ viharantoti** so ahaṃ evaṃ paraṃ jigucchamāno viharanto, evaṃ vā iminā paṭisaṅkhānavihārena viharanto. **Ñatvā dhammaṃ nirūpadhinti** sabbūpadhivirahitaṃ nibbānadhammaṃ ñatvā. **Sabbe made abhibhosmīti** sabbe tayopi made abhibhaviṃ samatikkamiṃ. **Nekkhamme daṭṭhu khematanti** nibbāne khemabhāvaṃ disvā. Nekkhammaṃ daṭṭhu khematotipi pāṭho, nibbānaṃ khemato disvāti attho. **Tassa** (2.0130) **me ahu ussāhoti** tassa mayhaṃ taṃ nekkhammasaṅkhātaṃ nibbānaṃ abhipassantassa ussāho ahu, vāyāmo ahoṣīti attho. **Nāhaṃ bhabbo etarahi, kāmāni paṭisevitunti** ahaṃ dāni duvidhepi kāme paṭisevituṃ abhabbo. **Anivatti bhavissāmīti** pabbajjato ca sabbaññutaññāṇato ca na nivattissāmi, anivattako bhavissāmi. **Brahmacariyapa-**

rāyaṇoti maggabrahmacariyaparāyaṇo jātosmīti attho. Iti imāhi gāthāhi mahābo-
dhipallaṅke attano āgamanīyavīriyaṃ kathesi.

10. Ādhipateyyasuttavaṇṇanā

40. Dasame **ādhipateyyānīti** jeṭṭhakakāraṇato nibbattāni. **Attādhipateyyanti-**ā-
dīsu attānaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ guṇajātaṃ **attādhipateyyaṃ**. Lokaṃ
jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ **lokādhipateyyaṃ**. Navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ
jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ **dhammādhipateyyaṃ**. **Na iti bhavābhavahetūti** iti
bhavo, iti bhavoti evaṃ āyatimaṃ, na tassa tassa sampattibhavassa hetu. **Otiṇṇoti**
anupaviṭṭho. Yassa hi jāti antopaviṭṭhā, so jātiyā otiṇṇo nāma. **JarāDīsupi** eseva
nayo. **Kevalassa dukkhakkhandhassāti** sakalassa vaṭṭadukkharāsissa. **Antakiriya**
paññāyethāti antakaraṇaṃ paricchedaparivaṭṭumakaraṇaṃ paññāyeyya. **Ohāyāti**
pahāya. **Pāpiṭṭhatareti** lāmakatare. **Āraddhanti** paggahitaṃ paripuṇṇaṃ, āraddha-
ttāva **asallīnaṃ**. **Upaṭṭhitāti** catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitā. Upaṭṭhitattāva **asa-**
mmuṭṭhā. **Passaddho kāyoti** nāmakāyo ca karajakāyo ca passaddho vūpasantada-
ratho. Passaddhattāva **asāraddho**. **Samāhitaṃ cittanti** ārammaṇe cittaṃ sammā
āhitaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ. Sammā āhitattāva **ekaggamaṃ**. **Adhipatiṃ karitvāti** jeṭṭhakaṃ
katvā. **Suddhaṃ attānaṃ pariharati** Ti suddhaṃ nimmalaṃ katvā attānaṃ parihā-
rati paṭijaggati, gopāyatīti attho. Ayañca yāva arahattamaggā pariyāyena suddha-
mattānaṃ pariharati nāma, phalappattova pana nipariyāyena suddhamattānaṃ
pariharati.

Svākkhātoti-ādīni visuddhimagge (visuddhi. 1.147) vitthāritāni. **Jānaṃ passaṃ**
viharantīti taṃ dhammaṃ jānantā passantā viharanti. **Imāni kho, bhikkhave, tīṇi**
ādhipateyyānīti (2.0131) ettāvata tīṇi ādhipateyyāni lokiyalokuttaramissakāni
kathitāni.

Pakubbatoti karontassa. **Attā te purisa jānāti, saccaṃ vā yadi vā musāti** yaṃ
tvaṃ karosi, taṃ yadi vā yathāsabhāvaṃ yadi vā no yathāsabhāvanti tava attāva
jānāti. Iminā ca kāraṇena veditabbaṃ “pāpakammaṃ karontassa loke paṭiccha-
nnaṭṭhānaṃ nāma natthi”ti. **Kalyāṇanti** sundaraṃ. **Atimaññasīti** atikkamitvā
maññasī. **Attānaṃ parigūhasīti** yathā me attāpi na jānāti, evaṃ naṃ parigūhāmīti
vāyamasi. **Attādhipateyyakoti** attajeṭṭhako. **Lokādhipoti** lokajeṭṭhako. **Nipakoti**
paññavā. **Jhāyīti** jhāyanto. **Dhammādhipoti** dhammajeṭṭhako. **Saccaparakkamoti**
thiraparakkamo bhūtaparakkamo. **Pasayha māranti** māraṃ pasahitvā. **Abhibhuyya**
antakanti idaṃ tasseva vevacanaṃ. **Yo ca phusī jātikkhayaṃ padhānavāti** yo
jhāyī padhānavā māraṃ abhibhavitvā jātikkhayaṃ arahattaṃ phusi. **So tādisoti** so
tathāvidho tathāsaṅghito. **Lokavidūti** tayo loke vidite pākaṭe katvā ṭhito. **Sume-**
dhoti supañño. **Sabbesu dhammesu atammayo munīti** sabbe tebhūmakadhamme
taṇhāsaṅkhātāya tammayatāya abhāvena atammayo khīṇāsavamuni kadāci
katthaci na hīyati na parihīyatīti vuttaṃ hotīti.

Devadūtavaggo catuttho.

5. Cūḷavaggo

1. Sammukhībhāvasuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **sammukhībhāvā**ti sammukhībhāvena, vijjamānatāyāti attho. **Pasavatī**ti paṭilabhati. **Saddhāya sammukhībhāvā**ti yadi hi saddhā na bhavēyya, deyyadhammo na bhavēyya, dakkhiṇeyyasaṅkhātā paṭiggāhakapuggalā na bhavēyyuṃ, kathaṃ puññakammaṃ kareyya. Tesam̐ pana sammukhībhāvena sakkā kātunti tasmā “saddhāya sammukhībhāvā”ti-ādimāha. Ettha ca dve (2.0132) dhammā sulabhā deyyadhammā ceva dakkhiṇeyyā ca, saddhā pana dullabhā. Puthujjanassa hi saddhā athāvarā padavārena nānā hoti, teneva mahā-moggallānasadisopi aggasāvako pāṭibhogo bhavituṃ asakkonto āha- “dvinnaṃ kho te ahaṃ, āvuso, dhammānaṃ pāṭibhogo bhogānañca jīvitassa ca, saddhāya pana tvam̐yeva pāṭibhogo”ti (udā. 18).

2. Tiṭhānasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **vigatamalamaccherenā**ti vigatamacchariyamalena. **Muttacāgoti** vissatṭhacāgo. **Payatapāṇī**ti dhotahattho. Assaddho hi satakkhattuṃ hatthe dhovitvāpi malinahatthova hoti, saddho pana dānābhīratattā malinahatthopi dhotahatthova. **Vossaggaratoti** vossaggasaṅkhāte dāne rato. **Yācayogoti** yācituṃ yutto, yācakehi vā yogo assātipi yācayogo. **Dānasam̐vibhāgaratoti** dānaṃ dadanto sam̐vibhāgañca karonto dānasam̐vibhāgarato nāma hoti.

Dassanakāmo sīlavatanti dasapi yojanāni vīsampi tiṃsampi yojanasatampi gantvā sīlasampanne daṭṭhukāmo hoti **pāṭaliputtakabrāhmaṇo** viya **saddhātissamahārājā** viya ca. Pāṭaliputtassa kira nagaradvāre sālāya nisinnā dve brāhmaṇā kāḷavallimaṇḍapavāsīmahānāgattherassa guṇakathaṃ sutvā “amhehi taṃ bhikkhuṃ daṭṭhuṃ vaṭṭatī”ti dvepi janā nikkhamiṃsu. Eko antarāmagge kālamakāsi. Eko samuddatīraṃ patvā nāvāya mahātīthapaṭṭane oruyha anurādhapuraṃ āgantvā “kāḷavallimaṇḍapo kuhin”ti pucchi. Rohaṇajanapadeti. So anupubbena therassa vasanaṭṭhānaṃ patvā cūḷanagaragāme dhuraghare nivāsaṃ gahetvā therassa āhāraṃ sampādetvā pātova vuṭṭhāya therassa vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā gantvā janapariyante ṭhito theram̐ dūrato va āgacchantam̐ disvā sakiṃ tattheva ṭhito vanditvā puna upasaṅkamitvā gopphakesu daḷham̐ gahetvā vandanto “uccā, bhante, tumhe”ti āha. Thero ca nāti-ucco nātirasso pamāṇayuttova, tena naṃ puna āha- “nāti-uccā tumhe, tumhākaṃ (2.0133) pana guṇā mecakavaṇṇassa samuddassa matthakena gantvā sakalajambudīpatalaṃ ajjhottharivā gatā, ahampi pāṭaliputtanagaradvāre nisinnā tumhākaṃ guṇakathaṃ assosin”ti. So therassa bhikkhāhāraṃ datvā attano ticivaraṃ paṭiyādetvā therassa santike

pabbajitvā tassovāde patitthāya katipāheneva arahattaṃ pāpuṇi.

Saddhātissamahārājāpi, “bhante, mayhaṃ vanditabbayuttakaṃ ekaṃ ayyaṃ ācikkhathā”ti pucchi. Bhikkhū “maṅgalavāsī kuṭṭatissatthero”ti āhaṃsu. Rājā mahāparivārena pañcayojanamaggaṃ agamāsi. Thero “kiṃ saddo eso, āvuso”ti bhikkhusaṅghaṃ pucchi. “Rājā, bhante, tumhākaṃ dassanatthāya āgato”ti. Thero cintesi- “kiṃ mayhaṃ mahallakakāle rājagehe kamman”ti divāṭṭhāne mañce nipa-
jjitvā bhūmiyaṃ lekhaṃ likhanto acchi. Rājā “kahaṃ thero”ti pucchitvā “divāṭṭhāne”-
ti sutvā tattha gacchanto therāṃ bhūmiyaṃ lekhaṃ likhantaṃ disvā “khīṇāsa-
vassa nāma hatthakukkuccaṃ natthi, nāyaṃ khīṇāsavo”ti avanditvāva nivatti. Bhikkhusaṅgho therāṃ āha- “bhante, evaṃvidhassa saddhassa pasannassa rañño kasmā vippaṭṭisāraṃ karitthā”ti. “Āvuso, rañño pasādarakkhanaṃ na tumhākaṃ bhāro, mahallakattherassa bhāro”ti vatvā aparabhāge anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyanto bhikkhusaṅghaṃ āha- “mayhaṃ kūṭāgāramhi aññampi pallaṅkaṃ attharathā”ti. Tasmim atthate thero- “idaṃ kūṭāgāraṃ antare appatitthahitvā raññā ditthakāleyeva bhūmiyaṃ patitthātū”ti adhitthahitvā parini-
bbāyi. Kūṭāgāraṃ pañcayojanamaggaṃ ākāseṇa agamāsi. Pañcayojanamagge dhajaṃ dhāretuṃ samatthā rukkhā dhajapaggahitāva ahesuṃ. Gacchāpi gumbāpi sabbe kūṭāgārābhimukhā hutvā aṭṭhaṃsu.

Raññopi paṇṇaṃ paṇṇaṃ pahīṇiṃsu “thero parinibbuto, kūṭāgāraṃ ākāseṇa āgacchatī”-
ti. Rājā na saddahi. Kūṭāgāraṃ ākāseṇa gantvā thūpārāmaṃ padakkhiṇaṃ katvā silācetiyaṭṭhānaṃ agamāsi. Cetiyaṃ saha vatthunā uppatitvā kūṭāgāramatthake aṭṭhāsi, sādhu-kārasahassāni pavattiṃsu. Tasmim khaṇe mahābyagghatthero nāma lohapāsāde sattamakūṭāgāre nisinno bhikkhūnaṃ vinayakammaṃ karonto taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo (2.0134) eso”ti paṭipucchi. Bhante, maṅgalavāsī kuṭṭatissatthero parinibbuto, kūṭāgāraṃ pañcayojanamaggaṃ ākāseṇa āgataṃ, tattha so sādhu-kārasaddoti. Āvuso, puññavante nissāya sakkāraṃ labhissāmāti antevāsike khamāpetvā ākāseṇeva āgantvā taṃ kūṭāgāraṃ pavisitvā dutiya-
mañce nisīditvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Rājā gandhapuppha-
cuṇṇāni ādāya gantvā ākāse ṭhitāṃ kūṭāgāraṃ disvā kūṭāgāraṃ pūjesi. Tasmim khaṇe kūṭāgāraṃ otarivā pathaviyaṃ patitthitaṃ. Rājā mahāsakkāreṇa sarīra-
kiccaṃ kāretvā dhātuyo gahetvā cetiyaṃ

akāsi. Evarūpā sīlavantānaṃ dassanakāmā nāma honti.

Saddhammaṃ sotumicchati tathāgatappaveditaṃ saddhammaṃ sotukāmo hoti **piṇḍapātīkattherādayo** viya. Gaṅgāvanavāli-aṅgaṇamhi kira tiṃsa bhikkhū vassaṃ upagatā anvaddhamāsaṃ uposathadivase catupaccayasantosabhāvanārāmamahā-ariyavaṃsañca (a. ni. 4.28) kathenti. Eko piṇḍapātīkatthero pacchābhāgena āgantvā paṭicchannaṭṭhāne nisīdi. Atha naṃ eko gonaso jaṅghapiṇḍimaṃsaṃ saṇḍāsena gaṅhanto viya ḍaṃsi. Thero olokeno gonasaṃ disvā “ajja dhammassavanantarāyaṃ na karissāmi”ti gonasaṃ gahetvā thavikāya pakkhipitvā thavikāmukhaṃ bandhitvā avidūre ṭhāne ṭhapetvā dhammaṃ suṇantova nisīdi. Aruṇuggamanañca viṣaṃ vikkhambhetvā therassa tiṇṇaṃ phalānaṃ pāpuṇanañca viṣassa daṭṭhaṭṭhāneneva otarivā pathavipavisanañca dhammakathikattherassa dhammakathāniṭṭhāpanañca ekakkhaṇeyeva ahosi. Tato thero āha- “āvuso eko me coro gahito”ti thavikaṃ muñcitvā gonasaṃ vissajjesi. Bhikkhū disvā “kāya velāya daṭṭhattha, bhante”ti pucchiṃsu. Hiyyo sāyanhasamaye, āvusoti. Kasmā, bhante, evaṃ bhāriyaṃ kammaṃ karitthāti. Āvuso, sacāhaṃ dīghajātikena daṭṭhoti vadeyyaṃ, nayimaṃ ettakaṃ ānisaṃsaṃ labheyyanti. Idaṃ tāva piṇḍapātīkattherassa vatthu.

Dīghavāpiyampi “mahājātakabhāṇakatthero gāthāsahassaṃ mahāvessantaraṃ kathessati”ti tissamahāgāme tissamahāvihāravāsī eko (2.0135) daharo sutvā tato nikkhamitvā ekāheneva navayojanamaggaṃ āgato. Tasmimīyeva khaṇe thero dhammakathaṃ ārabhi. Daharo dūramaggāgamanena sañjātakāyadarathattā paṭṭhānagāthāya saddhiṃ avasānagāthaṃyeva vavatthapesi. Tato therassa “idamavocā”ti vatvā utṭhāya gamanakāle “mayhaṃ āgamanakammaṃ moghaṃ jātan”ti rodamāno aṭṭhāsi. Eko manusso taṃ kathaṃ sutvā gantvā therassa ārocesi, “bhante, ‘tumhākaṃ dhammakathaṃ sossāmi’ti eko daharabhikkhu tissamahāvihārā āgato, so ‘kāyadarathabhāvena me āgamaṇaṃ moghaṃ jātan’ti rodamāno ṭhito”ti. Gacchatha saññāpetha naṃ “puna sve kathessāmā”ti. So punadivase therassa dhammakathaṃ sutvā sotāpattiphalaṃ pāpuṇi.

Aparāpi **ullakolikaṇṇivāsikā** Ekā itthī puttakaṃ pāyamānā “dīghabhāṇakamahā-abhayatthero nāma ariyavaṃsapaṭipadaṃ katheti”ti sutvā pañcayojanamaggaṃ gantvā divākathikattherassa nisinnakāleyeva vihāraṃ pavisitvā bhūmiyaṃ puttaṃ nipajjāpetvā divākathikattherassa ṭhitakāva dhammaṃ assosi. Sarabhāṇake there utṭhite dīghabhāṇakamahā-abhayatthero catupaccayasantosa- bhāvanārāmamahā-ariyavaṃsaṃ ārabhi. Sā ṭhitakāva paggaṇhāti. Thero tayo eva paccaye kathetvā utṭhānākāraṃ akāsi. Sā upāsikā āha- “ayyo, ‘ariyavaṃsaṃ kathessāmi’ti siniddhabhojanaṃ bhujjivā madhurapānakaṃ pivitvā yaṭṭhimadhu- katelādīhi bhesajjaṃ katvā kathetuṃ yuttatṭhāneyeva utṭhahati”ti. Thero “sādhu, bhagini”ti vatvā upari bhāvanārāmaṃ paṭṭhapesi. Aruṇuggamanañca therassa “idamavocā”ti vacanañca upāsikāya sotāpattiphaluppatti ca ekakkhaṇeyeva ahosi.

Aparāpi **kaḷamparavāsikā** Itthī aṅkena puttaṃ ādāya “dhammaṃ sossāmi”ti cittalapabbataṃ gantvā ekaṃ rukkaṃ nissāya dāraṃ nipajjāpetvā sayāṃ ṭhita-

kāva dhammaṃ suṇāti. Rattibhāgasamanantare eko dīghajātiko tassā (2.0136) passantiyāyeva samīpe nipannadārakaṃ catūhi dāṭhāhi ḍaṃsitvā agamāsi. Sā cintesi- “sacāhaṃ ‘putto me sappena daṭṭho’ti vakkhāmi, dhammassa antarāyo bhavissati. Anekakkhattuṃ kho pana me ayaṃ saṃsāravatṭe vaṭṭantiyā putto ahosi, dhammameva carissāmi”ti tiyāmarattiṃ ṭhitakāva dhammaṃ paggaṇhitvā sotāpattiphale patiṭṭhāya aruṇe uggate saccakiriyāya puttassa visaṃ nimmathetvā puttaṃ gahetvā gatā. Evarūpā puggalā dhammaṃ sotukāmā nāma honti.

3. Atthavasasuttavaṇṇanā

43. Tatiye **tayo, bhikkhave, atthavase sampassamānenā**ti tayo atthe tīṇi kāraṇāni passantena. **Alamevā**ti yuttameva. **Yo dhammaṃ desetī**ti yo puggalo catusaccadhammaṃ pakāseti. **Atthappaṭisaṃvedī**ti aṭṭhakathaṃ ṇāṇena paṭisaṃvedī. **Dhammappaṭisaṃvedī**ti pāḷidhammaṃ paṭisaṃvedī.

4. Kathāpavattisuttavaṇṇanā

44. Catutthe **ṭhānehī**ti kāraṇehi. **Pavattinī**ti appaṭihatā niyyānikā.

5. Paṇḍitasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **paṇḍitapaññattānī**ti paṇḍitehi paññattāni kathitāni pasatthāni. **Sappurisapaññattānī**ti sappurisehi mahāpurisehi paññattāni kathitāni pasatthāni. **Ahiṃsā**ti karuṇā ceva karuṇāpubbabhāgo ca. **Samyamoti** silasamyamo. **Damoti** indriyasamvaro, uposathavasena vā attadamaṇaṃ, puṇṇovāde (ma. ni. 3.395 ādayo; saṃ. ni. 4.88 ādayo) damoti vuttā khantipi āḷavake (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 183 ādayo) vuttā paññāpi imasmiṃ sutte vaṭṭatiyeva. **Mātāpitu upaṭṭhānanti** mātāpitūnaṃ rakkhanaṃ gopanaṃ paṭijagganaṃ. **Santānanti** aññattha buddhapacce-kabuddha-ariyasāvakaṃ santo nāma, idha pana mātāpitu-upaṭṭhākā adhippetā. Tasmā uttamattānaṃ santānaṃ (2.0137), seṭṭhacariyatānaṃ **brahmacārīnaṃ**. Idamaṃ mātāpitu-upaṭṭhānaṃ sabbhi upaṇñātanti evamettha attho daṭṭhabbo. **Sataṃ etāni ṭhānānī**ti santānaṃ uttamapurisānaṃ etāni ṭhānāni kāraṇāni. **Ariyo dassanasampanno**ti idha imesamyeva tiṇṇaṃ ṭhānānaṃ kāraṇena ariyo ceva dassanasampanno ca veditabbo, na buddhādayo na sotāpannā. Atha vā **sataṃ etāni ṭhānānī**ti mātu-paṭṭhānaṃ pitupaṭṭhānanti etāni ṭhānāni santānaṃ uttamapurisānaṃ kāraṇānīti evamaṃ mātāpitu-upaṭṭhākavasena imissā gāthāya attho veditabbo. Mātāpitu-upaṭṭhākoyeva hi idha “ariyo dassanasampanno”ti vutto. **Sa lokaṃ bhajate sivanti** so khemaṃ devalokaṃ gacchatīti.

6. Sīlavantasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **tīhi ṭhānehī**ti tīhi kāraṇehi. **Kāyenā**ti-ādīsu bhikkhū āgacchante

disvā paccuggamaṃ karontā gacchante anugacchantā āsanāsālāya sammajjana-upalepanādīni karontā āsanāni paññāpentā pāṇiyam paccupaṭṭhāpentā kāyena puññaṃ pasavanti nāma. Bhikkhusaṅgham piṇḍāya carantaṃ disvā “yāguṃ detha, bhattam detha, sappinavanitādīni detha, gandhapupphādīhi pūjetha, uposatham upavasatha, dhammam suṇātha, cetiyam vandathā”ti-ādīni vadantā vācāya puññaṃ pasavanti nāma. Bhikkhū piṇḍāya carante disvā “labhantū”ti cintentā manasā puññaṃ pasavanti nāma. **Pasavantīti** paṭilabhanti. Puññaṃ panettha lokiyalokuttaramissakam kathitam.

7. Saṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā

47. Sattame **saṅkhatassāti** paccayehi samāgantvā katassa. **Saṅkhatalakkhaṇānīti** saṅkhatam etanti sañjānanakāraṇāni nimittāni. **Uppādoti** jāti. **Vayoti** bhedo. **Ṭhitassa aññathattam** nāma jarā. Tatha **saṅkhatanti** tebhūmakā dhammā. Magga-phalāni pana asammasanūpagattā idha na kathiyanti. Uppādādayo **saṅkhatalakkhaṇā** nāma. Tesu uppādakkhaṇe uppādo, ṭhānakkhaṇe jarā, bhedakkhaṇe vayo. Lakkhaṇam na saṅkhatam, saṅkhatam na lakkhaṇam (2.0138), lakkhaṇena pana saṅkhatam paricchinnam. Yathā hatthi-assagomahiṃsādīnam sattisūlādīni sañjānanalakkhaṇāni na hatthi-ādayo, napi hatthi-ādayo lakkhaṇāneva, lakkhaṇehi pana te “asukassa hatthī, asukassa asso, asukahatthī, asuka-asso”ti vā paññāyanti, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

8. Asaṅkhatalakkhaṇasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **asaṅkhatassāti** paccayehi samāgantvā akatassa. **Asaṅkhatalakkhaṇānīti** asaṅkhatam etanti sañjānanakāraṇāni nimittāni. **Na uppādo paññāyatīti-ādīhi** uppādajarābhāṅgānam abhāvo vutto. Uppādādīnañhi abhāvena asaṅkhatanti paññāyati.

9. Pabbatarājasuttavaṇṇanā

49. Navame **mahāsālāti** mahārukkhā. **Kulapatinti** kulajeṭṭhakam. **Seloti** silāmayo. **Araññasminti** agāmakatṭhāne. **Brahmāti** mahanto. **Vaneti** aṭaviyam. **Vanappatīti** vanajeṭṭhakā. **Idha dhammam caritvāna, maggam sugatigāminanti** sugatigāmikamaggasaṅkhātam dhammam caritvā.

10. Ātappakaraṇīyasuttavaṇṇanā

50. Dasame **ātappam karaṇīyanti** vīriyam kātuṃ yuttam. **Anuppādāyāti** anuppādatthāya, anuppādam sādheṣāmīti iminā kāraṇena kattabbanti attho. Paratopi eseva nayo. **Sārīrikānanti** sarīrasambhavānam. **Dukkhānanti** dukkhamānam. **Tibbānanti** bahalānam, tāpanavasena vā tibbānam. **Kharānanti** pharusānam. **Kaṭukā-**

nanti tikhiṇānaṃ. **Asātānanti** amadhurānaṃ. **Amanāpānanti** manañ vaḍḍhetuṃ asamatthānaṃ. **Pāṇaharānanti** jīvitaharānaṃ. **Adhivāsanāyāti** adhivāsanatthāya sahanatthāya khamanatthāya.

Ettake (2.0139) ṭhāne satthā āṇāpetvā āṇattim pavattetvā idāni samādapento **yato kho, bhikkhaveti-ādimāha**. Tattha **yatoti yadā. Ātāpīti** vīriyavā. **Nipakoti** sappañño. **Satoti** satiyā samannāgato. **Dukkhassa antakiriyāyāti** vaṭṭadukkhassa paricchedaparivaṭumakiriyāya. Ime ca pana ātāpādayo tayopi lokiyalokuttarami-ssakā kathitā.

11. Mahācorasuttavaṇṇanā

51. Ekādasame **mahācoroti** mahanto balavacoro. **Sandhinti** gharasandhiṃ. **Nillopanti** mahāvilopaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva gehaṃ parivāretvā vilumpanaṃ. **Paripanthepi tiṭṭhatīti** panthadūhanakammaṃ karoti. **Nadīvidugganti** nadīnaṃ duggama-ṭṭhānaṃ antaradīpakaṃ, yattha sakkā hoti dvīhipi tīhipi jaṅghasahasseehi saddhiṃ niliyituṃ. **Pabbatavisamanti** pabbatānaṃ visamaṭṭhānaṃ pabbatantaraṃ, yattha sakkā hoti sattahi vā aṭṭhahi vā jaṅghasahasseehi saddhiṃ niliyituṃ. **Tiṇagahananti** tiṇena vaḍḍhitvā sañchannaṃ dvattiyojanaṭṭhānaṃ. **Rodhanti** ghaṇaṃ añña-maññaṃ saṃsaṭṭhasākhaṃ ekābaddhaṃ mahāvanasaṇḍaṃ. **Pariyodhāya atthaṃ bhaṇissantīti** pariyodahitvā taṃ taṃ kāraṇaṃ pakkhipitvā atthaṃ kathayissantīti. **Tyāssāti** te assa. **Pariyodhāya atthaṃ bhaṇantīti** kismiñci kiñci vattuṃ āraddeyyeva “mā evañ avacuttha, mayaṃ etaṃ kulaparamparāya jānāma, na esa eva-rūpaṃ karissatī”ti taṃ taṃ kāraṇaṃ pakkhipitvā mahantampi dosaṃ harantā atthaṃ bhaṇanti. Atha vā **pariyodhāyāti** paṭicchādetvātipi attho. Te hi tassapi dosaṃ paṭicchādetvā atthaṃ bhaṇanti. **Khataṃ upahatanti** guṇakhananena khataṃ, guṇupaghātena upahataṃ. **Visamena kāyakammenāti** sampakkhalana-ṭṭhena visamena kāyadvārikakammena. Vacīmanokammesupi eseva nayo. **Antaggāhikāyāti** dasavatthukāya antañ gahetvā ṭhitadīṭṭhiyā. Sesañ sabbattha uttānathamevāti.

Cūḷavaggo pañcamaṃ.

Paṭhamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

2. Dutiyapaṇṇāsakaṃ

(6) 1. brāhmaṇavaggo

1. Paṭhamadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā

52. Brāhmaṇavaggassa (2.0140) paṭhame **jiṇṇāti** jarājiṇṇā. **Vuddhāti** vayo-vuddhā. **Mahallakāti** jātimahallakā. **Addhagatāti** tayo addhe atikkantā. **Vayo-anupattā** Ti tatiyaṃ vayaṃ anupattā. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** puttadāre attano vacanaṃ akaronte disvā “samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā niyyānikamaggaṃ gavesissāmā” ti cintetvā upasaṅkamimsu. **Mayamassu, bho gotama, brāhmaṇāti**; bho gotama, mayaṃ brāhmaṇā na khattiyā nāmaccā na gahapatikāti brāhmaṇabhāvaṃ jānāpetvā **jiṇṇāti**-ādimāhaṃsu. **Akatabhīruttāṇāti** akatabhaya-parittāṇā. Avassayabhūtaṃ patitṭhākammaṃ amhehi na katanti dassenti. **Tagghāti** ekaṃsatthe nipāto, sampaṭicchanaṃ vā. Ekantena tumhe evarūpā, ahampi kho etaṃ sampaṭicchāmi ti ca dasseti. **Upanīyatīti** upasaṃharīyati. Ayaṃ hi jātiyā jaraṃ upanīyati, jarāya byādhim, byādhinā maraṇaṃ, maraṇena puna jātim. Tena vuttaṃ- “upanīyati” ti.

Idāni yasmā te brāhmaṇā mahallakattā pabbajitvāpi vattaṃ pūretuṃ na sakkhissanti, tasmā ne pañcasu sīlesu patitṭhāpentō bhagavā **yodha kāyena saṃyamoti**-ādimāha. Tattha **kāyena saṃyamoti** kāyadvārena saṃvaro. Sesesupi eseva nayo. **Taṃ tassa petassāti** taṃ puññaṃ tassa paralokaṃ gatassa tāyanaṭṭhena **tānaṃ**, nilīyanaṭṭhena **leṇaṃ**, patitṭhānaṭṭhena **dīpo**, avassayanaṭṭhena **saraṇaṃ**, uttamagativasena **parāyaṇaṅca** hotīti dasseti. Gāthā uttānatthāyeva. Evaṃ te brāhmaṇā tathāgatena pañcasu sīlesu samādapitā yāvajivaṃ pañca sīlāni rakkhitvā sagge nibbattiṃsu.

2. Dutiyadvebrāhmaṇasuttavaṇṇanā

53. Dutiye (2.0141) **bhājananti** yaṃkiñci bhaṇḍakaṃ. Sesāṃ paṭhame vuttana-yeneva veditabbaṃ.

3. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

54. Tatiye **sammodaniyanti** sammodajanaṃ. **Sāraṇiyanti** saritabbayuttaṃ. **Vītisāretvāti** pariyosāpetvā. **Kittāvatā** Ti kittakena. **Sandiṭṭhiko dhammo hotīti** sāmaṃ passitabbo hoti. **Akālikoti** na kālantare phaladāyako. **Ehipassikoti** “ehi passā” ti evaṃ dassetuṃ sakkāti āgamaṇiyapaṭipadaṃ pucchati. **Opaneyyikoti** attano cittaṃ upanetaṃ. **Paccattaṃ veditabboti** sāmaṃyeva jānitabbo. **Viññūhīti** paṇḍitehi. **Pariyādinnacittoti** ādinnagahitaparāmaṭṭhacitto hutvā. **Cetetīti** cinteti. Sesamettha uttānameva. Imasmiṃ pana sutte brāhmaṇena lokuttaramaggo pucchito, satthārāpi soyeva kathito. So hi sāmaṃ passitabbattā sandiṭṭhiko nāmāti.

4. Paribbājakasuttavaṇṇanā

55. Catutthe **brāhmaṇaparibbājakoti** brāhmaṇajātiko paribbājako, na khattiyādi-jātiko. **Attathampīti** diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ lokiyalokuttaramissakaṃ attano atthaṃ.

5. Nibbutasuttavaṇṇanā

56. Pañcame **akālikanti** na kālantare pattabbaṃ. **Opaneyyikanti** paṭipattiyā upa-gantabbaṃ.

6. Palokasuttavaṇṇanā

57. Chaṭṭhe **ācariyapācariyānanti** ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Avīci maññe phuṭo ahoṣīti** yathā avīci mahānirayo nirantaraphuṭo nerayikasattehi pari-puṇṇo, manussehi evaṃ paripuṇṇo hoti. **Kukkuṭasampātikāti** ekagāmassa chada-napiṭṭhito uppativā itaragāmassa (2.0142) chadanapiṭṭhe patanasañkhāto kukku-ṭasampāto etāsu atthīti kukkuṭasampātikā. Kukkuṭasampādikātipi pāṭho, gāmantarato gāmantaraṃ kukkuṭānaṃ padasā gamanasañkhāto kukkuṭasampādo etāsu atthīti attho. Ubhayampetaṃ ghananivāsataṃyeva dīpeti. **Adhammarāgarattāti** rāgo nāma ekanteneva adhammo, attano parikkhāresu pana uppajjamāno na adhammarāgoti adhippeto, paraparikkhāresu uppajjamānova adhammarāgoti. **Visa-malobhābhibhūtāti** lobhassa samakālo nāma natthi, ekantaṃ visamova esa. Attanā pariggahitavatthumhi pana uppajjamāno samalobho nāma, parapariggahi-tavatthumhi uppajjamānova visamoti adhippeto. **Micchādhammaparetāti** avatthu-paṭisevanasañkhātena micchādhammena samannāgatā. **Devo na sammā dhāraṃ anuppavecchatīti** vassitabbayutte kāle vassaṃ na vassati. **Dubbhikkhanti** dulla-bhabhikkhaṃ. **Dussassanti** vividhasassānaṃ asampajjanena dussassaṃ. **Setaṭṭhi-kanti** sasse sampajjamāne pāṇakā patanti, tehi daṭṭhattā nikkhantanikkhantāni sālīsāni setavaṇṇāni honti nissārāni. Taṃ sandhāya vuttaṃ “setaṭṭhikan”ti. **Salā-kāvuttanti** vapitaṃ vapitaṃ sassaṃ salākāmattameva sampajjati, phalaṃ na detīti attho. **Yakkhāti** yakkhādhipatino. **Vāle amanusse ossajjantīti** caṇḍayakkhe manu-ssapathe vissajjenti, te laddhokāsā mahājanaṃ jīvitakkhayaṃ pāpentī.

7. Vacchagottasuttavaṇṇanā

58. Sattame **mahapphalanti** mahāvīpākaṃ. **Dhammassa cānudhammaṃ byāka-ronṭīti** ettha **dhammo** nāma kathitakathā, **anudhammo** nāma kathitassa paṭika-thanaṃ. **Sahadhammikoti** sakāraṇo sahetuko. **Vādānupātoti** vādassa anupāto, anupatanaṃ pavattīti attho. **Gārayhaṃ ṭhānanti** garahitabbayuttaṃ kāraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- bhotā gotamena vuttā sakāraṇā vādappavatti kiñcīpi gārayhaṃ kāraṇaṃ na āgacchatīti. Atha vā tehi parehi vuttā sakāraṇā vādappavatti kiñcī gārayhaṃ kāraṇaṃ na āgacchatīti pucchati.

Antarāyakaro (2.0143) **hotīti** antarāyaṃ vināsaṃ kicchālābhakaṃ vilomakaṃ karoti. **Pāripanthikoti** panthadūhanacoro. **Khato ca hotīti** guṇakhananena khato hoti. **Upahatoti** guṇupaghāteneva upahato.

Candanikāyāti asucikalalakūpe. **Oligalle** Ti niddhamanakalale. **So cāti** so silāvāti vuttakhīṇāsavo. **Sīlakkhandhenāti** sīlarāsinā. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca vimuttiñāṇadassanaṃ vuccati paccavekkhaṇañāṇaṃ, taṃ asekkhassa pavattattā asekkhanti vuttaṃ. Itarāni sikkhāpariyosānappattatāya sayampi asekkhāneva. Tāni ca pana lokuttarāni, paccavekkhaṇañāṇaṃ lokiyaṃ.

Rohiṇīsūti rattavaṇṇāsu. **Sarūpāsūti** attano vacchakehi samānarūpāsu. **Pārevatāsūti** kapotavaṇṇāsu. **Dantoti** nibbisevano. **Puṅgavoti** usabho. **Dhorayhoti** dhuravāho. **Kalyāṇajavanikkamoti** kalyāṇena ujunā javena gantā. **Nāssa vaṇṇaṃ parikkharetī** assa goṇassa sarīravaṇṇaṃ na upaparikkhanti, dhuravahanakamma meva pana upaparikkhanti. **Yasmīṃ kasmīñci jātiye** Ti yattha katthaci kulajāte. **Yāsu kāsuci etāsūti** etāsu khattiyādippabhedāsu yāsu kāsuci jātisū.

Brahmacariyassa kevalī Ti brahmacariyassa kevalena samannāgato, paripuṇṇabhāvena yuttoti attho. Khīṇāsavo hi sakalabrahmacārī nāma hoti. Tenetaṃ vuttaṃ. **Pannabhāroti** oropitabhāro, khandhabhāraṃ kilesabhāraṃ kāmaguṇabhāraṇca oropetvā ṭhitoti attho. **Katakiccoti** catūhi maggehi kiccaṃ katvā ṭhito. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbadhammā vuccanti pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo, tesāṃ sabbadhammānaṃ abhiññāpāraṃ, pariññāpāraṃ, pahānapāraṃ, bhāvanāpāraṃ, sacchikiriyāpāraṃ, samāpattipāraṇcāti chabbidhaṃ pāraṃ gatattā pāragū. **Anupādāyāti** aggahetvā. **Nibbutoti** kilesasantāparahito. **Virajeti** rāgadosamoharajarahite.

Avijānantāti (2.0144) khettaṃ ajānantā. **Dummedhāti** nippaññā. **Assutāvino** Ti khattavinicchayasavanena rahitā. **Bahiddhāti** imamhā sāsanaṃ bahiddhā. **Na hi sante upāsareti** buddhapaccekabuddhakhīṇāsave uttamapurise na upasaṅkamanti. **Dhīrasammate**ti paṇḍitehi sammate sambhāvite. **Mūlajātā patitṭhitāti** iminā sotāpannassa saddhaṃ dasseti. **Kule vā idha jāyareti** idha vā manussaloke khattiyabrāhmaṇavessakule jāyanti. Ayameva hi tividhā kulasampatti nāma. **Anupubbena nibbānaṃ, adhigacchantī**ti silasamādhipaññāti ime guṇe pūretvā anukkamena nibbānaṃ adhigacchantīti.

8. Tikaṇṇasuttavaṇṇanā

59. Aṭṭhame **tikaṇṇoti** tassa nāmaṃ. **Upasaṅkamī**ti “samaṇo kira gotamo paṇḍito, gacchissāmi tassa santikan”ti cintetvā bhuttapātarāso mahājanaparivuto upasaṅkami. **Bhagavato sammukhāti** dasabalassa purato nisīditvā. **Vaṇṇaṃ bhāsati** Ti kasmā bhāsati? So kira ito pubbe tathāgatassa santikaṃ agatapubbo. Athassa etadahosi- “buddhā nāma durāsadā, mayi paṭhamataraṃ akathente katheyya vā na vā. Sace na kathessati, atha maṃ samāgamaṭṭhāne kathentaṃ evaṃ vakkhanti ‘tvaṃ idha kasmā kathesi, yena te samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā vacanamattampi na laddhan’ti. Tasmā ‘evaṃ me ayaṃ garahā

muccissati”ti maññamāno bhāsati. Kiñcāpi brāhmaṇānaṃ vaṇṇaṃ bhāsati, tathā-gatassa pana ñāṇaṃ ghaṭṭessāmīti adhippāyeneva bhāsati. **Evampi tevijjā brāhmaṇā**ti tevijjakabrāhmaṇā evaṃpaṇḍitā evaṃdhīrā evaṃbyattā evaṃbahussutā evaṃvādino, evaṃsammattāti attho. **Itipīti** iminā tesam paṇḍitādi-ākāraparicchedaṃ dasseti. Ettakena kāraṇena paṇḍitā ...pe... ettakena kāraṇena sammattāti ayañhi ettha attho.

Yathā kathaṃ pana brāhmaṇāti ettha **yathā**ti kāraṇavacanaṃ, **kathaṃ panā**ti pucchāvacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- kathaṃ pana, brāhmaṇa, brāhmaṇā tevijjaṃ (2.0 paññāpentī. Yathā evaṃ sakkā hoti jānituṃ, taṃ kāraṇaṃ vadehīti. Taṃ sutvā brāhmaṇo “jānanaṭṭhāneyeva maṃ sammāsambuddho pucchi, no ajānanaṭṭhāne”-ti attamano hutvā **idha, bho gotamā**ti-ādimāha. Tattha **ubhatoti** dvīhipi pakkhehi. **Mātito ca pitito cā**ti yassa mātā brāhmaṇī, mātu mātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitu pitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇo, so ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Saṃsuddhagahaṇiko**ti yassa saṃsuddhā mātu gahaṇī, kucchīti attho. “Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti pana ettha kammajatejodhātu gahaṇīti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṃ pitāmahayugaṃ. **Yuganti** āyuppamāṇaṃ vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṃ. Tato uddhaṃ sabbepi pubbapurisā pitāmahagahaṇeneva gahitā. Evaṃ yāva sattamo puriso, tāva saṃsuddhagahaṇiko, atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** “apanetha etaṃ, kiṃ iminā”ti evaṃ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭhoti** na upakkuṭṭho, na akkosam vā nindaṃ vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti? **Jātivādena**. “Itipi hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

Ajjhāyakoti idaṃ “na dānime jhāyanti, na dānime jhāyantīti kho, vāseṭṭha, ajjhāyakā ajjhāyakāteva tatiyaṃ akkharaṃ upanibbattan”ti (dī. ni. 3.132) evaṃ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṃ brāhmaṇānaṃ garahavacanaṃ uppannaṃ. Idāni pana taṃ ajjhāyatīti ajjhāyako, mante parivattetīti iminā atthena pasamsāvachanaṃ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**.

Tiṇṇaṃ vedānanti irubbedaya jubbedasā mabbedānaṃ.

Oṭṭhapahatakaraṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**. **Nighaṇḍūti** nāmanighaṇḍurukkhādīnaṃ vevacanapa-kāsakasatthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāya satthaṃ. Saha akkharappabhedena (2.0146) **sākkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā itiha āsa, itiha āsāti īdisavacanapaṭisaṃyutto purāṇakathāsaṅkhāto khattavijjāsa ṅkhāto vā itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā. Tesam itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Paḍaṃ tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhiyati vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. **Lokāyatam** vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakaṃ dvādasasahassaganthapamāṇaṃ satthaṃ, yattha soḷasasahassagāthāpadaparimāṇā buddhamantā nāma ahesuṃ, yesaṃ vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā buddhā nāma honti, iminā pacceka-buddhā, dve aggasāvaka, asīti mahāsāvaka, buddhamātā, buddhapitā, aggupa-ṭṭhākā, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavatti”ti ayaṃ viseso ñāyati. **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. Atha vā **anava-yoti** anu avayo, sandhivasena ukāralopo. Anu avayo paripuṇṇasippoti attho.

Tena hīti idaṃ bhagavā naṃ āyācantaṃ disvā “idānissa pañhaṃ kathetuṃ kālo”-ti ñatvā āha. Tassattho- yasmā maṃ āyācasi, tasmā suṇāhīti. **Vivicceva kāmehī-ti-ādi** visuddhimagge (visuddhi. 1.70) vitthāritameva. Idha panetaṃ tissannaṃ vijjānaṃ pubbabhāgapaṭipattidassanattaṃ vuttanti veditabbaṃ. Tattha dvinnaṃ vijjānaṃ anupadavaṇṇanā ceva bhāvanānayo ca visuddhimagge (visuddhi. 2.402 ādayo) vitthāritova.

Paṭhamā vijjāti paṭhamam uppannāti paṭhamā, viditakaraṇaṭṭhena vijjā. Kiṃ viditaṃ karoti? Pubbenivāsaṃ. **Avijjāti** tasseva pubbenivāsassa aviditakaraṇa-ṭṭhena tappaṭicchādako moho vuccati. **Tamoti** sveva moho paṭicchādakaṭṭhena tamoti vuccati. **Ālokoti** sāyeva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena ālokoti vuccati. Ettha ca vijjā adhigatāti ayaṃ attho (2.0147). Sesam pasamsāvacanaṃ. Yojanā panettha ayamassa vijjā adhigatā, athassa adhigatavijjassa avijjā vihatā vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Itarasmimpi padadvaye eseva nayo. **Yathā tanti** ettha **yathāti** opammaṃ, **tanti** nipātamattaṃ. Satiyā avippavāsena **appamattassa**. Vīriyātāpena **ātāpino**. Kāye ca jīvite ca anapekkhatāya **pahitattassa**. Pesitatta-ssāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti- yathā appamattassa ātāpino pahitattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya. Tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya, evameva tassa avijjā vihatā, vijjā uppannā. Tamo vihato, āloko uppanno. Etassa tena padhā-nānuyogassa anurūpameva phalaṃ laddhanti.

Cutūpapātakathāyaṃ **vijjāti** dibbacakkuṇṇāṇavijjā. **Avijjāti** sattānaṃ cutipaṭisa-ndhippaṭicchādikā avijjā. Sesam vuttanayameva.

Tatiyavijjāya **so evaṃ samāhite citti** vipassanāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ veditabbaṃ. **Āsavānaṃ khayañāyā** Ti arahattamaggañāṇatthāya. Arahatta-maggo hi āsavavināsanato āsavānaṃ khayoti vuccati, tatra cetam ñāṇaṃ tattha

pariyāpannattāti. **Cittam abhininnāmetīti** vipassanācittam abhinīharati. **So idaṃ dukkhanti** evamādīsu ettakam dukkham, na ito bhiyyoti sabbampi dukkhasaccam sarasalakkaṇappaṭivedhena yathābhūtam pajānāti paṭivijjhati, tassa ca dukkhassa nibbattikam taṇham “ayaṃ dukkhasamudayo”ti, tadubhayampi yaṃ ṭhānam patvā nirujjhati, taṃ tesam apavattim nibbānam “ayaṃ dukkhanirodho”ti. Tassa ca sampāpakam ariyamaggaṃ “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti sarasalakkaṇappaṭivedhena yathābhūtam pajānāti paṭivijjhatīti evamattho vedītabbo.

Evam sarūpato saccāni dassetvā idāni kilesavasena pariyāyato dassento **ime āsavāti**-ādimāha. **Tassa evaṃ jānato evaṃ passatoti** tassa bhikkhuno evaṃ jānantaṃ evaṃ passantassa. Saha vipassanāya koṭippattam maggaṃ kathesi. **Kāmāsavāti** kāmāsavato. **Vimuccatīti** iminā maggakkhaṇam dasseti. Maggakkhaṇe hi cittam vimuccati, phalakkhaṇe (2.0148) vimuttam hoti. **Vimuttasmim vimuttamiti nāṇanti** iminā paccavekkhaṇāṇam dasseti. **Khīṇā jātīti**-ādīhi tassa bhūmim. Tena hi nāṇena so paccavekkhanto khīṇā jātīti-ādīni pajānāti. Katamā panassa jāti khīṇā, kathaṅca nam pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā anuppādadharmataṃ āpajjanena khīṇā. Taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyati-appaṭisandhikam hotīti jānanto pajānāti.

Vusitanti vuttham parivuttham, kataṃ caritam niṭṭhitanti attho. **Brahmacariyanti** maggabrahmacariyam. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhim satta sekkhā brahmacariyavāsam vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso. Tasmā so attano brahmacariyavāsam paccavekkhanto “vusitam brahmacariyam”ti pajānāti. **Kataṃ karaṇiyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanābhisamayavasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇiyam paccavekkhanto “kataṃ karaṇīyam”ti pajānāti. **Nāparam itthattāyāti** puna itthabhāvāya, evaṃ soḷasavidhakiccabhāvāya kilesakkhayāya vā maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvato, imasmā evaṃ pakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparam khandhasantānam mayham natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlakā rukkhā viya. Te carimakaviññānanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti pajānāti. Idha **vijjāti** arahattamaggañāṇavijjā. **Avijjāti** catusaccappaṭicchādikā avijjā. Sesam vuttanayameva.

Anuccāvacasīlassāti yassa sīlam kālena hāyati, kālena vaḍḍhati, so uccāvacasīlo nāma hoti. Khīṇāsavassa pana sīlam ekantavaḍḍhitameva. Tasmā so anuccāvacasīlo nāma hoti. **Vasībhūtanti** (2.0149) vasippattam. **Susamāhitanti** suṭṭhu samāhitam, ārammaṇamhi suṭṭhapitam. **Dhīranti** dhisampannaṃ. **Maccuhāyīnanti** maccum jahitvā ṭhitam. **Sabbappahāyīnanti** sabbe pāpadhamme pajahitvā ṭhitam. **Buddhanti** catusaccabuddham. **Antimadehinanti** sabbapacchimasarīradhārinam. **Taṃ namassanti gotamanti** taṃ gotamagottam buddhasāvakaṃ namassanti.

Atha vā gotamabuddhassa sāvakopi gotamo, taṃ gotamaṃ devamanussā nama-ssantīti attho.

Pubbenivāsanti pubbenivutthakkhandhaparamparaṃ. **Yovetīti** yo aveti avagacchati. Yovedītipi pāṭho. Yo avedi, viditaṃ pākaṭaṃ katvā ṭhitoti attho. **Saggāpāyañca passatīti** cha kāmāvacare nava brahmaloke cattāro ca apāye passati. **Jātikkhayaṃ pattoti** arahattaṃ patto. **Abhiññāvositoti** jānitvā kiccavosānena vosito. **Munīti** moneyyena samannāgato khīṇāsavamuni. **Etāhīti** heṭṭhā niddiṭṭhāhi pubbenivāsañāṇādīhi. **Nāññaṃ lapitalāpananti** yo panañño tevijjoti aññehi lapitavacana-mattameva lapati, tamahaṃ tevijjoti na vadāmi, attapaccakkhato ñatvā parassapitisso vijjā kathentamevāhaṃ tevijjoti vadāmīti attho. **Kalanti** koṭṭhāsaṃ. **Nāgghatīti** na pāpuṇāti. Idāni brāhmaṇo bhagavato kathāya pasanno pasannākāraṃ karonto **abhikkantanti**-ādimāha.

9. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

60. Navame **yassassū**ti yassa bhaveyyuṃ. **Yaññoti**-ādīsu yajitabboti yañño, deyyadhammassetaṃ nāmaṃ. **Saddhanti** matakabhattaṃ. **Thālipākoti** varapuri-sānaṃ dātabbayuttaṃ bhattaṃ. **Deyyadhammanti** vuttāvasesaṃ yaṃkiñci deyyadhammaṃ nāma. **Tevijjesu brāhmaṇesu dānaṃ dadeyyāti** sabbametaṃ dānaṃ tevijjesu dadeyya, tevijjā brāhmaṇāva paṭiggahetuṃ yuttāti dasseti. Sesamettha heṭṭhā vuttanayamevāti.

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

61. Dasame **saṅgāravoti** evaṃnāmako rājagahanagare jiṇṇapaṭisaṅkharāṇakārako āyuttakabrāhmaṇo. **Upasaṅkamīti** bhuttaṃpātarāso hutvā mahājanaparivuto upasaṅkami. **Mayamassūti** ettha **assūti** (2.0150) nipātamattaṃ, mayaṃ, bho gotama, brāhmaṇā nāmāti idameva atthapadaṃ. **Yaññaṃ yajāmāti** bāhiraśamaye sabbacatuṅkena sabbatṭhakena sabbasoḷasakena sabbadvattiṃsāya sabbacatu-saṭṭhiyā sabbasatena sabbapañcasatenāti ca evaṃ pāṇaghātapaṭisaṃyutto yañño nāma hoti. Taṃ sandhāyevamāha. **Anekasārīrikanti** anekasarīrasambhavaṃ. **Yadidanti** yā esā. **Yaññādhikaraṇanti** yajanakāraṇā ceva yājanakāraṇā cāti attho. Ekasmiñhi bahūnaṃ dadantepi dāpentepi bahūsupi bahūnaṃ dente-supi dāpentesupi puññapaṭipadā anekasārīrikā nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tuyhañca tuyhañca yajāmīti vadantassāpi tvañca tvañca yajāhīti āṇāpentassāpi ca anekasārīrikāva hoti. Tampi sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yassa vā tassa vāti** yasmā vā tasmā vā. **Ekamattānaṃ dametīti** attano indriyadamanavasena ekaṃ attānameva dameti. **Ekamattānaṃ sametīti** attano rāgādisamanavasena ekaṃ attānameva sameti. **Parinibbāpetīti** rāgādiparinibbāneneva parinibbāpeti. **Evamassāyanti** evaṃ santepi ayaṃ.

Evamidaṃ brāhmaṇassa kathaṃ sutvā satthā cintesi- “ayaṃ brāhmaṇo pasu-ghātakaśamyyuttaṃ mahāyaññaṃ anekasārīrikaṃ puññapaṭipadaṃ vadeti, pabba-

jjāmūlakam pana puññuppattipaṭipadam ekasārīrikanti vadeti. Nevāyaṃ ekasārīrikam jānāti, na anekasārīrikam, handassa ekasārīrikañca anekasārīrikañca paṭipadam desessāmī”ti upari desanam vaḍḍhento **tena hi brāhmaṇāti-ādimāha**. Tattha **yathā te khameyyāti** yathā tuyhaṃ rucceyya. **Idha tathāgato loke uppajjāti**-ti-ādi visuddhimagge vitthāritameva. **Ethāyaṃ maggoti** etha tumhe, ahamanusāsāmi, ayaṃ maggo. **Ayaṃ paṭipadāti** tasseva vevacanam. **Yathā paṭipannoti** yena maggena paṭipanno. **Anuttaram brahmacariyogadhanti** arahattamaggasaṅkhātassa brahmacariyassa anuttaram ogadham uttamapatiṭṭhābhūtam nibbānam. **Iccāyanti** iti ayaṃ.

Appaṭṭhatarāti yattha bahūhi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā attho natthi. **Appasamārambhatarāti** yattha bahūnam kammacchedavasena piḷāsaṅkhāto (2.015) samārambho natthi. **Seyyathāpi bhavaṃ gotamo, bhavaṃ cānando, ete me pujjāti** yathā bhavaṃ gotamo, bhavañcānando, evarūpā mama pūjitā, tumheyeva dve janā mayhaṃ pujjā ca pāsaṃsā cāti imamatthaṃ sandhāyetaṃ vadati. Tassa kira evaṃ ahosi- “ānandatthero maṃyeva imaṃ pañhaṃ kathāpetukāmo, attano kho pana vaṇṇe vutte padussanako nāma natthi”ti. Tasmā pañhaṃ akathetukāmo vaṇṇabhaṇanena vikkhepaṃ karonto evamāha.

Na kho tyāhanti na kho te ahaṃ. Theropi kira cintesi- “ayaṃ brāhmaṇo pañhaṃ akathetukāmo parivattati, imaṃ pañhaṃ etaṃyeva kathāpessāmī”ti. Tasmā naṃ evamāha.

Sahadhammiki sakāraṇam. **Saṃsādetīti** saṃsīdāpeti. **No vissajjetīti** na katheti. **Yaṃnūnāhaṃ parimoceyyanti** yaṃnūnāhaṃ ubhopete vihesato parimoceyyam. Brāhmaṇo hi ānandena pucchitam pañhaṃ akathento viheseti, ānandopi brāhmaṇam akathentaṃ kathāpento. Iti ubhopete vihesato mocessāmīti cintetvā evamāha. **Kā nvajjāti** kā nu ajja. **Antarākathā udapādīti** aññissā kathāya antarantare katarā kathā uppajjīti pucchatī. Tadā kira rājantepure tīṇi

pāṭihāriyāni ārabha kathā udapādi, taṃ pucchāmiti satthā evamāha. Atha brāhmaṇo “idāni vattum sakkhissāmi”ti rājantepure uppannaṃ kathaṃ ārocento **ayaṃ khvajja, bho gotamāti-ādimāha.** Tattha **ayaṃ khvajjāti** ayaṃ kho ajja. **Pubbe sudanti** ettha **sudanti** nipātamattaṃ. **Uttari manussadhammāti** dasakusalakamma-pathasaṅkhātā manussadhammā uttariṃ. **Iddhipāṭihāriyaṃ dassesunti** bhikkhācāraṃ gacchantā ākāseneva gamiṃsu ceva āgamīṃsu cāti evaṃ pubbe pavattaṃ ākāsagamanam sandhāyevamāha. **Etarahi pana bahutarā ca bhikkhūti** idaṃ so brāhmaṇo “pubbe bhikkhū ‘cattāro paccaye uppādessāmā’ti maññe evamakaṃsu, idāni paccayānaṃ uppannabhāvaṃ ñatvā soppena ceva pamādena ca vītināmenti”ti laddhiyā evamāha.

Pāṭihāriyānīti (2.0152) paccanīkapaṭiharaṇavasena pāṭihāriyāni. **Iddhipāṭihāriyanti** ijhanavasena iddhi, paṭiharaṇavasena pāṭihāriyaṃ, iddhiyeva pāṭihāriyaṃ iddhipāṭihāriyaṃ. Itaresupi eseva nayo. **Anekavihitam iddhividhanti-ādīnaṃ** attho ceva bhāvanānayo ca visuddhimagge (visuddhi. 2.365) vitthāritova.

Nimittena ādisatīti āgatanimittena vā gatanimittena vā ṭhitanimittena vā “idaṃ nāma bhavissatī”ti katheti. Tatrīdaṃ vatthu- eko kira rājā tisso muttā gahetvā purohitam pucchi “kiṃ me, ācariya, hatthe”ti. So ito cito ca olokesi, tena ca samayena ekā sarabū “makkhikaṃ gahessāmi”ti pakkhantā, gahaṇakāle makkhikā palātā. So makkhikāya muttattā “muttā mahārājā”ti āha. Mutta tāva hontu, kati muttāti. So puna nimittam olokesi. Athāvidūre kukkuṭo tikkhattum saddam nicchāresi. Brāhmaṇo “tisso mahārājā”ti āha. Evaṃ ekacco āgatanimittena katheti. Etenupāyena gataṭhitanimittēhipi kathanam veditabbaṃ. **Evampi te manoti** evaṃ tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādisaṃyutto vāti. Dutiyaṃ tasseva vevacanaṃ. **Itipi te cittanti** itipi tava cittaṃ, imañca imañca attham cintayamānaṃ pavattatīti attho. **Bahum cepi ādisatīti** bahum cepi katheti. **Tatheva taṃ hotīti** yathā kathitam, tatheva hoti.

Amanussānanti yakkhapisācādīnaṃ. **Devatānanti** cātumahārājikādīnaṃ. **Saddam sutvāti** aññassa cittaṃ ñatvā kathentānaṃ sutvā. **Vitakkavipphārasaddanti** vitakkavipphāravasena uppannaṃ vippalapantānaṃ suttappamattādīnaṃ saddam. **Sutvāti** taṃ sutvā. Yaṃ vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena “evampi te mano”ti-ādisati.

Tatrimāni vatthūni- eko kira manusso “atṭam karissāmi”ti gāmā nagaram gacchanto nikkhantaṭṭhānato paṭṭhāya “vinicchayasabhāyaṃ rañño ca rājamahā-mattānañca idaṃ kathessāmi idaṃ kathessāmi”ti vitakkento rājakulam gato viya rañño purato ṭhito viya atṭakārakena saddhim (2.0153) kathento viya ca ahosi, tassa taṃ vitakkavipphāravasena niccharantaṃ saddam sutvā eko puriso “kenatṭhena gacchasi”ti āha. Atṭakammenāti. Gaccha, jayo te bhavissatīti. So gantvā atṭam katvā jayameva pāpuṇi.

Aparopi thero moḷiyagāme piṇḍāya cari. Atha naṃ nikkhamantaṃ ekā dārikā aññavihitā na addasa. So gāmadvāre ṭhatvā nivattitvā oloketvā taṃ disvā vitakkento agamāsi. Gacchantoyeva ca “kiṃ nu kho kurumānā dārikā na addasā”ti vacibhedam akāsi. Passe ṭhito eko puriso sutvā “tumhe, bhante, moḷiyagāme cari-

tthā”ti āha.

Manosañkhārā pañihitāti cittasañkhārā suṭṭhapitā. **Vitakkessatī**ti vitakkayissati pavattayissatīti pajānāti. Pajānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamāpattiyam cittaṃ apaloketvā jānāti. **Āgamanena jānāti** nāma kasiṇaparikkammakāleyeva “yenākārenesa kasiṇabhāvanam āraddho paṭhamajjhānam vā ...pe... catutthajjhānam vā aṭṭha vā samāpattiyo nibbattessatī”ti jānāti. **Pubbabhāgena jānāti** nāma paṭhamavipassanāya āraddhāyayeva jānāti, “yenākārena esa vipassanam āraddho sotāpattimaggaṃ vā nibbattessati ...pe... arahattamaggaṃ vā nibbattessatī”ti jānāti. **Antosamāpattiyam cittaṃ oloketvā jānāti** nāma- “yenākārena imassa manosañkhārā suṭṭhapitā, imassa nāma cittassa anantarā imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati, ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati ṭhitibhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā, abhiññāyo vā nibbattessatī”ti jānāti. Tatha puthujjano cetopariyañāṇalābhī puthujjanānamyeva cittaṃ jānāti, na ariyānam. Ariyesupi heṭṭhimo uparimassa cittaṃ na jānāti, uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sotāpanno sotāpattiphalasamāpattiṃ samāpajjati ...pe... arahā arahattaphalasangāhāya samāpajjati. Uparimo heṭṭhimam na samāpajjati. Tesañhi heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatravattiyeva hoti. **Tatheva taṃ** (2.0154) **hotī**ti etaṃ ekaṃsena tatheva hoti. Cetopariyañāṇavāsena ñātañhi aññathābhāvi nāma natthi.

Evaṃ vitakkethāti evaṃ nekkhammavitakkādayo pavattentā vitakketha. **Mā evaṃ vitakkayitthā**ti evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. **Evaṃ manasi karoṭhā**ti evaṃ aniccasaññameva, dukkhasaññādīsu vā aññataram manasi karoṭha. **Mā evanti** niccanti-ādinā nayena mā manasā karittha. **Idanti** idaṃ pañcākāmaguṇarāgaṃ pajahatha. **Idaṅca upasampajjā**ti idaṃ catumaggaphalappabhedam lokuttaradhammameva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha.

Māyāsahadhammarūpaṃ viya khāyatīti māyāya samānakāraṇajātikaṃ viya hutvā upaṭṭhāti. Māyākāropi hi udakaṃ gahetvā telaṃ karoti, telaṃ gahetvā udakanti evaṃ anekarūpaṃ māyaṃ dasseti. Idampi pāṭihāriyam tathārūpamevāti. **Idampi me, bho gotama, pāṭihāriyam māyāsahadhammarūpaṃ viya khāyatī**ti cintāmaṇikavijjāsarikkhakataṃ sandhāya evaṃ āha. Cintāmaṇikavijjam jānantāpi hi āgacchantameva disvā “ayaṃ idaṃ nāma vitakkento āgacchatī”ti jānanti. Tathā “idaṃ nāma vitakkento ṭhito, idaṃ nāma vitakkento nisinno, idaṃ nāma vitakkento nipanno”ti jānanti.

Abhikkantataranti sundarataram. **Pañitataranti** uttamataram. **Bhavañhi gotamo avitakkaṃ avicāranti** idha brāhmaṇo avasesam ādesanāpāṭihāriyam bāhirakanti na gaṇhi. Idaṅca pana sabbam so brāhmaṇo tathāgatassa vaṇṇam kathentoyeva āha. **Addhā kho tyāyanti** ekaṃseneva tayā ayaṃ. **Āsajja upaniya vācā bhāsītā**ti mama guṇe ghaṭṭetvā mameva guṇānam santikaṃ upanītā vācā bhāsītā. **Apica tyāham byākarissāmī**ti apica te ahameva kathessāmīti. Sesam uttānatthamevāti.

Brāhmaṇavaggo paṭhamo.

(7) 2. mahāvaggo

1. Titthāyatanasuttavaṇṇanā

62. Dutiyassa (2.0155) paṭhame **titthāyatanānī**ti titthabhūtāni āyatanāni, titthiyānaṃ vā āyatanāni. Tattha titthaṃ jānitabbaṃ, titthakarā jānitabbā, titthiyā jānitabbā, titthiyasāvaka jānitabbā. Titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Titthikarā nāma tāsamaṃ diṭṭhīnaṃ uppādakā. Titthiyā nāma yesamaṃ tā diṭṭhiyo ruccanti khamanti. Titthiyasāvaka nāma tesamaṃ paccayadāyakā. **Āyatananti** “kambojo assānaṃ āyatanaṃ, gunnaṃ dakkhiṇāpatho āyatanaṃ”ti ettha sañjātiṭṭhānaṃ āyatanaṃ nāma.

“Manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā;

chāyaṃ chāyatthino yanti, phalattaṃ phalabhojino”ti. (a. ni. 5.38)-

Ettha samosaraṇaṭṭhānaṃ. “Pañcimāni, bhikkhave, vimuttāyatanāni”ti (a. ni. 5.26) ettha kāraṇaṃ. Taṃ idha sabbampi labbhati. Sabbepi hi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imesuyeva tisu ṭhānesu sañjāyanti, samosaraṇamānāpi etesuyeva tisu ṭhānesu samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesamaṃ etāneva tiṇi kāraṇānīti titthabhūtāni sañjāti-ādinā atthena āyatanānīti tiṭṭhāyatanāni. Tenevatthena titthiyānaṃ āyatanānīti tiṭṭhāyatanāni. **Samanuyuñjīyamānānī**ti kā nāmetā diṭṭhiyoti evamaṃ pucchīyamānāni. **Samanugāhiyamānānī**ti kiṃkāraṇā etā diṭṭhiyo uppannāti evamaṃ sammā anuggāhiyamānāni. **Samanubhāsiyamānānī**ti paṭinissajjetha etāni pāpakāni diṭṭhigatānīti evamaṃ sammā anusāsiyamānāni. Apica tiṇipi etāni anuyoga-pucchāvevacanāneva. Tena vuttaṃ aṭṭhakathāyaṃ- “samanuyuñjatīti vā samanuggāhatīti vā samanubhāsatīti vā esese ekaṭṭhe same samabhāge tājāte taññevā”-ti.

Parampi gantvāti ācariyaparamparā laddhiparamparā attabhāvaparamparāti etesu yaṃkiñci paramparaṃ gantvāpi. **Akiriyaṃ saṅghahantī**ti akiriyaṃmatte saṃtiṭṭhanti. “Amhākaṃ ācariyo pubbekatavādī, amhākaṃ pācariyo pubbekatavādī, amhākaṃ ācariyapācariyo pubbekatavādī. Amhākaṃ ācariyo issaranimmānavādī (2.0156), amhākaṃ pācariyo issaranimmānavādī, amhākaṃ ācariyapācariyo issaranimmānavādī. Amhākaṃ ācariyo ahetu-apaccayavādī, amhākaṃ pācariyo ahetu-apaccayavādī, amhākaṃ ācariyapācariyo ahetu-apaccayavādī”ti evamaṃ gacchantāni hi etāni ācariyaparamparaṃ gacchanti nāma. “Amhākaṃ ācariyo pubbekataladdhiko, amhākaṃ pācariyo ...pe... amhākaṃ ācariyapācariyo ahetu-apaccayaladdhiko”ti evamaṃ gacchantāni laddhiparamparaṃ gacchanti nāma. “Amhākaṃ ācariyassa attabhāvo pubbekatahetu, amhākaṃ pācariyassa ...pe... amhākaṃ ācariyapācariyassa attabhāvo ahetu apaccayo”ti evamaṃ gacchantāni attabhāvaparamparaṃ gacchanti nāma. Evamaṃ pana suvidūrampi gacchantāni akiriyaṃmatteyeva saṅghahanti, ekopi etesamaṃ diṭṭhigatikānaṃ kattā vā kāretā vā na paññāyati.

Purisapuggaloti satto. Kāmañca purisotipi vutte puggalotipi vutte sattoyeva

vutto hoti, ayaṃ pana sammutikathā nāma yo yathā jānāti, tassa tathā vuccati. **Paṭi-saṃvedetīti** attano santāne uppannaṃ jānāti paṭisaṃviditaṃ karoti, anubhavati vā. **Pubbekatahetūti** pubbekatakāraṇā, pubbekatakammaṃ paccayeneva paṭisaṃvedetīti attho. Iminā kammavedanañca kiriyavedanañca paṭikkhipitvā ekaṃ vipākavedanameva sampañcchanti. Ye vā ime pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā vātasamuṭṭhānā sannipātikā utupariṇāmajā visamaṃ parihārajā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhāti aṭṭha rogā vuttā, tesu satta paṭikkhipitvā ekaṃ vipākavedanaṃ yeveva sampañcchanti. Yepime diṭṭhadhammavedanīyaṃ upapajjavedanīyaṃ aparapariyāyavedanīyanti tayo kammarāsayo vuttā, tesupi dve paṭibāhitvā ekaṃ aparapariyāyakammaṃ yeveva sampañcchanti. Yepime diṭṭhadhammavedanīyo vipāko upapajjavedanīyo aparapariyāyavedanīyoti tayo vipākarāsayo vuttā, tesupi dve paṭibāhitvā ekaṃ aparapariyāyavipākameva sampañcchanti. Yepime kusalacetanā akusalacetanā vipākacetanā kiriyacetanāti cattāro cetanārāsayo vuttā, tesupi tayo paṭibāhitvā ekaṃ vipākacetanaṃ yeveva sampañcchanti.

Issaranimmānahetūti issaranimmānakāraṇā, issarena nimmitattā paṭisaṃvedetīti attho. Ayaṃ hi tesam adhippāyo- imā tisso vedanā (2.0157) paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇattimūlakena vā pubbekatena vā ahetu-apaccayā vā paṭisaṃveditum nāma na sakkā, issaranimmānakāraṇā yeveva pana imā paṭisaṃvedetīti. Evaṃ vādino panete heṭṭhā vuttesu aṭṭhasu rogesu ekampi asampañcchitvā sabbe paṭibāhanti, heṭṭhā vuttesu ca tīsu kammarāsīsu tīsu vipākarāsīsu catūsu cetanārāsīsu ekampi asampañcchitvā sabbepi paṭibāhanti.

Ahetu-apaccayāti hetuñca paccayañca vinā, akāraṇeneva paṭisaṃvedetīti attho. Ayañhi nesam adhippāyo- imā tisso vedanā paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇattimūlakena vā pubbekatena vā issaranimmānahetunā vā paṭisaṃveditum nāma na sakkā, ahetu-apaccayāyeva pana imā paṭisaṃvedetīti. Evaṃvādinō panete heṭṭhā vuttesu rogādīsu ekampi asampaṭicchitvā sabbaṃ paṭibāhanti.

Evaṃ satthā mātikaṃ nikkhipitvā idāni taṃ vibhajitvā dassetum **tatra, bhikkhave-** ti-ādimāha. Tattha **evaṃ vadāmīti** laddhipatiṭṭhāpanattham evaṃ vadāmīti dasseti. Laddhiñhi appatiṭṭhāpetvā niggayhamānā laddhito laddhiṃ saṅkamanti, bho gotama, na mayaṃ pubbekatavādaṃ vadāmāti-ādīni vadanti. Laddhiyā pana pati-ṭṭhāpitāya saṅkमितum alabhantā suniggahitā honti, iti nesam laddhipatiṭṭhāpanattham evaṃ vadāmīti āha. **Tenahāyasmantoti** tena hi āyasmanto. Kiṃ vuttaṃ hoti- yadi etaṃ saccaṃ, evaṃ sante tena tumhākaṃ vādena. **Pāṇātipātino bhavi-** **ssanti pubbekatahetūti** ye keci loke pāṇam atipātentī, sabbe te pubbekatahetu pāṇātipātino bhavissanti. Kiṃkāraṇā? Na hi pāṇātipātakammaṃ attanā katamūlakena na āṇattimūlakena na issaranimmānahetunā na ahetu-apaccayā sakkā paṭisaṃvedetum, pubbekatahetuyeva paṭisaṃvedetīti ayaṃ vo laddhi. Yathā ca pāṇātipātino, evaṃ pāṇātipātā viramantāpi pubbekatahetuyeva viramissantīti. Iti bhagavā tesamyeva laddhiṃ gahetvā tesam niggahaṃ āropeti. Iminā nayena **adin-** **nnādāyino**ti-ādīsūpi yojanā veditabbā.

Sārato (2.0158) **paccāgacchatanti** sārabhāvena gaṇhantānaṃ. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Idaṃ vā karaṇīyaṃ idaṃ vā akaraṇīyanti** ettha ayaṃ adhippāyo- idaṃ vā karaṇīyanti kattabbassa karaṇatthāya, idaṃ vā akaraṇīyanti akattabbassa akaraṇatthāya kattukamyatā vā paccattapurisakāro vā na hoti. Chandavāyāmesu vā asantesu “idaṃ kattabban”tipi “idaṃ na kattabban”tipi na hoti. **Iti karaṇīyākara-** **ṇīye kho pana saccato thetato anupalabbhiyamāneti** evaṃ kattabbe ca akattabbe ca bhūtato thirato apaññāyamāne alabbhamāne. Yadi hi kattabbaṃ kātum akattabbato ca viramitum labheyya, karaṇīyākaraṇīyaṃ saccato thetato upalabbheyya. Yasmā pana ubhayampi taṃ esa nupalabbhati, tasmā taṃ saccato thetato na upalabbhati, evaṃ tasmim ca anupalabbhiyamāneti attho. **Muṭṭhassatīnanti** naṭṭhassatīnaṃ vissatṭhassatīnaṃ. **Anārakkhānaṃ viharatanti** chasu dvāresu nirārakkhānaṃ viharantānaṃ. **Na hoti paccattaṃ sahadhammiko samaṇavādoti** evaṃ bhūtānaṃ tumhākaṃ vā aññesaṃ vā mayaṃ samaṇāti paccattaṃ sakāraṇo samaṇavādo na hoti na ijhati. Samaṇāpi hi pubbekatakāraṇāyeva honti, assamaṇāpi pubbekatakāraṇāyevāti. **Sahadhammikoti** sakāraṇo. **Niggaho hotīti** mama niggaho hoti, te pana niggahitā hontīti.

Evaṃ pubbekatavādinō niggahetvā idāni issaranimmānavādinō niggahetum **tatra, bhikkhave** Ti-ādimāha. Tassattho pubbekatavāde vuttanayeneva veditabbo, tathā ahetukavādepi.

Evaṃ imesaṃ titthāyatanānaṃ parampi gantvā akiriyyāya saṅṭhahanabhāvena tucchabhāvaṃ aniyyānikabhāvaṃ, asārabhāvena thusakoṭṭanasadisataṃ āpajjanabhāvena aggisaññāya dhamamānakhajjupanakasariikkhataṃ taṃdiṭṭhikānaṃ purimassapi majjhimassapi pacchimassapi atthadassanatāya abhāvena andhave-

ṇūpamataṃ saddamatteneva tāni gahetvā sāradiṭṭhikānaṃ pathaviyaṃ patitassa beluvapakassa daddabhāyitasaddaṃ sutvā “pathavī saṃvaṭṭamānā āgacchatī”ti saññāya palāyantena sasakena sarikkhabhāvañca dassetvā idāni attanā desitassa dhammassa sārabhāvañceva niyyānikabhāvañca dassetuṃ **ayam** (2.0159) **kho pana, bhikkhaveli-ādimāha**. Tattha **aniggahitoti** aññehi aniggahito niggahetuṃ asakkuṇeyyo. **Asaṃkiliṭṭhoti** nikkilesa parisuddho, “saṃkiliṭṭhaṃ naṃ karissā-mā”ti pavattehipi tathā kātuṃ asakkuṇeyyo. **Anupavajjoti** upavādavinimutto. **Appaṭikuṭṭhoti** “kiṃ iminā haratha naṃ”ti evaṃ appaṭibāhito, anupakkuṭṭho vā. **Viññūhīti** paṇḍitehi. Apaṇḍitānañhi ajānitvā kathentānaṃ vacanaṃ appamaṇaṃ. Tasmā viññūhīti āha.

Idāni tassa dhammassa dassanatthaṃ “katamo ca, bhikkhave”ti pañhaṃ pucchitvā “imā cha dhātuyo”ti-ādinā nayena mātikaṃ nikkhipitvā yathāpaṭipāṭiyā vibhajitvā dassento puna **imā cha dhātuyoti-ādimāha**. Tattha **dhātuyoti** sabhāvā. Nijjīvanissattabhāvappakāsako hi sabhāvaṭṭho dhātvaṭṭho nāma. **Phassāyatanā-nīti** vipākaphassānaṃ ākaraṭṭhena āyatanāni. **Manopavicārāti** vitakkavicārapā-dehi aṭṭhārasasu ṭhānesu manassa upavicārā.

Pathavīdhātūti patiṭṭhādadhātu. **Āpodhātūti** ābandhanadhātu. **Tejodhātūti** paripācā-nadhātu. **Vāyodhātūti** vitthambhanadhātu. **Ākāsadhātūti** asaṃphuṭṭhadhātu. **Viññā-ṇadhātūti** vijānanadhātu. Evamidaṃ dhātukammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ kho panetaṃ saṅkhepato āgataṭṭhāne saṅkhepatopi vitthāratopi kathetuṃ vaṭṭati. Vitthārato āgataṭṭhāne saṅkhepato kathetuṃ na vaṭṭati, vitthāratova vaṭṭati. Imasmiṃ pana tiṭṭhāyatanasutte idaṃ saṅkhepato chadhātuvasena kamma-ṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ ubhayathāpi kathetuṃ vaṭṭati.

Saṅkhepato chadhātuvasena kammaṭṭhānaṃ pariggaṇhantopi evaṃ parigga-ṇhāti- pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātūti imāni cattāri mahābhūtāni, ākāsadhātu upādārūpaṃ. Ekasmiṃ ca upādārūpe diṭṭhe sesāni tevīsati diṭṭhāne-vāti sallakkhetabbāni. Viññāṇadhātūti cittaṃ viññāṇakkhandho hoti, tena saha-jātā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phasso ca cetanā ca saṅkhāra-kkhandhoti ime cattāro arūpakkhandhā nāma. Cattāri pana mahābhūtāni catu-nnañca mahābhūtānaṃ upādārūpaṃ (2.0160) rūpakkhandho nāma. Tattha cattāro arūpakkhandhā nāmaṃ, rūpakkhandho rūpanti nāmañca rūpañcāti dveyeva dhammā honti, tato uddhaṃ satto vā jīvo vā natthīti evaṃ ekassa bhikkhuno saṅkhepato chadhātuvasena arahattasampāpakaṃ kammaṭṭhānaṃ veditabbaṃ.

Vitthārato pariggaṇhanto pana cattāri mahābhūtāni pariggaṇhitvā ākāsadhātu-pariggahānusārena tevīsati upādārūpāni pariggaṇhāti. Atha nesaṃ paccayaṃ upaparikkhanto puna cattāreva mahābhūtāni disvā tesu pathavīdhātu vīsati-koṭṭhāsā, āpodhātu dvādasa, tejodhātu cattāro, vāyodhātu chakoṭṭhāsāti koṭṭhāsava-sena samodhānetvā dvācattālīsa mahābhūtāni ca vavatthapetvā tesu tevīsati upā-dārūpāni pakkhipitvā pañcasaṭṭhi rūpāni vavatthapeti. Tāni ca vatthurūpena saddhiṃ chasaṭṭhi hontīti chasaṭṭhi rūpāni passati. Viññāṇadhātu pana lokiyacitta-vasena ekāsīti cittāni. Tāni sabbānīpi viññāṇakkhandho nāma hoti. Tehi saha-jātā

vedanādayopi tattakāyevāti ekāsīti vedanā vedanākkhandho, ekāsīti saññā saññākkhandho, ekāsīti cetanā sañkhāraakkhandhoti ime cattāro arūpakkhandhā tebhūmakavasena gayhamānā catuvīsādhikāni tīṇi dhammasatāni hontīti iti ime ca arūpadhammā chasaṭṭhi ca rūpadhammāti sabbepi samodhānetvā nāmañca rūpañcāti dveva dhammā honti, tato uddham satto vā jīvo vā natthīti nāmarūpavasena pañcakkhandhe vavatthapetvā tesam paccayaṃ pariyesanto avijjāpaccayā taṇhāpaccayā kammaṃpaccayā āhārapaccayāti evaṃ paccayaṃ disvā “atītepi imehi paccayehi idaṃ vaṭṭaṃ pavattittha, anāgatepi etehi paccayehi pavattissati, etarahipi etehiyeva pavattati”ti tīsu kālesu kañkhaṃ vitaritvā anukkamena paṭipajjamāno arahattaṃ pāpuṇāti. Evaṃ vitthāratopi chadhātuvasena arahattasampāpakaṃ kammaṭṭhānaṃ veditabbaṃ.

Cakkhu phassāyatanaṃ suvaṇṇādīnaṃ suvaṇṇādi-ākaro viya dve cakkhuvīññāṇāni dve sampaṭicchānāni tīṇi santīraṇānīti imehi sattahi viññāṇehi saha-jātānaṃ sattannaṃ phassānaṃ samuṭṭhānaṭṭhena ākaroti āyatanaṃ. **Sotaṃ phassāyatanaṃ** ādīsipi eseva nayo. **Mano phassāyatanaṃ** (2.0161) ettha pana dvāvīsati vipākaphassā yojetabbā. Iti idaṃ chaphassāyatanaṃ vasena kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ sañkhepatopi vitthāratopi kathetabbaṃ. Sañkhepato tāva- ettha hi purimāni pañca āyatanaṃ upādārūpaṃ, tesu diṭṭhesu avasesaṃ upādārūpaṃ diṭṭhameva hoti. Chaṭṭhaṃ āyatanaṃ cittaṃ, taṃ viññāṇakkhandho hoti, tena saha-jātā vedanādayo sesā tayo arūpakkhandhāti heṭṭhā vuttanayeneva sañkhepato ca vitthārato ca arahattasampāpakaṃ kammaṭṭhānaṃ veditabbaṃ.

Cakkhunā rūpaṃ disvāti cakkhuvīññāṇena rūpaṃ passitvā. **Somanassaṭṭhāniyanti** somanassassa kāraṇabhūtaṃ. **Upavicarati** tattha manaṃ cārento upavicarati. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca iṭṭhaṃ vā hotu aniṭṭhaṃ vā, yaṃ rūpaṃ disvā somanassaṃ uppajjati, taṃ **somanassaṭṭhāniyaṃ** nāma. Yaṃ disvā domanassaṃ uppajjati, taṃ **domanassaṭṭhāniyaṃ** nāma. Yaṃ disvā upekkhā uppajjati, taṃ **upekkhāṭṭhāniyaṃ** nāmāti veditabbaṃ. **Saddā**disupi eseva nayo. Iti idaṃ sañkhepato kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ kho panetaṃ sañkhepato āgataṭṭhāne sañkhepatopi vitthāratopi kathetuṃ vaṭṭati. Vitthārato āgataṭṭhāne sañkhepato kathetuṃ na vaṭṭati. Imasmiṃ pana tiṭṭhāyatanaṃ sutte idaṃ sañkhepato aṭṭhārasamanopavicāravasena kammaṭṭhānaṃ āgataṃ. Taṃ sañkhepatopi vitthāratopi kathetuṃ vaṭṭati.

Tattha sañkhepato tāva- cakkhu sotaṃ ghānaṃ jivhā kāyo, rūpaṃ saddo gandho rasoti imāni nava upādārūpāni, tesu diṭṭhesu sesaṃ upādārūpaṃ diṭṭhameva hoti. Phoṭṭhabbaṃ tīṇi mahābhūtāni, tehi diṭṭhehi catutthaṃ diṭṭhameva hoti. Mano viññāṇakkhandho, tena saha-jātā vedanādayo tayo arūpakkhandhāti heṭṭhā vuttanayeneva sañkhepato ca vitthārato ca arahattasampāpakaṃ kammaṭṭhānaṃ veditabbaṃ.

Ariyasaccānīti ariyabhāvakarāni, ariyapaṭividdhāni vā saccāni. Ayamettha sañkhepo, vitthārato panetaṃ padaṃ visuddhimagge (visuddhi. 2.529) pakāsitaṃ. **Channaṃ, bhikkhave, dhātūnanti** idaṃ kimatthaṃ āradhaṃ? Sukhāvabodhanatthaṃ. Yassa hi tathāgato dvādasapadaṃ paccayāvaṭṭaṃ kathetukāmo hoti,

tassa gabbhāvakkanti vaṭṭaṃ dasseti. Gabbhāvakkanti vaṭṭasmiṃ hi dassite kathe-
tumpi sukhaṃ hoti (2.0162) paraṃ avabodhe utumpīti sukhāvabodhanatthaṃ ida-
māraddhanti veditabbaṃ. Tattha **channaṃ dhātūnanti** heṭṭhā vuttānaṃyeva patha-
vīdhātu-ādīnaṃ. **Upādāyāti** paṭicca. Etena paccayamattaṃ dasseti. Idaṃ vuttaṃ
hoti “chadhātupaccayā gabbhassāvakkanti hoti”ti. Kassa channaṃ dhātūnaṃ
paccayena, kiṃ mātu, udāhu pitūti? Na mātu na pitu, paṭisandhiggaṇhanakasatta-
sseva pana channaṃ dhātūnaṃ paccayena gabbhassāvakkanti nāma hoti.
Gabbho ca nāmesa nirayagabbho tiracchānayanigabbho pettivisayagabbho manu-
ssagabbho devagabbhoti nānappakāro hoti. Imasmiṃ pana ṭhāne manussa-
gabbho adhippeto. **Avakkanti hotīti** okkanti nibbatti pātubhāvo hoti, kathaṃ hotīti?
Tiṇṇaṃ sannipātena. Vuttañhettaṃ-

“Tiṇṇaṃ kho pana, bhikkhave, sannipātā gabbhassāvakkanti hoti. Kata-
mesaṃ tiṇṇaṃ? Idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca na utunī hoti,
gandhabbo ca na paccupaṭṭhito hoti. Neva tāva gabbhassāvakkanti hoti. Idha
mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca na paccupa-
ṭṭhito hoti, neva tāva gabbhassāvakkanti hoti. Yato ca kho, bhikkhave, mātāpi-
tāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti.
Evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassāvakkanti hotī”ti (ma. ni. 1.408).

Okkantiyā sati nāmarūpani “viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti vuttaṭṭhāne vatthu-
dasakaṃ kāyadasakaṃ bhāvadasakaṃ tayo arūpino khandhāti tettiṃsa dhammā
gahitā, imasmiṃ pana “okkantiyā sati nāmarūpan”ti vuttaṭṭhāne viññāṇakkha-
ndhampi pakkhipitvā gabbhaseyyakānaṃ paṭisandhikkhaṇe catuttiṃsa dhammā
gahitāti veditabbā. **Nāmarūpapaccayā saḷāyatananti**-ādīhi yatheva okkantiyā sati
nāmarūpapātubhāvo dassito, evaṃ nāmarūpe sati saḷāyatanapātubhāvo, saḷāya-
tane sati phassapātubhāvo, phasse sati vedanāpātubhāvo dassito.

Vediyamānassāti (2.0163) ettha vedanaṃ anubhavantopi vediyamānoti vuccati
jānantopi. “Vediyāmahaṃ, bhante, vediyatīti maṃ saṅgho dhāretū”ti (cūḷava. aṭṭha.
102) ettha hi anubhavanto vediyamāno nāma, “sukhaṃ vedanaṃ vediyamāno
sukhaṃ vedanaṃ

vediyāmīti pajānāti”ti (ma. ni. 1.113; dī. ni. 2.380; vibha. 363) ettha jānanto. Idhāpi jānantova adhippeto. **Idaṃ dukkhanti paññapemīti** evaṃ jānantassa sattassa “idaṃ dukkhaṃ ettakaṃ dukkhaṃ, natthi ito uddhaṃ dukkhan”ti paññapemi bodhemi jānāpemi. **Ayaṃ dukkhasamudayoti-ādīsupi** eseva nayo.

Tattha dukkhādīsu ayaṃ sanniṭṭhānakathā- ṭhapetvā hi taṇhaṃ tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhaṃ nāma, tasseva pabhāvikā pubbataṇhā dukkhasamudayo nāma, tesam dvinnampi saccānaṃ anuppattinirodho dukkhanirodho nāma, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadā nāma. Iti bhagavā okkantiyā sati nāmarūpanti kathentopi vediyamānassa jānamānasseva kathesi, nāmarūpapaccayā saḷāyatananti kathentopi, saḷāyatanapaccayā phassoti kathentopi, phassapaccayā vedanāti kathentopi, vediyamānassa kho panāhaṃ, bhikkhave, idaṃ dukkhanti paññapemīti kathentopi, ayaṃ dukkhasamudayoti, ayaṃ dukkhanirodhoti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti paññapemīti kathentopi vediyamānassa jānamānasseva kathesi.

Idāni tāni paṭipāṭiyā ṭhapitāni saccāni vitthārento **katamañca, bhikkhaveli-ādī-**māha. Taṃ sabbam sabbākārena visuddhimagge (visuddhi. 2.537) vitthāritameva. Tattha vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayaṃ pana viseso- tattha “dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ yāyaṃ taṇhā ponobbhavikā”ti (ma. ni. 1.133; dī. ni. 2.400; vibha. 203) imāya tantiyā āgataṃ, idha “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti paccayākāravasena. Tattha ca dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ “yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho”ti (ma. ni. 1.134; dī. ni. 2.401; vibha. 204) imāya tantiyā āgataṃ, idha “avijjāyaveva asesavirāganirodhā”ti paccayākāranirodhavasena.

Tattha **asesavirāganirodhāti** asesavirāgena ca asesanirodhena ca. Ubhaya mpetam aññamaññavevacanameva. **Saṅkhāranirodhoti** saṅkhārānaṃ anuppattinirodho (2.0164) hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Imehi pana padehi yaṃ āgama avijjādayo nirujjhanti, atthato taṃ nibbānaṃ dīpitaṃ hoti. Nibbānañhi avijjānirodhotipi saṅkhāranirodhotipi evaṃ tesam tesam dhammānaṃ nirodhanāmena kathiyati. **Kevalassāti** sakalassa. **Dukkakkhandhassāti** vaṭṭadukkharāsissa. **Nirodho hotī** Ti appavatti hoti. Tattha yasmā avijjādīnaṃ nirodho nāma khīṇākāropi vuccati arahattampi nibbānampi, tasmā idha khīṇākāradassanavasena dvādasasu ṭhānesu arahattaṃ, dvādasasuyeva nibbānaṃ kathitanti veditabbaṃ. **Idaṃ vuccatīti** ettha nibbānameva sandhāya idanti vuttaṃ. **Aṭṭhaṅgikoti** na aṭṭhahi aṅgehi vinimutto añño maggo nāma atthi. Yathā pana pañcaṅgikaṃ tūriyanti vutte pañcaṅgamattameva tūriyanti vuttaṃ hoti, evamidhāpi aṭṭhaṅgikamattameva maggo hotīti veditabbo. **Aniggahitoti** na niggahito. Niggaṇhanto hi hāpetvā vā dasseti vaḍḍhetvā vā taṃ parivattetvā vā. Tattha yasmā cattāri ariyasaccāni “na imāni cattāri, dve vā tīni vā”ti evaṃ hāpetvāpi “pañca vā cha vā”ti evaṃ vaḍḍhetvāpi “na imāni cattāri ariyasaccāni, aññāneva cattāri ariyasaccāni”ti dassetuṃ na sakkā. Tasmā ayaṃ dhammo aniggahito nāma. Sesam sabbattha uttānamevāti.

2. Bhayasuttavaṇṇanā

63. Dutiye **amātāputtikānī**ti mātā ca putto ca mātāputtaṃ, parittātuṃ samattha-bhāvena natthi ettha mātāputtanti amātāputtikāni. **Yanti** yasmim̐ samaye. **Tattha mātāpi puttaṃ nappaṭilabhatī**ti tasmim̐ aggibhaye uppanne mātāpi puttaṃ passituṃ na labhati, puttapi mātaraṃ passituṃ na labhatīti attho. **Bhayaṃ hotī**ti cittutrāsabhayaṃ hoti. **Aṭavisaṅkopoti** aṭaviyā saṅkopo. Aṭavīti cettha aṭavivāsino corā veditabbā. Yadā hi te aṭavito janapadaṃ otarivā gāmanigamarājadhāniyo paharivā vilumpanti, tadā aṭavisaṅkopo nāma hoti, taṃ sandhāyetam̐ vuttaṃ. **Cakkasamārūḷhāti** ettha iriyāpathacakkampi vaṭṭati yānacakkampi. Bhayasmim̐ hi sampatte yesaṃ yānakāni atthi, te attano parikkhārabhaṇḍaṃ tesu āropetvā palāyanti. Yesaṃ natthi (2.0165), te kājena vā ādāya sīsena vā ukkhipitvā palāyantiyeva. Te cakkasamārūḷhā nāma honti. **Pariyāyantī**ti ito cito ca gacchanti. **Kadācī**ti kismiñcīdeva kāle. **Karahacī**ti tasseva vevacanaṃ. **Mātāpi puttaṃ paṭilabhatī**ti āgacchantam̐ vā gacchantam̐ vā ekasmim̐ ṭhāne nilīnaṃ vā passituṃ labhati. **Udakavāhakoti** nadīpūro. **Mātāpi puttaṃ paṭilabhatī**ti kulle vā uḷumpe vā mattikābhājane vā dārukkaṇḍe vā laggaṃ vuyhamānaṃ passituṃ paṭilabhati, sotthinā vā puna uttarivā gāme vā araṅṅe vā ṭhitam̐ passituṃ labhatīti.

Evam̐ pariyāyato amātāputtikāni bhayāni dassetvā idāni nippariyāyena dassento **tīnimānī**ti-ādimāha. Tattha **jarābhayanti** jaraṃ paṭicca uppajjanakabhayaṃ. Itaresupi eseva nayo. Vuttampi cetam̐- “jaraṃ paṭicca uppajjati bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso utrāso. Byādhiṃ paṭicca, maraṇaṃ paṭicca uppajjati bhayaṃ bhayānakaṃ chambhitattaṃ lomahaṃso cetaso utrāso”ti (vibha. 921). Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

3. Venāgapurasuttavaṇṇanā

64. Tatiye **kosalesū**ti evaṃnāmake janapade. **Cārikaṃ caramānoti** addhānagamaṃ gacchanto. Cārikā ca nāmesā bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca aturitacārikā cāti. Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalaṃ disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamaṃ **turitacārikā** Nāma. Sā mahākassapapaccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Yaṃ pana gāmanigamapaṭipāṭiyā devasikaṃ yojana-addhajojanava-sena piṇḍapātacariyādīhi lokaṃ anuggaṇhantassa gamaṃ, ayaṃ **aturitacārikā** nāma. Imaṃ sandhāyetam̐ vuttaṃ- “cārikaṃ caramāno”ti. Vitthārena pana cārikā-kathā sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya ambaṭṭhasuttavaṇṇanāyaṃ (dī. ni. aṭṭha. 1.254) vuttā. **Brāhmaṇagāmoti** brāhmaṇānaṃ samosaraṇagāmopi brāhmaṇagāmoti vuccati, brāhmaṇānaṃ bhogagāmopi. Idha samosaraṇagāmo brāhmaṇavasanaṇagāmoti adhippeto. **Tadavasarī**ti tattha avasari, sampattoti attho. Vihāro panettha aniyāmito. Tasmā tassa avidūre buddhānaṃ (2.0166) anucchaviko eko vanasaṇḍo atthi, satthā taṃ vanasaṇḍaṃ gatoti veditabbo.

Assosunti suṇiṃsu upalabhiṃsu, sotadvārasampattavacananigghosānusārena jāniṃsu. **Kho**ti avadhāraṇatthe, padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena “assosuṃ eva, na tesam̐ koci savanantarāyo aho”ti ayamatto veditabbo. Padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamatthaṃ assosum, taṃ pakāsetum **samaṇo khalu, bho, gotamoti-**ādi vuttaṃ. Tattha samitapāpattā **samaṇoti** veditabbo. **Khalūti** anussavatthe nipāto. **Bhoti** tesam aññamaññaṃ ālapanamattaṃ. **Gotamoti** bhagavato gottavasena paridīpanaṃ, tasmā “samaṇo khalu, bho, gotamo”ti ettha samaṇo kira, bho, gotamagottoti evamattho daṭṭhabbo. **Sakyaputtoti** idaṃ pana bhagavato uccākulapari-dīpanaṃ. **Sakyakulā pabbajitoti** saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṃ, kenaci pāriju-ññaena anabhibhūto aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṃ hoti. **Taṃ kho panāti** itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ, tassa kho pana bhoto gotamassāti attho. **Kalyāṇoti** kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddoti** kittiyeva, thutighoso vā. **Abbhuggatoti** sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharivā uggato. Kinti? **Itipi so bhagavā ...pe... buddho bhagavāti.** Tatrāyaṃ padasambandho- so bhagavā itipi arahaṃ, itipi sammāsambuddho ...pe... itipi bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti.

Tattha “ārakattā, arīnaṃ arānañca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi kāraṇehi so bhagavā arahanti veditabbo”ti-ādinā nayena mātikaṃ nikkhipivā sabbāneva etāni padāni visuddhimagge (visuddhi. 1.125-127) buddhānussatiniddese vitthāritānīti tato nesam vitthāro gahetabbo.

So (2.0167) **imaṃ lokanti** so bhavaṃ gotamo imaṃ lokaṃ, idāni vattabbaṃ nida-sseti. **Sadevakanti** saha devehi sadevakaṃ. Evaṃ saha mārena **samāraṇaṃ**. Saha brahmunā **sabrahmaṇaṃ**. Saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇiṃ**. Pajātattā **pajā**, taṃ pajam. Saha devamanussehi **sadevamanussaṃ**. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ veditabbaṃ, samāraṇavaca-nena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ, sabrahmaṇavacanena brahmaṇakāyikādi-brahmaggaṇaṃ, sassamaṇabrāhmaṇivacanena sāsanaṃ paccatthikapaccā-mittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṃ, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇagga-haṇaṃ, pajāvacanena sattalokaggahaṇaṃ, sadevamanussavacanena sammuti-deva-avasesamanussaggahaṇaṃ. Evamettha tīhi padehi okāsalokena saddhiṃ sattaloko, dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo- sadevakaggahaṇena arūpāvacaraloko gahito, samāraṇaggaha-ṇena chakāmāvacaradevaloko, sabrahmaṇaggahaṇena rūpībrahmaloko, sassa-maṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena, sammutidevehi vā saha manu-ssaloko, avasesasabbasattaloko vā. Porāṇā panāhu- **sadevakanti** devatāhi saddhiṃ avasesalokaṃ. **Samāraṇanti** mārena saddhiṃ avasesalokaṃ. **Sabrahma-kanti** brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ sabbepi tibhavūpage satte tihākā-rehi tisu padesu pakkhipivā puna dvīhi padehi pariyādātuṃ **sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajam sadevamanussanti** vuttaṃ. Evaṃ pañcahi padehi tena tenākārena tedhātu-kameva pariyādinnanti.

Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedetīti sayanti sāmaṃ, aparaneyyo hutvā. **Abhi-ññāti** abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. **Sacchikatvāti** paccakkhaṃ katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato. **Pavedetīti** bodheti ñāpeti pakāseti.

So dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ ...pe... pariyosānakalyāṇanti so bhagavā sattesu kāruññataṃ paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ (2.0168)

deseti. Tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti, ādimhipi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti, majjhepi, pariyosānapi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti.

Tattha atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṃ, atthi sāsanaṃ. **Desanāya** tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṃ nāma, ante eko pariyosānaṃ nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ, ubhinnaṃ antarā majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaṃ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva.

Sāsanaṃ silasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetaṃ- “ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, sīlañca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti (saṃ. ni. 5.369). “Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā”ti evaṃ vutto pana ariyamaggo majjhaṃ nāma. Phalañceva nibbānañca pariyosānaṃ nāma. “Tasmātiha tvaṃ, brāhmaṇa, brahmacariyaṃ etaṃpāraṃ etaṃpariyosānaṃ”ti ettha phalaṃ pariyosānanti vuttaṃ. “Nibbānogadhañhi, āvuso visākha, brahmacariyaṃ vussati nibbānaparāyaṇaṃ nibbānapariyosānaṃ”ti (ma. ni. 1.466) ettha nibbānaṃ pariyosānanti vuttaṃ. Idha pana desanāya ādimajjhapariyosānaṃ adhippettaṃ. Bhagavā hi dhammaṃ desento ādimhi sīlaṃ dassetvā majjhe maggaṃ pariyosāne nibbānaṃ dasseti. Tena vuttaṃ- “so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇaṃ”ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammaṃ kathento-

“Ādimhi sīlaṃ dasseyya, majjhe maggaṃ vibhāvaye;

pariyosānamhi nibbānaṃ, esā kathikasaṅṭhiti”ti.

Sātthaṃ sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sātthaṃ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṃ desanaṃ pahāya catusati-paṭṭhānādinissitaṃ desanaṃ deseti. Tasmā “sātthaṃ deseti”ti (2.0169) vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissatṭhabyañjanā vā sabbaniggahitabyañjanā vā, tassa damiḷakirātayavanādimitila kkhānaṃ bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana-

“Sithilaṃ dhanitañca dīgharassaṃ, lahukaṃ garukañca niggahitaṃ;

sambandhaṃ vavatthitaṃ vimuttaṃ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti.-

Evaṃ vuttaṃ dasavidhaṃ byañjanaṃ amakkhetvā paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammaṃ deseti. Tasmā “sabyañjanaṃ katvā deseti”ti vuccati. **Kevalapari-puṇṇanti** ettha **kevalanti** sakalādhivacanaṃ. **Paripuṇṇanti** anūnādhikavacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- sakalapari-puṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthīti. **Parisuddhanti** nirupakkilesaṃ. Yo hi “imaṃ dhammadesanaṃ nissāya lābhaṃ vā sakkāraṃ vā labhissāmi”ti deseti, tassa aparisuddhā desanā nāma hoti. Bhagavā pana lokāmisani-rapekkho hitapharaṇeneva mettābhāvanāya muduhadayo ullu-mpanasabhāvasaṅṭhitena cittaṃ deseti. Tasmā parisuddhaṃ desetīti vuccati. **Brahmacariyaṃ pakāsetīti** ettha brahmacariyanti sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalaṃ sāsanaṃ. Tasmā brahmacariyaṃ pakāsetīti so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ ...pe... parisuddhaṃ, evaṃ desento ca sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsanabrahmacariyaṃ pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Brahmacariyanti** seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaṃ cariyaṃ, brahmabhūtānaṃ vā buddhādīnaṃ cariyanti vuttaṃ hoti.

Sādhu kho panāti sundaraṃ kho pana, atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ hoti. **Tathārūpānaṃ arahatanti** yathārūpo so bhavaṃ gotamo, evarūpānaṃ anekehipi kappakoṭisatasahasseehi dullabhadassanānaṃ byāmapabhāparikkhittehi asīti-anubyañjanapaṭimaṇḍitehi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavarehi samākiṇṇamanoramasarīrānaṃ anappakadassanānaṃ atimadhuradhammanigghosānaṃ yathābhūtaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddānaṃ arahataṃ. **Dassanaṃ hotīti** pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hoti. Sace pana aṭṭhaṅgasamannāgatena brahmassarena dhammaṃ desentassa ekapa-dampi sotuṃ labhissāma, sādhutaraṃyeva bhavissatīti (2.0170) evaṃ ajjhāsayaṃ katvā. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** sabbakiccāni pahāya tuṭṭhamānasā agamaṃsu. **Añjaliṃ paṇāmetvāti** ete ubhatopakkhikā, te evaṃ cintesum- “sace no micchādiṭṭhikā codessanti ‘kasmā tumhe samaṇaṃ gotamaṃ vanditthā’ti, tesam ‘kiṃ añjalikaraṇamattenāpi vanditaṃ hoti’ti vakkhāma. Sace no sammādi-ṭṭhikā codessanti ‘kasmā bhagavantaṃ na vanditthā’ti, ‘kiṃ sīsena bhūmiṃ paha-ranteneva vanditaṃ hoti. Nanu añjalikammampi vandanā evā’ti vakkhāmā”ti.

Nāmagottanti, “bho gotama, ahaṃ asukassa putto datto nāma mitto nāma idhā-gato”ti vadantā nāmaṃ sāventi nāma. “Bho gotama, ahaṃ vāseṭṭho nāma kaccāno nāma idhāgato”ti vadantā gottaṃ sāventi nāma. Ete kira daliddā jīṇaku-

laputtā “parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmā”ti evaṃ akaṃsu. Ye pana **tuṇhībhūtā** nisīdiṃsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā “ekaṃ dve kathāsallāpe karonte vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekaṃ dve bhikkhā adātum na yuttan”ti tato attānaṃ mocentā tuṇhībhūtā nisīdanti. Andhabālā aññā-
ṇatāyeva avakkhittamattikāpiṇḍā viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

Venāgapurikoti venāgapuravāsī. **Etadavocāti** pādantato paṭṭhāya yāva kesaggā tathāgatassa sarīraṃ olokeno asīti-anubyañjanasamujjalehi dvattiṃsamahāpurī-
salakkhaṇehi paṭimaṇḍitaṃ sarīrā nikkhamitvā samantato asītihatthappadesaṃ
ajjhottharivā ṭhitāhi chabbaṇṇāhi ghanabuddharaṃsīhi samparivāritaṃ tathāga-
tassa sarīraṃ disvā sañjātavimhaya vaṇṇaṃ bhaṇanto etaṃ “acchariyaṃ, bho
gotamā”ti-ādivacanaṃ avoca.

Tattha **yāvañcidanti** adhimattappamāṇaparicchedavacanametaṃ. Tassa vip-
pānnapadena saddhiṃ sambandho. Yāvañca vipāsannāni adhimattavipāsannā-
nīti attho. **Indriyānīti** cakkhādīni cha indriyāni. Tassa hi pañcanaṃ indriyānaṃ
patiṭṭhitokāsassa vipāsannaṃ disvā tesaṃ vipāsannatā pākaṭā ahosi. Yasmā
pana sā mane vipāsanneyeve hoti, avipāsannacittānañhi indriyappasādo nāma
natthi, tasmāssa manindriyappasādopi pākaṭo ahosi. Taṃ esa vipāsannaṃ (2.01
gahetvā “vipāsannāni indriyāni”ti āha. **Parisuddhoti** nimmalo. **Pariyodātoti** pabha-
ssaro. **Sāradam badarapaṇḍunti** saradakāle jātaṃ nāti-suparipakkaṃ badaraṃ.
Tañhi parisuddhañceva hoti pariyodātāñca. **Tālapakkanti** suparipakkatālapalaṃ.
Sampati bandhanā pamuttanti taṃkhaṇaṇṇeva bandhanā pamuttaṃ. Tassa hi
bandhanamūlaṃ apanetvā paramukhaṃ katvā phalake ṭhapitassa caturaṅgula-
mattaṃ ṭhānaṃ olokenānaṃ parisuddhaṃ pariyodātaṃ hutvā khāyati. Taṃ
sandhāyevamāha. **Nekkaṃ jambonadanti** surattavaṇṇassa jambonadasuva-
ṇṇassa ghaṭikā. **Dakkhakkammāraputtasuparikammakatanti** dakkhena suvaṇṇakā-
raputtana suṭṭhu kataparikkammaṃ. **Ukkāmukhe sukusalasampahaṭṭhanti** suvaṇṇa-
kāra-uddhane pacitvā sukusalena suvaṇṇakārena ghaṭṭanaparimajjanahaṃsa-
nena suṭṭhu pahaṭṭhaṃ suparimadditanti attho. **Paṇḍukambale nikkhittanti** agginā
pacitvā dīpidāṭhāya ghaṃsitvā gerukaparikkammaṃ katvā rattakambale ṭhapitaṃ.
Bhāsateti sañjāta-obhāsātāya bhāsate. **Tapateti** andhakāraviddhaṃsanātāya
tapate. **Virocatīti** vijjotamānaṃ hutvā virocāti, sobhatīti attho.

Uccāsayanamahāsayanāniti ettha atikkantappamāṇaṃ uccāsayaṃ nāma,
āyatavittataṃ akappiyabhaṇḍaṃ mahāsayaṃ nāma. Idāni tāni dassento **seyya-
thidaṃ, āsandīti**-ādimāha. Tattha **āsandīti** atikkantappamāṇaṃ āsanaṃ. **Palla-
ṅkoti** pādesu vājarūpāni ṭhapetvā kato. **Gonakoti** dīghalomako mahākojavo. Catur-
raṅgulādhikāni kira tassa lomāni. **Cittakoti** vānacittaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Paṭi-
kāti** uṇṇāmayo setattharako. **Paṭalikāti** ghanapuppho uṇṇāmayattharako, yo āma-
lakapaṭṭotipi vuccati. **Tūlikāti** tiṇṇaṃ tūlānaṃ aññatarapuṇṇā tūlikā. **Vikatikāti** siha-
byagghādirūpavicitro uṇṇāmayattharako. **Uddalomīti** ubhatodasaṃ uṇṇāmayattha-
raṇaṃ. Keci ekato uggatapupphanti vadanti. **Ekantalomīti** ekatodasaṃ uṇṇāmayattha-
raṇaṃ. Keci ubhato uggatapupphanti vadanti. **Kaṭṭissanti** ratanaparisisibbitaṃ
koseyyakaṭṭissamayaṃ paccattharaṇaṃ. **Koseyyanti** ratanaparisisibbitameva kosi-

yasuttamayaṃ paccattharaṇaṃ. **Kuttakanti** soḷasannaṃ nāṭakitthinaṃ ṭhatvā naccanayoggaṃ uṇṇāmayattharaṇaṃ. **Hatthattharā**dayo hatthipiṭṭhādīsu attharaṇaka-attharakā ceva (2.0172) hatthirūpādīni dassetvā kata-attharakā ca. **Ajinappa-****veṇī**ti ajinacammehi mañcappamāṇena sibbitvā katappaveṇī. Sesam heṭṭhā vutta-

tthameva. **Nikāmalābhī**ti atikāmalābhī icchiticchitalābhī. **Akicchalābhī**ti adukkhalābhī. **Akasi-****ralābhī**ti vipulalābhī mahantalābhī, uḷāruḷārāneva labhati maññeti sandhāya vadati. Ayaṃ kira brāhmaṇo sayanagaruko, so bhagavato vippasannindriyāditaṃ disvā “addhā esa evarūpesu uccāsayanamahāsayanesu nisīdati ceva nipajjati ca. Tenassa vippasannāni indriyāni, parisuddho chavivaṇṇo pariyodāto”ti mañña-

māno imaṃ senāsanavaṇṇaṃ kathesi. **Laddhā ca pana na kappantī**ti ettha kiñci kiñci kappati. Suddhakoseyyaṅhi mañcepi attharituṃ vaṭṭati, gonakādayo ca bhūmattharaṇaparibhogena, āsandiya pāde chinditvā, pallaṅkassa vāḷe bhinditvā, tūlikaṃ vijaṭetvā “bimbohanañca kātun”-ti (cūḷava. 297) vacanato imānipi ekena vidhānena kappanti. Akappiyaṃ pana upā-

dāya sabbāneva na kappantīti vuttāni. **Vanantaññeva pavisāmī**ti araññaṃyeva pavisāmi. **Yadevā**ti yāniyeva. **Pallaṅkaṃ ābhujitvā**ti samantato ūrubaddhāsanaṃ bandhitvā. **Ujuṃ kāyaṃ paṇidhāyā**ti aṭṭhā-rasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiṃ paṭipādentō ujuṃ kāyaṃ ṭhapetvā. **Parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā**ti kammatṭhānābhimukhaṃ satiṃ ṭhapetvā, pariggahitaniyyānaṃ vā katvāti attho. Vuttañhetam- “parīti pariggahaṭṭho. Mukhanti niyyānaṭṭho. Satīti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā”ti (paṭi. ma. 1.164). **Upasampajja viharāmī**ti paṭilabhitvā paccakkhaṃ katvā viharāmi. **Evaṃ-****bhū**toti evaṃ paṭhamajjhānādīsu aññatarasamaṅgī hutvā. **Dibbo me eso tasmim samaye caṅkamo hotī**ti cattāri hi rūpajjhānāni samāpajjitvā caṅkamantassa caṅkamo dibbacaṅkamo nāma hoti, samāpattito vuṭṭhāya caṅkamantassāpi caṅkamo dibbacaṅkamoyeva. Ṭhānādīsipi eseva nayo. Tathā itaresu dvisu viharasu.

So (2.0173) **evaṃ pajānāmi “rāgo me pahīno”**ti mahābodhipallaṅke arahattama-ggena pahīnarāgameva dassento “so evaṃ pajānāmi rāgo me pahīno”ti āha. Sesapadesupi eseva nayo. Iminā pana kiṃ kathitaṃ hotīti? Paccavekkhaṇā kathitā, paccavekkhaṇāya phalasaṃpatti kathitā. Phalasaṃpattiṅhi samāpanna-

ssapi samāpattito vuṭṭhitassāpi caṅkamādayo ariyacaṅkamādayo honti. Sesa-

4. Sarabhasuttavaṇṇanā

65. Catutthe **rājagaheti** evaṃnāmake nagare. **Gijjhakūṭe pabbateti** gijjhasadisā-nissa kūṭāni, gijjhā vā tassa kūṭesu vasantīti gijjhakūṭo, tasmim gijjhakūṭe pabbate. Etenassa rājagahaṃ gocaragāmaṃ katvā viharantassa vasanaṭṭhānaṃ dassitaṃ. Gijjhakūṭasmiṅhi tathāgataṃ uddissa viharo kārito, gijjhakūṭavihārotvevassa nāmaṃ. Tatthāyaṃ tasmim samaye viharatīti. **Sarabho nāma paribbājako acirapa-**

kkanto hotīti sarabhoti evaṃnāmako paribbājako imasmiṃ sāsane pabbajitvā nacirasseva pakkanto hoti, adhunā vibbhantoti attho. Sammāsambuddhe hi loke uppanne titthiyā naṭṭhalābhasakkārā ahesuṃ, tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahālābhasakkāro uppajji. Yathāha-

“Tena kho pana samayena bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ. Aññatitthiyā pana paribbājakā asakkatā honti agarukatā amānitā apūjitā na lābhino cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānaṃ” ti (udā014; saṃ.ni01.2.70).

Te evaṃ parihīnalābhasakkārā pañcasatamattā ekasmiṃ paribbājakārāme sannipatitvā sammantayimsu- “bho, mayaṃ samaṇassa gotamassa uppannakā-lato paṭṭhāya hatalābhasakkārā jātā, samaṇassa gotamassa sāvakānañcassa ekaṃ avaṇṇaṃ upadhāretha, avaṇṇaṃ pattharivā etassa (2.0174) sāsanaṃ garahitvā amhākaṃ lābhasakkāraṃ uppādessāmā” ti. Te vajjaṃ oloketā- “tīsu dvāresu ājīve cāti catūsupi ṭhānesu samaṇassa gotamassa vajjaṃ passituṃ na sakkā, imāni cattāri ṭhānāni muñcitvā aññattha olokethā” ti āhaṃsu. Atha nesam antare eko evamāha- “ahaṃ aññaṃ na passāmi, ime anvaḍḍhamāsaṃ sannipatitvā dvāravātapānāni pidhāya sāmaṇerānampi pavesanaṃ na denti. Jīvitasadisāpi upaṭṭhākā daṭṭhuṃ na labhanti, āvaṭṭanimāyaṃ osāretvā osāretvā janaṃ āvaṭṭetvā āvaṭṭetvā khādanti. Sace taṃ mayaṃ āharituṃ sakkhissāma, evaṃ no lābhasakkāra-uḷāro bhavissati” ti. Aparopi evameva vadanto uṭṭhāsi. Sabbe ekavādā ahesuṃ. Tato āhaṃsu- “yo taṃ āharituṃ sakkhissati, taṃ mayaṃ amhākaṃ samaye jeṭṭhakaṃ karissāmā” ti.

Tato koṭito paṭṭhāya “tvaṃ sakkhissasi, tvaṃ

sakkhissasi”ti pucchitvā “ahaṃ na sakkhissāmi, ahaṃ na sakkhissāmi”ti bahūhi vutte sarabhaṃ pucchimsu- “tvaṃ sakkhissasi ācariyā”ti. So āha- “agaru etaṃ āharitum, sace tumhe attano kathāya ṭhatvā maṃ jeṭṭhakaṃ karissathā”ti. Agaru etaṃ ācariya āhara, tvaṃ katoyevāsi amhehi jeṭṭhakoti. So āha- “taṃ āharantena thenetvā vā vilumpitvā vā āharitum na sakkā, samaṇassa pana gotamassa sāva-kasadisena hutvā tassa sāvake vanditvā vattapaṭivattam katvā tesam patte bhattam bhuñjitvā āharitum sakkā. Ruccati vo etassa ettakassa kiriyā”ti. Yaṃkiñci katvā āharitvā ca no dehīti. Tena hi maṃ disvā apassantā viya bhavye-yyāthāti paribbājakānaṃ saññaṃ datvā dutiyadivase pātova utṭhāya gijjhakūṭama-hāvihāraṃ gantvā diṭṭhaditṭhānaṃ bhikkhūnaṃ pañcapatiṭṭhitena pāde vandi. Bhikkhū āhaṃsu- “aññe paribbājakā caṇḍā pharusā, ayaṃ pana saddho bhavissati pasanno”ti. Bhante, tumhe ñatvā yuttaṭṭhānasmimyeva pabbajitā, mayaṃ pana anupadhāretvā atittheneva pakkhantā aniyyānikamagge vicarāmāti. So evaṃ vatvā diṭṭhe diṭṭhe bhikkhū punappunaṃ vandati, nhānodakādīni paṭiyādeti, dantakaṭṭham kappiyaṃ karoti, pāde dhovati makkheti, atirekabhattam labhitvā bhuñjati.

Taṃ (2.0175) iminā nīhārena vasantaṃ eko mahāthero disvā, “paribbājaka, tvaṃ saddho pasanno, kiṃ na pabbajasi”ti. Ko maṃ, bhante, pabbājessati. Mayañhi cirakālaṃ bhadantānaṃ paccatthikā hutvā vicarimhāti. Thero “sace tvaṃ pabbajitukāmo, ahaṃ taṃ pabbājessāmi”ti vatvā pabbājesi. So pabbajitakālato paṭṭhāya nirantaraṃ vattapaṭivattamakāsi. Atha naṃ thero vatte pasīditvā naciras-seva upasampādesi. So uposathadivase bhikkhūhi saddhiṃ uposathaggaṃ pavisitvā bhikkhū mahantena ussāhena pātimokkhaṃ paggaṇhante disvā “iminā nīhārena osāretvā osāretvā lokaṃ khādanti, katipāhena harissāmi”ti cintesi. So pariveṇaṃ gantvā upajjhāyaṃ vanditvā, “bhante, ko nāmo ayaṃ dhammo”ti pucchi. Pātimokkho nāma, āvusoti. Uttamadhammo esa, bhante, bhavissatīti. Āma, āvuso, sakalasāsanadhāraṇī ayaṃ sikkhāti. Bhante, sace esa sikkhādhammo uttamo, imameva paṭhamam gaṇhāmiti. Gaṇhāvusoti thero sampaṭicchi. So gaṇhanto paribbājake passitvā “kīdisaṃ ācariyā”ti pucchito, “āvuso, mā cintayittha, katipāhena āharissāmi”ti vatvā naciras-seva uggaṇhitvā upajjhāyaṃ āha-“ettakameva, bhante, udāhu aññaṃpi atthi”ti. Ettakameva, āvusoti.

So punadivase yathānivatthapārutova gahitanīhāreneva pattam gahetvā gijjhakūṭā nikkhamma paribbājakārāmaṃ agamāsi. Paribbājakā disvā “kīdisaṃ, ācariya, nāsakkhittha maññe āvaṭṭanimāyaṃ āharitun”ti taṃ parivārayimsu. Mā cintayittha, āvuso, āhaṭā me āvaṭṭanimāyā, ito paṭṭhāya amhākaṃ lābhasakkāro mahā bhavissati. Tumhe aññaṃaññaṃ samaggā hotha, mā vivādaṃ akatthāti. Sace te, ācariya, suggahitā, amhepi naṃ vācehīti. So ādito paṭṭhāya pātimokkhaṃ osāresi. Atha te sabbepi- “etha, bho, nagare vicarantā samaṇassa gotamassa avaṇṇaṃ kathessāmā”ti anuggahāṭitesuyeva nagaradvāresu dvārasamīpaṃ gantvā vivaṭena dvārena sabbapaṭhamam pavisiṃsu. Evaṃ salīṅgeneva apakkantaṃ taṃ paribbā-jakaṃ sandhāya- “sarabho nāma paribbājako acirapakkanto hoti”ti vuttaṃ.

Taṃ (2.0176) divasaṃ pana bhagavā paccūsasamaye lokaṃ olokento idaṃ

addasa- “ajja sarabho paribbājako nagare vicarivā pakāsanīyakammaṃ kari-
ssati, tiṇṇaṃ ratanānaṃ avaṇṇaṃ kathento visaṃ siñcivā paribbājakārāmaṃ
gamissati, ahampi tattheva gamissāmi, catassopi parisā tattheva osarissanti.
Tasmim samāgame caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṃ pivissanti”ti. Tato
“tassa okāso hotu, yathāruciyā avaṇṇaṃ pattharatū”ti cintetvā ānandattheraṃ
āmantesi- “ānanda, aṭṭhārasasu mahāvihāresu bhikkhusaṅghassa mayā saddhiṃ-
yeva piṇḍāya carituṃ ārocehi”ti. Thero tathā akāsi. Bhikkhū pattacīvaramādāya
satthārameva parivārayiṃsu. Satthā bhikkhusaṅghaṃ ādāya dvāragāmasamīpe-
yeva piṇḍāya cari. Sarabhopi paribbājakehi saddhiṃ nagaraṃ pavittṭho tattha
tattha parisamajjhe rājadvāravithicatukkādīsu ca gantvā “aññāto mayā sama-
ṇānaṃ sakyaputtiyānaṃ dhammo”ti-ādīni abhāsi. Taṃ sandhāya **so rājagahe
parisati evaṃ vācaṃ bhāsatīti**-ādi vuttaṃ. Tattha **aññātoti** ñāto avabuddho,
pākaṭaṃ katvā uggahitoti dīpeti. **Aññāyāti** jānitvā. **Apakkantoti** salīngeneva apa-
kkanto. Sace hi samaṇassa gotamassa sāsane koci sāro abhāvissa, nāhaṃ apa-
kkamissaṃ. Tassa pana sāsanaṃ asāraṃ nissāraṃ, āvaṭṭanimāyaṃ osāretvā
samaṇā lokaṃ khādantīti evamatthaṃ dīpento evamāha.

Atha kho sambahulā bhikkhū Ti atha evaṃ tasmim paribbājake bhāsamāne ara-
ññavāsino pañcasatā bhikkhū “asukatṭhānaṃ nāma satthā piṇḍāya carituṃ gato”-
ti ajānantā bhikkhācāravelāyaṃ rājagahaṃ piṇḍāya pavisimṃsu. Te sandhāyetaṃ
vuttaṃ. **Assosunti** suṇimṃsu. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimṃsūti** “imaṃ kāraṇaṃ
dasabalassa āroccasāma”ti upasaṅkamimṃsu.

Sippinikātiranti sippinikāti evaṃnāmikāya nadiyā tīraṃ. **Adhivāsesi bhagavā
tuṇhībhāvenāti** kāyaṅgavācaṅgāni acopetvā abhantare khantiṃ dhāretvā citte-
neva adhivāsesīti attho. Evaṃ adhivāsetvā puna cintesi- “kiṃ nu kho ajja mayā
sarabhassa vādaṃ maddituṃ gacchantena ekakena gantabbaṃ (2.0177), udāhu
bhikkhusaṅghaparivutenā”ti. Athassa etadahosi- sacāhaṃ bhikkhusaṅghapari-
vuto gamissāmi, mahājano evaṃ cintessati- “samaṇo gotamo vāduppattiṭṭhānaṃ
gacchanta pakkhaṃ ukkhipitvā gantvā parisabalena uppannaṃ vādaṃ maddati,
paravādīnaṃ sīsaṃ ukkhipituṃ na deti”ti. Na kho pana mayhaṃ uppanne vāde
paraṃ gahetvā maddanakiccaṃ atthi, ahameva gantvā maddissāmi. Anaccha-
riyaṃ cetāṃ yvāhaṃ idāni buddhabhūto attano uppannaṃ vādaṃ maddeyyaṃ,
cariyaṃ caraṇakāle ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbattenāpi hi mayā vahitabbaṃ
dhuraṃ añño vahituṃ samattho nāma nāhosi. Imassa panatthassa sādhanatthaṃ-

“Yato yato garu dhuraṃ, yato gambhīravattani;

tadāssu kaṇhaṃ yuñjenti, svāssu taṃ vahate dhuraṃ”ti. (jā. 1.1.29)-

Idaṃ kaṇhajātakaṃ āharitabbaṃ. Atite kira eko satthavāho ekissā mahallikāya
gehe nivāsaṃ gaṇhi. Athassa ekissā dhenuyā rattibhāgasamanantare gabbhavu-
ṭṭhānaṃ ahosi. Sā ekaṃ vacchakaṃ vijāyi. Mahallikāya vacchakaṃ diṭṭhakālato
paṭṭhāya puttasiṃho udapādi. Punadivase satthavāhaputto- “tava gehavetaṃ
gaṇhāhi”ti āha. Mahallikā “mayhaṃ aññena kiccaṃ na atthi, imameva vacchakaṃ
dehi”ti āha. Gaṇha, ammāti. Sā taṃ gaṇhitvā khīraṃ pāyetvā yāgubhattatiṇḍāni
dadamānā posesi. So vuddhimanvāya paripuṇṇarūpo balavīriyasampanno ahosi

sampannācāro, kāḷako nāma nāmena. Athe-kassa satthavāhassa pañcahi sakaṭa-satehi āgacchantassa udakabhinnatṭhāne sakaṭacakkaṃ laggi. So dasapi vīsampi tiṃsampi yojetvā nīharāpetuṃ asakko kākākaṃ upasaṅkamitvā āha-
“tāta, tava vetanaṃ dassāmi, sakaṭaṃ me ukkhipitvā dehi”ti. Evañca pana vatvā taṃ ādāya- “añño iminā saddhiṃ dhuraṃ vahituṃ samattho natthi”ti dhurasakaṭe yottaṃ bandhitvā taṃ ekakaṃyeva yojesi. So taṃ sakaṭaṃ ukkhipitvā thale pati-
tṭhāpetvā eteneva nīhārena pañca sakaṭasatāni nīhari. So sabbapacchimasa-
kaṭaṃ nīharitvā mociyamāno “sun”ti katvā sīsaṃ ukkhipi.

Satthavāho (2.0178) “ayaṃ ettakāni sakaṭāni ukkhipanto evaṃ na akāsi, veta-
natthaṃ maññe karoti”ti sakaṭagaṇanāya kahāpaṇe gahe-tvā pañcasatabhaṇḍikaṃ
tassa gīvāya bandhāpesi. So aññesaṃ attano santikaṃ alliyituṃ adento ujukaṃ
gehameva agamāsi. Mahallikā disvā mocetvā kahāpaṇabhāvaṃ ṇatvā “kasmā,
putta, evamakāsi, mā tvaṃ ‘mayā kammaṃ katvā ābhatena ayaṃ jīvissati’ti sañña-
makāsi”ti vatvā goṇaṃ uṇhodakena nhāpetvā telena abbhañjitvā “ito paṭṭhāya
puna mā evamakāsi”ti ovadi. Evaṃ satthā “cariyaṃ caraṇakāle ahetukapaṭisa-
ndhiyaṃ nibbattenāpi hi mayā vahitabbadhuraṃ añño vahituṃ samattho nāma
nāhosi”ti cintetvā ekakova agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho bhagavā sāyanhasa-
mayam paṭisallānā vuṭṭhitoti-ādi vuttaṃ.**

Tattha **paṭisallānāti** puthuttārammaṇehi cittaṃ paṭisaṃharitvā sallānato, phala-
samāpattitoti attho. **Tenupasaṅkamīti** paribbājakesu sakalanagare pakāsanīya-
kammaṃ katvā nagarā nikkhama paribbājakārāme sannipatitvā “sace, āvuso
sarabha, samaṇo gotamo āgamissati, kiṃ karissasi”ti. Samaṇe gotame ekaṃ
karonte ahaṃ dve karissāmi, dve karonte cattāri, cattāri karonte pañca, pañca
karonte dasa, dasa karonte vīsati, vīsati karonte tiṃsaṃ, tiṃsaṃ karonte cattā-
līsaṃ, cattālīsaṃ karonte paññāsaṃ, paññāsaṃ karonte sataṃ, sataṃ karonte
sahassaṃ karissāmīti evaṃ aññamaññaṃ sīhanādakathaṃ samuṭṭhāpetvā nisi-
nnesu upasaṅkami.

Upasaṅkamanto pana yasmā paribbājakārāmassa nagaramajjheneva maggo,
tasmā surattadupaṭṭaṃ nivāsetvā sugatamahācīvaraṃ pārupitvā vīsaṭṭhabalo
rājā viya ekakova nagaramajjhena agamāsi. Micchādiṭṭhikā disvā “paribbājakā
samaṇassa gotamassa pakāsanīyakammaṃ karontā avaṇṇaṃ patthariṃsu, so
ete anuvattitvā saññāpetuṃ gacchati maññe”ti anubandhiṃsu. Sammādiṭṭhikāpi
“sammāsambuddho pattacīvaraṃ ādāya ekakova nikkhanto, ajja sarabhena
saddhiṃ mahādhammasaṅgāmo bhavissati. Mayampi tasmīṃ samāgame kāyasa-
kkhino bhavissāmā”ti anubandhiṃsu. Satthā passantasseva mahājanassa pari-
bbājakārāmaṃ upasaṅkami.

Paribbājakā (2.0179) rukkhānaṃ khandhaviṭṭapasaṅkhantarehi samuggacchantā
chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo disvā “aññadā evarūpo obhāso nāma natthi, kiṃ
nu kho etan”ti ulloketvā “samaṇo gotamo āgacchati”ti āhaṃsu. Taṃ sutvāva
sarabho jāṇukantare sīsaṃ ṭhapetvā adhomukho nisīdi. Evaṃ tasmīṃ samaye
bhagavā taṃ ārāmaṃ upasaṅkamitvā paññatte āsane nisīdi. Tathāgato hi jambu-
dīpatale aggakule jātattā aggāsanārahottissa sabbattha āsanaṃ paññattameva

hoti. Evaṃ paññatte mahārahe buddhāsane nisīdi.

Te paribbājakā sarabhaṃ paribbājakaṃ etadavocunti sammāsambuddhe kira sarabhena saddhiṃ ettakaṃ kathenteyeva bhikkhusaṅgho satthu padānupadiko hutvā paribbājakārāmaṃ sampāpuṇi, catassopi parisā paribbājakārāmeyeva osariṃsu. Tato te paribbājakā “acchariyaṃ samaṇassa gotamassa kammaṃ, sakalanagaraṃ vicarivā avaṇṇaṃ pattharivā pakāsanīyakammaṃ katvā āgatānaṃ verīnaṃ paṭisattūnaṃ paccāmittānaṃ santikaṃ āgantvā thokampi viggāhikakathaṃ na kathesi, āgatakālato paṭṭhāya satapākatelena makkhento viya amata-pānaṃ pāyento viya madhurakathaṃ katheti” ti sabbepi sammāsambuddhaṃ anuvattantā etadavocuṃ.

Yāceyyāsīti āyāceyyāsī pattheyyāsī piheyyāsī. **Tuṇhībhūtoti** tuṇhībhāvaṃ upagato. **Maṅkubhūtoti** nittejataṃ āpanno. **Pattakkhandhoti** onatagīvo. **Adhomukhoti** heṭṭhāmukho. **Sammāsambuddhassa te paṭijānatoti** “ahaṃ sammāsambuddho, sabbe dhammā mayā abhisambuddhā” ti evaṃ paṭijānato tava. **Anabhisambuddhāti** ime nāma dhammā tayā anabhisambuddhā. **Tatthāti** tesu anabhisambuddhāti evaṃ dassitadhammesu. **Aññena vā aññaṃ paṭicarissatīti** aññena vā vacanena aññaṃ vacanaṃ paṭicchādessati, aññaṃ pucchito aññaṃ kathessatīti adhippāyo. **Bahiddhā kathaṃ apanāmessatī** Ti bahiddhā aññaṃ āgantukakathaṃ āharanto purimakathaṃ apanāmessati. **Appaccayanti** anabhiraddhiṃ atuṭṭhākāraṃ **pātukarissatīti** pākaṭaṃ karissati. Ettha ca appaccayena domanassaṃ vuttaṃ, purimehi dvīhi mandabalavabhedo kodhoyeva.

Evaṃ (2.0180) bhagavā paṭhamavesārajjena sīhanādaṃ naditvā puna dutiyā-dīhi nadanto **yo kho maṃ paribbājakāti-ādimāha**. Tattha **yassa kho pana te atthāya dhammo desitoti** yassa maggassa vā phalassa vā atthāya tayā catusacca-dhammo desito. **So na niyyātīti** so dhammo na niyyāti na niggacchati, na taṃ atthaṃ sādhetīti vuttaṃ hoti. **Takkarassāti** yo naṃ karoti, tassa paṭipattipūrakassa puggalassāti attho. **Sammā dukkhakkhayāyāti** hetunā nayena kāraṇena sakalassa vaṭṭadukkhassa khayāya. Atha vā **yassa kho pana te atthāya dhammo desitoti**

yassa te atthāya dhammo desito. Seyyathidaṃ- rāgapaṭighātathāya asubhaka-
mmaṭṭhānaṃ, dosapaṭighātathāya mettābhāvanā, mohapaṭighātathāya pañca
dhammā, vitakkupacchedāya ānāpānassati. **So na niyyāti takkarassa sammā
dukkhakkhayāyāti** so dhammo yo naṃ yathādesitaṃ karoti, tassa takkarassa
sammā hetunā nayena kāraṇena vaṭṭadukkhakkhayāya na niyyāti na niggacchati,
taṃ atthaṃ na sādhetīti ayamettha attho. **Seyyathāpi sarabho paribbājakoti** yathā
ayaṃ sarabho paribbājako pajjhāyanto appaṭibhāno nisinno, evaṃ nisīdissatīti.

Evaṃ tīhi padehi sīhanādaṃ naditvā desanaṃ nivattentasseva tathāgatassa
tasmim̃ ṭhāne sannipatitā caturāsītipāṇasahassaparimāṇā parisā amatapānaṃ
pivi, satthā parisāya amatapānassa pītabhāvaṃ ṇatvā vehāsaṃ abbhuggantvā
pakkāmi. Tamatthaṃ dassetuṃ **atha kho bhagavāti**-ādi vuttaṃ. Tattha **sīhanā-
danti** seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ appaṭinādaṃ. **Vehāsaṃ pakkāmīti** abhiññāpā-
dakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya adhiṭṭhāya saddhiṃ bhikkhusa-
ṅghena ākāsaṃ pakkhandi. Evaṃ pakkhando ca pana taṃkhaṇaṅṅeva gijjhakūṭa-
mahāvihāre patiṭṭhāsi.

Vācāya sannitodakenāti vacanapatodena. **Sañjambharimakamsūti** sambharitaṃ
nirantaraphuṭaṃ akaṃsu, upari vijjhimsūti vuttaṃ hoti. **Brahāraññeti** mahāraññe.
Sīhanādaṃ nadissāmīti sīhassa nadato ākāraṃ disvā “ayampi tiracchānagato,
ahampi, imassa cattāro pādā, mayhampi, ahampi evameva sīhanādaṃ nadissā-
mī”ti cintesi. So sīhassa sammukhā nadituṃ asakkonto (2.0181) tasmim̃ gocarāya
pakkante ekako nadituṃ ārabhi. Athassa siṅgālasaddoyeva nicchari. Tena vuttaṃ-
siṅgālakamyeva nadatīti. **Bheraṇḍakanti** tasseva vevacanaṃ. Apica bhinnassaraṃ
amanāpasaddaṃ nadatīti vuttaṃ hoti. **Evameva kho tvanti** iminā opammaṃ pari-
bbājakā tathāgataṃ sīhasadisāṃ katvā sarabhaṃ siṅgālasadisāṃ akaṃsu. **Ambu-
kasañcarīti** khuddakakukkuṭikā. **Purisakaravitaṃ ravissāmīti** mahākukkuṭaṃ
ravantaṃ disvā “imassapi dve pādā dve pakkhā, mayhampi tatheva, ahampi eva-
rūpaṃ ravitaṃ ravissāmī”ti sā tassa sammukhā ravituṃ asakkontī tasmim̃
pakkante ravamānā kukkuṭikāravamaṃyeva ravi. Tena vuttaṃ- **ambukasañcariravitaṃ-
yeva ravatīti**. **Usabhoti** goṇo. **Suññāyāti** tucchāya jeṭṭhakavasabhehi virahitāya.
Gambhīraṃ naditabbaṃ maññatīti jeṭṭhakavasabhassa nādasadisāṃ gambhīra-
nādaṃ naditabbaṃ maññati. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

5. Kesamuttisuttavaṇṇanā

66. Pañcame **kālāmānaṃ nigamoti** kālāmā nāma khattiyā, tesaṃ nigamo. **Kesa-
muttiyāti** kesamuttanigamavāsino. **Upasaṅkamimsūti** sappinavanītādibhesajjāni
ceva aṭṭhavidhapānakāni ca gāhāpetvā upasaṅkamimsu. **Sakamyeva vādaṃ dīpe-
ntīti** attanoyeva laddhiṃ kathenti. **Jotentīti** pakāsenti. **Khuṃsentīti** ghaṭṭenti.
Vambhentīti avajānanti. **Paribhavantīti** lāmakaṃ karonti. **Omakkhim̃ karontīti**
ukkhittakaṃ karonti, ukkhipitvā chaḍḍenti. **Aparepi, bhanteti** so kira aṭṭavimukhe
gāmo, tasmā tattha aṭṭaviṃ atikkantā ca atikkamitukāmā ca vāsaṃ kappenti.
Tesupi paṭhamaṃ āgatā attano laddhiṃ dīpetvā pakkamimsu, pacchā āgatā “kiṃ

te jānanti, amhākaṃ antevāsikā te, amhākaṃ santike kiñci kiñci sippaṃ uggaṇhiṃsū”ti attano laddhiṃ dīpetvā pakkamiṃsu. Kālāmā ekaladdhiyampi saṅghahituṃ na sakkhiṃsu. Te etamatthaṃ dīpetvā bhagavato evamārocetvā **tesaṃ no, bhante-**ti-ādimāhaṃsu. Tattha **hoteva kaṅkhāti** hotiyeva kaṅkhā. **Vicikicchāti** tasseva vevacanaṃ. **Alanti** yuttaṃ.

Mā (2.0182) **anussavenāti** anussavakathāyapi mā gaṇhittha. **Mā paramparā-**yāti paramparakathāyapi mā gaṇhittha. **Mā itikirāyāti** evaṃ kira etanti mā gaṇhittha. **Mā piṭakasampadānenāti** amhākaṃ piṭakatantiyā saddhiṃ sametīti mā gaṇhittha. **Mā takkahetūti** takkaggāhenapi mā gaṇhittha. **Mā nayahetūti** nayaggāhenapi mā gaṇhittha. **Mā ākāraparivitakkenāti** sundaramidaṃ kāraṇanti evaṃ kāraṇaparivitakkenapi mā gaṇhittha. **Mā diṭṭhinijjhānakkhantiyāti** amhākaṃ nijjhāyitvā khamitvā gahitadiṭṭhiyā saddhiṃ sametītipi mā gaṇhittha. **Mā bhabbarūpatā-**yāti ayaṃ bhikkhu bhabbarūpo, imassa kathaṃ gahetuṃ yuttantipi mā gaṇhittha. **Mā samaṇo no garūti** ayaṃ samaṇo amhākaṃ garu, imassa kathaṃ gahetuṃ yuttantipi mā gaṇhittha. **Samattāti** paripuṇṇā. **Samādinnaṭi** gahitā parāmatṭhā. **Yaṃsa hotīti** yaṃ kāraṇaṃ tassa puggalassa hoti. Alobhādayo lobhādipaṭipakkhavasena veditabbā. **Vigatābhijjhoti-**ādīhi mettāya pubbabhāgo kathito.

Idāni mettādikaṃ kammaṭṭhānaṃ kathento **mettāsahagatenāti-**ādimāha. Tattha kammaṭṭhānakathāya vā bhāvanānāyā vā pāḷivaṇṇanāyā vā yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.240) vuttameva. **Evaṃ averacittoti** evaṃ akusalaverassa ca puggalaverino ca natthitāya averacitto. **Abyābajjhacittoti** kodhacittassa abhāvena niddukkhacitto. **Asaṃkiliṭṭhacittoti** kilesassa natthitāya asaṃkiliṭṭhacitto. **Visuddhacittoti** kilesamalābhāvena visuddhacitto hotiti attho. **Tassāti** tassa evarūpassa ariyasāvakaṃ. **Assāsāti** avassayā patiṭṭhā. **Sace kho pana atthi paro lokoti** yadi imamhā lokā paraloko nāma atthi. **Athāhaṃ kāyassa bheda parammaraṇā ...pe... upapajjissāmīti** atthetaṃ kāraṇaṃ, yenāhaṃ kāyassa bheda parammaraṇā sugatiṃ saggāṃ lokaṃ upapajjissāmīti evaṃ sabbattha nayo veditabbo. **Anīghanti** niddukkhaṃ. **Sukhinti** sukhiṃ. **Ubhayeneva visuddhaṃ attānaṃ samanupassāmīti** yañca pāpaṃ na karomi, yañca karotopi na kariyati, iminā ubhayenāpi visuddhaṃ attānaṃ samanupassāmi. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

6. Sāḷhasuttavaṇṇanā

67. Chaṭṭhe (2.0183) **migāranattāti** migāraseṭṭhino nattā. **Sekhuniyanattāti** sekhuniyaseṭṭhino nattā. **Upasaṅkamīṃsūti** bhuttaṭṭarāsā dāsakammakarapari-vutā upasaṅkamīṃsu. Tesaṃ kira purebhatte pubbaṇhasamayeyeva gehe eko pañho samuṭṭhito, taṃ pana kathetuṃ okāso nāhosi. Te “taṃ pañhaṃ sossāmā”ti therassa santikaṃ gantvā vanditvā tuṅhī nisīdiṃsu. Thero “gāme taṃ samuṭṭhitaṃ pañhaṃ sotuṃ āgatā bhavissanti”ti tesaṃ manaṃ ṇatvā tameva pañhaṃ āra-bhanto **etha tumhe sāḷhāti-**ādimāha. Tattha **atthi lobhoti** lubbhanasabhāvo lobho nāma atthīti pucchati. **Abhijjhāti kho ahaṃ sāḷhā etamatthaṃ vadāmīti** etaṃ lobha-

saṅkhātaṃ atthaṃ ahaṃ “abhijjhā”ti vadāmi, “taṇhā”ti vadāmi samuṭṭhitapa-
ñhassa atthaṃ dīpento āha. Evaṃ sabbavāresu nayo netabbo.

So evaṃ pajānātiti so cattāro brahmavihāre bhāvetvā ṭhito ariyasāvako samāpa-
ttito vuṭṭhāya vipassanaṃ ārabhanto evaṃ pajānāti. **Atthi idanti** atthi dukkhasacca-
saṅkhātaṃ khandhapañcakaṃ nāmarūpavasena paricchinditvā pajānanto esa
“evaṃ pajānāti atthi idan”ti vutto. **Hīnanti** samudayasaccaṃ. **Paṇīanti** magga-
saccaṃ. **Imassa saññāgatassa uttari nissaraṇanti** imassa vipassanāsaññāsaṅkhā-
tassa saññāgatassa uttari nissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ, tamatthīti iminā nirodha-
saccaṃ dasseti. **Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇanti** ekūnavīsatividhaṃ paccave-
kkhaṇāññaṃ kathitaṃ. **Ahu pubbe lobhoti** pubbe me lobho ahosi. **Tadahu akusa-**
lanti taṃ akusalaṃ nāma ahosi, tadā vā akusalaṃ nāma ahosi. **Iccetaṃ kusalanti**
iti etaṃ kusalaṃ, tasseva akusalassa natthibhāvaṃ kusalaṃ khemanti sandhāya
vadati. **Nicchātoti** nittaṇho. **Nibbutoti** abbhantare santāpakarānaṃ kilesānaṃ
abhāvena nibbuto. **Sītibhūtoti** sītalībhūto. **Sukhappaṭisaṃvedīti** kāyikacetāsikassa
sukhassa paṭisaṃveditā. **Brahmabhūtenāti** seṭṭhabhūtena. Sesāṃ sabbattha uttā-
natthamevāti.

7. Kathāvatthusuttavaṇṇanā

68. Sattame (2.0184) **kathāvatthūnīti** kathākāraṇāni, kathāya bhūmiyo patiṭṭhā-
yoti attho. **Atītaṃ vā, bhikkhave, addhānanti** atītamaddhānaṃ nāma kālopi vaṭṭati
khandhāpi. Anāgatapaccuppannesupi eseva nayo. Tattha atīte kassapo nāma
sammāsambuddho ahosi, tassa kīkī nāma kāsikarājā aggupaṭṭhāko ahosi, vīsati
vassasahassāni āyu ahosīti iminā nayena kathento **atītaṃ ārabha kathaṃ katheti**
nāma. Anāgate metteyyo nāma buddho bhavissati, tassa saṅkho nāma rājā aggu-
paṭṭhāko bhavissati, asīti vassasahassāni āyu bhavissatīti iminā nayena kathento
anāgataṃ ārabha kathaṃ katheti nāma. Etarahi asuko nāma rājā dhammikoti
iminā nayena kathento **paccuppannaṃ ārabha kathaṃ katheti** nāma.

Kathāsampayogenāti kathāsamāgamena. **Kacchoti** kathetuṃ yutto. **Akacchoti**
kathetuṃ na yutto. **Ekamsabyākaraṇīyaṃ pañhanti**-ādīsu, “cakkhu, aniccan”ti
puṭṭhena, “āma, aniccan”ti ekamseneva byākātappaṃ. Eseva nayo sotādīsu.
Ayaṃ **ekamsabyākaraṇīyo** pañho. “Aniccaṃ nāma cakkhū”ti puṭṭhena pana “na
cakkhumeva, sotampi aniccaṃ, ghānampi aniccan”ti evaṃ vibhajitvā byākā-
tabbaṃ. Ayaṃ **vibhajjabyākaraṇīyo** pañho. “Yathā cakkhu, tathā sotaṃ. Yathā
sotaṃ, tathā cakkhū”ti puṭṭhena “kenatṭhena pucchasi”ti paṭipucchitvā “dassana-
ṭṭhena pucchāmi”ti vutte “na hī”ti byākātappaṃ. “Aniccaṭṭhena pucchāmi”ti vutte,
“āmā”ti byākātappaṃ. Ayaṃ **paṭipucchābyākaraṇīyo** pañho. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarī-
ran”ti-ādīni puṭṭhena pana “abyākatametaṃ bhagavatā”ti ṭhapetabbo, esa pañho
na byākātabbo. Ayaṃ **ṭhapanīyo** pañho.

Ṭhānāṭhāne na saṅṭhātīti kāraṇākāraṇe na saṅṭhātīti. Tatrāyaṃ nayo-
sassata-
vādī yuttena kāraṇena pahoti ucchedavādīṃ niggahetuṃ, ucchedavādī tena nigga-
yhamāno “kiṃ panāhaṃ ucchedaṃ vadāmi”ti sassatavādibhāvameva dīpeti,

attano vāde patiṭṭhātum na sakkoti. Evaṃ ucchedavādimhi pahonte sassatavādī, puggalavādimhi pahonte suññatavādī, suññatavādimhi pahonte puggalavādīti evaṃ ṭhānāṭhāne na saṅghāti nāma.

Parikappe (2.0185) na saṅghātīti idaṃ pañhapucchanepi pañhakathanepi labbhati. Kathaṃ? Ekacco hi “pañhaṃ pucchissāmi”ti kaṅṭhaṃ sodheti, so itarena “idaṃ nāma tvaṃ pucchissasi”ti vutto ñātabhāvaṃ ñatvā “na etaṃ, aññaṃ pucchissāmi”ti vadati. Pañhaṃ puṭṭhopi “pañhaṃ kathessāmi”ti hanuṃ saṃsodheti, so itarena “idaṃ nāma kathessasi”ti vutto ñātabhāvaṃ ñatvā “na etaṃ, aññaṃ kathessāmi”ti vadati. Evaṃ parikappe na saṅghāti nāma.

Aññātavāde na saṅghātīti aññātavāde jānitavāde na saṅghāti. Kathaṃ? Ekacco pañhaṃ pucchati, taṃ itaro “manāpo tayā pañho pucchito, kahaṃ te esa uggahito”ti vadati. Itaro pucchitabbaniyāmeneva pañhaṃ pucchitvāpi tassa kathāya “apañhaṃ nu kho pucchitan”ti vimatiṃ karoti. Aparo pañhaṃ puṭṭho katheti, tamañño “suṭṭhu te pañho kathito, kattha te uggahito, pañhaṃ kathentena nāma evaṃ kathetabbo”ti vadati. Itaro kathetabbaniyāmeneva pañhaṃ kathetvāpi tassa kathāya “apañho nu kho mayā kathito”ti vimatiṃ karoti.

Paṭipadāya na saṅghātīti paṭipattiyaṃ na tiṭṭhati, vattaṃ ajānitvā apucchitabbaṭṭhāne pucchatiṭi attho. Ayaṃ pañho nāma cetiyaṅgaṇe pucchitena na kathetabbo, tathā bhikkhācāramagge gāmaṃ piṇḍāya caraṇakāle. Āsanāsālāya nisinnakāle yāguṃ vā bhattaṃ vā gahetvā nisinnakāle paribhuñjitvā nisinnakāle divāvihāraṭṭhānagamanakālepi. Divāṭṭhāne nisinnakāle pana okāsaṃ kāretvāva pucchantassa kathetabbo, akāretvā pucchantassa na kathetabbo. Idaṃ vattaṃ ajānitvā pucchanto paṭipadāya na saṅghāti nāma. **Evaṃ santāyaṃ, bhikkhave, puggalo akaccho hotīti**, bhikkhave, etaṃ imasmiṃ ca kāraṇe sati ayaṃ puggalo na kathetum yutto

nāma hoti.

Ṭhānāṭhāne saṅṭhātīti sassatavādī yuttena kāraṇena pahoti ucchedavādiṃ niggahetuṃ, ucchedavādī tena niggayhamānopi “ahaṃ tayā satakkhattuṃ niggayhamānopi ucchedavādiyevā”ti vadati. Iminā nayena sassatapuggalasuññatavādādīsupi nayo netabbo. Evaṃ ṭhānāṭhāne saṅṭhātī (2.0186) nāma. **Parikappe saṅṭhātīti** “pañhaṃ pucchissāmi”ti kaṅṭhaṃ sodhento “tvam imaṃ nāma pucchissasi”ti vutte, “āma, etaṃyeva pucchissāmi”ti vadati. Pañhaṃ kathessāmiṃti hanuṃ saṃsodhentopi “tvam imaṃ nāma kathessasi”ti vutte, “āma, etaṃyeva kathessāmi”ti vadati. Evaṃ parikappe saṅṭhātī nāma.

Aññātavāde saṅṭhātīti imaṃ pañhaṃ pucchitvā “suṭṭhu te pañho pucchito, pucchantena nāma evaṃ pucchitabban”ti vutte sampañicchatī, vimatiṃ na uppādeti. Pañhaṃ kathetvāpi “suṭṭhu te pañho kathito, kathentena nāma evaṃ kathetabban”ti vutte sampañicchatī, vimatiṃ na uppādeti. **Paṭipadāya saṅṭhātīti** gehe nisīdāpetvā yāgukhajjakādīni datvā yāva bhattaṃ niṭṭhātī, tasmīṃ antare nisīno pañhaṃ pucchati. Sappi-ādīni bhesajjāni aṭṭhavidhāni pānakāni vatthacchādānamālāgandhādīni vā ādāya vihāraṃ gantvā tāni datvā divāṭṭhānaṃ pavisitvā okāsaṃ kāretvā pañhaṃ pucchati. Evañhi vattaṃ ṇatvā pucchanto paṭipadāya saṅṭhātī nāma. Tassa pañhaṃ kathetuṃ vaṭṭati.

Aññenaññaṃ paṭicaratīti aññena vacanena aññaṃ paṭicchādeti, aññaṃ vā pucchito aññaṃ katheti. **Bahiddhā kathaṃ apanāmetīti** āgantukakathaṃ otārento purimakathaṃ bahiddhā apanāmeti. Tatridaṃ vatthu- bhikkhū kira sannipatitvā ekaṃ daharaṃ, “āvuso, tvam imañcimañca āpattiṃ āpanno”ti āhaṃsu. So āha- “bhante, nāgadīpaṃ gatomi”ti. Āvuso, na mayaṃ tava nāgadīpagamanena atthikā, āpattiṃ pana āpannoti pucchāmāmi. Bhante, nāgadīpaṃ gantvā macche khādinti. Āvuso, tava macchakhādanena kammaṃ natthi, āpattiṃ kirasi āpannoti. So “nātisupakko maccho mayaṃ aphāsukamakāsi, bhante”ti. Āvuso, tuyhaṃ phāsukena vā aphāsukena vā kammaṃ natthi, āpattiṃ āpannosīmi. Bhante, yāva tattha vasiṃ, tāva me aphāsukameva jātanti. Evaṃ āgantukakathāvasena bahiddhā kathaṃ apanāmetīti veditabbaṃ.

Abhiharatīti ito cito ca suttaṃ āharitvā avattharati. **Tepiṭakatissatthero** viya. Pubbe kira bhikkhū mahācetiyaṅgaṇe sannipatitvā saṅghakiccaṃ katvā bhikkhūnaṃ ovādaṃ datvā aññamaññaṃ pañhasākacchaṃ karonti. Tatthāyaṃ thero tīhi piṭakehi tato tato suttaṃ āharitvā divasabhāge ekampi pañhaṃ niṭṭhāpetuṃ na deti. **Abhimaddatīti** kāraṇaṃ (2.0187) āharitvā maddati. **Anupajagghatīti** parena pañhe pucchitepi kathitepi pañhiṃ paharivā mahāhasitaṃ hasati, yena parassa “apucchitabbaṃ nu kho pucchim, akathetabbaṃ nu kho kathesi”ti vimati uppajjati. **Khalitaṃ gaṇhātīti** appamattakaṃ mukhadosaṃmattaṃ gaṇhātī, akkhare vā pade vā byañjane vā durutte “evaṃ nāmetaṃ vattabban”ti ujjhāya māno vicarati. **Sa-upanisoti** sa-upanissayo sapaccayo.

Ohitasototi ṭhapitasoto. **Abhijānāti ekaṃ dhammanti** ekaṃ kusaladhammaṃ abhijānāti ariyamaggaṃ. **Parijānāti ekaṃ dhammanti** ekaṃ dukkhasacca- dhammaṃ tiraṇapariññāya parijānāti. **Pajahati ekaṃ dhammanti** ekaṃ sabbākusa-

ladhammaṃ pajahati vinodeti byantikaroti. **Sacchikaroti ekaṃ dhammanti ekaṃ arahattaphaladhammaṃ nirodhameva vā paccakkhaṃ karoti. Sammāvimuttiṃ phusatīti sammā hetunā nayena kāraṇena arahattaphalavimokkhaṃ ñāṇaphassaena phusati.**

Etadatthā, bhikkhave, kathāti, bhikkhave, yā esā kathāsampayogenāti kathā dassitā, sā etadatthā, ayaṃ tassā kathāya bhūmi patiṭṭhā. Idaṃ vatthu yadidaṃ anupādā cittassa vimokkhoti evaṃ sabbapadesu yojanā veditabbā. **Etadatthā mantanāti** yā ayaṃ kacchākacchesu puggalesu kacchena saddhiṃ mantanā, sāpi etadatthāyeva. **Etadatthā upanisāti** ohitasoto sa-upanisoti evaṃ vuttā upanisāpi etadatthāyeva. **Etadattham sotāvadhānanti** tassā upanisāya sotāvadhānaṃ, tampi etadatthameva. **Anupādāti** catūhi upādānehi aggahetvā. **Cittassa vimokkhoti** arahattaphalavimokkho. Arahattaphalathāya hi sabbametanti suttantaṃ vinivattetvā upari gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **ye viruddhā** Ti-ādimāha.

Tattha **viruddhāti** virodhasaṅkhātena kopena viruddhā. **Sallapantīti** sallāpaṃ karonti. **Viniviṭṭhāti** abhiniviṭṭhā hutvā. **Samussitāti** mānussayena suṭṭhu ussitā. **Anariyaguṇamāsajjāti** anariyaguṇakathaṃ guṇamāsajja kathenti. Guṇaṃ ghaṭṭetvā kathā hi anariyakathā nāma, na ariyakathā, taṃ (2.0188) kathentīti attho. **Aññoñña-vivaresinoti** aññaamaññaassa chiddaṃ aparādhaṃ gavesamānā. **Dubbhāsītanti** dukkathitaṃ. **Vikkhalītanti** appamattakaṃ mukhadosaṅkhalitaṃ. **Sampamohaṃ parājayanti** aññaamaññaassa appamattena mukhadosena sampamohaṃca parājayaṃca. **Abhinandantī** Ti tussanti. **Nācāreti** na carati na katheti. **Dhammaṭṭhapaṭisaṃyuttāti** yā ca dhamme ṭhitena kathitakathā, sā dhammaṭṭhā ceva hoti tena ca dhammena paṭisaṃyuttāti dhammaṭṭhapaṭisaṃyuttā. **Anunnatena manasāti** anuddhatena cetasā. **Apaḷāsoti** yugaggāhapaḷāsavasena apaḷāso hutvā. **Asāhasoti** rāgadosamohasāhasānaṃ vasena asāhaso hutvā.

Anusūyāyamānoti na usūyamāno. **Dubbhaṭṭhe nāpasādayeti** dukkathitasmiṃ na apasādeyya. **Upārambhaṃ na sikkheyyāti** kāraṇuttariyalakkhaṇaṃ upārambhaṃ na sikkheyya. **Khalitaṅca na gāhayeti** appamattakaṃ mukhakhalitaṃ “ayaṃ te doso”ti na gāhayeyya. **Nābhihareti** nāvattareyya. **Nābhimaddeti** ekaṃ kāraṇaṃ āharitvā na maddeyya. **Na vācaṃ payutaṃ bhaṇe** Ti saccālikapaṭisaṃyuttaṃ vācaṃ na bhaṇeyya. **Aññātathanti** jānanatthaṃ. **Pasādatthanti** pasādajananatthaṃ. **Na samusseyya mantayeti** na mānussayena samussito bhavēyya. Na hi mānussitā hutvā paṇḍitā kathayanti, mānena pana anussitova hutvā mantaye katheyya bhāseyyāti.

8. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

69. Aṭṭhame **bhagavaṃmūlakāti** bhagavā mūlaṃ etesanti bhagavaṃmūlakā. Idaṃ vuttaṃ hoti- ime, bhante, amhākaṃ dhammā pubbe kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmīṃ parinibbute ekaṃ buddhantaraṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuṃ samattho nāma nāhosi, bhagavato pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantañhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma

paṭivijjhāmāti evaṃ bhagavaṃmūlakā no, bhante, dhammāti. **Bhagavaṃnettikā**ti bhagavā dhammānaṃ netā vinetā anunetā yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gahetvāva dassetāti dhammā bhagavaṃnettikā nāma (2.0189) honti. **Bhagavaṃpaṭisaraṇāti** catubhūmakadhammā sabbaññutaññāṇassa āpātham āgacchamānā bhagavati paṭisaranti nāmāti bhagavaṃpaṭisaraṇā. **Paṭisarantī**ti osaranti samosaranti. Apica mahābodhimaṇḍe nisinnassa bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati- “ahaṃ bhagavā kinnāmo”ti. Tvaṃ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ āgacchati- “ahaṃ bhagavā kinnāman”ti. Tvaṃ vijānanaṭṭhena viññāṇaṃ nāmāti. Evaṃ catubhūmakadhammānaṃ yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gaṇhanto bhagavā dhamme paṭisaratīti **bhagavaṃpaṭisaraṇā**. **Bhagavantamyeva paṭibhātū**ti bhagavato va etassa bhāsitassa attho upaṭṭhātu, tumheyeva no kathetvā dethāti attho.

Rāgo khoti rajjanavasena pavattarāgo. **Appasāvajjo**ti lokavajjavasena vipākavajjavasena pīti dvīhipi vajjehi appasāvajjo, appadosoti attho. Kathaṃ? Mātāpitāro hi bhātibhagini-ādayo ca puttabhātikānaṃ āvāhavivāhamaṅgalaṃ nāma kārenti. Evaṃ tāveso lokavajjavasena appasāvajjo. Sadārasantosamūlikā pana apāye paṭisandhi nāma na hotīti evaṃ vipākavajjavasena appasāvajjo. **Dandhavirāgī**ti virajjamāno panesa saṅikaṃ virajjati, na sīghaṃ muccati. Telamasirāgo viya ciraṃ anubandhati, dve tīṇi bhavantarāni gantvāpi nāpagacchatīti dandhavirāgī.

Tatridaṃ vatthu- eko kira puriso bhātu jāyāya micchācāraṃ carati. Tassāpi itthiyā attano sāmikato soyeva piyataro ahosi. Sā tamāha- “imasmim kāraṇe pākaṭe jāte mahatī garahā bhavissati, tava bhātikaṃ ghātehī”ti. So “nassa, vasali, mā evaṃ puna avacā”ti apasādesi. Sā tuṅhī hutvā katipāhaccayena puna kathesi, tassa cittaṃ dvajjhabhāvaṃ agamāsi. Tato tatiyavāraṃ kathito “kinti katvā okāsaṃ labhissāmi”ti āha. Athassa sā upāyaṃ kathenti “tvaṃ mayā vuttameva karohi, asukaṭṭhāne mahākakudhasamīpe titthaṃ atthi, tattha tikhiṇaṃ daṇḍakavāsīṃ gahetvā tiṭṭhāhī”ti. So tathā akāsi. Jeṭṭhabhātāpissa araṇṇe kammaṃ katvā gharaṃ āgato. Sā tasmim muducittā viya hutvā “ehi (2.0190) sāmī, sīse te olikhissāmi”ti olikhanti “upakkilīṭṭhaṃ te sīsan”ti āmalakapiṇḍaṃ datvā “gaccha asukaṭṭhāne sīsaṃ dhovitvā āgacchāhī”ti pesesi. So tāya vuttatitthameva gantvā āmalakakakkena sīsaṃ makkhetvā udakaṃ oruyha onamitvā sīsaṃ dhovi. Atha naṃ itaro rukkhantarato nikkhamitvā khandhaṭṭhike paharitvā jīvitā voropetvā gehaṃ agamāsi.

Itaro bhariyāya sinehaṃ pariccajitumasakkonto tasmimyeva gehe mahādhammani hutvā nibbatti. So tassā ṭhitāyapi nisinnāyapi gantvā sarīre patati. Atha naṃ sā “soyeva ayaṃ bhavissati”ti ghātāpesi. So puna tassā sinehena tasmimyeva gehe kukkuro hutvā nibbatti. So padasā gamanakālato paṭṭhāya tassā pacchato pacchato carati. Araṇṇaṃ gacchantiyāpi saddhimyeva gacchati. Taṃ disvā manussā “nikkhanto sunakhaluddako, kataratṭhānaṃ gamissati”ti uppaṇḍenti. Sā puna taṃ ghātāpesi.

Sopi puna tasmimyeva gehe vacchako hutvā nibbatti. Tattheva tassā pacchato pacchato carati. Tadāpi naṃ manussā disvā “nikkhanto gopālako, kattha gāviyo

carissantī”ti uppaṇḍenti. Sā tasmimpi ṭhāne taṃ ghātāpesi. So tadāpi tassā upari sinehaṃ chindituṃ asakkonto catutthe vāre tassāyeva kucchiaṃ jātissaro hutvā nibbatti. So paṭipāṭiyā catūsu attabhāvesu tāya ghātitaḥvāvaṃ disvā “evarūpāya nāma paccatthikāya kucchismiṃ nibbattosmi”ti tato paṭṭhāya tassā hatthena attānaṃ phusituṃ na deti. Sace naṃ sā phusati, kandati rodati. Atha naṃ ayyakova paṭijaggati. Taṃ aparabhāge vuddhippattaṃ ayyako āha- “tāta, kasmā tvam mātu hatthena attānaṃ phusituṃ na desi. Sacepi taṃ phusati, mahāsaddena rodasi kandasī”ti. Ayyakena puṭṭho “na esā mayhaṃ mātā, paccāmittā esā”ti taṃ pavattiṃ sabbaṃ ārocesi. So taṃ āliṅgitvā roditvā “ehi, tāta, kiṃ amhākaṃ idise ṭhāne nivāsakiccan”ti taṃ ādāya nikkhamitvā ekaṃ vihāraṃ gantvā pabbajitvā ubhopi tattha vasantā arahattaṃ pāpuṇṇisu.

Mahāsāvajjoti (2.0191) lokavajjavasenapi vipākavajjavasenapīti dvīhipi kāraṇehi mahāsāvajjo. Kathaṃ? Dosena hi duṭṭho hutvā mātariapi aparajjhati, pitaripi bhātibhagini-ādīsipi pabbajitesupi. So gatagataṭṭhānesu “ayaṃ puggalo mātāpitūsipi aparajjhati, bhātibhagini-ādīsipi, pabbajitesupī”ti mahatiṃ garaḥaṃ labhati. Evaṃ tāva lokavajjavasena mahāsāvajjo. Dosavasena pana katena ānantariyakammaena kappamā niraye paccati. Evaṃ vipākavajjavasena mahāsāvajjo. **Khippavirāgī**ti khippamā virajjati. Dosena hi duṭṭho mātāpitūsipi cetiyepi bodhimhipi pabbajitesupi aparajjhivā “mayhaṃ khamathā”ti. Accayamā desetī. Tassa saha khamāpanena taṃ kammaṃ pākatikameva hoti.

Mohopi dvīheva kāraṇehi **mahāsāvajjo**. Mohena hi mūḷho hutvā mātāpitūsipi cetiyepi bodhimhipi pabbajitesupi aparajjhivā gatagataṭṭhāne garaḥaṃ labhati. Evaṃ tāva lokavajjavasena mahāsāvajjo. Mohavasena pana katena ānantariyakammaena kappamā niraye paccati. Evaṃ vipākavajjavasenapi mahāsāvajjo. **Dandhvirāgī**ti saṇikaṃ virajjati. Mohena mūḷhena hi katakammaṃ saṇikaṃ muccati. Yathā hi acchacammaṃ satakkhattumpi dhoviyamānaṃ na paṇḍaraṃ hoti, evameva mohena mūḷhena katakammaṃ siḥamā na muccati, saṇikameva muccatīti. Sesamettha uttānamevāti.

9. Akusalamūlasuttavaṇṇanā

70. Navame **akusalamūlānī**ti akusalānaṃ mūlāni, akusalāni ca tāni mūlāni cāti vā akusalamūlāni. **Yadapi, bhikkhave, lobhoti** yopi, bhikkhave, lobho. **Tadapi akusalamūlanti** sopi akusalamūlaṃ. Akusalamūlaṃ vā sandhāya idha tampaṭi attho vaṭṭa-tiyeva. Etenupāyena sabbattha nayo netabbo. **Abhisāṅkharotīti** āyūhati sampi-ṇḍeti rāsimaṃ karoti. **Asatā dukkhaṃ uppādayatīti** abhūtena avijjamānena yaṃkiñci tassa abhūtaṃ dosaṃ vatvā dukkhaṃ uppādeti. **Vadhena vāti-**ādi yenākārena dukkhaṃ uppādeti, taṃ dassetaṃ vuttaṃ. Tattha **jānīyāti** dhanajānīyā. **Pabbājanāyāti** gāmato vā raṭṭhato vā pabbājanīyakamma (2.0192). **Balavamhīti** ahamasmi balavā. **Balattho itipīti** balena me attho itipi, bale vā ṭhitomhītipi vadati.

Akālavadīti kālasmiṃ na vadati, akālasmiṃ vadati nāma. **Abhūtavādīti** bhūtaṃ na vadati, abhūtaṃ vadati nāma. **Anatthavadīti** atthaṃ na vadati, anatthaṃ vadati nāma. **Adhammavadīti** dhammaṃ na vadati, adhammaṃ vadati nāma. **Avinayavadīti** vinayaṃ na vadati, avinayaṃ vadati nāma.

Tathā hāyanti tathā hi ayaṃ. **Na ātappaṃ karoti tassa nibbeṭhanāyāti** tassa abhūtassa nibbeṭhanatthāya vīriyaṃ na karoti. **Itipetaṃ atacchanti** imināpi kāra-ṇena etaṃ atacchaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ.

Duggati pāṭikaṅkhāti nirayādikā duggati icchitabbā, sā assa avassabhāvinī, tathānena nibbattitabbanti attho. **Uddhastoti** upari dhaṃsito. **Pariyonaddhoti** samantā onaddho. **Anayaṃ āpajjatīti** avuḍḍhiṃ āpajjati. **Byasanaṃ āpajjatīti** vināsaṃ āpajjati. Gimhakālasmiñhi mālūvāsipāṭikāya phalitāya bijāni uppatitvā vaṭarukkhaḍḍānaṃ mūle patanti. Tattha yassa rukkhassa mūle tīsu disāsu tīṇi bijāni patitāni honti, tasmīṃ rukkhhe pāvussakena meghena abhivaṭṭhe tīhi bijehi tayo aṅkurā uṭṭhahitvā taṃ rukkhaṃ alliyanti. Tato paṭṭhāya rukkhadevatāyo saka-bhāvena saṅṭhātumaṃ na sakkonti. Tepi aṅkurā vaḍḍhamānā latābhāvaṃ āpajjitvā taṃ rukkhaṃ abhiruhitvā sabbaviṭṭapaśākhāpasākhā saṃsibbitvā taṃ rukkhaṃ upari pariyanandhanti. So mālūvālatāhi saṃsibbito ghanehi mahantehi mālūvāpatehi sañchanno deve vā vassante vāte vā vāyante tattha tattha palujjitvā khāṇu-mattameva avasissati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Evameva khoti ettha pana idaṃ opammaśāṃsandanaṃ- sālādīsu aññatara-rukko viya hi ayaṃ satto daṭṭhabbo, tisso mālūvālatā viya tīṇi akusalamūlāni, yāva rukkhāsākhā asampattā, tāva tāsamaṃ latānaṃ ujumaṃ rukkhārohanaṃ viya lobhāḍḍānaṃ dvāraṃ asampattakālo, sākhaṇusārena (2.0193) gamanakālo viya dvāravasena gamanakālo, pariyonaddhakālo viya lobhādīhi pariyaṭṭhitakālo, khuddakasākhānaṃ palujjanakālo viya dvārappattānaṃ kilesānaṃ vasena khuddānukhuddakā āpattiyo āpannakālo, mahāsākhānaṃ palujjanakālo viya garu-kāpattiṃ āpannakālo, latānusārena otiṇṇena udakena mūlesu tintesu rukkhassa bhūmiyaṃ patanakālo viya kamena cattāri pārājikāni āpajjitvā catūsu apāyesu nibbattanakālo daṭṭhabbo.

Sukkapakkho vuttavipallāsenā veditabbo. **Evameva khoti** ettha pana idaṃ opa-

mmasaṃsandanaṃ- sālādīsu aññatararukkho viya ayaṃ satto daṭṭhabbo, tisso māluvālatā viya tīṇi akusalamūlāni, tāsamaṃ appavattiṃ kātuṃ āgatapuriso viya yogāvācaro, kuddālo viya paññā, kuddālapīṭakaṃ viya saddhāpīṭakaṃ, palikhana-nakhaṇitti viya vipassanāpaññā, khaṇṭṭiyā mūlacchedanaṃ viya vipassanāññā-ṇena avijjāmūlassa chindanakālo, khaṇḍākkhaṇḍikaṃ chindanakālo viya khandha-vasena diṭṭhakālo, phālanakālo viya maggaññāṇena kilesānaṃ samugghātita-kālo, masikaraṇakālo viya dharamānakapañcakkhandhakālo, mahāvāte opuṇitvā appa-vattanakālo viya upādinnakakkhandhānaṃ appaṭṭisandhikanirodhena nirujjhivā punabbhave paṭṭisandhi-aggahaṇakālo daṭṭhabboti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

71. Dasame **tadahuposatheti** tasmīṃ ahu uposathe taṃ divasaṃ uposathe, pannarasika-uposathadivaseti vuttaṃ hoti. **Upasaṅkamīti** uposathaṅgāni adhi-ṭṭhāya gandhamālādihatthā upasaṅkami. **Handāti** vavassaggatthe nipāto. **Divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanho, imasmiṃ ṭhite majjhanhike kāleti attho. **Kuto nu tvaṃ āgacchasi**ti kiṃ karontī vicarasīti pucchati. **Gopālakuposathoti** gopā-lakehi saddhiṃ upavasana-uposatho. **Nigaṇṭhuposathoti** nigaṇṭhānaṃ upavasa-na-uposatho. **Ariyuposathoti** ariyānaṃ upavasana-uposatho. **Seyyathāpi visā-kheti** yathā nāma, visāke. **Sāyanhasamaye** (2.0194) **sāmikānaṃ gāvo niyyāte-tvāti** gopālakā hi devasikavetanena vā pañcāhadāsāha-addhamāsamāsachamā-sasaṃvaccharaparicchedena vā gāvo gahetvā rakkhanti. Idha pana devasikaveta-nena rakkhantaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ- **niyyātetvāti** paṭicchāpetvā “etā vo gāvo”ti datvā. **Iti paṭisañcikkhatīti** attano gehaṃ gantvā bhuñjitvā mañce nipanno evaṃ paccavekkhati. **Abhijjhāsahagatenāti** taṇhāya sampayuttana. **Evaṃ kho, visāke, gopālakuposatho hotīti** ariyuposathova ayaṃ, aparisuddhavitakātāya pana gopālaka-uposathaṭṭhāne ṭhito. **Na mahapphaloti** vipākaphalena na maha-pphalo. **Na mahānisaṃsoti** vipākānisaṃsena na mahānisaṃso. **Na mahājutikoti** vipākobhāsena na mahā-obhāso. **Na mahāvipphāroti** vipākavipphārassa amaha-ntatāya na mahāvipphāro.

Samaṇajātikāti samaṇāyeva. **Paraṃ yojanasatanti** yojanasataṃ atikkamitvā tato paraṃ. **Tesu daṇḍaṃ nikkhipāhīti** tesu yojanasatato parabhāgesu ṭhitesu sattesu daṇḍaṃ nikkhipa, nikkhattadaṇḍo hohi. **Nāhaṃ kvacani kassaci kiñcanata-sminti** ahaṃ katthaci kassaci parassa kiñcanatasmīṃ na homi. Kiñcanaṃ vuccati palibodho, palibodho na homīti vuttaṃ hoti. **Na ca mama kvacani katthaci kiñcana-tatthīti** mamāpi kvacani anto vā bahiddhā vā katthaci ekaparikkhārepi kiñcanatā natthi, palibodho natthi, chinnapalibodhohamasmīti vuttaṃ hoti. **Bhogeti** mañcapī-ṭhayaḅubhattādayo. **Adinnaṃyeva paribhuñjatīti** punadivase mañce nipajjantopi pīṭhe nisīdantopi yāguṃ pivantopi bhattaṃ bhuñjantopi te bhoge adinneyeva pari-bhuñjati. **Na mahapphaloti** nipphalo. Byañjanaṃeva hi ettha sāvasesaṃ, attho pana niravaseso. Evaṃ upavutthassa hi uposathassa appamattakampi vipāka-

phalaṃ iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ nāma natthi. Tasmā nipphalotveva veditabbo. Sesapadesupi eseva nayo.

Upakkiliṭṭhassa cittassāti idaṃ kasmā āha? Saṃkiliṭṭhena hi cittena upavuttho uposatho na mahapphalo hotīti dassitattā visuddhena cittena upavutthassa mahapphalatā anuññātā hoti. Tasmā yena kammaṭṭhānena cittaṃ visujjhati, taṃ cittavi-sodhanakammaṭṭhānaṃ dassetuṃ idamāha (2.0195). Tattha **upakkamenā**ti pacca-ttapurisakārena, upāyena vā. **Tathāgataṃ anussaratī**ti aṭṭhahi kāraṇehi tathāgata-guṇe anussarati. Ettha hi **itipi so bhagavā**ti so bhagavā itipi sīlena, itipi samādhi-nāti sabbe lokiyalokuttarā buddhaguṇā saṅgahitā. **Arahanti**-ādīhi pāṭiyekkaguṇāva niddiṭṭhā. **Tathāgataṃ anussarato cittaṃ pasīdatī**ti lokiyalokuttare tathāgata-guṇe anussarantassa cittuppādo pasanno hoti.

Cittassa upakkilesāti pañca nīvaraṇā. **Kakkanti** āmalakakakkaṃ. **Tajjaṃ vāyā-**manti tajiṭṭhikaṃ tadanucchavikaṃ kakkena makkhanaghaṃsanadhovanāvā-yāmaṃ. **Pariyodapanā hotī**ti suddhabhāvakaṇṇaṃ hoti. Kiliṭṭhasmiṃ hi sīse pasā-dhanaṃ pasādhetvā nakkhattaṃ kiḷamāno na sobhati, parisuddhe pana tasmīṃ pasādhanam pasādhetvā nakkhattaṃ kiḷamāno sobhati, evameva kiliṭṭhacittena uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uposatho upavuttho na mahapphalo hoti, parisuddhena pana cittena uposathaṅgāni adhiṭṭhāya upavuttho uposatho mahapphalo hotīti adhippāyena evamāha. **Brahmuposathaṃ upavasatī**ti brahmā vuccati sammāsa-mbuddho, tassa guṇānussaraṇavasena ayaṃ uposatho brahmuposatho nāma, taṃ upavasati. **Brahmunā saddhiṃ saṃvasatī**ti sammāsambuddhena saddhiṃ saṃvasati. **Brahmañcassa ārabbhā**ti sammāsambuddhaṃ ārabbhā.

Dhammaṃ anussaratīti sahatantikaṃ lokuttaradhammaṃ anussarati. **Sottinti** kuruvindakasottim. Kuruvindakapāsāṇacuṇṇena hi saddhiṃ lākhaṃ yojetvā maṇike katvā vijjhivā suttena āvūṇitvā taṃ maṇi kalāpapantiṃ ubhato gahetvā piṭṭhiṃ ghaṃsenti, taṃ sandhāya vuttaṃ- “sottiṅca paṭicca”ti. **Cuṇṇanti** nhāniya-cuṇṇaṃ. **Tajjaṃ vāyāmanti** ubbaṭṭanaghaṃsanadhovanādikaṃ tadanurūpavā-yāmaṃ. **Dhammuposathanti** sahatantikaṃ navalokuttaradhammaṃ ārabbhā upa-vutthattā ayaṃ uposatho “dhammuposatho”ti vutto. Idhāpi **pariyodapanā**ti pade ṭhatvā purimanayeneva yojanā kātabbā.

Saṅghaṃ anussaratīti aṭṭhannaṃ ariyapuggalānaṃ guṇe anussarati. **Usmañca paṭiccā**ti dve tayo vāre gāhāpitaṃ usumaṃ paṭicca. Usañcātipi pāṭho, ayame-vattho (2.0196). **Khāranti** chārikaṃ. **Gomayanti** gomuttaṃ vā ajalaṇḍikā vā. **Pariyo-**dapanāti idhāpi purimanayeneva yojanā kātabbā. **Saṅghuposathanti** aṭṭhannaṃ ariyapuggalānaṃ guṇe ārabbhā upavutthattā ayaṃ uposatho “saṅghuposatho”ti vutto.

Sīlānīti gahaṭṭho gahaṭṭhasīlāni, pabbajito pabbajitasīlāni. **Akhaṇḍānī**-ādīnaṃ attho visuddhimagge (visuddhi. 1.21) vitthāritova. **Vālaṇḍupakanti** assavālehi vā makacivālādīhi vā kataṃ aṇḍupakaṃ. **Tajjaṃ vāyāmanti** telena temetvā malassa tintabhāvaṃ ṇatvā chārikaṃ pakkhipitvā vālaṇḍupakena ghaṃsanavāyāmo. Idha **pariyodapanā**ti pade ṭhatvā evaṃ yojanā kātabbā kiliṭṭhasmiṃhi ādāse maṇḍitapa-sādhitopi attabhāvo olokiyamāno na sobhati, parisuddhe sobhati. Evameva kili-

ṭṭhena cittaena upavuttho uposatho na mahapphalo hoti, parisuddhena pana mahapphalo hotiti. **Siluposathanti** attano sīlānussaraṇavasena upavuttho uposatho sīluposatho nāma. **Sīlena saddhinti** attano pañcasīladasasīlena saddhiṃ. **Sīlañcassa ārabbhāti** pañcasīlaṃ dasasīlañca ārabbhā.

Devatā anussaratīti devatā sakkhiṭṭhāne ṭṭhapetvā attano saddhādiguṇe anussarati. **Ukkanti** uddhanaṃ. **Loṇanti** loṇamattikā. **Gerukanti** gerukacuṇṇaṃ. **Nālikasaṇḍāsanti** dhamananāḷikañceva parivattanasāṇḍāsañca. **Tajjaṃ vāyāmanti** uddhane pakkhipanadhamanaparivattanādikaṃ anurūpaṃ vāyāmaṃ. Idha **pariyodapanāti** pade ṭṭhatvā evaṃ yojanā veditabbā- saṃkiliṭṭhasuvaṇṇamayena hi pasādhanabhaṇḍena pasādhitā nakkhattaṃ kiḷamānā na sobhanti, parisuddhasuvaṇṇamayena sobhanti. Evameva saṃkiliṭṭhacittassa uposatho na mahapphalo hoti, parisuddhacittassa mahapphalo. **Devatuposathanti** devatā sakkhiṭṭhāne ṭṭhapetvā attano guṇe anussarantena upavuttha-uposatho devatuposatho nāma. Sesamaṃ imesu buddhānussati-ādīsū kammaṭṭhānesu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.123 ādayo) vuttameva.

Pāṇātipātanti (2.0197) pāṇavadhaṃ. **Pahāyāti** taṃ pāṇātipātacetanāsaṅkhātaṃ dussīlyaṃ pajahitvā. **Paṭiviratāti** pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato oratā viratāva. **Nihitadaṇḍā nihitasatthāti** parūpaghātathāya daṇḍaṃ vā satthaṃ vā ādāya avattanato nikkhattadaṇḍā ceva nikkhattasatthā cāti attho. Ettha ca ṭṭhapetvā daṇḍaṃ sabbampi avasesaṃ upakaraṇaṃ sattānaṃ vihiṃsanabhāvato satthanti veditabbaṃ. Yaṃ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṃ vā dantakaṭṭhavāsiṃ vā pipphalakaṃ vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātathāya. Tasmā nihitadaṇḍā nihitasatthātveva saṅkhaṃ gacchanti. **Lajjīti** pāpajigucchanaḷakkhaṇāya lajjāya samannāgatā. **Dayāpannāti** dayamaṃ mettacittataṃ āpannā. **Sabbapāṇabhūtahitānukampīti** sabbe pāṇabhūte hitena anukampakā, tāya eva dayāpannatāya sabbesaṃ pāṇabhūtānaṃ hitacittakāti attho. **Ahampajjāti** ahampi ajja. **Imināpi aṅgenāti**

imināpi guṇaṅgena. **Arahatam anukaromīti** yathā purato gacchantam pacchato gacchanto anugacchati nāma, evam ahampi arahantehi paṭhamam kataṃ imaṃ guṇam pacchā karonto tesam arahantānam anukaromi. **Uposatho ca me upavuttho bhavissatīti** evam karontena mayā arahatañca anukataṃ bhavissati, uposatho ca upavuttho bhavissati.

Adinnādānanti adinnassa parapariggahitassa ādānam, theyyam corikanti attho. Dinnameva ādiyantīti **dinnādāyī**. Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhanatīti **dinnapāṭikaṅkhi**. Thenetīti theno, na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanāti** attabhāvena, athenam sucibhūtam attabhāvam katvā viharantīti vuttam hoti.

Abrahmacariyanti asetṭhacariyam. Brahamam setṭham ācāram carantīti **brahmācārī**. **Ārācārīti** abrahmacariyato dūrācārī. **Methunāti** rāgapariyutṭhānavasena sadi-sattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunoti saṅkham gatā asaddhammā. **Gāmadhammāti** gā mavāsīnam dhammā.

Musāvādāti alikavacanā tucchavacanā. Saccam vadantīti **saccavādī**. Saccena saccam saṃdahanti ghaṭṭentīti **saccasandhā**, na antarantarā musā vadantīti attho (2.0198). Yo hi puriso kadāci musāvādam vadati, kadāci saccam. Tassa musāvādena antaritattā saccam saccena na ghaṭṭiyati. Tasmā na so saccasandho. Ime pana na tādisā, jīvitahetupi musā avatvā saccena saccam saṃdahantiyevāti saccasandhā. **Thetāti** thirā, ṭhitakathāti attho. Eko puggalo haliddirāgo viya thusarāsīmhi nikhātakhāṇu viya assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva ca na ṭhitakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya indakhilo viya ca ṭhitakatho hoti, asinā sīsam chindantepe dve kathā na katheti. Ayam vuccati theto. **Paccayikāti** pattiyāyitabbakā, saddhāyikāti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttam, asukena nāmā”ti vutte “mā tassa vacanam saddahathā”ti vattabbatam āpajjati. Eko paccayiko hoti, “idaṃ kena vuttam, asukenā”ti vutte “yadi tena vuttam, idameva pamāṇam, idāni paṭikkhipitabbam natthi, evamevam idan”ti vattabbatam āpajjati. Ayam vuccati paccayiko. **Avisaṃvādakā lokassāti** tāya saccavādītāya lokaṃ na visaṃvādentīti attho.

Surāmerayamajjapamādatṭhānanti surāmerayamajjānam pānacetanāsaṅkhātam pamādakāraṇam. **Ekabhattikāti** pātarāsabhattam sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattam antomajjhanhikena paricchinnam, itaram majjhanhikato uddham anto-arūṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattum bhuñjamānāpi ekabhattikāva honti. Tam sandhāya vuttam- “ekabhattikā”ti. Rattibhojanam ratti, tato uparatāti **rattūparatā**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanam vikālabhojanam nāma, tato viratattā **viratā vikālabhojanā**.

Sāsanassa ananulomattā visūkam paṭāṇibhūtam dassananti visūkadassanam, attanā naccananaccāpanādivasena naccañca gītañca vāditañca, antamaso mayūranaccanādivasenāpi pavattānam naccādīnam visūkabhūtam dassanañcāti **naccagītavāditavisūkadassanam**. Naccādīni hi attanā payojetum vā parehi payojāpetum vā payuttāni passitum vā neva bhikkhūnam, na bhikkhunīnam vaṭṭanti.

Mālādīsu (2.0199) **mālāti** yaṃkiñci puppham. **Gandhanti** yaṃkiñci gandhajātam. **Vilepananti** chavirāgakaraṇam. Tattha piḷandhanto **dhāreti** nāma, ūnatṭhānam

pūrento **maṇḍeti** nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto **vibhūseti** nāma. **Ṭhānaṃ** vuccati kāraṇaṃ, tasmā yāya dussilyacetanāya tāni mālādhāraṇā-dīni mahājano karoti, tato paṭiviratāti attho. **Uccāsayaṇaṃ** vuccati pamāṇāti-kkantaṃ, **mahāsayaṇaṃ** akappiyattharaṇaṃ, tato paṭiviratāti attho.

Kīvamahapphaloti kittakaṃ mahapphalo. Sesapadesupi eseva nayo. **Pahūtarattaratanānanti** pahūtena rattasaṅkhātena ratanena samannāgatānaṃ, sakalajambudīpatalaṃ bheritalasadiṣaṃ katvā kaṭippamāṇehi sattaḥi ratanehi pūritānanti attho. **Issariyādhipaccanti** issarabhāvena vā issariyameva vā ādhipaccaṃ, na ettha sāhasikakammantipi issariyādhipaccaṃ. **Rajjaṃ kāreyyāti** evarūpaṃ cakkavattirajjaṃ kāreyya. **Āngānanti**-ādīni tesāṃ janapadānaṃ nāmāni. **Kalaṃ nāgghati soḷasinti** ekaṃ ahorattaṃ upavuttha-uposathe puññaṃ soḷasabhāge katvā tato ekaṃ bhāgaṅca na agghati. Ekarattuposathassa soḷasiyā kalāya yaṃ vipākaphalaṃ, taṃyeva tato bahutaraṃ hotīti attho. **Kapaṇanti** parittakaṃ.

Abrahmacariyāti aseṭṭhacariyato. **Rattiṃ na bhuñjeyya vikālabhojananti** uposathaṃ upavasanto rattibhojanaṅca divāvikaḷabhojanaṅca na bhuñjeyya. **Mañce chamāyaṃva sayetha santhateti** muṭṭhihatthapādake kappiyamañce vā sudhādi-parikkammakātāya bhūmiyaṃ vā tiṇapaṇṇapalālādīni santharivā kate santhate vā sayethāti attho. **Etam hi atṭhaṅgikamāhuposathanti** evaṃ paṇātipātādīni asamācarantena upavutthaṃ uposathaṃ atṭhahi aṅgehi samannāgatattā atṭhaṅgikanti vadanti. Taṃ pana upavasantena “sve uposathiko bhavissāmī”ti ajjeva “idaṅca idaṅca kareyyāthā”ti āhārādividhānaṃ vicāretabbaṃ. Uposathadivase pātova bhikkhussa vā bhikkhuniyā vā dasasīlakkhaṇaṅṅuno upāsakassa vā upāsikāya vā santike vācaṃ bhindivā (2.0200) uposathaṅgāni samādātābbāni. Pāḷiṃ ajānantaṃ pana “buddhapaṅṅattaṃ uposathaṃ adhiṭṭhāmī”ti adhiṭṭhātābbāṃ. Aññaṃ alabhantena attanāpi adhiṭṭhātābbāṃ, vacībhedo pana kātabboyeva. Uposathaṃ upavasantena parūparodhapaṭisaṃyuttā kammantā na vicāretābbā, āyavayagaṇaṃ karontena na vītināmetābbāṃ, gehe pana āhāraṃ labhitvā niccabhattikabhikkhunā viya paribhuñjitvā vihāraṃ gantvā dhammo vā sotabbo, atṭhatimsāya ārammaṇesu aññataraṃ vā manasikātābbāṃ.

Sudassanāti sundaradassanā. **Obhāsanti** obhāsayaṃmānā. **Anupariyantīti** vicaranti. **Yāvatā** Ti yattakaṃ ṭhānaṃ. **Antalikkhagāti** ākāsaṅgamā. **Pabhāsanti** jotanti pabhā muñcanti. **Disāvirocanā** Ti sabbadisāsu virocāmānā. Atha vā **pabhāsanti** disāhi disā obhāsanti. **Virocanāti** virocāmānā. **Veḷuriyanti** maṇḍiti vatvāpi iminā jātimaṇibhāvaṃ dasseti. Ekavassikaveḷuvaṇṇaṅṅhi veḷuriyaṃ jātimaṇi nāma. Taṃ sandhāyevamāha. **Bhaddakanti** laddhakaṃ. **Siṅgisuvaṇṇanti** gosiṅgasadiṣaṃ hutvā uppannattā evaṃ nāmakaṃ suvaṇṇaṃ. **Kañcananti** pabbateyyaṃ pabbate jātasuvaṇṇaṃ. **Jātarūpanti** satthuvaṇṇasuvaṇṇaṃ. **Haṭakanti** kipillikāhi nīhaṭasuvaṇṇaṃ. **Nānubhavanti** na pāpuṇanti. **Candappabhāti** sāmī-atthe paccattaṃ, candappabhāyāti attho. **Upavassuposathanti** upavasitvā uposathaṃ. **Sukhudrayānīti** sukhapalāni sukhavedanīyāni. **Saggamupenti ṭhānanti** saggasaṅkhātaṃ ṭhānaṃ upagacchanti, kenaci aninditā hutvā devaloke uppajjantīti attho. Sesa-mettha yaṃ antarantarā na vuttaṃ, taṃ vuttānusāreneva veditābbanti.

Mahāvaggo dutiyo.

(8) 3. ānandavaggo

1. Channasuttavaṇṇanā

72. Tatiyassa paṭhame **channoti** evaṃnāmako channaparibbājako. **Tumhepi, āvusoti,** āvuso, yathā mayam rāgādīnam pahānam paññāpema, kiṃ evam tumhepi paññāpethāti pucchati. Tato thero “ayam paribbājako amhe rāgādīnam pahānam paññāpemāti vadati, natthi panetaṃ (2.0201) bāhirasamaye” ti taṃ paṭikkhipanto **mayam kho, āvusoti-**ādimāha. Tattha **khoti** avadhāraṇatthe nipāto, mayameva paññāpemāti attho. Tato paribbājako cintesi “ayam thero bāhirasamayaṃ luñcitvā haranto ‘mayamevā’ ti āha. Kiṃ nu kho ādīnavaṃ disvā ete etesaṃ pahānam paññāpentī” ti. Atha theram pucchanto **kiṃ pana tumheti-**ādimāha. Thero tassa byākaronto **ratto khoti-**ādimāha. Tattha **attatthanti** diṭṭhadhammikasamparāyikaṃ lokiyalokuttaram attano attham. Parattha-ubhayatthesupi eseva nayo.

Andhakarāṇoti-ādīsu yassa rāgo uppajjati, taṃ yathābhūtaḍḍassananivāraṇena andham karotīti andhakarāṇo. Paññācakkhum na karotīti **acakkhukarāṇo.** Ñāṇam na karotīti **aññāṇakarāṇo.** Kammassakatapaññā jhānapaññā vipassanāpaññāti imā tisso paññā appavattikarāṇena nirodhetīti **paññānirodhiko.** Aniṭṭhaphaladāya-kattā dukkhasaṅkhātassa vighātasseeva pakkhe vattatīti **vighātapakkhiko.** Kilesanibbānam na samvattetīti **anibbānasamvattaniko.** **Alañca panāvuso ānanda, appamādāyāti,** āvuso ānanda, sace evarūpā paṭipadā atthi, alam tumhākaṃ appamādāya yuttam anucchavikaṃ, appamādam karotha, āvusoti therassa vacanam anumoditvā pakkāmi. Imasmiṃ sutte ariyamaggo lokuttaramissako kathito. Sesamettha uttānatthamevāti.

2. Ājivakasuttavaṇṇanā

73. Dutiye **tena hi gahapatīti** thero kira cintesi- “ayam idha āgacchanto na aññātukāmo hutvā āgami, pariggaṇhanattham pana āgato. Iminā pucchitapañham imināva kathāpessāmī” ti. Iti tamyeva katham kathāpetukāmo **tena hīti-**ādimāha. Tattha **tena hīti** kāraṇāpadeso. Yasmā tvaṃ evam pucchasi, tasmā taññevettha paṭipucchāmīti. **Kesaṃ noti** katamesaṃ nu. **Sadhammukkaṃsanāti** attano laddhiyā ukkhipitvā ṭhapanā. **Paradhammāpasādanāti** paresaṃ laddhiyā ghaṭṭanā vambhanā avakkhipanā. **Āyataneva dhammadesanāti** kāraṇasmiṃyeva dhammadesanā. **Attho ca vuttoti** mayā pucchitapañhāya attho ca pakāsito (2.0202). **Attā ca anupanītoti** amhe evarūpāti evam attā ca na upanīto. Nupanītotipi pāṭho.

3. Mahānāmasakkasuttavaṇṇanā

74. Tatiye **gilānā vuṭṭhitoti** gilāno hutvā vuṭṭhito. **Gelaññāti** gilānabhāvato. **Upasaṅkamīti** bhuttapātarāso mālāgandhādīni ādāya mahāparivāraparivuto upasaṅkami. **Bāhāyaṃ gahetvāti** na bāhāyaṃ gahetvā ākaḍḍhi, nisinnāsanato vuṭṭhāya tassa santikaṃ gantvā dakkhiṇabāhāyaṃ aṅguṭṭhakena saññaṃ datvā ekamantaṃ apanesīti veditabbo. Athassa “sekhampi kho, mahānāma, sīlan”ti-ādinā nayena sattannaṃ sekhaṇaṃ sīlañca samādhiñca paññañca kathetvā upari arahaṭṭaphalavasena asekhā sīlasamādhipaññāyo kathento- “sekhasamādhitō sekhaṃ vipassanāññaṃ asekhāñca phalaññaṃ pacchā, sekhavipassanāññaṇato ca asekhaphalasangāhīti pacchā uppajjati”ti dīpesi. Yāni pana sampayuttāni samādhiññānāni, tesam apacchā apure uppatti veditabbāti.

4. Nigaṇṭhasuttavaṇṇanā

75. Catutthe **kūṭāgārasālāyanti** dve kaṇṇikā gahetvā haṃsavaṭṭakacchannena katāya gandhakuṭiyā. **Aparisesaṃ ñāṇadassanaṃ paṭijānāti** appamattakampi asesetvā sabbam ñāṇadassanaṃ paṭijānāti. **Satataṃ samitanti** sabbakālam niraṇṭaram. **Ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitanti** sabbaññutaññāṇam mayham upaṭṭhitamevāti dasseti. **Purāṇānaṃ kammānanti** āyūhitakammānaṃ. **Tapasā byantībhāvanti** dukkaratapena vigatantakaraṇam. **Navānaṃ kammānanti** idāni āyūhitabbakammānaṃ. **Akaraṇāti** anāyūhanena. **Setughātanti** padaghātam paccayaghātam katheti. **Kammakkhayā dukkhakkhayoti** kammavaṭṭakkhayena dukkhakkhayo. **Dukkhakkhayā vedanākkhayoti** dukkhavaṭṭakkhayena vedanākkhayo. Dukkhavaṭṭasmiñhi khīṇe vedanāvaṭṭampi khīṇameva hoti. **Vedanākkhayā sabbam dukkham nijjiṇṇam bhavissatīti** vedanākkhayena pana sakalavaṭṭadukkham nijjiṇṇameva bhavissati. **Sandiṭṭhikāyāti** sāmam passitabbāya paccakkhāya. **Nijjarāya visuddhiyāti** (2.0203) kilesajīraṇakapaṭipadāya kilese vā nijjīraṇato nijjarāya sattānaṃ visuddhiyā. **Samatikkamo hotīti** sakalassa vaṭṭadukkhassa atikkamo hoti.

Idha, bhante, bhagavā kimāhāti, bhante, bhagavā imāya paṭipattiyā kimāha, kiṃ etaṃyeva kilesanijjiraṇakapaṭipadaṃ paññapeti, udāhu aññanti pucchati.

Jānatāti anāvaraṇañāṇena jānantena. **Passatāti** samantacakkhunā passantena. **Visuddhiyāti** visuddhisampāpanatthāya. **Samatikkamāyāti** samatikkamanatthāya. **Atthaṅgamāyāti** atthaṃ gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyāti** saha vipassanāya maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyāti** apaccayanibbānassa sacchikaraṇatthāya. **Navañca kammaṃ na karotīti** navaṃ kammaṃ nāyūhati. **Purāṇaṇca kammanti** pubbe āyūhitakammaṃ. **Phussa phussa byantī karotīti** phusitvā phusitvā vigatantaṃ karoti, vipākaphassaṃ phusitvā phusitvā taṃ kammaṃ khepetīti attho. **Sandiṭṭhikāti** sāmaṃ passitabbā. **Akālīkāti** na kālantare kiccakārikā. **Ehipassikāti** “ehi passā”ti evaṃ dassetuṃ yuttā. **Opaneyyikāti** upanaye yuttā allīyitabbayuttā. **Paccattaṃ veditabbā viññūhīti** paṇḍitehi attano attano santāneyeva jānitabbā, bālehi pana dujjānā. Iti sīlavasena dve maggā, dve ca phalāni kathitāni. Sotāpannasakadāgāmino hi sīlesu paripūrakārinoti. **Vivicceva kāmehīti**-ādīkāya pana samādhisampadāya tayo maggā, tīṇi ca phalāni kathitāni. Anāgāmī ariyasāvako hi samādhimhi paripūrakārīti vutto. **Āsavānaṃ khayāti**-ādīhi arahattaphalaṃ kathitaṃ. Keci pana sīlasamādhayopi arahattaphalasampayuttāva idha adhippetā. Ekekassa pana vasena paṭipattidassanattaṃ visuṃ visuṃ tanti āropitāti.

5. Nivesakasuttavaṇṇanā

76. Pañcame **amaccāti** suhajjā. **Ñātīti** sassusasurapakkhikā. **Sālohitāti** samānalohitā bhātibhagini-ādayo. **Aveccappasādeti** guṇe avecca jānitvā uppanne acalappasāde. **Aññathattanti** bhāvaññathattaṃ (2.0204). **Pathaviḍhātuyāti**-ādīsu vīsaṭṭiyā koṭṭhāsesu thaddhākārabhūtāya pathaviḍhātuyā, dvādasasu koṭṭhāsesu yūsaḡatāya ābandhanabhūtāya āpodhātuyā, catūsu koṭṭhāsesu paripācanabhūtāya tejodhātuyā, chasu koṭṭhāsesu vitthambhanabhūtāya vāyodhātuyā siyā aññathattaṃ. **Na tvevāti** imesaṃ hi catunnaṃ mahābhūtānaṃ aññamaññabhāvūpaganena siyā aññathattaṃ, ariyasāvakaṃ pana na tveva siyāti dasseti. Ettha ca **aññathattanti** pasādaññathattañca gati-aññathattañca. Tañhi tassa na hoti, bhāvaññathattaṃ pana hoti. Ariyasāvako hi manusso hutvā devopi hoti brahmāpi. Pasādo panassa bhavantarepi na vigacchati, na ca apāyagatisaṅkhātaṃ gati-aññathattaṃ pāpuṇāti. Satthāpi tadeva dassento **tatridaṃ aññathattanti**-ādīmāha. Sesamettha uttānatthamevāti.

6. Paṭhamabhavasuttavaṇṇanā

77. Chaṭṭhe **kāmadhātuvepakkanti** kāmadhātuyā vipaccanakaṃ. **Kāmabhavoti** kāmadhātuyā upapattibhavo. **Kammaṃ khettanti** kusalākusalakammaṃ viruhanaṭṭhānaṭṭhena khettaṃ. **Viññāṇaṃ bijanti** sahaḡataṃ abhisāṅkhāraviññāṇaṃ viruhanaṭṭhena bijaṃ. **Tañhā snehoti** paggaṇhanānubrūhanavasena tañhā udakaṃ nāma. **Avijjānīvaraṇānanti** avijjāya āvaritānaṃ. **Tañhāsamoḡjanānanti** tañhāba-

ndhanena baddhānaṃ. **Hīnāya dhātuyāti** kāmādhātuyā. **Viññāṇaṃ patiṭṭhanti** abhisāṅkhāraviññāṇaṃ patiṭṭhitaṃ. **Majjhimāya dhātuyāti** rūpadhātuyā. **Pañitāya dhātuyāti** arūpadhātuyā. Sesametha uttānatthamevāti.

7. Dutiyabhavasuttavaṇṇanā

78. Sattame **cetanāti** kammacetanā. **Patthanāpi** kammapatthanāva. Sesam purimasadisamevāti.

8. Sīlabbatasuttavaṇṇanā

79. Aṭṭhame **sīlabbatanti** sīlañceva vatañca. **Jīvanti** dukkarakārikānuyogo. **Brahmacariyanti** brahmacariyavāso. **Upaṭṭhānasāranti** upaṭṭhānena sāraṃ (2.0205), “idaṃ varaṃ idaṃ niṭṭhā”ti evaṃ upaṭṭhanti attho. **Saphalanti** sa-udrayaṃ savaḍḍhikaṃ hotīti pucchati. **Na khvettha, bhante, ekaṃsenāti**, bhante, na kho ettha ekaṃsena byākātābanti attho. **Upaṭṭhānasāraṃ sevati** idaṃ sāraṃ varaṃ niṭṭhāti evaṃ upaṭṭhitaṃ sevamānassa. **Aphalanti** iṭṭhaphalena aphalaṃ. Ettāvatā kammavādikiriyavādīnaṃ pabbajjaṃ ṭhapetvā seso sabbopi bāhirakasamayo gahito hoti. **Saphalanti** iṭṭhaphalena saphalaṃ sa-udrayaṃ. Ettāvatā imaṃ sāsanaṃ ādiṃ katvā sabbāpi kammavādikiriyavādīnaṃ pabbajjā gahitā. **Na ca panassa sulabharūpo samasamo paññāyāti** evaṃ sekkhabhūmiyaṃ ṭhatvā pañhaṃ kathento assa ānandassa paññāya samasamo na sulabhoti dasseti. Imasmiṃ sutte sekkhabhūmi nāma kathitāti.

9. Gandhajātasuttavaṇṇanā

80. Navame **etadavocāti** pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto dasabalassa vattaṃ dassetvā attano divāvihāraṭṭhānaṃ gantvā “imasmīṃ loke mūlagandho nāma atthi, sāragandho nāma atthi, pupphagandho nāma atthi. Ime pana tayopi gandhā anuvātaṃyeva gacchanti, na paṭivātaṃ. Atthi nu kho kiñci, yassa paṭivā-tampi gandho gacchatī”ti cintetvā aṭṭhannaṃ varānaṃ gahaṇakāleyeva kaṅkhu-ppattisamaye upasaṅkamanavarassa gahitattā takkhaṇaṃyeva divāṭṭhānato vuṭṭhāya satthu santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno uppanāya kaṅkhāya vinodanattaṃ etaṃ “tīṇimāni, bhante”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **gandhajātānīti** gandhajātiyo. **Mūlagandhoti** mūlavatthuko gandho, gandhasa-mpannaṃ vā mūlameva mūlagandho. Tassa hi gandho anuvātaṃ gacchati. Gandhassa pana gandho nāma natthi. **Sāragandhapupphagandhesupi** eseva nayo. **Atthānanda, kiñci gandhajātanti** ettha saraṇagamanādayo guṇavaṇṇabhāsa-navasena disāgāmitāya gandhasadisattā gandhā, tesam vatthubhūto puggalo gandhajātaṃ nāma. **Gandho gacchatīti** vaṇṇabhāsanavasena gacchati. **Sīlavāti** pañcasīlena vā dasasīlena vā sīlavā. **Kalyāṇadhammoti** teneva sīladhammena kalyāṇadhammo sundaradhammo. **Vigatamalamaccherenāti**-ādīnaṃ attho visu-

ddhimagge (visuddhi. 1.160) vitthāritova. **Disāsūti** catūsu disāsu catūsu anudisāsu (2.0206). **Samaṇabrāhmaṇā**ti samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā.

Na pupphagandho paṭivātameti Ti vassikapupphādīnaṃ gandho paṭivātaṃ na gacchati. **Na candanaṃ tagaramallikā vā**Ti candanataḡaramallikānampi gandho paṭivātaṃ na gacchatīti attho. Devalokepi phuṭasumanā nāma hoti, tassā pupphita-divase gandho yojanasataṃ ajjhottharati. Sopi paṭivātaṃ vidatthimattampi ratana-mattampi gantuṃ na sakkotīti vadanti. **Satañca gandho paṭivātameti**ti satañca paṇḍitānaṃ buddhapaccekabuddhabuddhaputtānaṃ silādiguṇagandho paṭivātaṃ gacchati. **Sabbā disā sappuriso pavāyatīti** sappuriso paṇḍito silādiguṇagandhena sabbā disā pavāyati, sabbā disā gandhena avattharatīti attho.

10. Cūḷanikāsuttavaṇṇanā

81. Dasamassa duvidho nikkhepo atthuppattikopi pucchāvasikopi. Katara-atthuppattiyaṃ kassa pucchāya kathitanti ce? Aruṇavatisuttanta-atthuppattiyaṃ (saṃ. ni. 1.185 ādayo) ānandattherassa pucchāya kathitaṃ. Aruṇavatisuttanta kena kathitoti? Dvīhi buddhehi kathito sikhinā ca bhagavatā amhākañca satthārā. Imasmā hi kappā ekatiṃsakappamatthake aruṇavatinagare aruṇavato rañño pabhāvatiyā nāma mahesiyā kucchismiṃ nibbattivā paripakke ñāṇe mahābhikkhamaṃ nikkhamitvā sikhī bhagavā bodhimaṇḍe sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhitvā pavattitavaradhammacakko aruṇavatiṃ nissāya viharanto ekadivasaṃ pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā mahābhikkhusaṅghaparivāro “aruṇavatiṃ piṇḍāya pavississāmī”ti nikkhamitvā vihāradvārakoṭṭhakasamīpe ṭhito abhibhuṃ nāma aggasāvakaṃ āmantesi- “atippago kho, bhikkhu, aruṇavatiṃ piṇḍāya pavisitūṃ, yena aññataro brahmaloko tenupasaṅkamissāmā”ti. Yathāha-

“Atha kho, bhikkhave, sikhī bhagavā arahaṃ sammāsambuddho abhibhuṃ bhikkhuṃ āmantesi- ‘āyāma, brāhmaṇa, yena aññataro brahmaloko (2.0207) tenupasaṅkamissāma, na tāva bhakkālo bhavissatī’ti. ‘Evaṃ, bhante’ti kho, bhikkhave, abhibhū bhikkhu sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa paccassosi. Atha kho, bhikkhave, sikhī bhagavā arahaṃ sammāsambuddho abhibhū ca bhikkhu yena aññataro brahmaloko tenupasaṅkamiṃsū”ti (saṃ. ni. 1.185).

Tattha mahābrahmā sammāsambuddhaṃ disvā attamano paccuggamaṃ katvā brahmāsaṃ paññāpetvā adāsi, therassāpi anucchavikaṃ āsaṃ paññāpayiṃsu. Nisīdi bhagavā paññatte āsane, theropi attano paññattāsane nisīdi. Mahābrahmāpi dasabalaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Atha kho, bhikkhave, sikhī bhagavā abhibhuṃ bhikkhuṃ āmantesi- “paṭibhātu taṃ, brāhmaṇa, brahmuno ca brahmaparisāya ca brahmapārisajjānañca dhammī-kathāti. ‘Evaṃ, bhante’ti kho, bhikkhave, abhibhū bhikkhu sikhissa bhagavato arahato sammāsambuddhassa paṭissuṇitvā brahmuno ca brahmaparisāya ca brahmapārisajjānañca dhammiṃ kathaṃ kathesi. There dhammaṃ kathente brahmagaṇā ujjhāyiṃsu- “cirassañca mayaṃ satthu brahmalokāgamaṃ

labhimha, ayañca bhikkhu t̥hapetvā satthāraṃ sayāṃ dhammakathaṃ ārabhī”ti.

Satthā tesāṃ anattamanabhāvaṃ ñatvā abhibhuṃ bhikkhuṃ etadavoca- “ujjhāyanti kho te, brāhmaṇa, brahmā ca brahmaparisā ca brahmapārisajjā ca. Tena hi tvaṃ- brāhmaṇa, bhiiyosomattāya saṃvejehī”ti. Thero satthu vacanaṃ sampaṭi- cchitvā anekavihitaṃ iddhivikubbanāṃ katvā sahasilokadhātuṃ sarena viññā- pento “ārambhatha nikkamathā”ti (saṃ. ni. 1.185) gāthādvayaṃ abhāsi. Kiṃ pana katvā thero sahasilokadhātuṃ viññāpesīti? Nīlakasiṇaṃ tāva samāpajjitvā sabbattha andhakāraṃ phari, tato “kimidaṃ andhakāraṃ”ti sattānaṃ ābhoge uppanne ālokaṃ dassesi. “Kiṃ āloko ayan”ti vicinantānaṃ attānaṃ dassesi, saha- ssacakkavāḷe devamanussā añjaliṃ paggaṇhitvā paggaṇhitvā therāmyeva nama- ssamānā aṭṭhaṃsu. Thero “mahājano mayhaṃ dhammaṃ desentassa saraṃ suṇātū”ti imā (2.0208) gāthā abhāsi. Sabbe oṣāya parisāya majjhe nisīditvā dhammaṃ desentassa viya saddaṃ assosum. Atthopi nesaṃ pākaṭo ahosi.

Atha kho bhagavā saddhiṃ therena aruṇavatiṃ paccāgantvā piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṭṭhikānto bhikkhusaṅghaṃ pucchi- “assuttha no tumhe, bhikkhave, abhibhussa bhikkhuno brahmaloke t̥hitassa gāthāyo bhāsamā- nassā”ti. Te “āma, bhante”ti paṭijānitvā sutabhāvaṃ āvikarontā tadeva gāthā- dvayaṃ udāhariṃsu. Satthā “sādhū sādhū”ti sādhuṃkāraṃ datvā desanaṃ niṭṭha- pesi. Evaṃ tāva idaṃ suttaṃ ito ekatiṃsakappamatthake sikhinā bhagavatā kathitaṃ.

Amhākaṃ pana bhagavā sabbaññutaṃ patto pavattitavaradhammacakko sāvattiṃ upanissāya jetavane viharanto jeṭṭhamūlamāsapuṇṇamadivase bhikkhū āmantetvā imaṃ aruṇavatisuttaṃ paṭṭhapesi. Ānandatthero bījanaṃ gahetvā bīja- yamāno t̥hitakova ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā ekabyañjanampi ahāpetvā saka- lasuttaṃ uggaṇhi. So punadivase piṇḍapātaṭṭhikānto dasabalassa vattaṃ dassetvā attano divāvihāraṭṭhānaṃ gantvā saddhivihārikantevāsikesu vattaṃ dassetvā pakkantesu hiyyo kathitaṃ aruṇavatisuttaṃ āvajjento nisīdi. Athassa sabbaṃ suttaṃ vibhūtaṃ upaṭṭhāsi. So cintesi- “sikhissa bhagavato aggasāvako brahmaloke t̥hatvā cakkavāḷasahassee andhakāraṃ vidhametvā sarīrobhāsaṃ dassetvā attano saddaṃ sāvento dhammakathaṃ kathesi hiyyo satthārā kathitaṃ, sāvakassa tāva visayo evarūpo, dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ patto pana sammāsambuddho kittakaṃ t̥hānaṃ sarena viññāpeyyā”ti. So evaṃ uppannāya vimatiyā vinodanattaṃ taṅkhaṇeyeva bhagavantaṃ upasaṅkamtivā tamatthaṃ pucchi. Etamatthaṃ dassetuṃ **atha kho āyasmā ānandoti vuttaṃ.**

Tattha **sammukhā**ti sammukhībhūtena mayā etaṃ sutam, na anussavena, na dūtaparamparāyāti iminā adhippāyena evamāha. **Kīvatakaṃ pahoti sarena viññāpetunti** kittakaṃ ṭhānaṃ sarīrobhāsenā vihatandhakāraṃ katvā sarena viññāpetuṃ sakkoti. **Sāvako so, ānanda, appameyyā tathāgatā**ti (2.0209) idaṃ bhagavā iminā adhippāyenāha- ānanda, tvaṃ kiṃ vadesi, so padesañāṇe ṭhito sāvako. Tathāgatā pana dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ pattā appameyyā. So tvaṃ nakhasikhāya paṃsuṃ gahetvā mahāpathavipaṃsunā saddhiṃ upamento viya kiṃ nāmetaṃ vadesi. Añño hi sāvakānaṃ visayo, añño buddhānaṃ. Añño sāvakānaṃ gocaro, añño buddhānaṃ. Aññaṃ sāvakānaṃ balaṃ, aññaṃ buddhānanti. Iti bhagavā iminā adhippāyena appameyyabhāvaṃ vatvā tuṅhī ahosi.

Thero dutiyampi pucchi. Satthā, “ānanda, tvaṃ tālacchiddaṃ gahetvā anantākāsenā upamento viya, cātakasakuṇaṃ gahetvā diyaḍḍhayaḥjanasatikena supaṇṇarājena upamento viya, hatthisoṇḍāya udakaṃ gahetvā mahāgaṅgāya upamento viya, caturatanike āvāṇe udakaṃ gahetvā sattahi sarehi upamento viya, nāḷikodanamattalābhiṃ manussaṃ gahetvā cakkavattirañña upamento viya, paṃsupisācakaṃ gahetvā sakkena devarañña upamento viya, khajjopanakappabhaṃ gahetvā sūriyappabhāya upamento viya kiṃ nāmetaṃ vadesīti dīpento dutiyampi appameyyabhāvameva vatvā tuṅhī ahosi. Tato thero cintesi- “satthā mayā pucchito na tāva kathesi, handa naṃ yāvatatiyaṃ yācitvā buddhasīhanādaṃ nadāpessāmi”ti. So tatiyampi yāci. Taṃ dassetuṃ **tatiyampi khoti**-ādi vuttaṃ. Athassa bhagavā byākaronto **sutā te ānandā**ti-ādimāha. Thero cintesi- “satthā me ‘sutā te, ānanda, sahasī cūḷanikā lokadhātū’ti ettakameva vatvā tuṅhī jāto, idāni buddhasīhanādaṃ nadissati”ti so satthāraṃ yācanto **etassa bhagavā kālō**ti-ādimāha.

Bhagavāpissa vitthārakathaṃ kathetuṃ **tena hānandā**ti-ādimāha. Tattha **yāvātā**ti yattakaṃ ṭhānaṃ. **Candimasūriyā**ti candimā ca sūriyo ca. **Pariharantī**ti vicaranti. **Disā bhantī**ti sabbadisā obhāsanti. **Virocanā**ti virocamaṇā. Ettāvatā ekacakkavāḷaṃ paricchinditvā dassitaṃ hoti. Idāni taṃ sahasagaṇaṃ katvā dassento **tāva sahasadhā lokō**ti āha. **Tasmiṃ sahasadhā lokē**ti tasmiṃ sahasacakkavāḷe. **Sahassaṃ cātumahārājikānanti** (2.0210) sahasaṃ cātumahārājikānaṃ devalokānaṃ. Yasmā pana ekekasmīṃ cakkavāḷe cattāro cattāro mahārājāno, tasmā **cattāri mahārājasahasānī**ti vuttaṃ. Iminā upāyena sabbattha attho vedītabbo. **Cūḷanikā**ti khuddikā. Ayaṃ sāvakānaṃ visayo. Kasmā panesā ānītāti? Majjhimikāya lokadhātuyā paricchadadassanattaṃ.

Yāvatāti yattakā. **Tāva sahasadhā**ti tāva sahasabhāgena. **Dvisahassī majjhimikā lokadhātū**ti ayaṃ sahasacakkavāḷāni sahasabhāgena gaṇetvā dasasata-sahasacakkavāḷaparimāṇā dvisahassī majjhimikā nāma lokadhātu. Ayaṃ sāvakānaṃ avisayo, buddhānameva visayo. Etakepi hi ṭhāne tathāgatā andhakāraṃ vidhametvā sarīrobhāsaṃ dassetvā sarena viññāpetuṃ sakkontīti dīpeti. Ettakena buddhānaṃ jātikkhetaṃ nāma dassitaṃ. Bodhisattānañhi pacchimabhava devalokato cavitvā mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇadivase ca kucchito nikkhamanadivase ca mahābhinnikkhamanadivase ca sambodhidhammacakkappavattana-āyu-

saṅkhāravossajjanapariniḥḥānādivasesu ca ettakaṃ ṭhānaṃ kampaṭṭi.

Tisahassī mahāsahassīti saḥassito paṭṭhāya tatiyāti tisahassī, saḥassaṃ saḥassadhā katvā gaṇitaṃ majjhikaṃ saḥassadhā katvā gaṇitattā mahantehi saḥassehi gaṇitāti mahāsahassī. Ettāvataṃ koṭisatasahassacakkavāḷaparimāṇo loko dassito hoti. Bhagavā ākaṅkhamāno ettake ṭhāne andhakāraṃ vidhametvā sarīro-bhāsaṃ dassetvā sarena viññāpeyyāti. Gaṇakaputtatissatthero pana evamāha- “na tisahassimahāsahassilokadhātuyā evaṃ parimāṇaṃ. Idañhi ācariyānaṃ sajjhāyamuḥhakaṃ vācāya parihīnaṭṭhānaṃ, dasakoṭisatasahassacakkavāḷaparimāṇaṃ pana ṭhānaṃ tisahassimahāsahassilokadhātu nāma”ti. Ettāvataṃ hi bhagavataṃ āṇākkhettaṃ nāma dassitaṃ. Etasmiñhi antare āṇāṇāṭṭiyaparitta-isigiliparittadhajaggaparittabojjhaṅgaparittakhandhaparitta- moraparittamettparittaratanaparittānaṃ āṇā pharati. **Yāvataṃ pana ākaṅkheyyāti** yattakaṃ ṭhānaṃ iccheyya, iminā visayakkhettaṃ (2.0211) dasseti. Buddhānañhi visayakkhettaṃ pamāṇapariccchedo nāma natthi, natthikabhāve cassa imaṃ opammaṃ āharanti- koṭisatasahassacakkavāḷamhi yāva brahmalokā sāsapehi pūretvā sace koci puratthimāya disāya ekacakkavāḷe ekaṃ sāsapaṃ pakkhipanto āgaccheyya, sabbepe te sāsapā parikkhayaṃ gaccheyyumaṃ, na tveva puratthimāya disāya cakkavāḷāni. Dakkhiṇā-dīsupi eseva nayo. Tattha buddhānaṃ avisayo nāma natthi.

Evaṃ vutte therō cintesi- “sathā evamāha- ‘ākaṅkhamāno, ānanda, tathāgato tisahassimahāsahassilokadhātuṃ sarena viññāpeyya, yāvataṃ pana ākaṅkheyyāti’ti. Visamo kho paṇāyaṃ loko, anantāni cakkavāḷāni, ekasmiṃ ṭhāne sūriyo uggato hoti, ekasmiṃ ṭhāne majjhe ṭhito, ekasmiṃ ṭhāne atthaṅgato. Ekasmiṃ ṭhāne paṭhamayāmo hoti, ekasmiṃ ṭhāne majjhimayāmo, ekasmiṃ ṭhāne pacchimayāmo. Sattāpi kammappasutā, khiḍḍāpasutā, āhārappasutāti evaṃ tehi tehi kāraṇehi vikkhittā ca pamattā ca honti. Kathaṃ nu kho te sathā sarena viññāpeyyāti”ti. So evaṃ cintetvā vimaticchedanattaṃ tathāgataṃ pucchanto **yathā kathaṃ panāti-ādīmāha.**

Athassa sathā byākaronto **idhānanda, tathāgatoti-ādīmāha.** Tattha **obhāsena phareyyāti** sarīrobhāsena phareyya. Pharamāno panesa kiṃ kareyyāti? Yasmiṃ ṭhāne sūriyo paññāyati, tattha naṃ attano ānubhāvena atthaṃ gameyya. Yattha pana na paññāyati, tattha naṃ utṭhāpetvā majjhe ṭhapeyya. Tato yattha sūriyo paññāyati, tattha manussā “adhunāva sūriyo paññāyittha, so idāneva atthaṅgamito, nāgāvaṭṭo nu kho ayaṃ, bhūtāvaṭṭayakkhāvaṭṭadevatāvaṭṭānaṃ aññataro”ti vittakkaṃ uppādeyyumaṃ. Yattha pana na paññāyati, tattha manussā “adhunāva sūriyo atthaṅgamito, svāyaṃ idāneva utṭhito, kiṃ nu kho ayaṃ nāgāvaṭṭabhūtāvaṭṭayakkhāvaṭṭadevatāvaṭṭānaṃ aññataro”ti vitakkaṃ uppādeyyumaṃ. Tato tesu manussesu ālokañca andhakārañca āvajjitvā “kiṃ paccayā nu kho idan”ti pariyesamānesu sathā nīlakasiṇaṃ samāpajjitvā (2.0212) bahalandhakāraṃ patthareyya. Kasmā? Tesam kammādippasutānaṃ sattānaṃ santāsajananaṭṭhaṃ. Atha nesaṃ santāsaṃ āpannabhāvaṃ ṇatvā odātakasiṇasamāpattiṃ samāpajjitvā paṇḍaraṃ ghanabuddharasmiṃ vissajjento candasahassasūriyasahassa-utṭhānakālo viya ekappahāreneva sabbaṃ ekālokaṃ kareyya. Tañca kho tilabijamattena

kāyappadesena obhāsaṃ muñcanto. Yo hi cakkavāḷapathaviṃ dīpakapallakaṃ katvā mahāsamudde udakaṃ telaṃ katvā sineruṃ vaṭṭiṃ katvā aññasmiṃ sineru-
muddhani ṭhapetvā jāleyya, so ekacakkavāḷeyeva ālokaṃ kareyya. Tato paraṃ
vidatthimpi obhāsetuṃ na sakuṇeyya. Tathāgato pana tilaphalappamaṇena sarī-
rappadesena obhāsaṃ muñcivā tisahassimahāsaḥassilokadhātuṃ ekobhāsaṃ
kareyya tato vā pana bhiyyo. Evaṃ mahantā hi buddhaguṇāti.

Taṃ ālokaṃ sañjāneyyunti taṃ ālokaṃ disvā “yena sūriyo atthañceva gamito
uṭṭhāpito ca, bahalandhakārañca vissaṭṭhaṃ, esa so puriso idāni ālokaṃ katvā
ṭhito, aho acchariyapuriso” ti añjaliṃ paggayha namassamānā nisīdeyyuṃ. **Sadda-
manussāveyyāti** dhammakathāsaddamanussāveyya. Yo hi ekaṃ cakkavāḷapa-
bbataṃ bheriṃ katvā mahāpathaviṃ bhericammaṃ katvā sineruṃ daṇḍaṃ katvā
aññasmiṃ sinerumatthake ṭhapetvā ākoṭeyya, so ekacakkavāḷeyeva taṃ saddaṃ
sāveyya, parato vidatthimpi atikkāmetuṃ na sakuṇeyya. Tathāgato pana
pallaṅke vā piṭhe vā nisīditvā tisahassimahāsaḥassilokadhātuṃ sarena viññāpeti,
tato vā pana bhiyyo, evaṃ mahānubhāvā tathāgatāti. Iti bhagavā iminā ettakena
visayakkhettameva dasseti.

Imaṅca pana buddhasīhanādaṃ sutvā therassa abbhantare balavapīti uppannā,
so pītivasena udānaṃ udānento **lābhā vata meti-ādīmāha**. Tattha **yassa me satthā
evaṃmahiddhikoti** yassa mayhaṃ satthā evaṃmahiddhiko, tassa mayhaṃ evaṃ-
mahiddhikassa satthu paṭilābho lābhā ceva suladdhañcāti attho. Atha vā yvāhaṃ
evarūpassa satthuno pattacīvaraṃ gahetvā vicarituṃ, pādaparikkammaṃ piṭṭhipa-
rikammaṃ kātuṃ, mukhadhovana-udakanhānodakāni dātuṃ, gandhakuṭipari-
veṇaṃ sammajjituṃ, uppannāya kaṅkhāya pañhaṃ pucchituṃ, madhuradhamma-
kathaṅca (2.0213) sotuṃ labhāmi, ete sabbepi mayhaṃ lābhā ceva suladdhañcā-
tipi sandhāya evamāha. Ettha ca bhagavato andhakārālokaṃ saddasavanasaṅkhā-
tānaṃ iddhīnaṃ mahantatāya mahiddhikatā, tāsamyeva anupharaṇena mahānu-
bhāvātā veditabbā. **Udāyīti** lāḷudāyitthero. So kira pubbe upaṭṭhākatthere āghātaṃ
bandhitvā carati. Tasmā idāni okāsaṃ labhitvā imasmiṃ buddhasīhanādapariyo-
sāne jalamānaṃ dīpasikhaṃ nibbāpento viya carantassa goṇassa tuṅḍe pahāraṃ
dento viya bhattacharitaṃ pātiṃ avakujjanto viya therassa pasādabhaṅgaṃ
karonto evamāha.

Evaṃ vutte bhagavāti evaṃ udāyittherena vutte bhagavā yathā nāma papāta-
taṭe ṭhatvā pavedhamānaṃ purisaṃ ekamante ṭhito hitesī puriso “ito ehi ito ehi” ti
punappunaṃ vadeyya, evamevaṃ udāyittheraṃ tasmā vacanā nivārento **mā
hevaṃ udāyi, mā hevaṃ udāyīti** āha. Tattha **hīti** nipātamattaṃ, mā evaṃ avacāti
attho. **Mahārajanti** cakkavattirajjaṃ. Nanu ca satthā ekassa sāvakassa dhamma-
desanāya uppannapasādassa mahānisaṃsaṃ aparicchinnaṃ akāsi, so kasmā
imassa buddhasīhanādaṃ ārabha uppannassa pasādassa ānisaṃsaṃ paricchi-
ndatīti? Ariyasāvakassa ettaka-attabhāvaparimāṇattā. Dandhapaññopi hi sotā-
panno sattakkhattuṃ devesu ca manussesu ca attabhāvaṃ paṭilabhati, tenassa
gatiṃ paricchindanto evamāha. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve
ṭhatvā. **Parinibbāyissatīti** appaccayaparinibbānena parinibbāyissati. Iti nibbānena

kūṭaṃ gaṇhanto imaṃ sīhanādasuttaṃ niṭṭhāpesīti.

Ānandavaggo tatiyo.

(9) 4. samaṇavaggo

1. Samaṇasuttavaṇṇanā

82. Catutthassa paṭhame **samaṇiyānīti** samaṇasantakāni. **Samaṇakaraṇiyānīti** samaṇena kattabbakiccāni. **Adhisīlasikkhāsamādānanti**-ādīsu samādānaṃ vuccati gahaṇaṃ, adhisīlasikkhāya samādānaṃ gahaṇaṃ pūraṇaṃ (2.0214) adhisīlasikkhāsamādānaṃ. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca sīlaṃ adhisīlaṃ, cittaṃ adhicittaṃ, paññā adhipaññāti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha pañcasīlaṃ sīlaṃ nāma, taṃ upādāya dasasīlaṃ adhisīlaṃ nāma, tampi upādāya catupārisuddhisīlaṃ adhisīlaṃ nāma. Apica sabbampi lokiyasīlaṃ sīlaṃ nāma, lokuttarasīlaṃ adhisīlaṃ, tadeva sikkhitabbato sikkhāti vuccati. Kāmāvacaracittaṃ pana cittaṃ nāma, taṃ upādāya rūpāvacaraṃ adhicittaṃ nāma, tampi upādāya arūpāvacaraṃ adhicittaṃ nāma. Apica sabbampi lokiyacittaṃ cittameva, lokuttaraṃ adhicittaṃ. Paññāyapi eseva nayo. **Tasmāti** yasmā imāni tīṇi samaṇakaraṇiyāni, tasmā. **Tibboti** bahalo. **Chando**Ti kattukamyatākusalacchando. Iti imasmimṃ suttante tisso sikkhā lokiyalokuttarā kathitāti.

2. Gadrabhasuttavaṇṇanā

83. Dutiye **piṭṭhito piṭṭhitoti** pacchato pacchato. **Ahampi dammo ahampi dammoti** ahampi “dammo dammamāno”ti vadamāno gāvīti. **Seyyathāpi gunnanti** yathā gāvīnaṃ. Gāvo hi kāḷāpi rattāpi setādivaṇṇāpi honti, gadrabhassa pana tādiso vaṇṇo nāma natthi. Yathā ca vaṇṇo, evaṃ saropi padampi aññādisameva. Sesamṃ uttānatthameva. Imasmimṃ sutte tisso sikkhā missikāva kathitāti.

3. Khettsuttavaṇṇanā

84. Tatiye **paṭikaccevā**ti paṭhamameva. **Sukaṭṭhaṃ karotī**ti naṅgalena sukaṭṭhaṃ karoti. **Sumatikatanti** matiyā suṭṭhu samīkatam. **Kālenā**ti vapitabbayuttakālena. Sesam uttānameva. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

4. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

85. Catutthe (2.0215) **vajjiputtakoti** vajjirājakulassa putto. **Diyaḍḍhasikkhāpadasatanti** paṇṇāsādhikam sikkhāpadasatam. Tasmim samaye paññattāni sikkhāpadāneva sandhāyetaṃ vuttaṃ. So kira bhikkhu ajjavasampanno ujujātiko avaṅko akuṭṭilo, tasmā “ahaṃ ettakāni sikkhāpadāni rakkhituṃ sakkuṇeyyam vā na vā”ti cintetvā satthu ārocesi. **Sakkomahanti** sakkomi ahaṃ. So kira “ettakesu sikkhāpadesu sikkhantassa agaru tisu sikkhāsu sikkhitun”ti maññamāno evamāha. Atha bhagavā yathā nāma paññāsa tiṇakalāpiyo ukkhipituṃ asakkontassa kalāpiyasataṃ bandhitvā sīse ṭhapeyya, evameva ekissāpi sikkhāya sikkhituṃ asakkontassa aparā dvepi sikkhā upari pakkhipanto **tasmātiha tvam bhikkhūti**-ādimāha. Sukhumālo kira uttaro nāma jānapadamanusso lohapāsādavihāre vasati. Atha naṃ daharabhikkhū āhaṃsu- “uttara, aggisālā ovassati, tiṇam kappiyam katvā dehī”ti. Tam ādāya aṭaviṃ gantvā tena lāyitam tiṇamyeva karaḷe bandhitvā “paññāsa karaḷe gahetuṃ sakkhissasi uttarā”ti āhaṃsu. So “na sakkhissāmi”ti āha. Asītiṃ pana sakkhissasīti? Na sakkhissāmi, bhanteti. Ekam karaḷasataṃ sakkhissasīti? Āma, bhante, gaṇhissāmīti. Daharabhikkhū karaḷasataṃ bandhitvā tassa sīse ṭhapayimṃsu. So ukkhipitvā nitthunanto gantvā aggisālāya samīpe pātesi. Atha naṃ bhikkhū “kilantarūposi uttarā”ti āhaṃsu. Āma, bhante, daharā bhikkhū maṃ vañcesuṃ, imaṃ ekampi karaḷasataṃ ukkhipituṃ asakkontam maṃ “paññāsa karaḷe ukkhipāhī”ti vadimṃsu. Āma, uttara, vañcayimṃsu tanti. Evaṃ sampadamidaṃ veditabbaṃ. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

5. Sekkhasuttavaṇṇanā

86. Pañcame **ujumaggānusārī**noti ujumaggo vuccati ariyamaggo, tam anussarantassa paṭipannakassāti attho. **Khayasmim paṭhamam ñāṇanti** paṭhamameva maggañāṇam uppajjati. Maggo hi kilesānam khepanato khayō nāma, tam sampayuttaṃ (2.0216) ñāṇam khayasmim ñāṇam nāma. **Tato aññā anantarā**ti tato catutthamaggañāṇato anantarā aññā uppajjati, arahattaphalam uppajjatīti attho. **Aññāvimuttassā**ti arahattaphalavimuttiyā vimuttassa. **Ñāṇam ve hotī**ti paccavekkhaṇa-ñāṇam hoti. Iti suttepi gāthāsūpi satta sekhā kathitā. Avasāne pana khiṇāsavo dassitoti.

6. Paṭhamasikkhāsuttavaṇṇanā

87. Chaṭṭhe **attakāmā**ti attano hitakāmā. **Yatthetaṃ sabbam samodhānam gacchatī**ti yāsu sikkhāsu sabbametam diyaḍḍhasikkhāpadasatam saṅgham

gacchati. **Paripūrakārī hotīti** samattakārī hoti. **Mattaso kārīti** pamāṇena kārako, sabbena sabbam kātuṃ na sakkotīti attho. **Khuddānukhuddakānīti** cattāri pārājikāni ṭhapetvā sesasikkhāpadāni. Tatrāpi saṅghādisesaṃ khuddakaṃ, thullaccayaṃ anukhuddakaṃ nāma. Thullaccayaṃca khuddakaṃ, pācittiyaṃ anukhuddakaṃ nāma, pācittiyaṃca khuddakaṃ, pāṭidesaniyadukkaṭadubbhāsītāni anukhuddakāni nāma. Ime pana aṅguttaramahānikāyavaḷaṅjanaka-ācariyā “cattāri pārājikāni ṭhapetvā sesāni sabbānīpi khuddānukhuddakāni”ti vadanti. **Tāni āpajjati** **vuṭṭhātipīti** ettha pana khīṇāsavo tāva lokavajjaṃ nāpajjati, paṇṇattivajjameva āpajjati. Āpajjanto ca kāyenapi vācāyapi cittenapi āpajjati. Kāyena āpajjanto kuṭikārasahaseyyādīni āpajjati, vācāya āpajjanto sañcarittapadasodhammādīni, cittena āpajjanto rūpiyapaṭiggahaṇaṃ āpajjati. Sekkhesupi eseva nayo. **Na hi mettha, bhikkhave, abhabbatā vuttāti**, bhikkhave, na hi mayā ettha evarūpaṃ āpattiṃ āpajjane ca vuṭṭhāne ca ariyapuggalassa abhabbatā kathitā. **Ādibrahmacariyakānīti** maggabrahmacariyassa ādibhūtāni cattāri mahāsīlasikkhāpadāni. **Brahmacariyasārūppānīti** tāniyeva catummaggabrahmacariyassa sārūppāni anucchavikāni. **Tatthāti** tesu sikkhāpadesu. **Dhuvasīloti** nibaddhasīlo. **Ṭhitasīloti** patiṭṭhitasīlo. **Sotāpannoti** sotasaṅkhātena maggena phalaṃ (2.0217) āpanno. **Avinipātadhammoti** catūsu apāyesu apatanasabhāvo. **Niyatotīti** sotāpattimagganiyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇoti** uparimaggattayasambodhiparāyaṇo.

Tanuttāti tanubhāvo. Sakadāgāmino hi rāgādayo abbhapaṭalaṃ viya macchikāpattaṃ viya ca tanukā honti, na bahalā. **Orambhāgiyānanti** heṭṭhābhāgiyānaṃ. **Samyojanānanti** bandhanānaṃ. **Parikkhayāti** parikkhayena. **Opapātiko hotīti** uppannako hoti. **Tattha parinibbāyīti** heṭṭhā anotaritvā upariyeva parinibbānadhammo. **Anāvattidhammoti** yonigativasena anāgamanadhammo.

Padesaṃ padesakārīti-ādīsu padesakārī puggalo nāma sotāpanno ca sakadāgāmī ca anāgāmī ca, so padesameva sampādeti. Paripūrakārī nāma arahā, so paripūrameva sampādeti. **Avañjhānīti** atucchāni saphalāni sa-udrayānīti attho. Idhāpi tisso sikkhā missakāva kathitā.

7. Dutiyasikkhāsuttavaṇṇanā

88. Sattame **kolamkoloti** kulā kulaṃ gamanako. **Kulanti** cettha bhavo adhippeto, tasmā “dve vā tīṇi vā kulānī”ti etthapi dve vā tayo vā bhaveti attho veditabbo. Ayañhi dve vā bhavē sandhāvati tayo vā, uttamakoṭiyā cha vā. Tasmā dve vā tīṇi vā cattāri vā pañca vā cha vāti evamettha vikappo daṭṭhabbo. **Ekabijīti** ekasseva bhavassa bījaṃ etassa atthīti ekabijī. **Uddhaṃsototi**-ādīsu atthi uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī, atthi uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī, atthi na uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī, atthi na uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī. Tattha yo idha anāgāmiphalaṃ patvā avihādīsu nibbatto tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā uparūpari nibbattitvā akaniṭṭhaṃ pāpuṇāti, ayaṃ uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana avihādīsu nibbatto tattheva aparinibbāyitvā akaniṭṭhampi appatvā uparimabrahmaloke parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo ito cavitvā (2.0218) akaniṭṭheyeva nibba-

ttati, ayaṃ na uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana avihādīsu catūsu aññatarasmim nibbattivā tattheva parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāma.

Yattha katthaci uppanno pana sasaṅkhārena sappayogena arahattaṃ patto **sasaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Asaṅkhārena appayogena patto **asaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Yo pana kappasahassāyukesu aviheṣu nibbattivā pañcamam kappasatam atikkamivā arahattaṃ patto, ayaṃ **upahaccaparinibbāyī** nāma. Atappādīsupi eseṣa nayo. **Antarāparinibbāyī**ti yo āyuvemajjham anatikkamivā parinibbāyati, so tividho hoti. Kappasahassāyukesu tāva aviheṣu nibbattivā eko nibbattadivaseyeva arahattaṃ pāpuṇāti. No ce nibbattadivase pāpuṇāti, paṭhamassa pana kappasatassa matthake pāpuṇāti, ayaṃ paṭhamo antarāparinibbāyī. Aparo evam asakkonto dvinnaṃ kappasatānaṃ matthake pāpuṇāti, ayaṃ dutiyo. Aparo evampi asakkonto catunnaṃ kappasatānaṃ matthake pāpuṇāti, ayaṃ tatiyo antarāparinibbāyī. Sesam vuttanayameva.

Imasmim pana ṭhāne ṭhatvā catuvīsati sotāpannā, dvādasa sakadāgāmino, aṭṭhacattālīsa anāgāmino, dvādasa ca arahanto kathetabbā. Imasmim hi sāsane saddhādhuraṃ paññādhuranti dve dhurāni, dukkhapaṭipadādandhābhiññādayo catasso paṭipadā. Tattheke saddhādhurena abhinivisitvā sotāpattiphalaṃ patvā ekameva bhavaṃ nibbattivā dukkhassantaṃ karoti, ayameko ekabijī. So paṭipadāvasena catubbidho hoti. Yathā cesa, evam paññādhurena abhinivīṭṭhopīti aṭṭha ekabijīno. Tathā kolaṃkolā sattakkhattuparamā cāti ime **catuvīsati sotāpannā** nāma. Tīsu pana vimokkhesu suññatavimokkhena sakadāgāmibhūmim pattā catunnaṃ paṭipadānaṃ vasena cattāro sakadāgāmino, tathā animittavimokkhena pattā cattāro, appaṇihitavimokkhena pattā cattāroti ime **dvādasa sakadāgāmino**. Aviheṣu pana tayo antarāparinibbāyino, eko upahaccaparinibbāyī, eko uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmīti pañca anāgāmino, te asaṅkhāraparinibbāyino pañca, sasaṅkhāraparinibbāyino pañcāti dasa honti, tathā atappādīsu. Akaniṭṭhesu pana uddhaṃsoto natthi (2.0219), tasmā tattha cattāro sasaṅkhāraparinibbāyī, cattāro asaṅkhāraparinibbāyīti aṭṭha, ime **aṭṭhacattālīsa anāgāmino**. Yathā pana sakadāgāmino, tattheva **arahantopi dvādasa** veditabbā. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

8. Tatiyasikkhāsuttavaṇṇanā

89. Aṭṭhame **taṃ vā pana anabhisambhavaṃ appaṭivijjhanti** taṃ arahattaṃ apāpuṇanto appaṭivijjhanto. Iminā nayena sabbaṭṭhānesu attho veditabbo. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā. Navamaṃ uttānatthameva. Idhāpi tisso sikkhā missikāva kathitā.

10. Dutiyasikkhattayasuttavaṇṇanā

91. Dasame **āsavānaṃ khayāti** ettha arahattamaggo adhipaññāsikkhā nāma.

Phalaṃ pana sikkhitasikkhassa uppajjanato sikkhāti na vattabbaṃ.

Yathā pure tathā pacchāti yathā paṭhamaṃ tīsu sikkhāsu sikkhati, pacchā tatheva sikkhatīti attho. Dutiyapadehi eseva nayo. **Yathā adho tathā uddhanti** yathā heṭṭhimakāyaṃ asubhavasena passati, uparimakāyampi tatheva pharati. Dutiyapadehi eseva nayo. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā tisso sikkhā sikkhati, rattimpi tatheva sikkhatīti attho. **Abhibhuyya disā sabbāti** sabbā disā ārammaṇavasena abhibhavitvā. **Appamāṇasamādhināti** arahattamaggasamādhinā.

Sekkhanti sikkhamānaṃ sakaraṇīyaṃ. **Paṭipadanti** paṭipannaṃ. **Saṃsuddha-cāriyanti** saṃsuddhacaraṇaṃ parisuddhasīlaṃ. **Sambuddhanti** catusacca-buddhaṃ. **Dhīraṃ paṭipadantagunti** khandhadhīra-āyatanadhīravasena dhīraṃ dhītisampannaṃ paṭipattiyā antaṃ gataṃ. **Viññāṇassāti** carimakaviññāṇassa. **Taṇhākkhayavimuttinoti** taṇhākkhayavimuttisaṅkhātāya arahattaphalavimuttiyā samannāgatassa. **Pajjotasseva nibbānanti** padīpanibbānaṃ viya. **Vimokkho hoti cetasoti** cittassa vimutti vimuccanā appavattibhāvo hoti. Taṇhākkhayavimuttino hi khīṇāsavassa carimakaviññāṇanirodhena (2.0220) parinibbānaṃ viya cetaso vimokkho hoti, na gataṭṭhānaṃ paññāyati, apaṇṇattikabhāvūpagamoyeva hotīti attho.

11. Saṅkavāsuttavaṇṇanā

92. Ekādasame **saṅkavā nāma kosalānaṃ nigamoti saṅkavāti** evaṃnāma ko kosalaratṭhe nigamo. **Āvāsikoti** bhārahāro nave āvāse samuṭṭhāpeti, purāṇe paṭija-ggati. **Sikkhāpadapaṭisaṃyuttāyāti** sikkhāsaṅkhātehi padehi paṭisaṃyuttāya, tīhi sikkhāhi samannāgatāyāti attho. **Sandassetīti** sammukhe viya katvā dasseti. **Samā-dapetīti** gaṇhāpeti. **Samuttejetīti** samussāheti. **Sampahaṃsetīti** paṭiladdhaguṇehi vaṇṇaṃ kathento vodāpeti. **Adhisallikhateti** ativiya sallikhati, ativiya sallikhitam katvā saṅhaṃ saṅhaṃ kathetīti attho.

Accayoti aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma adhibhavitvā pavatto. **Ahu-deva akkhantīti** ahosiyeva

anadhivāsanā. **Ahu appaccayoti** ahosi atuṭṭhākāro. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaratthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa vā akaraṇatthāyāti attho. **Tagghāti** ekaṃsena. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo ṭhito, tathā karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuddhihesā, kassapa, ariyassa vinayeti** esā kassapa buddhassa bhagavato sāsane vuddhi nāma. Katamā? Yāyaṃ accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha. **Na sikkhākāmoti** tisso sikkhā na kāmeti na pattheti na piheti. **Sikkhāsamādānassāti** sikkhāparipūraṇassa. **Na vaṇṇavādīti** guṇaṃ na katheti. **Kālenāti** yuttappayuttakālena. Sesa-mettha uttānatthamevāti.

Samaṇavaggo catuttho.

(10) 5. loṇakapallavaggo

1. Accāyikasuttavaṇṇanā

93. Pañcamassa (2.0221) paṭhame **accāyikānīti** atipātikāni. **Karaṇiyānīti** avassakiccāni. Yañhi na avassaṃ kātabbaṃ, taṃ kiccanti vuccati. Avassaṃ kātabbaṃ karaṇiyaṃ nāma. **Sīghaṃ sīghanti** vegena vegena. **Tassa kho tanti** ettha **tanti** nipātamattaṃ. **Natthi sā iddhi vā ānubhāvo vāti** sā vā iddhi so vā ānubhāvo natthi. **Uttarasveti** tatiyadivase. **Utupariṇāminīti** laddha-utupariṇāmāni hutvā. **Jāyantipīti** tatiyadivase nikkhantasetāṅkurāni honti, sattāhe patte nīlaṅkurāni honti. **Gabbhīnīpi hontīti** diyaḍḍhamāsaṃ patvā gahitagabbhāni honti. **Paccantipīti** tayo māse patvā paccanti. Idāni yasmā buddhānaṃ gahapatikena vā sassehi vā attho natthi, sāsane pana tappaṭirūpakaṃ puggalaṃ vā atthaṃ vā dassetuṃ taṃ taṃ opammaṃ āharanti. Tasmā yamatthaṃ dassetukāmena etaṃ ābhatāṃ, taṃ dassento **evameva khoti**-ādimāha. Taṃ atthato uttānameva. Sikkhā pana idhāpi missikā eva kathitā.

2. Pavivekasuttavaṇṇanā

94. Dutiye **cīvarapavivekanti** cīvaraṃ nissāya uppajjanakakilesehi vivittabhāvaṃ. Sesadvayepi eseva nayo. **Sāṇānīti** sāṇavākacelāni. **Masāṇānīti** missakacelāni. **Chavadussānīti** matasarīrato chaḍḍitavatthāni, erakatiṇādīni vā ganthetvā katani-vāsanāni. **Paṃsukūlānīti** pathaviyaṃ chaḍḍitanantakāni. **Tiriṭānīti** rukkhatacavattāni. **Ajinānīti** ajinamigacammāni. **Ajinakkhipanti** tadeva majjhe phālitaṃ, saha-khurakantipi vadanti. **Kusacīranti** kusatiṇāni ganthetvā katacīraṃ. **Vākacīraphalaka-**

cīresupi eseva nayo. **Kesakambalanti** manussakesehi katakambalaṃ. **Vālakambalanti** assavālādīhi katakambalaṃ. **Ulūkapakkhikanti** ulūkapattāni ganthetvā katani-vāsanam.

Sākabhakkhāti (2.0222) allasākabhakkhā. **Sāmākabhakkhāti** sāmākataṇḍula-bhakkhā. **Nivārādīsu nivārā** nāma araññe sayam jātavīhijāti. **Daddulanti** cammakā-rehi cammam likhitvā chaḍḍitakasaṭam. **Haṭam** Vuccati silesopi sevālopi kaṇikārā-dirukkhanīyāsopi. **Kaṇanti** kuṇḍakaṃ. **Ācāmoti** bhatta-ukkhalikāya laggo jhāma-odano. Tam chaḍḍitaṭṭhāne gahetvā khādanti, odanakañjiyantipi vadanti. **Piññākā**-dayo pākaṭāva. **Pavattaphalabhojīti** patitaphalabhojī. **Bhusāgāranti** khalasālam.

Silavāti catupārisuddhisīlena samannāgato. **Dussīlyañcassa pahīnam hotīti** pañca dussīyāni pahīnāni honti. **Sammādiṭṭhikoti** yāthāvadiṭṭhiko. **Micchādiṭṭhīti** ayāthāvadiṭṭhī. **Āsavāti** cattāro āsavā. **Aggappattoti** silaggappatto. **Sārappattoti** silasāram patto. **Suddhoti** parisuddho. **Sāre patiṭṭhitoti** silasamādhīpaññāsāre pati-ṭṭhito.

Seyyathāpīti yathā nāma. **Sampannanti** paripuṇṇam paripakkasālibharitam. **Saṅgharāpeyyāti** saṅkaḍḍhāpeyya. **Ubbahāpeyyāti** khalatṭhānam āharāpeyya. **Bhusikanti** bhusam. **Koṭṭāpeyyāti** udukkhale pakkhipāpetvā musalehi paharā-peyya. **Aggappattānīti** taṇḍulaggam pattāni. **Sārappattādisupi** eseva nayo. Sesam uttānameva. Yam panettha “dussīlyañcassa pahīnam micchādiṭṭhī cassa pahī-nā”ti vuttam, tam sotāpattimaggena pahīnabhāvam sandhāya vuttanti veditabbam.

3. Saradasuttavaṇṇanā

95. Tatiye **viddheti** valāhakavigamena dūrībhūte. **Deveti** ākāse. **Abhivihaccāti** abhivihanitvā. **Yatoti** yasmiṃ kāle. **Virajanti** rāgarajādirahitam. Tesamyeva malānam vigatattā **vītamalam**. **Dhammacakkhanti** catusaccadhammapariggā-hakam sotāpattimagga-cakkhum. **Natthi tam saṃyojananti** duvidhamevassa saṃyojanam natthi, itarampi pana puna imam lokaṃ ānetum asamatthatāya natthīti vuttam. Imasmiṃ sutte jhānānāgāmī nāma kathitoti.

4. Parisāsuttavaṇṇanā

96. Catutthe **na bāhulikā hontīti** paccayabāhullikā na honti. **Na sāthalikāti** tisso sikkhā sithilam katvā na gaṇhanti. **Okkamane nikkhattadhurāti** (2.0223) okka-manam vuccati avagamanaṭṭhena pañca nīvaraṇāni, tesu nikkhattadhurā. **Paviveke pubbaṅgamāti** kāyacitta-upadhivivekasaṅkhāte tividhepi viveke pubbaṅgamā. **Vīriyam ārabhantīti** duvidhampi vīriyam paggaṇhanti. **Appattassāti** jhānavipassanā-maggaphalasaṅkhātassa appattavisesassa. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Pacchimā janatāti** saddhivihārika-antevāsikādayo. **Diṭṭhānugatim āpajjatīti** ācariyu-pajjhāyehi katham anukaroti. Yam tāya janatāya ācariyupajjhāyesu diṭṭham, tassa anugatim āpajjati nāma. **Ayam vuccati, bhikkhave, aggavatī parisāti,** bhikkhave, ayam parisā aggapuggalavatī nāma vuccati.

Bhaṇḍanajātāti jātabhaṇḍanā. **Kalahajātā**ti jātakalahā. Bhaṇḍananti cetha kalahassa pubbabhāgo, hatthaparāmāsādivasena vitikkamo kalaho nāma. **Vivādāpannā**ti viruddhavādaṃ āpannā. **Mukhasattihī**ti guṇavijjhanaṭṭhena pharusā vācā “mukhasattiyo”ti vuccanti, tāhi mukhasattihi. **Vitudantā viharantī**ti vijjhantā vicaranti.

Samaggāti sahitā. **Sammodamānā**ti samappavattamodā. **Khīrodakībhūtā**ti khīrodakaṃ viya bhūtā. **Piyacakkhūhī**ti upasantehi mettacakkhūhi. **Pīti jāyatī**ti pañcavaṇṇā pīti uppajjati. **Kāyo passambhatī**ti nāmakāyopi rūpakāyopi vigatadaratho hoti. **Passaddhakāyoti** asāraddhakāyo. **Sukhaṃ vediyatī**ti kāyikacetāsikasukhaṃ vediyati. **Samādhīyatī**ti ārammaṇe sammā ṭhapīyati.

Thullaphusitaketi mahāphusitake. **Pabbatakandarapadarasākhā**ti ettha kandaro nāma “kan”ti laddhanāmena udakena dārito udakabhinno pabbatappadeso, yo “nitambho”tipi “nadikuṅṅo”tipi vuccati. **Padaraṃ** nāma aṭṭha māse deve avassante phalito bhūmippadeso. **Sākhā**ti kusobbhagāminiyo khuddakamātikāyo. **Kusobbhā**ti khuddaka-āvāṭā. **Mahāsobbhā**ti mahā-āvāṭā. **Kunnadiyoti** khuddakanadiyo. **Mahānadiyoti** gaṅgāyamunādikā mahāsaritā.

5-7. Paṭhama-ājānīyasuttādivaṇṇanā

97-99. Pañcame (2.0224) **aṅgehī**ti guṇaṅgehi. **Rājārahoti** rañño araho anucchaviko. **Rājabhoggoti** rañño upabhogabhūto. **Rañño aṅganti** rañño hatthapādādi-aṅgasamatāya aṅganteva saṅkhaṃ gacchati. **Vaṇṇasampannoti** sarīravaṇṇena sampanno. **Balasampannoti** kāyabalena sampanno. **Āhuneyyoti** āhutisaṅkhātamaṃ piṇḍapātamaṃ paṭiggahetumaṃ yutto. **Pāhuneyyoti** pāhunakabhattassa anucchaviko. **Dakkhiṇeyyoti** dasavidhadānavatthupariccāgavasena saddhādānasaṅkhātāya dakkhiṇāya anucchaviko. **Añjalikaraṇīyoti** añjalipaggahaṇassa anucchaviko. **Anuttaram puññakkhettaṃ lokassā**ti sabbalokassa asadisamaṃ puññaviruhanaṭṭhānaṃ.

Vaṇṇasampannoti guṇavaṇṇena sampanno. **Balasampannoti** vīriyabalena sampanno. **Javasampannoti** ñāṇajavena sampanno. **Thāmavā**ti ñāṇathāmena samannāgato. **Daḥaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhattadhuro**ti aṭṭhapitadhuro paggahitadhuro, aggaphalaṃ arahattaṃ appatvā vīriyadhuraṃ na nikkhipi-ssāmīti evamaṃ paṭipanno. Imasmimaṃ sutte catusaccavasena sotāpattimaggo, sotāpattimaggena ca ñāṇajavasampannatā kathitāti. Chaṭṭhe tīṇi ca maggāni tīṇi ca phalāni, tīhi maggaphalehi ca ñāṇajavasampannatā kathitā. Sattame arahattaphalaṃ, arahattaphaleneva ca maggakiccaṃ kathitaṃ. Phalaṃ pana javitajavena uppajjanato javoti ca vattumaṃ vaṭṭati.

8. Pothakasuttavaṇṇanā

100. Aṭṭhame **navoti** karaṇamaṃ upādāya vuccati. **Pothako**ti vākamayavatthamaṃ. **Majjhimoti** paribhogamajjhimo. **Jiṇṇoti** paribhogajiṇṇo. **Ukkhaliparimajjananti** ukkhaliparipuñchanaṃ **dussīloti** nissīlo. **Dubbaṇṇatāyā**ti guṇavaṇṇābhāvena

dubbaṇṇatāya. **Diṭṭhānugatiṃ āpajjantī**ti tena kataṃ anukaronti. **Na mahapphalaṃ hotī**ti vipākaphalena mahapphalaṃ na hoti. **Na mahānisamsanti** vipākānisamsaneva na mahānisamsaṃ. **Appagghatāyāti** (2.0225) vipākagghena appagghatāya. **Kāsikaṃ vatthanti** tīhi kappāsa-aṃsūhi suttaṃ kantitvā katavatthaṃ, tañca kho kāsiraṭṭheyeva utṭhitaṃ. Sesam uttānameva. Sīlaṃ panettha missakaṃ kathitanti.

9. Loṇakapallasuttavaṇṇanā

101. Navame **yathā yathāyanti** yathā yathā ayaṃ. **Tathā tathā tanti** tathā tathā taṃ kammaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- yo evaṃ vadeyya- “yathā yathā kammaṃ karoti, tathā tathāssa vipākaṃ paṭisaṃvediyateva. Na hi sakkā katassa kammaṃ vipākaṃ paṭisedhetuṃ. Tasmā yattakaṃ kammaṃ karoti, tattakassa vipākaṃ paṭisaṃvediyatevā”ti. **Evaṃ santanti** evaṃ sante. **Brahmacariyavāso na hotī**ti yaṃ maggabhāvanato pubbe upapajjavedanīyaṃ kammaṃ kataṃ, tassa avassaṃ paṭisaṃvedanīyattā brahmacariyaṃ vutthampi avutthameva hoti. **Okāso na paññāyati sammā dukkhassa antakiriyaṃ**ti yasmā ca evaṃ sante tena kammāyūhanañceva vipākānubhavanā ca hoti, tasmā hetunā nayena vaṭṭadukkhassa antakiriyaṃ okāso na paññāyati nāma.

Yathā yathā vedanīyanti yena yenākārena veditabbaṃ. **Tathā tathāssa vipākaṃ paṭisaṃvediyatī**ti tena tenākārena assa vipākaṃ paccanubhoti. Idaṃ vuttaṃ hoti- yadetaṃ sattasu javanesu paṭhamajavanakammaṃ sati paccaye vipākavāraṃ labhantameva diṭṭhadhammavedanīyaṃ hoti, asati ahosikammaṃ nāma. Yañca sattamajavanakammaṃ sati paccaye upapajjavedanīyaṃ hoti, asati ahosikammaṃ nāma. Yañca majjhe pañcajavanakammaṃ yāva saṃsārappavatti, tāva aparapariyāyavedanīyaṃ nāma hoti. Etesu ākāresu yena yenākārena veditabbaṃ kammaṃ ayaṃ puriso karoti, tena

tenevassa vipākaṃ paṭisaṃvediyati nāma. Aṭṭhakathāyañhi laddhavipākavāra-
meva kammaṃ yathāvedaniyaṃ kammaṃ nāmāti vuttaṃ. **Evam santam,**
bhikkhave, brahmacariyavāso hotīti kammakkhayakarassa brahmacariyassa
khepetabbakammasambhavato vāso nāma hoti, vutthaṃ suvutthameva hotīti (2.0220)
attho. **Okāso paññāyati sammā dukkhassa antakiriyāyāti** yasmā evaṃ sante tena
tena maggena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena tesu tesu bhavesu āyatim
vaṭṭadukkhaṃ na uppajjati, tasmā okāso paññāyati sammā dukkhassa antakiri-
yāya.

Idāni taṃ yathāvedaniyakammasabhāvaṃ dassento **idha, bhikkhave, ekacca-
ssāti-ādimāha.** Tattha **appamattakanti** parittaṃ thokaṃ mandaṃ lāmaṃ. **Tādisaṃ
yevāti** taṃsarikkhakameva. **Diṭṭhadhammavedaniyanti** tasmim kammeyeva diṭṭha-
dhamme vipaccitabbaṃ vipākavāraṃ labhantaṃ diṭṭhadhammavedaniyaṃ hoti.
Nāṇupi khāyatīti dutiye attabhāve aṇupi na khāyati, aṇumattampi dutiye attabhāve
vipākaṃ na detīti attho. **Bahudevāti** bhukaṃ pana vipākaṃ kimeva dassatīti adhi-
ppāyo. **Abhāvitakāyoti-ādīhi** kāyabhāvanārahito vaṭṭagāmī puthujjano dassito. **Pari-
ttoti** parittaguṇo. **Appātumoti** ātumā vuccati attabhāvo, tasmim mahantepi guṇapa-
rittatāya appātumoyeva. **Appadukkhavihārīti** appakenapi pāpena dukkhavihārī.
Bhāvitakāyoti-ādīhi khīṇāsavo dassito. So hi kāyānupassanāsaṅkhātāya kāyabhā-
vanāya bhāvitakāyo nāma. Kāyassa vā vaḍḍhitattā bhāvitakāyo. **Bhāvitasīloti**
vaḍḍhitasīlo. Sesapadadvayepi eseva nayo. Pañcadvārabhāvanāya vā bhāvita-
kāyo. Etena indriyaṃvarasīlaṃ vuttaṃ, bhāvitasīloti iminā sesāni tīṇi sīlāni. **Apa-
rittoti** na parittaguṇo. **Mahattoti** attabhāve parittepī guṇamahantatāya mahatto.
Appamāṇavīhārīti khīṇāsavassetam nāmameva. So hi pamāṇakarānaṃ rāgā-
dīnaṃ abhāvena appamāṇavīhārī nāma.

Paritteti khuddake. **Udakamallaketi** udakasarāve. **Orabbhikoti** urabbhasāmiko.
Urabbhaghātakoti sūnakāro. **Jāpetum vāti** dhanajāniyā jāpetum. Jhāpetuntipi
pāṭho, ayamevattho. **Yathāpaccayaṃ vā kātunti** yathā icchati, tathā kātum. **Ura-
bbhadhananti** eḷaka-agghanakamūlaṃ. So panassa sace icchati, deti. No ce
icchati, gīvāyaṃ gahetvā (2.0227) nikkadḍhāpeti. Sesam vuttanayeneva vedi-
tabbaṃ. Imasmim pana sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitanti.

10. Paṃsudhovakasuttavaṇṇanā

102. Dasame **dhovatīti** vikkhāleti. **Sandhovatīti** suṭṭhu dhovati, punappunaṃ
dhovati. **Niddhovatīti** niggaṇhitvā dhovati. **Aniddhantakasāvanti** anīhatadosaṃ
anapanītakasāvaṃ. **Pabhaṅgūti** pabhijjanasabhāvaṃ, adhikaraṇiyaṃ ṭhapetvā
muṭṭhikāya pahaṭamattaṃ bhijjati. **Paṭṭikāyāti** suvaṇṇapaṭṭakāya. **Gīveyyake**ti gīvā-
lānkāre.

Adhicittanti samathavipassanācittaṃ. **Anuyuttassāti** bhāventassa. **Sacetaso** Ti
cittasampanno. **Dabbajātikoti** paṇḍitajātiko. **Kāmavitakkādīsu** kāme ārabha
uppanno vitakko kāmavitakko. Byāpādavihiṃsasampayuttā vitakkā byāpādavihiṃ-
savitakkā nāma. **Ñātivitakkādīsu** “amhākaṃ ñātakā bahū puññavantā”ti-ādinā

nayena ñātake ārabbha uppanno vitakko **ñātivitakko**. “Asuko janapado khero subhikkho”ti-ādinā nayena janapadamārabba uppanno vitakko **janapadavitakko**. “Aho vata maṃ pare na avajāneyyūn”ti evaṃ uppanno vitakko **anavaññattipaṭisaṃyutto vitakko** nāma. **Dhammavitakkāvasissantī** Ti dhammavitakkā nāma dasavipassanupakkilesavitakkā. **So hoti samādhi na ceva santoti** so avasiṭṭhadhammavitakko vipassanāsamādhi avūpasantakilesattā santo na hoti. **Na paṇītoti** na atappako. **Nappaṭippassaddhaladdho** na kilesapaṭippassaddhiyā laddho. **Na ekodibhāvādhigatoti** na ekaggabhāvappatto. **Sasaṅkhāraniggayhavāritagatoti** sasaṅkhārena sappayogena kilese niggaṇhitvā vāretvā vārito, na kilesānaṃ chinnante uppanno, kilese pana vāretvā uppanno.

Hoti (2.0228) so, bhikkhave, samayoti ettha samayo nāma utusappāyaṃ āhārasappāyaṃ senāsanasappāyaṃ puggalasappāyaṃ dhammassavanasappāyanti imesaṃ pañcannaṃ sappāyānaṃ paṭilābhakālo. **Yaṃ taṃ cittanti** yasmimṃ samaye taṃ vipassanācittaṃ. **Ajjhattaṃyeva santiṭṭhatī** attaniyeva tiṭṭhati. Niyakajjhattañhi idha ajjhattaṃ nāma. Gocarajjhattampi vaṭṭati. Puthuttārammaṇaṃ pahāya ekasmimṃ nibbānagocareyeva tiṭṭhatī vuttaṃ hoti. **Sannisīdatī** sutṭhu nisīdati. **Ekodi hotī** ekaggaṃ hoti. **Samādhīyatī** sammā ādhiyati. **Santoti-ādīsu** paccanīkakilesavūpasamena **santo**. Atappakaṭṭhena **paṇīto**. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Ekaggabhāvaṃ gatattā **ekodibhāvādhigato**. Kilesānaṃ chinnante uppannattā na sappayogena kilese niggaṇhitvā vāretvā vāritoti **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**. Ettāvattā ayaṃ bhikkhu vivaṭṭetvā arahattaṃ patto nāma hoti.

Idāni khīṇāsavassa sato abhiññāpaṭipadaṃ dassento **yassa yassa cāti-ādimāha**. Tattha **abhiññā sacchikaraṇīyassā**ti abhijānitvā paccakkhaṃ kātabbassa. **Sati sati-āyataneti** pubbahetusāṅkhāte ceva idāni ca paṭiladdhabbe abhiññāpādakajjhānādibhede ca sati satikāraṇe. Vitthārato pana ayaṃ abhiññākathā visuddhimagge (visuddhi. 2.365 ādayo) vuttanayeneva veditabbā. **Āsavānaṃ khayāti-ādi** cettha phalasaṃpattivasena vuttanti veditabbaṃ.

11. Nimittasuttavaṇṇanā

103. Ekādasamepi **adhicittaṃ** samathavipassanācittameva. **Tiṇi nimittānī** tiṇi kāraṇāni. **Kālena kālanti** kāle kāle, yuttakāleti attho. **Kālena kālaṃ samādhinimittaṃ manasikātabbanti-ādīsu** taṃ taṃ kālaṃ sallakkhetvā ekaggatāya yuttakāle ekaggatā manasikātabbā. Ekaggatā hi idha samādhinimittanti vuttā. Tatra vacanattho samādhiyeva nimittaṃ samādhinimittaṃ. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Pagga-hoti** pana vīriyassa nāmaṃ, **upekkhāti** majjhatabhāvassa. Tasmā (2.0229) vīriyassa yuttakāle vīriyaṃ manasikātabbaṃ, majjhatabhāvassa yuttakāle majjhatabhāve ṭhātabbanti. **Ṭhānaṃ taṃ cittaṃ kosajjāya saṃvatteyyāti** kāraṇaṃ vijjati yena taṃ cittaṃ kosajjabhāve tiṭṭheyya. Itaresupi eseva nayo. **Upekkhānimittaṃyeva manasi kareyyāti** ettha ca ñāṇajavaṃ upekkheyāti ayamattho. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattaphalattāya.

Ukkaṃ bandheyyāti aṅgārapallamaṃ sajjeyya. **Ālimpeyyāti** tattha aṅgāre pakkhipitvā aggim datvā nālikāya dhamanto aggim gāhāpeyya. **Ukkā mukhe pakkhipeyyāti** aṅgāre viyūhitvā aṅgāramatthake vā ṭhapeyya, mūsāya vā pakkhipeyya. **Ajjhupekkhatīti** pakkāpakkabhāvaṃ upadhāreti.

Sammā samādhiyati āsavānaṃ khayāyāti arahattaphalatthāya sammā ṭhapīyati. Ettāvatā hi vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattappatto bhikkhu dassito. Idāni tassa khīṇāsavassa abhiññāya paṭipadaṃ dassento **yassa yassa cāti-ādimāha**. Taṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

Loṇakapallavaggo pañcamaṃ.

Dutiyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

3. Tatiyapaṇṇāsakaṃ

(11) 1. sambodhavaggo

1. Pubbevasambodhasuttavaṇṇanā

104. Tatiyassa (2.0230) paṭhame **pubbeva sambodhāti** sambodhito pubbeva, ariyamaggappattito aparabhāgeyevāti vuttaṃ hoti. **Anabhisambuddhassāti** appaṭi-viddhacatusaccassa. **Bodhisattasseva satoti** bujjanakasattasseva sato, sammā-sambodhiṃ adhigantaṃ ārabhantasseva sato, sambodhiyā vā sattasseva laggas-seva sato. Dīpaṅkarassa hi bhagavato pādamūle aṭṭhadhammasamodhānena abhinīhārasamiddhito pabhuti tathāgato sammāsambodhiṃ satto laggo “pattabbā mayā esā”ti tadadhigamāya parakkamaṃ amuñcantoyeva āgato, tasmā bodhisattoti vuccati. **Ko nu khoti** katamo nu kho. **Lokoti** saṅkhāraloko. **Assādoti** madhurākāro. **Ādīnavoti** anabhinanditabbākāro. **Tassa mayhanti** tassa evaṃ bodhisattas-seva sato mayhaṃ. **Chandarāgavinayo chandarāgappahānanti** nibbānaṃ āgamma ārabha paṭicca chandarāgo vinayaṃ gacchati pahīyati, tasmā nibbānaṃ “chandarāgavinayo chandarāgappahānan”ti vuccati. **Idaṃ lokanissaraṇanti** idaṃ nibbānaṃ lokato nissaṭattā lokanissaraṇanti vuccati. **Yāvakiṃvanti** yattakaṃ pamāṇaṃ kālaṃ. **Abhaññāsinti** abhivisiṭṭhena ariyamaggañāṇena aññāsiṃ. **Ñāṇaṅca pana me dassananti** dvīhipi padehi paccavekkhaṇaṅṇaṃ vuttaṃ. Sesa-mettha uttānamevāti.

2. Paṭhama-assādasuttavaṇṇanā

105. Dutiye **assādapariyesanaṃ acarinti** assādapariyesanattāya acariṃ. Kuto paṭṭhāyāti? Sumedhakālato paṭṭhāya. **Paññāyāti** saḥavipassanāya maggapaññāya. **Sudīṭṭhoti** suppaṭividdho. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. Tatiyaṃ sabbattha uttānameva.

4. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

107. Catutthe (2.0231) **sāmaññatthanti** catubbidhaṃ ariyaphalaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Sāmaññatthena vā cattāro maggā, brahmaññatthena cattāri phalāni. Imesu pana catūsipi suttesu khandhalokova kathito.

5. Ruṇṇasuttavaṇṇanā

108. Pañcamaṃ atthuppattiyā nikkhittaṃ. Katarāya atthuppattiyā? Chabbaggiyānaṃ anācāre. Te kira gāyantā naccantā hasantā vicariṃsu. Bhikkhū dasababba ārocayiṃsu. Satthā te pakkosāpetvā tesam ovādatthāya idaṃ suttaṃ ārabhi. Tattha **ruṇṇanti** roditaṃ. **Ummattakanti** ummattakakiriyā. **Komārakanti** kumārakehi kattabbakiccaṃ. **Dantavidamaṃsakahasitanti** dante dassetvā pāṇiṃ paharantānaṃ mahāsaddena hasitaṃ. **Setughāto gīte**ti gīte vo paccayaghāto hotu, sahetukaṃ gītaṃ pajahathāti dīpeti. **Naccepi** eseva nayo. **Alanti** yuttaṃ. **Dhammappamoditānaṃ satanti** ettha dhammo vuccati kāraṇaṃ, kenacideva kāraṇena pamuditānaṃ santānaṃ. **Sitaṃ sitamattāyāti** tasmim sitakāraṇe sati yaṃ sitaṃ karotha, taṃ vo sitamattāya aggadante dassetvā pahaṭṭhākāramattadassanāya yeva yuttanti vuttaṃ hoti.

6. Atittisuttavaṇṇanā

109. Chaṭṭhe **soppassā**ti niddāya. **Paṭisevanāya natthi tittī**ti yathā yathā paṭisevati, tathā tathā rucatiyevāti titti nāma natthi. Sesapadadvayepi eseva nayo. Sace hi mahāsamudde udakaṃ surā bhavēyya, surāsoṇḍo ca maccho hutvā nibbatteyya, tassa tattha carantassapi sayantassapi titti nāma na bhavēyya. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

7. Arakkhitasuttavaṇṇanā

110. Sattame **avassutaṃ hotī**ti tintaṃ hoti. **Na bhaddakaṃ maraṇaṃ hotī**ti apāye paṭisandhipaccayatāya na laddhakaṃ

hoti. **Kālakiriyā**ti tasseva vevacanaṃ. Sukkapakkhe sagge paṭisandhipaccayatāya bhaddakaṃ hoti (2.0232) laddhakaṃ. Taṃ pana ekantena sotāpannādīnaṃ tiṇṇaṃ ariyasāvakaṇaṃyeva vaṭṭati. Sesamettha uttānamevāti.

8. Byāpannasuttavaṇṇanā

111. Aṭṭhame **byāpannanti** pakatibhāvaṃ jahitvā ṭhitaṃ. Sesam purimasutte vuttanayameva.

9. Paṭhamanidānasuttavaṇṇanā

112. Navame **nidānānīti** kāraṇāni. **Kammānaṃ samudayāyāti** vaṭṭagāmikammānaṃ piṇḍakaraṇatthāya. **Lobhapakatanti** lobhena pakataṃ. **Sāvajjanti** sadosaṃ. **Taṃ kammaṃ kammamudayāya saṃvattatīti** taṃ kammaṃ aññesampi vaṭṭagāmikammānaṃ samudayāya piṇḍakaraṇatthāya saṃvattati. **Na taṃ kammaṃ kammanirodhāyāti** taṃ pana kammaṃ vaṭṭagāmikammānaṃ nirodhatthāya na saṃvattati. Sukkapakkhe **kammānaṃ samudayāyāti** vivaṭṭagāmikammānaṃ samudayatthāya. Iminā nayena sabbaṃ atthato veditabbaṃ.

10. Dutīyanidānasuttavaṇṇanā

113. Dasame **kammānanti** vaṭṭagāmikammānameva. **Chandarāgaṭṭhāniyeti** chandarāgassa kāraṇabhūte. **Ārabbhāti** āgamma sandhāya paṭicca. **Chandoti** taṇhāchando. **Yo cetaso sārāgoti** yo cittassa rāgo rajjanā rajjitattaṃ, etamaṃ saṃyojanaṃ vadāmi, bandhanaṃ vadāmi attho. Sukkapakkhe **kammānanti** vivaṭṭagāmikammānaṃ. **Tadabhinivatteti**ti taṃ abhinivatteti. Yadā vā tena vipāko ñāto hoti vidito, tadā te ceva dhamme taṅca vipākaṃ abhinivatteti. Iminā ca padena vipassanā kathitā, **tadabhinivatteti**vāti iminā maggo. **Cetasā abhinivijjhitvāti** iminā ca maggova. **Paññāya ativijha passatīti** saha vipassanāya maggapaññāya nibbijhitvā passati. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Imasmiṃ pana sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Sambodhavaggo paṭhamo.

(12) 2. āpāyikavaggo

1. Āpāyikasuttavaṇṇanā

114. Dutiyassa (2.0233) paṭhame apāyaṃ gacchissantīti **āpāyikā**. Nirayaṃ gacchissantīti **nerayikā**. **Idamappahāyāti** idaṃ brahmacāripaṭiññatādiṃ pāpadha-

mmattayaṃ avijahitvā. **Brahmacāripaṭiñño**ti brahmacāripaṭirūpako, tesam vā ākappaṃ avijahanena “ahampi brahmacārī”ti evaṃpaṭiñño. **Anuddhamsetī**ti akkosati paribhāsati codeti. **Natthi kāmesu doso**ti kilesakāmena vatthukāme sevantaṃ natthi doso. **Pātabyatanti** pivittabbaṃ paribhuñjitabbaṃ nirāsaṅkena cittaṃ pipāsitaṃ pāṇiyapivanasadisam paribhuñjitabbaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

2. Dullabhasuttavaṇṇanā

115. Dutiye **kataññū katavedī**ti “iminā mayhaṃ katan”ti tena katakammaṃ ṇatvā viditaṃ pākaṃ katvā paṭikaraṇakapuggalo.

3. Appameyyasuttavaṇṇanā

116. Tatiye sukkena metabboti **suppameyyo**. Dukkheṇa metabboti **duppameyyo**. **Pametaṃ na sakkotī appameyyo**. **Unnaḷo**ti uggatanaḷo, tucchamānaṃ ukkhipitvā ṭhitoti attho. **Capalo**ti pattamaṇḍanādinā cāpallena samannāgato. **Mukharo**ti mukhakharo. **Vikiṇṇavācoti** asaṅṅatavacano. **Asamāhitoti** cittekaggatārahito. **Vibbhantacittoti** bhantacitto bhantaḡāvibhantamigasappaṭibhāgo. **Pākatindriyoti** vivaṭṭindriyo. Sesamettha uttānamevāti.

4. Āneñjasuttavaṇṇanā

117. Catutthe **tadassādetī**ti taṃ jhānaṃ assādeti. **Taṃ nikāmetī**ti tadeva pattheti. **Tena ca vittim āpajjati**ti tena jhāneṇa tuṭṭhim āpajjati. **Tatra ṭhitoti** tasmim jhāne ṭhito. **Tadadhimuttoti** tattheva adhimutto. **Tabbahulavihārī**ti tena bahulaṃ viharanto. **Sahabyataṃ upapajjati**ti sahabhāvaṃ upapajjati, tasmim devaloke nibbattati attho (2.0234). **Nirayampi gacchatī**-ādi nirayādīhi avippamuttattā aparapariyāyavasena tattha gamaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi tassa upacārajjhānato balavataraṃ akusalaṃ atthi, yena anantaraṃ apāye nibbatteyya. **Bhagavato pana sāvako**ti sotāpannasakadāḡāmi-anāḡāmināṃ aṅṅataro. **Tasmimyeva bhaveti** tattheva arūpabhava. **Parinibbāyatī**ti appaccayaparinibbāneṇa parinibbāyati. **Adhippayāsoti** adhippayogo. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṃ. Imasmiṃ pana sutte puthujjanassa upapattijjhānaṃ kathitaṃ, ariyasāvakaṃ tadeva upapattijjhānaṃ vipassanāpādaḡājjhānaṃ kathitaṃ.

5. Vipattisampadāsuttavaṇṇanā

118. Pañcame **sīlavipattī**ti sīlassa vipannākāro. Sesadvayepi eseva nayo. **Natthi dinnanti** dinnassa phalābhāvaṃ sandhāya vadati. **Yiṭṭhaṃ** vuccati mahāyogo. **Hutanti** paheṇakasakkāro adhippeto. Tampi ubhayaṃ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānanti** sukatadukkaṭānaṃ, kusalākusalānanti attho.

Phalaṃ vipākoti yaṃ phalanti vā vipākoṭi vā vuccati, taṃ natthīti vadati. **Natthi ayaṃ lokoti** paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi, **natthi paro lokoti** idha loke ṭhitassāpi paraloko natthi, sabbe tatha tattheva ucchijjantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitāti** tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikāti** cavitvā uppajjanakasattā nāma natthīti vadati. **Sampadāti** pāripūriyo. **Sīlasampadāti** sīlassa paripuṇṇa-avekallabhāvo. Sesadvayepi eseva nayo. **Atthi dinnanti-ādi** vuttapaṭipakkhanayena gaheṭṭabbaṃ.

6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

119. Chaṭṭhe **apaṇṇako maṇīti** chahi talehi samannāgato pāsako. **Sugatiṃ sagganti** cātumahārājikādīsu aññataraṃ saggamaṃ lokaṃ. Imasmiṃ sutte sīlaṅca sammādiṭṭhi cāti ubhayampi missakamaṃ kathitaṃ. Sattamaṃ uttānameva.

8. Paṭhamasoceyyasuttavaṇṇanā

121. Aṭṭhame (2.0235) **soceyyānīti** sucibhāvā. **Kāyasoceyyanti** kāyadvāre suci-bhāvō. Sesadvayepi eseva nayo. Imesu pana paṭipāṭiyā catūsu suttesu agārikapaṭipadā kathitā. Sotāpannasakadāgāmīnampi vaṭṭati.

9. Dutiyasoceyyasuttavaṇṇanā

122. Navame **ajjhantanti** niyakajjhattaṃ. **Kāmacchandanti** kāmacchandani-va-raṇaṃ. **Byāpādā**dīsupi eseva nayo. Sesamettha heṭṭhā vuttanayameva. Gāthāya pana **kāyasucinti** kāyadvāre suciṃ, kāyena vā suciṃ. Sesadvayepi eseva nayo. **Ninhātapāpakanti** sabbe pāpe ninhāpetvā dhovivā ṭhitaṃ. Iminā suttenapi gāthā-yapi khīṇāsavova kathitoti.

10. Moneyyasuttavaṇṇanā

123. Dasame **moneyyānīti** munibhāvā. **Kāyamoneyyanti** kāyadvāre munibhāvō sādhubhāvō paṇḍitabhāvō. Sesadvayepi eseva nayo. **Idaṃ vuccati, bhikkhave, kāyamoneyyanti** idaṃ tivīdhakāyaduccaritappahānaṃ kāyamoneyyaṃ nāma. Apica tivīdhaṃ kāyasucaritampi kāyamoneyyaṃ, tathā kāyāramaṇaṃ ṇāṇaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyapariññā kāyamoneyyaṃ, pariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṃ, kāye chandarāgassa pahānaṃ kāyamoneyyaṃ, kāyasaṅkhāranirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṃ. **Vacīmoneyyepi** eseva nayo.

Ayaṃ panettha viseso- yathā idha catutthajjhānasamāpatti, evaṃ tatha vacīsa-ṅkhāranirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyanti veditabbā. Manomoneyyampi imināva nayena atthaṃ ṇatvā cittasaṅkhāranirodho saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyanti veditabbā. **Kāyamuninti** kāyadvāre muniṃ uttamaṃ parisuddhaṃ, kāyena vā muniṃ. Sesadvayepi eseva nayo. **Sabbappahāyinanti**

khīṇāsavaṃ. Khīṇāsavo hi sabbappahāyī nāmāti.

Āpāyikavaggo dutiyo.

(13) 3. kusināravaggo

1. Kusinārasuttavaṇṇanā

124. Tatiyassa (2.0236) paṭhame **kusinārāyanti** evaṃnāmake nagare. **Baliha-
raṇe vanasaṇḍeti** evaṃnāmake vanasaṇḍe. Tattha kira bhūtabalikaraṇatthaṃ
baliṃ haranti, tasmā baliharaṇanti vuccati. **Ākaṅkhamānoti** icchamāno. **Saha-
tthāti** sahatthena. **Sampavāretīti** alaṃ alanti vācāya ceva hatthavikārena ca paṭi-
kkipāpeti. **Sādhu vata māyanti** sādhu vata maṃ ayaṃ. **Gathitoti** taṇhāgedhena
gathito. **Mucchitoti** taṇhāmucchanāyayeva mucchito. **Ajjhopannoti** taṇhāya gilitvā
pariniṭṭhapetvā pavatto. **Anissaraṇapaṇṇoti** chandarāgaṃ pahāya saṃkaḍḍhitvā
paribhuñjanto nissaraṇapaṇṇo nāma hoti, ayaṃ na tādiso, sacchandarāgo pari-
bhuñjatīti anissaraṇapaṇṇo. Sukkapakkho vuttavipariyāyena veditabbo. Nekkha-
mmavitakkādayo panettha missakā kathitāti veditabbā.

2. Bhaṇḍanasuttavaṇṇanā

125. Dutiye **pajahimsūti** pajahanti. **Bahulamakaṃsūti** punappunaṃ karonti.
Idhāpi tayo vitakkā missakāva kathitā.

3. Gotamakacetiyaṣuttavaṇṇanā

126. Tatiye **gotamake cetiyeti** gotamakayakkhassa bhavane. Tathāgato hi
paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni kadāci cāpāle cetiye, kadāci sārandaḍe, kadāci
bahuputte, kadāci gotamaketī evaṃ yebhuyyena devakulesuyeva vihāsi. Imasmiṃ
pana kāle vesāliṃ upanissāya gotamakassa yakkhassa bhavanaṭṭhāne vihāsi.
Tena vuttaṃ- “gotamake cetiye”ti. **Etadavocāti** etaṃ “abhiññāyāhan”ti-ādikaṃ
suttaṃ avoca.

Idaṅca bhagavatā suttaṃ atthuppattiyaṃ vuttanti veditabbaṃ. Katara-atthuppa-
ttiyanti? Mūlapariyāya-atthuppattiyaṃ (ma. ni. 1.1 ādayo). Sambahulā kira brāhma-
ṇapabbajitā attanā (2.0237) uggahitabuddhavadanaṃ nissāya jānanamadaṃ
uppādetvā dhammassavanaggaṃ na gacchanti- “sammāsambuddho kathento
amhehi ñātameva kathessati, no aññātan”ti. Bhikkhū tathāgatassa ārocesuṃ.
Satthā te bhikkhū pakkosāpetvā mukhapaṭiññaṃ gahetvā mūlapariyāyaṃ desesi.
Te bhikkhū desanāya neva āgataṭṭhānaṃ, na gataṭṭhānaṃ addasaṃsu. Apa-
ssantā “sammāsambuddho ‘mayhaṃ kathā niyyātī’ti mukhasampattameva kathe-

tī”ti cintayiṃsu. Satthā tesam manaṃ jānitvā imaṃ suttantaṃ ārabhi.

Tattha **abhiññāyāti** “ime pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, bāvīsatiṅṅāni, cattāri saccāni, nava hetū, satta phassā, satta vedanā, satta cetanā, satta saññā, satta cittāni”ti jānitvā paṭivijjhitvā paccakkhaṃ katvā, tathā-
“ime cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādinā nayena te te dhamme jānitvā paṭivijjhitvā paccak-
kkhameva katvāti attho. **Sanidānanti** sappaccayameva katvā kathemi, no appa-
ccayaṃ. **Sappāṭihāriyanti** paccanīkapaṭiharaṇena sappāṭihāriyameva katvā
kathemi, no appāṭihāriyaṃ. **Alañca pana voti** yuttañca pana tumhākaṃ. **Tuṭṭhiyāti**
“sammāsambuddho bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti tiṇi
ratanāni guṇato anussarantānaṃ tumhākaṃ yuttameva tuṭṭhiṃ kātunti attho. Sesa-
padadvayepi eseva nayo.

Akampitthāti chahi ākārehi akampittha. Evarūpo hi pathavikampo bodhima-
ṇḍepi ahosi. Bodhisatte kira dakkhiṇadisābhāgena bodhimaṇḍaṃ abhiruḷhe
dakkhiṇadisābhāgo heṭṭhā avīciṃ pāpuṇanto viya ahosi, uttarabhāgo uggantvā
bhavaggaṃ abhihananto viya. Pacchimadisāṃ gate pacchimabhāgo heṭṭhā avīciṃ
pāpuṇanto viya ahosi, pācīnabhāgo uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Utta-
radisāṃ gate uttaradisābhāgo heṭṭhā avīciṃ pāpuṇanto viya, dakkhiṇadisābhāgo
uggantvā bhavaggaṃ abhihananto viya. Pācīnadisāṃ gate pācīnadisābhāgo
heṭṭhā avīciṃ pāpuṇanto viya, pacchimabhāgo uggantvā bhavaggaṃ abhihananto
viya. Bodhirukkhopi sakim heṭṭhā avīciṃ pāpuṇanto viya, sakim uggantvā
bhavaggaṃ abhihananto viya. Tasmimpi divase evaṃ chahi ākārehi cakkavāḷasa-
hassī mahāpathavī akampittha.

4. Bharañḍukālāmasuttavaṇṇanā

127. Catutthe (2.0238) **kevalakappanti** sakalakappaṃ. **Anvāhiṇḍantoti** vicaranto.
Nāddasāti kiṃ kāraṇā na addasa? Ayaṃ kira bharaṇḍu kālāmo sakyānaṃ agga-
piṇḍaṃ khādanto vicarati. Tassa vasanaṭṭhānaṃ sampattakāle ekā dhammade-
sanā samuṭṭhahissatīti ṇatvā bhagavā evaṃ adhiṭṭhāsi, yathā añño āvasatho na
paññāyittha. Tasmā na addasa. **Purāṇasabrahmacārīti** porāṇako sabrahmacārī.
So kira āḷarakālāmakāle tasmimyeva assame ahosi, taṃ sandhāyevamāha.
Santharaṃ paññāpehīti santharitabbaṃ santharāhīti attho. **Santharaṃ paññāpe-**
tvāti kappiyamañcake paccattharaṇaṃ paññāpetvā. **Kāmānaṃ pariññaṃ paññāpe-**
tīti ettha pariññā nāma samatikkamo, tasmā kāmānaṃ samatikkamaṃ paṭhama-
jjhānaṃ paññāpeti. **Na rūpānaṃ pariññanti** rūpānaṃ samatikkamabhūtaṃ arūpā-
vacarasamāpattiṃ na paññāpeti. **Na vedanānaṃ pariññanti** vedanānaṃ samati-
kkamaṃ nibbānaṃ na paññāpeti. **Niṭṭhāti** gati nippatti. **Udāhu puthūti** udāhu
nānā.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

128. Pañcame **abhikkantāya rattiyāti** ettha abhikkantasaddo khayasundarābhi-
rūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha “abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto

paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhaṃ”ti evamādīsu khaye dissati. “Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā”ti evamādīsu (a. ni. 4.100) sundare.

“Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;

abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā”ti. (vi. va. 857)-

Evamādīsu abhirūpe. “Abhikkantaṃ, bho gotamā”ti evamādīsu (pārā. 15) abhānumodane. Idha pana sundare. Tena **abhikkantāya rattiyā**ti iṭṭhāya kantāya manāpāya rattiyāti vuttaṃ hoti. **Abhikkantavaṇṇā**ti idha abhikkantasaddo abhirūpe, vaṇṇasaddo pana chavithutikulavaggakāraṇasaṅghānapamāṇarūpāyatanaḍḍīsu dissati. Tattha “suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā”ti (2.0239) evamādīsu (ma. ni. 2.399; su. ni. 553) chaviyaṃ. “Kadā saññūlhā pana te gahapati samaṇassa gotamassa vaṇṇā”ti evamādīsu (ma. ni. 2.77) thutiyaṃ. “Cattārome, bho gotama, vaṇṇā”ti evamādīsu (dī. ni. 3.115) kulavagge. “Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccatī”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.234) kāraṇe. “Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminivā”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.138) saṅghāne. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti evamādīsu (pārā. 602) pamāṇe. “Vaṇṇo gandho raso ojā”ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena **abhikkantavaṇṇā**ti abhirūpacchavi, iṭṭhavaṇṇā manāpa-vaṇṇāti vuttaṃ hoti.

Kevalakappanti ettha **kevala**saddo anavasesayebhuyyābyāmissānatirekadalha-tthavisam̐yogādi-anekattho. Tathā hissa “kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ”ti evamādīsu (pārā. 1) anavasesatā attho. “Kevalakappā ca aṅga-magadhā pahūtaṃ khādaniyaṃ bhojaniyaṃ ādāya upasaṅkamissanti”ti evamādīsu (mahāva. 43) yebhuyyātā. “Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti evamādīsu (vibha. 225) abyāmissatā. “Kevalaṃ saddhāmatkaṃ nūna aya-māyasmā”ti evamādīsu (mahāva. 244) anatiyekatā. “Āyasmato, bhante, anuruddhassa bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṅghabhedāya ṭhito”ti evamādīsu (a. ni. 4.243) dalhatthatā. “Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī”ti evamādīsu (saṃ. ni. 3.57) visam̐yogo. Idha pana anavasesatā atthoti adhippetā.

Kappasaddo panāyaṃ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesa-samantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa “okappaniyametaṃ bho gotamassa, yathā taṃ arahato sammāsambuddhassa”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) abhisadda-hanamattho. “Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun”ti evamādīsu (cūlava. 250) vohāro. “Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmī”ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) kālo. “Iccāyasmā kappo”ti evamādīsu (su. ni. 1098; cūlani. kappamāṇavapucchā 117, kappamāṇavapucchāniddeṣo 61) paññatti (2.0240) “Alaṅkato kappitakesamassū”ti evamādīsu (jā. 2.22.1368; vi. va. 1094) chedanaṃ. “Kappati dvaṅgulakappo”ti evamādīsu (cūlava. 446) vikappo. “Atthi kappo nipajjitun”ti evamādīsu (a. ni. 8.80) lesa. “Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā”ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.94) samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā **kevalakappaṃ jetavananti** ettha anavasesaṃ samantato jetavananti attho.

Obhāsetvāti ābhāya pharivā. **Vālukāyā**ti saṅghāya vālukāya. **Na saṅghātī**ti na patiṭṭhātī. **Oḷārikanti** brahmadevatāya hi pathaviyaṃ patiṭṭhānakāle attabhāvo oḷā-

riko māpetuṃ vaṭṭati pathavī vā, tasmā evamāha. **Dhammā**ti iminā pubbe uggahitabuddhavacanaṃ dasseti. **Nappavattino ahesunti** sajjhāyamūḷhakā vācā parihīnāyeva ahesuṃ. **Appaṭivānoti** anivatto anukkaṅṭhito.

Dassanassāti cakkhuviññāṇena dassanassa. **Upaṭṭhānassā**ti catūhi paccayehi upaṭṭhānassa. **Adhisīlanti** dasavidhaṃ sīlaṃ. Tañhi pañcasīlaṃ upādāya adhisīlanti vuccati. **Avihaṃ gatoti** avihabrahmaloke nibbattosmīti dasseti.

6. Kaṭuviyasuttavaṇṇanā

129. Chaṭṭhe **goyogapilakkhasminti** gāvīnaṃ vikkayaṭṭhāne uṭṭhitapilakkhassa santike. **Rittassādanti** jhānasukhābhāvena rittassādaṃ. **Bāhirassādanti** kāmaguṇasukhavasena bāhirassādaṃ. **Kaṭuviyanti** ucchiṭṭhaṃ. **Āmagandhenā**ti kodhasaṅkhātena vissagandhena. **Avassutanti** tintaṃ. **Makkhikā**ti kilesamakkhikā. **Nānupa-****tissantī**ti uṭṭhāya na anubandhissanti. **Nānvāssavissantī**ti anubandhitvā na khādi-**ssanti.** **Samvegamāpādī**ti sotāpanno jāto.

Kaṭuviyakatoti ucchiṭṭhakato. **Ārakā hotī**ti dūre hoti. **Vighātas**seva **bhāgavā**ti dukkhasseva bhāgī. **Caretī**ti carati gacchati. **Dummedhoti** duppañño. Imasmīṃ sutte vaṭṭameva kathitaṃ, gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti. Sattame vaṭṭameva bhāsitaṃ.

8. Dutiya-anuruddhasuttavaṇṇanā

131. Aṭṭhame (2.0241) **idaṃ te mānas**minti ayaṃ te navavidhena vaḍḍhitamānoti attho. **Idaṃ te uddhacc**asminti idaṃ tava uddhaccaṃ cittassa uddhatabhāvo. **Idaṃ te kukkuc**asminti idaṃ tava kukkuccaṃ.

9. Paṭicchannasuttavaṇṇanā

132. Navame **āvahantī**ti niyyanti. **Paṭicchanno āvaha**tīti paṭicchannova hutvā niyyāti. **Vivaṭo viroca**tīti ettha ekato ubhato attato sabbatthakatoti catubbidhā vivaṭatā veditabbā. Tattha **ekato vivaṭaṃ** nāma asādhāraṇasikkhāpadaṃ. **Ubhato vivaṭaṃ** nāma sādhāraṇasikkhāpadaṃ. **Attato vivaṭaṃ** nāma paṭiladdhadhamma-**guṇo.** **Sabbatthakavivaṭaṃ** nāma tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ.

10. Lekhasuttavaṇṇanā

133. Dasame **abhiṅhanti** abhikkhaṇaṃ nirantaraṃ. **Āgāḷhenā**ti gāḷhena kakkha-**ḷena.** **Pharusenā**ti pharusavacanaena. Gāḷhaṃ katvā phusaṃ katvā vuccamāno-**pīti** attho. **Amanāpenā**ti manaṃ analliyantena avaḍḍhantena. **Sandhiyatimevā**ti ghaṭiyatiyeva. **Sam**sandatimevāti nirantarova hoti. **Sam**modatimevāti ekībhāva-**meva** gacchati. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Kusināravaggo tatiyo.

(14) 4. yodhājīvavaggo

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā

134. Catutthassa paṭhame yuddhaṃ upajīvatīti **yodhājīvo**. **Rājārahoti** rañño anu-
cchaviko. **Rājabhoggoti** rañño upabhogaparibhogo. **Aṅganteva saṅkhyāṃ gaccha-**
tīti hattho viya pādo viya ca avassaṃ icchitabbattā aṅganti saṅkhyāṃ gacchati.
Dūre pātī hotīti udake usabhamattaṃ (2.0242), thale aṭṭhusabhamattaṃ, tato vā
uttarinti dūre kaṇḍaṃ pāteti. Duṭṭhagāmaṇi-abhayassa hi yodhājīvo nava-usabha-
mattaṃ kaṇḍaṃ pātesī, pacchimabhava bodhisatto yojanappamāṇaṃ. **Akkhaṇave-**
dhīti avirādhitavedhī, akkhaṇaṃ vā vijju vijjantarikāya vijjhituṃ samatthoti attho.
Mahato kāyassa padāletīti ekatobaddhaṃ phalakasatampi mahimsacamma-
tampi aṅguṭṭhapamāṇabahalaṃ lohapaṭṭampi caturaṅgulabahalaṃ asanapada-
rampi vidatthibahalaṃ udumbarapadarampi dīghantena vālikasakaṭampi vinivi-
jjhituṃ samatthoti attho. **Yaṃkiñci rūpanti-**ādi visuddhimagge vitthāritameva. **Netāṃ**
mamāti-ādi taṇhāmānadiṭṭhipaṭikkhepavasena vuttaṃ. **Sammappaññāya passa-**
tīti sammā hetunā kāraṇena sahavipassanāya maggapaññāya passati. **Padāletīti**
arahattamaggena padāleti.

2. Parisāsuttavaṇṇanā

135. Dutiye **ukkācitavinītāti**

appaṭipucchitvā vinītā dubbhinītaparisā. **Paṭipucchāvīnītā**ti pucchitvā vinītā suvinītaparisā. **Yāvatāvīnītā**ti pamāṇavasena vinītā, pamāṇaṃ ṅatvā vinītaparisāti attho. “Yāvatajjhā”ti pāḷiyā pana yāva ajjhāsayāti attho, ajjhāsayamaṃ ṅatvā vinītaparisāti vuttaṃ hoti. Tatiyaṃ uttānameva.

4. Uppādāsuttavaṇṇanā

137. Catutthe **dhammaṭṭhitatā**ti sabhāvaṭṭhitatā. **Dhammaniyāmatā**ti sabhāvaniyāmatā. **Sabbe saṅkhārā**ti catubhūmakasaṅkhārā. **Aniccā**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Dukkhā**ti sampaṭipīḷanaṭṭhena dukkhā. **Anattā**ti avasavattanaṭṭhena anattā. Iti imasmiṃ sutte tīṇi lakkhaṇāni missakāni kathitāni.

5. Kesakambalasuttavaṇṇanā

138. Pañcame **tantāvutānaṃ vatthānanti** paccatte sāmivacanaṃ, tantehi vāyitavatthānīti attho. **Kesakambaloti** manussakesehi vāyitakambalo (2.0243). **Puthusa-maṇabrāhmaṇavādānanti** idampi paccatte sāmivacanaṃ. **Paṭikiṭṭhoti** pacchimako lāmako. **Moghapurisoti** tucchapuriso. **Paṭibāhatīti** paṭisedheti. **Khippaṃ uḍḍeyyāti** kuminaṃ oḍḍeyya. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

8. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

141. Aṭṭhame **assakhaḷuṅkoti** assapoto. **Idamassa javasmiṃ vadāmīti** ayamassa ṅāṇajavoti vadāmi. **Idamassa vaṇṇasmiṃ vadāmīti** ayamassa guṇavaṇṇoti vadāmi. **Idamassa ārohapariṇāhasmīti** ayamassa uccabhāvo parimaṇḍalabhāvoti vadāmīti.

9. Assaparassasuttavaṇṇanā

142. Navame **assaparasseti** assesu parasse. **Purisaparasseti** purisesu parasse, purisapuriseti attho. Imasmiṃ sutte tīṇi maggaphalāni kathitāni. Tattha ayaṃ tīhi maggehi ṅāṇajavasampannoti veditabbo.

10. Assājānīyasuttavaṇṇanā

143. Dasame **bhadreti** bhaddake. **Assājānīyeti** kāraṇākāraṇaṃ jānanake asse. **Purisājānīyesupi** eseva nayo. Imasmiṃ sutte arahattaphalaṃ kathitaṃ. Tatrāyaṃ arahattamaggena ṅāṇajavasampannoti veditabbo.

11. Paṭhamamorānīvasuttavaṇṇanā

144. Ekādasame **accantaniṭṭhoti** antaṃ atikkantaniṭṭho, akuppaniṭṭho dhuvani-

ṭṭhoti attho. Sesam sadisameva.

12. Dutiya Moranivāpasuttavaṇṇanā

145. Dvādasame **iddhipāṭihāriyenā**ti ijghanakapāṭihāriyena. **Ādesanāpāṭihāriye-**
nāti ādisitvā apadisitvā kathana-anukathanakathāpāṭihāriyena.

13. Tatiya Moranivāpasuttavaṇṇanā

146. Terasame (2.0244) **sammādiṭṭhiyā**ti phalasangāpattatthāya sammādiṭṭhiyā.
Sammāñānenāti phalañāṇena. **Sammāvimuttiyā**ti sesehi phalasangāpattidha-
mmehi. Imesu tīsupi suttesu khīṇāsavova kathitoti.

Yodhājīvavaggo catuttho.

(15) 5. maṅgalavaggo

1-9. Akusalasuttādivaṇṇanā

147-155. Pañcamassa paṭhame **yathābhataṃ nikkhittoti** yathā ānetvā ṭṭhapito.
Dutiye **sāvajjenā**ti sadosena. Tatiye **visamenā**ti sapakkhalanena. **Samenā**ti apa-
kkhalanena. Catutthe **asucinā**ti gūthasadisena aparisuddhena amejjhena. **Suci-**
nāti parisuddhena mejjhena. Pañcamādīni uttānāneva.

10. Pubbaṅhasuttavaṇṇanā

156. Dasame **sunakkhattanti**-ādīsu yasmiṃ divase tayo sucaritadhammā pūritā
honti, so divaso laddhanakkhattayogo nāma, tenassa sadā **sunakkhattaṃ** nāma
hotīti vuccati. Sveva divaso katamaṅgalo nāma hoti, tenassa sadā **sumaṅgalanti**
vuccati. Pabhātapissa sadā **suppabhāta**meva, sayanato uttānampi **suhuttita-**
meva, khaṇopi **sukkhāṇova**, muhuttopi **sumuhuttova**. Ettha ca dasaccharapamaṇo
kālo khaṇo nāma, tena khaṇena dasakkhaṇo kālo layo nāma, tena layena ca dasa-
layo kālo khaṇalayo nāma, tena dasaguṇo muhutto nāma, tena dasaguṇo khaṇa-
muhutto nāmāti ayam vibhāgo veditabbo. **Suyiṭṭhaṃ brahmacārisūti** yasmiṃ
divase tīni sucaritāni pūritāni, tadāssa seṭṭhacārisu dinnadānaṃ suyiṭṭhaṃ nāma
hoti (2.0245). **Padakkhiṇaṃ kāyakammanti** taṃ divasaṃ tena kataṃ kāya-
kammaṃ vaḍḍhikāyakammaṃ nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. **Padakkhi-**
ṇāni katvānāti vaḍḍhiyuttāni kāyakammādīni katvā. **Labhantatthe padakkhiṇeti**
padakkhiṇe vaḍḍhi-attheyeva labhati. Sesam uttānamevāti.

Maṅgalavaggo pañcamo.

Tatiyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

(16) 6. acelakavaggavaṇṇanā

157-163. Ito paresu āgāḷhā paṭipadāti gāḷhā kakkhaḷā lobhavasena thiragga-
haṇā. Nijjhāmāti attakilamathānuyogavasena suṭṭhu jhāmā santattā paritattā.
Majjhimāti neva kakkhaḷā na jhāmā majjhe bhavā. Acelakoti niccelo naggo. Muttā-
cāroti vissaṭṭhācāro, uccārakammādīsu lokiyakulaputtācārena virahito ṭhitakova
uccāraṃ karoti, passāvaṃ karoti, khādāti bhuñjati. Hatthāpalekhanoti hatthe
piṇḍamhi niṭṭhite jivhāya hatthaṃ apalekhati, uccārampi katvā hatthasmiṃyeva
daṇḍakasaññī hutvā hatthena apalekhati. Bhikkhāya gahaṇatthaṃ “ehi, bhadante”-
ti vutto na etīti na ehibhadantiko. “Tena hi tiṭṭha, bhante”ti vuttopi na tiṭṭhatīti na
tiṭṭhabhadantiko. Tadubhayampi kira so “etassa vacanaṃ kataṃ bhavissati”ti na
karoti. Abhihaṭanti puretaraṃ gahetvā āhaṭabhikkhaṃ. Uddissakatanti idaṃ
tumhe uddissa katanti evamārocitabhikkhaṃ. Nimantananti “asukāṃ nāma kulāṃ
vā vīthiṃ vā gāmaṃ vā paviseyyāthā”ti evaṃ nimantitabhikkhampi na sādīyati na
gaṇhāti. Na kumbhimukhāti kumbhito uddharitvā dīyamānaṃ bhikkhampi na
gaṇhāti. Na kaḷopimukhāti kaḷopīti ukkhali vā pacchi vā, tatopi na gaṇhāti. Kasmā?
“Kumbhikaḷopiyo maṃ nissāya kaṭacchunā pahāraṃ labhanti”ti. Na eḷakamanta-
ranti ummāraṃ antaraṃ katvā dīyamānaṃ na gaṇhāti. Kasmā? “Ayaṃ maṃ
nissāya antarakaṇaṃ labhati”ti. Daṇḍamusalesupi eseva nayo. Dvinnanti (2.0246)
dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṃ uṭṭhāya dente na gaṇhāti. Kasmā? Kabaḷantarāyo
hotīti.

Na gabbhinyāti-ādīsu pana gabbhinyā kucchiyaṃ dārako kilamati, pāyantiyā
dārakassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotīti na gaṇhāti. Na
saṅkittisūti saṅkittetvā katabhattesu. Dubbhikkhasamaye kira acelakasāvaka
acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattaṃ pacanti, ukkaṭṭhāce-
lako tato na paṭiggaṇhāti. Na yattha sāti yattha sunakho “piṇḍaṃ labhissāmi”ti
upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṭaṃ na gaṇhāti. Kasmā? Etassa piṇḍanta-
rāyo hotīti. Saṇḍasaṇḍacārīni samūhasamūhacārīni. Sace hi acelakaṃ disvā
“imassa bhikkhaṃ dassāmā”ti manussā bhattagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisa-
ntesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatitvā saṇḍasaṇḍā caranti, tato āhaṭaṃ
bhikkhaṃ na gaṇhāti. Kasmā? “Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo jāto”ti.

Thusodakanti sabbasassasambhārehi katasovīraṃ. Ettha ca surāpānameva
sāvajjaṃ, ayaṃ pana sabbesu sāvajjasāññī. Ekāgārikoti yo ekasmiṃyeva gehe
bhikkhaṃ labhitvā nivattati. Ekālopikoti ekeneva ālopaṇa yāpeti. Dvāgārikādīsopi
eseva nayo. Ekissāpi dattiyāti ekāya dattiyā. Datti nāma ekā khuddakapāti hoti,
yattha aggabhikkhaṃ pakkhipitvā ṭhapenti. Ekāhikanti ekadivasantarikaṃ. Addha-

māsikanti addhamāsantarikaṃ. **Pariyāyabhattabhojananti** vārabhattabhojanaṃ, ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena addhamāsavārenāti evaṃ divasavārena ābhatabhattabhojanaṃ. **Sākabhakhoti**-ādīni vuttatthāneva.

Ubbhaṭṭhakoti uddhaṃ ṭhitako. **Ukkuṭikappadhānamanuyuttoti** ukkuṭikavīriyam-anuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppativā uppativā gacchati. **Kaṇṭakāpassa-yikoti** ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attha-ritvā ṭhānacaṅkamādīni karoti. **Seyyanti** (2.0247) sayantopi tattheva seyyaṃ kappeti. Sāyaṃ tatiyamassāti **sāyatatiyakaṃ**. Pāto majjhanhike sāyanti divasassa tikkhattuṃ “pāpaṃ pavāhessāmi” ti udakorohanānuyogaṃ anuyutto viharati.

Kāye kāyānupassīti-ādīni heṭṭhā ekakanipātavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva vedita-bbāni. **Ayaṃ vuccati, bhikkhave, majjhimā paṭipadāti**, bhikkhave, ayaṃ kāmasu-khallikānuyogañca attakilamathānuyogañcāti dve ante anupagatā, sassatuccheda-ntehi vā vimuttā majjhimā paṭipadāti veditabbā.

Acelakavaggo chaṭṭho.

17-18. Peyyālavaggādivaṇṇanā

164-184. Samanuññoti samānajjhāsayo. **Rāgassāti** pañcakāmaguṇikarāgassa. **Abhiññāyāti** abhijānanatthaṃ. **Suññato samādhīti**-ādīhi tīhipi samādhīhi vipassa-nāva kathitā. Vipassanā hi niccābhinivesa-niccanimitta-niccapaṇidhi-ādīnaṃ abhāvā imāni nāmāni labhati. **Pariññāyā** Ti parijānanatthaṃ. Sesapadesupi eseva nayoti.

Peyyālavaggādi niṭṭhitā.

Manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Tikanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Catukkanipāta-aṭṭhakathā

1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ

1. Bhaṇḍagāmaṃ

1. Anubuddhasuttavaṇṇanā

1. Catukkanipātassa (2.0249) paṭhame **ananubodhā**ti abujjhanena ajānanena. **Appaṭivedhā**ti appaṭivijjhanena apaccakkhakiriyāya. **Dīghamaddhānanti** cirakālaṃ. **Sandhāvitanti** bhavato bhavaṃ gamanavasena sandhāvitam. **Saṃsaritanti** puna-ppunaṃ gamanāgamanavasena saṃsaritam. **Mamañceva tumhākañcā**ti mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvitam saṃsaritanti** sandhāvanam saṃsaraṇam mamañceva tumhākañca ahoṣīti evamettha attho veditabbo. **Ariyassā**ti niddosassa. **Sīlaṃ samādhi paññā**ti ime pana tayo dhammā maggaphalasampayuttāva veditabbā, vimuttināmena phalameva niddiṭṭham. **Bhavataṇhā**ti bhavesu taṇhā. **Bhavanettī**ti bhavarajju. Taṇhāya eva etaṃ nāmaṃ. Tāya hi sattā goṇā viya givāya bandhitvā taṃ taṃ bhavaṃ nīyanti, tasmā bhavanettīti vuccati.

Anuttarāti lokuttarā. **Dukkhassantakaroti** vaṭṭadukkhassa antakaro. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto. Idamassa bodhimaṇḍe paṭhamaparinibbānaṃ, pacchā pana yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhāpesi.

2. Papatitasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **papatitoti** patito cuto. **Appapatitoti** apatito patiṭṭhito. Tattha lokiya mahājano patitoyeva nāma, sotāpannādayo kilesuppattikkhaṇe patitā nāma, khīṇāsavo ekantapatiṭṭhito nāma.

Cutā (2.0250) **patantī**ti ye cutā, te patanti nāma. **Patitā**ti ye patitā, te cutā nāma. Cutattā patitā, patitattā cutāti attho. **Giddhā**ti rāgarattā. **Punarāgatā**ti puna jātiṃ puna jaraṃ puna byādhiṃ puna maraṇam āgatā nāma honti. **Kataṃ kiccanti** catūhi maggehi kattabbakiccaṃ kataṃ. **Rataṃ rammanti** ramitabbayuttake guṇajāte ramitam. **Sukhenānvāgataṃ sukhanti** sukkena sukham anu-āgataṃ sampattam. Mānusakasukhena dibbasukham, jhānasukhena vipassanāsukham, vipassanāsukhena maggasukham, maggasukhena phalasukham, phalasukhena nibbānasukham sampattam adhigatanti attho.

3. Paṭhamakhatasuttavaṇṇanā

3. Tatiyaṃ dukanipātavaṇṇanāyaṃ vuttameva. Gāthāsu pana **nindiyanti** nindita-bbayuttakam. **Nindatī**ti garahati. **Pasaṃsiyoti** pasaṃsitabbayutto. **Vicināti mukhena so kalinti** yo evaṃ pavatto, tena mukhena kaliṃ vicināti nāma. **Kalinā tena sukham na vindatī**ti tena ca kalinā sukham na paṭilabhati. **Sabbassāpi sahāpi attanā**ti sabbenapi sakena dhanena ceva attanā ca saddhiṃ yo parājayo, so appamattakova kalīti attho. **Yo sugatesū**ti yo pana sammaggatesu puggalesu cittaṃ padu-sseyya, ayaṃ citta padosova tato kalito mahantataro kali. Idāni tassa mahantatarā-

bhāvaṃ dassento **sataṃ sahaṣṣānanti-ādimāha**. Tattha **sataṃ sahaṣṣānanti** nira-bbudagaṇanāya sata-sahaṣṣaṃ. **Chattiṃsatīti** aparāni ca chattiṃsati nirabbudāni. **Pañca cāti** abbudagaṇanāya ca pañca abbudāni. **Yamariyagarahī**Ti yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati, tattha ettakaṃ āyuppamaṇanti.

4. Dutiyakhatasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **mātari pitari cāti-ādīsu** mittavindako mātari micchāpaṭipanno nāma, ajātasattu pitari micchāpaṭipanno nāma, devadatto tathāgate micchāpaṭipanno nāma, kokāliko tathāgatasāvake micchāpaṭipanno nāma. **Bahuñcāti** bahukameva. **Pasavati**Ti paṭilabhati. **Tāyāti** tāya micchāpaṭipattisaṅkhātāya adhammacariyāya. **Peccāti** ito gantvā. **Apāyaṃ gacchatīti** nirayādīsu aññatarasmiṃ nibbattati. Sukka-pakkhepi eseva nayo.

5. Anusotasuttavaṇṇanā

5. Pañcame (2.0251) anusotaṃ gacchatīti **anusotagāmī**. Kilesasotassa paccanī-kapaṭipattiyā paṭisotaṃ gacchatīti **paṭisotagāmī**. **Ṭhitatto**Ti ṭhitasabhāvo. **Tiṇṇoti** oghaṃ taritvā ṭhito. **Pāraṅgoti** paratīraṃ gato. **Thale tiṭṭhatīti** nibbānathale tiṭṭhati. **Brāhmaṇoti** seṭṭho niddoso. **Idhāti** imasmiṃ loke. **Kāme ca paṭisevatīti** kile-sakāmehi vatthukāme paṭisevati. **Pāpañca kammaṃ karotīti** pāpañca pāṇātipātā-dikammaṃ karoti. **Pāpañca kammaṃ na karotīti** pañcaverakammaṃ na karoti. **Ayaṃ vuccati, bhikkhave, ṭhitatto**ti ayaṃ anāgāmī puggalo tasmā lokā puna paṭisa-ndhivasena anāgamanato ṭhitatto nāma.

Taṇhādhipannāti taṇhāya adhipannā ajjhotthaṭā, taṇhaṃ vā adhipannā ajjho-gāḷhā. **Paripuṇṇasekhoti** sikkhāpāripūriyā ṭhito. **Aparihānadhammoti** aparihānasa-bhāvo. **Cetovasippattoti** cittavasābhāvaṃ patto. Evarūpo khīṇāsavo hoti, idha pana anāgāmī kathito. **Samāhitindriyoti** samāhitachāḷindriyo. **Paroparāti** parovarā utta-malāmakā, kusalākusalāti attho. **Sameccāti** ñāṇena samāgantvā. **Vidhūpitāti** viddhaṃsitā jhāpitā vā. **Vusitabrahmacariyoti** maggabrahmacariyaṃ vasitvā ṭhito. **Lokantagūti** tividhassāpi lokassa antaṃ gato. **Pāragototi** chahākārehi pāragato. Idha khīṇāsavova kathito. Iti suttepi gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

6. Appassutasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **anupapanno**Ti anupāgato. **Suttanti-ādīsu** ubhatovibhaṅganiddesa-khandhakaparivārasuttanipātamaṅgalasuttaratanasutta- nāḷakasuttatuvaṭṭakasu-ttāni, aññampi ca suttanāmaṃ tathāgatavacanaṃ **suttanti** veditabbaṃ. Sabbampi sagāthakaṃ suttaṃ **geyyanti** veditabbaṃ, visesena saṃyuttake saka-lopi sagāthāvaggo. Sakalampi abhidhammapiṭakaṃ, niggāthakasuttaṃ, yañca aññampi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṃ buddhavacanaṃ, taṃ **veyyākaraṇanti** veditabbaṃ. Dhammapada-theragāthā-therigāthā suttanipāte nosuttanāmikā suddhi-

kagāthā (2.0252) ca **gāthā**ti veditabbā. Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṃyuttā dve-asīti suttantā **udānanti** veditabbā. “Vuttañhetam bhagavatā”ti-ādinayappavattā dasuttarasatasuttantā **itivuttakanti** veditabbā. Apaṇṇakajātakādīni paññāsādhikāni pañca jātakasatāni **jātakanti** veditabbāni. “Cattārome, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā ānande”ti-ādinayappavattā sabbepi acchariya-abbhutadhammapaṭisaṃyuttā suttantā **abbhutadhammanti** veditabbā. Cūḷavedallamahāvedallāsammādiṭṭhisakkapañhasaṅkhārabhājanīyamahāpuṇṇamasuttādayo sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitā suttantā **vedallanti** veditabbā. **Na atthamaññāya na dhammamaññāyāti** aṭṭhakathañca pāḷiñca ajānitvā. **Dhammānudhammapaṭipannoti** navalokuttaradhammassa anurūpadhammam sahasīlam pubba-bhāgapaṭipadam na paṭipanno hoti. Iminā upāyena sabbavāresu attho veditabbo. Paṭhamavāre panettha appassutadussīlo kathito, dutiye appassutakhīṇāsavo, tatiye bahussutadussīlo, catutthe bahussutakhīṇāsavo.

Sīlesu asamāhitoti sīlesu aparipūrakārī. **Sīlato ca sutena cāti** sīlabhāgena ca sutabhāgena ca “ayaṃ dussīlo appassuto”ti evaṃ tam garahantīti attho. **Tassa sampajjate sutanti** tassa puggalassa yasmā tena sutena sutakiccam katam, tasmā tassa sutam sampajjati nāma. **Nāssa sampajjate**ti sutakiccassa akatattā na sampajjati. **Dhammadharanti** sutadhammānam ādhārabhūtam. **Sappaññanti** supaññam. **Nekkham jambonadassevāti** jambunadam vuccati jātisuvaṇṇam, tassa jambunadassa nekkham viya, pañcasuvaṇṇaparimāṇam suvaṇṇaghaṭikam viyāti attho.

7. Sobhanasuttavaṇṇanā

7. Sattame **viyattāti** paññāveyyattiyena samannāgatā. **Vinītāti** vinayam upetā suvinītā. **Visāradāti** vesārajjena somanassasahagatena ñāṇena samannāgatā. **Dhammadharāti** sutadhammānam ādhārabhūtā. **Bhikkhu ca sīlasampannoti** gāthāya kiñcāpi ekekasappa ekeko guṇo kathito, sabbesam pana sabbepi vaṭṭantīti.

8. Vesārajjasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame (2.0253) **vesārajjānīti** ettha sārājjapaṭipakkho vesārajjam, catūsu ṭhānesu sārājjābhāvam paccavekkhantassa uppannasomanassamayañāṇassetam nāmam. **Āsabham ṭhānanti** seṭṭhaṭṭhānam uttamattṭhānam. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahasajjeṭṭhako vasabho. Vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajjeṭṭhako vasabho, sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanam. Usabhassa idanti **āsabham**. **Ṭhānanti** catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā vavatthānam. Idam pana āsabham viyāti āsabham. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evam

tathāgatopi catūhi vesārajapādehi aṭṭhapaṛisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṃ tiṭṭhamānova taṃ āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṃ “āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti”ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādaṃ nadatīti** seṭṭhanādaṃ abhītanādaṃ nadati, sīhanādasadisamaṃ vā nādaṃ nadati. Ayamatto sīhanādasuttena dassetaḅbo. Yathā vā sīho sahanato ca hananato ca sīhoti vuccati, evaṃ tathāgato lokadhamaṃ sahanato parappavādānañca hananato sīhoti vuccati. Evaṃ vuttassa sīhassa nādaṃ sīhanādaṃ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso sīhanādaṃ nadati, evaṃ tathāgatasīhopi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso “itirūpan”ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvīlāsasampannaṃ sīhanādaṃ nadati. Tena vuttaṃ “parisāsu sīhanādaṃ nadati”ti.

Brahmacakkaṃ (2.0254) **pavatteti** ettha **brahmanti** seṭṭhaṃ uttamaṃ visuddhaṃ. Cakkasaddo panāyaṃ-

“Sampattiyaṃ lakkhaṇe ca, rathaṅge iriyāpathe;
dāne ratanadhammūra-cakkādīsū ca dissati;
dhammacakke idha mato, tañca dvedhā vibhāvaye”.

“Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṃ devamanussānaṃ”ti-ādīsū (a. ni. 4.31) hi ayaṃ sampattiyaṃ dissati. “Pādatalesu cakkāni jātāni”ti (dī. ni. 2.35) ettha lakkhaṇe. “Cakkaṃva vahato padan”ti (dha. pa. 1) ettha rathaṅge. “Catucakkaṃ navadvāraṇ”ti (saṃ. ni. 1.29) ettha iriyāpathe. “Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya sabbapāṇinan”ti (jā. 1.7.149) ettha dāne. “Dibbaṃ cakkaratanaṃ pāturahosī”ti (dī. ni. 2.243; ma. ni. 3.256) ettha ratanacakke. “Mayā pavattitaṃ cakkan”ti (su. ni. 562) ettha dhammacakke. “Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake”ti (jā. 1.1.104; 1.5.103) ettha uracakke. “Khurapariyāntena cepi cakkenā”ti (dī. ni. 1.166) ettha paharaṇacakke.

“Asanivicakkan”ti (dī. ni. 3.61; saṃ. ni. 2.162) ettha asanimaṇḍale. Idha panāyaṃ dhammacakke mato.

Taṃ panetaṃ dhammacakkaṃ duvidhaṃ hoti paṭivedhaññaṅca desanāññaṅca. Tattha paññāpabhāvitā attano ariyaphalāvahaṃ paṭivedhaññaṃ, karuṇāpabhāvitā sāvakaṇaṃ ariyaphalāvahaṃ desanāññaṃ. Tattha paṭivedhaññaṃ uppajjamānaṃ uppānanti duvidhaṃ. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppānaṃ nāma. Tusitabhavanato vā yāva mahābodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppānaṃ nāma. Dīpaṅkarato paṭṭhāya vā yāva bodhipallaṅke arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppānaṃ nāma. Desanāññaṃ pāvattamānaṃ pāvattanti duvidhaṃ. Tañhi yāva aññāsikoṇḍaññaṃ sotāpattimaggā pāvattamānaṃ, phalakkhaṇe pāvattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṃ lokiyaṃ. Ubhayampi panetaṃ aññehi asādhāraṇaṃ, buddhānaṃyeva orasaññaṃ.

Sammāsambuddhassa te paṭijānatoti “ahaṃ sammāsambuddho, sabbe dhammā mayā abhisambuddhā”ti evaṃ paṭijānato tava. **Anabhisambuddhāti** ime nāma (2.0255) dhammā tayā anabhisambuddhā. **Tatra vatāti** tesu “anabhisambuddhā”ti evaṃ dassitadhammesu. **Sahadhammenāti** sahetunā sakāraṇena vacanena. **Nimittametanti** ettha puggalopi dhammopi nimittanti adhippeto. Taṃ puggalaṃ na passāmi, yo maṃ paṭicodessati. Taṃ dhammaṃ na passāmi, yaṃ dassetvā “ayaṃ nāma dhammo tayā anabhisambuddho”ti maṃ paṭicodessatīti ayamettha attho. **Khemappatto**ti khemaṃ patto. Sesapadadvayaṃ imasseva vevacanaṃ. Sabbampetaṃ vesārajjāññaṃeva sandhāya vuttaṃ. Dasabalassa hi “ayaṃ nāma dhammo tayā anabhisambuddho”ti codakaṃ puggalaṃ vā codanākāraṇaṃ anabhisambuddhadhammaṃ vā apassato “sabhāvabuddhoyeva vata samāno ahaṃ buddhosmīti vadāmī”ti paccavekkhantassa balavataraṃ somanassaṃ uppajjati, tena sampayuttaṃ ññaṃ vesārajjaṃ nāma. Taṃ sandhāya “khemappatto”ti-ādimāha. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Antarāyikā dhammāti ettha pana antarāyaṃ karontīti **antarāyikā**. Te atthato sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Sañcicca vītikkantaṃ hi antamaso dukkaṭadubbhāsītampi maggaphalānaṃ antarāyaṃ karoti. Idha pana methuna-dhammo adhippeto. Methunaṃ sevato hi yassa kassaci nissaṃsayameva magga-phalānaṃ antarāyo hoti.

Yassa kho pana te atthāyāti rāgakkhayādīsu yassa atthāya. **Dhammo desito**ti asubhabhāvanādidhammo kathito. **Tatra vata manti** tasmīṃ aniyānikadhamme maṃ. Sesāṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

Vādapathāti vādāyeva. **Puthūti** bahū. **Sitāti** upanibaddhā abhisāṅkhatā. Atha vā **puthussitāti** puthubhāvaṃ sitā upagatā, puthūhi vā sitātipi puthussitā. **Yaṃ nissitāti** etarahipi yaṃ vādapathaṃ nissitā. **Na te bhavantīti** te vādapathā na bhavanti bhijjanti vinassanti. **Dhammacakkanti** desanāññaṃsapi paṭivedhaññaṃsapi etaṃ nāmaṃ. Tesu desanāññaṃ lokiyaṃ, paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ. **Kevalīti** sakala-guṇasamannāgato. **Tādisanti** tathāvidhaṃ.

9. Taṇhuppādasuttavaṇṇanā

9. Navame (2.0256) uppajjati etesūti **uppādā**. Kā uppajjati? Taṇhā. Taṇhāya uppādā **taṇhuppādā**, taṇhāvattḥūni taṇhākāraṇānīti attho. **Cīvarahetūti** “kattha manāpaṃ cīvaraṃ labhissāmi”ti cīvarakāraṇā uppajjati. **Itibhavābhavahetūti** ettha itīti nidassanatthe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evaṃ bhavābhavahetupīti attho. **Bhavābhavoti** cettha paṇītatarāni sappinavanītādīni adhippetāni. Sampattibhavesu paṇītatarapaṇītataṃbhavotipi vadantiyeva.

Taṇhādutiyoti ayañhi satto anamatagge saṃsāravatṭe saṃsaranto na ekakova saṃsarati, taṇhaṃ pana dutiyikaṃ labhantova saṃsarati. Tena vuttaṃ “taṇhādutiyoti”ti. **Itthabhāvaññathābhāvanti** ettha itthabhāvo nāma ayaṃ attabhāvo, aññathābhāvo nāma anāgatattabhāvo. Evarūpo vā aññopi attabhāvo itthabhāvo nāma, na evarūpo aññathābhāvo nāma. Taṃ itthabhāvaññathābhāvaṃ. **Saṃsāranti** khandhadhātu-āyatanānaṃ paṭipāṭiṃ. **Nātivattatīti** nātikkamati. **Evamādinavaṃ ṇātvāti** evaṃ atītānāgatapaccuppannesu khandhesu ādinavaṃ jānitvā. **Taṇhaṃ dukkhassa sambhavanti** taṇhaṃ ca “ayaṃ vaṭṭadukkhassambhūto sabhāvo kāraṇaṃ”ti evaṃ jānitvā. Ettāvataṃ imassa bhikkhuno vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattabhāvo dassito. Idāni taṃ khīṇāsavaṃ thomento **vītatataṇhoti**-ādimāha. Tattha **anādānoti** niggahaṇo. **Sato bhikkhu paribbajeti** satisampajāññe vepullappatto khīṇāsavo bhikkhu sato sampajāno careyya vihareyyāti attho. Iti suttante vaṭṭaṃ kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

10. Yogasuttavaṇṇanā

10. Dasame vaṭṭasmiṃ yojetīti **yogā**. **Kāmayogoti**-ādīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmayogo. Rūpārūpabhavesu chandarāgo **bhavayogo**, tathā jhānanikanti. Sassatadiṭṭhisahagato ca rāgo dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo ca **diṭṭhiyogo**. Catūsu saccesu aññānaṃ **avijjāyogo**. Kāmesu vā yojetīti kāmayogo. Bhavesu yojetīti (2.0257) bhavayogo. Diṭṭhisu yojetīti diṭṭhiyogo. Avijjāya yojetīti avijjāyogoti heṭṭhā vuttadhammānaṃyevetaṃ adhivacanaṃ.

Idāni te vitthāretvā dassento **katamo ca, bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha **samudayanti** uppattiṃ. **Atthaṅgamanti** bhedaṃ. **Assādanti** madhurabhāvaṃ. **Ādinavanti** amadhurabhāvaṃ dosaṃ. **Nissaraṇanti** nissaṭabhāvaṃ. **KāmesūTi** vatthukāmesu. **Kāmarāgoti** kāme ārabba uppannarāgo. Sesapadesupi eseva nayo. **Anusetīti** nibbattati. **Ayaṃ vuccati, bhikkhave, kāmayogoti**, bhikkhave, idaṃ kāmesu yojana-kāraṇaṃ bandhanakāraṇaṃ vuccatīti evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Phassāyatanānanti cakkhādīnaṃ cakkhusamphassādikāraṇānaṃ. **Avijjā aññānanti** ñāṇapaṭipakkhabhāvena aññāṇasaṅkhātā avijjā. **Iti kāmayogoti** ettha iti saddo catūhipi yogehi saddhiṃ yojetabbo “evaṃ kāmayogo, evaṃ bhavayogo”ti. **Samyuttoti** parivārito. **Pāpakehīti** lāmakehi. **Akusalehīti** akosallasambhūtehi. **Samkilesikehīti** samkilesanakehi, pasannassa cittassa pasannabhāvadūsakehīti attho. **Ponobbhavikehīti** punabbhavanibbattakehi. **SadarehīTi** sadarathehi. **Dukkha-**

vipākehīti vipākakāle dukkhuppādakehi. **Āyatim jātijarāmarañikehīti** anāgate puna-ppunaṃ jātijarāmarañanibbattakehi. **Tasmā ayogakkhemīti vuccatīti** yasmā appa-hīnayogo puggalo etehi dhammehi sampayutto hoti, tasmā catūhi yogehi khemaṃ nibbānaṃ anadhigatattā na yogakkhemīti vuccati.

Visaṃyogoti visaṃyojanakāraṇāni. **Kāmayogavisaṃyogoti** kāmayogato visaṃyojanakāraṇaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha asubhajjhānaṃ kāmayogavisaṃyogo, taṃ pādakaṃ katvā adhigato anāgāmimaggo ekanteneva kāmayogavisaṃyogo nāma. Arahattamaggo bhavayogavisaṃyogo nāma, sotāpattimaggo diṭṭhiyogavisaṃyogo (2.0258) nāma, arahattamaggo avijjāyogavisaṃyogo nāma. Idāni te vitthāravasena dassento **katamo ca, bhikkhaveli-ādimāha**. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

Bhavayogena cūbhayanti bhavayogena ca saṃyuttā, kiñci bhiyyo ubhayenāpi sampayuttā, yena kenaci yogena samannāgatāti attho. **Purakkhatāti** purato katā, parivāritā vā. **Kāme pariññāyāti** duvidhepi kāme parijānitvā. **Bhavayogañca sabbasoti** bhavayogañca sabbameva parijānitvā. **Samūhaccāti** samūhanitvā. **Virājayanti** virājento, virājetvā vā. “Virājento”ti hi vutte maggo kathito hoti, “virājetvā”ti vutte phalaṃ. **Munīti** khīṇāsavamuni. Iti imasmiṃ suttepi gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

Bhaṇḍagāmaṃvaggo paṭhamo.

2. Caravaggo

1. Carasuttavaṇṇanā

11. Dutiyaṃ paṭhame **adhivāsetīti** cittaṃ adhiropetvā vāseti. **Nappajahatīti** na pariccajati. **Na vinodetīti** na nīharati. **Na byantikarotīti** na vigatantaṃ paricchinna-parivaṭṭamaṃ karoti. **Na anabhāvaṃ gametīti** na anu-abhāvaṃ avaḍḍhiṃ vināsaṃ gameti. **Carampīti** carantopi. **Anātāpīti** nibbīriyo. **Anottāpīti** upavādabhayarahito. **Satatanti** niccaṃ. **Samitanti** nirantaraṃ. Evaṃ sabbattha atthaṃ ñatvā sukka-pakkhe vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Gāthāsu **gehanissitanti** kilesanissitaṃ. **Mohaneyyesūti** mohajanakesu ārammaṇesu. **Abhabboti** abhājanabhūto. **Phuṭṭhum sambodhimuttamanti** arahattamagga-saṅkhātaṃ uttamañāṇaṃ phusituṃ.

2. Sīlasuttavaṇṇanā

12. Dutiye (2.0259) **sampannasīlāti** paripuṇṇasīlā. **Sampannapātīmokkhāti** paripuṇṇapātīmokkhā. **Pātīmokkhasaṃvarasaṃvutāti** pātīmokkhasaṃvarasīlena saṃvutā pihitā upetā hutvā viharatha. **Ācāragocarasaṃpannāti** ācārena ca goca-

rena ca sampannā samupāgatā bhavatha. **Aṇumattesu vajjesūti** aṇuppamāṇesu dosesu. **Bhayadassāvinoti** tāni aṇumattāni vajjāni bhayato dassanasilā. **Samādāya sikkhatha sikkhāpadesūti** sabbasikkhākoṭṭhāsesu samādātabbaṃ samādāya gahetvā sikkhatha. “Sampannasilānaṃ ...pe... sikkhāpadesū”ti ettakena dhammakkhānena sikkhattaye samādāpetvā ceva paṭiladdhaguṇesu ca vaṇṇaṃ kathetvā idāni uttari kātabbaṃ dassento **kimassāti**-ādimāha. Tattha **kimassāti** kiṃ bhaveyya.

Yataṃ careti yathā caranto yato hoti saṃyato, evaṃ careyya. Esa nayo sabbattha. **Accheti** nisīdeyya. **Yatameṇaṃ pasārayeti** yaṃ aṅgapaccaṅgaṃ pasāreyya, taṃ yataṃ saṃyatameva katvā pasāreyya. **Uddhanti** upari. **Tiriyanti** majjhaṃ. **Apācīnanti** adho. Ettāvatā atītā paccuppannā anāgatā ca pañcakkhandhā kathitā. **Yāvatāti** paricchedavacanaṃ. **Jagato gatīTi** lokassa nipphatti. **Samavekkhitā ca dhammānaṃ, khandhānaṃ udayabbayanti** etesaṃ sabbaloke atītādibhedānaṃ pañcakkhandhadhammānaṃ udayaṅca vayaṅca samavekkhitā. “Pañcakkhandhānaṃ udayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati, vayaṃ passanto pañcavīsati lakkhaṇāni passati”ti vuttehi samapaññāsāya lakkhaṇehi sammā avekkhitā hoti. **Cetosamathasāmīcinti** cittasamathassa anucchavikaṃ paṭipadaṃ. **Sikkhamānanti** paṭipajjamānaṃ, pūrayamānanti attho. **Pahitattoti** pesitatto. **Āhūti** kathayanti. Sesamettha uttānameva. Imasmiṃ pana sutte sīlaṃ missakaṃ kathetvā gāthāsu khīṇāsavo kathito.

3. Padhānasuttavaṇṇanā

13. Tatiye (2.0260) **sammappadhānānīti** sundarapadhānāni uttamavīriyāni. **Sammappadhānāti** paripuṇṇavīriyā. **Māradheyābhibhūtāti** tebhūmakavaṭṭasaṅkhātāṃ māradheyyaṃ abhibhavivā samatikkamivā ṭhitā. **Te asitāti** te khīṇāsavā anissitā nāma. **Jātimaraṇabhayassāti** jātiṅca maraṇaṅca paṭicca

uppajjanakabhayassa, jātimaraṇasaṅkhātasseeva vā bhayassa. **Pāragūti** pāraṅgatā. **Te tusitāti** te khīṇāsavā tuṭṭhā nāma. **Jetvā māraṃ savāhininti** sasenakaṃ māraṃ jinitvā ṭhitā. **Te anejāti** te khīṇāsavā taṇhāsaṅkhātāya ejāya anejā niccalā nāma. **Namucibalanti** mārabalaṃ. **Upātivattāti** atikkantā. **Te sukhitāti** te khīṇāsavā lokuttarasukhena sukhitā nāma. Tenevāha-

“Sukhitā vata arahanto, taṇhā nesaṃ na vijjati;
asmimāno samucchino, mohajālaṃ padālitaṃ”ti. (saṃ. ni. 3.76);

4. Saṃvarasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **padhānānīti** vīriyāni. **Saṃvarappadhānanti** cakkhādīni saṃvarantaṃ uppannavīriyaṃ. **Pahānappadhānanti** kāmavitakkādayo pajahantassa uppannavīriyaṃ. **Bhāvanāppadhānanti** sambojjhaṅge bhāventassa uppannavīriyaṃ. **Anurakkhaṇāppadhānanti** samādhinimittaṃ anurakkhantassa uppannavīriyaṃ.

Vivekanissitanti-ādīsu viveko, virāgo, nirodhoti tīṇipi nibbānassa nāmāni. Nibbānaṃ hi upadhivivekattā **viveko**, taṃ āgamma rāgādayo virajantīti **virāgo**, nirujjantīti **nirodho**. Tasmā vivekanissitanti-ādīsu ārammaṇavasena vā adhigantabbavasena vā nibbānanissitanti attho.

Vossaggapariṇāminti ettha dve vossaggā- pariccāgavossaggo ca pakkhandana-vossaggo ca. Tattha vipassanā tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca rāgaṃ pariccajantīti **pariccāgavossaggo**. Maggo ārammaṇavasena nibbānaṃ pakkhandantīti **pakkhandanavossaggo**. Tasmā vossaggapariṇāminti yathā bhāviyamāno (2.0261) satisambojjhaṅgo vossaggatthāya pariṇamati, vipassanābhāvaṅca maggabhāvaṅca pāpuṇāti, evaṃ taṃ bhāvetīti ayamettha attho. Sesapadesupi eseva nayo. **Bhaddakanti** laddhakaṃ. **Samādhinimittaṃ** vuccati aṭṭhikasāññādivasena adhi-gato samādhiyeva. **Anurakkhatīti** samādhipāripanthikadhamme rāgadosamohe sodhento rakkhati. Ettha ca aṭṭhikasāññādikā pañceva saññā vuttā, imasmiṃ pana ṭhāne dasapi asubhāni vitthāretvā kathetabbāni. Tesam vitthāro visuddhi-magge (visuddhi. 1.102 ādayo) vuttoyeva. Gāthāya saṃvarādinipphādaṃ vīriya-meva vuttaṃ. **Khayaṃ dukkhassa pāpuṇeti** dukkhakkhayaṃ saṅkhātaṃ arahattaṃ pāpuṇeyyāti.

5. Paññattisuttavaṇṇanā

15. Pañcame **aggapaññattiyoti** uttamapaññattiyo. **Attabhāvīnanti** attabhāvavantaṃ. **Yadidaṃ rāhu asurindoti** yo esa rāhu asurindo ayaṃ aggoti. Ettha rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni ucco, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, hatthatalapādatalānaṃ puthulatā tīṇi yojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsa yojanāni, bhamukantaraṃ paṇṇāsayojanaṃ, nalāṭaṃ tiyojanasataṃ, sīsaṃ navayojanasataṃ. **Kāmabhogīnaṃ yadidaṃ rājā mandhātāti** yo esa rājā mandhātā nāma, ayaṃ dibbepi mānusakepi kāme paribhuñjanakānaṃ

sattānaṃ aggo nāma. Esa hi asaṅkheyyāyukesu manussesu nibbattivā icchiti-cchitakkhaṇe hiraññavassaṃ vassāpento mānusaḥ kāme dīgharattaṃ paribhuñji. Devaloke pana yāva chattiṃsāya indānaṃ āyuppamaṇaṃ, tāva paṇite kāme paribhuñjīti kāmabhogīnaṃ aggo nāma jāto. **Ādhipateyyānanti** adhipati-ṭṭhānaṃ jeṭṭhakaṭṭhānaṃ karontānaṃ. **Tathāgato aggamakkhāyatī** Ti lokiyalokutta-rehi guṇehi tathāgato aggo seṭṭho uttamo akkhāyatī.

Iddhiyā yasaṃ jalanti dibbasampattisamiddhiyā ca parivārasaṅkhātena yasaṃ ca jalantānaṃ. **Uddhaṃ tiriyaṃ apācīnanti** upari ca majjhe ca heṭṭhā ca. **Yāvata jagato gatīti** yattakā lokanipphatti.

6. Sokhummasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe (2.0262) **sokhummanīti** sukhumalakkhaṇapaṭivijjanakāni ñāṇāni. **Rūpasokhummena samannāgato hotīti** rūpe saṅhasukhumalakkhaṇapariggāhakena ñāṇena samannāgato hoti. **Paramenāti** uttamena. **Tena ca rūpasokhummenāti** tena yāva anulomabhāvaṃ pattaṇa sukhumalakkhaṇapariggāhakañāṇena. **Na samanupassatīti** natthibhāveneva na passati. **Na patthetīti** natthibhāveneva na pattheti. **Vedanāsokhummadīsupi** eseva nayo.

Rūpasokhummatam ñatvāti rūpakkhandhassa saṅhasukhumalakkhaṇapariggāhakena ñāṇena sukhumataṃ jānitvā. **Vedanānañca sambhavanti** vedanākkhandhassa ca pabhavaṃ jānitvā. **Saññā yato samudetīti** yasmā kāraṇā saññākkhandho samudeti nibbattati, tañca jānitvā. **Attham gacchati yattha cāti** yasmimṃ ṭhāne nirujjhati, tañca jānitvā. **Saṅkhāre parato ñatvāti** saṅkhārakkhandham aniccātāya lujjanabhāvena parato jānitvā. Iminā hi padena aniccānupassanā kathitā. **Dukkhato no ca attatoti** iminā dukkhānattānupassanā. **Santoti** kilesasantatāya santo. **Santipade ratoti** nibbāne rato. Iti suttante catūsu ṭhānesu vipassanāva kathitā, gāthāsu lokuttaradhammopīti.

7. Paṭhama-agatisuttavaṇṇanā

17-19. Sattame **agatigamanānīti** nagatigamanāni. **Chandāgatiṃ gacchatīti** chandena agatiṃ gacchati, akattabbaṃ karoti. Sesesupi eseva nayo. **Chandā dosā bhayā mohāti** chandena, dosena, bhayena, mohena. **Ativattatīti** atikkamati. Aṭṭhamaṃ uttānameva. Navame tathābujjanakānaṃ vasena dvīhipi nayehi kathitaṃ.

10. Bhattuddesakasuttavaṇṇanā

20. Dasame **bhattuddesakoti** salākabhattādīnaṃ uddesako. **Kāmesu asaṃyatāti** vatthukāmesu kilesakāmehi asaṃyatā. **Parisākasaṭo** (2.0263) **ca panesa vuccatīti** ayañca pana so evarūpā parisākacavaro nāma vuccatīti attho. **Samaṇenāti** buddhasamaṇena. **Parisāya maṇḍo ca panesa vuccatīti** ayaṃ evarūpā parisā

vippasannena parisāmaṇḍoti vuccatīti.

Caravaggo dutiyo.

3. Uruvelavaggo

1. Paṭhama-uruvelasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **uruvelāyanti** ettha **uruvelāti** mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho. Atha vā **urūti** vālukā vuccati, **velāti** mariyādā. Velātikkamanahetu āhaṭṭā uru uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo. Atīte kira anuppanne buddhe dasasahassā kulaputtā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā tasmim̐ padese viharantā ekadivasaṃ sannipatitvā katikavattaṃ akaṃsu- “kāyakammavacīkammāni nāma paresampi pākaṭāni honti, manokammaṃ pana apākaṭaṃ. Tasmā yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitakkaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vitakketi, tassa añño codako nāma natthi. So attanāva attānaṃ codetvā pattapuṭena vālukaṃ āharitvā imasmim̐ ṭhāne ākiratu, idamassa daṇḍakammaṃ”ti. Tato paṭṭhāya yo tādisaṃ vitakkaṃ vitakketi, so tattha pattapuṭena vālukaṃ ākirati, evaṃ tattha anukkamena mahāvāluka-rāsī jāto. Tato naṃ pacchimā janatā parikkhipitvā cetiyaṭṭhānamakāsi, taṃ sandhāya vuttaṃ- “uruvelāti mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho”ti. Tameva sandhāya vuttaṃ- “atha vā urūti vālukā vuccati, velāti mariyādā, velātikkamana-hetu āhaṭṭā uru uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo”ti.

Najjā nerañjarāya tīre Ti uruvelagāmaṃ nissāya nerañjarānadītīre viharāmiti dasseti. **Ajapālanigrodheti** ajapālakā tassa nigrodhassa (2.0264) chāyāya nisīdanti pi tiṭṭhantipi, tasmā so ajapālanigrodhotveva saṅkhaṃ gato, tassa heṭṭhāti attho. **Paṭhamābhīsamabuddhoti** sambuddho hutvā paṭhamameva. **Udapādīti** ayaṃ vitakko pañcame sattāhe udapādi. Kasmā udapādīti? Sabbabuddhānaṃ āciṇṇattā ceva pubbāsevanatāya ca. Tattha pubbāsevanāya pakāsanatthaṃ tittirajātakaṃ āharitabbaṃ. Hatthivānaratittirā kira ekasmim̐ padese viharantā “yo amhākaṃ mahallako, tasmim̐ sagāravā viharissāmā”ti nigrodhaṃ dassetvā “ko nu kho amhākaṃ mahallako”ti vīmaṃsantā tittirassa mahallakabhāvaṃ ṇatvā tassa jeṭṭhā-pacāyanakammaṃ katvā aññamaññaṃ samaggā sammodamānā viharitvā sagga-parāyaṇā ahesuṃ. Taṃ kāraṇaṃ ṇatvā rukkhe adhivatthā devatā imaṃ gāthamāha-

“Ye vuḍḍhamapacāyanti, narā dhammassa kovidā;

diṭṭheva dhamme pāsaṃsā, samparāye ca sugatī”ti. (jā. 1.1.37);

Evaṃ ahetukatiracchānayaniyaṃ nibbattopi tathāgato sagāravavāsaṃ rocesi, idāni kasmā na rocessatīti. **Agāravoti** aññasmim̐ gāravarahito, kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Appatissoti** patissayarahito, kañci jeṭṭhakatṭhāne aṭṭhapetvāti attho. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** ettha samitapāpabāhitapāpāyeva samaṇa-

brāhmaṇā adhippetā. **Sakkatvā garuṃ katvāti** sakkārañceva katvā garukārañca upaṭṭhapetvā.

Sadevake loketi-ādīsu saddhiṃ devehi sadevake. Devaggahaṇena cettha māra-brahmesu gahitesupi māro nāma vasavattī sabbesaṃ upari vasaṃ vatteti, brahmā nāma mahānubhāvo, ekaṅgulyā ekasmiṃ cakkavālasahassee ālokaṃ pharati, dvīhi dvīsu, dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavālasahassesu ālokaṃ pharati. So iminā sīlasampannataroti vattuṃ mā labhantūti **samārake sabrahmaketi** visuṃ vuttaṃ. Tathā samaṇā nāma ekanikāyādivasena bahussutā sīlavanto paṇḍitā, brāhmaṇāpi vatthuvijjādivasena bahussutā paṇḍitā. Te iminā sampannatarāti vattuṃ (2.0265) mā labhantūti **sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyāti** vuttaṃ. **Sadevamanussāyāti** idaṃ pana nippadesato dassanattaṃ gahitameva gahetvā vuttaṃ. Apicettha purimāni tīṇi padāni lokavasena vuttāni, pacchimāni dve pajāvasena. **Sīlasampannataranti** sīlena sampannataraṃ, adhikataranti attho. Ettha ca sīlādayo cattāro dhammā lokiyalokuttarā kathitā, vimuttiñāṇadassanaṃ lokiyameva. Paccavekkhaṇañña-meva hettaṃ. **Pāturahosīti** “ayaṃ satthā avīcīto yāva bhavaggā sīlādīhi attanā adhikatarāṃ apassanto ‘mayā paṭividdhanavalokuttaradhammameva sakkatvā upanissāya viharissāmī’ti cinteti, kāraṇaṃ bhagavā cinteti, atthaṃ vuḍḍhiṃ visesaṃ cinteti, gacchāmissa ussāhaṃ janessāmī”ti cintetvā purato pākaṭo ahosi, abhimukhe aṭṭhāsīti attho.

Vihaṃsu viharanti cāti ettha yo vadeyya- “viharantīti vacanato paccuppannepi bahū buddhā”ti, so “bhagavāpi bhante etarahi arahaṃ sammāsambuddho”ti iminā vacanena paṭibāhitabbo.

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;

sadevakasmiṃ lokasmiṃ, natthi me paṭipuggalo”ti. (mahāva. 11; ma. ni. 2.341)-

Ādīhi cassa suttehi aññesaṃ buddhānaṃ abhāvo dīpetabbo. **Tasmāti** yasmā sabbepi buddhā saddhammagaruno, tasmā. **Mahattamabhikaṅkhatāti** mahanta-bhāvaṃ patthayamānena. **Saraṃ buddhāna sāsanti** buddhānaṃ sāsanaṃ sara-ntena.

hattaṃ brahmacariyamahattaṃ lābhaggamahattanti iminā catubbidhena maha-
Yatoti yasmiṃ kāle. **Mahattena samannāgatoti** rattaññumahattaṃ vepullama-
hattaṃ brahmacariyamahattaṃ lābhaggamahattanti iminā catubbidhena maha-
ttena samannāgato. **Atha me saṅghepi gāravoti** atha mayhaṃ saṅghepi gāravo
jāto. Kismiṃ pana kāle bhagavatā saṅghe gāravo katoti? Mahāpajāpatiyā dussa-
yugadānakāle. Tadā hi bhagavā attano upanītaṃ dussayugaṃ “saṅghe, gotami,
dehi, saṅghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṅgho cā”ti vadanto saṅghe
gāravaṃ akāsi nāma.

2. Dutiya-uruvelasuttavaṇṇanā

22. Dutīye (2.0266) **sambahulāti** bahukā. **Brāhmaṇāti** huhukkajātikena brāhma-
ṇena saddhiṃ āgatā brāhmaṇā. **Jiṇṇāti** jarājiṇṇā. **Vuḍḍhāti** vayovuddhā. **Mahalla-**
kāTi jātimahallakā. **Addhagatāti** tayo vaye addhe atikkantā. **Sutametanti** amhehi
sutaṃ etaṃ. **Tayidaṃ bho, gotama, tathevā**Ti bho, gotama, etaṃ amhehi sutakā-
raṇaṃ tathā eva. **Tayidaṃ bho, gotama, na sampannamevāti** taṃ etaṃ abhivāda-
nādi-akaraṇaṃ ananucchavikameva.

Akālavadīti-ādīsu akāle vadatīti **akālavadī**. Asabhāvaṃ vadatīti **abhūtavadī**.
Anatthaṃ vadati, no atthanti **anatthavadī**. Adhammaṃ vadati, no dhammanti **adha-**
mmavadī. Avinayaṃ vadati, no vinayanti **avinayavadī**. **Anidhānavatiṃ vācaṃ**
bhāsītāti na hadaye nidhetabbayuttakaṃ vācaṃ bhāsītā. **Akālenāti** kathetuṃ ayu-
ttakālena. **Anapadesanti** apadesarahitaṃ, sāpadesaṃ sakāraṇaṃ katvā na
katheti. **Apariyantavatinti** pariyantarahitaṃ, na paricchedaṃ dassetvā katheti. **Ana-**
tthasamhitanti na lokiyalokuttara-atthanissitaṃ katvā katheti. **Bālo therotveva**
saṅkhaṃ gacchatīti andhabālo theroti saṅkhaṃ gacchati.

Kālavādīti-ādīni vuttapaṭipakkhavasena veditabbāni. **Paṇḍito therotveva saṅkhaṃ**
gacchatīti paṇḍiccena samannāgatattā paṇḍito, thirabhāvappattiyā theroti
saṅkhaṃ gacchati.

Bahussuto hotīti bahuṃ assa sutaṃ hoti, navaṅgaṃ satthusāsanaṃ pāḷi-anusa-
ndhipubbāparavasena uggahitaṃ hotīti attho. **Sutadharoti** sutassa ādhārabhūto.
Yassa hi ito gahitaṃ ito palāyati, chiddaghaṭe udakaṃ viya na tiṭṭhati, parisa-
majjhe ekasuttaṃ vā jātaṃ vā kathetuṃ vā vācetuṃ vā na sakkoti, ayaṃ na
sutadharo nāma. Yassa pana uggahitaṃ buddhavacanaṃ uggahitakālasadisā-
meva hoti, dasapi vīsatipi vassāni sajjhāyaṃ akarontassa neva nassati, ayaṃ suta-
dharo nāma. **Sutasannicayoti** sutassa sannicayabhūto. Yassa hi sutaṃ hadayama-
ñjūsāya sannicitaṃ silāya lekhā viya suvaṇṇapatte pakkhittasīhavasā viya (2.0267)
ca tiṭṭhati, ayaṃ sutasannicayo nāma. **Dhātāti** dhātā paguṇā. Ekaccassa hi ugga-
hitabuddhavacanaṃ dhātaṃ paguṇaṃ niccalikaṃ na hoti, “asukāṃ suttaṃ vā
jātaṃ vā kathehi”ti vutte “sajjhāyitvā saṃsanditvā samanuggāhitvā jānissāmī”ti
vadati. Ekaccassa dhātaṃ paguṇaṃ bhavaṅgasotasadisāṃ hoti, “asukāṃ suttaṃ
vā jātaṃ vā kathehi”ti vutte uddharitvā tameva katheti. Taṃ sandhāya vuttaṃ

“dhātā”ti. **Vacasā paricitā**Ti suttadasaka-vaggadasakapaṇṇāsadasakavasena vācāya sajjhāyitā. **Manasānupekkhitā**ti cittena anupekkhitā. Yassa vācāya sajjhāyitaṃ buddhavacanaṃ manasā cintentassa tattha tattha pākaṭaṃ hoti, mahādīpaṃ jāletvā ṭhitassa rūpagataṃ viya paññāyati, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhā**ti atthato ca kāraṇato ca paññāya suppaṭividdhā.

Ābhicetasikānanti abhicetoti abhikkantaṃ visuddhaṃ cittaṃ vuccati, adhicittaṃ vā, abhicetasi jātāni ābhicetasikāni, abhicetosannissitānīti vā ābhicetasikāni. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** diṭṭhadhamme sukhavihārānaṃ. Diṭṭhadhammoti paccakkho attabhāvo vuccati, tattha sukhavihārabhūtānanti attho. Rūpāvacarajjhānānametaṃ adhivacanaṃ. Tāni hi appetvā nisinnā jhāyino imasmiṃyeva attabhāve asaṃkiliṭṭhanekhammasukhaṃ vindanti, tasmā “diṭṭhadhammasukhavihārānī”ti vuccati. **Nikāmalābhīti** nikāmena lābhī, attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṃ samatthoti vuttaṃ hoti. **Akicchalābhīti** sukheveva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjituṃ samatthoti vuttaṃ hoti. **Akasiralābhīti** akasirānaṃ lābhī vipulānaṃ, yathāparicchedena vuṭṭhātuṃ samatthoti vuttaṃ hoti. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana icchiticchitakkhaṇe sakkoti samāpajjituṃ. Ekacco sakkoti tathāsamāpajjituṃ, pāripanthike ca pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā ca samāpajjati, pāripanthike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti nāḷikayantaṃ viya yathāparicchedeyeva vuṭṭhātuṃ. Yassa pana ayaṃ tivīdhāpi sampadā atthi, so “akicchalābhī akasiralābhī”ti vuccati. **Āsavānaṃ khayāti-ādīni** vuttatthāneva. Evamidha sīlampi bāhusaccampi khīṇāsavasseva sīlaṃ bāhusaccañca, jhānānīpi khīṇāsavasseva vaḷañjanakajjhānāni kathitāni. “Āsavānaṃ khayāti-ādīni (2.0268) pana arahattaṃ kathitaṃ. Phalena cettha maggakiccaṃ pakāsitanti veditabbaṃ.

Uddhatenāti uddhaccasahagatena. **Samphanti** palāpakathaṃ. **Asamāhitasāṅkappoti** aṭṭhapitasāṅkappo. **Magoti** magasadiso. **Ārāti** dūre. **Thāvareyyamhāti** thāvārabhāvato. **Pāpaditṭhīti** lāmakaditṭhi. **Anādaroti** ādararahito. **Sutavāti** sutena upagato. **Paṭibhānavāti** duvidhena paṭibhānena samannāgato. **Paññāyatthaṃ vipassatīti** sahavipassanāya maggapaññāya catunnaṃ saccānaṃ atthaṃ vinivijjhivā passati. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbesaṃ khandhādidhammānaṃ pāraṃ gato, abhiññāpāragū, pariññāpāragū, pahānapāragū, bhāvanāpāragū, sacchikiriyāpāragū, samāpattipāragūti evaṃ chabbidhena pāragamanena sabbadhammānaṃ pāraṃ pariyosānaṃ gato. **Akhiloti** rāgakhilādivirahito. **Paṭibhānavāti** duvidheneva paṭibhānena samannāgato. **Brahmacariyassa kevalīti** sakalabrahmacariyo. Sesamettha uttānamevāti.

3. Lokasuttavaṇṇanā

23. Tatiye loko Ti dukkhasaccaṃ. **Abhisambuddhoti** ñāto paccakkho kato. **Lokasmāti** dukkhasaccato. **Pahīnoti** mahābodhimaṇḍe arahattamaggañāṇena pahīno. **Tathāgatassa bhāvitāti** tathāgatena bhāvitā.

Evaṃ ettakena ṭhānena catūhi saccehi attano buddhabhāvaṃ kathetvā idāni

tathāgatabhāvaṃ kathetuṃ yaṃ, bhikkhaveli-ādimāha. Tattha diṭṭhanti rūpāyatanaṃ. **Sutanti** saddāyatanaṃ. **Mutanti** patvā gahetabbato gandhāyatanaṃ rasāyatanaṃ phoṭṭhabbāyatanaṃ. **Viññānti** sukhadukkhādi dhammārammaṇaṃ. **Pattanti** pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattamaṃ. **Pariyesitanti** pattamaṃ vā appattamaṃ vā pariyesitaṃ. **Anuvaritaṃ manasā**ti cittaṇa anusaṅcaritaṃ.

Tathāgata (2.0269) **abhisambuddhanti** iminā etaṃ dasseti- yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakanti-ādi rūpārammaṇaṃ cakkhuvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma rūpārammaṇaṃ disvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbamaṃ tathāgatassa evamaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇaṃ sotadvāre āpāthaṃ āgacchati, mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇaṃ ghānavāre āpāthaṃ āgacchati, mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇaṃ jivhādvāre āpāthaṃ āgacchati, kakkhaḷaṃ mudukanti-ādi pathaviḍhātutejodhātuvāyodhātubhedaṃ phoṭṭhabbārammaṇaṃ kāyadvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabbārammaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbamaṃ tathāgatassa evamaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādi bhedaṃ dhammārammaṇaṃ manodvārassa āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma dhammārammaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhato vā jāto”ti sabbamaṃ tathāgatassa evamaṃ abhisambuddhaṃ. Yaṅhi, bhikkhave, imesaṃ sabbasattānaṃ diṭṭhaṃ sutamaṃ mutamaṃ viññātaṃ, tattha tathāgataṇa adiṭṭhaṃ vā asutaṃ vā amutaṃ vā aviññātaṃ vā natthi, imassa pana mahājanassa pariyesitvā appattampi atthi, apariyesitvā appattampi atthi, pariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā pattampi atthi, sabbampi tathāgatassa appattamaṃ nāma natthi ṇāṇeṇa asacchikataṃ.

Tasmā tathāgatoti vuccatīti yaṃ yathā lokaṇa gataṃ, tassa tatheva gatattā tathāgatoti vuccati. Pāḷiyaṃ pana “abhisambuddhan”ti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayeṇa sabbavāresu tathāgatoti nigamaṃ attho veditaḃbo. Tassa yutti ekapuggalavaṇṇanāyaṃ tathāgatasaddavitthāre vuttāyeva. Apicettha **aññadatthū**ti ekaṃsatthe nipāto. Dakkhatīti **daso**. Vasaṃ vatteti **vasavattī**.

Sabbamaṃ lokaṃ abhiññāti tedhātukaṃ lokaṃannivāsaṃ jānitvā. **Sabbamaṃ loka** yathātathanti tasmīṃ tedhātukalokaṃannivāse yaṃkiṅci neyyamaṃ, sabbamaṃ taṃ yathātathaṃ aviparītaṃ jānitvā. **Visamaṃyutto**ti catunnaṃ (2.0270) yogānaṃ pahāṇeṇa visamaṃyutto. **Anūpayoti** taṇhādiṭṭhi-upayehi virahito. **Sabbābhibhū**ti rūpādīni sabbārammaṇāni abhibhavitvā ṭhito. **Dhīro**ti dhitisampanno. **Sabbaganthappamocanoti** sabbe cattāropi ganthe mocetvā ṭhito. **Phuṭṭhassā**ti phuṭṭhā assa. Idaṅca karaṇatthe sāmivacanaṃ. **Paramā santī**ti nibbānaṃ. Taṅhi tena ṇāṇaphusaṇeṇa phuṭṭhaṃ. Tenevāha- **nibbānaṃ akutobhayanti**. Atha vā **paramāsantī**ti uttamā santi. Katarā sāti? Nibbānaṃ. Yasmā pana nibbāṇe kutoci bhayaṃ natthi, tasmā taṃ **akutobhayanti** vuccati. **Vimutto upadhisāṅkhayeti** upadhisāṅkhayasaṅkhāte nibbāṇe tadārammaṇāya phalavimuttiyā vimutto. **Sīho anuttaroti** parissayānaṃ

sahanaṭṭhena kilesānañca hiṃsanaṭṭhena tathāgato anuttaro sīho nāma. **Brahmanti** seṭṭhaṃ. **Iti** evaṃ tathāgatassa guṇe jānitvā. **Saṅgammā**ti samāgantvā. **Taṃ namassanti**ti taṃ tathāgataṃ te saraṇaṃ gatā namassanti. Idāni yaṃ vadantā te namassanti, taṃ dassetuṃ **dantoti**-ādi vuttaṃ. Taṃ uttānatthamevāti.

4. Kālakārāmasuttavaṇṇanā

24. Catutthaṃ atthuppattiyaṃ nikkhattaṃ. Katarāya atthuppattiyanti? Dasabala-guṇakathāya. Anāthapiṇḍikassa kira dhītā cūḷasubhaddā “sāketanagare kālakase-ṭṭhiputtassa geḥaṃ gacchissāmi”ti satthāraṃ upasaṅkamtivā, “bhante, ahaṃ micchādiṭṭhikakulaṃ gacchāmi. Sace tattha sakkāraṃ labhissāmi, ekasmiṃ purise pesiyamāne papañco bhavissati, maṃ āvajjeyyātha bhagavā”ti paṭiññaṃ gahetvā agamāsi. Seṭṭhi “suṇisā me āgatā”ti maṅgalaṃ karontova bahuṃ khādanīyabhojaniyaṃ paṭiyādetvā pañca acelakasaṭāni nimantesi. So tesu nisinnesu “dhītā me āgantvā arahante vandatū”ti cūḷasubhaddāya pesesi. Āgataphalā ariya-sāvikā arahanteti vuttamatteyeva “lābhā vata me”ti uṭṭhahitvā gatā te nissirikada-ssane acelake disvāva “samaṇā nāma na evarūpā honti, tāta, yesaṃ neva ajjhattaṃ hirī, na bahiddhā ottappaṃ atthi”ti vatvā “na ime samaṇā, dhīdhi”ti kheḷaṃ pātetvā nivattitvā attano vasanaṭṭhānameva gatā.

Tato (2.0271) acelakā “mahāseṭṭhi kuto te evarūpā kālakaṇṇi laddhā, kiṃ saka-lajambudīpe aññā dārikā natthi”ti seṭṭhiṃ paribhāsiṃsu. So “ācariyā jānitvā vā kataṃ hotu ajānitvā vā, ahamettha jānissāmi”ti acelake uyyojetvā subhaddāya santikaṃ gantvā “amma, kasmā evarūpaṃ akāsi, kasmā arahante lajjāpesi”ti āha. Tāta, arahantā nāma evarūpā na hontīti. Atha naṃ so āha-

“Kīdisā samaṇā tuyhaṃ, bāḷhaṃ kho ne pasamsasi;
kiṃsīlā kiṃsamācārā, taṃ me akkhāhi pucchitā”ti.

“Santindriyā santamanā, santatejā guṇamaggasaṅṅhitā;
Sā āha-

“Santindriyā santamanā, santatejā guṇamaggasaṅṅhitā;
okkhittacakkhū mitabhāṇī, tādīsā samaṇā mama.

“Vasanti vanamogayha, nāgo chetvāva bandhanam;
ekakiyā adutiyā, tādīsā samaṇā mamā”ti.

Evañca pana vatvā seṭṭhissa pure ṭhatvā tiṇṇam ratanānam guṇam kathesi. Seṭṭhi tassā vacanam sutvā “yadi evam, tava samaṇe ānetvā maṅgalaṃ karomā”-ti. Sā pucchi “kadā karissatha, tātā”ti. Seṭṭhi cintesi- “katipāhaccayenāti vutte pesetvā pakkosāpeyyā”ti. Atha nam “sve ammā”ti āha. Sā sāyanhasamaye upari-pāsādam āruyha mahantaṃ pupphasamuggaṃ gahetvā satthu guṇe anussarivā aṭṭha pupphamuṭṭhiyo dasabalassa vissajjetvā añjaliṃ paggayha namassamānā aṭṭhāsi. Evañca avaca- “bhagavā sve pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā”ti. Tāni pupphāni gantvā dasabalassa matthake vitānam hutvā aṭṭhaṃsu. Satthā āvajjento taṃ kāraṇam addasa. Dhammadesanāpariyosāne anāthapiṇḍikamahāseṭṭhi dasabalaṃ vanditvā “sve, bhante, pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mama gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti āha. Cūḷasubhaddāya nimantitamha seṭṭhīti. Na, bhante, kañci āgataṃ passāmāti. Āma, seṭṭhi, saddhā pana upāsikā dūre yojanasatamatthakepi yojanasahassamatthakepi ṭhitā himavanto viya paññāyatīti vatvā-

“Dūre (2.0272) santo pakāseṇti, himavantova pabbato;

asantettha na dissanti, rattim khittā yathā sarā”ti. (dha. pa. 304)-

Imaṃ gāthamāha. Anāthapiṇḍiko “bhante, mama, dhītu saṅgahaṃ karoṭhā”ti vanditvā pakkāmi.

Satthā ānandattheraṃ āmantesi- “ahaṃ, ānanda, sāketam gamissāmi, pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ salākaṃ dehi. Dadanto ca chaḷabhiññānaṃyeva dadeyyāsi”ti. Thero tathā akāsi. Cūḷasubhaddā rattibhāgasamanantare cintesi- “buddhā nāma bahukiccā bahukaraṇīyā, maṃ sallakkheyya vā na vā, kiṃ nu kho karissāmi”ti. Tasmim khaṇe vessavaṇo mahārājā cūḷasubhaddāya kathesi- “bhadde, mā kho tvaṃ vīmanā ahoṣi, mā dummanā. Adhivutthaṃ te bhagavatā svātanāya bhattaṃ saddhiṃ bhikkhusaṅghenā”ti. Sā tuṭṭhapahaṭṭhā dānameva saṃvidahi. Sakkopi kho devarājā vissakammaṃ āmantesi- “tāta, dasabalo cūḷasubhaddāya santikaṃ sāketanagaraṃ gacchissati, pañca kūṭāgārasatāni māpehi”ti. So tathā akāsi. Satthā pañcahi chaḷabhiññasatehi parivuto kūṭāgārayānena maṇivaṇṇam ākāsaṃ vilikhanto viya sāketanagaraṃ agamāsi.

Subhaddā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānam datvā satthāraṃ vanditvā āha- “bhante, mayhaṃ sasurapakkho micchādīṭṭhiko, sādhu tesam anucchavikadhammaṃ kathethā”ti. Satthā dhammaṃ desesi. Kāḷakaseṭṭhi sotāpanno hutvā attano uyyānam dasabalassa adāsi. Acelakā “amhākaṃ paṭhamaṃ dinnan”-ti nikkhamitum na icchanti. “Gacchatha nīharitabbaniyāmena te nīharathā”ti sabbe nīharāpetvā tattheva satthu vihāraṃ kāretvā brahmadeyyam katvā udakaṃ

pātesi. So kāḷakena kāritatāya kāḷakārāmo nāma jāto. Bhagavā tasmim samaye tattha viharati. Tena vuttaṃ- “sākete viharati kāḷakārāme” ti.

Bhikkhū āmantesīti pañcasate bhikkhū āmantesi. Te kira sāketanagaravāsino kulaputtā satthu dhammadesanaṃ sutvā satthu santike pabbajitvā upaṭṭhānasā-lāya nisinnā “aho buddhaguṇā nāma mahantā, evarūpaṃ nāma micchādīṭṭhikaṃ kāḷakaseṭṭhiṃ diṭṭhito mocetvā sotāpattiphalaṃ pāpetvā (2.0273) sakalanagaraṃ satthārā devalokasadiṣaṃ katan”ti dasabalassa guṇaṃ kathenti. Satthā tesāṃ guṇaṃ kathentānaṃ cittaṃ upaparikkhitvā- “mayi gate mahatī desanā samuṭṭhi-ssati, desanāpariyosāne ca ime pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahissanti, mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā kampissati”ti dhammasabhaṃ gantvā paññattavarabuddhāsane nisinno te bhikkhū ādiṃ katvā **yaṃ, bhikkhave, sadeva-kassa lokassā**ti imaṃ desanaṃ ārabhi. Evamidaṃ suttaṃ guṇakathāya nikkhi-
ttanti veditabbaṃ.

Tattha “tamahaṃ jānāmī”ti padapariyosāne mahāpathavī udakapariyantaṃ katvā akampittha. **Abbhaññāsinti** abhi-aññāsiṃ, jāninti attho. **Viditanti** pākaṭaṃ katvā ñātaṃ. Iminā etaṃ dasseti- aññe jānantiyeva, mayā pana pākaṭaṃ katvā viditanti. Imehi tihi padehi sabbaññutabhūmi nāma kathitā. **Taṃ tathāgato na upa-ṭṭhāsī**ti taṃ chadvārikaṃ ārammaṇaṃ tathāgato taṇhāya vā diṭṭhiyā vā na upa-ṭṭhāsī na upagañchi. Ayañhi passati bhagavā cakkhunā rūpaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto so bhagavā. Suṇāti bhagavā sotena saddaṃ. Ghāyati bhagavā ghānena gandhaṃ. Sāyati bhagavā jivhāya rasaṃ. Phusati bhagavā kāyena phoṭṭhabbaṃ. Vijānāti bhagavā manasā dhammaṃ, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto so bhagavā. Tena vuttaṃ- “taṃ tathāgato na upa-ṭṭhāsī”ti. Iminā padena khīṇāsavabhūmi kathitāti veditabbā.

Taṃ mamassa musāti taṃ me vacanaṃ musāvādo nāma bhavye. **Taṃ passa tādisamevā**ti tampi musāvādo bhavye. **Taṃ mamassa kalī**ti taṃ vacanaṃ mayhaṃ doso bhavye attho. Ettāvataṃ saccabhūmi nāma kathitāti veditabbā.

Daṭṭhā daṭṭhabbanti disvā daṭṭhabbaṃ. **Diṭṭhaṃ na maññatī**ti taṃ diṭṭhaṃ rūpā-yatanaṃ “ahaṃ mahājanena diṭṭhameva passāmī”ti taṇhāmānadiṭṭhīhi na maññati. **Adiṭṭhaṃ na maññatī**ti “ahaṃ mahājanena adiṭṭhameva etaṃ passāmī”ti evampi taṇhādīhi maññanāhi na maññati. **Daṭṭhabbaṃ na maññatī**ti “mahājanena diṭṭhaṃ passāmī”ti evampi tāhi maññanāhi na maññati. Daṭṭhabbañhi adiṭṭhampi hotiyeva. Evarūpāni hi vacanāni tīsupi kālesu labbhanti, tenassa attho vutto. **Daṭṭhāraṃ na maññatī**ti passitāraṃ (2.0274) ekasattaṃ nāma tāhi maññanāhi na maññatī attho. Sesatṭhānesupi imināva nayena attho veditabbo. Iminā ettakena ṭhānena suññatābhūmi nāma kathitā.

Iti kho, bhikkhaveti evaṃ kho, bhikkhave. **Tādīyeva tādīti tādītā** nāma ekasadi-satā. Tathāgato ca yādiso lābhādīsu, tādīsova alābhādīsu. Tena vuttaṃ- “lābhēpi tādī, alābhēpi tādī. Yasepi tādī, ayasepi tādī. Nindāyapi tādī, pasamsāyapi tādī. Sukhēpi tādī, dukkhēpi tādī”ti (mahāni. 38, 192). Imāya tādītāya tādī. **Tamhā ca pana tādīmhā**ti tato tathāgatātādīto añño uttaritaro vā paṇītataro vā tādī natthīti ettāvataṃ tādībhūmi nāma kathitā. Imāhi pañcabhūmīhi desanaṃ niṭṭhāpentassa

pañcasupi ṭhānesu mahāpathavī sakkebhāvena akampittha. Desanāpariyosāne te pañcasate adhunāpabbajite kulaputte ādiṃ katvā taṃ ṭhānaṃ pattānaṃ deva-manussānaṃ caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṃ pivimsu.

Bhagavāpi suttaṃ niṭṭhāpetvā gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **yaṃkiñcīti-ādimāha**. Tattha **ajjhositaṃ saccamutaṃ paresanti** paresaṃ saddhāya parapattiyāyanāya saccamutanti maññitvā ajjhositaṃ gilitvā pariniṭṭhāpetvā gahitaṃ. **Sayasaṃvute-sūti** sayameva saṃvaritvā piyāyitvā gahitagahaṇesu, diṭṭhigatikesūti attho. Diṭṭhigatikā hi sayamaṃ saṃvutāti vuccanti. **Saccaṃ musā vāpi paraṃ daheyyāti** tesu sayamaṃ saṃvutasaṅkhātesu diṭṭhigatikesu tathāgato tādī tesamaṃ ekampi vacanaṃ “idameva saccaṃ moghamaññaṃ”ti evamaṃ saccaṃ musā vāpi paraṃ uttamaṃ katvā na odaheyya, na saddaheyya, na pattiyāyeyya. **Etañca sallanti** etaṃ diṭṭhisallaṃ. **Paṭikacca disvāti** puretamaṃ bodhimūleyeva disvā. **Visattāti** laggā lagitā palibuddhā. **Jānāmi passāmi tatheva etanti** yathāyamaṃ pajā ajjhositā gilitvā pariniṭṭhāpetvā visattā laggā lagitā, evamaṃ ahampi jānāmi passāmi. Tathā evamaṃ yathā etāya pajāya gahitanti evamaṃ ajjhositaṃ natthi tathāgatānanti attho.

5. Brahmācariyasuttavaṇṇanā

25. Pañcame (2.0275) **janakuhanatthanti** tīhi kuhanavatthūhi janassa kuhanatthāya. **Na janalapanatthanti** na janassa upalāpanatthamaṃ. **Na lābhasakkārasilokānisamsatthanti** na cīvarādithutivacanatthamaṃ. **Na itivādappamokkhānisamsatthanti** na tena tena kāraṇena katavādānisamsatthamaṃ, na vādassa pamokkhānisamsatthamaṃ. **Na iti mamaṃ jano jānātūti** na “evamaṃ kira esa bhikkhu, evamaṃ kira esa bhikkhū”ti janassa jānanatthāya. **Saṃvaratthanti** pañcahi saṃvarehi saṃvaraṇatthāya. **Pahānatthanti** tīhi pahānehi pajahanatthāya. **Virāgatthanti** rāgādīnaṃ virājjanatthāya. **Nirodhatthanti** tesamaṃyeva nirujjhanatthāya. **Anītiṃ** itihaparivajjitaṃ, aparapattiyanti attho. **Nibbānogaḍḍhagāminanti** nibbānassa antogāminaṃ. Maggabrahmācariyañhi nibbānaṃ ārammaṇaṃ karitvā nibbānassa antoyeva vattati pavattati. **Paṭipajantīti** duvidhampi paṭipajanti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭamaṃ kathetvā gāthāsu vivaṭṭameva kathitaṃ.

6. Kuhasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **kuhāti** kuhakā. **Thaddhāti** kodhena ca mānena ca thaddhā. **Lapāti** upalāpakā. **Siṅgīti** “tatha katamaṃ siṅgaṃ, yaṃ siṅgaṃ siṅgaratā caturatā caturiyamaṃ parikkhattatā pārikkhattiyaṃ”ti (vibha. 852) evamaṃ vuttehi siṅgasadisehi pākatakilēsehi samannāgatā. **Unnaḷāti** uggatanaḷā tucchamaṇaṃ ukkhipitvā ṭhitā. **Asamāhitāti** cittekaggamattassāpi alābhino. **Na me te, bhikkhave, bhikkhū māmakāti** te mayhamaṃ bhikkhū mama santakā na honti. “Te mayhan”ti idaṃ pana sathāraṃ uddissa pabbajitattā vuttaṃ. **Te kho me, bhikkhave, bhikkhū māmakāti** idhāpi meti attānaṃ uddissa pabbajitattā vadati, sammāpaṭipannattā pana “māmakā”ti āha. **Vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajantīti** silādīhi guṇehi vaḍḍhanato vuddhiṃ,

niccalabhāvena virūḷhiṃ, sabbattha patthaṭatāya vepullaṃ pāpuṇanti. Te panete yāva arahattamaggā viruhanti, arahattaphalaṃ patte virūḷhā nāma honti. Iti imasmiṃ suttepi gāthāsupi vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

7. Santuṭṭhisuttavaṇṇanā

27. Sattame (2.0276) **appānīti** parittāni. **Sulabhānīti** sukkena laddhabbāni, yattha katthaci sakkā honti labhituṃ. **Anavajjānīti** niddosāni. **Piṇḍiyālopabhojananti** jaṅghāpiṇḍiyabalena caritvā ālopamattaṃ laddhaṃ bhojanaṃ. **Pūtimuttanti** yaṃkiñci muttaṃ. Yathā hi suvaṇṇavaṇṇopi kāyo pūtikāyoti vuccati, evaṃ abhina-vampi muttaṃ pūtimuttameva.

Vighātoti vigataghāto, cittassa dukkhaṃ na hotīti attho. **Disā nappaṭihaññatīti** yassa hi “asukaṭṭhānaṃ nāma gato cīvarādīni labhissāmi”ti cittaṃ uppajjati, tassa disā paṭihaññati nāma. Yassa evaṃ na uppajjati, tassa nappaṭihaññati nāma. **Dhammāti** paṭipattidhammā. **Sāmaññassānulomikāti** samaṇadhammassa anu-lomā. **Adhiggaḥitāti** sabbete tuṭṭhacittassa bhikkhuno adhiggaḥitā honti antogatā na paribāhirāti.

8. Ariyavaṃsasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhamassa ajjhāsayiko nikkhepo. Imaṃ kira mahā-ariyavaṃsasuttantaṃ bhagavā jetavanamahāvihāre dhammasabhāyaṃ paññattavarabuddhāsane nisinno attanopi parapuggalānampi ajjhāsayavasena parivāretvā nisinnāni cattā-līsa bhikkhusahassāni, “bhikkhave”ti āmantetvā **cattārome, bhikkhave, ariyavaṃsāti** ārabhi. Tattha

ariyavaṃsāti ariyānaṃ vaṃsā. Yathā hi khattiyavaṃso brāhmaṇavaṃso vessavaṃso suddavaṃso samaṇavaṃso kulavaṃso rājavaṃso, evaṃ ayampi aṭṭhamo ariyavaṃso ariyatanti ariyapaveṇī nāma hoti. So kho panāyaṃ ariyavaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūlagandhādīnaṃ kāḷānusārigandhādayo viya aggamakkhāyati.

Ke pana te ariyā, yesaṃ ete vaṃsāti? Ariyā vuccanti buddhā ca paccekabuddhā ca tathāgatasāvaka ca, etesaṃ ariyānaṃ vaṃsāti **ariyavaṃsā**. Ito pubbe hi satasahassakappādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkhyeyyānaṃ matthake taṇhaṅkaro, medhaṅkaro, saraṇaṅkaro, dīpaṅkaroti cattāro (2.0277) buddhā uppannā, te ariyā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Tesāṃ buddhānaṃ parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṃ atikkamitvā koṇḍañño nāma buddho uppanno ...pe... imasmiṃ kappe kakusandho, koṇāgamano, kassapo, amhākaṃ bhagavā gotamoti cattāro buddhā uppannā, tesāṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā. Apica atītānāgatapaccuppannānaṃ sabbabuddha-paccekabuddha-buddhasāvakaṇaṃ ariyānaṃ vaṃsāti ariyavaṃsā.

Te kho panete **aggaññā** aggāti jānitabbā, **rattaññā** dīgharattaṃ pavattāti jānitabbā, **vaṃsaññā** vaṃsāti jānitabbā. **Porāṇā** na adhunuppattikā. **Asaṃkiṇṇā** aviṇṇā anapanitā. **Asaṃkiṇṇapubbā** atītabuddhehipi na saṃkiṇṇapubbā, “ki imehi”-ti na apanitapubbā. **Na saṃkiyantīti** idānipi na apaniyanti. **Na saṃkiyissantīti** anāgatabuddhehipi na apaniyissantīti. Ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi **appaṭi-kuṭṭhā**, samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītareṇāti** na thūlasukhumalūkhapaṇitathirajīṇṇānaṃ yena kenaci, atha kho yathāladdhādīnaṃ itarītareṇa yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseṇa nayo. Tesāṃ vitthārakathā “santuṭṭhassa, bhikkhave, anuppannā ceva kusalā dhammā uppajjantī”ti imasmiṃ sutte vuttanayeneva veditabbā. Iti ime tayo santose sandhāya “santuṭṭho hoti itarītareṇa cīvareṇa, yathāladdhādīsū yena kenaci cīvareṇa santuṭṭho hotī”ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaraṃ jānitabbaṃ, cīvarakkhettaṃ jānitabbaṃ, paṃsukūlaṃ jānitabbaṃ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarappaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaraṃ jānitabbanti** khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṃ, vākacīraṃ, phalacīraṃ, kesakambalaṃ, vāḷakambalaṃ, potthako, cammaṃ, ulūkapakkaṃ, rukkhadussaṃ, latādussaṃ, erakadussaṃ, kadalidussaṃ, veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni.

Cīvarakkhettanti (2.0278) “saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena, paṃsukūlaṃ vā”ti evaṃ uppajjanato cha khettāni, aṭṭhannañca mātikānaṃ vasena aṭṭha khettāni jānitabbāni.

Paṃsukūlanti sosānikaṃ, pāpaṇikaṃ, rathiyaṃ, saṅkārakūṭakaṃ, sotthiyaṃ, sinānaṃ, titthaṃ, gatapaccāgataṃ, aggidaḍḍhaṃ, gokhāyitaṃ, upacikakhāyitaṃ, undūrakhāyitaṃ, antacchinnaṃ, dasacchinnaṃ, dhajāhaṭṭhaṃ, thūpaṃ, samaṇacī-

varam, sāmuddiyam, ābhisekiyam, panthikam, vātāhaṭam, iddhimayam, devadattiyanti tevīsati paṃsukūlāni veditabbāni. Ettha ca **sothhiyanti** gabbhamalaharaṇam. **Gatapaccāgatanti** matakasarīram pārupitvā susānam netvā ānītacīvaram. **Dhajāhantanti** dhajam ussāpetvā tato ānītam. **Thūpanti** vammike pūjitacīvaram. **Sāmuddiyanti** samuddavīcīhi thalam pāpītam. **Panthikanti** pantham gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaram. **Iddhimayanti** ehibhikkhucīvaram. Sesam pākaṭamevāti.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā- cīvare vitakkasantoso, gamanasantoso, pariyesanasantoso, paṭilābhasantoso, mattapaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjanasantoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso, udakasantoso, dhovanasantoso, karaṇasantoso, parimāṇasantoso, suttasantoso, sibbanasantoso, rajanasantoso, kappasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti.

Tattha sādakabhikkhunā temāsam nibaddhavāsam vasitvā ekamāsamattam vitakketum vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaram karoti, paṃsukūliko aḍḍhamāseneva karoti. Idam māsaḍḍhamāsamattam vitakkanam **vitakkasantoso** nāma. Vitakkasantosena pana santuṭṭhena bhikkhunā pācīnakhaṇḍarājivāsikapamṃsukūlikattherasadisena bhavitabbam.

Thero kira “cetiya-pabbatavīhāre cetiyam vandissāmī”ti āgato cetiyam vanditvā cintesi- “mayham cīvaram jiṇṇam, bahūnam vasanaṭṭhāne labhissāmī”ti. So mahāvīhāram gantvā saṅghattheram disvā vasanaṭṭhānam pucchitvā tattha vuttho punadivase cīvaram ādāya āgantvā theram vandi. Thero “kiṃ (2.0279), āvuso”ti āha. Gāmadvāram, bhante, gamissāmīti. Ahampāvuso, gamissāmīti. Sādhu, bhanteti gacchanto mahābodhidvārakoṭṭhake ṭhatvā “puññavantānam vasanaṭṭhāne manāpam labhissāmī”ti cintetvā “aparissuddho me vitakko”ti tatova paṭinivatti. Punadivase ambaṅgaṇasamīpato, punadivase mahācetiyaṃ uttaradvārato tattheva paṭinivattitvā catutthadivase therassa santikam agamāsi. Thero “imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissatī”ti cīvaram gahetvā tena saddhiṃyeva pañham pucchamāno gāmaṃ pāvisi. Tañca rattim eko manusso uccārapalibuddho sāṭakeyeva vaccam katvā tam saṅkārattṭhāne chaḍḍesi. Paṃsukūlikatthero tam nīlamakkhikāhi samparikiṇṇam disvā añjalim paggaṇhesi. Mahāthero “kiṃ, āvuso, saṅkārattṭhānassa añjalim paggaṇhāsi”ti. Nāham, bhante, saṅkārattṭhānassa añjalim paggaṇhāmi, mayham pitu dasabalassa paggaṇhāmi, puñṇadāsiyā sarīram pārupitvā chaḍḍitam paṃsukūlam tumbamatte pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena dukkarataram katam, bhanteti. Mahāthero “parissuddho vitakko paṃsukūlikassā”ti cintesi. Paṃsukūlikattheropi tasmimyeva ṭhāne ṭhito vipassanam vaḍḍhetvā tīṇi phalāni patto tam sāṭakam gahetvā cīvaram katvā pārupitvā pācīnakhaṇḍarājim gantvā aggaphalam arahattam pāpuṇi.

Cīvaratthāya gacchantassa pana “kattha labhissāmī”ti acintetvā kammaṭṭhānasīseneva gamanam **gamanasantoso** nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjim pesalam bhikkhum gahetvā pariyesanam **pariyesanasantoso** nāma. Evam pariyesantassa āhariyamānam cīvaram dūrato disvā “etaṃ

manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan”ti evaṃ avitakkētvā thūlasukhumādīsu yathāladdheneva santussanaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. Evaṃ laddhaṃ gaṇhanta-ssāpi “ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassā”ti attano pahonakamatteneva santussanaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Cīvaraṃ pariyesantassa pana “asukassa gharadvāre manāpaṃ labhissāmi”ti acintētvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṃ **loluppavivajjanasantoso** Nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṃ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṃ **yathālābhasantoso** Nāma. Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ **yathābalasantoso** nāma. Manāpaṃ aññassa (2.0280) datvā attanā yena kenaci yāpanaṃ **yathāsārūppasantoso** nāma.

“Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpan”ti avicāretvā yena kenaci dhovanūpāgena udakena dhovanaṃ **udakasantoso** nāma. Paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati. Dhovantassa pana muggarādīhi apaharivā hatthehi madditvā dhovanaṃ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṃ vaṭṭati. Evaṃ dhovitvā karontassa “idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhuman”ti akopētvā pahonakanīhārenea karaṇaṃ **karaṇasantoso** nāma. Timaṇḍalapaticchādanamattasseva karaṇaṃ **parimāṇasantoso** nāma. Cīvarakaraṇatthāya pana manāpaṃ suttaṃ pariyesissāmīti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādāmūle vā ṭhapitaṃ yaṃkiñci-deva suttaṃ gahētvā karaṇaṃ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle pana aṅgulamate satta vāre na vijjhitaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamate pana satta vāre vijjhitaṃ. Evaṃ karontassa maggapaṭipannaṃ sahāyena bhavitaṃ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṃ **sibbanasantoso** nāma. Rajanta pana kālakacchakādīni pariyesanta na caritaṃ, somavakkalādīsu yaṃ labhati, tena rajitaṃ. Alabhanta pana manussehi araṇṇe vākaṃ gahētvā chaḍḍitarajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṃ vā gahētvā rajitaṃ. Ayaṃ **rajanasantoso** nāma. Nilakaddamakālasāmesu yaṃkiñci gahētvā hatthipīṭṭhe nisinnassa paññāyamānakappa-karaṇaṃ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnappaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kāraṃ vā alabhanta ṭhapētuṃ vaṭṭati, labhanta na vaṭṭati. Katampi sace antevāsikādīnaṃ dātukāmo hoti, te ca asannihitā, yāva āgamaṇā ṭhapētuṃ vaṭṭati. Āgataṃ dātānaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhitaṃ. Aññasmim cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi (2.0281) hoti, adhiṭṭhitaṃ na hotīti **mahāsivattthero** āha. Ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Vissajjenta pana na mukhaṃ oloketvā dātānaṃ, sāraṇiyadhamme ṭhatvā vissajjetabbanti ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarappaṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Tesaṃ vitthāra-kathā visuddhimagge (visuddhi. 1.24-25) veditabbā. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento cīvarasantosamahā-ariyavaṃsavasena santuṭṭho hotīti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti. Eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṃ katheti. Eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇaṃ katheti. Taṃ dassetuṃ “itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī”ti vuttaṃ.

Anesananti dūteyyapahinagamānūyogapabhedam nānappakāraṃ anesanaṃ. **Appatirūpanti** ayuttaṃ. **Aladdhā cāti** alabhitvā. Yathā ekacco “kathaṃ nu kho cīvaraṃ labhissāmi”ti puññavantehi bhikkhūhi saddhiṃ ekato hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritassati, santuṭṭho bhikkhu evaṃ aladdhā cīvaraṃ na paritassati. **Laddhā cāti** dhammena samena labhitvā. **Agadhitoti** vigatalobhagiddho. **Amucchitoti** adhimattataṅhāya mucchaṃ anāpanno. **Anajjhopannoti** taṅhāya anotthato aperiyaṇaddho. **Ādīnavadassāvīti** anesanāpattiyañca gedhitaparibhoge ca ādīnavam passamāno. **Nissaraṇapaññoti** “yāvadeva sītassa paṭighātāyā”ti vuttaṃ nissaraṇameva pajānanto.

Itarītaracīvarasantuṭṭhiyāti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkamsetīti** “ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampadamāleyeva paṃsukūlikaṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī”ti attukkamaṇaṃ na karoti. **No paraṃ vambhetīti** “ime panaññe bhikkhū na paṃsukūlikā”ti vā, “paṃsukūlikaṅgamattampi etesaṃ natthī”ti vā evaṃ paraṃ na vambheti. **Yo hi tattha dakkhoti** yo tasmim cīvarasantose vaṇṇavādādīsu vā dakkho cheko (2.0282) byatto. **Analasoti** sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno paṭissatoti** sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṃse ṭhitoti** ariyavaṃse paṭiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthāpi piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapātakkhettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātappaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha **piṇḍapātoti** odano kummāso sattu maccho

maṃsaṃ khīraṃ dadhi sappi navanītaṃ telaṃ madhu phāṇitaṃ yāgu khādaniyaṃ sāyaniyaṃ lehaniyanti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakkhettanti saṅghabhataṃ uddesabhataṃ nimantaṃ salāka-bhataṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikabhataṃ āgantukabhataṃ gamika-bhataṃ gilānabhataṃ gilānupaṭṭhākabhataṃ dhurabhataṃ kuṭibhataṃ vāra-bhataṃ vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakkhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso gamanasantoso pariyesanasantoso paṭilābhasantoso paṭiggahaṇasantoso mattapaṭiggahaṇasantoso loluppavivajjanasantoso yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantoso upakārasantoso parimāṇasantoso paribhogasantoso sannidhiparivajjanasantoso vissajjanasantosoti pannarasa santosā.

Tattha sādako bhikkhu mukhaṃ dhovivā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ therūpaṭṭhānakāle “sve kattha piṇḍāya carissāmāti? Asukagāme, bhante”ti ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Ekacārikena vitakkamāḷake ṭhatvā vitakketabbaṃ. Tato paṭṭhāya vitakkento ariyavaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ **vitakkasantoso** nāma.

Piṇḍāya pavisantena “kuhiṃ labhissāmi”ti acintetvā kammaṭṭhānasīsenā gantabbaṃ. Ayaṃ **gamanasantoso** nāma. Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā agga-hetvā lajjīṃ pesalameva gaṇetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ **pariyesanasantoso** nāma. Dūratova āhariyamānaṃ disvā “etaṃ manāpaṃ (2.0283), etaṃ amanāpan”ti cittaṃ na uppādetabbaṃ. Ayaṃ **paṭilābhasantoso** nāma. “Imaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, imaṃ amanāpaṃ na gaṇhissāmi”ti acintetvā yaṃkiñci yāpanamattaṃ gaṇetabbaṃ. Ayaṃ **paṭiggahaṇasantoso** Nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṃ dātukāmo, appaṃ gaṇetabbaṃ. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, pamāṇeneva gaṇetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyakopi appaṃ dātukāmo, appaṃ gaṇetabbaṃ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahuṃ dātukāmo, pamāṇena gaṇetabbaṃ. Paṭiggahaṇasmiñhi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkheti, saddhādeyyaṃ vinipāteti, sāsanaṃ na karoti, vijātamātuyāpi cittaṃ gaṇetuṃ na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṃ **mattapaṭiggahaṇasantoso** nāma. Aḍḍhakulāniyeva agantvā dvārapaṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ **loluppavivajjanasantoso** Nāma. **Yathālābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā “samaṇadhammaṃ anupālessāmi”ti evaṃ upakāraṃ ṇatvā paribhuñjanaṃ **upakārasantoso** nāma. Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbaṃ. Anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ, asati harāpetvā paṭiggahaṇamattaṃ gaṇetabbaṃ. Ayaṃ **parimāṇasantoso** nāma. “Jighacchāya paṭivinodanaṃ idamettha nissaraṇaṃ”ti evaṃ paribhuñjanaṃ **paribhogasantoso** nāma. Nidahitvā na paribhuñjitabbanti ayaṃ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma. Mukhaṃ anoloketvā sāraṇiyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ. Ayaṃ **vissajjanasantoso** nāma.

Piṇḍapātappaṭisaṃyuttāni pana pañca dhutaṅgāni piṇḍapātikaṅgaṃ sapadāna-cārikaṅgaṃ ekāsānikaṅgaṃ pattapiṇḍikaṅgaṃ khalupacchābhattikaṅganti. Tesāṃ vitthārakathā visuddhimagge (visuddhi. 1.26-30) vuttā. Iti piṇḍapātasantosama-

hā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti, imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti. Vaṇṇavādīti-ādīni vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanenāti idha senāsaṇaṃ jānitabbaṃ, senāsanakkhettaṃ jānitabbaṃ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanappaṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ (2.0284) jānitabbaṃ. Tattha **senāsananti** mañco piṭhaṃ bhisi bimbohanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo māḷo veḷugumbo rukkhamaḷaṃ yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakkhettanti saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vāti cha khettāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanappaṭisaṃyuttāni** Pana pañca dhutaṅgāni āraññikaṅgaṃ rukkhamaḷikaṅgaṃ abbhokāsikaṅgaṃ sosānikaṅgaṃ yathāsanthatikaṅganti. Tesāṃ vitthāraḥkathā visuddhimagge (visuddhi. 1.31-35) vuttā. Iti senāsanasantosamahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento senāsanasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Gilānapaccayo pana piṇḍapāteyeva pavuṭṭho. Tattha yathālābhayathābalayathā-sāruppasantoseneva santussitabbaṃ. Nesajjikaṅgaṃ bhāvanārāma-ariyavaṃsaṃ bhajati. Vuttampi cetaṃ-

“Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā;
eko vīriyaṃyutto, dve ca cīvaranissitā”ti.

Iti bhagavā pathaviṃ pattharamāno viya sāgarakucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamaṃ cīvarasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā candaṃ uṭṭhāpento viya sūriyaṃ ullaṅghento viya ca dutiyaṃ piṇḍapātasantaṃ kathetvā sineruṃ ukkhipanto viya tatiyaṃ senāsanasantosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni saḥassanayapaṭimaṇḍitaṃ catutthaṃ bhāvanārāmaṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ **puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti** desanaṃ ārabhi.

Tattha āramaṇaṃ ārāmo, abhiratīti attho. Bhāvanāya ārāmo assāti **bhāvanārāmo. Bhāvanāya ratoti bhāvanārato.** Pañcavidhe pahāne ārāmo assāti **pahānārāmo.** Apica bhāvento (2.0285) ramatīti **bhāvanārāmo.** Pajahanto ramatīti **pahānārāmoti** evamettha attho daṭṭhabbo. Ayañhi cattāro satipaṭṭhāne bhāvento ramati, ratim vindaṭīti attho. Tathā cattāro sammappadhāne. Cattāro iddhipāde, pañcīndriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, satta anupassanā, aṭṭhārasa mahāvīpassanā, sattaṭṭha bodhipakkhiyadhamme, aṭṭhatṭha ārammaṇavibhattiyo bhāvento ramati, ratim vindati. Kāmacchandādayo pana kilese pajahanto ramati, ratim vindati.

Imesu pana catūsu ariyavaṃsesu purimehi tīhi terasannaṃ dhutaṅgaṇaṃ catu-paccayasantosassa ca vasena sakalaṃ vinayapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, bhāvanārāmena avasesaṃ piṭakadvayaṃ. Imaṃ pana bhāvanārāmaṃ ariyavaṃsaṃ kathe-ntena bhikkhunā paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyā kathetabbo, dīghanikāye dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo, majjhimanikāye satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo, abhidhamme niddesapariyāyena kathetabbo.

Tattha **paṭisambhidāmagge nekkhammapāliya**-

“Nekkhammaṃ bhāvento ramati, kāmacchandaṃ pajahanto ramati. Abyāpādaṃ, byāpādaṃ... ālokasaññaṃ... thinamiddhaṃ... avikkhepaṃ, uddhaccaṃ... dhammavavatthānaṃ... vicikicchaṃ... ñāṇaṃ... avijjaṃ... pāmojjaṃ... aratiṃ... paṭhamajjhānaṃ, pañca nīvaraṇe... dutiyajjhānaṃ... vitakkavicāre... tatiyajjhānaṃ... pītiṃ... catutthajjhānaṃ... sukhadukkhe... ākāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāvento ramati, rūpasaññaṃ paṭighasaññaṃ nānattasaññaṃ pajahanto ramati. Viññāṇañcāyatanasamāpattiṃ ...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ bhāvento ramati, ākiñcaññāyatanasaññaṃ pajahanto ramati.

“Aniccānupassanaṃ bhāvento ramati, niccasaññaṃ pajahanto ramati. Dukkhānupassanaṃ... sukhasaññaṃ... anattānupassanaṃ... attasaññaṃ... nibbidānupassanaṃ... nandiṃ... virāgānupassanaṃ... rāgaṃ... nirodhānupassanaṃ... samudayaṃ... paṭinissaggānupassanaṃ... ādānaṃ... khayānupassanaṃ ... ghanasaññaṃ... vayānupassanaṃ... āyūhanaṃ... vipariṇāmanupassanaṃ... dhuvasaññaṃ... animittānupassanaṃ (2.0286) ... nimittaṃ... appaṇihitānupassanaṃ... paṇidhiṃ... suññatānupassanaṃ... abhinivesaṃ... adhipaññādhammavipassanaṃ... sārādānābhinivesaṃ... yathābhūtañāṇadassanaṃ... sammohābhinivesaṃ... ādīnavānupassanaṃ... ālayābhinivesaṃ... paṭisañkhānupassanaṃ... appaṭisañkhaṃ... vivaṭṭānupassanaṃ... saṃyogābhinivesaṃ... sotāpattimaggaṃ... diṭṭhekaṭṭhe kilese... sakadāgāmiṃmaggaṃ... oḷārike kilese... anāgāmiṃmaggaṃ... anusahagata kilese... arahattamaggaṃ bhāvento ramati, sabbakilese pajahanto ramati” ti (paṭi. ma. 1.41,95).

Evaṃ paṭisambhidāmagge nekkhammapāliya kathetabbo.

Dīghanikāye dasuttarasuttantapariyāyena-

“Ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati ...pe... dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati? Kāyagatāsatiṃ sātasahagataṃ, imaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati? Asmimānaṃ, imaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Katame dve dhamme ...pe... katame dasa dhamme bhāvento ramati? Dasa kasiṇāyatanāni, ime dasa dhamme bhāvento ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati? Dasa micchatte, ime dasa dhamme pajahanto ramati. Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hoti” ti (dī. ni. 3.351-360).

Evaṃ dīghanikāye dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo.

Majjhimanikāye satipaṭṭhānasuttantapariyāyena-

“Ekāyano ayaṃ, bhikkhave, maggo ...pe... yāvadeva ñāṇamattāya paṭissati-mattāya. Anissito ca viharati, na ca kiñci loke upādiyati. Evampi kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hoti bhāvanārato. Pahānārāmo hoti pahānarato. Puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu gacchanto vā gacchāmīti pajānāti ...pe... puna caparaṃ, bhikkhave, bhikkhu seyyathāpi passeyya sarīraṃ sivathikāya chaḍḍitaṃ ...pe... pūṭīni cuṇṇakajātāni. So imameva kāyaṃ (2.0287) upasaṃharati ‘ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃ-anatīto’ ti. Iti ajjhantaṃ

vā kāye kāyānupassī viharati ...pe... evampi kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotī”ti (ma. ni. 1.106 ādayo).

Evaṃ majjhimanikāye satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo.

Abhidhamme niddesapariyāyenā Ti sabbepi saṅkhate “aniccato dukkhato rogato gaṇḍato ...pe... saṃkilesikadhammato passanto ramati, evaṃ kho bhikkhu bhāvanārāmo hotī”ti (mahāni. 13; cūḷani. upasīvamāṇavapucchāniddeso 39, nandamāṇavapucchāniddeso 51). Evaṃ niddesapariyāyena kathetabbo.

Nevattānukkamaṃsetīti “ajja me saṭṭhi vā sattati vā vassāni aniccaṃ dukkhaṃ anaṭṭhāni vipassanāya kammaṃ karontassa ko mayā sadiso atthī”ti evaṃ attukkaṃsanaṃ na karoti. **No paraṃ vambhetī**ti “aniccaṃ dukkhanti vipassanāmatkampī natthi, kiṃ ime vissatṭhakammaṭṭhānā carantī”ti evaṃ paravambhanaṃ na karoti. Sesamaṃ vuttanayameva.

Ime kho, bhikkhave, cattāro ariyavaṃsāti, bhikkhave, ime cattāro ariyavaṃsā ariyatantiyo ariyapaveṇiyo ariyañjasā ariyavaṇṇumānīti suttantaṃ vinivaṭṭetvā idāni mahā-ariyavaṃsaparipūrakassa bhikkhuno vasanadisā dassento **imehi ca pana, bhikkhavesi-**ādimāha. Tattha **sveva aratiṃ sahatī**ti soyeva aratiṃ anabhiratiṃ ukkaṇṭhitam sahati abhibhavati. **Na taṃ arati sahatī**ti taṃ pana bhikkhuṃ yā esā pantesu senāsanesu adhiṅgalaṇaṃ dhammānaṃ bhāvanāya arati nāma hoti, sā sahitam adhibhavitum na sakkoti. **Aratiratisahoti**

aratiñca pañcakāmaguṇaratiñca sahati, adhibhavitum sakkoti.

Idāni gāthāhi kūṭam gaṇhanto **nāratīti**-ādimāha. Tattha **dhīranti** vīriyavantam. **Nāрати dhīram sahatīti** idam purimasseva kāraṇavacanam. Yasmā sā dhīram na sahati nappahoti dhīram sahitum adhibhavitum na sakkoti, tasmā nāрати (2.0288) sahati dhīram. **Dhīro hi aratissahoti** aratisahattā hi so dhīro nāma, tasmā aratiṃ sahatīti attho. **Sabbakammavīhāyīnanti** sabbam tebhūmakakammaṃ cajitvā paricchinnaṃ parivaṭumam katvā ṭhitam. **Panuṇṇam ko nivārayeti** kilese panuditvā ṭhitam ko nāma rāgo vā doso vā nivāreyya. **Nekkam jambonadasseva, ko tam ninditumarahatīti** jambonadasaṅkhātassa jātirattasuvaṇṇassa nikkhasadisam garahitabbadosavimuttam ko tam puggalam ninditum arahati. **Brahmunāpi pasamsitoti** mahābrahmunāpi esa puggalo pasamsitoyevāti. Desanāpariyosāne cattālisa bhikkhusahassāni arahatte patitṭhahimsu.

9. Dhammapadasuttavaṇṇanā

29. Navame **dhammapadānīti** dhammakotṭhāsā. **Anabhijjhāti**-ādīsu abhijjhāpaṭikkhepena **anabhijjhā**, byāpādapāṭikkhepena **abyāpādo**, micchāsatiṭikkhepena **sammāsati**, micchāsamādhipaṭikkhepena **sammāsamādhi** veditabbo.

Anabhijjhālūti nittaṇho hutvā. **Abyāpanna cetasāti** sabbakālam pakatibhāvam avijahantena cittaena. **Sato ekaggacittassāti** satiyā samannāgato ārammaṇe ekaggacitto assa. **Ajjhattam susamāhitoti** niyakajjhatte sutṭhu ṭhapitacitto imasmiṃ suttepi gāthāyapi vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

10. Paribbājakasuttavaṇṇanā

30. Dasame **abhiññātā** Ti ñātā pākāṭā. **Annabhāroti**-ādīni tesam nāmāni. **Paṭisa-****llānā vuṭṭhitoti** phalasaṃpattito vuṭṭhito. Sā hi idha paṭisaṃllānanti adhippetā. **Paccakkhāyāti** paṭikkhipitvā. **Abhijjhālunti** sataṇham. **Kāmesu tibbasārāganti** vatthukāmesu bahalarāgam. **Tamam tattha evam vadeyyanti** tam aham tasmim kāraṇe evam vadeyyam. **Paṭikkositabbam maññeyyāti** paṭikkositabbāni paṭibāhitabbāni vā maññeyya. **Sahadhammikāti** sakāraṇā. **Vādānupātāti** dhammikavāde ghaṭṭayamānā adhammikavādānupātā, vādappavattiyoti attho. **Gārayhā ṭhānāti** garahitabbayuttakā paccayā. **Āgacchantīti** upagacchanti.

Ukkalāti (2.0289) ukkalajanapadavāsino. **Vassabhaññāti** vasso ca bhañño cāti dve janā. **Ahetukavādāti** “natthi hetu natthi paccayo sattānam visuddhiyā”ti-evamādivādino. **Akiriya vādāti** “karoto na kariyati pāpan”ti evam kiriyapaṭikkhepavādino. **Natthikavādāti** “natthi dinnam”ti-ādivādino. Te imesu tisupi dassanesu okkantaniyamā ahesum. Katham pana tesu niyāmo hotīti? Yo hi evarūpaṃ laddhiṃ gahetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu nisinnō sajjhāyati vīmaṃsati, tassa “natthi hetu natthi paccayo karoto na kariyati pāpaṃ ...pe... natthi dinnam ...pe... kāyassa bheda ucchijjati”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṃ ekaggam hoti, javanāni javanti. Paṭhamajavane satekiccho hoti, tathā dutiyādīsu, sattame

buddhānampi atekiccho anivatti ariṭṭhakaṇṭakasadiso hoti. Tattha koci ekaṃ dassanaṃ okkamati, koci dve, koci tīṇipi. Niyatamicchādiṭṭhikova hoti, patto sagga-maggāvaraṇaṅceva mokkhamaggāvaraṇaṅca, abhabbo tassa attabhāvassa anantaraṃ saggampi gantuṃ, pageva mokkhaṃ. Vaṭṭakhāṇuko nāmesa satto patha-vigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānaṃ natthi. Vassabhaññāpi edisā ahesuṃ. **Nindābyārosana-upārambhabhayā**ti attano nindabhayena ghaṭṭa-nabhayena upavādabhayena cāti attho. **Abhijjhāvinaye sikkhanti** abhijjhāvinayo vuccati arahattaṃ, arahatte sikkhamāno appamatto nāma vuccatīti suttante vaṭṭa-viṭṭaṃ kathetvā gāthāya phalasaṃpatti kathitāti.

Uruvelavaggo tatiyo.

4. Cakkavaggo

1. Cakkasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **cakkānī**ti sampattiyo. **Catucakkaṃ vattatī**ti cattāri sampatticakkāni vattanti ghaṭṭiyantiyevāti attho. **Patirūpadesa**vāsoti yattha catasso parisā sandissanti, evarūpe anucchavike dese vāso. **Sappurisāvassayo**ti buddhādīnaṃ sappurisānaṃ avassayanaṃ sevanaṃ (2.0290) bhajanaṃ, na rājānaṃ. **Attasammāpaṇidhī**ti attano sammā ṭhapanāṃ, sace pubbe assaddhādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya saddhādīsu patiṭṭhāpanāṃ. **Pubbe ca katapuñña**tāti pubbe upacitakusalatā. Idameva cettha pamāṇaṃ. Yena hi ñāṇasampayuttacittena kusalakammaṃ kataṃ hoti, tadeva kusalaṃ taṃ purisaṃ patirūpadese upaneti, sappurise bhajāpeti, so eva ca puggalo attānaṃ sammā ṭhāpeti. **Puñña**katoti katapuñño. **Sukhañceta**ṃdhivattatīti sukhañca etaṃ puggalaṃ adhvattati, avattharatīti attho.

2. Saṅghasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **saṅghavatthūnī**ti saṅgaṇhanakāraṇāni. **Dānañcā**ti-ādīsu ekacco hi dāneneva saṅgaṇhitabbo hoti, tassa dānameva dātabbaṃ. **Peyyavajjanti** piyavacanaṃ. Ekacco hi “ayaṃ dātabbaṃ nāma deti, ekekena pana vacanena sabbaṃ makkhetvā nāseti, kiṃ tassa dānaṃ”ti vattā hoti. Ekacco “ayaṃ kiñcāpi dānaṃ na deti, kathento pana telena viya makkheti. Esa detu vā mā vā, vacanamevassa sahasaṃ agghatī”ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānaṃ na paccāsīsati, piyavacanameva paccāsīsati. Tassa piyavacanameva vattabbaṃ. **Atthacariyā**ti atthavaḍḍhanakathā. Ekacco hi neva dānaṃ, na piyavacanaṃ paccāsīsati, attano hitakathaṃ vaḍḍhikathameva paccāsīsati. Evarūpassa puggalassa “idaṃ te kātabbaṃ, idaṃ na kātabbaṃ, evarūpo puggalo sevitaṃ, evarūpo na sevitaṃ”ti evaṃ atthacariyakathāva kathetabbā. **Samānattatī**ti samānasukhadukkhabhāvo.

Ekacco hi dānādīsu ekampi na paccāsīsati, ekāsane nisajjaṃ, ekapallaṅke sayanaṃ, ekato bhojananti evaṃ samānasukhadukkhaṃ paccāsīsati. So sace gahaṭṭhassa jātiyā pabbajitassa silena sadiso hoti, tassāyaṃ samānattatā kātabbā. **Tattha tattha yathārahanti** tesu tesu dhammesu yathānucchavikaṃ samānattatāti attho. **Rathassāṇiva yāyatoti** yathā rathassa gacchato āṇi saṅgaho nāma hoti, sā rathaṃ saṅgaṇhāti, evamime saṅgahā lokaṃ saṅgaṇhanti. **Na mātā puttakāraṇāti** yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, puttakāraṇā mānaṃ vā pūjaṃ vā na labheyya. **Saṅgahā** (2.0291) **ete** Ti upayogavacane paccattaṃ. Saṅgahe eteti vā pāṭho. **Samavekkhantīti** sammā pekkhanti. **Pāsaṃsā ca bhavantīti** pasamsaṇiyā ca bhavanti.

3. Sīhasuttavaṇṇanā

33. Tatiye **sīho** Ti cattāro sīhā- tiṇasīho, kāḷasīho, paṇḍusīho, kesarasīhoti. Tesu **tiṇasīho** kapotavaṇṇagāvisadiso tiṇabhakkho ca hoti. **Kāḷasīho** kāḷagāvisadiso tiṇabhakkhoyeva. **Paṇḍusīho** Paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso maṃsabhakkho. **Kesarasīho** lākhāparikkamakateneva mukhena aggaṇḍuṭṭhena catūhi ca pādapariyantehi samannāgato, matthakatopissa paṭṭhāya lākhātūlikāya katā viya tisso rājiyo piṭṭhimajjhena gantvā antarasatthimhi dakkhiṇāvattā hutvā ṭhitā. Khandhe panassa satahassagghanikakambalaparikkhepo viya kesarabhāro hoti, avasesaṭṭhānaṃ parisuddhasālipiṇḍasaṅkhacuṇṇapiṇḍavaṇṇaṃ hoti. Imesu catūsu sīhesu ayaṃ kesarasīho idha adhippeto.

Migarājāti sabbamigagaṇassa rājā. **Āsayāti** vasanaṭṭhānato, suvaṇṇaguhato vā rajatamaṇiphalikamanosilāguhato vā nikkhamatīti vuttaṃ hoti. Nikkhamamāno panesa catūhi kāraṇehi nikkhamati andhakārapīḷito vā ālokatthāya, uccārapassāvapīḷito vā tesam vassajjanatthāya, jighacchāpīḷito vā gocaratthāya, sambhavapīḷito vā assaddhammapaṭisevanatthāya. Idha pana gocaratthāya nikkhamanto adhippeto.

Vijambhatīti suvaṇṇatale vā rajatamaṇiphalikamanosilātalānaṃ vā aññatarasmim dve pacchimapāde samaṃ patiṭṭhāpetvā purimapāde purato pasāretvā sarīrassa pacchābhāgaṃ ākaḍḍhitvā purimabhāgaṃ abhiharitvā piṭṭhim nāmetvā gīvaṃ ukkhipitvā asanisaddaṃ karonto viya nāsapuṭāni pothetvā sarīralaggaṃ rajaṃ vidhunanto vijambhati. Vijambhanabhūmiyañca pana taruṇavacchako viya aparāparaṃ javati, javato panassa sarīraṃ andhakāre paribbhamantaṃ alātaṃ viya khāyati.

Anuviloketīti (2.0292) kasmā anuviloketi? Parānuddayatāya. Tasmim kira sīhanādaṃ nadante papātāvāṭādīsu visamaṭṭhānesu carantā hatthigokaṇṇamahimsādayo pāṇā papātepi āvāṭepi patanti, tesam anuddayāya anuviloketi. Kim panassa luddassa paramaṃsakhādino anuddayā nāma atthīti? Āma atthi. Tathā hi “kim me bahūhi ghātitehī” ti attano gocaratthāyāpi khuddake pāṇe na gaṇhāti. Evaṃ anuddayaṃ karoti, vuttampi cetam- “māhaṃ khuddake pāṇe visamagate saṅghātaṃ āpādesin” ti (a. ni. 10.21).

Sīhanādaṃ nadatīti tikkhattuṃ tāva abhītanādaṃ nadati. Evañca panassa vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā nadantassa saddo samantā tiyojanapadesaṃ ekanniādaṃ karoti, tamassa ninnādaṃ sutvā tiyojanabbhantaragatā dvipadacatuppadaḅaṇā yathāṭṭhāne ṭhātumu na sakkonti. **Gocarāya pakkamatīti** āhāratthāya gacchati. Kathaṃ? So hi vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā dakkhiṇato vā vāmato vā uppatanto usabhamattaṃ ṭhānaṃ gaṇhāti, uddhaṃ uppatanto cattāripi aṭṭhapi usabhaṭṭhānāni uppatati, same ṭhāne ujukaṃ pakkhandanto soḷasa-usabhamattampi vīsati-usabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, thalā vā pabbatā vā pakkhandanto saṭṭhi-usabhamattampi asīti-usabhamattampi ṭhānaṃ pakkhandati, antarāmagge rukkhaṃ vā pabbataṃ vā disvā taṃ pariharanto vāmato vā dakkhiṇato vā uddhaṃ vā usabhamattaṃ apakkamati. Tatiyaṃ pana sīhanādaṃ naditvā teneva saddhiṃ tiyojane ṭhāne paññāyati, tiyojanaṃ gantvā nivattitvā ṭhito attanova nādassa anuādaṃ suṇāti. Evaṃ sīghena javena pakkamati.

Yebhuyyenati pāyena. **Bhayaṃ santāsaṃ samveganti** sabbaṃ cittutrāsasseva nāmaṃ. Sīhassa hi saddaṃ sutvā bahū bhāyanti, appakā na bhāyanti. Ke pana teti? Samasīho hatthājāniyo assājāniyo usabhājāniyo purisājāniyo khīṇāsavoti. Kasmā panete na bhāyantīti? Samasīho tāva “jātigottakulasūrabhāvehi samānosmī”ti na bhāyati, hatthājāniyādayo attano sakkāyadiṭṭhibalavatāya na bhāyanti, khīṇāsavo sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā na bhāyati.

Bilāsayāti (2.0293) bile sayantā bilavāsino ahinakulagodhādayo. **Udakāsayāti** udakavāsino macchakacchapādayo. **Vanāsayāti** vanavāsino hatthi-assagokaṇṇamigādayo. **Pavisantīti** “idāni āgantvā gaṇhissati”ti maggaṃ oloketvā pavisanti. **Daḷhehīti** thirehi. **Varattehīti** cammarajjūhi. **Mahiddhikoti**-ādīsu vijambhanabhūmiyaṃ ṭhatvā dakkhiṇapassādīhi usabhamattaṃ, ujumu vīsati-usabhamattādilaṅghanavasena mahiddhikatā, sesamigānaṃ adhipatibhāvena mahesakkhatā, samantā tiyojanaṭṭhāne saddaṃ sutvā palāyantānaṃ vasena mahānubhāvatā veditabbā.

Evameva khoti bhagavā tesu tesu suttantesu tathā tathā attānaṃ kathesi. “Sīhoti kho, bhikkhave, tathāgatassetamaṃ adhivacanaṃ arahato sammāsambuddhassā”ti (a. ni. 5.99; 10.21) imasmim tāva sutte sīhasadisamaṃ attānaṃ kathesi.

“Bhisakko sallakattoti kho, sunakkhatta, tathāgatassetam adhivacanan”ti (ma. ni. 3.65) imasmiṃ vejjasadisaṃ, “brāhmaṇoti kho, bhikkhave, tathāgatassetam adhivacanan”ti (a. ni. 8.85) imasmiṃ brāhmaṇasadisaṃ, “puriso maggakusaloti kho, tissa, tathāgatassetam adhivacanan”ti (saṃ. ni. 3.84) imasmiṃ maggadesakapurisasadisaṃ, “rājāhamasmi, selā”ti (su. ni. 559; ma. ni. 2.399) imasmiṃ rājasadisaṃ. Imasmiṃ pana sutte sīhasadisaṃ eva katvā attānaṃ kathento evamāha.

Tatrāyaṃ sadisatā- sīhassa kañcanaguhādīsu vasanakālo viya hi tathāgatassa dīpaṅkarapādamūle katābhinihārassa aparimitakālaṃ pāramiyo pūretvā pacchimabhava paṭisandhiggahaṇena ceva mātukucchito nikkhamanena ca dasasahasasilokadhātum kampetvā vuddhimanvāya dibbasampattisadisaṃ sampattiṃ anubhavamānassa tīsu pāsādesu nivāsakālo daṭṭhabbo. Sīhassa kañcanaguhādīto nikkhantakālo viya tathāgatassa ekūnatimsasaṃvacchare vivaṭena dvārena kaṇḍakaṃ āruya channasahāyassa nikkhamitvā tīṇi rajjāni atikkamitvā anomānadītīre brahmunā dinnāni kāsāyāni paridahitvā pabbajitassa sattame divase rājagahaṃ gantvā tattha (2.0294) piṇḍāya caritvā paṇḍavagiripabbhāre katabhattakiccassa sammāsambodhiṃ patvā paṭhamameva magadharatṭhaṃ āgamanatthāya yāva rañño paṭiññādānakālo.

Sīhassa vijambhanakālo viya tathāgatassa dinnapaṭiññassa āḷarakālāma-upasaṅkamanam ādiṃ katvā yāva sujātāya dinnapāyāsassa ekūnapaṇṇāsāya piṇḍehi paribhuttakālo veditabbo. Sīhassa sarīravidhunanaṃ viya sāyanhasamaye sottiyena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā dasasahasacakkavāḷadevatāhi thomiya-mānassa gandhādīhi pūjyamānassa tikkhattum bodhiṃ padakkhiṇam katvā bodhimaṇḍam āruya cuddasahatthubbedhe ṭhāne tiṇasantharam attharivā catu-raṅgavīriyam adhiṭṭhāya nisinnassa taṃkhaṇaṅṅeva mārabalam vidhametvā tīsu yāmesu tisso vijjā visodhetvā anulomappaṭilomaṃ paṭiccasamuppādamahāsamuddam yamakañṇamanathanena manthentassa sabbaññutaññāṇe paṭividdhe tadanubhāvena dasasahasasilokadhātukampanam veditabbaṃ.

Sīhassa catudisāvilocanaṃ viya paṭividdhasabbaññutaññāṇassa sattasattāham bodhimaṇḍe viharitvā paribhuttamadhupiṇḍikāhārassa ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno dhammadesanāyācanaṃ paṭiggahetvā tattha viharantassa ekādasame divase “sve āsāḷhipuṇṇamā bhavissati”ti paccūsasamaye “kassa nu kho aham paṭhamam dhammam deseyyan”ti āḷarudakānam kālakatabhāvam ṅatvā dhammadesanatthāya pañcavaggiyānam olokanaṃ daṭṭhabbaṃ. Sīhassa gocaratthāya tiyojanaṃ gamanakālo viya attano pattacīvaram ādāya “pañcavaggiyānam dhammacakkaṃ pavattessāmi”ti pacchābhatte ajapālanigrodhato vuṭṭhitassa aṭṭhārasayojanamaggaṃ gamanakālo.

Sīhassa sīhanādakālo viya tathāgatassa aṭṭhārasayojanamaggaṃ gantvā pañcavaggiye saññāpetvā acalapallaṅke nisinnassa dasahi cakkavāḷasahashehi sannipatitena devagaṇena parivutassa “dveme, bhikkhave, antā pabbajitena na sevitabbā”ti-ādinā nayena dhammacakkappavattanakālo veditabbo. Imasmiṃ ca pana pade desiyamāne tathāgatasīhassa dhammaghoso heṭṭhā avīciṃ upari bhavaggaṃ gahetvā dasasahasasilokadhātum paṭicchādesi. Sīhassa saddena

khuddakapāṇānaṃ santāsāpajjanakālo (2.0295) viya tathāgatassa tīṇi lakkhaṇāni dīpetvā cattāri saccāni soḷasahākārehi saṭṭhiyā ca nayasahasseehi vibhajitvā dhammaṃ kathentassa dīghāyukānaṃ devānaṃ ṇāṇasantāsassa uppattikālo veditabbo.

Aparo nayo- sīho viya sabbaññutaṃ patto tathāgato, āsayabhūtāya kanakagu-
hāya nikkhamaṇaṃ viya gandhakuṭṭito nikkhamaṇakālo, vijambhanaṃ viya
dhammasabhaṃ upasaṅkamaṇakālo, disāvilocanaṃ viya parisāvilocanaṃ, sīha-
nādanadanaṃ viya dhammadesanākālo, gocarāya pakkamaṇaṃ viya paravādani-
mmaddanathāya gamaṇaṃ.

Aparo nayo- sīho viya tathāgato, himavantaniṣṭitāya kañcanaḡuhāya nikkha-
manaṃ viya āramaṇavasena nibbānaniṣṭitāya phalasaṃpattiyā vuṭṭhānaṃ,
vijambhanaṃ viya paccavekkhaṇaṇāṇaṃ, disāvilocanaṃ viya veneyyasattavilo-
kanaṃ, sīhanādo viya sampattaparisaṃyā dhammadesanā, gocarāya pakkamaṇaṃ
viya asampattānaṃ veneyyasattānaṃ santikūpasaṅkamaṇaṃ veditabbaṃ.

Yadāti yasmiṃ kāle. **Tathāgatoti** heṭṭhā vuttehi aṭṭhahi kāraṇehi tathāgato.
Loketi sattaloke. **Uppajjati** abhinīhārato paṭṭhāya yāva bodhipallaṅkā vā arahatta-
maggañāṇā vā uppajjati nāma, arahattaphale pana patte uppanno nāma. **Arahaṃ**
sammāsambuddhoti-ādīni visuddhimagge (visuddhi. 1.124 ādayo) buddhānussati-
niddese vitthāritāni.

Iti sakkāyoti ayaṃ sakkāyo, ettako sakkāyo, na ito bhiyyo sakkāyo atthīti. Ettā-
vatā sabhāvato sarasato pariyaṇato paricchedato parivaṭṭumato sabbe pi pañcupā-
dānakkhandhā dassitā honti. **Iti sakkāyasamudayoti** ayaṃ sakkāyassa samudayo
nāma. Ettāvatā “āhārasamudayā rūpasamudayo”ti-ādī sabbaṃ dassitaṃ hoti. **Iti**
sakkāyassa atthaṅgamoti ayaṃ sakkāyassa atthaṅgamo. Imināpi “āhāranirodhā
rūpanirodho”ti-ādī sabbaṃ dassitaṃ hoti.

Vaṇṇavantoti (2.0296) sarīravaṇṇena vaṇṇavanto. **Dhammadesanaṃ sutvāti**
pañcasu khandhesu paṇṇāsalaṅkhaṇappaṭimaṇḍitaṃ tathāgatassa dhammade-
sanaṃ sutvā. **Yebhuyyenaṇāti** idha ke ṭhapeti? Ariyasāvake deve. Tesam hi khīṇāsa-
vattā cittutrāsabhayaṃ na uppajjati, saṃviggassa yoniso padhānena pattabbaṃ
pattatāya ṇāṇasaṃvegopi. Itarāsaṃ pana devatānaṃ “tāso heso, bhikkhave, ani-
ccan”ti manasikarontānaṃ cittutrāsabhayaṃ, balavavipassanākāle ṇāṇabha-
yampi uppajjati. **Bhoti** dhammālapanaṃ mattamaṃ. **Sakkāyapariyāpannāti** pañca-
kkhandhapariyāpannā. Iti tesam sammāsambuddhe vaṭṭadosam dassetvā tila-
kkhaṇāhataṃ katvā dhammaṃ desente ṇāṇabhayaṃ nāma okkamati.

Abhiññāyāti jānitvā. **Dhammacakkanti** paṭivedhaññāṇampi desanāññāṇampi. **Paṭi-
vedhaññāṇaṃ** nāma yena ṇāṇena bodhipallaṅke nisinna cattāri saccāni soḷasahā-
kārehi saṭṭhiyā ca nayasahasseehi paṭivijjhi. **Desanāññāṇaṃ** nāma yena ṇāṇena
tiparivaṭṭam dvādasākāraṃ dhammacakkaṃ pavattesi. Ubhayampetaṃ dasaba-
lassa ure jātaññāmeva. Tesu dhammadesanāññāṇaṃ gahetabbaṃ. Taṃ panesa
yāva aṭṭhārasabrahmakotihi saddhiṃ aññākoṇḍaññattherassa sotāpattiphalaṃ na
uppajjati, tāva pavatteti nāma. Tasmim uppanne pavattitaṃ nāma hotīti vedi-
tabbaṃ. **Appaṭipuggaloti** sadisaṃpuggalarahito. **Yasassinoti** parivārasampannā.

Tādinoti lābhālābhādīhi ekasadisassa.

4. Pasādasuttavaṇṇanā

34. Catutthe aggesu pasādā, aggā vā pasādāti **aggappasādā**. **Yāvatāti** yattakā. **Apadāti** nippadā ahimacchādayo. **Dvipadāti** manussapakkhi-ādayo. **Catuppadāti** hatthi-assādayo. **Bahuppadāti** satapadi-ādayo. **Nevasaññināsaññinoti** bhavagge nibbattasattā. **Aggamakkhāyatīti** guṇehi aggo uttamo seṭṭhoti akkhāyati. **Asañkhātāti** nibbānameva gahetvā vuttaṃ. **Virāgoti**-ādīni nibbānasseva nāmāni. Tañhi āgamma sabbakilesā virajjanti, sabbe rāgamadādayo madā nimmadā honti, abhāvaṃ gacchanti, sabbā pipāsā vinayaṃ upenti, sabbe ālayā (2.0297) samuggahātaṃ gacchanti, vaṭṭāni upacchijjanti, taṇhā khīyanti, vaṭṭadukkhā nirujjhanti, sabbe pariḷhā nibbāyanti. Tasmā etāni nāmāni labhati. Sesamettha uttānatthamevāti.

5. Vassakārasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **anussaritāti** anugantvā saritā, aparāparaṃ saritaṃ samatthoti attho. **Dakkhoti** cheko. **Tatrupāyāyāti** “imasmiṃ kāle imaṃ nāma kattabban”ti evaṃ tattha tattha upāyabhūtāya paññāya samānāgato. **Anumoditabbanti** abhinanditabbaṃ. **Paṭikkositabbanti** paṭikkhipitabbaṃ. **Neva kho tyāhanti** neva kho te ahaṃ. Kasmā panetaṃ bhagavā nābhinandati, nappaṭikkhipatīti? Lokiyattā nābhinandati, lokiyaṃ atthaṃ gahetvā ṭhitattā nappaṭikkosati. **Bahussa janatāti** bahu assa janatā. Idañca karaṇatthe sāmivacanaṃ veditabbaṃ. **Ariye ñāyeti** sahavipassanake magge. **Kalyāṇadhammatā kusaladhammatāti**pi tasseva nāmāni. **Yaṃ vitakkanti** nekkhammavitakkādīsu aññataraṃ. **Na taṃ vitakkaṃ vitakketīti** kāmavitakkādīsu ekampi na vitakketi. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Vitakkapatheti** ettha vitakkoyeva vitakkapatho. **Ahañhi brāhmaṇāti**-ādīsu paṭhamanayena khīṇāsavassa silāñceva bāhusaccañca kathitaṃ, dutiyatatiyehi khīṇāsavassa kiriyavitakkāni ceva kiriyajjhānāni ca, catutthena khīṇāsavabhāvo kathitoti veditabbo.

Maccupāsappamocananti maccupāsā pamocanaṃ maggaṃ. **Ñāyaṃ dhammanti** sahavipassanaṃ maggaṃ. **Disvā ca sutvā cāti** ñāṇeneva passitvā ca suṇitvā ca. Sesamettha uttānameva.

6. Doṇasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **antarā ca ukkaṭṭhaṃ antarā ca setabyanti** ettha **ukkaṭṭhāti** ukkāhi dhāriyamānāhi māpitattā evaṃladdhavohāraṃ nagaraṃ. **Setabyanti** atīte kassapa-sammāsambuddhassa jātanagaraṃ. **Antarāsaddo** pana kāraṇakhaṇacittavemajjhavivarādīsu vattati. “Tadantaraṃ ko jāneyya aññatra tathāgatā”ti (2.0298) (a. ni. 6.44; 10.75) ca, “janā saṅgamma mantenti, mañca tañca kimantaran”ti ca ādīsu (saṃ. ni. 1.228) kāraṇe. “Addasā maṃ, bhante, aññatarā itthī vijjantarikāya

bhājanam dhovanti”ti-ādīsu (ma. ni. 2.149) khaṇe. “Yassantarato na santi kopā”-ti-ādīsu (udā. 20) citte. “Antarāvosaṇamāpādī”ti-ādīsu vemajjhe. “Apicāyaṃ tapodā dvinnam mahānirayānam antarikāya āgacchatī”ti-ādīsu (pārā. 231) vivare. Svāyamidha vivare vattati. Tasmā ukkaṭṭhāya ca setabyassa ca vivareti evamettha attho daṭṭhabbo. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanam kataṃ. Īdīsesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yātī”ti evaṃ ekameva antarāsaddam payuñjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojyamāne upayogavacanam na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva vutto.

Addhānamaggapaṭipanno hotī Ti addhānasaṅkhātam maggam paṭipanno hoti, dīghamagganti attho. Kasmā paṭipannoti? Taṃ divasaṃ kira bhagavā idaṃ addasa “mayi taṃ maggam paṭipanne doṇo brāhmaṇo mama padacetiyāni passivā padānupadiko hutvā mama nisinnaṭṭhānam āgantvā pañham pucchi-ssati. Athassāham ekam saccadhammam desessāmi. Brāhmaṇo tīṇi sāmāñña-phalāni paṭivijjhivā dvādasapadasahassaparimāṇam doṇagajjitaṃ nāma vaṇṇam vatvā mayi parinibbute sakalajambudīpe uppannaṃ mahākalahaṃ vūpasametvā dhātuyo bhājessati”ti. Iminā kāraṇena paṭipanno. **Doṇopi sudam brāhmaṇoti** doṇo brāhmaṇopi tayo vede paguṇe katvā pañcasate māṇavake sippam vācento taṃdivasaṃ pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṃ katvā satagghanakaṃ nivāsetvā pañcasatagghanakaṃ ekamsavaragataṃ katvā āmuttayaññasutto rattavaṭṭikā upāhanā ārohitvā pañcasatamāṇavakaparivāro tameva maggam paṭipajji. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pādesūti pādehi akkantaṭṭhānesu. **Cakkānīti** lakkhaṇacakkāni. Kiṃ pana bhagavato gacchantassa akkantaṭṭhāne padaṃ paññāyatīti? Na paññāyati (2.0299). Kasmā? Sukhumattā mahābalattā mahājanānuggahena ca. Buddhānañhi sukhumacchavitāya akkantaṭṭhānam tūlapicuno patitṭhitatṭhānam viya hoti, padavaḷaṅjo na paññāyati. Yathā ca balavato vātajavasindhavassa paduminipattepi akkanta-mattameva hoti, evaṃ mahābalatāya tathāgatena akkantaṭṭhānam akkanta-mattameva hoti, na tattha padavaḷaṅjo paññāyati. Buddhānañca anupadam mahājanakāyo gacchati, tassa satthu padavaḷaṅjam disvā maddituṃ avisahantassa gamana-vicchedo bhavēyya. Tasmā akkanta-akkantaṭṭhāne yopi padavaḷaṅjo bhavēyya, so antaradhāyateva. Doṇo pana brāhmaṇo

tathāgatassa adhiṭṭhānavasena passi. Bhagavā hi yassa padacetiyaṃ dassetu-
kāmo hoti, taṃ ārabha “asuko nāma passatū”ti adhiṭṭhāti. Tasmā māgaṇḍiyabrā-
hmaṇo viya ayampi brāhmaṇo tathāgatassa adhiṭṭhānavasena addasa.

Pāsādikanti pasādajanakaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Uttamadamathasama-
thamanuppattanti** ettha uttamadamatho nāma arahattamaggo, uttamamatho
nāma arahattamaggasamādhī, tadubhayaṃ pattanti attho. **Dantanti** nibbisevanaṃ.
Guttanti gopitaṃ. **Samyatindriyanti** rakkhitindriyaṃ. **Nāganti** chandādīhi agaccha-
nato, pahīnakilese puna anāgacchanato, āguṃ akaraṇato, balavantaṭṭhenāti
catūhi kāraṇehi nāgaṃ.

Devo no bhavaṃ bhavissatīti ettha “devo no bhavan”ti ettāvatāpi pucchā niṭṭhitā
bhaveyya, ayaṃ pana brāhmaṇo “anāgate mahesakkho eko devarājā bhavissatī”-
ti anāgatavasena pucchāsabhāgeneva kathento evamāha. Bhagavāpissa pucchā-
sabhāgeneva kathento **na kho ahaṃ, brāhmaṇa, devo bhavissāmīti** āha. Esa
nayo sabbattha. **Āsavānanti** kāmasavādīnaṃ catunnaṃ. **Pahīnāti** bodhipallaṅke
sabbaññutaññādhigameneva pahīnā. **Anupalitto lokenāti** taṇhādiṭṭhilepānaṃ
pahīnattā saṅkhāralokena anupalitto. **Buddhoti** catunnaṃ saccānaṃ buddhattā
buddho iti maṃ dhārehi.

Yenāti yena āsavena. **Devūpapatyassāti** devūpapatti assa mayhaṃ bhaveyya.
Vihaṅgamoti ākāśacaro gandhabbakāyikadevo. **Viddhastāti** (2.0300) vidhamitā.
Vinalīkatāti vigatanaḷā vigatabandhanā katā. **Vaggūti** sundaraṃ. **Toyena nupalippa-
tīti** udakato ratanamattaṃ accuggamma ṭhitam saram sobhayamānaṃ bhamara-
gaṇaṃ hāsayaṃ mānaṃ toyena na lippati. **Tasmā buddhosmi brāhmaṇāti** desanāpa-
riyosāne tīṇi maggaphalāni pāpuṇitvā dvādasahi padasahasseehi doṇagajjitaṃ
nāma vaṇṇaṃ kathesi, tathāgate ca parinibbute jambudīpatale uppannaṃ mahā-
kalahaṃ vūpasametvā dhātuyo bhājesīti.

7. Aparihānīyasuttavaṇṇanā

37. Sattame **nibbānasseva santiketī** nibbānasantikeyeva carati. **Sīle patiṭṭhitoti**
pātimokkhasīle patiṭṭhito. **Evaṃ vihārīti** evaṃ viharanto. **Ātāpīti** ātāpena vīriyena
samannāgato. **Yogakkhemassāti** catūhi yogehi khemassa nibbānassa. **Pamāde
bhayadassivāti** pamādaṃ bhayato passanto.

8. Patilīnasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **panuṇṇapaccekasaccoti** “idameva dassanaṃ saccaṃ, idameva
saccan”ti evaṃ pāṭi-ekkaṃ gahitattā paccekasaṅkhātāni diṭṭhisaccāni panuṇṇāni
nīhaṭāni pahīnāni assāti panuṇṇapaccekasacco. **Samavayasatṭhesanoti** ettha **ava-
yāti** anūnā, **satṭhāti** vissatṭhā, sammā avayā satṭhā esanā assāti samavayasatṭhe-
sano, sammā vissatṭhasabba-esanoti attho. **Patilīnoti** nilīno ekībhāvaṃ upagato.
Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha ca **sama-
nāti** pabbajjūpagatā, **brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭe-

kkasaccāni. **Nuṇṇānī**ti nīhaṭāni. **Panuṇṇānī**ti suṭṭhu nīhaṭāni. **Cattānī**ti vissatṭhāni. **Vantānī**ti vamiṭāni. **Muttānī**ti chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānī**ti pajahitāni. **Paṭini-ssatṭhānī**ti yathā na puna cittaṃ ārohanti, evaṃ paṭinissajjitāni. Sabbānevetāni gahitagahaṇassa vissatṭhabhāvavevacanāni.

Kāmesanā pahīnā hotīti anāgāmmaggena pahīnā. **Bhavesanā** pana arahattamaggena pahiyati. “Brahmacariyaṃ esissāmi gavesissāmi”ti evaṃ (2.0301) pavattajjhāsayasaṅkhātā **brahmacariyesanā**pi arahattamaggeneva paṭippassaddhiṃ vūpasamaṃ gacchati. Diṭṭhibrahmacariyesanā pana sotāpattimaggeneva paṭippasambhatīti veditabbā. **Evaṃ kho, bhikkhavesi**ti evaṃ catutthajjhānena passaddhakāyasaṅkhāro vūpasanta-assāsapassāso nāma hoti. **Asmimānoti** asmīti uppajjanako navavidhamāno.

Gāthāsu **kāmesanā bhavesanā**ti etā dve esanā, **brahmacariyesanā sahā**ti tāhiyeva saha brahmacariyesanāti tissopi etā. Idha ṭhatvā **esanā paṭinissatṭhā**ti iminā padena saddhiṃ yojanā kātabbā. **Iti saccaparāmāso, diṭṭhiṭṭhānā samussayā**ti “iti saccaṃ iti saccaṃ”ti gahaṇaparāmāso ca diṭṭhisāṅkhātāyeva diṭṭhiṭṭhānā ca ye samussitattā uggantvā ṭhitattā samussayāti vuccanti, te sabbepi. Idha ṭhatvā **diṭṭhiṭṭhānā samūhatā**ti iminā padena saddhiṃ yojanā kātabbā. Kassa pana etā esanā paṭinissatṭhā, ete ca diṭṭhiṭṭhānā samūhatāti? **Sabbarāgavirattassa taṇhākkhayavimuttino**. Yo hi sabbarāgehipi viratto, taṇhākkhaye ca nibbāne pavattāya arahattaphalavimuttiyā samannāgato, etassa esanā paṭinissatṭhā, diṭṭhiṭṭhānā ca samūhatā. **Sa ve santoti** so evarūpo kilesasantatāya santo. **Passaddhoti** dvīhi kāyacittapassaddhīhi passaddho. **Aparājitoti** sabbakilese jinitvā ṭhitattā kenaci aparājito. **Mānābhisamayā**ti mānassa pahānābhisamayena. **Buddhoti** cattāri saccāni bujjhitvā ṭhito. Iti imasmiṃ suttepi gāthāsupi khīṇāsavova kathitoti.

9. Ujjayasuttavaṇṇanā

39. Navame **saṅghātaṃ āpajantī**ti vadhaṃ maraṇaṃ āpajanti. **Niccadānanti** salākabhattaṃ. **Anukulayaññanti** amhākaṃ pitūhi pitāmahehi dinnattā evaṃ kulānukulavasena yajitabbaṃ, dātābanti attho. **Assamedhanti**ādīsu assamettha medhantīti assamedho, dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ṭhapetvā bhūmiñca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetāṃ adhivacanaṃ. Purisamettha medhantīti **purisamedho**, catūhi (2.0302) pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetāṃ adhivacanaṃ. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso**, divase divase sammaṃ khipitvā tassa patitokāse vediṃ katvā saṃhārimehi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṃ gacchantena yajitabbassa sabbayāgassetāṃ adhivacanaṃ. Vājamettha pivantīti **vājapeyyaṃ**, ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa yaññassetāṃ adhivacanaṃ. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**. Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṃ bhūmiyā purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetāṃ adhivacanaṃ. **Mahārambhā**ti mahākiccā

mahākaraṇīyā. Apica pāṇātipātasamārambhassa mahantatāyapi mahārambhāyeva. **Na te honti mahapphalā**ti ettha niravasesatthe sāvasesarūpanaṃ kataṃ. Tasmā iṭṭhaphalena nipphalāva hontīti attho. Idañca pāṇātipātasamārambhameva sandhāya vuttaṃ. Yaṃ pana tattha antarantarā dānaṃ diyyati, taṃ iminā samārambhena upahatattā mahapphalaṃ na hoti, mandaphalaṃ hotīti attho. **Haññareti** haññanti. **Yajanti anukulaṃ sadā**ti ye aññe anukulaṃ yajanti, pubbapurisehi yiṭṭhattā pacchimapurisāpi yajantīti attho. **Seyyo hotīti** visesova hoti. **Na pāpiyoti** pāpaṃ kiñci na hoti.

10. Udāyisuttavaṇṇanā

40. Dasame **abhisāṅkhatanti** rāsikataṃ. **Nirārambhanti** pāṇasamārambhara-hitāṃ. **Yaññanti** deyyadhammaṃ. Tañhi yajitabbattā yaññanti vuccati. **Kālenā**ti yuttappattakālena. **Upasaṃyantīti** upagacchanti. **Kulaṃ gatinti** vaṭṭakulañceva vaṭṭagatiñca atikkantā. **Yaññassa kovidā**ti catubhūmakayaññe kusalā. **Yaññeti** pakatidāne. **Saddheti** matakadāne. **Habyaṃ katvā**ti hunitabbaṃ deyyadhammaṃ upakappetvā. **Sukhette brahmacārisū**ti brahmacārisāṅkhāte sukhattamhīti attho. **Suppattanti** suṭṭhu pattaṃ. **Dakkhiṇeyyesu yaṃ katanti** yaṃ dakkhiṇāya (2.0303) anucchavikesu upakappitaṃ, taṃ suhutaṃ suyiṭṭhaṃ suppattanti attho. **Saddhoti** buddhadhammasaṅghaguṇānaṃ saddahanatāya saddho. **Muttena cetasā**ti vissa-ṭṭhena cittaena. Imināssa muttacāgaṃ dīpetīti.

Cakkavaggo catuttho.

5. Rohitassavaggo

1. Samādhībhāvanāsuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **ñāṇadassanappaṭilābhāyā** Ti dibbacakkhuñāṇadassanassa paṭilābhāya. **Divāsaññaṃ adhiṭṭhā**ti divāti evaṃ saññaṃ adhiṭṭhāti. **Yathā divā tathā rattinti** yathā divā ālokasaññā manasi katā, tatheva taṃ rattimpi manasi karoti. Dutiyapadepe eseva nayo. **Sappabhāsanti** dibbacakkhuñāṇobhāsenā saho-bhāsaṃ. Kiñcāpi ālokasadisāṃ kataṃ, attho panettha na evaṃ sallakkhetabbo. Dibbacakkhuñāṇāloko hi idhādhippeto.

Viditāti pākaṭā hutvā. Kathaṃ pana vedanā viditā uppajjanti, viditā abbatthaṃ gacchantīti? Idha bhikkhu vatthum pariggaṇhāti, ārammaṇaṃ pariggaṇhāti. Tassa pariggahitavattārammaṇatāya tā vedanā “evaṃ uppajjitvā evaṃ ṭhatvā evaṃ nirujjhanti”ti viditā uppajjanti, viditā tiṭṭhanti, viditā abbatthaṃ gacchanti nāma. **Saññāvitakkesu**pi eseva nayo.

Udayabbayānupassīti udayañca vayanāca passanto. **Iti rūpanti** evaṃ rūpaṃ

ettakaṃ rūpaṃ na ito paraṃ rūpaṃ atthīti. **Iti rūpassa samudayoti** evaṃ rūpassa uppādo. **Atthaṅgamoti** pana bhedo adhippeto. **Vedanādīsupi** eseva nayo. **Idaṅca pana metāṃ, bhikkhave, sandhāya bhāsanti**, bhikkhave, yaṃ mayā etaṃ puṇṇa-kapaṅhe “saṅkhāya lokasmin”ti-ādi bhāsitaṃ, taṃ idaṃ phalasaṃpattim sandhāya bhāsanti attho.

Tattha **saṅkhāyāti** ñāṇena jānitvā. **Lokasinti** sattaloke. **Paroparānīti** uccāva-cāni uttamādhamaṇi. **Īñjanti** calitaṃ. **Natthi kuhiñci loketi** (2.0304) lokasim katthaci ekakkhandhepi ekāyatanepi ekadhātuyāpi ekārammaṇepi natthi. **Santoti** paccanīkakilesavūpasamena santo. **Vidhūmoti** kodhadhūmena vigatadhūmo. Evamettha suttante maggekaggatampi kathetvā gāthāya phalasaṃpattiyeva kathitāti.

2. Pañhabyākaraṇasuttavaṇṇanā

42. Dutiye **yo ca tesāṃ tattha tattha, jānāti anudhammatanti** yo etesaṃ pañhānaṃ tasmim tasmim tṭhāne byākaraṇaṃ jānāti. **Catupañhassa kusalo, āhu bhikkhuṃ tathāvidhanti** tathāvidhaṃ bhikkhuṃ tesu catūsu pañhesu kusaloti evaṃ vadanti. **Durāsado duppasahoti** parehi ghaṭṭetuṃ vā abhibhavituṃ vā na sakkā. **Gambhīroti** sattaśīdantaramahāsamuddo viya gambhīro. **Duppadhaṃsiyoti** dummoṇṇapayo, gahitaggahaṇaṃ vissajjāpetuṃ na sakkāti attho. **Atthe anatthe cāti** vaḍḍhiyaṅca avaḍḍhiyaṅca. **Atthābhisamayāti** atthasaṃmāgamena. **Dhīro paṇḍitoti pavuccatīti** dhitisampanno puggalo “paṇḍito ayan”ti evaṃ pavuccati.

3-4. Kodhagarusuttadvayaṇṇanā

43-44. Tatiye **kodhagaru na saddhammagarūti** kodhaṃ gāravena garuṃ katvā gaṇhāti, na saddhammaṃ, saddhammaṃ pana agāravena lāmaṃ katvā gaṇhāti. Sesapadesupi eseva nayo.

Virūhantīti vaḍḍhanti, sañjātamūlāya vā saddhāya patiṭṭhahanti acalā bhavanti. Catutthe **kodhagarutāti** kodhamhi

sagāravatā. Esa nayo sabbattha.

5. Rohitassasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **yathā**ti cakkavāḷalokassa ekokāse bhummaṃ. **Na cavati na upapa-**
jjatīti idaṃ aparāparaṃ cutipaṭisandhivasena gahitaṃ. **Gamanenā**ti padagama-
nena. **Lokassa antanti** satthā saṅkhāralokassa antaṃ sandhāya vadati. **Ñāteyy-**
nti-ādīsu ñātabbaṃ daṭṭhabbaṃ pattabbanti attho. Iti devaputtēna cakkavāḷalo-
kassa anto pucchito, satthārā saṅkhāralokassa kathito (2.0305). So pana “attano
pañhena saddhiṃ satthu byākaraṇaṃ sameti”ti saññāya sampahaṃsanto **acchari-**
yanti-ādīmāha.

Daḷhadhammāti daḷhadhanu uttamappamāṇena dhanunā samannāgato. **Dhanu-**
ggahoti dhanu-ācariyo. **Sikkhitoti** dvādasa vassāni dhanusippaṃ sikkhito. **Kataha-**
tthoti usabhappamāṇepi vālaggaṃ vijjhituṃ samatthabhāvena katahattho. **Katūpā-**
sanoti katasarakkhepo dassitasippo. **Asanenā**ti kaṇḍena. **Atipāteyyā**ti atikka-
meyya. Yāvatā so tālacchādiṃ atikkameyya, tāvatā kālena ekaṃ cakkavāḷaṃ ati-
kkamāmīti attano jivasampattiṃ dasseti.

Puratthimā samuddā pacchimoti yathā puratthimā samuddā pacchimasamuddo
dūre, evaṃ me dūre padavītiḥāro ahoṣīti vadati. So kira pācīnacakkavāḷamukhava-
ṭṭiyaṃ ṭhito pādaṃ pasāretvā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiṃ atikkamati, puna
dutiyaṃ pādaṃ pasāretvā paracakkavāḷamukhavaṭṭiṃ atikkamati. **Ichhāgatanti** icchā
eva. **Aññatrevā**ti nippapañcataṃ dasseti. Bhikkhācārakāle kiresa nāgalatādanta-
kaṭṭhaṃ khāditvā anotatte mukhaṃ dhovivā kāle sampatte uttarakurumhi piṇḍāya
caritvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ nisinno bhattakiccaṃ karoti, tattha muhuttaṃ
vissamitvā puna javati. **Vassasatāyukoti** tadā dīghāyukakālo hoti, ayaṃ pana
vassasatāvasiṭṭhe āyumiḥi gamanaṃ ārabhi. **Vassasatajīvī**ti taṃ vassasataṃ ana-
ntarāyena jīvanto. **Antarāyeva kālaṅkatoti** cakkavāḷalokassa antaṃ appatvā anta-
rāva mato. So pana tattha kālaṃ katvāpi āgantvā imasmiṃyeva cakkavāḷe
nibbatti.

Appatvāti saṅkhāralokassa antaṃ appatvā. **Dukkhassā**ti vaṭṭadukkhassa. **Antaki-**
riyanti pariyantakaraṇaṃ. **Kaḷevareti** attabhāve. **Sasaññimhi samanake**ti sasaññe
sacittake. **Lokanti** dukkhasaccaṃ. **Lokasamudayanti** samudayasaccaṃ. **Lokaniro-**
dhanti nirodhasaccaṃ. **Paṭipadanti** maggasaccaṃ. Iti “nāhaṃ, āvuso, imāni
cattāri saccāni tiṇakaṭṭhādīsu paññapemi, imasmiṃ pana catumahābhūṭike kāya-
smiṃyeva paññapemi”ti dasseti. **Samitāvī**ti samitapāpo. **Nāsīsatī**ti na pattheti.
Chaṭṭhaṃ uttānatthamevāti.

7. Suvidūrasuttavaṇṇanā

47. Sattame (2.0306) **suvidūra**vidūrānīti kenaci pariyāyena anāsannāni hutvā
suvidūrāneva vidūrāni. **Nabhañca, bhikkhave, pathavī cāti** ākāsañca mahāpa-
thavī ca. Tattha kiñcāpi pathavito ākāsaṃ nāma na dūre, dvaṅgulamattepi hoti.

Aññamaññaṃ alagganaṭṭhena pana “suvidūraavidūre”ti vuttaṃ. **Verocanoti** sūriyo. **Satañca, bhikkhave, dhammoti** catusatipaṭṭhānādibhedo sattatiṃsabodhipakkhiya-dhammo. **Asatañca dhammoti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhedo assaddhammo.

Pabhaṅkaroti āloka-karo. **Abyāyiko hotīti** avigacchanasabhāvo hoti. **Sataṃ samāgamoti** paṇḍitānaṃ mittasanthavavasena samāgamo. **Yāvāpi tiṭṭheyyāti** yattakaṃ addhānaṃ tiṭṭheyya. **Tatheva hotīti** tādisova hoti, pakatiṃ na jahati. **Khippaṃ hi vetīti** sīghaṃ vigacchati.

8. Visākhasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **pañcālaputtoti** pañcālabrāhmaṇiyā putto. **Poriyā vācāyā** Ti paripuṇṇavācāya. **Vissaṭṭhāyāti** apalibuddhāya. **Anelagalāyāti** niddosāya ceva agaḷitāya ca apatitapadabyañjanāya. **Pariyāpannāyāti** vivaṭṭapariyāpannāya. **Anissitāyāti** vaṭṭaṃ anissitāya. Vivaṭṭanissitameva katvā katheti, vaṭṭanissitaṃ katvā na kathedīti ayamettha adhippāyo.

Nābhāsamānanti na akathentaṃ. **Amataṃ padanti** nibbānapadaṃ. **Bhāsaye** Ti obhāseyya. **Jotayeti** tasseva vevacanaṃ. **Paggaṇhe isinaṃ dhajanti** abbhuggataṭṭhena navalokuttaradhammo isīnaṃ dhajo nāma vuccati, tameva paggaṇheyya ukkhipeyya, uccaṃ katvā katheyyāti attho. Navalokuttaradhammadīpakaṃ subhāsitaṃ dhajo etesanti **subhāsītadhajā. Isayoti** buddhādayo ariyā. **Dhammo hi isinaṃ dhajoti** heṭṭhā vuttanayeneva lokuttaradhammo isīnaṃ dhajo nāmāti.

9. Vipallāsasuttavaṇṇanā

49. Navame (2.0307) **saññāvipallāsāti** saññāya vipallatthabhāvā, catasso viparītasaññāyoti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Anicce, bhikkhave, niccanti saññāvipallāsoti** anicce vatthusmiṃ “niccaṃ idan”ti evaṃ gahetvā uppajjanaka-saññā, saññāvipallāsoti attho. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Anattani ca attāti anattani “attā”ti evaṃsaññinoti attho. **Micchādiṭṭhihatāti** na kevalaṃ saññinova, saññāya viya uppajjamānāya micchādiṭṭhiyāpi hatā. **Khittacittāti** te saññādiṭṭhiyo viya uppajjamānena khittena cittaena samannāgatā. **Visaññinoti** desanāmattametaṃ, viparītasaññācittadiṭṭhinoti attho. **Te yogayuttā māra-ssāti** te māra-ssa yoge yuttā nāma honti. **Ayogakkheminoti** catūhi yogehi khemaṃ nibbānaṃ appattā. **Sattāti** puggalā. **Buddhāti** catusaccabuddhā. **Imaṃ dhammanti** catusaccadhammaṃ. **Sacittaṃ paccaladdhāti** sakaṃ cittaṃ paṭilābhitvā. **Aniccato dakkhanti** aniccabhāvena addasaṃsu. **Asubhataddasanti** asubhaṃ asubhatoyeva addasaṃsu. **Sammādiṭṭhisamādānāti** gahitasammāda-ssanā. **Sabbaṃ dukkhaṃ upaccagunti** sakalaṃ vaṭṭadukkhaṃ samatikkantā.

10. Upakkilesasuttavaṇṇanā

50. Dasame **upakkilesāti** virocituṃ adatvā upakkiliṭṭhabhāvakaraṇena upakki-

lesā. **Mahikāti** himaṃ. **Dhūmo rajoti** dhūmo ca rajo ca. **Rāhūti** purimā tayo asampatta-upakkilesā, rāhu pana sampatta-upakkilesavasena kathitoti veditabbo. **Samaṇa-brāhmaṇā na tapanti na bhāsanti na virocantīti** guṇappatāpena na tapanti, guṇobhāsena na bhāsanti, guṇavirocanena na virocanti. **Surāmerayapānā appaṭivira-tāti** pañcavidhāya surāya catubbidhassa merayassa ca pānato aviratā.

Avijjānivutāti (2.0308) avijjāya nivāritā pihitā. **Piyarūpābhinandinoti** piyarūpaṃ sātārūpaṃ abhinandamānā tussamānā. **Sādiyanti** Ti gaṇhanti. **Aviddasūti** andhabālā. **Sanettikāti** taṇhāyotteneva sayottā. **Kaṭasinti** attabhāvaṃ. **Ghoranti** kakkhaḷaṃ. Imasmiṃ suttepi gāthāsūpi vaṭṭameva kathitanti.

Rohitassavaggo pañcamao.

Paṭhamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

2. Dutiyapaṇṇāsakaṃ

(6) 1. puññābhisandavaggo

1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā

51. Dutiyassa (2.0309) paṭhame **puññābhisandāti** puññassa abhisandā, puññappattiyoti attho. **Kusalābhisandāti** tasseva vevacanaṃ. Te panete sukhaṃ āharantīti **sukhassāhārā**. Suṭṭhu aggānaṃ rūpādīnaṃ dāyakāti **sovaggikā**. Sukho nesamaṃ vipākoti **sukhavipākā**. Sagge upapatti saggo, saggāya samvattantīti **saggasamvattanikā**. **Cīvaraṃ paribhuñjamānoti** cīvaratthāya vatthaṃ labhitvā sūcisuttādīnaṃ abhāvena taṃ nikkhipantopi karontopi pārupantopi jiṇṇakāle paccattharaṇaṃ karontopi paccattharitumpi asakkuṇeyyaṃ bhūmattharaṇaṃ karontopi bhūmattharaṇassa ananucchavikaṃ phāletvā pādapuñchanaṃ karontopi “paribhuñjamāno”-tveva vuccati. Yadā pana “pādapuñchanampi na sakkā idan”ti sammajjitvā chaḍḍitaṃ hoti, tadā paribhuñjamāno nāma na hoti. **Appamāṇaṃ cetosamādhinti** arahattaphalasaṃmādhimṃ. **Appamāṇo tassa puññābhisandoti** iminā dāyakassa puññacetanāya appamāṇataṃ katheti. Tassa hi “khīṇāsavo me cīvaraṃ paribhuñjati”ti punappunaṃ anussaraṇavasena pavattā puññacetanā appamāṇā hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Piṇḍapātā**dīsu pana yo piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā sattāhampi teneva yāpeti, aññaṃ na paribhuñjati, so sattāhampi taṃyeva piṇḍapātāṃ paribhuñjamāno nāma hoti. Ekasmiṃ pana senāsane rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīsu caṅkamantopi yāva taṃ senāsanaṃ pahāya aññaṃ na gaṇhāti, tāva paribhuñjamāno nāma hoti. Ekena pana bhesajjena byādhimhi vūpasante yāva aññaṃ

bhesajjaṃ na paribhuñjati, tāvadeva paribhuñjamāno nāma hoti.

Bahubheravanti bahūhi bheravārammaṇehi samannāgataṃ. **Ratanavarānanti** sattannampi vararatanānaṃ. **Ālayanti** nivāsaṭṭhānaṃ. **Puthū savantīti** bahukā hutvā sandamānā. Sesamettha uttānameva.

2. Dutiya puññābhisandasuttavaṇṇanā

52. Dutiye (2.0310) **ariyakantehīti** maggaphalasampayuttehi. Tāni hi ariyānaṃ kantāni honti piyāni manāpāni. Sesam suttante tāva yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.124 ādayo) vuttameva.

Gāthāsu pana **saddhāti** sotāpannassa saddhā adhippetā. Sīlampi sotāpannassa sīlameva. **Ujubhūtañca dassananti** kāyavañkādīnaṃ abhāvena khīṇāsavassa dassanaṃ ujubhūtadassanaṃ nāma. **Āhūti** kathayanti. **Pasādanti** buddhadhammasaṅghesu pasādaṃ. **Dhammadassananti** catusaccadhammadassanaṃ.

3. Paṭhamasaṃvāsasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **sambahulāpi kho gahapatī ca gahapatāniyo cāti** bahukā gahapatayo ca gahapatāniyo ca āvāhavivāhakaraṇatthāya gacchantā tameva maggaṃ paṭipannā honti. **Samvāsāti** sahavāsā ekatovāsā. **Chavo chavāyāti** guṇamaraṇena matattā chavo guṇamaraṇeneva matāya chavāya saddhiṃ. **Deviyā saddhinti** guṇehi devibhūtāya saddhiṃ. **Dussiloti** nissīlo. **Pāpadhammoti** lāmakadhammo. **Akkosakaparibhāsakoti** dasahi akkosavatthūhi akkosako, bhayaṃ dassetvā santajjanena paribhāsako. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

Kadariyāti thaddhamaccharino. **Jānipatayoti** jayampatikā. **Vadaññūti** yācakānaṃ vacanassa atthaṃ jānanti. **Saññatāti** sīlasaṃyamena samannāgatā. **Dhammajīvinoti** dhamme ṭhatvā jīvikaṃ kappentīti dhammajīvino. **Atthāsaṃ pacurā hontīti** vaḍḍhisāṅkhātā atthā etesaṃ bahū honti. **Phāsukaṃ upajāyatīti** añña-maññaṃ phāsuvihāro jāyati. **Kāmakāminoti** kāme kāmayamānā.

4. Dutiyasaṃvāsasuttavaṇṇanā

54. Catutthe kammaṭṭhavasena desanā pavattitā. Sesam tādiseva. Imesu pana dvīsūpi suttesu agārikapaṭipadā kathitā. Sotāpannasakadāgāmīnampi vaṭṭati.

5-6. Samajīvīsuttadvayaṇṇanā

55-56. Pañcame (2.0311) **tenupasaṅkamīti** kimattham upasaṅkami? Anuggaṇhanattham. Tathāgato hi tam raṭṭham pāpuṇanto imesaṃyeva dvinnam saṅgaṇhanatthāya pāpuṇāti. Nakulapitā kira pañca jātisatāni tathāgatassa pitā ahosi, pañca jātisatāni mahāpitā, pañca jātisatāni cūlapitā. Nakulamātāpi pañca jātisatāni tathāgatassa mātā ahosi, pañca jātisatāni mahāmātā, pañca jātisatāni cūlamātā. Te satthu diṭṭhakālato paṭṭhāya puttasiṇham paṭilabhitvā “hantāta, hantāta”-ti vacchakam disvā vacchagiddhinī gāvī viya viravamānā upasaṅkamitvā paṭhamadassaneneva sotāpannā jātā. Nivesane pañcasatānam bhikkhūnam āsanāni sadā paññattāneva honti. Iti bhagavā tesam anuggaṇhanatthāya upasaṅkami. **Aticari-****tāti** atikkamitā. **Abhisamparāyaṅcāti** paraloke ca. **Samasaddhāti** saddhāya samā ekasadisā. **Silādisūpi** eseva nayo. Chaṭṭham kevalam bhikkhūnam desitam. Sesa-mettha tādiseva.

7. Suppavāsāsuttavaṇṇanā

57. Sattame **pajjanikanti** tassa nigamassa nāmam. **Koliyānanti** kolarājakulānam. **Āyūṃ kho pana datvāti** āyudānam datvā. **Āyussa bhāginī hotīti** āyubhāgapaṭilābhini hoti, āyūṃ vā bhajanikā hoti, āyuppaṭilābhini attho. Sesapadesūpi eseva nayo.

Rasasā upetanti rasena upetam rasasampannam. **Ujjugatesūti** kāyavaṅkādira-hitattā ujukameva gatesu khīṇāsavesu. **Caraṇūpapannesūti** pañcadasahi caraṇadhammehi samannāgatesu. **Mahaggatesūti** mahattam gatesu. Khīṇāsavānaññevetam nāmam. **Puññaena puññaṃ saṃsandamānāti** puññaena saddhim puññaṃ ghaṭayamānā. **Mahapphalā lokavidūna vaṇṇitāti** evarūpā dānasaṅkhātā dakkhiṇā tividhalokam viditam katvā ṭhitattā lokavidūnam buddhānam vaṇṇitā, buddhehi pasatthāti attho. **Yaññaṃ amanussarantā** Ti yaññaṃ dānam anussarantā. **Vedajātāti** tuṭṭhijātā.

8. Sudattasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame (2.0312) **saññatānanti** kāyavācāhi saṃyatānam. **Paradattabhoj-****nanti** parehi dinnameva bhujitvā yāpentānam. **Kālenāti** yuttappattakālena. **Sakkacca dadāti**ti sahatthā sakkāram katvā dadāti. **Cattāri ṭhānāni anuppaveccha-**

tīti cattāri kāraṇāni anuppaveseti dadāti. **Yasavā hotīti** mahāparivāro hoti. Navamaṃ kevalaṃ bhikkhūnaṃ kathitaṃ. Sesamettha tādisameva.

10. Gihisāmīcisuttavaṇṇanā

60. Dasame **gihisāmīcipaṭipadanti** gihīnaṃ anucchavikaṃ paṭipattiṃ. **Paccupaṭṭhito hotīti** atiharitvā dātukāmatāya pati-upaṭṭhito hoti upagato, bhikkhusaṅghassa cīvaraṃ detīti attho.

Upaṭṭhitāti upaṭṭhāyako. **Tesaṃ divā ca ratto cāti** ye evaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahanti, tesaṃ divā ca rattiṅca pariccāgavasena ca anussaraṇavasena ca sadā puññaṃ pavaḍḍhati. **Saggañca kamatiṭṭhānanti** tādiso ca bhaddakaṃ kammaṃ katvā saggaṭṭhānaṃ upagacchati. Imesu catūsopi suttesu āgāriyapaṭipadā kathitā. Sotāpannasakadāgāmīnampi vaṭṭati.

Puññābhisandavaggo paṭhamo.

(7) 2. pattakammavaggo

1. Pattakammasuttavaṇṇanā

61. Dutiyaṃ paṭhame anīṭṭhapaṭikkhepena **iṭṭhā**. Mane kamanti pavisantīti **kantā**. Manaṃ appāyanti pavaḍḍhentīti **manāpā**. **Dullabhāti** paramadullabhā. **Bhogāti** bhuñjitabbā rūpādayo visayā. **Sahadhammenāti** dhammeneva saddhiṃ uppajjantu, mā dhammūpaghātaṃ katvā adhammenāti. Athavā **sahadhammenāti** sakāraṇena, tena tena senāpatiseṭṭhiṭṭhānādikāraṇena saddhiṃyeva uppajjantūti attho. **Yasoti** parivārasampatti. **Saha** (2.0313) **ñātībhī**ti ñātikehi saddhiṃ. **Saha upajjhāyehī**ti sukhadukkhesu upanijjhāyitabbattā upajjhāyasaṅkhātehi sandiṭṭhasambhattehi saddhiṃ.

Akiccaṃ karotīti akātabbaṃ karoti. **Kiccaṃ aparādhetīti** kattabbayuttakaṃ kiccaṃ akaronto taṃ aparādheti nāma. **Dhamṣatīti** patati parihāyati. **Abhijjhāvisamalobhanti** abhijjhāsaṅkhātaṃ visamalobhaṃ. **Pajahatīti** nudati nīharati. **Mahāpaññoti** mahantapañño. **Puthupaññoti** puthulapañño. **Āpātadasoti** taṃ taṃ atthaṃ āpātehi tameva passati, sukhumampissa atthajātaṃ āpātaṃ āgacchatiyevāti attho.

Uṭṭhānavīriyādhigatehīti uṭṭhānasaṅkhātena vīriyena adhigatehi. **Bāhābalaparicitehīti** bāhābalena paricitehi vaḍḍhitehi. **Sedāvakkhittehīti** avakkhittasedehi, sedaṃ muñcitvā vāyāmena payogena samadhigatehīti attho. **Dhammikehīti** dhammayuttehi. **Dhammaladdhehīti** dasakusalakamma pathadhamme akopetvā laddhehi. **Pattakammānīti** yuttakammāni anucchavikakammāni. **Sukhetīti** sukhiṃ karoti. **Pīṇetīti** pīṇitaṃ balasampannaṃ karoti. **Ṭhānagataṃ hotīti** kāraṇagataṃ hoti. Kiṃ pana tanti? Catūsū pattakammesu ekaṃ bhogehi kattabbakammaṃ bhogajāta-

meva ṭhānagataṃ. **Pattagatanti** yuttappattaṭṭhānagataṃ. **Āyatanaso paribhuttanti** kāraṇeneva paribhuttaṃ bhogajātaṃ hoti.

Pariyodhāya saṃvattatīti pidahitvā vattati. Yathā aggi-ādīhi uppannāsu āpadāsu, evaṃ ādittagehanibbāpanādīnaṃ atthāya dhanapariccāgaṃ katvā tāsāṃ āpadānaṃ maggaṃ pidahati nivāreti. **Sothhiṃ attānaṃ karotīti** nirupaddavaṃ khemaṃ attānaṃ karoti. **Ñātibalinti** ñātakānaṃ baliṃ. **Atithibalinti** āgantukānaṃ baliṃ. **Pubbapetabalinti** paralokagatānaṃ ñātakānaṃ baliṃ. **Rājabalinti** rañño kattabbayuttakaṃ rājabalim. **Devatābalinti** devatānaṃ kattabbabalim. Sabbametaṃ tesāṃ tesāṃ yathānucchavikavasena dātabbadānassa adhivacanaṃ.

Khantisoracce nivīṭṭhāti adhivāsanakkhantiyañca susīlatāya ca nivīṭṭhā. **Ekama-ttānaṃ damentīti** ekaṃ attanova attabhāvaṃ indriyadameṇa damenti. **Samentīti** attano cittaṃ kilesavūpasamanena samenti. **Parinibbāpentīti** kilesaparinibbāneva (2.0314) parinibbāpentī. **Uddhaggikanti**-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhamaggamassāti **uddhaggikā**. Saggassa hitāti tatrūpapattijananato **sovaggikā**. Nibbattanibbattaṭṭhāne sukhova vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu aggānaṃ dibbavaṇṇādīnaṃ dasannaṃ viśesānaṃ nibbattanato **saggasaṃvattanikā**, evarūpaṃ dakkhiṇaṃ patiṭṭhāpetīti attho.

Ariyadhamme ṭhitoti pañcasīladhamme patiṭṭhito. **Pecca sagge pamodatīti** paralokaṃ gantvā yattha sagge paṭisandhiṃ gaṇhāti, tattha modati. Soṭāpannasakadāgāmino vā hontu anāgāmī vā, sabbesaṃ ayaṃ paṭipadā labbhatevāti.

2. Ānaṇyasuttavaṇṇanā

62. Dutiye **adhigamanīyānīti** pattabbāni. **Kāmabhogināti** vatthukāme ca kilesakāme ca paribhuñjantena. **Atthisukhādīsu** atthīti uppajjanakasukhaṃ **atthisukhaṃ** nāma. Bhoge paribhuñjantassa uppajjanakasukhaṃ **bhogasukhaṃ** nāma. Anaṇosmīti uppajjanakasukhaṃ **ānaṇyasukhaṃ** nāma. Niddoso anavajjosmīti uppajjanakasukhaṃ **anavajjasukhaṃ** nāma.

Bhuñjanti bhuñjamāno. **Paññā vipassatīti** paññāya vipassati. **Ubho bhāgeti** dve koṭṭhāse, heṭṭhimāni tīṇi ekaṃ koṭṭhāsaṃ, anavajjasukhaṃ ekaṃ koṭṭhāsanti evaṃ paññāya passamāno dve koṭṭhāse jānātīti attho. **Anavajjasukhassetanti** etaṃ tividhampi sukhaṃ anavajjasukhassa soḷasiṃ kamaṃ nāgghatīti.

3. Brahmasuttavaṇṇanā

63. Tatiyaṃ tikanipāte vaṇṇitameva. **Sapubbadevatānīti** padamattameva ettha viśesoti. Catutthe sabbāṃ uttānatthameva.

5. Rūpasuttavaṇṇanā

65. Pañcame rūpe pamāṇaṃ gahetvā pasanno **rūpappamāṇo** nāma. **Rūpappasannoti** tasseva atthavacanaṃ. Ghose pamāṇaṃ gahetvā pasanno **ghosappamāṇo**

(2.0315) nāma. Cīvaralūkhapattalūkhesu pamāṇaṃ gahetvā pasanno **lūkhappamāṇo** nāma. Dhamme pamāṇaṃ gahetvā pasanno **dhammappamāṇo** nāma. Itarāṇi tesamyeva atthavacanāni. Sabbasatte ca tayo koṭṭhāse katvā dve koṭṭhāsā rūpappamāṇā, eko na rūpappamāṇo. Pañca koṭṭhāse katvā cattāro koṭṭhāsā ghosappamāṇā, eko na ghosappamāṇo. Dasa koṭṭhāse katvā nava koṭṭhāsā lūkhappamāṇā, eko na lūkhappamāṇo. Satasahassaṃ koṭṭhāse katvā pana eko koṭṭhāsova dhammappamāṇo, sesā na dhammappamāṇāti veditabbā.

Rūpe pamāṇiṃsūti ye rūpaṃ disvā pasannā, te rūpe pamāṇiṃsu nāma, pasīdiṃsūti attho. **Ghosena anvagūti** ghosena anugatā, ghosappamāṇaṃ gahetvā pasannāti attho. **Chandarāgavasūpetāti** chandassa ca rāgassa ca vasaṃ upetā. **Ajjhattaṇca na jānāti** niyakajjhatte tassa guṇaṃ na jānāti. **Bahiddhā ca na passatīti** bahiddhāpissa paṭipattiṃ na passati. **Samantāvaraṇoti** samantato āvārito, samantā vā āvaraṇamassāti samantāvaraṇo. **Ghosena vuyhatīti** ghosena niyati, na guṇena. **Ajjhattaṇca na jānāti, bahiddhā ca vipassatīti** niyakajjhatte guṇaṃ na jānāti, bahiddhā panassa paṭipattiṃ passati. **Bahiddhā phaladassāvīti** tassa parehi kataṃ bahiddhā sakkāraphalaṃ passanto. **Vinīvaraṇadassāvīti** vivaṭada-ssāvī. **Na so ghosena vuyhatīti** so ghosena na niyati.

6. Sarāgasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **mohajaṃ cāpaviddasūti** mohajaṃ cāpi aviddasū apaṇḍitā. **Savighāntanti** sadukkhajaṃ. **Dukhudrayanti** āyatiṇca dukkhavaḍḍhidāyakaṃ. **Acakkhukāti** paññācakkhuraḥitā. **Yathā dhammā tathā santāti** yathā rāgādayo dhammā ṭhitā, tathā sabhāvāva hutvā. **Na tassevanti maññareti** mayaṃ evaṃsantā evaṃsabhāvāti tassa na maññare, na maññantīti attho. Imasmimṃ suttepi gāthāsupi vaṭṭameva kathitaṃ.

7. Ahirājasuttavaṇṇanā

67. Sattame (2.0316) **imāni cattāri ahirājakulānīti** idaṃ daṭṭhavisāneva sandhāya vuttaṃ. Ye hi keci daṭṭhavisā, sabbete imesaṃ catunnaṃ ahirājakulānaṃ abbhantaragatāva honti. **Attaguttiyāti** attano guttatthāya. **Attarakkhāyāti** attano

rakkhaṇatthāya. **Attaparittāyāti** attano parittāṇatthāya. Parittaṃ nāma anujānāmīti attho.

Idāni yathā taṃ parittaṃ kātabbaṃ, taṃ dassento **virūpakkhehi** meti-ādimāha. Tattha **virūpakkhehīti** virūpakkhanāgakulehi. Sesesupi ese va nayo. **Apādakehīti** apādakasattehi. Sesesupi ese va nayo. **Sabbe sattāti** ito pubbe ettakena ṭhānena odissakamettaṃ kathetvā idāni anodissakamettaṃ kathetuṃ idamāraddhaṃ. Tattha **sattā pāṇā bhūtāti** sabbānetāni puggalavevacanāneva. **Bhadrāni passa-**
ntūti bhadrāni ārammaṇāni passantu. **Mā kañci pāpamāgamāti** kañci sattaṃ pāpakaṃ lāmakam mā āgacchatu. **Appamāṇo buddhoti** ettha **buddhoti** buddha-
guṇā veditabbā. Te hi appamāṇā nāma. Sesapadadvayepi ese va nayo. **Pamāṇava-**
ntānīti guṇappamāṇena yuttāni. **Uṇṇanābhīti** lomasanābhiko makkaṭako. **Sara-**
būti gharagolikā. **Katā me rakkhā, katā me parittāti** mayā ettakassa janassa
rakkhā ca parittāṇaṅca kataṃ. **Paṭikkamantu bhūtānīti** sabbepi me kataparittāṇā
sattā apagacchantu, mā maṃ viheṭṭhayiṃsūti attho.

8. Devadattasuttavaṇṇanā

68. Aṭṭhame **acirapakkante devadatteti** saṅghaṃ bhinditvā nacirapakkante. **Parā-**
bhavāyāti avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarīti** vaḷavāya kucchismiṃ gadrabhassa jātā. **Attavadhāya gabbhaṃ gaṇhātīti** taṃ assena saddhiṃ sampayojeti, sā gabbhaṃ
gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṃ nasakkontī pādehi bhūmiṃ paharantī tiṭṭhati. Athassā cattāro pāde catūsu khāṇūsu bandhitvā kucchiṃ phāletvā potakaṃ nīha-
ranti. Sā tattheva marati. Tenetaṃ vuttaṃ.

9. Padhānasuttavaṇṇanā

69. Navame (2.0317) kilesānaṃ saṃvaratthāya pavesanadvāraṃ pidahana-
tthāya padhānaṃ **saṃvarappadhānaṃ**, pajahanatthāya padhānaṃ **pahānappa-**
dhānaṃ, kusalānaṃ dhammānaṃ brūhanatthāya vaḍḍhanatthāya padhānaṃ
bhāvanāppadhānaṃ, tesamyeva anurakkhaṇatthāya padhānaṃ **anurakkhaṇāppa-**
dhānaṃ.

10. Adhammikasuttavaṇṇanā

70. Dasame **adhammikā hontīti** porāṇakarājūhi ṭhapitaṃ dasabhāgabaliñceva
aparādhānurūpaṅca daṇḍaṃ aggahetvā atirekabalino ceva atirekadaṇḍassa ca
gahaṇena adhammikā. **Rājāyuttāti** rañño janapadesu kiccasaṃvidhāyakā āyutta-
kapurisā. **Brāhmaṇagahapatikāti** antonagaravāsino brāhmaṇagahapatayo. **Nega-**
majānapadāti nigamavāsino ceva janapadavāsino ca. **Visamanti** visamā hutvā,
asamayena vāyantīti attho. **Visamāti** na samā, atithaddhā vā atimudukā vāti attho.
Apañjasāti maggato apagatā, ummaggaṃmino hutvā vāyantīti attho. **Devatā pari-**
kupitā bhavantīti vātesu hi visamesu apañjasesu vāyantesu rukkhā bhijjanti, vimā-

nāni bhijjanti. Tasmā devatā parikupitā bhavanti, tā devassa sammā vassitum na denti. Tena vuttam **devo na sammā dhāraṃ anuppaveccatīti. Visamapākāni sassāni bhavanti**ti ekasmiṃ ṭhāne gabbhīni honti, ekasmiṃ sañjātakhīrāni, ekaṃ ṭhānaṃ paccatīti evaṃ visamaṃ pākāni sassāni bhavanti.

Samaṃ nakkhattāni tārakarūpāni parivattantiti yathā kattikapuṇṇamā kattikana-kkhattameva labhati, migasirapuṇṇamā migasiranakkhattamevāti evaṃ tasmim tasmim māsē sā sā puṇṇamā taṃ taṃ nakkhattameva labhati, tathā sammā parivattanti. **Samaṃ vātā vāyanti**ti avisamā hutvā samayasmimyeva vāyanti, cha māsē uttarā vātā, cha māsēdakkhiṇāti evaṃ tesam tesam janapadānaṃ anurūpe samaye vāyanti. **Samāti** samappavattino nātithaddhā nātimudū. **Pañjasāti** magga-paṭipannā, maggeneva vāyanti, no amaggenāti attho.

Jimhaṃ (2.0318) **gacchatīti** kuṭilaṃ gacchati, atitthaṃ gaṇhāti. **Nette jimhaṃ gate satī**ti nayatīti nettā. Tasmim nette jimhaṃ gate kuṭilaṃ gantvā atitthaṃ gaṇhante itarāpi atitthameva gaṇhanti attho. Netetipi pāṭho. **Dukkhaṃ setīti** dukkhaṃ sayati, dukkhitam hotīti attho.

Pattakammavaggo dutiyo.

(8) 3. apaṇṇakavaggo

1. Padhānasuttavaṇṇanā

71. Tatiyavaggassa paṭhame **apaṇṇakappaṭipadanti** aviraddhappaṭipadam. **Yonicca āradhā hotīti** kāraṇaṅcassa paripuṇṇam hoti. **Āsavānaṃ khayāyāti** araha-ttatthāya. Dutiyam uttānameva.

3. Sappurisasuttavaṇṇanā

73. Tatiye **avaṇṇoti** aguṇo. **Pātu karotīti** katheti, pākaṭam karoti. **Pañhābhinitoti** pañhatthāya abhinīto. **Ahāpetvā alambivāti** aparihīnaṃ alambitam katvā. Ettha ca asappuriso pāpicchatāya attano avaṇṇam chādeti, sappuriso lajjitāya attano vaṇṇam. Idāni yasmā asappuriso hirottapparāhito saṃvāsena avajānāti, sappuriso pana hirottappasamānāgato saṃvāsēnāpi nāvajānāti. Tasmā asappurisa-bhāvasādhakaṃ adhunāgatavadhukopammaṃ dassetum **seyyathāpi, bhikkhave, vadhukāti**-ādimāha. Tattha **vadhukāti** suṇisā. **Tibbanti** bahalam. Sesamettha uttā-natthamevāti.

4-5. Aggasuttadvayaṇṇanā

74-75. Catutthe **silagganti** aggappattam uttamasīlam. Eseva nayo sabbattha.

Pañcame **rūpagganti** yaṃ rūpaṃ sammāsivā arahattaṃ pāpuṇāti, idaṃ rūpagaṃ nāma. Sesesupi eseva nayo. **Bhavagganti** ettha pana yasmim attabhāve t̥hito arahattaṃ pāpuṇāti, etaṃ bhavaggaṃ nāmāti.

6. Kusinārasuttavaṇṇanā

76. Chaṭṭhe (2.0319) **upavattaneti** pācīnagatāya sālapanṭiyā uttarena nivattitvā t̥hitāya vemajjhat̥thāne. **Antarena yamakasālānanti** dvinnaṃ sālaruḅkhānaṃ antare. **Kaṅkhāti** dveḷhakaṃ. **Vimatīti** vinicchitum asaṃatthata. “Buddho nu kho na buddho nu kho, dhammo nu kho na dhammo nu kho, saṅgho nu kho na saṅgho nu kho, maggo nu kho na maggo nu kho, paṭipadā nu kho na paṭipadā nu kho”ti yassa saṃsayo uppajjeyya, taṃ vo vadāmi pucchatha, bhikkhavi ayamettha saṅkhepattho. **Satthugāravenapi na puccheyyāthāti** “mayaṃ satthu santike pabbajimha, cattāro paccayāpi no satthu santakāva. Te mayaṃ ettakaṃ kālaṃ kaṅkhaṃ akatvā na arahāma ajja pacchime kāle kaṅkhaṃ kātun”ti sace evaṃ satthari gāra-vena na pucchatha. **Sahāyakopi, bhikkhave, sahāyakassa ārocetūti** tumhākaṃ yo yassa bhikkhusa sandiṭṭho sambhatto, so tassa ārocetu, ahaṃ ekassa bhikkhusa kathessāmi, tassa kathaṃ sutvā sabbe nikkakābhā bhavathāti dasseti. **Evaṃ pasannoti** evaṃ saddahāmi ahanti attho. **Ñānamevāti** nikkakābhāvapa-ccakkhakarāṇāṇāmyeva ettha tathāgatassa, na saddhāṃattanti attho. **Imesañhi, ānandāti** imesaṃ antosāṇiyaṃ nisinnānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ. **Yo pacchimakoti** yo guṇavasena pacchimako, ānandattheraṃyeva sandhāyāha.

7. Acinteyyasuttavaṇṇanā

77. Sattame **acinteyyānīti** cintetum ayuttāni. **Na cintetabbānīti** acinteyyattāyeva na cintetabbāni. **Yāni cintentoti** yāni kāraṇāni cintento. **Ummādassāti** ummattakabhāvassa. **Vighātassāti** dukkhassa. **Buddhavisayoti** buddhānaṃ visayo, sabbaññutaññāṇādīnaṃ buddhaguṇānaṃ pavatti ca ānubhāvo ca. **Jhānavisayoti** abhiññājhānavisayo. **Kammavipākotīti** diṭṭhadhammavedanīyādīnaṃ kammānaṃ vipāko. **Lokacintāti** “kena nu kho candimasūriyā katā, kena mahāpathavī, kena mahāsamuddo, kena sattā uppāditā, kena pabbatā, kena ambatālanāḷikerādayo”ti evarūpā lokacintā.

8. Dakkhiṇasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame (2.0320) **dakkhiṇāvisuddhiyoti** dānasaṅkhātāya dakkhiṇāya visujjhanakāraṇāni. **Dāyakato visujjhatīti** mahapphalabhāvena visujjhati, mahapphalā hotīti attho. **Kalyāṇadhammoti** sucidhammo. **Pāpadhammoti** lāmakadhammo. **Dāyakato visujjhatīti** ettha vessantaramahārājā kathetabbo. So hi jūjakabrāhmaṇassa dārake datvā mahāpathaviṃ kampesi. **Paṭiggāhakato visujjhatīti** ettha kalyāṇīna-dīmukhadvāravāsī kevaṭṭo kathetabbo. So kira dīghasumattherassa tikkhattum

piṇḍapātaṃ datvā maraṇamañce nipanno “ayyassa maṃ dīghasumattherassa dinnapiṇḍapāto uddharati”ti āha. **Neva dāyakatoti** ettha vaḍḍhamānavāsī luddako kathetabbo. So kira petadakkhiṇaṃ dento ekassa dussīlasseva tayo vāre adāsī. Tatiyavāre “amanusso dussīlo maṃ vilumpati”ti viravi. Ekassa silavato bhikkhuno datvā pāpitakāleyevassa pāpuṇi. **Dāyakato ceva visujjhati paṭiggāhakato cāti** ettha asadisadānaṃ kathetabbanti.

9. Vaṇijjasuttavaṇṇanā

79. Navame **tādisā vāti** taṃsadisāva taṃsarikkhakāva. **Chedagāminī hotīti** chedaṃ gacchati. Yaṃ patthitaṃ, taṃ sabbaṃ nassatīti attho. **Na yathādhippāyā hotīti** yathājjhāsayā na hoti. **Parādhippāyā hotīti** parājjhāsayā ajjhāsayato adhikataraphalā hoti. **Samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vāti** ettha samitapāpabāhitapāpatāhi samaṇabrāhmaṇatā veditabbā. **Vadatu, bhante, paccayenāti**, bhante, catubbidhena cīvarādinā paccayena vadeyyāsīti evaṃ pavāreti nimanteti. **Yena pavāretīti** paricchinditvā yattakena pavāreti. **Taṃ na detīti** taṃ sabbasova na deti. **Na yathādhippāyaṃ detīti** yathā tassa ajjhāsayo, evaṃ dātuṃ na sakkoti, hāpetvā appakaṃ deti. **Yathādhippāyaṃ detīti** yattakaṃ so icchati, tattakameva deti. **Parādhippāyaṃ detīti** appakaṃ pavāretvā avattharivā bahuṃ deti.

10. Kambojasuttavaṇṇanā

80. Dasame (2.0321) **neva sabhāyaṃ nisīdatīti** vinicchayakaraṇatthaṃ vinicchayasabhāyaṃ neva nisīdati. **Na kammantaṃ payojetīti** kasivaṇijjādīmahākammantaṃ nappayojetīti. **Na kambojaṃ gacchatīti** bhoge sambharaṇatthāya kambojaraṭṭhaṃ na gacchati. Desanāmatameva cetāṃ, yaṃ kiñci tiroraṭṭhaṃ na gacchatīti attho. **Kodhanoti-ādīsu** kodhanatāya kodhapariyuṭṭhito atthānatthaṃ na jānāti, issukitāya parasampattiṃ na sahati, maccharitāya dhaṇaṃ datvā kiccaṃ kātuṃ na sakkoti, nippaṇṇatāya kiccaṃ saṃvidhātuṃ na sakkoti. Tasmā etāni sabhānisīdanādīni na karotīti.

Apaṇṇakavaggo tatiyo.

(9) 4. macalavaggo

1-5. Pāṇātipātādisuttapañcakavaṇṇanā

81-85. Catutthassa paṭhamādīni uttānatthāneva. Pañcame “nīce kule paccājāto”-ti-ādikena tamena yuttoti **tamo**. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamūpagamanato **tamaparāyaṇo**. Iti ubhayenapi khandhatamova kathito hoti. “Aḍḍhe kule

paccājāto”ti-ādikena jotinā yuttato **joti**, ālokabhūtoti vuttaṃ hoti. Kāyasucaritādihi puna sagguppattijotibhāvūpagamanato **jotiparāyaṇo**. Iminā nayena itarepi dve veditabbā.

Venakuleti vilivakārakule. **Nesādakuleti** migaluddakādīnaṃ kule. **Rathakāraku-** **leti** cammakārakule. **Pukkusakuleti** pupphachaddakakule. **Kasiravuttiketi** dukkha- **vuttike**. **Dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddasikoti** vijātamā- **tuyāpi amanāpadassano**. **Okoṭimakoti** lakuṇḍako. **Kāṇoti** ekacchikāṇo vā ubhaya- **cchikāṇo vā**. **Kuṇīti** ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. **Khañjoti** ekapāda- **khañjo vā ubhayapādakhañjo vā**. **Pakkhahatoti** hatapakkho pīṭhasappī (2.0322). **Padīpeyyassāti** telakapallādino dīpa-upakaraṇassa. **Evaṃ kho, bhikkhaveti** ettha **eko puggalo bahiddhā ālokaṃ adisvā mātu kucchimhiyeva kālaṃ katvā apāyesu** **nibbattanto sakalampi kappam saṃsarati**. Sopi tamotamaparāyaṇova. So pana **kuhakapuggalo bhaveyya**. Kuhakassa hi evarūpā nipphatti hotīti vuttaṃ.

Ettha ca “nīce kule”ti-ādīhi āgamanavipatti ceva paccuppannapaccayavipatti ca **dassitā**. “Dalidde”ti-ādīhi pavattapaccayavipatti, “kasiravuttike”ti-ādīhi ājīvupāyavi- **patti**, “dubbaṇṇo”ti-ādīhi attabhāvavipatti, “bahvābādho”ti-ādīhi dukkhakāraṇasa- **māyogo**, “na lābhī”ti-ādīhi sukhakāraṇavipatti ceva upabhogavipatti ca, “kāyena **duccaritan”ti-ādīhi tamaparāyaṇabhāvassa kāraṇasamāyogo**, “kāyassa bhedā”- **ti-ādīhi samparāyikatamūpagamo**. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayena vedi- **tabbo**.

6. Oṇatonatasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **oṇatonatoti** idāni nīcako āyatimpi nīcako bhavissati. **Oṇatuṇṇatoti** **idāni nīco āyatim ucco bhavissati**. **Uṇṇatonatoti** idāni ucco āyatim nīco bhavissati. **Uṇṇatuṇṇatoti** **idāni ucco āyatimpi ucco bhavissati**. Vitthāro pana nesam purimasu- **ttanayeneva veditabbo**.

7. Puttasuttavaṇṇanā

87. Sattame **samaṇamacaloti** samaṇa-acalo, makāro padasandhikaro, niccala- **samaṇoti attho**. Iminā sattavidhampi sekham dasseti. So hi sāsane mūlajātāya **saddhāya paṭiṭṭhitattā acalo nāma**. **Samaṇapuṇḍarīkoti** puṇḍarīkasadiso samaṇo. **Puṇḍarīkaṃ nāma** **ūnasatapattam saroruham**. Iminā sukhavipassakakhiṇāsavaṃ **dasseti**. So hi jhānābhiññānaṃ abhāvena aparipuṇṇaguṇattā samaṇapuṇḍarīko **nāma hoti**. **Samaṇapadumoti** padumasadiso samaṇo. Padumaṃ nāma paripuṇṇa- **satapattam saroruham**. Iminā ubhatobhāgavimuttaṃ khīṇāsavaṃ dasseti. So hi **jhānābhiññānaṃ bhāvena paripuṇṇaguṇattā samaṇapadumo nāma hoti** (2.0323). **Samaṇesu samaṇasukhumāloti** sabbesupi etesu samaṇesu sukhumālasamaṇo **muducittasarīro kāyikacetasikadukkarahito ekantasukhī**. Etena attānañceva atta- **sadise ca dasseti**.

Evaṃ mātikaṃ nikkhipitvā idāni paṭipāṭiyā vibhajanto **kathaṅca, bhikkhaveti-ā-**

dimāha. Tattha **sekhoti** sattavidhopi sekho. **Pāṭipadoti** paṭipannako. **Anuttaram** **yogakkhemam** **patthayamāno viharatīti** arahattam patthayanto viharati. **Muddhāva-** **sittassāti** muddhani avasittassa, katābhisekassāti attho. **Ābhisekoti** abhisekam kātum yutto. **Anabhisittoti** na tāva abhisitto. **Macalappattoti** rañño khattiyassa muddhāvasittassa puttabhāvena ceva puttesu jeṭṭhakabhāvena ca na tāva abhisittabhāvena ca abhisekappatti-atthāya acalappatto niccalapatto. Makāro nipātamattam. **Kāyena phusitvāti** nāmakāyena phusitvā.

Yācitova bahulam cīvaram paribhuñjatīti “idaṃ, bhante, paribhuñjathā”ti evaṃ dāyakehi yācamāneheva upanītam cīvaram bahum paribhuñjati, kiñciveva ayācitam, bākulatthero viya. Piṇḍapātam khadiravanamagge sivalitthero viya. Senāsanaṃ aṭṭhakanāgarasutte (ma. ni. 2.17 ādayo; a. ni. 11.16 ādayo) ānandatthero viya. Gilānapaccayaṃ pilindavacchathero viya. **Tyassāti** te assa. **Manāpenevāti** manam allīyanakena. **Samudācarantīti** kattabbakiccāni karonti pavattanti vā. **Upahāram upaharantīti** kāyikacetāsika-upahāram upaharanti upanīyanti. **Sannipātikānīti** tiṇṇampi sannipātena nibbattāni. **Utupariṇāmajānīti** utupariṇāmato atisīta-ati-uṇha-ututo jātāni. **Visamaparihārajānīti** accāsana-atiṭṭhānādikā visamaparihārato jātāni. **Opakkamikānīti** vadhabandhanādi-upakkamena nibbattāni. **Kammavipākajānīti** vināpi imehi kāraṇehi kevalam pubbe katakammavipākavaseneva jātāni. **Catunnam jhānānanti** ettha khīṇāsavānampi buddhānampi kiriyajjhānāneva adhippetāni. Sesam uttānatthamevāti.

8. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame sāsane laddhappatiṭṭhattā sotāpannova **samaṇamacaloti** vutto, nātibahugunattā na bahupattam viya saroruham sakadāgāmī (2.0324) **samaṇapūṇḍarīkoti**, tato bahutaragunattā satapattam viya saroruham anāgāmī **samaṇapadumoti**, thaddhabhāvakarānam kilesānam sabbaso samucchinnattā mudubhāvappatto khīṇāsavo **samaṇasukhumāloti**.

9. Sammādiṭṭhisuttavaṇṇanā

89. Navame **sammādiṭṭhikoti**-ādīhi aṭṭhaṅgikamaggavasena paṭhamasutte viya satta sekhā gahitā. Dutiyavāre dasaṅgikamaggavasena vā arahattaphalañāṇa-arahattaphalavimuttīhi saddhim, aṭṭhaṅgikamaggavasena vā sukkhavipassakakhīṇāsavo kathito, tatiyavāre ubhatobhāgavimutto, catutthavāre tathāgato ca tathāgatasadisakhīṇāsavo cāti. Iti idaṃ suttam paṭhamasutte kathitapuggalānam vaseva kathitam, desanāmatameva panettha nānanti.

10. Khandhasuttavaṇṇanā

90. Dasame paṭhamavāre arahattatthāya payogaṃ anārabhitvā ṭhito pamādavihārī sekhapuggalo kathito. Dutiyavāre anuppāditajjhāno āradhavi-passako appa-

mādavihārī sekhapuggalo kathito. Tatiyavāre āradhavi-passako appamādavihārī aṭṭhavimokkhalābhī sekhapuggalo kathito, catutthavāre paramasukhumālakhiṇā-savoti.

Macalavaggo catuttho.

(10) 5. asuravaggo

1. Asurasuttavaṇṇanā

91. Pañcamassa paṭhame **asuroti** asurasadiso bībhaccho. **Devoti** devasadiso guṇavasena abhirūpo pāsādiko.

2. Paṭhamasamādhisuttavaṇṇanā

92. Dutiye (2.0325) **ajjhataṃ cetosamathassāti** niyakajjhatte appanācittasamādhissa. **Adhipaññādharmavipassanāyāti** saṅkhārapariggāhakavipassanāñā-ṇassa. Tañhi adhipaññāsaṅkhātāñca, pañcakkhandhasaṅkhātesu ca dhammesu vipassanābhūtaṃ, tasmā “adhipaññādharmavipassanā”ti vuccatīti.

3. Dutiya-samādhisuttavaṇṇanā

93. Tatiye **yogo karaṇīyoti** yuttappayuttatā kattabbā. **Chandoti** kattukamyatā-chando. **Vāyāmoti** payogo. **Ussāhoti** tato adhimattataraṃ vīriyaṃ. **Ussolhīti** paṅka-laggasakaṭa-uddharaṇasadiṣaṃ mahāvīriyaṃ. **Appaṭivānīti** anivattanatā.

4. Tatiya-samādhisuttavaṇṇanā

94. Catutthe **evaṃ kho, āvuso, saṅkhārā daṭṭhabbāti-ādīsu, āvuso, saṅkhārā nāma aniccato daṭṭhabbā, aniccato sammāsītabbā, aniccato passītabbā.** Tathā dukkhato, anattatoti evaṃ attho daṭṭhabbo. **Evaṃ kho, āvuso, cittaṃ saṅṭhapeta-bbanti-ādīsipi paṭhamajjhānavasena, āvuso, cittaṃ saṅṭhapetabbaṃ paṭhamajjhānavasena sannisādetabbaṃ, paṭhamajjhānavasena ekodi kātabbaṃ, paṭhamajjhānavasena samādahitabbaṃ.** Tathā dutiyajjhānādivasenāti evaṃ attho daṭṭhabbo. Imesu tīsipi suttesu samathavipassanā lokiyalokuttarāva kathitā.

5. Chavālātasuttavaṇṇanā

95. Pañcame **chavālātanti** susāne alātaṃ. **Majjhe gūthagatanti** majjhaṭṭhāne gūthamakkhitaṃ. **Neva gāme kaṭṭhatthaṃ pharatīti** kūṭagopānasithambhasopānā-

dīnaṃ atthāya anupaneyyatāya gāme na kaṭṭhatthaṃ sādheti, khettakuṭṭipādaṃ vā mañcapādaṃ vā kātuṃ anupaneyyatāya na araññe kaṭṭhatthaṃ sādheti. Dvīsu koṭṭisu gayhamānaṃ hatthaṃ ḍahati, majjhe gayhamānaṃ gūthena makkheti. **Tathūpamanti** taṃsarikkhakaṃ. **Abhikkantataroti** sundarataro. **Pañītatataroti** uttamataro. **Gavā khīranti** gāvito khīraṃ. **Khīramhā dadhīti**-ādīsu paraṃ paraṃ purimato purimato aggaṃ, sappimaṇḍo pana tesu sabbesupi aggameva (2.0326). **Aggoti**-ādīsu guṇehi aggo ceva seṭṭho ca pamukho ca uttamo ca pavaro cāti veditabbo. Chavālātūpamāya na dussīlo puggalo kathito, appassuto pana vissatṭhakaṃ manto goṇasadiso puggalo kathitoti veditabbo. Chaṭṭhe sabbaṃ uttānatthameva.

7. Khippanisantisuttavaṇṇanā

97. Sattame **khippanisantīti** khippanisāmano sīghaṃ jānituṃ samattho. **Sutānañca dhammānanti** sutappaguṇānaṃ tantidhammānaṃ. **Atthūpaparikkhīti** atthaṃ upaparikkhako. **Atthamaññāya dhammamaññāyāti** atṭhakathañca pāḷiñca jānitvā. **Dhammānudhammappaṭipanno hotīti** navalokuttaradhammānaṃ anurūpadhammabhūtaṃ sasīlakaṃ pubbhāgappaṭipadaṃ paṭipanno hoti. **No ca kalyāṇavācoti** na sundaravacano. **Na kalyāṇavākkaraṇoti** na sundaravacanaghoso hoti. **Poriyāti**-ādīhi saddhiṃ no-kāro yojetabboeva. Guṇaparipuṇṇāya apalibuddhāya adosāya agaḷitapadabyañjanāya atthaṃ viññāpetuṃ samatthāya vācāya samannāgato na hotīti attho. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

8. Attahitasuttavaṇṇanā

98-99. Atṭhamaṃ puggalajjhāsayavasenaṃpi dasabalassa desanāññāvilāsenāpi kathitaṃ, navamaṃ pañcaveravasena.

10. Potaliyasuttavaṇṇanā

100. Dasame **kālenāti** yuttappattakālena. **Khamatīti** rucati. **Yadidaṃ tattha tattha kālaññutā** Ti yā esā tattha tattha kālaṃ jānanā. Taṃ taṃ kālaṃ ñatvā hi avaṇṇārahassa avaṇṇakathanaṃ vaṇṇārahassa ca vaṇṇakathanaṃ paṇḍitānaṃ pakatīti dasseti.

Asuravaggo pañcamaṃ.

Dutiyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

3. Tatiyapaṇṇāsakaṃ

(11) 1. valāhakavaggo

1-2. Valāhakasuttadvayaṇṇanā

101-2. Tatiyapaṇṇāsakassa (2.0327) paṭhame **valāhakā**ti meghā. **Bhāsītā hoti no kattā**ti “idañcidañca karissāmī”ti kevalaṃ bhāsatiyeva, na karoti. **Kattā hoti no bhāsītā**ti akathetvāva “idañcidañca mayā kātuṃ vaṭṭati”ti kattā hoti. Evaṃ sabbattha attho veditabbo. Dutiyamaṃ uttānatthameva.

3. Kumbhasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **kumbhā**ti ghaṭā. **Tuccho pihoti** rittako pihitamukho. **Pūro vivaṭoti** udakapuṇṇo apārutamukho. Sesadvayepi eseva nayo.

4. Udakarahadasuttavaṇṇanā

104. Catutthe **uttāno gambhīrobhāso**-ādīsu purāṇapaṇṇarasasambhinnavaṇṇo kāḷa-udako **gambhīrobhāso** nāma, acchavippasannaṇivaṇṇa-udako **uttāno-bhāso** nāma.

5-6. Ambasuttavaṇṇanā

105-6. Pañcame **āmaṃ pakkavaṇṇī**ti āmakaṃ hutvā oloketānaṃ pakkasadisamaṃ khāyati. Evaṃ sabbapadāni daṭṭhabbāni. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva.

7. Mūsikasuttavaṇṇanā

107. Sattame yo āvāṭaṃ khaṇati, na ca tattha vasati, so **gādhaṃ kattā no vasi-**tāti vuccati. Khantātipi pāṭho. Iminā nayena sabbapadāni veditabbāni.

8. Balibaddasuttavaṇṇanā

108. Aṭṭhame (2.0328) yo attano gogaṇaṃ maddati, na paragogaṇaṃ, ayaṃ **sagavacaṇḍo no paragavacaṇḍoti** evaṃ sabbapadāni veditabbāni. **Ubbejetā hotī**ti ghaṭṭetvā vijjhivā ubbegapattaṃ karoti.

9. Rukkhasuttavaṇṇanā

109. Navame **pheggu phegguparivāro**ti nissāro pheggurukkho pheggurukkheheva parivuto. **Sāraparivāro**ti khadirādīhi sārarukkheheva parivuto. Esa nayo sabbattha.

10. Āsīvisasuttavaṇṇanā

110. Dasame **āgataviso na ghoravisoti** yassa viṣaṃ āgacchati, ghoram̐ pana na hoti, cirakālam̐ na piḷeti. Sesapadesupi eseva nayoti.

Valāhakavaggo paṭhamo.

(12) 2. kesivaggo

1. Kesisuttavaṇṇanā

111. Dutiyaṃ paṭhame **kesī**ti tassa nāmaṃ. Assadamme sāretīti **assadammasā-rathi**. **Saṇhenapi vinetī**ti-ādīsu tassa anucchavikaṃ sakkāram̐ katvā subhojanaṃ bhojetvā madhurapānaṃ pāyetvā muduvacanena samudācaritvā damento saṇhena dameti nāma, jāṇubandhanamukhabandhanādīhi ceva patodavijjhanaka-sābhighātapharusavacanehi ca damento pharusena dameti nāma, kālena kālam̐ tadubhayaṃ karonto saṇhapharusena dameti nāma.

2. Javasuttavaṇṇanā

112. Dutiye (2.0329) **ajjavenā**ti ujukabhāvena. **Javenā**ti padavegena. **Khantiyā**ti adhivāsanakkhantiyā. **Soraccenā**ti sucibhāvasīlena. Puggalaguṇaṅgesu **javenā**ti ñāṇajavena. Sesamettha uttānatthameva.

3. Patodasuttavaṇṇanā

113. Tatiye **patodacchāyanti** vijjhanattham̐ ukkhittassa patodassa chāyaṃ. **Samvijjatī**ti “javo me gahetabbo”ti sallakkhaṇavasena samvijjati. **Samvegamaṃ āpajjati**ti samvegamaṃ paṭipajjati **lomavedhaviddhoti** lomakūpe patodavedhena viddhamatto. **Cammavedhaviddhoti** chavicammaṃ chindantena patodavedhena viddho. **Aṭṭhivedhaviddhoti** aṭṭhiṃ bhindantena vedhena viddho. **Kāyenā**ti nāmakāyena. **Paramasaccanti** nibbānaṃ. **Sacchikarotī**ti passati. **Paññāyā**ti saḥavipassanāya maggapaññāya.

4. Nāgasuttavaṇṇanā

114. Catutthe **aṭṭhiṃ katvā**ti aṭṭhiko hutvā. **Tiṇavaninnādasaddānanti** ettha **tiṇa-**voti ḍiṇḍimo, **ninnādasaddoti** sabbesampi ekatomissito mahāsaddo. Ḍaṃsādisu **ḍaṃsā**ti piṅgalamakkhikā, **makasā** makasāva. **Khippaññeva gantā hotī**ti silasamā-dhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanāni pūretvā sīghameva gantā hoti.

5. Ṭhānasuttavaṇṇanā

115. Pañcame **ṭhānānī**ti kāraṇāni. **Anatthāya saṃvattatī**ti ahitāya avaḍḍhiyā saṃvattati. Ettha ca paṭhamaṃ opātakkaṇaṇamacchabandhanasandhicchedanā-dibhedamaṃ sadukkhamaṃ savighātaṃ pāpakammaṃ veditabbaṃ, dutiyaṃ samajivī-kānaṃ gihīnaṃ pupphacchaḍḍakādikammaṃ sudhākoṭṭana-gehacchādāna-asu-ciṭṭhānasammajjanādikammañca veditabbaṃ, tatiyaṃ surāpānagandhavilepana-mālāpiḷandhanādikammañceva assādasavasaṇa pavattaṃ pāṇātipātādikammañca veditabbaṃ, catutthaṃ dhammassavanatthāya gamanakāle suddhavatthacchādāna-mālāgandhādīnaṃ ādāya gamanaṃ (2.0330) cetiyavandanaṃ bodhivandanaṃ madhuradhammakathāsavanaṃ pañcasīlasamādānanti evamādisu somanassasaṃpayuttaṃ kusalakammaṃ veditabbaṃ. **Purisathāmeti** purisassa ñāṇathāmasmiṃ. Sesadvayepi eseva nayo.

6. Appamādasuttavaṇṇanā

116. Chaṭṭhe **yato khoti** yadā kho. **Samparāyikassā**ti desanāmettamaṃ, khīṇā-savo pana neva samparāyikassa, na diṭṭhadhammikassa maraṇassa bhāyati. Sova idha adhippeto. Keci pana “sammādiṭṭhi bhāvitāti vacanato sotāpannaṃ ādiṃ katvā sabbepe ariyā adhippetā”ti vadanti.

7. Ārakkhasuttavaṇṇanā

117. Sattame **attarūpenā**ti attano anurūpena anucchavikena, hitakāmenāti attho. **Rajaniyesū**ti rāgassa paccayabhūtesu. **Dhammesū**ti sabhāvesu, iṭṭhārammaṇe-sūti attho. Evaṃ sabbattha nayo veditabbo. **Na rajjatī**ti diṭṭhivasena na rajjati. Sesa-padesupi eseva nayo. **Na ca pana samaṇavacanahetupi gacchatī**ti samaṇānaṃ paravādīnaṃ vacanahetupi attano diṭṭhiṃ pahāya tesamaṃ diṭṭhivasena na gaccha-tīti attho. Idhāpi khīṇāsavova adhippeto.

8-10. Saṃvejanīyādisuttattavaṇṇanā

118-120. Aṭṭhame **dassanīyānī**ti passitabbayuttakāni. **Saṃvejanīyānī**ti saṃvega-janakāni. Navame **jātibhayanti** jātiṃ ārabha uppajjanakabhayaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. Dasame **aggibhayanti** aggiṃ paṭicca uppajjanakabhayaṃ. Sesapadesupi eseva nayo.

Kesivaggo dutiyo.

(13) 3. bhayavaggo

1. Attānuvādasuttavaṇṇanā

121. Tatiyassa (2.0331) paṭhame **attānuvādabhayanti** attānaṃ anuvadantassa uppajjanakabhayaṃ. **Parānuvādabhayanti** parassa anuvādato uppajjanakabhayaṃ. **Daṇḍabhayanti** dvattiṃsa kammakāraṇā paṭicca uppajjanakabhayaṃ. **Duggatibhayanti** cattāro apāye paṭicca uppajjanakabhayaṃ. **Idaṃ vuccati, bhikkhave, attānuvādabhayanti-ādīsu** attānuvādabhayaṃ tāva paccavekkhantassa ajjhattaṃ hirī samuṭṭhāti, sāssa tīsu dvāresu saṃvaramṃ janeti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhisīlaṃ hoti. So tasmimṃ sīle patiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphale patiṭṭhāti. Parānuvādabhayaṃ pana paccavekkhantassa bahiddhā ottappaṃ samuṭṭhāti, tadassa tīsu dvāresu saṃvaramṃ janeti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhisīlaṃ hoti. So tasmimṃ sīle patiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphale patiṭṭhāti. Duggatibhayaṃ paccavekkhantassa ajjhattaṃ hirī samuṭṭhāti, sāssa tīsu dvāresu saṃvaramṃ janeti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhisīlaṃ hoti. So tasmimṃ sīle patiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā aggaphale patiṭṭhāti.

2. Ūmibhayasuttavaṇṇanā

122. Dutiye **udakorohantassāti** udakaṃ otarantassa. **Pāṭikañkhitabbānīti** icchitabbānī. **Susukābhayanti** caṇḍamacchabhayaṃ. **Mukhāvarenaṃ maññe karontīti** mukhapidahanaṃ viya karonti. **Odarikattassāti** mahodaratāya mahagghasabhāvassa. **Arakkhiteneva kāyenāti-ādīsu** kāyadvāre tividhassa saṃvarassa abhāvato arakkhitena kāyena. Vacīdvāre catubbidhassa saṃvarassa abhāvato **arakkhitāya vācāya**.

3. Paṭhamanānākaraṇasuttavaṇṇanā

123. Tatiye **tadassādetīti** taṃ jhānaṃ sukhasādena assādeti. **Nikāmetīti** pattheti. **Vittim āpajjati**ti tuṭṭhim āpajjati. **Tadadhimuttoti** (2.0332) tasmimṃ adhimutto, taṃ vā adhimutto. **Tabbahulavihārīti** tena jhānena bahulaṃ viharanto. **Sahabyataṃ upapajjati**ti sahabhāvaṃ gacchati, tattha nibbattati attho. **Kappo āyuppa-māṇanti** ettha paṭhamajjhānaṃ atthi hīnaṃ, atthi majjhimaṃ, atthi paṇītaṃ. Tattha hīnena uppannānaṃ kappassa tatiyo koṭṭhāso āyuppa-māṇaṃ, majjhimena upaḍḍhakappo, paṇītena kappo. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Nirayampi gacchatīti** nira-

yagamanīyassa kammassa appahīnattā aparāparaṃ gacchati, na anantameva. **Tasmimyeva bhava parinibbāyatīti** tasmimyeva rūpabhava ṭhatvā parinibbāyati, na heṭṭhā otarati. **Yadidaṃ gatiyā upapattiyā satīti** yaṃ idaṃ gatiyā ca upapattiyā ca sati sekhasa ariyasāvakassa paṭisandhivasena heṭṭhā anotaritvā tasmimyeva rūpabhava upari dutiyatatiyādīsu aññatarasmiṃ brahmaloke parinibbānaṃ, puthujjanassa pana nirayādigamaṃ, idaṃ nānākaraṇanti attho.

Dve kappāti etthāpi dutiyajjhānaṃ vuttanayeneva tividhaṃ hoti. Tattha paṇīta-bhāvanena nibbattānaṃ aṭṭhakappā āyuppamāṇaṃ, majjhimena cattāro, hīnena dve. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Cattāro kappāti** ettha yaṃ heṭṭhā vuttaṃ “kappo, dve kappā”ti, tampi āharitvā attho veditabbo. Kappoti ca

guṇassapi nāmaṃ, tasmā kappo dve kappā cattāro kappāti ayamettha attho daṭṭhabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti- yo paṭhamam vutto kappo, so dve vāre gaṇetvā ekena guṇena dve kappā honti, dutiyena cattāro, puna te cattāro kappāti imehi catūhi guṇehi guṇitā ekena guṇena aṭṭha honti, dutiyena soḷasa, tatiyena dvattiṃsa, catutthena catusaṭṭhīti. Evamidha paṇitajjhānavasena catusaṭṭhi kappā gahitāti veditabbā. **Pañca kappasatānīti** idaṃ paṇitasseva upapattijjhānassa vasena vuttaṃ. Vehapphalesu vā paṭhamajjhānabhūmi-ādīsu viya tiṇṇaṃ brahmalokānaṃ abhāvato ettakameva āyuppamāṇaṃ. Tasmā evaṃ vuttaṃ.

4. Dutiyānākarāṇasuttavaṇṇanā

124. Catutthe (2.0333) rūpameva **rūpagataṃ**. Sesapadesupi eseva nayo. **Aniccatoti-ādīsu** hutvā abhāvattāna **aniccato**, ābādhattāna **rogato**, anto padussanaṭṭhena **gaṇḍato**, anupaviṭṭhāṭṭhena **sallato**, sadukkhattāna **aghatto**, sampīḷanaṭṭhena **ābādhato**, Avidheyyattāna **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, nissattaṭṭhena **suññato**, avasavattanaṭṭhena **anattato**. Ettha ca “aniccato palokato”ti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ, “suññato anattato”ti dvīhi anattalakkhaṇaṃ, sesehi dukkhalakkhaṇaṃ kathitanti veditabbaṃ. **Samanupassatīti** ñāṇena passati. Evaṃ pañcakkhandhe tilakkhaṇaṃ āropetvā passanto tayo magge tīhi phalāni sacchikaroti. **Suddhāvāsānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ upapajjati** tattha ṭhito catutthajjhānaṃ bhāvetvā upapajjati.

5-6. Mettāsuttadvayavaṇṇanā

125-126. Pañcame paṭhamajjhānavasena mettā, dutiyādivasena karuṇādayo dassitā. Chaṭṭhaṃ catutthe vuttanayeneva veditabbaṃ.

7. Paṭhamatathāgata-acchariyasuttavaṇṇanā

127. Sattame **pātubhāvāti** pātubhāvena. **Kucchiṃ okkamatīti** ettha kucchiṃ okkanto hotīti attho. Okkante hi tasmīṃ evaṃ hoti, na okkamamāne. **Appamāṇoti** vuḍḍhippamāṇo, vipuloti attho. **Uḷāroti** tasseva vevacanaṃ. **Devānaṃ devānubhāvanti** ettha devānaṃ ayamānubhāvo- nivatthavatthassa pabhā dvādasa yojanāni pharati, tathā sarīrassa, tathā vimānassa, taṃ atikkamitvāti attho. **Lokantarikāti** tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ cakkavāḷānaṃ antarā ekeko lokantariko hoti, tiṇṇaṃ sakaṭṭacakkānaṃ pattānaṃ vā aññamaññaṃ āhacca ṭhapitānaṃ majjhe okāso viya. So pana lokantarikanirayo parimāṇato aṭṭhayaḷanasaḥassappamāṇo hoti. **Aghāti** (2.0333) niccavivaṭṭā. **Asaṃvutāti** heṭṭhāpi appatiṭṭhā. **Andhakārāti** tamabhūtā. **Andhakārati-misāti** cakkhuviññāṇupattinivāraṇato andhabhāvakarāṇatimisāya samannāgatā. Tattha kira cakkhuviññāṇaṃ na jāyati. **Evaṃmahiddhikānanti** candimasūriyā kira ekappahāreneva tīsu dīpesu paññāyanti, evaṃmahiddhikā. Ekekāya disāya nava nava yojanasatasahassāni andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassenti, **evaṃmahānu-**

bhāvā. Ābhā nānubhontīti pabhā nappahonti. Te kira cakkavāḷapabbatassa vema-jjhena caranti cakkavāḷapabbatañca atikkamitvā lokantaranirayā. Tasmā tesam tattha ābhā nappahonti.

Yepi tattha sattāti yepi tasmim lokantaramahāniraye sattā upapannā. Kiṃ pana kammaṃ katvā tattha uppajantīti? Bhāriyaṃ dāruṇaṃ mātāpitūnaṃ dhammikasa-maṇabrāhmaṇānañca upari aparādhaṃ, aññañca divase divase pāṇavadhādisā-hasikakammaṃ katvā uppajanti tambapaṇṇidīpe abhayacoranāgacorādayo viya. Tesam attabhāvo tigāvutiko hoti, vaggulīnaṃ viya dīghanakhā honti. Te rukkhe vagguliyo viya nakhehi cakkavāḷapabbatapāde lagganti. Yadā saṃsappantā añña-maññassa hatthapāsagatā honti, atha “bhakkho no laddho”ti maññamānā tattha byāvaṭā viparivattitvā lokasandhāraka-udake patanti, vāte paharantepi madhuka-phalāni viya chijjitvā udake patanti, patitamattāva accantakhāre udake piṭṭhapiṇḍi viya vilīyanti. **Aññepi kira bho santi sattāti** bho yathā mayaṃ mahādukkhaṃ anubhavāma, evaṃ aññepi kira sattā idaṃ dukkhaṃ anubhavanatthāya idhūpapa-**nnāti** taṃdivasaṃ passanti. Ayaṃ pana obhāso ekayāgupānamattampi na tiṭṭhati. Yāvatā niddāyitvā pabuddho ārammaṇaṃ vibhāveti, tattakaṃ kālaṃ hoti. Dīgha-bhāṇakā pana “accharāsaṅghātamattameva vijju-obhāso viya niccharitvā kiṃ idanti bhaṇantānaṃyeva antaradhāyati”ti vadanti.

8. Dutiyatathāgata-acchariyasuttavaṇṇanā

128. Aṭṭhame taṇhādīṭṭhīhi allīyitabbaṭṭhena ālayoti pañca kāmaguṇā, sakala-meva vā vaṭṭaṃ. Āramanti etthāti ārāmo, ālayo ārāmo etissāti **ālayārāmā**. Ālaye ratāti **ālayaratā** (2.0335). Ālaye sammuditāti **ālayasammuditā**. **Anālaye dhammeti** ālayapaṭipakkhe vivaṭṭūpanissite ariyadhamme. **Sussūsatīti** sotukāmo hoti. **Sotaṃ odahatīti** sotaṃ ṭhapeti. **Aññā cittaṃ upaṭṭhapeti**ti ājānanatthāya cittaṃ paccupa-ṭṭhapeti. **Māno**Ti maññanā, maññitabbaṭṭhena vā sakalaṃ vaṭṭameva. **Mānavinaye dhammeti** mānavinayadhamme. Upasamapaṭipakkho **anupasamo**, Anupasanta-ṭṭhena vā vaṭṭameva anupasamo nāma. **Opasamiketi** upasamakare vivaṭṭūpani-ssite. Avijjāya gatā samannāgatāti **avijjāgatā**. Avijjaṇḍakosena pariyaonaddhattā aṇḍaṃ viya bhūtāti **aṇḍabhūtā**. Samantato onaddhāti **pariyaonaddhā**. **Avijjāvina-**yeti**** avijjāvinayo vuccati arahattaṃ, taṃnissite dhamme desiyamāneti attho. Iti imasmim sutte catūsu ṭhānesu vaṭṭaṃ, catūsu vivaṭṭaṃ kathitaṃ.

9. Ānanda-acchariyasuttavaṇṇanā

129. Navame **bhikkhuparisā ānandaṃ dassanāyāti** ye bhagavantaṃ passitu-kāmā therāṃ upasaṅkamanti, ye vā “āyasmā kirānando samantapāsādiko abhi-rūpo dassanīyo bahussuto saṅghasobhano”ti therassa guṇe sutvā āgacchanti, te sandhāya “bhikkhuparisā ānandaṃ dassanāya upasaṅkamatī”ti vuttaṃ. Esa nayo sabbattha. **Attamanāti** “savanena no dassanaṃ sameti”ti sakamanā tuṭṭhacittā. **Dhammanti** “kacci, āvuso, khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ, kacci yonisomanasikā-

rakammaṃ karoṭha, ācariyupajjhāyavattaṃ pūrethā”ti evarūpaṃ paṭisanthāra-dhammaṃ. Tattha bhikkhunīsu “kacci, bhaginiyo, aṭṭha garudhamme samādāya vattathā”ti idampi nānākaraṇaṃ hoti. Upāsakesu “svāgataṃ, upāsaka, na te kiñci sīsaṃ vā aṅgaṃ vā rujjati, arogā te puttabhātarō”ti na evaṃ paṭisanthāraṃ karoti, evaṃ pana karoti- “kathaṃ, upāsakā, tīṇi saraṇāni pañca sīlāni rakkhatha, māsassa aṭṭha uposathe karoṭha, mātāpitūnaṃ upaṭṭhānavattaṃ pūretha, dhammikasamaṇabrāhmaṇe paṭijaggathā”ti. Upāsikāsupi eseva nayo.

10. Cakkavatti-acchariyasuttavaṇṇanā

130. Dasame **khattiyaparisā**ti abhisittā anabhisittā ca khattiyā. Te hi kira “rājā cakkavattī nāma abhirūpo pāsādiko hoti, ākāsenā (2.0336) vicaranto rajjaṃ anusāsati, dhammiko dhammarājā”ti tassa guṇakathaṃ sutvā savanena dassanamhi samente attamanā honti. **Bhāsatī**ti “kathaṃ, tātā, rājadhammaṃ pūretha, paveṇiṃ rakkhathā”ti paṭisanthāraṃ karoti. Brāhmaṇesu pana “kathāñca, ācariyā, mante vācetha, antevāsikā mante gaṇhanti, dakkhiṇaṃ vā vatthāni vā sīlaṃ vā labhathā”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Gahapatīsu “kathaṃ, tātā, na vo rājakulato daṇḍena vā bandhanena vā piḷā atthi, sammā devo dhāraṃ anuppavecchati, sassāni sampajjantī”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Samaṇesu “kathaṃ, bhante, kacci pabbajitaparikkhārā sulabhā, samaṇadhamme nāppamajjathā”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karotīti.

Bhayavaggo tatiyo.

(14) 4. puggalavaggo

1. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

131. Catutthassa paṭhame **upapattipaṭilābhiyānī**ti yehi anantarā upapattiṃ paṭilabhati. **Bhavapaṭilābhiyānī**ti upapattibhavassa paṭilābhāya paccayāni. **Sakadāgāmissā**ti idaṃ appahīnasamyojanesu ariyesu uttamakoṭṭiyā gahitaṃ. Yasmā pana antarāparinibbāyissa antarā upapatti natthi, yaṃ pana so tattha jhānaṃ samāpajjati, taṃ kusallatā “upapattibhavassa paccayo” teva saṅkhyāṃ gacchati. Tasmāssa “upapattipaṭilābhiyāni saṃyojanāni pahīnāni, bhavapaṭilābhiyāni saṃyojanāni appahīnāni”ti vuttaṃ. Orambhāgiyesu ca appahīnaṃ upādāya sakadāgāmissa avisesena “orambhāgiyāni saṃyojanāni appahīnāni”ti vuttaṃ. Sesa-mettha uttānameva.

2. Paṭibhānasuttavaṇṇanā

132. Dutiye **yuttappaṭibhāno no muttappaṭibhānoti** pañhaṃ kathento yuttameva katheti, sīghaṃ pana na katheti, saṅkameva kathetiti attho. Iminā nayena sabba-padāni veditabbāni.

3. Ugghaṭitaññūsuttavaṇṇanā

133. Tatiye (2.0337) catunnampi puggalānaṃ iminā suttena viseso veditabbo-
“Katamo ca puggalo ugghaṭitaññū, yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Katamo ca puggalo vipaṅcitaññū, yassa puggalassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **vipaṅcitaññū**. Katamo ca puggalo neyyo, yassa puggalassa uddesato paripucchato yonisomanasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Katamo ca puggalo padaparamo, yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo**” ti (pu. pa. 148-151).

4. Uṭṭhānaphalasuttavaṇṇanā

134. Catutthe uṭṭhānavīriyeneva divasaṃ vītināmetvā tassa nissandaphalamattaṃ kiñciveva labhitvā jīvikamaṃ kappeti, taṃ pana uṭṭhānaṃ āgamma kiñci puññaphalaṃ nappaṭilabhati, ayaṃ **uṭṭhānaphalūpajīvī na kammaphalūpajīvī** nāma. Cātumahārājike pana deve ādiṃ katvā sabbepi devā uṭṭhānavīriyena vinā puññaphalasseva upajīvanato **kammaphalūpajīvino na uṭṭhānaphalūpajīvino** nāma. Rājarājamahāmattādayo **uṭṭhānaphalūpajīvino ca kammaphalūpajīvino ca**. Nerayikasattā **neva uṭṭhānaphalūpajīvino na kammaphalūpajīvino**. Imasmiṃ sutte puññaphalameva kammaphalanti adhippetamaṃ, tañca tesamaṃ natthi.

5. Sāvajjasuttavaṇṇanā

135. Pañcame paṭhamo andhabālaputhujjano, dutiyo antarantarā kusalakārako lokiyaputhujjano, tatiyo sotāpanno, sakadāgāmi-anāgāminopi (2.0338) eteneva saṅgahitā. Catuttho khīṇāsavo. So hi ekanteneva anavajjo.

6-7. Sīlasuttādivaṇṇanā

136-137. Chaṭṭhe paṭhamo lokiyamahājano, dutiyo sukkhavipassako sotāpanno ca sakadāgāmī ca, tatiyo anāgāmī. So hi yasmā taṅkhaṇikampi upapattinimittamaṃ jhānaṃ paṭilabhatiyeva, tasmā sukkhavipassakopi samādhismiṃ paripūrakārīyeva. Catuttho khīṇāsavoyeva. So hi sabbesaṃ sīlādipaccanīkānaṃ pahīnattā sabbattha paripūrakārī nāma. Sattamepi chaṭṭhe vuttanayeneva puggalapari-

cchedo veditabbo.

8. Nikaṭṭhasuttavaṇṇanā

138. Aṭṭhame **nikaṭṭhakāyoti** niggatakāyo. **Anikaṭṭhacittoti** anupaviṭṭhacitto. Kāye-neva gāmato nikkhanto, cittena araṅṅe vasantopi gāmameva pavitṭhoti vuttaṃ hoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

9. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

139. Navame **asahitanti** atthena asaṃyuttaṃ. **Na kusalā hotīti** na chekā hoti. **Sahitāsahitassāti** atthanissitassa vā anissitassa vā. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

10. Vādīsuttavaṇṇanā

140. Dasame **atthato pariyādānaṃ gacchatīti** aṭṭhakathaṃ pucchito pariyādānaṃ parikkhayaṃ gacchati, kathetuṃ na sakkoti. **No byañjanatoti** byañjanaṃ panassa pavattati na pariyādiyati. Eseva nayo sabbatthāti.

Puggalavaggo catuttho.

(15) 5. ābhāvaggo

1. Ābhāsuttavaṇṇanā

141. Pañcamassa (2.0339) paṭhame ābhāsanavasena candova **candābhā**. Sesapadesupi eseve nayo.

2-5. Pabhāsuttādivaṇṇanā

142-145. Dutiyādīsupi pabhāsanavasena candova **candappabhā**. Ālokanavasena candova **candāloko**. Obhāsanavasena candova **candobhāso**. Pajjotanavasena candova **candapajjototi**. Evaṃ sabbapadesupi attho veditabbo.

6. Paṭhamakālasuttavaṇṇanā

146. Chaṭṭhe **kālā**Ti yuttappayuttakālā. **Kālena dhammassavananti** yuttappayuttakāle dhammassavanaṃ. **Dhammasākacchāti** pañhapucchanavissajjanavasena pavattā saṃsandanakathā.

7. Dutiyakālasuttavaṇṇanā

147. Sattame **kālā**ti tasmim̐ tasmim̐ kāle dhammassavanādivasena pavattānaṃ kusaladhammānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Te bhāviyanti ceva anuparivattiyanti ca. **Āsavānaṃ khayanti** arahattaṃ. Aṭṭhamaṃ uttānatthameva.

9-10. Sucaritasuttādivaṇṇanā

149-150. Navame **saṇhā vācā**ti mudukavācā. **Mantabhāsā**ti mantasaṅkhātāya paññāya paricchinditvā kathitakathā. Dasame **sīlasāro**ti sārasampāpakaṃ sīlaṃ. Sesesupi eseva nayo.

Ābhāvaggo pañcamo.

Tatīyapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

4. Catutthapaṇṇāsakaṃ

(16) 1. indriyavaggo

1. Indriyasuttādivaṇṇanā

151. Catutthassa (2.0340) paṭhame saddhādhurena indaṭṭhaṃ karotīti **saddhi-ndriyaṃ**. Sesesupi eseva nayo. Dutiye assaddhiye akampanaṭṭhena **saddhābalaṃ**. **Sesesupi eseva nayo. Tatiye anavajjabalanti** niddosabalaṃ. **Saṅgahabalanti** saṅgaṇhitabbayuttakānaṃ saṅgaṇhanabalaṃ. Catutthapañcamāni uttānāneva.

6. Kappasuttavaṇṇanā

156. Chaṭṭhe **saṃvaṭṭatī**ti ettha **tayo saṃvaṭṭā** āposamvaṭṭo, tejosamvaṭṭo, vāyo-samvaṭṭoti. **Tisso saṃvaṭṭasīmā** ābhassarā, subhakiṇhā, vehapphalāti. Yadā kappo tejena saṃvaṭṭati, ābhassarato heṭṭhā agginā ḍayhati. Yadā āpena saṃvaṭṭati, subhakiṇhato heṭṭhā udakena vilīyati. Yadā vātena saṃvaṭṭati, vehapphalato heṭṭhā vātena viddhaṃsati. Vitthārato pana sadāpi ekaṃ buddhakkhettaṃ vina-ssati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārakathā pana visuddhimagge (visuddhi. 2-404 ādayo) vuttanayeneva veditabbā.

7. Rogasuttavaṇṇanā

157. Sattame **vighātavāti** mahicchāpaccayena vighātena dukkhena samannāgato. **Asantuṭṭhoti** catūsu paccayesu tīhi santosehi asantuṭṭho. **Anavaññappaṭilābhāyāti** parehi anavajānanassa paṭilābhatthāya. **Lābhasakkārasilokappaṭilābhāyāti** susaṅkhatacatupaccayasaṅkhātassa lābhasakkārassa ceva vaṇṇabhaṇanasaṅkhātassa silokassa ca paṭilābhatthāya. **Saṅkhāya kulāni upasaṅkamatīti** “iti maṃ ete jānissanti” ti jānanatthāya kulāni upasaṅkamati. Sesapadesupi ese va nayo.

8. Parihānisuttavaṇṇanā

158. Aṭṭhame (2.0341) **gambhīresūti** atthagambhīresu. **Ṭhānāṭhānesūti** kāraṇā-kāraṇesu. **Na kamatīti** nāvagāhati nappavattati. **Paññācakkhūti** ettha uggahapari-pucchāpaññāpi vaṭṭati, sammasanappaṭivedhapaññāpi vaṭṭatiyeva.

9. Bhikkhunīsuttavaṇṇanā

159. Navame **ehi tvanti** there paṭibaddhacittā taṃ paḥiṇituṃ evamāha. **Sasīsaṃ pārupitvāti** saha sīsenā kāyaṃ pārupitvā. **Mañcake nipajjīti** vegena mañcakaṃ paññāpetvā tattha nipajji. **Etadavocāti** tassākāraṃ sallakkhetvā lobhappahānatthāya saṇheneva asubhakathaṃ kathetuṃ etaṃ avoca. **Āhārasambhūtoti** āhārena sambhūto āhāraṃ nissāya vaḍḍhito. **Āhāraṃ nissāya āhāraṃ pajahatīti** paccuppannaṃ kabalīkārāhāraṃ nissāya taṃ evaṃ yoniso sevamāno pubbakammaṃsaṅkhātaṃ āhāraṃ pajahati. Paccuppannepi pana kabalīkārāhāre nikanti-taṇhā pajahitabbā.

Taṇhaṃ pajahatīti idāni evaṃ pavattaṃ paccuppannataṇhaṃ nissāya vaṭṭamūlikam pubbataṇhaṃ pajahati. Ayaṃ pana paccuppannataṇhā kusalā akusalāti? Akusalā. Sevitabbā na sevitabbāti? Sevitabbā. Paṭisandhiṃ ākaḍḍhati nākaḍḍhatīti? Nākaḍḍhati. Etissāpi pana paccuppannāya sevitabbataṇhāya nikanti pajahitabbāyeva. **So hi nāma āyasmā āsavānaṃ khayā upasampajja viharissati, kimaṅgaṃ panāhanti** ettha **kimaṅgaṃ panāti** kāraṇaparivittakametaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- so āyasmā arahattaphalaṃ sacchikatvā viharissati, ahaṃ kena kāraṇena na sacchikatvā viharissāmi. Sopi hi āyasmā sammāsambuddhasseva putto, ahampi sammāsambuddhasseva putto, mayhampetaṃ uppajjissatīti. **Mānaṃ nissāyāti** idaṃ evaṃ uppannasevitabbamānaṃ nissāya. **Mānaṃ pajahatīti** vaṭṭamūlakaṃ pubbamānaṃ pajahati. Yaṃ nissāya panesa taṃ pajahati, sopi taṇhā viya akusalo ceva sevitabbo ca, no ca paṭisandhiṃ ākaḍḍhati. Nikanti pana tasmimpi pajahitabbāva.

Setughāto (2.0342) **vutto bhagavatāti** padaghāto paccayaghāto buddhena bhagavatā kathito. Iti imehi catūhi aṅgehi there desanaṃ vinivaṭṭente tassā bhikkhuniyā therāṃ ārabba uppanno chandarāgo apagañchi. Sāpi therāṃ khamāpetuṃ accayaṃ desesi, theropissā paṭiggaṇhi. Taṃ dassetuṃ **atha kho sā bhikkhunīti**-ādi vuttaṃ.

10. Sugatavinayasuttavaṅṅanā

160. Dasame **duggahitanti** uppaṭipāṭiyā gahitaṃ. **Pariyāpuṇantīti** vaḷañjenti kathenti. **Padabyañjanehīti** ettha padameva atthassa byañjanato byañjananti vuttaṃ. **Dunnikkhittassāti** duṭṭhu nikkhittassa uppaṭipāṭiyā ṭhapitassa. **Atthopi dunnayo hotīti** aṭṭhakathā nīharitvā kathetuṃ na sakkā hoti. **Chinnamūlakoti** mūla-bhūtānaṃ bhikkhūnaṃ upacchinnattā chinnamūlako. **Appaṭisaraṇoti** appaṭiṭṭho. **Bāhulikāti** paccayabāhullāya paṭipannā. **Sāthalikāti** tisso sikkhā sithilaggahaṇena gaṇhanakā. **Okkamane pubbaṅgamāti** pañca nīvaraṇāni avagamanato okkamananti vuccanti, tattha pubbaṅgamāti attho. **Paviveketi** tividhe viveke. **Nikkhittadhu-rāti** nibbīriyā. Iminā nayena pana sabbattha attho veditabbo.

Indriyavaggo paṭhamo.

(17) 2. paṭipadāvaggo

1. Saṃkhittasuttavaṅṅanā

161. Dutiya paṭhame sukhaṭikkhepena dukkhā paṭipajjitabbato paṭipadā etissāti **dukkhāpaṭipadā**. Asīghappavattitāya garubhāvena dandhā abhiññā etissāti **dandhābhiññā**. Imināva nayena sabbapadesu attho veditabbo.

2. Vitthārasuttavaṅṅanā

162. Dutiye (2.0343) **abhikkhaṇanti** abhiṇhaṃ. **Ānantariyanti** anantaravipākadāyakaṃ maggasamādhim. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattaphalatthāya. **Pañcindriyā-nīti** vipassanāpañcamakāni pañcindriyāni. **Paññindriyanti** hi ettha vipassanāpaññāva paññindriyanti adhippetam. Sesamettha paḷivasena uttānameva.

Imāsaṃ pana paṭipadānaṃ ayaṃ āvibhāvakaṭṭhā- idha bhikkhu pubbe akatābhiniveso pubbabhāge rūpapariggahe kilamati, arūpapariggahe kilamati, paccayapariggahe kilamati, tīsu addhāsu kilamati, maggāmagge kilamati. Evaṃ pañcasu ṭhānesu kilamanto vipassanaṃ pāpuṇāti. Vipassanaṃ patvāpi udayabbayānupassane, bhaṅgānupassane, bhayatupaṭṭhāne, ādīnavānupassane, nibbidānupassane, muccitukamyatāñṇe, saṅkhārupekkhāñṇe, anulomañṇe, gotrabhuñṇe- ṇeti imesu navasu vipassanāñṇesupi kilamitvāva lokuttaramaggaṃ pāpuṇāti. Tassa so lokuttaramaggo evaṃ dukkhena garubhāvena sacchikatattā dukkhapaṭipado dandhābhiñño nāma jāto. Yo pana pubbabhāge pañcasu ñṇesu kilamanto aparabhāge navasu vipassanāñṇesupi akilamitvāva maggaṃ sacchikaroti, tassa so maggo evaṃ dukkhena agarubhāvena sacchikatattā dukkhapaṭipado khippā-

bhiñño nāma jāto. Iminā upāyena itarāpi dve veditabbā.

Goṇapariyesaka-upamāhi cetā vibhāvetabbā- ekassa hi purisassa cattāro goṇā palāyitvā aṭaviṃ pavitṭhā. So sakaṇṭake sagahane vane te pariyesanto gahanamaggeneva kicchena kasirena gantvā gahanaṭṭhāneyeva nilīne goṇepi kicchena kasirena addasa. Eko kicchena gantvā abbhokāse ṭhite khippameva addasa. Aparo abbhokāsamaggena sukhena gantvā gahanaṭṭhāne nilīne kicchena kasirena addasa. Aparo abbhokāsamaggeneva sukhena gantvā abbhokāse ṭhiteyeva khippaṃ addasa. Tattha cattāro goṇā viya cattāro ariyamaggā daṭṭhabbā, goṇapariyesako puriso viya yogāvacaro, gahanamaggena

kicchena kasirena gamanaṃ viya pubbabhāge pañcasu ñāṇesu kilamato dukkhā-
paṭipadā. Gahanatṭhāne nilīnānaṃ kiccheneva dassanaṃ viya aparabhāge
navasu ñāṇesu kilamantassa (2.0344) ariyamaggānaṃ dassanaṃ. Iminā upā-
yena sesa-upamāpi yojetabbā.

3. Asubhasuttavaṇṇanā

163. Tatiye **asubhānupassī kāye viharatīti** attano karajakāye “yathā etaṃ, tathā
idan”ti iminā nayena bahiddhā diṭṭhānaṃ dasannaṃ asubhānaṃ upasaṃharaṇa-
vasena asubhānupassī viharati, attano kāyaṃ asubhato paṭikūlato ñāṇena passa-
tīti attho. **Āhāre paṭikūlasaññīti** navannaṃ pāṭikulyānaṃ vasena kabaḷikārāhāre
paṭikūlasaññī. **Sabbaloke anabhiratisaññīti** sabbasmimpi tedhātuke lokasannivāse
anabhiratāya ukkaṇṭhitasaññāya samannāgato. **Sabbasaṅkhāresu aniccānupa-
ssīti** sabbepi tebhūmakasaṅkhāre aniccato anupassanto. **Maraṇasaññāti** maraṇaṃ
ārabbha uppannasaññā. **Ajjhattaṃ sūpaṭṭhitā hotīti** niyakajjhatte suṭṭhu upaṭṭhitā
hoti. Ettāvata balavavipassanā kathitā. **Sekhabalānīti** sikkhanakānaṃ balāni.
Sesamettha pāḷivasena uttānameva. “Asubhānupassī”ti-ādīni pana dukkhāya
paṭipadāya dassanatthaṃ vuttāni, paṭhamajjhānādīni sukhāya. Asubhādīni hi paṭi-
kūlārammaṇāni, tesu pana pakatiyāva sampiyāyamānaṃ cittaṃ alliyati. Tasmā
tāni bhāvento dukkhapaṭipadaṃ paṭipanno nāma hoti. Paṭhamajjhānādīni paṇīta-
sukhāni, tasmā tāni paṭipanno sukhapaṭipadaṃ paṭipanno nāma hoti.

Ayaṃ panettha sabbasādhāraṇā upamā- saṅgāmāvacarapuriso hi phalakako-
ṭṭhakaṃ katvā pañcāvudhāni sannayhitvā saṅgāmaṃ pavisati, so antarā vissami-
tukāmo phalakakoṭṭhakaṃ pavisitvā vissamati ceva pānabhojanādīni ca paṭise-
vati. Tato puna saṅgāmaṃ pavisitvā kammaṃ karoti. Tattha saṅgāmo viya kilesa-
saṅgāmo daṭṭhabbo, phalakakoṭṭhako viya pañcanissayabalāni, saṅgāmapavisa-
napuriso viya yogāvacaro, pañcāvudhasannāho viya vipassanāpañcamāni indri-
yāni, saṅgāmaṃ pavisanakālo viya vipassanāya kammakaraṇakālo, vissamitukā-
massa phalakakoṭṭhakaṃ pavisitvā vissamanapānabhojanāni paṭisevanakālo viya (
vipassanāya kammaṃ karontassa cittuppādassa nirassādakkhaṇe pañca balāni
nissāya cittaṃ sampahaṃsanakālo, vissamitvā khāditvā pivitvā ca puna saṅgā-
massa pavisanakālo viya pañcahi balehi cittaṃ sampahaṃsetvā puna vipassa-
nāya kammaṃ karontassa vivaṭṭetvā arahattaggahaṇakālo veditabbo. Imasmim
pana sutte balāni ceva indriyāni ca missakāneva kathitānīti.

4. Paṭhamakhamasuttavaṇṇanā

164. Catutthe **akkhamā**Ti anadhivāsikapaṭipadā. **Khamā**ti adhivāsikapaṭipadā.
Damāti indriyadamanapaṭipadā. **Samā**ti akusalavitakkānaṃ vūpasamanapaṭipadā.
Rosantaṃ paṭirosatīti ghaṭṭentaṃ paṭighaṭṭeti. **Bhaṇḍantaṃ paṭibhaṇḍatīti** paha-
rantaṃ paṭipaharati. Pañcamachattāni uttānatthāneva.

7. Mahāmoggallānasuttavaṇṇanā

167. Sattame mahāmoggallānattherassa heṭṭhimā tayo maggā sukhaṭṭipadā dandhābhiññā ahesuṃ, arahattamaggo dukkhapaṭṭipado khippābhiññō. Tasmā evamāha- “yāyaṃ paṭṭipadā dukkhā khippābhiññā, imaṃ me paṭṭipadaṃ āgamma anupādāya āsavehi cittaṃ vimuttan”ti.

8. Sāriputtasuttavaṇṇanā

168. Aṭṭhame dhammasenāpatittherassa heṭṭhimā tayo maggā sukhaṭṭipadā dandhābhiññā, arahattamaggo sukhaṭṭipado khippābhiññō. Tasmā “yāyaṃ paṭṭipadā sukhā khippābhiññā”ti āha. Imesu pana dvīsipi suttesu missikāva paṭṭipadā kathitāti veditabbā.

9. Sasaṅkhārasuttavaṇṇanā

169. Navame paṭṭhamadutiyaṭṭhānaṃ sukkhaviṭṭhānaṃ sasaṅkhārena sappayogena saṅkhāranimittaṃ upaṭṭhapenti. Tesu eko vipassanindriyānaṃ balavattā idheva kilesapariniṭṭhānaṃ pariniṭṭhāyati, eko indriyānaṃ dubbalatāya (2.0346) idha asaṅkato anantare attabhāve tadeva mūlakammaṭṭhānaṃ paṭilabhitvā sasaṅkhārena sappayogena saṅkhāranimittaṃ upaṭṭhapetvā kilesapariniṭṭhānaṃ pariniṭṭhāyati, tatiyacatutthā samathayānikā. Tesu eko asaṅkhārena appayogena indriyānaṃ balavattā idheva kilese khepeti, eko indriyānaṃ dubbalattā idha asaṅkato anantare attabhāve tadeva mūlakammaṭṭhānaṃ paṭilabhitvā asaṅkhārena appayogena kilese khepeti veditabbo.

10. Yuganaddhasuttavaṇṇanā

170. Dasame **samathapubbaṅgamanti** samathaṃ pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ katvā. **Maggo sañjāyatīti** paṭṭhamo lokuttaramaggo nibbattati. **So taṃ maggantīti** ekacittakkhaṇikamaggassa āsevanādīni nāma natthi, dutiyamaggādayo pana uppādeti tameva āsevati bhāveti bahulīkarotīti vuccati. **Vipassanāpubbaṅgamanti** vipassanaṃ pubbaṅgamaṃ purecārikaṃ katvā samathaṃ bhāveti, pakatiyā vipassanālābhī vipassanāya ṭhatvā samādhimuppādetīti attho.

Yuganaddhaṃ bhāvetīti yuganaddhaṃ katvā bhāveti. Tattha teneva cittaṃ samāpattiṃ samāpajjitvā teneva saṅkhāre sammasituṃ na sakkā. Ayaṃ pana yāvatā samāpattiyo samāpajjati, tāvatā saṅkhāre sammasati. Yāvatā saṅkhāre sammasati, tāvatā samāpattiyo samāpajjati. Kathaṃ? Paṭṭhamajjhānaṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati, saṅkhāre sammasitvā dutiyajjhānaṃ samāpajjati. Tato vuṭṭhāya puna saṅkhāre sammasati. Saṅkhāre sammasitvā tatiyajjhānaṃ ...pe... nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpattiṃ samāpajjati, tato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasati. Evamayaṃ samathaviṭṭhānaṃ yuganaddhaṃ

bhāveti nāma.

Dhammuddhaccaviggahitanti samathavipassanādhammesu dasavipassanupakkilesasañkhātena uddhaccena viggahitaṃ, suggahitanti attho. **So, āvuso, samayoti** iminā sattannaṃ sappāyānaṃ paṭilābhakālo kathito. **Yaṃ taṃ cittanti** yasmim̐ samaye taṃ vipassanāvīthiṃ okkamitvā pavattaṃ cittaṃ. **Ajjhattameva** (2.0347) **santiṭṭhatīti** vipassanāvīthiṃ paccottharivā tasmim̐yeva gocarajjhattasañkhāte ārammaṇe santiṭṭhati. **Sannisīdatīti** ārammaṇavasena sammā nisīdati. **Ekodi hotīti** ekaggaṃ hoti. **Samādhiyatīti** sammā ādhiyati suṭṭhapitaṃ hoti. Sesamettha uttānattameva.

Paṭipadāvaggo dutiyo.

(18) 3. sañcetaniyavaggo

1. Cetanāsuttavaṇṇanā

171. Tatiyassa paṭhame **kāyete** kāyadvāre, kāyaviññattiyā satīti attho. **Kāyasañcetanañhetūti**-ādīsu kāyasañcetanā nāma kāyadvāre cetanā pakappanā. Sā aṭṭha kāmāvacarakusalavasena aṭṭhavidhā, akusalavasena dvādasavidhāti vīsatividhā. Tathā vacīsañcetanā, tathā manosañcetanā. Apicettha nava mahaggatacetanāpi labbhanti. **Kāyasañcetanāhetū**ti kāyasañcetanāpaccayā. **Uppajjati ajjhataṃ sukha-****dukkhanti** aṭṭhakusalakammappaccayā niyakajjhatte sukhaṃ uppajjati, dvādasakusalakammappaccayā dukkhaṃ. Sesadvāresupi eseva nayo. **Avijjāpaccayāvāti** avijjākāraṇeneva. Sace hi avijjā chādayamānā paccayo hoti, evaṃ sante tīsu dvāresu sukhadukkhānaṃ paccayabhūtā cetanā uppajjati. Iti mūlabhūtāya avijjāya vasenetam̐ vuttaṃ.

Sāmaṃ vāti-ādīsu parehi anāṇatto sayameva abhisāñkharonto sāmaṃ kāyasañkhāraṃ abhisāñkharoti nāma. Yaṃ pana pare samādapetvā āṇāpetvā kārenti, tassa taṃ kāyasañkhāraṃ pare abhisāñkharonti nāma. Yo pana kusalam̐ kusalanti akusalam̐ akusalanti kusalavipākaṃ kusalavipākoti akusalavipākaṃ akusalavipākoti jānanto kāyadvāre vīsatividham̐ kāyasañkhāraṃ abhisāñkharoti, ayaṃ sampajāno abhisāñkharoti nāma. Yo evaṃ ajānanto abhisāñkharoti, ayaṃ asampajāno abhisāñkharoti nāma. Sesadvāresupi eseva nayo.

Tattha (2.0348) asampajānakammaṃ evaṃ veditabbaṃ- daharadārakā “mātāpitūhi kataṃ karomā”ti cetiyam̐ vandanti, pupphapūjam̐ karonti, bhikkhusaṅgham̐ vandanti, tesam̐ kusalanti ajānantānampi taṃ kusalameva hoti. Tathā migapakkhi-ādayo tiracchānā dhammaṃ suṇanti, saṅgham̐ vandanti, cetiyam̐ vandanti, tesam̐ jānantānampi ajānantānampi taṃ kusalameva hoti. Daharadārakā pana mātāpitāro hatthapādehi paharanti, bhikkhūnaṃ talasattikaṃ uggiranti, daṇḍam̐ khipanti, akkosanti. Gāviyo bhikkhusaṅgham̐ anubandhanti, sunakhā anuba-

ndhanti, ḍaṃsanti, sīhabyagghādayo anubandhanti, jīvitā voropenti. Tesam jānantānampi ajānantānampi akusalakammaṃ hotīti veditabbaṃ.

Idāni tīsupi dvāresu āyūhanacetanā samodhānetabbā. Seyyathidaṃ- kāya- dvāre sayamkatamūlikā vīsati cetanā, āṇattimūlikā vīsati, sampajānamūlikā vīsati, asampajānamūlikā vīsati asīti cetanā honti, tathā vacīdvāre. Manodvāre pana ekekasmimpi vikappe ekūnatim̐sa katvā satañca soḷasa ca honti. Iti sabbāpi tīsu dvāresu dve satāni chasattati ca cetanā. Tā sabbāpi sañkhārakkhandhoteva sañkham̐ gacchanti, taṃsampayutto vedayitākāro vedanākkhandho, sañjānanā- kāro saññākkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandho, kāyo upādārūpaṃ, tassa paccayā catasso dhātuyo cattāri bhūtānīti ime pañcakkhandhā dukkhasaccaṃ nāma.

Imesu, bhikkhave, dhammesu avijjā anupatitāti imesu vuttappabhedesu cetanā- dhammesu avijjā saḥajātavasena ca upanissayavasena ca anupatitā. Evaṃ vaṭṭa- ñceva vaṭṭamūlikā ca avijjā dassitā hoti.

Ettāvata vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattassa khīṇāsavassa idāni thutiṃ karonto **avijjāyatveva asesavirāganirodhā**ti-ādimāha. Tattha **asesavirāganiro- dhā**ti asesavirāgena ceva asesanirodhena ca. **So kāyo na hotīti** khīṇāsavassa kāyena karaṇakammaṃ paññāyati, cetiyaṅgaṇasammajjanaṃ bodhiyaṅgaṇasa- mmajjanaṃ abhikkamaṃ paṭikkamaṃ vattānuvattakaraṇanti evamādi. Kāya- dvāre panassa vīsati cetanā avipākadhammataṃ (2.0349) āpajjanti. Tena vuttaṃ- “so kāyo na hoti, yaṃ paccayāssa taṃ uppajjati ajjhattaṃ sukhadukkhan”ti. Kāya- dvārappavattā hi cetanā idha kāyoti adhippetā. Sesadvayepi eseva nayo. **Khett-** nti-ādīnīpi kusalākusalakammasseva nāmāni. Tañhi vipākassa viruhanaṭṭhāna- ṭṭhena khettaṃ, patiṭṭhānaṭṭhena vatthu, kāraṇaṭṭhena āyatanaṃ, adhikaraṇa- ṭṭhena adhikaraṇanti vuccati.

Iti satthā ettakena ṭhānena tīhi dvārehi āyūhitakammaṃ dassetvā idāni tassa kammaṃ vipaccanaṭṭhānaṃ dassetuṃ **cattārome bhikkhavesi**-ādimāha. Tattha **attabhāvappaṭilābhā**ti paṭiladdha-attabhāvā. **Attasañcetanā kamati**ti attanā paka- ppitacetanā vahati pavattati.

Attasañcetanāhetu tesam sattānaṃ tamhā kāyā cuti hotīti-ādīsu khiḍḍāpado- sikā devā **attasañcetanāhetu** cavanti. Tesañhi nandanavanacittalatāvanaphārusa- kavanādīsu dibbaratisamappitānaṃ kīḷantānaṃ pānabhojane sati sammussati, te āhārupacchedena ātape khittamālā viya milāyanti. Manopadosikā devā **parasañce-** **tanāhetu** cavanti, ete cātumahārājikā devā. Tesu kira eko devaputto “nakkhattaṃ kīḷissāmī”ti sapaṇivāro rathena vīthiṃ paṭipajjati. Athañño nikkhamanto taṃ purato gacchantaṃ disvā “kiṃ, bho, ayaṃ kapaṇo adiṭṭhapubbaṃ viya etaṃ disvā pītiyā uddhumāto viya gajjamāno viya ca gacchati”ti kujjhati. Purato gacchantopi niva- ttitvā taṃ kuddhaṃ disvā kuddhā nāma suvijānā

hontīti kuddhabhāvamassa ñatvā “tvam kuddho mayham kim karissasi, ayam sampatti mayā dānasīlādīnam vasena laddhā, na tuyham vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiñhi kuddhe itaro akuddho rakkhati, ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṃ yeva orodhānaṃ cavanti. Manussā **attasañcetanā ca parasañcetanā ca hetu** cavanti, attasañcetanāya ca parasañcetanāya ca hetubhūtāya cavantīti attho. Manussā hi kujjhitvā attanāva attānaṃ hatthehipi daṇḍehipi paharanti, rajjubandhanādīhipi bandhanti, asināpi sīsaṃ chindanti, visampi khādanti, papātepi patanti, udakampi pavisanti, aggimpi pavisanti, parepi daṇḍena vā satthane vā paharitvā mārenti. Evaṃ tesu attasañcetanāpi parasañcetanāpi kamati.

Katame (2.0350) **tena devā daṭṭhabbā**ti katame nāma te devā daṭṭhabbāti attho. Tena vā attabhāvena katame devā daṭṭhabbātipi attho. Kasmā pana thero imaṃ pañhaṃ pucchati, kim attanā kathetuṃ nappahotīti? Pahoti, idaṃ pana padaṃ attano sabhāvena buddhavisayaṃ pañhanti thero na kathesi. **Tena daṭṭhabbā**ti tena attabhāvena daṭṭhabbā. Ayam pana pañho heṭṭhā kāmāvacarepi rūpāvaca-repi labbhati, bhavaggena pana paricchinditvā kathito nippadesena kathito hotīti bhagavatā evaṃ kathito.

Āgantāro itthattanti itthabhāvaṃ kāmāvacarapañcakkhandhabhāvameva āgantāro, neva tatrūpapattikā na uparūpapattikā honti. **Anāgantāro itthattanti** imaṃ khandhapañcakaṃ anāgantāro, heṭṭhūpapattikā na honti, tatrūpapattikā vā uparūpapattikā vā tattheva vā parinibbāyino hontīti attho. Ettha ca heṭṭhimabhava nibbatānaṃ vasena uparūpapattikā veditabbā. Bhavagge panetaṃ natthi. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

2. Vibhattisuttavaṇṇanā

172. Dutiye **atthapaṭisambhidā**ti pañcasu atthesu pabhedagataṃ ñāṇaṃ. **Odhisoti** kāraṇaso. **Byañjanasoti** akkharaso. **Anekapariyāyenā**ti anekehi kāraṇehi. **Ācikkhāmī**ti kathemi. **Desemī**ti pākaṭaṃ katvā kathemi. **Paññāpemī**ti jānāpemi. **Paṭṭhapemī**ti paṭṭhapetvā pavattetvā kathemi. **Vivarāmī**ti vivaṭaṃ katvā kathemi. **Vibhajāmī**ti vibhajitvā kathemi. **Uttānikaromī**ti gambhīraṃ uttānakaṃ katvā kathemi. **So maṃ pañhenā**ti so maṃ pañhena upagacchatu. **Ahaṃ veyyākaraṇenā**ti ahamassa pañhakathanena cittaṃ ārādhessāmi. **Yo no dhammānaṃ sukusaloti** yo amhākaṃ adhigatadhammānaṃ sukusalō satthā, so esa sammukhībhūto. Yadi mayā atthapaṭisambhidā na sacchikatā, “sacchikarohi tāva sārīputtā”ti vatvā maṃ paṭibāhissatīti satthu purato nisinnakova sīhanādaṃ nadati. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. Imāsu ca pana paṭisambhidāsu tisso paṭisambhidā lokiyā, atthapaṭisambhidā lokiyalokuttarāti.

3. Mahākoṭṭhikasuttavaṇṇanā

173. Tatiye (2.0351) **phassāyatanānanti** phassākarānaṃ, phassassa uppattiṭṭhā-

nānanti attho. **Atthaññaṃ kiñcīti** etesu asesato niruddhesu tato paraṃ koci appamattakopi kilesa atthīti pucchati. **Natthaññaṃ kiñcīti** idhāpi “appamattakopi kilesa natthī”ti pucchati. Sesadvayepi eseva nayo. Ime pana cattāropi pañhe sassatuccheda-ekaccasassata-amarāvikkhepavasena pucchati. Tenassa thero pucchita-pucchitaṃ paṭibāhanto **mā hevanti** āha. Ettha hiiti nipātamattaṃ, evaṃ mā bhaṇīti attho. Attūpaladdhivaseneva “atthaññaṃ kiñci añño koci attā nāma atthī”ti sassatādi-ākārena pucchati. Kiṃ panesa attūpaladdhikoti? Na attūpaladdhiko. Evaṃladdhiko pana tattheko bhikkhu nisinno, so pucchituṃ na sakkoti. Tassa laddhiṃ vissajjāpanatthaṃ evaṃ pucchati. Yepi ca anāgate evaṃladdhikā bhavissanti, tesam “buddhakālepeso pañho mahāsāvakehi vissajjito”ti vacanokāsupaccheda-natthaṃ pucchatiyeva.

Appapañcaṃ papañcetīti na papañcetabbaṭṭhāne papañcaṃ karoti, anācari-tappaṃ maggaṃ carati. **Tāvatā papañcassa gatīti** yattakā channaṃ phassāyatanānaṃ gati, tattakāva taṇhādīṭṭhimānappabhedassa papañcassa gati. **Channaṃ, āvuso, phassāyatanānaṃ asesavirāganirodhā papañcanirodho papañcavūpasamoti** etesu chasu āyatanesu sabbaso niruddhesu papañcāpi niruddhāva honti, vūpasantāva hontīti attho. Āruppe pana puthujanadevatānaṃ kiñcāpi pañca phassāyatanāni niruddhāni, chaṭṭhassa pana aniruddhattā tayopi papañcā appahīnāva. Apica pañcavokārabhavavaseneva pañho kathitoti. Catutthe imināva nayena attho veditabbo.

5. Upavāṇasuttavaṇṇanā

175-176. Pañcame **vijjāyantakaro hotīti** vijjāya vaṭṭadukkhassa antakaro hoti, sakalaṃ vaṭṭadukkhaṃ paricchinnaṃ parivaṭṭamaṃ katvā tiṭṭhatīti. Sesapadesupi eseva nayo. **Sa-upādānoti** sagahaṇova hutvā. **Antakaro abhavissāti** vaṭṭadukkhassa antaṃ katvā ṭhito abhavissa. **Caraṇasampannoti** pannarasadhammabhedena caraṇena samannāgato. **Yathābhūtaṃ jānaṃ (2.0352) passaṃ antakaro hotīti** yathāsabhāvaṃ maggapaññāya jānitvā passitvā vaṭṭadukkhassa antaṃ katvā ṭhito nāma hotīti arahattanikūṭena pañhaṃ niṭṭhapesi. Chaṭṭhaṃ heṭṭhā eka-kanipātavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

7. Rāhulasuttavaṇṇanā

177. Sattame **ajjhakkātīti** kesādīsu vīsatiyā koṭṭhāsesu thaddhākāralakkhaṇā pathavīdhātu. **Bāhirāti** bahiddhā anindriyabaddhesu pāsāṇapabbatādīsu thaddhākāralakkhaṇā pathavīdhātu. Imināva nayena sesāpi dhātuyo veditabbā. **Netam mama, nesohamasmī, na meso attāti** idaṃ tayaṃ taṇhāmānadiṭṭhiggāhapaṭikkhepavasena vuttaṃ. **Sammappaññāya daṭṭhabbanti** hetunā kāraṇena maggapaññāya passitabbaṃ. **Disvāti** sahavipassanāya maggapaññāya passitvā. **Acchecchi taṇhanti** maggavajjhataṇhaṃ samūlakam chindi. **Vivattayi saṃyojananti** dasavidhampi saṃyojanaṃ vivattayi ubbattetvā pajahi. **Sammā mānābhisa-**

mayāti hetunā kāraṇena navavidhassa mānassa pahānābhissamayā. **Antamakāsi dukkhassāti** vaṭṭadukkhaṃ paricchinnaṃ parivaṭṭamaṃ akāsi, katvā ṭhitoti attho. Iti satthārā saṃyuttamahānikāye rāhulovāde (saṃ. ni. 3.91 ādayo) vipassanā kathitā, cūlarāhulovādepi (ma. ni. 3.416 ādayo) vipassanā kathitā, ambalaṭṭhikarāhulovāde (ma. ni. 2.107 ādayo) daharasseva sato musāvādā veramaṇī kathitā, mahārāhulovāde (ma. ni. 2.113 ādayo) vipassanā kathitā. Imasmiṃ aṅguttaramahānikāye ayaṃ catukoṭikasunñatā nāma kathitāti.

8. Jambālīsuttavaṇṇanā

178. Aṭṭhame **santaṃ cetovimuttinti** aṭṭhannaṃ samāpattinaṃ aññataraṃ samāpattiṃ. **Sakkāyanirodhanti** tebhūmakavaṭṭasaṅkhātassa sakkāyassa nirodhaṃ, nibbānanti attho. **Na pakkhandatīti** ārammaṇavasena na pakkhandati. Sesapadesupi eseva nayo. **Na pāṭikaṅkhoti** na pāṭikaṅkhitabbo. **Lepagatenāti** lepamakkhitena.

Imasmiñca (2.0353) panatthe nadīpāraṃ gantukāmapurisopammaṃ āharitabbamaṃ- eko kira puriso caṇḍasotāya vālamacchākulāya nadiyā pāraṃ gantukāmo “orimaṃ tīraṃ sāsāṅkaṃ sappatibhayaṃ, pārimaṃ tīraṃ khemaṃ appatibhayaṃ, kiṃ nu kho katvā pāraṃ gamissāmi”ti paṭipāṭiyā ṭhite aṭṭha kakudharukkhe disvā “sakkā imāya rukkhapaṭipāṭiyā gantun”ti manasikatvā “kakudharukkhā nāma maṭṭhasākhā honti, sākhāya hatthā na saṅṭhaheyyun”ti nigrodhapilakkharukkhādīnaṃ aññatarassa lākhāya hatthapāde makkhetvā dakkhiṇahatthena ekaṃ sākhaṃ gaṇhi. Hattho tattheva lagi. Puna vāmahatthena dakkhiṇapādena vāmapādenāti cattāropi hatthapādā tattheva lagiṃsu. So adhosiro lambamāno uparinadiyaṃ deve vuṭṭhe puṇṇāya nadiyā sote nimuggo kumbhīlādīnaṃ bhakkho ahoṣi.

Tattha nadīsotaṃ viya saṃsārasotaṃ daṭṭhabbaṃ, sotassa pāraṃ gantukāmapuriso viya yogāvacaro, orimatīraṃ viya sakkāyo, pārimatīraṃ viya nibbānaṃ, paṭipāṭiyā ṭhitā aṭṭha kakudharukkhā viya aṭṭha samāpattiyo, lepamakkhitena hatthena sākhaḡahaṇaṃ viya jhānavipassanānaṃ pāripanthike asodhetvā samāpattisamāpajjanaṃ, catūhi hatthapādehi sākhaṃ baddhassa olambanaṃ viya paṭhamajjhāne nikantiyā laggakālo, uparisote vuṭṭhi viya chasu dvāresu kilesānaṃ uppannakālo, nadiyā puṇṇāya sote nimuggassa kumbhīlādīnaṃ bhakkhabhūtakālo viya saṃsārasote nimuggassa catūsu apāyesu dukkhānubhavanakālo vedītabbo.

Suddhena hatthenāti sudhotena parisuddhahatthena. Imasmimpi atthe tādisameva opammaṃ kātabbaṃ- tattheva hi pāraṃ gantukāmo puriso “kakudharukkhā nāma maṭṭhasākhā, kiliṭṭhahatthena gaṇhantassa hattho parigaleyyā”ti hatthapāde sudhote katvā ekaṃ sākhaṃ gaṇhitvā paṭhamaṃ rukkhamaṃ āruḷho. Tato otarivā dutiyaṃ ...pe... tato otarivā aṭṭhamaṃ, aṭṭhamarukkhatō otarivā pārimatīre khemantabhūmiṃ gato.

Tattha “imehi rukkhehi pārimatīraṃ gamissāmi”ti tassa purisassa cintitakālo

viya yogino “aṭṭha samāpattiyo samāpajjitvā samāpattito (2.0354) vuṭṭhāya arahattaṃ gamissāmi”ti cintitakālo, suddhena hatthena sākhāgahaṇaṃ viya jhānavipassanānaṃ pāripanthikadhamme sodhetvā samāpattisamāpajjanaṃ. Tattha paṭhamarukkharohaṇakālo viya paṭhamajjhānasamāpattikālo, paṭhamarukkhato oruyha dutiyaṃ āruḥhakālo viya paṭhamajjhāne nikantiyā abaddhassa tato vuṭṭhāya dutiyajjhānasamāpannakālo ...pe... sattamarukkhato oruyha aṭṭhamamaṃ āruḥhakālo viya ākiñcaññāyatanasamāpattiyaṃ nikantiyā abaddhassa tato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanasamāpannakālo. Aṭṭhamarukkhato oruyha pārimatīraṃ khemantabhūmiṃ gatakālo viya nevasaññānāsaññāyatane nikantiyā abaddhassa samāpattito vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattappattakālo vedittabbo.

Avijjāppabhedamaṃ manasi karotīti aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtāya gaṇabahalamahā-avijjāya pabhedasaṅkhātamaṃ arahattaṃ manasi karoti. **Na pakkhandatīti** ārammaṇavaseneva na pakkhandati. **Jambālīti** gāmato nikkhantassa mahā-udakassa patiṭṭhānabhūto mahā-āvāṇo. **Anekavassagaṇikāti** gāmassa vā nagarassa vā uppannakāleyeva uppannattā anekāni vassagaṇāni uppannāya etissāti anekavassagaṇikā. **Āyamukhānīti** catasso pavisanakandarā. **Apāyamukhānīti** apavāhanacchiddāni. **Na ālīppabhedo pāṭikaṅkhoti** na pālīppabhedo pāṭikaṅkhitabbo. Na hi tato udakaṃ uṭṭhāya pālīṃ bhinditvā kacavaraṃ gahetvā mahāsamuddamaṃ pāpuṇāti.

Imassa panatthassa vibhāvanatthamaṃ uyyānagavesaka-opammaṃ āharitabbaṃ. Eko kira nagaravāsiko kulaputto uyyānaṃ gavesanto nagarato nātidūre naccāsanne mahantaṃ jambālīṃ addasa. So “imasmiṃ ṭhāne ramaṇiyaṃ uyyānaṃ bhavissati”ti sallakkhetvā kuddālaṃ ādāya cattāripi kandarāni pidhāya apavāhanacchiddāni vivarivā aṭṭhāsi. Devo na sammā vassi, avasesa-udakaṃ apavāhanacchiddena parissavitvā gataṃ. Cammakhaṇḍapilotikādīni tattheva pūtikāni jātāni, pāṇakā saṅṭhitā, samantā anupagamaniyā jātā. Upagatānampi nāsāpuṭe pidhāya pakkamitabbaṃ hoti (2.0355). So katipāhena āgantvā paṭikkamma ṭhito oloketvā “na sakkā upagantun”ti pakkāmi.

Tattha nagaravāsī kulaputto viya yogāvacaro daṭṭhabbo, uyyānaṃ gavesantena gāmadvāre jambālīyā diṭṭhakālo viya cātumahābhūtikakāyo, āyamukhānaṃ pihitakālo viya dhammassavanodakassa aladdhakālo, apāyamukhānaṃ vivaṭakālo viya chadvārikasaṃvarassa vissaṭṭhakālo, devassa sammā avuṭṭhakālo viya sappāyakammaṭṭhānassa aladdhakālo, avasesa-udakassa apāyamukhehi parissavitvā gatakālo viya abbhantare guṇānaṃ parihīnakālo, udakassa uṭṭhāya pālīṃ bhinditvā kacavaraṃ ādāya mahāsamuddamaṃ pāpuṇituṃ asamatthakālo viya arahattamaggena

avijjāpāḷiṃ bhinditvā kilesarāsiṃ vidhamitvā nibbānaṃ sacchikātuṃ asamattha-kālo, cammakhaṇḍapilotikādīnaṃ tattheva pūtibhāvo viya abbhantare rāgādikilesehi paripūritakālo, tassa āgantvā disvā vippaṭṭisārino gatakālo viya vaṭṭasamaṅgi-puggalassa vaṭṭe abhiratakālo veditabbo.

Āḷippabhedo pāṭikaṅkhoti pāḷippabhedo pāṭikaṅkhitabbo. Tato hi udakaṃ uṭṭhāya pāḷiṃ bhinditvā kacavaraṃ ādāya mahāsamuddaṃ pāpuṇituṃ sakkhissatīti attho.

Idhāpi tadeva opammaṃ āharitabbaṃ. Tattha āyamukhānaṃ vivaṭakālo viya sappāyadhammassavanassa laddhakālo, apāyamukhānaṃ pihitakālo viya chasu dvāresu saṃvarassa paccupaṭṭhitakālo, devassa sammā vuṭṭhakālo viya sappāyakammaṭṭhānassa laddhakālo, udakassa uṭṭhāya pāḷiṃ bhinditvā kacavaraṃ ādāya mahāsamuddaṃ pattakālo viya arahattamaggena avijjaṃ bhinditvā akusalarāsiṃ vidhamitvā arahattaṃ sacchikatakālo, āyamukhehi pavuṭṭhena udakena sarassa paripuṇṇakālo viya abbhantare lokuttaradhammehi paripuṇṇakālo, samantato vatīṃ katvā rukkhe ropetvā uyyānamajjhe pāsādaṃ māpetvā nāṭakāni paccupaṭṭhapetvā subhojanaṃ bhuñjantassa nisinnakālo viya dhammapāsādaṃ āruya (2.03) nibbānāramaṇaṃ phalasaṃpattīṃ appetvā nisinnakālo veditabbo. Sesametta uttānatthameva. Desanā pana lokiya lokuttaramissikā kathitāti.

9. Nibbānasuttavaṇṇanā

179. Navame **hānabhāgiyā saññāti**-ādīsu “paṭhamassa jhānassa lābhiṃ kāmāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti, hānabhāginī paññā”ti (vibha. 799) abhidhamme vuttanayeneva attho veditabbo. **Yathābhūtaṃ nappajānantīti** yathā-sabhāvato maggañāṇena na jānanti.

10. Mahāpadesasuttavaṇṇanā

180. Dasame **bhoganagare viharatīti** parinibbānasamaye cārikaṃ caranto taṃ nagaraṃ patvā tattha viharati. **Ānandacetiye**ti ānandayakkhassa bhavanaṭṭhāne patiṭṭhitavihāre. **Mahāpadeseti** mahā-okāse mahā-apadese vā, buddhādayo mahante mahante apadisitvā vuttāni mahākāraṇānīti attho. **Neva abhinandita-****bbanti** haṭṭhatuṭṭhehi sādhu-kāraṃ datvā pubbeva na sotabbaṃ. Evaṃ kate hi pacchā “idaṃ na sametī”ti vuccamānopi “kiṃ pubbeva ayaṃ dhammo, idāni na dhammo”ti vatvā laddhiṃ na vissajjeti. **Nappaṭikkositabbanti** “kiṃ esa bālo vadatī”-ti evaṃ pubbeva na vattabbaṃ. Evaṃ vutte hi vattuṃ yuttampi na vakkhati. Tenāha- **anabhinanditvā appaṭikkositvāti**. **Padabyañjanānīti** padasaṅkhātāni byañjanāni. **Sādhukaṃ uggahetvāti** “imasmīṃ ṭhāne pāḷi vuttā, imasmīṃ ṭhāne attho vutto, imasmīṃ ṭhāne anusandhi kathitā, imasmīṃ ṭhāne pubbāparaṃ kathitan”ti suṭṭhu gahetvā. **Sutte otāretabbānīti** sutte otaritabbāni. **Vinaye sandassetabbānīti** vinaye saṃsandetabbāni.

Ettha ca **suttanti** vinayo vutto. Yathāha- “kattha paṭikkhittaṃ, sāvattiyaṃ sutta-

vibhaṅge”ti (cūḷava. 457) **vinayoti** khandhako. Yathāha- “vinayātisāre”ti. Evaṃ vinayapiṭakampi na pariyādiyati. Ubhatovibhaṅgā pana suttaṃ, khandhakapari-vārā (2.0357) vinayoti evaṃ vinayapiṭakaṃ pariyādiyati. Atha vā suttantapiṭakaṃ suttaṃ, vinayapiṭakaṃ vinayoti evaṃ dveyeva piṭakāni pariyādiyanti. Suttantābhi-dhammapiṭakāni vā suttaṃ, vinayapiṭakaṃ vinayoti evampi tiṇi piṭakāni na tāva pariyādiyanti. Asuttanāmakañhi buddhavacanaṃ nāma atthi. Seyyathidaṃ-jātaṃ paṭisambhidā niddeso suttanipāto dhammapadaṃ udānaṃ itivuttakaṃ vimānavatthu petavatthu theragāthā therīgāthā apadānanti.

Sudinnatthero pana “asuttanāmakaṃ buddhavacanaṃ natthī”ti taṃ sabbaṃ paṭikkhipitvā “tiṇi piṭakāni suttaṃ, vinayo pana kāraṇaṃ”ti āha. Tato taṃ kāraṇaṃ dassento idaṃ suttamāhari-

“Ye kho tvaṃ, gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā sarāgāya saṃvattanti no virāgāya, saṃyogāya saṃvattanti no visaṃyogāya, sa-upādānāya saṃvattanti no anupādānāya, mahicchatāya saṃvattanti no appicchatāya, asantuṭṭhiyā saṃvattanti no santuṭṭhiyā, kosajjāya saṃvattanti no vīriyārambhāya, saṅgaṇikāya saṃvattanti no pavivekāya, ācayāya saṃvattanti no apacayāya. Ekaṃsena, gotami, jāneyyāsi ‘neso dhammo neso vinayo netaṃ satthu sāsana-n’ti.

“Ye ca kho tvaṃ, gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṃvattanti no sarāgāya, visaṃyogāya saṃvattanti no saṃyogāya. Anupādānāya saṃvattanti no sa-upādānāya, appicchatāya saṃvattanti no mahicchatāya, santuṭṭhiyā saṃvattanti no asantuṭṭhiyā, vīriyārambhāya saṃvattanti no kosa-jjāya, pavivekāya saṃvattanti no saṅgaṇikāya, apacayāya saṃvattanti no āca-yāya. Ekaṃsena, gotami, jāneyyāsi ‘eso dhammo eso vinayo etaṃ satthu sāsana-n’”ti (cūḷava. 406; a. ni. 8.53).

Tasmā **sutte**ti tepiṭakabuddhavacane otāretabbāni. **Vinayeti** etasmiṃ rāgādivina-yakāraṇe saṃsandetabbānīti ayamettha attho. **Na ceva sutte otarantīti** suttapaṭipā-ṭhiyā katthaci anāgantvā challiṃ uṭṭhapetvā (2.0358) guḷhavessantara-guḷha-umma-gga-guḷhavinayavedallapiṭakānaṃ aññatarato āgatāni paññāyantīti attho. Evaṃ āgatāni hi rāgādivinaye ca apaññāyamānāni chaḍḍetabbāni honti. Tena vuttaṃ-“iti hidaṃ, bhikkhave, chaḍḍeyyāthā”ti. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo. **Idaṃ, bhikkhave, catutthaṃ mahāpadesaṃ dhāreyyāthā**ti imaṃ, bhikkhave, catutthaṃ dhammassa patiṭṭhānokāsaṃ dhāreyyāthāti.

Saṅcetaniyavaggo tatiyo.

(19) 4. brāhmaṇavaggo

1. Yodhājīvasuttavaṇṇanā

181. Catutthassa paṭhame **ṭhānakusaloti** yena ṭhānena ṭhito avirādhētvā vijjhītuṃ sakkoti, tasmim̄ ṭhāne kusalo. Sesam̄ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

2. Pāṭibhogasuttavaṇṇanā

182. Dutiye **natthi koci pāṭibhogoti** ahaṃ te pāṭibhogoti evaṃ pāṭibhogo bhavituṃ samattho nāma natthi. **Jarādhammanti** jarāsabhāvaṃ. Esa nayo sabbattha.

3. Sutasuttavaṇṇanā

183. Tatiye **natthi tato dosoti** tasmim̄ doso nāma natthīti attho.

4. Abhayasuttavaṇṇanā

184. Catutthe kicchājīvitakāraṇatṭhena rogova **rogātaṅko** nāma. **Phuṭṭhassāti** tena rogātaṅkena samannāgatassa. **Urattāḷim̄ kandatīti** uraṃ tāḷetvā rodati. **Akata-kalyāṇoti** ādisu kalyāṇaṃ vuccati puññakammaṃ (2.0359), taṃ akataṃ etenāti akatakalyāṇo. Sesapadesupi eseva nayo. Puññakammameva hi kosallasambhū-tattā **kusalaṃ**, bhītaṃ parittāyakattā **bhīruttāṇanti** vuccati. **Katapāpoti** ādisu pāpaṃ vuccati lāmakāṃ akusalakammaṃ. **Luddanti** kakkhaḷakammaṃ. **Kibbi-santi** samalaṃ aparisuddhakammaṃ. **Kaṅkhī hotīti** buddhadhammasaṅghagu-ṇesu ceva sikkhāya ca pubbante ca aparante ca pubbantāparante ca paṭiccasamuppāde cāti aṭṭhasu ṭhānesu kaṅkhāya samannāgato hoti. **Vicikicchīti** vicikicchāya samannāgato sāsanasaddhamme na niṭṭhaṃ gato, uggahaparipucchāvasena niṭṭhaṃ gantuṃ na sakkoti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

5. Brāhmaṇasaccasuttavaṇṇanā

185. Pañcame **brāhmaṇasaccānīti** brāhmaṇānaṃ saccāni tathāni. **So tena na samaṇoti maññatīti** so khīṇāsavo tena saccena “ahaṃ samaṇo”ti taṇhāmānadi-ṭṭhīhi na maññati. Sesapadesupi eseva nayo. **Yadeva tattha saccaṃ, tadabhiññā-yāti** yaṃ tattha “sabbe pāṇā avajjhā”ti paṭipattiyā saccaṃ tathaṃ aviparītaṃ. Iminā vacīsaccaṃ abbhantaraṃ katvā paramatthasaccaṃ nibbānaṃ dasseti. **Tada-bhiññāyāti** taṃ ubhayampi abhivisiṭṭhāya paññāya jānitvā. **Anuddayāya anukampāya paṭipanno hotīti** anuddayatthāya ca anukampatthāya ca yā paṭipadā, taṃ paṭipanno hoti, pūretvā ṭhitoti attho. Sesapaṭipadāsupi eseva nayo.

Sabbe kāmāti sabbe vatthukāmakilesakāmā. **Iti vadaṃ brāhmaṇo saccamāhāti** evampi vadanto khīṇāsavabrāhmaṇo saccameva āha. **Sabbe bhavāti** kāmabhavā-dayo tayopi. **Nāhaṃ kvacanīti** ettha pana catukkoṭikasunñatā kathitā. Ayañhi “nāhaṃ kvacanī”ti kvaci attānaṃ na passati, **kassaci kiñcanatasminti** attano attānaṃ kassaci parassa kiñcanabhāve upanetabbaṃ na passati, bhātīṭṭhāne

bhātaraṃ, sahāyaṭṭhāne sahāyaṃ, parikkhāraṭṭhāne vā parikkhāraṃ maññitvā upanetabbaṃ na passatīti attho. **Na ca mama kvacani** Ti ettha mamasaddaṃ tāva ṭhapetvā “na ca kvacani parassa ca attānaṃ kvaci na passati” ti ayamattho. Idāni “mamasaddaṃ āharitvā (2.0360) mama kismiñci kiñcanaṃ natthi” ti so parassa attā mama kismiñci kiñcanabhāve atthīti na passati, attano bhātiṭṭhāne bhātaraṃ, sahāyaṭṭhāne sahāyaṃ, parikkhāraṭṭhāne vā parikkhāraṃ kismiñci ṭhāne parassa attānaṃ iminā kiñcanabhāvena upanetabbaṃ na passatīti attho. Evamayaṃ yasmā neva katthaci attānaṃ passati, na taṃ parassa kiñcanabhāve upanetabbaṃ passati, na parassa attānaṃ passati, na parassa attānaṃ attano kiñcanabhāve upanetabbaṃ passatīti. **Iti vadaṃ brāhmaṇoti** evaṃ catukkoṭikaṃ suññataṃ vadantopi khīṇāsavabrāhmaṇo tassā paṭipadāya sammā paṭividdhattā sacca-meva āha, na musāti sabbesupi vāresu maññanānaṃ pahīnattāyeva na maññatīti ca attho veditabbo. **Ākiñcaññaṃyeva Paṭipadanti** kiñcanabhāvavirahitaṃ nippalibodhaṃ niggahaṇameva paṭipadaṃ paṭipanno hoti pūretvā ṭhito.

Imāni kho paribbājakā cattāri brāhmaṇasaccāni mayā sayamaṃ abhiññā sacchikatvā paveditānīti yāni tumhe bhovādibrāhmaṇānaṃ saccāni vadetha, tehi aññāni mayā imāni bāhitapāpabrāhmaṇassa cattāri saccāni catūhi maggehi soḷasavidhena kiccena jānitvā paccakkaṃ katvā paveditāni desitāni jotitānīti attho. Iti imasmimṃ sutte catūsopi ṭhānesu khīṇāsavassa vacīsaccameva kathitanti.

6. Ummaggasuttavaṇṇanā

186. Chaṭṭhe parikassatīti ākaḍḍhiyati. **Ummaggoti** ummujjanaṃ, paññāgamaṃ nantī attho. Paññā eva vā ummujjanaṭṭhena ummaggoti vuccati. Sāva paṭibhānaṭṭhena **paṭibhānaṃ. Cittassa uppannaṃ vasaṃ gacchatīti** ye cittassa vasaṃ gacchanti, tesamaṃyevetha gahaṇaṃ veditabbaṃ. **Atthamaññāya dhammamaññāyāti** atthañca pāḷiñca jānitvā. **Dhammānudhammappaṭipanno hotīti** lokuttaradhammaṃ anucchavikadhammaṃ saha sīlena pubbabhāgappaṭipadaṃ paṭipanno hoti. **Nibbedhikapaññoti** nibbijjhanakapañño. **Idaṃ dukkhanti** ṭhapetvā taṇhaṃ sesaṃ tebhūmakakkhandhapañcakaṃ dukkhanti sutamaṃ hoti. **Paññāyāti** maggapaññāya. **Ayamaṃ dukkhasamudayoti** vaṭṭamūlakataṇhā tassa dukkhasaṃsamudayoti sutamaṃ (2.0361) hoti. Iminā upāyena sesadvayepi attho veditabbo. Catutthapañhavissajjanena arahattaphalaṃ kathitanti veditabbaṃ.

7. Vassakārasuttavaṇṇanā

187. Sattame todeyyassāti tudigāmaṃvāsikassa. **Parisatīti** sannipatitāya parisāya. **Parūpārambhaṃ vattenti**ti paragaraṃ pavattenti kathenti. **Bālo ayamaṃ**

rājāti-ādi yaṃ te upārambhaṃ vattenti, tassa dassanattamaṃ vuttaṃ. **Samaṇe rāmaputteti** udake rāmaputte. **Abhippasanno** Ti atikkamma pasanno. **Paramanipaccakāranti** uttamanipātakiriyaṃ nīcavuttiṃ. **Parihārakāti** paricārakā. **Yamakoti-ādīni** tesam nāmāni. Tesu hi eko yamako nāma, eko moggallo nāma, eko uggo nāma, eko nāvindakī nāma, eko gandhabbo nāma, eko aggivesso nāma. **Tyāssudanti** ettha **assudanti** nipātamattaṃ, te attano parisati nisinneti attho. **Iminā nayena netīti** iminā kāraṇena anuneti jānāpeti. **Karaṇiyādhikaraṇīyesūti** paṇḍitehi kattabbakiccesu ca atirekakattabbakiccesu ca. **Vacaniyādhivacaniyesūti** vattabbesu ca atirekavattabbesu ca. **Alamattadasatarehīti** ettha atthe passitum samattā alamattadasā, te atisitvā tthitā alamattadasatarā, tehi alamattadasatarehi. **Alamattadasataroti** alamattadasatāya uttaritaro, chekehi chekataro paṇḍitehi paṇḍitataroti pucchanto evamāha. Athassa te paṭipucchantā **evaṃ bhoti-ādimāhaṃsu**. Iti brāhmaṇo attano sappurisaṭṭāya taṃ eḷeyyārājānampi tassa parivārikepi udakampi rāmaputtaṃ pasamsi. Andho viya hi asappuriso, cakkhumā viya sappuriso. Yathā andho neva anandhaṃ na andhaṃ passati, evaṃ asappuriso neva sappurisaṃ na asappurisaṃ jānāti. Yathā cakkhumā andhampi anandhampi passati, evaṃ sappuriso sappurisaṃ asappurisaṃ jānāti. Todeyyopi sappurisaṭṭāya asappurise aññāsīti imamattavasamaṃ paṭicca tuṭṭhamānaso brāhmaṇo **acchariyaṃ bho, gotamāti-ādīni** vatvā tathāgatassa bhāsitaṃ anumoditvā pakkāmi.

8. Upakasuttavaṇṇanā

188. Atthame (2.0362) **upakoti** tassa nāmaṃ. **Maṇḍikāputtoti** maṇḍikāya putto. **Upasaṅkamīti** so kira devadattassa upaṭṭhāko, “kiṃ nu kho satthā mayi attano santikaṃ upagate vaṇṇaṃ kathessati, udāhu avaṇṇan” ti pariggaṇhanattamaṃ upasaṅkami. “Nerayiko devadatto kappattho atekiccho” ti (cūḷava. 348) vacanaṃ sutvā satthāraṃ ghaṭṭetukāmo upasaṅkamītipi vadanti. **Parūpārambhaṃ vatteti** paragaraṃ katheti. **Sabbo so na upapādeti** ti sabbopi so kusaladhammaṃ na uppādeti, attano vā vacanaṃ upapādetum anucchavikaṃ kātum na sakkoti. **Anupapādeto gārayho hoti** ti kusalaṃ dhammaṃ uppādetum asakkonto attano ca vacanaṃ upapannaṃ anucchavikaṃ kātum asakkonto gārayho hoti. **Upavajjoti** upavaditabbo ca hoti, vajjena vā upeto hoti, sadoso hoti attho.

Atha bhagavā tassa vādaṃ gahetvā tasseva gīvāya paṭimuñcanto **parūpārambhanti-ādimāha**. **Ummujjamānakamaṃyevāti** udakato sīsaṃ ukkhipantaṃyeva. **Tattha aparimāṇā padāti-ādīsu** tasmim akusalanti paññāpane padānipi akkharānipi dhammadesanāpi aparimāṇāyeva. **Itipidaṃ akusalanti** idampi akusalaṃ idampi akusalaṃ imināpi kāraṇena imināpi kāraṇena akusalanti evaṃ akusalapaññattiyaṃ āgatānipi aparimāṇāni. Athāpi aññenākārena tathāgato taṃ dhammaṃ deseyya, evampissa desanā aparimāṇā bhavēyya. Yathāha- “apariyādinnavassa tathāgatassa dhammadesanā, apariyādinnaṃ dhammapadabyañjanaṃ” ti (ma. ni. 1.161). Iminā upāyena sabbavāresu attho veditabbo. **Yāva dhamṣī vatāyanti** yāva guṇadhamsī vata ayaṃ. **Loṇakāradārakoti** loṇakāragāmadārako. **Yatra hi nāmāti**

yo hi nāma. **Āsādetabbaṃ maññissatīti** ghaṭṭetabbaṃ maññissati. **Apehīti** apagaccha, mā me purato aṭṭhāsi. Evañca pana vatvā gīvāya gaṇhāpetvā nikkadḍhāpesiyevāti.

9. Sacchikaraṇīyasuttavaṇṇanā

189. Navame (2.0363) **kāyenāti** nāmakāyena. **Sacchikaraṇīyāti** paccakkhaṃ kātābbā. **Satiyāti** pubbenivāsānussatiyā. **Cakkhunāti** dibbacakkhunā. **Paññāyāti** jhānapaññāya vipassanāpaññā sacchikātābbā, vipassanāpaññāya maggapaññā, maggapaññāya phalapaññā, phalapaññāya paccavekkhaṇapaññā sacchikātābbā, pattābbāti attho. Āsavānaṃ khayasaṅkhātāṃ pana arahattaṃ paccavekkhaṇavasena paccavekkhaṇapaññāya sacchikaraṇīyaṃ nāmāti.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

190. Dasame **tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtanti** yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtameva. **Bhikkhū āmantesīti** paṭipattisampanne bhikkhū pasannehi cakkhūhi anuviloketvā uppannadhammapāmojjo thometukāmatāya āmantesi. **Apalāpāti** palāparahitā. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Suddhāti** nimmalā. **Sāre patiṭṭhitāti** silādisāre patiṭṭhitā. **Alanti** yuttaṃ. **Yojanagaṇanānīti** ekaṃ yojanaṃ yojanameva, dasapi yojanāni yojanāneva. Tato uddhaṃ “yojanagaṇanānī”ti vuccati. Idha pana yojanasatampi yojanasahassampi adhippetāṃ. **Puṭosenāpīti** puṭosaṃ vuccati pātheyyaṃ, pātheyyaṃ gahetvāpi upasaṅkamtum yuttamevāti attho. Puṭaṃsenāti pi pāṭho. Tassattho- puṭo aṃse assāti puṭaṃso, tena puṭaṃsena, aṃsena pātheyyapuṭaṃ vahantenāpīti vuttaṃ hoti.

Idāni evarūpehi evarūpehi ca guṇehi samannāgatā ettha bhikkhū atthīti dassetuṃ **santi bhikkhavi-**ādīmāha. Tattha **devappattāti** upapattidevanibbaṭṭakaṃ dibbavīhāraṃ dibbavīhārena ca arahattaṃ pattā. **Brahmappattāti** niddosaṭṭhena brahmabhāvasādhakaṃ brahmavīhāraṃ brahmavīhārena ca arahattaṃ pattā. **Āneñjappattāti** anīñjanabhāvasādhakaṃ āneñjaṃ āneñjena ca arahattaṃ pattā. **Ariyappattāti** puthujjanabhāvaṃ atikkamma ariyabhāvaṃ pattā. **Evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu devappatto hotīti-**ādīsu evaṃ rūpāvacaracatutthajjhāne ṭhatvā cittaṃ vivaṭṭetvā arahattaṃ patto devappatto nāma hoti (2.0364), catūsu brahmavīhāresu ṭhatvā cittaṃ vivaṭṭetvā arahattaṃ patto brahmappatto nāma, catūsu arūpajjhānesu ṭhatvā cittaṃ vivaṭṭetvā arahattaṃ patto āneñjappatto nāma. **Idaṃ dukkhanti-**ādīhi catūhi saccehi cattāro maggā tīṇi ca phalāni kathitāni. Tasmā imaṃ ariyadhammaṃ patto bhikkhu ariyappatto nāma hotīti.

Brāhmaṇavaggo catuttho.

(20) 5. mahāvaggo

1. Sotānugatasuttavaṇṇanā

191. Pañcamassa paṭhame **sotānugatānanti** pasādasotaṃ odahitvā ñāṇaso-
tena vavatthapitānaṃ. **Cattāro ānisaṃsā pāṭikaṅkhāti** cattāro guṇānisaṃsā pāṭika-
ṅkhitabbā. Idaṃ pana bhagavatā atthuppattivaseṇa āradhmaṃ. Katara-atthuppa-
ttivaseṇāti? Bhikkhūnaṃ dhammassavanāya anupasaṅkamana-atthuppattiva-
seṇa. Pañcasatā kira brāhmaṇapabbajitā “sammāsambuddho liṅgavacanavibha-
ttipadabyañjanādīhi kathento amhehi ñātameva kathessati, aññātaṃ kiṃ kathessa-
tī”ti dhammassavanatthaṃ na gacchanti. Satthā taṃ pavattiṃ sutvā te pakkosā-
petvā “kasmā evaṃ karotha, sakkaccaṃ dhammaṃ suṇātha, sakkaccaṃ
dhammaṃ suṇantānañca sajjhāyantānañca ime ettakā ānisaṃsā”ti dassento
imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **dhammaṃ pariyāpuṇātīti** suttaṃ geyyanti-ādikaṃ navaṅgaṃ satthusāsa-
nabhūtaṃ tantidhammaṃ vaḷaṅjeti. **Sotānugatā hontīti** sotaṃ anuppattā anupa-
viṭṭhā honti. **Manasānupekkhitāti** cittena olokītā. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhāti** atthato ca
kāraṇato ca paññāya suṭṭhu paṭividdhā paccakkhaṃ katā. **Muṭṭhassati kālaṃ kuru-
mānoti** nayidaṃ buddhavacanaṃ anussaraṇasatiyā abhāvena vuttaṃ, puthujjana-
kālakiriyaṃ pana sandhāya vuttaṃ. Puthujjano hi muṭṭhassati kālaṃ karoti nāma.
Upapajjatīti suddhasīle patiṭṭhito devaloke nibbattati. **Dhammapadā plavantīti** anta-
rābhava nibbattamuṭṭhassatino, yepi pubbe sajjhāyamūlikā vācāparicitabuddhava-
canadhammā, te sabbe pasanne (2.0365) ādāse chāyā viya plavanti, pākaṭā
hutvā paññāyanti. **Dandho, bhikkhave, satuppādoti** buddhavacanānussaraṇasa-
tiyā uppādo dandho garu. Atha so satto khippaṃyeva visesagāmī hoti, nibbāna-
gāmī hotīti attho.

Iddhimā cetovasippattoti iddhisampanno cittassa vasibhāvapatto khīṇāsavo.
Ayaṃ vā so dhammavinayoti ettha vibhāvanattho vā-saddo. **Yatthā** Ti yasmiṃ
dhammavinaye. **Brahmacariyaṃ acarinti** brahmacariyavāsaṃ vasiṃ. Idampi
buddhavacanaṃ mayā pubbe vaḷaṅjanti buddhavacanānussaraṇavasenaṃ
vuttaṃ. **Devaputtoti** pañcālacaṇḍo viya hatthakamahābrahmā viya sanaṅkumāra-
brahmā viya ca eko dhammakathikadevaputto. **Opapātiko opapātikaṃ sāretīti**
paṭhamaṃ uppanno devaputto pacchā uppannaṃ sāreti. **Sahapaṃsukīlikāti** etena
nesaṃ dīgharattaṃ kataparicayabhāvaṃ dasseti. **Samāgaccheyyunti** sālāya vā
rukkhamūle vā sammukhībhāvaṃ gaccheyyuṃ. **Evaṃ vadeyyāti** sālāya vā rukkha-
mūle vā paṭhamataraṃ nisinna pacchā āgataṃ evaṃ vadeyya. Sesamettha pāḷina-
yeneva veditabbā.

2. Ṭhānasuttavaṇṇanā

192. Dutiye **ṭhānānīti** kāraṇāni. **Ṭhānehīti** kāraṇehi. **Soceyyanti** sucibhāvo.
Samvasamānoti ekato vasamāno. **Na santatakārīti** na satatakārī. **Na santatavutti**

sīlesūti satataṃ sabbakālaṃ sīlajīvitānaṃ na jīvati attho. **Samvohāramānoti** kathento. **Ekena eko voharatīti** ekena saddhiṃ eko hutvā katheti. **Vokkamati** okkamati. **Purimavohārā pacchimavohāranti** purimakathāya pacchimakathānaṃ, purimakathāya ca pacchimakathā, pacchimakathāya ca purimakathā na sameti attho.

Ñātibyasanenāti-ādīsu ñātīnaṃ byasanaṃ ñātibyasaṃ, ñātivināso attho. Dutiyapadepe eseva nayo. **Rogabyasane** pana rogoyeva ārogyavināsanato byasanaṃ rogabyasanaṃ. **Anuparivattanti** anubandhanti. **Lābho cāti**-ādīsu ekaṃ attabhāvaṃ lābho anuparivattati, ekaṃ alābhoti evaṃ nayo netabbo. **Sākacchāyamaṇoti** pañhapucchanavissajjanavasena sākacchaṃ karonto. **Yathāti** yenākārena (2.0366). **Ummaggoti** pañhummaggo. **Abhinīhāroti** pañhābhisaṅkharāvasena cittassa abhinīhāro. **Samudāhāroti** pañhapucchanaṃ. **Santanti** paccaṅkasanta-tāya santaṃ katvā na katheti attho. **Paṇṇanti** atappakaṃ. **Atakkāvacaranti** yathā takkena nayaggāhena gahetuṃ sakkā hoti, evaṃ na katheti attho. **Nipuṇanti** saṅhaṃ. **Paṇḍitavedanīyanti** paṇḍitehi jānitabbakaṃ. Sesānaṃ sabbattha vuttānusā-reneva veditabbaṃ.

3. Bhaddiyasuttavaṇṇanā

193. Tatiye **upasaṅkamīti** bhutta-pātarāso hutvā mālāgandhavilepanaṃ gahetvā bhagavantaṃ vandissāmīti upasaṅkami. **Mā anussavenāti**-ādīsu anussavavacana-mama kathaṃ mā gaṇhathāti iminā nayena attho veditabbo. **Sārambhoti** karaṇuttariyalakkhaṇo sārambho. **Alobhādayo** lobhādipaṭipakkhavasena veditabbā. **Kusaladhammūpasampadāyāti** kusala-dhammaṃ sampādanatthāya, paṭilābhatthāyāti vuttaṃ hoti. **Ime cepi, bhaddiya, mahāsālāti** purato tite sālā-rukkhe dassento evamāha. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā uttānatthattā ca suvi-ññeyyameva. Satthari pana desanaṃ vinivaṭṭente bhaddiyo sotāpanno jātoti.

4. Sāmugiyāsuttavaṇṇanā

194. Catutthe **sāmugiyāti** sāmuganigamavāsino. **Byagghapajjāti** te ālapanto evamāha. Kolanagarassa hi kolarukkhe hāretvā katattā kolanagaranti ca byagghapathe māpitattā byagghapajjanti ca dve nāmāni. Etesaṅca pubbapurisā tattha vasimsūti byagghapajjavāsītāya byagghapajjavāsino byagghapajjāti vuccanti. Te ālapanto evamāha. **Pārisuddhipadhāniyaṅgānīti** pārisuddhi-atthāya padhāniyaṅgāni padahitabbavīriyassa

aṅgāni, koṭṭhāsāti attho. **Sīlapārisuddhipadhāniyaṅganti** sīlaparisodhanavīriya-ssetaṃ nāmaṃ. Tañhi sīlapārisuddhiparipūraṇatthāya padhāniyaṅganti sīlapārisuddhipadhāniyaṅgaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Tattha tattha paññāya anuggahessāmīti** tasmim̐ tasmim̐ ṭhāne vipassanāpaññāya anuggahessāmi (2.0367). **Yo tattha chandoti-ādīsu** yo tasmim̐ anuggaṇhane kattukāmatāchandoti iminā nayena attho veditabbo. Satisampajaññaṃ panettha satim̐ upaṭṭhapetvā ñāṇena paricchinditvā vīriyapaggahanatthaṃ vuttaṃ. **Rajaniyesu dhammesu cittaṃ virājetīti** rāgapaccayesu iṭṭhārammaṇesu yathā cittaṃ virajjati, evaṃ karoti. **Vimocaniyesu dhammesu cittaṃ vimocetīti** yehi ārammaṇehi cittaṃ vimocetabbaṃ, tesu yathā vimuccati, evaṃ karoti. **Virājetvāti** ettha maggakkhaṇe virājeti nāma, phalakkhaṇe virattaṃ nāma hoti. Dutiyaṃ padepi eseva nayo. **Sammāvimuttiṃ phusatīti** hetunā nayena arahattaphalavimuttiṃ ñāṇaphassena phusatīti.

5. Vappasuttavaṇṇanā

195. Pañcame **vappoti** dasabalassa cūlapitā sakyaṛājā. **Nigaṇṭhasāvako** Ti vesāliyaṃ sīhasenāpati viya nāḷandāyaṃ upāligahapati viya ca nigaṇṭhassa nāṭaputtassa upaṭṭhāko. **Kāyena saṃvutoti** kāyadvārassa saṃvutattā pihitattā kāyena saṃvuto nāma. Sesadvayepi eseva nayo. **Avijjāvirāgāti** avijjāya khayavirāgena. **Vijjuppādāti** maggavijjāya uppādena. **Taṃ ṭhānanti** taṃ kāraṇaṃ. **Avipakkavipākanti** aladdhavipākavāraṃ. **Tatonidānanti** taṃhetu tappaccayā. **Dukkhavedaniyā āsavā assaveyyunti** dukkhavedanāya paccayabhūtā kilesā assaveyyuṃ, tassa purisassa uppajjeyyunti attho. **Abhisamparāyanti** dutiye attabhāve. **Kāyasamārambhapaccayāti** kāyakammaṃ paccayena. **Āsavāti** kilesā. **Vighātapariḷāhāti** ettha **vighātoti** dukkhaṃ. **Pariḷāhoti** kāyikacetāsiko pariḷāho. **Phussa phussa byantīkarotīti** ñāṇavajjhaṃ kammaṃ ñāṇaphassena phusitvā phusitvā khayaṃ gameti, vipākavajjhaṃ kammaṃ vipākaphassena phusitvā phusitvā khayaṃ gameti. **Nijjarāti** kilesajīraṇakapaṭipadā. Sesavāresupi eseva nayo. Idha ṭhatvā ayaṃ bhikkhu khīṇāsavo kātabbo, cattāri mahābhūtāni nīharitvā catusaccavavatthānaṃ dassetvā yāva arahattaphalaṃ kammaṭṭhānaṃ kathetabbaṃ.

Idāni pana tassa khīṇāsavassa satatavihāre dassetuṃ **evaṃ sammā vimuttacittassāti-ādimāha**. Tattha **sammā vimuttacittassāti** hetunā kāraṇena (2.0368) sammā vimuttassa. **Satatavihārāti** niccavihārā nibaddhavihārā. **Neva sumano hotīti** iṭṭhārammaṇe rāgavasena na somanassajāto hoti. **Na dummanoti** aniṭṭhārammaṇe paṭighavasena na domanassajāto hoti. **Upekkhako viharati sato sampajānoti** satisampajaññaṃ pariggahitāya majjhattākāralakkhaṇāya upekkhāya tesu ārammaṇesu upekkhako majjhatto hutvā viharati.

Kāyapariyantikanti kāyantikaṃ kāyapariyantikanti, yāva pañcadvārakāyo pavattati, tāva pavattaṃ pañcadvārikavedananti attho. **Jīvitapariyantikanti** jīvitantikaṃ jīvitapariyantikanti, yāva jīvitaṃ pavattati, tāva pavattaṃ manodvārikavedananti attho. Tattha pañcadvārikavedanā pacchā uppajjitvā paṭhamamaṃ nirujjhati, manodvārikavedanā paṭhamamaṃ uppajjitvā pacchā nirujjhati. Sā hi paṭisandhikkhaṇe

vatthurūpasmimīyeva patitthāti. Pañcadvārikā pavatte pañcadvāravasena pavattamānā paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanadussanamuyhanavasena adhimattā balavatī hoti, paññāsavassakāle tthitā hoti, saṭṭhivassakālato paṭṭhāya parihāyamānā, asītinavutivassakāle mandā hoti. Tadā hi sattā “cirarattaṃ ekato nisīdimhā nipajjimhā”ti vadantepi na jānāmāti vadanti. Adhimattānipi rūpādi-ārammaṇāni na passāma, sugandhaduggandhaṃ vā sādū-asādūṃ vā thaddhamudukāṃ vāti na jānāmātipi vadanti. Iti nesāṃ pañcadvārikavedanā bhaggā hoti, manodvārikā pavattati. Sāpi anupubbena parihāyamānā maraṇasamaye hadayakoṭimīyeva nissāya pavattati. Yāva panesā pavattati, tāva satto jīvatīti vuccati. Yadā nappavattati, tadā “mato niruddho”ti vuccati.

Svāyamatto vāpiyā dīpetabbo- yathā hi puriso pañca-udakamaggasampannaṃ vāpiṃ kareyya. Paṭhamaṃ deve vuṭṭhe pañcahi udakamaggehi udakaṃ pavisitvā antovāpiyaṃ āvāṭe pūreyya. Punappunaṃ deve vassante udakamagge pūretvā gāvutaḍḍhajojanamattaṃ ottharivā udakaṃ tiṭṭheyya tato tato vissandamānaṃ. Atha niddhamanatambe vivarivā khettesu kamme kayiramāne udakaṃ nikkhamantaṃ, sassapākakāle udakaṃ nikkhantaṃ udakaṃ parihīnaṃ, “macche gaṇhāmā”ti vattabbaṃ āpajjeyya. Tato katipāhena āvāṭesuyeva (2.0369) udakaṃ saṅṭhaheyya. Yāva pana taṃ āvāṭesu hoti, tāva mahāvāpiyaṃ udakaṃ atthīti saṅkhaṃ gacchati. Yadā pana tattha chijjati, tadā “vāpiyaṃ udakaṃ natthī”ti vuccati. Evaṃ sampadamidaṃ veditabbaṃ.

Paṭhamaṃ deve vassante pañcahi maggehi udake pavisante āvāṭānaṃ pūraṇakālo viya hi paṭhamameva paṭisandhikkhaṇe manodvārikavedanāya vatthurūpe patitthitakālo, punappunaṃ deve vassante pañcamaggānaṃ pūraṇakālo viya pavatte pañcadvārikavedanāya pavatti, gāvutaḍḍhajojanamattaṃ ajjhottharaṇaṃ viya paṭhamavaye vīsativassakāle rajjanādivasena tassa adhimattabalavabhāvo, yāva vāpito udakaṃ na niggacchati, tāva pūrāya vāpiyā tthitakālo viya paññāsavassakāle tassa tthitakālo, niddhamanatumbesu vivaṭesu kamme kayiramāne udakassa nikkhamanakālo viya saṭṭhivassakālato paṭṭhāya tassa parihāni, udake bhaṭṭhe udakamaggesu paritta-udakassa tthitakālo viya asītinavutikāle pañcadvārikavedanāya mandakālo, āvāṭesuyeva udakassa patitthitakālo viya hadayavatthukoṭiṃ nissāya manodvāre vedanāya pavattikālo, āvāṭesu parittepī udake sati “vāpiyaṃ udakaṃ atthī”ti vattabbaṃ kālo viya yāva sā pavattati, tāva “satto jīvatī”ti vuccati. Yathā pana āvāṭesu udake chinne “natthī vāpiyaṃ udakan”ti vuccati, evaṃ manodvārikavedanāya appavattamānāya satto matoti vuccati. Imaṃ vedanaṃ sandhāya vuttaṃ- “jīvitapariyantikaṃ vedanaṃ vediyamāno”ti.

Kāyassa bhedaṭī kāyassa bhedena. **Uddhaṃ jīvitapariyādānāṭī** jīvitakkhayato uddhaṃ. **Idhevāṭī** paṭisandhivasena parato agantvā idheva. **Sīṭī bhavissantīṭī** pavattivipphandaṇadaratharahitāni sīṭāni appavattanadhammāni bhavissanti.

Thūṇaṃ paṭiccaṭī rukkhāṃ paṭicca. **Kuddālapitaṃ ādāyāṭī** kuddālañca khaṇitīñca pacchiñca gahetvāṭī attho. Desanā pana kuddālavaseneva katā. **Mūle chindeyyāṭī** mūlamhi kuddālena chindeyya. **Palikhaṇeyyāṭī** khaṇittiyā samantā khaṇeyya.

Evameva (2.0370) **khoti** ettha idaṃ opammaṃ sandanaṃ- rukkhō viya hi attā-

bhāvo daṭṭhabbo, rukkhaṃ paṭicca chāyā viya kusalākusalaṃ kammaṃ, chāyaṃ appavattaṃ kātukāmo puriso viya yogāvacaro, kuddālo viya paññā, piṭakaṃ viya samādhi, khaṇṭhi viya vipassanā, khaṇṭhiyā mūlānaṃ palikhaṇanakālo viya arahattamaggena avijjāya chedanakālo, khaṇḍākhaṇḍaṃ karaṇakālo viya khandhavasena diṭṭhakālo, phālanakālo viya āyatanavasena diṭṭhakālo, sakalīkaraṇakālo viya dhātuvaseṇa diṭṭhakālo, vātātapena visosanakālo viya kāyikacetāsikassa vīriyassa karaṇakālo, agginā ḍahanakālo viya ñāṇena kilesānaṃ ḍahanakālo, masīkaraṇakālo viya vattamānaka-pañcakkhandhakālo, mahāvāte ophunanakālo viya nadīsote pavāhanakālo viya ca chinnamūlakānaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appaṭṭisandhikanirodho, ophunanappavāhanehi apaññattikabhāvūpagamo viya punabbhave vipākakkhandhānaṃ anuppādena apaṇṇattikabhāvo veditabbo.

Bhagavantaṃ etadavocāti sathari desanaṃ vinivaṭṭente sotāpattiphalaṃ patvā etaṃ “seyyathāpi, bhante”ti-ādivaṇaṃ avoca. Tattha **udayatthiko** vaḍḍhi-atthiko. **Assapaṇiyaṃ poseyyāti** pañca assapotasatāni kiṇṭvā pacchā vikkiṇissāmīti poseyya. Sahassagghanakassa assassa pañcasatamattaṃ upakaraṇaṃ gandhamālādivaseṇa posāvanikaṃyeva agamāsi. Athassa te assā ekadivaseveva rogaṃ phusitvā sabbe jīvitakkhayaṃ pāpuṇeyyunti iminā adhippāyena evamāha. **Udayañceva nādhigaccheyyāti** vaḍḍhiñca gehato nīharitvā dinnamūlañca kiñci na labheyya. **Payirupāsinti** catūhi paccayehi upaṭṭhahiṃ. **Svāhaṃ udayañceva nādhigacchinti** so ahaṃ neva udayaṃ na gehato dinnadhaṇaṃ adhi-gacchiṃ, paṇiya-assajagganako nāma jātasmīti dasseti. Sesamettha uttānamevāti.

6. Sāḷhasuttavaṇṇanā

196. Chaṭṭhe **dvayenāti** dvīhi koṭṭhāsehi. **Oghassa nittharaṇanti** caturroghanittharaṇaṃ. **Tapojigucchāhetūti** dukkarakārikasaṅkhātēna tapena pāpajigucchana hetu (2.0371). **Aññataraṃ sāmāññaṅanti** ekaṃ samaṇadhammakotiṭṭhāsaṃ. **Aparisuddhakāyasamācārāti**-ādīsu purimehi tīhi padehi kāyikavācasikacetāsikasīlānaṃ aparisuddhataṃ dassetvā pacchimena padena aparisuddhājīvataṃ dasseti. **Ñāṇadassanāyāti** maggañāṇasaṅkhātāya dassanāya. **Anuttarāya sambodhāyā** Ti arahattāya, arahattañāṇaphasseṇa phusituṃ abhabbāti vuttaṃ hoti. **Sālalatṭhinti** sālārukkaṃ. **Navanti** taruṇaṃ. **Akukkuccakajātanti** “bhavēyya nu kho, na bhavēyyā”ti ajanetabbakukkuccaṃ. **Lekhaṇiyā likheyāti** avalekhanamattakena avalikheyā. **Dhoveyyāti** ghaṃseyya. **Anto avisuddhā** Ti abbhantare asuddhā apanītasārā.

Evameva khoti ettha idaṃ opammaṣaṃsandanaṃ- sālalatṭhi viya hi attabhāvo daṭṭhabbo, nadīsotaṃ viya saṃsārasotaṃ, pāraṃ gantukāmapuriso viya dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo gahetvā ṭhitapuriso, sālalatṭhiyā bahiddhā suparikammakatakālo viya bahiddhā tapacaraṇaṃ gāḷhaṃ katvā gahitakālo, anto asuddhakālo viya abbhantare sīlānaṃ aparisuddhakālo, sālalatṭhiyā saṃsīditvā adhogamaṇaṃ viya diṭṭhigatikassa saṃsārasote saṃsīdanaṃ veditabbaṃ.

Phiyārittam bandheyyāti phiyañca arittañca yojeyya. **Evamevā**ti etthāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ- sālalaṭṭhi viya attabhāvo, nadīsotaṃ viya saṃsārasotaṃ, pāraṃ gantukāmapuriso viya yogāvācaro, bahiddhā suparikammakatakālo viya chasu dvāresu saṃvarassa paccupaṭṭhitakālo, anto suvisodhitabhāvo viya abbhantare parisuddhasīlabhāvo, phiyārittabandhanaṃ viya kāyikacetāsikavīriyakaṛaṇaṃ, sotthinā pārimatīragamaṇaṃ viya anupubbena sīlaṃ pūretvā samādhim pūretvā paññaṃ pūretvā nibbānagamaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Kaṇḍacitrakānīti saralaṭṭhisararajjusarapāsādasarasāṇisarapokkharāṇisarapadumānīti anekāni kaṇḍehi kattabbacitrāni. **Atha kho so tīhi ṭhānehī**ti so evaṃ bahūni kaṇḍacitrakāni jānantopi na rājāraho hoti, tīhiyeva pana ṭhānehī hotīti attho. **Sammāsamādhī** (2.0372) **Hotī**ti maggasamādhinā ca phalāsamādhinā ca samāhito hotīti ayamettha attho. **Sammādiṭṭhī**ti maggasammādiṭṭhiyā samannāgato. **Idaṃ dukkhanti-ādīhi** catūhi saccehi cattāro maggā tīṇi ca phalāni kathitāni. Ayaṃ pana maggeneva avirādhitaṃ vijjhati nāmāti veditabbo. **Sammāvimuttī**ti arahattaphalavimuttiyā samannāgato. **Avijjākkhandhaṃ padāletī**ti arahattamaggena padāleti nāmāti vuccati. Iminā hi heṭṭhā arahattamaggena avijjākkhandho padālito, idha pana padālitaṃ upādāya padāletīti vattuṃ vaṭṭatīti.

7. Mallikādevīsuttavaṇṇanā

197. Sattame **mallikā devī**ti pasenadirañño devī. **Yena midhekacco mātugāmoti** yena idhekaccā itthī. **Dubbaṇṇā**ti bībhacchavaṇṇā. **Durūpā**ti dussaṇṭhitā. **Supāpikā**ti suṭṭhu pāpikā suṭṭhu lāmikā. **Dassanāyā**ti passituṃ. **Daliddā**ti dhanadaliddā. **Appassakā**ti sakena dhanena rahitā. **Appabhogā**ti upabhogaparibhogabhaṇḍakarahitā. **Appesakkhā**ti appaparivārā. **Aḍḍhā**ti issarā.

Mahaddhanāti vaḷañjanakadhanena mahaddhanā. **Mahābhogā**ti upabhogapari-
bhogabhaṇḍabhogena mahābhogā. **Mahesakkhā**ti mahāparivārā. **Abhirūpā**ti utta-
marūpā. **Dassaniyā**Ti dassanayuttā. **Pāsādikā**ti dassanena pāsādikā. **Vaṇṇapo-**
kkharatāyāti vaṇṇena ceva sarīrasaṅṭhānena ca.

Abhisajjatiti laggati. **Byāpajjati**ti pakatiṃ pajahati. **Patitthiyati**ti kodhavasena
thinabhāvaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjati. **Na dātā hoti**ti na dāyikā hoti. **Seyyāvasatha-**
padīpeyyanti ettha **seyyā**Ti mañcapallaṅkādisayanaṃ. **Āvasatho**ti āvasathāgāraṃ.
Padīpeyyaṃ vuccati vaṭṭitelādipadīpūpakaraṇaṃ. Issāmanikāti issāya sampayutta-
cittā. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. **Kodhanā ahosinti**ti kodhamanā
ahosiṃ. **Anissāmanikā ahosinti**ti issāvira-hitacittā ahosiṃ. Sesamettha uttānathā-
mevāti.

8. Attantapasuttavaṇṇanā

198. Aṭṭhame (2.0373) attantapādīsu attānaṃ tapati dukkhāpetīti **attantapo**.
Attano paritāpanānuyogaṃ **attaparitāpanānuyogaṃ**. Paraṃ tapatīti **parantapo**.
Paresaṃ paritāpanānuyogaṃ **paraparitāpanānuyogaṃ**. **Diṭṭheva dhammeti** ima-
smiṃyeva attabhāve. **Nicchātō**ti chātāṃ vuccati taṇhā, sā assa natthīti nicchātō.
Sabbakilesānaṃ nibbutattā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānaṃ abhāvā sītalo jātōti **sīti-**
bhūto. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti **sukhappaṭisaṃvedī**.
Brahmabhūtena attanāti seṭṭhabhūtena attanā.

Acelakoti-ādīni vuttatthāneva. **Orabbhikā**dīsu urabbhā vuccanti eḷakā, urabbhe
hanatīti **orabbhiko**. **Sūkarikā**dīsipi eseva nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Maccha-**
ghātakoti macchabandho kevaṭṭo. **Bandhanāgāriko**Ti bandhanāgāragopako. **Kurū-**
rakammantāti dāruṇakammantā.

Muddhāvasittoti khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena nagara-**
ssāti nagarato puratthimāya disāya. **Santhāgāranti** yaññasālaṃ. **Kharājinaṃ nivāse-**
tvāti sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ceva telena ca.
Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍuvamāno**Ti
nakhānaṃ chinnattā kaṇḍuvitabbakāle tena kaṇḍuvamāno. **Anantarāhitāyāti** asa-
nthatāya. **Sarūpavacchāyāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi seta-
kova. Sace kapilā vā rattā vā, vacchakopi tādisovāti evaṃ sarūpavacchāya. **So eva-**
māhāti so rājā evaṃ vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā bala-
vavacchā. **Vacchatarīsipi** eseva nayo. **Barihisatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya
ceva yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca.

Catutthapuggalaṃ buddhuppādato paṭṭhāya dassetuṃ **idha, bhikkhave, tathāga-**
toti-ādīmāha. Tattha **tathāgatoti-ādīni vuttatthāneva**. **Taṃ dhammanti** taṃ vutta-
ppakārasampadaṃ dhammaṃ. **Suṇāti, gahapati, vāti** kasmā paṭhamaṃ gaha-
patiṃ (2.0374) niddisati? Nihatamānattā ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyaku-
lato pabbajitā jātiṃ nissāya mānaṃ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante
nissāya mānaṃ karonti, hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātītāya patiṭṭhātuṃ na
sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaṃ muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṃ

pupphamānāya bhūmiṃ kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihata mānadappā honti. Te pabbajitvā mānaṃ vā dappaṃ vā akatvā yathābalaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte patiṭṭhātum. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihata mānattā ussannattā ca paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti.

Aññatarasmim vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmim. **Paccājātoti** patijāto. **Tathāgate saddhaṃ paṭilabhatīti** parisuddhaṃ dhammaṃ sutvā dhammasāmmimhi tathāgate “sammāsambuddho vata bhagavā”ti saddhaṃ paṭilabhati. **Iti paṭisañci-kkhatīti** evaṃ paccavekkhati. **Sambādho gharāvāso**ti sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcanasapalibodhatṭhena gharāvāso sambādhova. **Rajāpathoti** rāgarajādīnaṃ utṭhānatṭhānanti mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgamanapathotipi vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraranapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati. Tena vuttaṃ- “abbhokāso pabbajjā”ti. Apica **sambādho gharāvāso** kusalakiriyaṃ yathāsukhaṃ okāsābhāvato, **rajāpatho** asaṃvutasañkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ, kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato. **Abbhokāso pabbajjā** kusalakiriyaṃ yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ ...pe... pabbajeyyanti ettha ayaṃ sañkhepakathā- yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya **ekantaparipuṇṇaṃ**, ekadivasampi ca kilesamalena amalinaṃ katvā carimakacittaṃ (2.0375) pāpetabbatāya **ekantaparisuddhaṃ, sañkhalikhitam** likhitasañkhasadisam dhotasañkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ. Idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ ...pe... caritum. Yaṃnūnāhaṃ kese ca massuñca ohāretvā kasāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivañi-jjādikammaṃ agāriyanti vuccati, tañca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyāti ñātābbā, taṃ anagāriyaṃ. **Pabbajeyyanti** paṭipajjeyyaṃ.

Appaṃ vāti sahasato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahasato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñātiyeva **ñātiparivaṭṭo**. So vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā. **Bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpannoti** yā bhikkhūnaṃ adhisīlasañkhātā sikkhā, tañca, yattha cete saha jīvanti, ekajīvikā sabhāgavuttino honti, taṃ bhagavatā paññattasikkhāpadasañkhātāṃ sājīvañca tattha sikkhanabhāvena samāpannoti bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpanno. **Samāpannoti** sikkhaṃ paripūrento sājīvañca avītikkamanto hutvā tadubhayaṃ upagatoti attho.

Pāṇātipātaṃ pahāyāti-ādīni vuttatthāneva. **Imesaṃ bhedāyāti** yesaṃ itoti vuttānaṃ santike suttaṃ, tesam bhedāya. **Bhinnānaṃ vā sandhātāti** dvinnaṃ mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasañkamitvā “tumhākaṃ idise kule jātānaṃ evaṃ bahussuttānaṃ idaṃ na yuttan”ti-ādīni vatvā sandhānaṃ kattā. **Anuppadātāti** sandhānānuppadātā, dve

jane samagge disvā “tumhākaṃ evarūpe kule jātānaṃ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavikametan”ti-ādīni vatvā dalhīkammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **samaggārāmo**. Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. Samaggarāmotipi pāḷi, ayameva attho. **Samaggaratoti** samaggesu rato, te pahāya aññattha gantuṃ na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī**. **Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsītāti** yā (2.0376) vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpikameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Nelāti elamaṃ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho “nelaṅgo setapa-cchādo”ti (udā. 65) ettha vuttanelaṃ viya. **Kaṇṇasukhāti** byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjanaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasaṅghe kopamaṃ ajanetvā pemaṃ janetīti **pemaṇiyā**. Hadayaṃ gacchati appaṭṭhaññamānā sukhena cittaṃ pavisatīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī**. Pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārātipi **porī**. Purassa esātipi **porī**, nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti, pitimattaṃ pitāti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahujanassa manāpā cittavaḍḍhikarāti **bahujanamanāpā**.

Kāle vadatīti **kālavādī**, vattabbayuttakālaṃ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṃ tacchaṃ sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**. Diṭṭhadhammikasamparāyika-atthasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī**. Navalokuttaradhammasannissitaṃ katvā vadatīti **dhammavādī**. Saṃvaravinayapahānavinayasannissitaṃ katvā vadatīti **vinayavādī**. Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**. Hadaye nidhetabbayuttakaṃ vācaṃ bhāsītāti attho. **Kālenāti** evarūpiṃ bhāsamānopi ca “ahaṃ nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsissāmī”ti na akālena bhāsati, yuttakālaṃ pana avekkhitvāva bhāsatīti attho. **Sāpadesanti** sa-upamaṃ, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatinti** paricchedaṃ dassetvā, yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsatīti attho. **Atthasaṃhitanti** anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātuṃ asakkuṇeyyatāya atthasampannaṃ bhāsati. Yaṃ vā so atthavādī atthaṃ vadati, tena atthena saṃhitattā atthasaṃhitaṃ vācaṃ bhāsati, na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsatīti vuttaṃ hoti.

Bijagāmbhūtagāmasamārambhāti (2.0377) mūlabijaṃ khandhabijaṃ phaḷubijaṃ aggabijaṃ bījabijanti pañcavidhassa bijagāmassa ceva yassa kassaci nilatīṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena vikopānā paṭiviratoti attho.

Ekabhattikoti pātarāsabhattaṃ sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattaṃ antomajjhanhikena paricchinnaṃ, itaraṃ majjhanhikato uddhaṃ anto-arūṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattuṃ bhūñjamānopi ekabhattikova hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ekabhattiko”ti. Rattiyā bhojanaṃ ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma, tato viratattā **virato vikālabhojanā**.

Jātarūpanti suvaṇṇaṃ. **Rajatanti** kahāpaṇo lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva taṃ

uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādīyatīti attho.

Āmakadhañṇapaṭiggahaṇāti sālīvīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsakasa-
ṅkhātassa sattavidhassapi āmakadhañṇassa paṭiggahaṇā. Na kevalañca etesaṃ
paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṃsapaṭigga-
haṇāti** ettha aññatra odissa anuññātā āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇa-
meva bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasananti.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthīti** purisantaragatā, itarā kumārikā nāma,
tāsaṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva. **Dāsidāspaṭiggahaṇāti** ettha
dāsidāsavaseneva tesam paṭiggahaṇaṃ na vaṭṭati, “kappiyakāraṃ dammi, ārā-
mikaṃ dammī”ti evaṃ vutte pana vaṭṭati. **Ajeḷakā**dīsipi **khattavatthu**pariyosānesu
kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṃ** nāma
yasmim pubbaṇṇaṃ ruhati. **Vatthu** nāma yasmim aparaṇṇaṃ ruhati. Yattha vā
ubhayampi ruhati, taṃ khettaṃ. Tadatthāya akatabhūmibhāgo vatthu. Khetta-
tthusīsena cettha vāpi-taḷākādīnipi saṅgahitāneva.

Dūteyyaṃ (2.0378) vuccati dūtakammaṃ gihīnaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā
gahetvā tattha tattha gamaṇaṃ. **Pahiṇagamaṇaṃ** vuccati gharā gharaṃ pesitassa
khuddakagamaṇaṃ. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇaṃ. Tasmā duteyyapahiṇa-
gamaṇānaṃ anuyogoti evamettha attho veditabbo. **Kayavikkayāti** kayā ca vikkayā
ca. **Tulākūṭā**dīsū **kūṭanti** vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ tāva rūpakūṭaṃ, aṅgakūṭaṃ,
gahaṇakūṭaṃ, paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve
tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatīyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅga-
kūṭaṃ** Nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubba-
bhāge. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge.

Paṭicchannakūṭaṃ nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karoti. Tato janapadaṃ gantvā kiñcideva aḍḍhakulaṃ pavisitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataraṃ dātukāmā honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbapātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabheda-sikhābheda-rajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminanaṃ labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena “saṇikaṃ āsiñcā”ti vatvā attano bhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanaṃ labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhāṃ chindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanaṃ labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu **ukkoṭananti** sāmike assāmike kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. **Vañcānanti** tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu (2.0379)– eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto “kiṃ bho migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekaṃ”ti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me bho migapotakenattho, migaṃ me dehī”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha– “nanu te bho mayā paṭhamaṃ eko kahāpaṇo dinno”ti? Āma dinnoti. Imampi migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo ayañca kahāpaṇagghanaṃ migapotako”ti dve kahāpaṇā bhavissantīti. So “kāraṇaṃ vadati”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti. **Nikatīti** yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgaṃ pāmaṅganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṃ. **Sāciyogoti** kuṭīlayogo. Etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ. Tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo nikatisāciyogoti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññassa parivattanaṃ sāciyogoti vadanti, taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ.

Chedanādīsu **chedananti** hatthacchedanādi. **Vadhoti** māraṇaṃ. **Bandhoti** rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. **Viparāmosoti** himaviparāmoso, gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ himaviparāmoso. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ gumbaviparāmoso. **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. **Sahasākāroti** sāhasikakiriyā, geḥaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍaggahaṇaṃ. Evametasmā chedana ...pe... sahasākārā paṭivirato hoti.

So santuṭṭho hotīti svāyaṃ bhikkhu heṭṭhā vuttena catūsu paccayesu dvādasavidhena itarītarapaccayasantosaṃ samannāgato hoti. Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosaṃ samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā

vaṭṭanti- tīṇi cīvarāni, patto, dantakaṭṭhacchedanavāsi, ekā sūci, kāyabandhanam parissāvananti. Vuttampi cetam-

“Ticīvaraṅca (2.0380) patto ca, vāsi sūci ca bandhanam;
parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti, kucchiparihārikāpi. Katham? Ticīvaram tāva nivāsetvā pārupitvā ca vicaraṅakāle kāyam pariharati poseṭṭi kāyaparihārikam hoti. Cīvarakaṅṅena udakam parissāvetvā pivanakāle, khāditabbaphalāphalam gahaṅakāle ca kucchim pariharati poseṭṭi kucchiparihārikam hoti. Pattopi tena udakam uddharitvā nhānakāle kuṭiparibhaṅḍakaraṅakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāram gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko. Vāsi pi tāya dantakaṭṭhacchedana-kāle mañcapīṭhānam aṅgapādacīvarakuṭidaṅḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti, ucchucchedanāṅṅalikerāditacchanakāle kucchiparihārikā. Sūci pi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvam vā phalam vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā. Kāyabandhanam bandhitvā vicaraṅakāle kāyaparihārikam, ucchu-ādīni bandhitvā gahaṅakāle kucchiparihārikam. Parissāvanam tena udakam parissāvetvā nhānakāle senāsanaparibhaṅḍakaraṅakāle ca kāyaparihārikam, pāṇiyāpanakaparissāvanakāle teneva tilaṅḍulaputhukādīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihārikam. Ayam tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā.

Navaparikkhārikassa pana seyyam pavisantassa tatraṭṭhakapaccattharaṅam vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanam vā cammakhaṅḍam vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa kattarayaṭṭhi vā telanāṅṅikā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattam vā upāhanam vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana na imam suttam tesam vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiṅca sūciṅca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattam aṅsakūṭe laggetvā ticīvaram kāyappaṭibaddham katvā yenicchakam sukham pakkamati, paṇivattitvā gahetabbam nāmassa na hoti. Iti imassa bhikkhuno (2.0381) sallahukavuttitam dassento bhagavā **santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā**ti-ādimāha.

Tattha **kāyaparihārikenā**Ti kāyapariharaṅamattakena. **Kucchiparihārikenā**ti kucchipariharaṅamattakena. **Samādāyeva pakkamatī**ti tam aṭṭhaparikkhāramattakam sabbam gahetvāva kāyappaṭibaddham katvāva gacchati, “mama vihāro pariveṅam upaṭṭhāko”tissa saṅgo vā bandho vā na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto mattahatthi viya icchicchitam senāsanam, vanasaṅḍam, rukkhāmūlam, navam pabbhāram paribhuñjanto eko tiṭṭhati, eko nisīdati, sabbiriyāpatesu eko adutiyo.

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti,

santussamāno itarītarena;

parissayānam sahitā achambhī,

eko care khaggavisāṅakappo”ti. (su. ni. 42; cūḷani. khaggavisāṅasuttaniddeso 128)-

Evam vaṅṅitam khaggavisāṅakappatam āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇto **seyyathāpīti**-ādimāha. Tattha **pakkhī saku-**
noti pakkhayutto sakuṇo. **Deṭīti** uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho- sakuṇā
nāma “asukasmiṃ padese rukkho paripakkaphalo”ti ṅatvā nānādisāhi āgantvā
nakhapakkhatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti, “idaṃ ajjata-
nāya, idaṃ svātanāya bhavissati”ti nesam na hoti. Phale pana khīṇe neva
rukkhassa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pakkhaṃ vā pattam vā nakhaṃ vā tuṇḍam
vā ṭhapenti, atha kho tasmīṃ rukkhe anapekkhā hutvā yo yaṃ disābhāgaṃ
icchati, so tena sapattabhārova uppativā gacchati. Evameva ayaṃ bhikkhu
nissaṅgo nirapekkhoyeva pakkamati, samādāyeva pakkamati. **Ariyenāti** niddo-
sena. **Ajjhattanti** sake attabhāve. **Anavajjasukhanti** niddosasukhaṃ.

So cakkhunā rūpaṃ disvā Ti so iminā ariyena silakkhandhena samannāgato
bhikkhu cakkhuvīññāṇena rūpaṃ passitvāti attho. Sesapadesupi (2.0382) yaṃ
vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.15) vuttaṃ. **Abyāsekasu-**
khanti kilesehi anāsittasukhaṃ, avikiṇṇasukhanti vuttaṃ. Indriyasamvarasukhaṃ
hi diṭṭhādīsu diṭṭhamattādivasena pavattatāya avikiṇṇam hoti.

So abhikkante paṭikkanteti so manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ samvarena sama-
nnāgato bhikkhu imesu abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satisampaja-
ññavasena sampajānakārī hoti. Tattha **abhikkantanti** purato gamanaṃ. **Paṭikka-**
ntanti pacchāgamaṃ.

Sampajānakārī hotīti sātthakasampajāññaṃ, sappāyasampajāññaṃ, gocarasa-
mpajāññaṃ, asammohasampajāññanti imesaṃ catunnaṃ satisampayuttānaṃ
sampajāññaṃ vasena satim upaṭṭhapetvā ñāṇena paricchinditvāyeva tāni abhi-
kkantapaṭikkantāni karoti. Sesapadesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo,
vitthāro pana icchantena dīghanikāye sāmāññaphalavaṇṇanāto vā majjhima-
nikāye satipaṭṭhānavāṇṇanāto vā gahetabbo.

So iminā cāti-ādinā kiṃ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti.
Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati, tiracchānagatehi
vā vanacarakehi vā saddhiṃ vatthabbaṃ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā “kiṃ
evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā”ti bheravasaddaṃ sāventi, hatthehi
sīsaṃ paharivā palāyanākāraṃ karonti. “Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā ida-
ñcīdañca pāpakammamakāsī”ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā
atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano silaṃ paccavekkhanto kiñci kālakaṃ
vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayato vayato sammāsanto ariya-
bhūmiṃ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇam bhāsanti. Itissa
udake pakkhattatela bindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittanti** suññaṃ, appasaddaṃ, appanigghosanti attho. Etadeva hi
sandhāya vibhaṅge “vivittanti santike cepi senāsanam hoti, tañca anākiṇṇam
gahaṭṭhehi pabbajitehi, tena taṃ vivittan”ti (vibha. 526) vuttaṃ. Seti ceva āsati ca
etthāti **senāsanam**. Mañcapīṭhānametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha- “senāsananti (2.03
mañcopi senāsanam, pīṭhampi, bhisipi, bimbohanampi, vihāropi, aḍḍhayogopi,
pāsādopi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, mālopi, leṇampi, veḷugumbopi, rukkhamū-
lampi, maṇḍapopi senāsanam, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ

senāsanān”ti (vibha. 527). Apica vihāro, aḍḍhayogo, pāsādo, hammiyaṃ, guhāti idaṃ vihārasenāsanāṃ nāma. Mañco, piṭhaṃ, bhisi, bimbohananti idaṃ mañcapīṭhasenāsanāṃ nāma. Cimilikā, cammakhaṇḍo, tiṇasanthāro, paṇṇasanthāroti idaṃ santhatsenāsanāṃ nāma. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti etaṃ okā-sasenāsanāṃ nāmāti evaṃ catubbidhaṃ senāsanāṃ hoti. Taṃ sabbampi senāsa-naggaḥaṇena gahitameva.

Imassa pana sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikaṃ dassento **araññaṃ rukkhamūlanti**-ādimāha. Tattha **araññaṃ** “nikkhamitvā bahi indakhilā sabbametaṃ araññaṃ”ti (vibha. 529) “idaṃ bhikkhunīnaṃ vasena āgataṃ araññaṃ. “Āraññaṃ nāma senāsanāṃ pañcadhanusatikaṃ pacchiman”-ti (pārā. 654) idaṃ pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ. Tassa lakkhaṇaṃ visuddhi-magge dhutaṅganiddese vuttaṃ. **Rukkhamūlanti** yaṃkiñci sītacchāyaṃ vivittaṃ rukkhamūlaṃ. **Pabbatanti** selaṃ. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījīya-mānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Kandaranti** kaṃ vuccati udakaṃ, tena dāritaṃ udakabhinnaṃ pabbatapadesaṃ, yaṃ nitambantipi nadīnikuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṃ viya vanagahaṇaṃ, maṇi-kkhandhasadisā udakaṃ sandati. Evarūpaṃ kandaraṃ oruyha pānīyaṃ pivitvā gattāni sītāni katvā vālikaṃ ussāpetvā paṃsukūlacīvaraṃ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaṃ karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Giriguhanti** dvinnaṃ pabbatānaṃ antaraṃ, ekasmimyeva vā umaṅgasadisā mahāvivaraṃ. **Susānalakkhaṇaṃ** visuddhimagge (visuddhi. 1.34) vuttaṃ. **Vanapatthanti** gāmantaṃ atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānaṃ, yattha

na kasanti na vapanti. Tenevāha- “vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānaṃ adhivacanan”ti-ādi. **Abbhokāsanti** acchannaṃ. Ākaṅkhamāno panettha cīvara-kuṭiṃ katvā vasati. **Palālapuñjanti** palālarāsiṃ (2.0384). Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkadḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti. Taṃ sandhā- yetam vuttaṃ.

Pacchābhattanti bhattassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkantoti** piṇḍapātapariyesa- nato paṭikkanto. **Pallaṅkanti** samantato ūrubaddhāsaṃ. **Ābhujitvāti** bandhitvā. **Ujūṃ kāyaṃ paṇidhāyāti** uparimasarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamaṃsaṃhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesam paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyūṃ, tā na uppajjanti. Tāsu na uppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na pari- patati, vuddhiṃ phātiṃ upagacchati. **Parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvāti** kamma- ṭṭhānābhimukhaṃ satim ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṃ- “ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā. Tena vuccati parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti (vibha. 537). Atha vā “**parīti** pariggahaṭṭho. **Mukhanti** niyyānaṭṭho. **Satīti** upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati- ‘pari- mukhaṃ satin’”ti evaṃ paṭisambhidāyaṃ (paṭi. ma. 1.164) vuttanayena panettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo “pariggahitaniyyānaṃ satim katvā”ti.

Abhijjhaṃ loketi ettha lujjana-palujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko. Tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmaccandaṃ vikkha- mbhetvāti ayamettha attho. **Vigatābhijjhenāti** vikkhambhanavasena pahīnattā viga- tābhijjhena, na cakkhuvīññāṇasadisenāti attho. **Abhijjhāya cittaṃ parisodhetī**ti abhijjhāto cittaṃ parimoceti, yathā naṃ sā muñcati ceva muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaṃ karotīti attho. **Byāpādapadosaṃ pahāyāti**-ādīsupi eseva nayo. Byāpajjati iminā cittaṃ pūtikummāsādayo viya purimapakatiṃ pajahatīti **byāpādo**. Vikārappattiyā padussati, paraṃ vā padūseti vināsetīti **padoso**. Ubhayampetaṃ kodhasseva adhivacanaṃ. Thinaṃ cittagelaññaṃ, middhaṃ cetasikagelaññaṃ. Thinañca middhañca **thinamiddhaṃ**. **Ālokasaññīti** rattimpi divāpi diṭṭha-ālokasaññā- nanasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato (2.0385). **Sato sampajānoti** satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṃ ubhayaṃ ālokasa- ññāya upakāraṅkatā vuttaṃ. Uddhaccañca kukkucçañca **uddhaccakukkucçaṃ**. **Tiṇṇavicikiccho**ti vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā ṭhito. “Kathamidaṃ kathami- n”ti evaṃ nappavattatīti **akathaṃkathī**. **Kusalesu dhammesūti** anavajjesu dhammesu. “Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā”ti evaṃ na vicikicchati na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanatthalakkha- ṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ visuddhimagge (visuddhi. 1.71-72) vuttaṃ. **Paññāya dubbalīkaraṇeti** yasmā ime pañca nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiya lokuttarāya paññāya uppajjitum na denti, uppannāpi aṭṭha samāpattiyō pañca vā abhiññā ucchinditvā pātentī. Tasmā paññāya dubbalīkaraṇāti vuccanti. **Vivicceva kāmeḥīti**-ādīni visuddhimagge vitthāritāni.

Ime āsavāti-ādi aparenāpi pariyāyena catusaccappakāsanatthaṃ vuttaṃ.

Nāparam itthattāyāti pajānātīti ettāvata heṭṭhā tīhi aṅgehi bāhiraśamayassa nipphalabhāvaṃ dassetvā catutthena aṅgena attano sāsanaśsa gambhīrabhāvaṃ pakāsetvā desanāya arahattena kūṭaṃ gaṇhi. Idāni desanaṃ appento **evaṃ kho, bhikkhavi-**ādimāha.

9. Taṇhāsuttavaṇṇanā

199. Navame **jālininti** jālasadisamaṃ. Yathā hi jālaṃ samantato saṃsibbitaṃ ākula-byākulaṃ, evaṃ taṇhāpīti jālasadisattā jālinīti vuttā. Tayo vā bhava ajjhottharivā ṭhitāya etissā tattha tattha attano koṭṭhāsabhūtaṃ jālaṃ atthītipi jālinī. **Saritanti** tattha tattha sarivā saṃsarivā ṭhitaṃ. **Visaṭanti** patthaṭaṃ vikkhittaṃ. **Visattikanti** tattha tattha visattaṃ laggaṃ lagitaṃ. Apica “**visamūlā**ti visattikā. **Visaphalā**ti visattikā”ti-ādināpi (mahāni. 3; cūḷani. mettagūmāṇavapucchāniddeśo 22) nāyenettha attho daṭṭhabbo. **Uddhastoti** upari dhaṃsito. **Pariyonaddhoti** samantā veṭhito. **Tantā-kulakajātoti** tantaṃ viya ākulajāto. Yathā nāma dunnikkhittaṃ mūsikacchinnaṃ pesakārānaṃ tantaṃ taḥiṃ taḥiṃ ākulaṃ hoti, “idaṃ aggaṃ idaṃ mūlan”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ hoti, evaṃ sattā imāya taṇhāya (2.0386) pariyonaddhā ākulabyākulā na sakkonti attano nissaraṇa-maggaṃ ujūṃ kātuṃ. **Gulāguṇṭhikajātoti** gulāguṇṭhikaṃ vuccati pesakārakañḍiya-suttaṃ. Gulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakoti eke. Yathā tadubhayampi ākulaṃ aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṃ. **Muñjapabbajabhūtoti** muñjatiṇaṃ viya pabbajatiṇaṃ viya ca bhūto, tādiso jāto. Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajūṃ jīṇṇakāle katthaci patitaṃ gaḥetvā tesāṃ tiṇānaṃ “idaṃ aggaṃ idaṃ mūlan”ti aggena vā aggaṃ, mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ. Tampi ca paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā bhavye ujuṃ kātuṃ, ṭhapetvā pana bodhisatte añño satto attano dhammatāya taṇhājālaṃ padāletvā attano nissaraṇamaggaṃ ujūṃ kātuṃ samattho nāma natthi. Evamayaṃ loko taṇhājālena pariyonaddho apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattati. Tattha **apāyoti** niraya-tiraśchānāyoni-pettivisa-śasurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhi-saṅkhātassa āyassa abhāvato apāyāti vuccanti. Tathā dukkhassa gatibhāvato **duggati**. Sukhasamussayato vinipatitattā **vinipāto**. Itaro pana-

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;

abbocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccati.

Taṃ sabbāṃ nātivattati nātikkaṃati, atha kho cutito paṭisaṇḍhiṃ paṭisaṇḍhito cutinti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisaṇḍhiyo gaṇhamāno tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatisu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāśamudde vātaśchittanāvā viya yante yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva.

Ajjhattikassa upādāyāti ajjhattikaṃ khandhapañcakaṃ upādāya. Idañhi upayogathe sāmivacanaṃ. **Bāhirassa upādāyāti** bāhiraṃ khandhapañcakaṃ upādāya, idampi upayogathe sāmivacanaṃ. **Asmīti, bhikkhave, satīti**, bhikkhave, yadetaṃ ajjhattaṃ khandhapañcakaṃ upādāya taṇhāmānadiṭṭhivasena samūhaggāhato asmīti hoti, tasmīṃ satīti attho. **Itthasmīti hotīti**-ādīsu pana evaṃ samūhato ahanti

gahaṇe sati tato anupanidhāya (2.0387) ca upanidhāya cāti dvidhā gahaṇaṃ hoti. Tattha **anupanidhāyāti** aññaṃ ākāraṃ anupagamma sakabhāvameva āra-
mmaṇaṃ katvā itthasmīti hoti, khattiyādīsu idaṃpakāro ahanti evaṃ taṇhāmāna-
diṭṭhivasena hotīti attho. Idaṃ tāva anupanidhāya gahaṇaṃ. **Upanidhāya gahaṇaṃ**
pana duvidhaṃ hoti samato ca asamato ca. Taṃ dassetuṃ **evaṃsmīti aññathā-**
smīti ca vuttaṃ. Tattha **evaṃsmīti** idaṃ samato upanidhāya gahaṇaṃ, yathāyaṃ
khattiyō yathāyaṃ brāhmaṇo, evamahampīti attho. **Aññathāsmīti** idaṃ pana asa-
mato gahaṇaṃ, yathāyaṃ khattiyō yathāyaṃ brāhmaṇo, tato aññathā ahaṃ, hīno
vā adhiko vāti attho. Imāni tāva paccuppannavasena cattāri taṇhāvicaritāni.

Asasmīti satasmīti imāni pana dve yasmā atthīti asaṃ, niccassetam adhiva-
canaṃ. Sīdatīti sataṃ, aniccassetam adhivacanaṃ. Tasmā sassatucchedavasena
vuttānīti veditabbāni. Ito parāni **santi** evamādīni cattāri saṃsayaparivitakkavasena
vuttāni. **Santi hotīti** evamādīsu ahaṃ siyanti hotīti evamattho veditabbo. Adhi-
ppāyo panettha purimacatukke vuttanayeneva gahetabbo. **Apihaṃ santi-**ādīni
pana cattāri api nāma ahaṃ bhavēyyanti evaṃ patthanākappanavasena vuttāni.
Tānīpi purimacatukke vuttanayeneva veditabbāni. **Bhavissanti-**ādīni pana cattāri
anāgatavasena vuttāni. Tesampi purimacatukke vuttanayeneva attho veditabbo.
Evamete-

“Dve diṭṭhisīsā sīsāññe, cattāro sīsamūlakā;
tayo tayoti etāni, aṭṭhārasa vibhāvaye.

Etesu hi asasmī, satasmīti ete dve diṭṭhisīsā nāma. Asmī, santi, apihaṃ santi,
bhavissanti ete cattāro suddhasīsā eva. Itthasmīti-ādayo tayo tayoti dvādasa sīsā-
mūlakā nāmāti evamete dve diṭṭhisīsā cattāro suddhasīsā dvādasa sīsamūlakāti
aṭṭhārasa taṇhāvicaritadhammā veditabbā. Imāni tāva ajjhātikassa upādāya aṭṭhā-
rasa taṇhāvicaritāni. Bāhirassa upādāya taṇhāvicaritesupi eseva (2.0388) nayo.
Imināti iminā rūpena vā ...pe... viññāṇena vāti esa viseso veditabbo. Sesam tādi-
sameva.

Iti evarūpāni atītāni chattīmsāti ekamekassa puggalassa atīte addhani
chattīmsa. **Anāgatāni chattīmsāti** ekamekasseva puggalassa ca anāgate addhani
chattīmsa. **Paccuppannāni chattīmsāti** ekassa vā puggalassa yathāsambhavato
bahūnaṃ vā paccuppanne addhani chattīmsāva. Sabbasattānaṃ pana niyame-
neva atīte addhani chattīmsa, anāgate chattīmsa, paccuppanne chattīmsa. Anantā
hi asadisataṇhāmānadiṭṭhibhedā sattā. **Aṭṭhasatam taṇhāvicaritam** hotīti ettha
pana aṭṭhasatasāṅkhātam taṇhāvicaritam hotīti evamattho daṭṭhabbo.

10. Pemasuttavaṇṇanā

200. Dasame **na ussenetīti** diṭṭhivasena na ukkhipati. **Na paṭisenetīti** paṭivi-
ruddho hutvā kalahabhaṇḍanavasena na ukkhipati. **Na dhūpāyatīti** ajjhātikassa
upādāya taṇhāvicaritavasena na dhūpāyati. **Na pajjalatīti** bāhirassa upādāya
taṇhāvicaritavasena na pajjalati. **Na sampajjhāyatīti** asmimānavasena na sampa-
jjhāyati. Sesam pāḷinayeneva veditabbaṃ. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitanti.

Mahāvaggo pañcamo.

Catutthapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

5. Pañcamapaṇṇāsakaṃ

(21) 1. sappurisaṃvaggo

1-6. Sikkhāpadasuttavaṇṇanā

201. Pañcamassa (2.0389) paṭhame **asappurisaṃ** lāmakapurisaṃ tucchapurisaṃ mūḷhapurisaṃ avijjāya andhikataṃ bālaṃ. **Asappurisaṃ** atirekena asappurisaṃ. Itare dve vuttapaṭipakkhavasena veditabbā. Sesamettha uttānattameva. Yathā cettha, evaṃ ito paresu pañcasu. Etesu hi paṭhamaṃ pañcaveravasena desitaṃ, dutiyaṃ assaddhammavasena, tatiyaṃ kāyavacīdvārasena, catutthaṃ manodvārasena, pañcamaṃ aṭṭhamicchattavasena, chaṭṭhaṃ dasamicchattavasena.

7-10. Pāpadhammasuttacattakavaṇṇanā

207-210. Sattame **pāpanti** lāmakamaṃ saṃkiliṭṭhapuggalaṃ. **Kalyāṇanti** bhaddakaṃ anavajjapuggalaṃ. Sesamettha uttānattameva. Aṭṭhamepi eseva nayo. Navame **pāpadhammanti** lāmakadhammaṃ. **Kalyāṇadhammanti** anavajjadhammaṃ. Sesamettha uttānattameva. Dasamepi eseva nayo. Imasmiṃ vagge dasasupi suttesu agāriyappaṭipadā kathitā. Sacepi sotāpannasakadāgāmino honti, vaṭṭatiyevāti.

Sappurisavaggo paṭhamo.

(22) 2. parisāvaggo

1. Parisāsuttavaṇṇanā

211. Dutiyaṣṣa paṭhame pariṣaṃ dūsentīti **parisadūsanā**. Pariṣaṃ sobhentīti **parisāsobhanā**.

2. Diṭṭhisuttavaṇṇanā

212. Dutiye manoduccarite pariyaṇṇāpi micchādiṭṭhi mahāsāvajjatāya viṣuṃ vuttā, tassā ca paṭipakkhavasena sammādiṭṭhi.

3. Akataññutāsuttavaṇṇanā

213. Tatiye (2.0390) **akataññutā akataveditā**ti akataññutāya akataveditāya. Ubhayampetaṃ atthato ekameva. Sukkapakkhepi eseva nayo.

4-7. Pāṇātipātīsuttādivaṇṇanā

214-217. Catutthaṃ catunnaṃ kammakilesānaṃ tappaṭipakkhassa ca vasena vuttaṃ, pañcamaṃ sukkapakkhānaṃ ādito catunnaṃ micchattānaṃ vasena, chaṭṭhaṃ avasesānaṃ catunnaṃ, sattamaṃ anariyavohāra-ariyavohārānaṃ. Tathā aṭṭhamanavamadasamāni sappaṭipakkhānaṃ assaddhammānaṃ vasena vuttāni. Sabbasuttesu pana sukkapakkhadhammā lokiyalokuttaramissakāva kathitā. Navasu suttesu kiñcāpi “sagge”ti vuttaṃ, tayo pana maggā tīṇi ca phalāni labbhantiyevāti.

Parisāvaggo dutiyo.

(23) 3. duccharitavaggavaṇṇanā

221-231. Tatiyaṣṣa paṭhamādīni uttānatthāneva. Dasame yo cintetvā kabyaṃ karoti, ayaṃ **cintākavi** nāma. Yo sutvā karoti, ayaṃ **sutakavi** Nāma. Yo ekaṃ atthaṃ nissāya karoti, ayaṃ **atthakavi** nāma. Yo taṅkhaṇaṇṇeva vaṅgīsatthero viya attano paṭibhānena karoti, ayaṃ **paṭibhānakavi** nāmāti.

Duccaritavaggo tatiyo.

(24) 4. kammavaggo

1. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

232. Catutthassa paṭhame **kaṇhanti** kāḷakaṃ dasa-akusalakammamapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti** apāye nibbattanato kāḷakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍarakaṃ kusalakammamapathakammaṃ (2.0391). **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato paṇḍarakavipākaṃ. **Kaṇhasukkanti** missakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākaṃ. Missakakammañhi katvā akusalena tiracchānayanīyaṃ maṅgalaḥṭṭhānādīsu uppanno kusalena pavatte sukhaṃ vediyati. Kusalena rājakulepi nibbato akusalena pavatte dukkhaṃ vediyati. **Akaṇhaṃ asukkanti** kammakkhayakamaṃ catumaggaññaṃ adhippetamaṃ. Tañhi yadi kaṇhaṃ bhavēyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhavēyya, sukkavipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana appadānato akaṇhaṃ asukkanti ayamettha attho.

2. Vitthārasuttavaṇṇanā

233. Dutiye **sabyābajjhanti** sadosamaṃ. **Kāyasaṅkhāranti** kāyadvāracetanaṃ. **Abhisāṅkharotīti** āyūhati sampiṇḍeti. Sesadvayepi eseva nayo. **Sabyābajjhaṃ lokanti** sadukkhamaṃ lokamaṃ. **Sabyābajjhā phassāti** sadukkhā vipākaphassā. **Sabyābajjhaṃ vedanaṃ vediyatīti** sābādhaṃ vipākavedanaṃ vediyati. **Ekantadukkhanti** ekante-neva dukkhamaṃ, na sukhasammissamaṃ. **Seyyathāpi sattā nerayikāti** ettha **seyyathāpīti** nidassanatthe nipāto. Tena kevalamaṃ nerayikasatte dasseti, aññe pana taṃsārikkhā nāma natthi. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo. **Seyyathāpi manussāti** ādīsu pana manussānaṃ tāva kālena sukhā vedanā uppajjati, kālena dukkhā vedanā. **Ekacce ca devāti** ettha pana kāmāvacaradevā daṭṭhabbā. Tesañhi mahesakkhatarā devatā disvā nisinnāsanato vuṭṭhānaṃ, pāruta-uttarāsaṅgassa otāraṇamaṃ, añjalipaggaṇhananti-ādīnaṃ vasena kālena dukkhaṃ uppajjati, dibbasampattimaṃ anubhavantānaṃ kālena sukhaṃ. **Ekacce ca vinipātikāti** ettha vemānikapetā daṭṭhabbā. Te nirantameva ekasmiṃ kāle sukhaṃ, ekasmiṃ kāle dukkhaṃ vediyanti. Nāgasupaṇṇahatthi-assādayo pana manussā viya vokiṇṇasukhadukkhāva honti. **Pahānāya yā cetanāti** ettha vivaṭṭagāminī maggacetanā veditabbā. Sā hi kammakkhayāya saṃvattatīti.

3. Soṇakāyanasuttavaṇṇanā

234. Tatiye (2.0392) **sikhāmoggallānoti** sīsamajjhe ṭhitāya mahatīyā sikhāya

samannāgato moggallānagotto brāhmaṇo. **Purimānīti** atitānantaradivasato paṭṭhāya purimāni, dutiyādito paṭṭhāya **purimatarāni** veditabbāni. **Soṇakāyanoti** tasseva antevāsiko. **Kammasaccāyaṃ bho lokoti** bho ayaṃ loko kammasabhāvo. **Kammasamārambhatṭhāyīti** kammasamārambhena tiṭṭhati. Kammaṃ āyūhantova tiṭṭhati, anāyūhanto ucchijjatīti dīpeti. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

4-9. Sikkhāpadasuttādivaṇṇanā

235. Catutthādīnīpi uttānatthāneva. Maggaṅgesu pana yasmā satiyā upaṭṭha-petvā paññāya paricchindati, tasmā ubhayameva kammaṃ. Sesā aṅgāneva honti, no kammanti vuttaṃ. Bojjhaṅgesupi eseva nayo. Abhidhamme pana sabba-mpetam avisesena cetanāsampayuttakammanteva vaṇṇitaṃ.

10. Samaṇasuttavaṇṇanā

241. Dasame **idhevāti** imasmimyeva sāsane. Ayaṃ pana niyamo sesapadesupi veditabbo. Dutiyādayopi hi samaṇā idheva, na aññattha. **Suññā** Ti rittā tucchā. **Parappavādāti** cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatikā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññivādā, aṭṭha asa-ññivādā, aṭṭha nevasaññināsaññivādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti ime sabbepi brahmajāle āgatadvāsaṭṭhidiṭṭhiyo ito bāhirānaṃ paresaṃ pavādā parappavādā nāma. Te sabbepi imehi catūhi phalaṭṭhakasamaṇehi suññā. Na hi te ettha santi. Na kevalaṅca eteheva suññā, catūhi pana magga-ṭṭhakasamaṇehipi, catunnaṃ maggānaṃ atthāya āraddhavipassakehipīti dvādasa-hipi samaṇehi suññā eva. Idameva atthaṃ sandhāya bhagavatā mahāparinibbāne (dī. ni. 2.214) vuttaṃ-

“Ekūnatimso (2.0393) vayasā subhadda,
yaṃ pabbajim kiṃkusalānu-esī;
vassāni paññāsa samādhikāni,
yato ahaṃ pabbajito subhadda;
ñāyassa dhammassa padesa-vattī,
ito bahiddhā samaṇopi natthī”.

“Dutiyopi samaṇo natthi, tatiyopi samaṇo natthi, catutthopi samaṇo natthi, suññā parappavādā samaṇehi aññehī”ti. Ettha hi padesa-vattīti āraddhavipassako adhippeto. Tasmā sotāpattimaggassa āraddhavipassakaṃ maggaṭṭhaṃ phala-ṭṭhanti tayopi ekato katvā “samaṇopi natthī”ti āha, sakadāgāmimaggassa āraddha-vipassakaṃ maggaṭṭhaṃ phalaṭṭhanti tayopi ekato katvā “dutiyopi samaṇo natthī”-ti āha. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Ekādasamaṃ uttānatthamevāti.

Kammavaggo catuttho.

(25) 5. āpattibhayavaggo

1. Saṅghabhedakasuttavaṇṇanā

243. Pañcamassa paṭhame **api nu taṃ, ānanda, adhikaraṇanti** vivādādhikaraṇā-dīsu aññataraṃ adhikaraṇaṃ bhikkhusaṅghassa uppajji, satthā tassa vūpasanta-bhāvaṃ pucchanto evamāha. **Kuto taṃ, bhanteti, bhante, kuto kinti kena kāraṇena taṃ adhikaraṇaṃ vūpasamissatīti vadati. Kevalakappanti sakalaṃ samantato. Saṅghabhedāya ṭhitoti** saṅghena saddhiṃ vādatthāya kathitaṃ paṭikathe-ntova ṭhito. **Tatrāyasmāti** tasmim evaṃ ṭhite āyasmā anuruddho. **Na ekavācīkampi bhaṇitabbaṃ maññatīti** “mā, āvuso, saṅghena saddhiṃ evaṃ avacā”ti ekavaca-nampi vattabbaṃ na maññati. **Voyuñjatīti** anuyuñjati anuyogaṃ āpajjati. **Atthava-setsi** kāraṇavase. **Nāsessantīti** uposathappavāraṇaṃ upagantaṃ adatvā nikka-ḍḍhissanti. Sesam pāḷivaseneva veditabbaṃ.

2. Āpattibhayasuttavaṇṇanā

244. Dutiye (2.0394) **khuramuṇḍaṃ karitvāti** pañca sikhaṇḍake ṭhapetvā khurena muṇḍaṃ karitvā. **Kharassarenāti** kakkhaḷasaddena. **Paṇavenā** Ti vajjha-bheriyā. **Thalaṭṭhassāti** ekamante ṭhitassa. **Sīsacchejjanti** sīsacchedārahaṃ. **Yatra hi nāmāti** yaṃ nāma. **So vatassāhanti** so vata ahaṃ assaṃ, yaṃ evarūpaṃ pāpaṃ na kareyyanti attho. **Yathādhammaṃ paṭikarissatīti** dhammānurūpaṃ paṭikari-ssati, sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhassatīti attho. **Kālavatthaṃ paridhāyāti** kāḷapilotikaṃ nivāsetvā. **Mosallanti** musalābhipātārahaṃ. **Yathādhammanti** idha āpattito vuṭṭhāya suddhante patiṭṭhahanto yathādhammaṃ karoti nāma. **Bhasmapuṭanti** chārikābhaṇḍikaṃ. **Gārayhaṃ bhasmapuṭanti** garahitabbachārikāpuṭena matthake abhighātārahaṃ. **Yathādhammanti** idha āpattiṃ desento yathā-dhammaṃ paṭikaroti nāma. **Upavajjanti** upavādārahaṃ. **Pāṭidesaniyesūti** paṭidesa-tabbesu. Iminā sabbāpi sesāpattiyo saṅgahitā. **Imāni kho, bhikkhave, cattāri āpatti-bhayāni** Ti, bhikkhave, imāni cattāri āpattiṃ nissāya uppajjanakabhayāni nāmāti.

3. Sikkhānisamsasuttavaṇṇanā

245. Tatiye sikkhā ānisamsā etthāti **sikkhānisamsaṃ**. Paññā uttarā etthāti **paññu-ttaraṃ**. Vimutti sāro etthāti **vimuttisāraṃ**. Sati ādhipateyyā etthāti **satādhipateyyaṃ**. **Etesaṃ hi sikkhādīsāṅkhātānaṃ ānisamsādīnaṃ atthāya vussatīti vuttaṃ hoti. Ābhisamācārikāti** uttamasamācārikā. Vattavasena paññattasīlassetaṃ adhiva-canaṃ. **Tathā tathā so tassā sikkhāyāti** tathā tathā so sikkhākāmo bhikkhu tasmim sikkhāpade.

Ādibrahmacariyikāti maggabrahmacariyassa ādibhūtānaṃ catunnaṃ mahāsīlā-nametaṃ adhivacanaṃ. **Sabbasoti** sabbākārena. **Dhammāti** catusaccadhammā.

Paññāya samavekkhitā hontīti saḥavipassanāya maggapaññāya sudiṭṭhā honti.
Vimuttiyā phusitā hontīti arahattaphalavimuttiyā ñāṇaphassena phuṭṭhā honti.

Ajjhattaṃyeva sati sūpaṭṭhitā hotīti niyakajjhatteyeva sati suṭṭhu upaṭṭhitā hoti. **Paññāya anuggahessāmīti** vipassanāpaññāya (2.0395) anuggahessāmi. **Paññāya samavekkhissāmīti** idhāpi vipassanāpaññā adhippetā. **Phusitaṃ vā dhammaṃ tattha tattha paññāya anuggahessāmīti** ettha pana maggapaññāva adhippetā.

4. Seyyāsuttavaṇṇanā

246. Catutthe **petāti** kālakatā vuccanti. **Uttānā sentīti** te yebhuyyena uttānakāva sayanti. Atha vā pettivisaye nibbattā **petā** nāma, te appamaṃsalohitattā aṭṭhisāṅghātajaṭitā ekena passena sayituṃ na sakkonti, uttānāva senti. **Anattamano hotīti** tejussadattā siho migarājā dve purimapāde ekasmiṃ, pacchimapāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapa-cchimapādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnaṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati. Divasampi sayitvā pabujjhamāno na uttasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādādīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti, “nayidaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpan”ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Idaṃ sandhāya vuttaṃ- “anattamano hotī”ti. Avijahitvā ṭhite pana “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamidānaṃ”ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhanaṃ vijambhitvā kesara-bhāraṃ vidhunitvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati. Tena vuttaṃ- “attamano hotī”ti.

5. Thūpārahasuttavaṇṇanā

247. Pañcame **rājā cakkavattīti** ettha kasmā bhagavā agāramajjhe vasitvā kālakatassa rañño thūpakaraṇaṃ anujānāti, na sīlavato puthujjanabhikkhussāti? Anacchariyattā. Puthujjanabhikkhūnañhi thūpe anuññāyamāne tambapaṇṇidīpe tāva thūpānaṃ okāso na bhavēyya, tathā aññesu ṭhānesu. Tasmā “anacchariyā te bhavissanti”ti nānujānāti. Cakkavattī rājā ekova nibbattati, tenassa thūpo acchariyo hoti. Puthujjanasīlavato pana parinibbutabhikkhuno viya mahantampi sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatiyeva. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

8. Paṭhamavohārasuttavaṇṇanā

250. Aṭṭhame (2.0396) **anariyavohārāti** anariyānaṃ kathā. Sesesupi eseva nayo.

Āpattibhayavaggo pañcama.

Pañcamapaṇṇāsakaṃ niṭṭhitaṃ.

(26) 6. abhiññāvaggo

1-3. Abhiññāsuttādivaṇṇanā

254-256. Chaṭṭhassa paṭhame **abhiññāyā**ti jānitvā. **Samatho ca vipassanā cā** Ti cित्तेkaggatā ca saṅkhārapariggahavipassanāñāṇaṅca. **Vijjā ca vimutti cā** ti maggañāṇavijjā ca sesā sampayuttakadhammā ca. Dutiye **anariyapariyesanā** ti anariyānaṃ esanā gavesanā. **Jarādhammanti** jarāsabhāvaṃ. Sesesupi eseva nayo. Tatiyaṃ uttānameva.

4. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā

257. Catutthe **mālukyaputtoti** mālukyabrāhmaṇiyā putto. **Etthā** ti etasmiṃ tava ovādayācane. Iminā therāṃ apasādetipi ussādetipi. Kathaṃ? Ayaṃ kira daharakāle paccayesu laggo hutvā pacchā mahallakakāle araññavāsaṃ patthento kammaṭṭhānaṃ yācati. Atha bhagavā “ettha dahare kiṃ vakkhāma, mālukyaputto viya tumhepi taruṇakāle paccayesu laggitvā mahallakakāle araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kareyyāthā” ti iminā adhippāyena bhaṇanto therāṃ apasādeti nāma. Yasmā pana thero mahallakakāleva araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kātukāmo, tasmā bhagavā “ettha dahare kiṃ vakkhāma, ayaṃ amhākaṃ mālukyaputto mahallakakālepi araññaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kātukāmo (2.0397) kammaṭṭhānaṃ yācati. Tumhe tāva taruṇakālepi vīriyaṃ na karothā” ti iminā adhippāyena bhaṇanto therāṃ ussādeti nāmāti yojanā.

5-10. Kulasuttādivaṇṇanā

258-263. Pañcame **ādhipacce ṭhapentī** ti bhaṇḍāgārikaṭṭhāne ṭhapenti. Chaṭṭhe **vaṇṇasampannoti** sarīravaṇṇena samannāgato. **Balasampannoti** kāyabalena samannāgato. Bhikkhuvāre **vaṇṇasampannoti** guṇavaṇṇena samannāgato. **Balasa-**mpannoti vīriyabalena samannāgato. **Javasampannoti** ñāṇajavena samannāgato. Sattamepi eseva nayo. Sesamettha uttānamevāti.

Abhiññāvaggo chaṭṭho.

(27) 7. kamma-pathavaggavaṇṇanā

264-273. Kamma-pathavaggepi dasapi kamma-pathā lokiya-lokuttaramissakāva kathitā.

(28) 8. rāgapeyyālavaṇṇanā

274-783. Rāgapeyyālaṃ arahattaṃ pāpetvā kathitaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānattamevāti.

Manorathapūraṇiyā aṅguttaranikāya-aṭṭhakathāya

Catukkanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.